

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

3. RÆKKE. III. BIND.

REDIGERET AF

CHR. VILLADS CHRISTENSEN

SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS TILLGES BOGHANDEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1901—1903.

INDHOLD.

	Side
1. Daniel Høffding Wulff. Af Sognepræst <i>Vilhelm Bang</i> . Med Portræt	1
2. Lene Jensdatter i Randers contra Kirsten Morsings i Lime. Ved Stiftamtmand <i>Stemann</i> . Med et Tillæg af Dr. phil. <i>H. F. Feilberg</i>	8
3. Haandværkerforeningens Panelstuer i Aalborg Museum. Af stud. mag. <i>Chr. Axel Jensen</i> . Med 5 Billeder.	39
4. Meddelelser om forsvundne Kirker i Erslev og Hinge i Galten Herred. Af Cand. mag. <i>Søren Hansen</i> i Vejle	68
5. Hvor laa Hinge Kirke? Af Lærer <i>P. Christensen</i> i Hinge	78
6. Hvad er et Hvarre? Af Postekspedient <i>C. Klitgaard</i> i Aalborg	85
7. Halds Rimkrønike. Meddelt af Cand. mag. <i>H. Ehren- cron-Müller</i>	93
8. Hjul-Mariane og Arkivet paa Fussingø. En Historie om, hvorledes gamle Dokumenter forsvinder. Ved <i>Chr. Villads Christensen</i>	122
9. Endnu en Gang: Hvor laa Hinge Kirke? Genmæle af Cand. mag. <i>Søren Hansen</i> i Vejle	133
10. Billedet med Sct. Georg i Aarhus Domkirke. Af Oberst <i>Emil Madsen</i> . Med Billede	143
11. Hvad havde Tyge Jespersen med Kirsten Morsings Sag at gøre? Af Cand. mag. <i>Søren Hansen</i> i Vejle	151
12. Bidrag til nogle jyske Hovedgaardes Historie i nyere Tid (1660—c. 1850). Ved Arkivassistent, Cand. mag. <i>S. Nygård</i>	153
I. Linderumgaard	158
II. Ormholt	481

	Side
13. Besættelsen i Thisted. Ved <i>Chr. Villads Christensen</i>	206
14. Niels Kjeldsen. Ved <i>Chr. Villads Christensen</i>	220
15. Postvæsenets Udvikling i Vendsyssel. Ved Postmester i Hjørring <i>Th. Kornerup</i>	229
16. Fra det gamle Randers. Af Stiftamtmand <i>Stemann</i>	250
17. Fra Udskiftningstiden. Af Lærer <i>A. C. Nielsen</i> i Søn- der Kongerslev	266
18. Tilføjelser til Efterretningerne om Hekseforfølgelserne i Ribe. Af <i>J. Kinch</i> , meddelt af Sognepræst <i>Vilhelm</i> <i>Bang</i>	271
19. Mathias Hans Rosenørn. Af Sognepræst <i>Vilhelm</i> <i>Bang</i> . Med Portræt	273
20. Den mollerupske Retssag 1722—24. Af <i>Jeppe Aa- kjær</i> . Med Billede	279
21. Alteret i Vor Frue Kirke i Aalborg. Af stud. mag. <i>Chr. Axel Jensen</i> . Med Billede	357
22. Postvæsenets Udvikling i Vendsyssel. Nogle Bemærk- ninger i Anledning af Postmester <i>Th. Kornerups</i> Ar- tikel. Af Postmester i Thisted <i>Fr. Olsen</i>	365
23. En engelsk Krigsfanges Oplevelser i Jylland i Vin- teren 1808. Ved Arkivassistent <i>Louis Bobé</i>	369
24. Christian III's Rejse i Jylland 1546. Af Oberst <i>Emil Madsen</i>	418
25. Viborgske Lavforhold. Af Professor <i>C. Nyrop</i>	453
26. Grev Gustav Lüttichau. Af Professor <i>Karl Larsen</i> . Med Bemærkninger af <i>Chr. Villads Christensen</i>	475
27. Om dansk Studehandel i det 18. Aarhundrede. Ved Højskolelærer <i>Søren Alkærsig</i>	527
28. Stednavnet Dueholm. Af Sognepræst <i>L. J. Böttiger</i>	544
29. Breve (1. Lorents Peter Nørholm, af Sognepræst <i>Jantzen</i> i Gentofte. 2. Besættelsen paa Rosborg, af Godsejer <i>Mansa</i> til Sø. 3. James Macdonald, af Forfatteren <i>Jeppe Aakjær</i>)	546

Meddelelse fra Bestyrelsen	92
Regnskab 1900—1902	548
Rettelser	550
Register. Ved <i>Chr. Villads Christensen</i>	551
Fortegnelse over Selskabets Medlemmer 1903	569

J. M. W. H.

Daniel Høffding Wulff,

Overlærer ved Aalborg Kathedralskole,
Stifter af Selskabet for jydsk Historie og Topografi,
født 12 Maj 1829, død 18 September 1900.

Da i 1896 det jydsk historisk-topografiske Selskab under en delvis fornyet Bestyrelse begyndte en ny (tredje) Række af »Samlingerne«, blev der givet en Oversigt over Selskabets Virksomhed i de 30 Aar, det havde bestaaet. Det omtaltes deri, at Selskabet skyldte Adjunkt, senere Overlærer D. H. Wulff sin Tilværelse, idet han, efter i Sommeren 1865 at have gennemrejst en stor Del af Jylland for at prøve, hvorledes Stemningen var for Oprettelsen af et saadant Selskab, i Forbindelse med 36 andre Mænd udstedte Indbydelse til Indtræden i Selskabet, som da næste Foraar begyndte sin Virksomhed med Udsendelsen af det første Hefte af »Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, hvoraf der nu i alt er udkommet 16 Bind. At Wulff blev valgt til Medlem af Bestyrelsen, var en Selvfølge, og han vedblev at være det i 30 Aar, og ikke alene var det ham, hvem dets Oprettelse skyldtes, men ogsaa ham, uden hvis rastløse trediveaarige Virksomhed for at varetage dets Tarv det maaske næppe vilde have oplevet en saa lang Aarrække, som det nu kan se tilbage paa. Vort Selskab maa føle sig i en stor Taknemmelig-

hedsgjæld til Wulff, og da han nu, 18 Septbr. 1900, er afgaaet ved Døden, vil det være naturligt i dette Tidsskrift at give en nogenlunde fyldig Meddelelse om hans Livsomstændigheder og hans literære Virksomhed, især hvad angaar det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Daniel Høffding Wulff fødtes 12 Maj 1829 i Fredericia, hvor hans Fader da var Lærer ved det lærde Institut. Hans Fader var Henrik Wulff, født 2 Januar 1795, Student 1815, cand. theol. 1832; 1837 Sognepræst for Farstrup og Lundby, 1842 Medlem af Aalborg Amtsraad; 1846 Sognepræst for Levring og Hørup, samt Provst for Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder; senere ogsaa Medlem af Viborg Amtsraad; 1852 Sognepræst for Gunderup og Nøvling Menigheder i Fleskum Herred, Aalborg Amt, Viborg Stift, fra hvilket Embede han 1871 tog sin Afsked; han flyttede da til Aalborg, hvor hans Hustru Susanne Jacobine Høffding, der var født 14 Decbr. 1800, døde 25 Februar 1884, efter at de 21 Septbr. 1876 havde fejret deres Guldbryllup; han døde 6 April 1888 i Huset hos Sønnen i Aalborg.

D. H. Wulff blev, efter at have nydt Undervisning i Hjemmet, 1845 Discipel i Randers lærde Skole, fra hvilken han 1848 dimitteredes til Universitetet; næste Aar tog han anden Examen; 26 Januar 1856 underkastede han sig philologisk-historisk Skoleembedsexamen og 10 Januar 1858 samme Examens praktiske Prøve. 23 August 1858 konstitueredes han som Lærer ved Aalborg Katedralskole, og fik 4 Novbr. 1860 fast Ansættelse som Adjunkt ved den; Overlærer blev han 14 Juli 1887, men da han mærkede, at hans Kræfter ikke længere ret vilde staa ham bi, tog han allerede 19 August 1889 sin Afsked fra Skolens Tjeneste, hvorimod han til Udgangen af 1894 vedblev at være Medlem af Aalborg Byraad, ind i hvilket

han første Gang valgtes ved et Suppleringsvalg i Januar 1878, og senere gjenvalgtes adskillige Gange. Da han havde taget sin Afsked fra Skolen, og hans Indtægter altsaa bleve forringede, vist der ham den Erkjendtlighed, at der paa Finansloven tilstodes ham 500 Kr.

Wulff var 2 Gange gift:

1. 24 Novbr. 1858 med Cecilie Berg, født 6 August 1831 i Randers, død 29 Oktober 1859, Datter af Kjøbmand Moritz Berg i Randers og Hustru Amalie f. Lehmann. (En Datter Cecilie Wulff, født 18 Oktober 1859, 23 Maj 1890 gift med Forpagter Hartvig Rasmus Christopher Bülow paa Egholm Møllegaard ved Roskilde, født 31 Marts 1860. — Ingen Børn.)
2. 21 Maj 1861 med Josephine Elise Marie Eleonora Wulff, født 23 Oktober 1838 i Aalborg, død 14 August 1873, Datter af hans Farbroder Kæmner Frederik Elkan Wulff i Aalborg og Hustru Ane Marie Herskind. (3 Børn: Henriette Wulff, født 6 Februar 1862, død Marts 1874; — Marie Wulff, født 28 April 1863, var i to Aar paa Frøken Zahles Kursus, derpaa i flere Aar Lærerinde; død 2 Juli 1894; — Johanne Wulff, født 6 December 1864, har de sidste ti Aar opholdt sig hos Overførster Winge, Kraglund ved Hammel, som Hjælp for ham, dels paa Kontoret, dels ved Husvæsenet).

Da hans Fader blev over 93 Aar og hans Moder over 83, hans Farfader ligeledes 93 og hans Farmoder 90 Aar, kunde man have haabet, at en endogsaa meget lang Levetid maatte blive ham til Del. Men allerede tidlig følte han Kræfterne svigte, og efter en Del Aars tiltagende Svaghed afgik han ved Døden 18 Septbr. 1900; Talen ved hans Jordefærd holdtes af Sognepræst Hansen ved Frue Kirke i Aalborg.

Her er ikke Stedet til at komme ind paa en nærmere

Omtale af Wulffs Virksomhed som Skolemand og ellers i det offentlige Liv; men efter forskellige samstemmende Vidnesbyrd omfattede han Skolegjerningen med stor Interesse, og der bestod et godt Forhold mellem ham og Disciplene. I Kommunens Tjeneste blev der lagt stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, hvilket viser sig i, at hans Medborgere, som ovenfor berørt, den ene Gang efter den anden valgte ham ind i Byraadet, hvor han atter blev Medlem af mange Udvalg og Kommissioner, ligesom han allerede tidligere havde siddet baade i Ligningskommissionen og Skolekommissionen.

I en Aarrække var han Stiftsbibliothekar, og som saadan udarbejdede han 1865 »Tillæg til Katalog over Aalborg Stifts og Amts offentlige Bogsamling«, tilligemed Fortegnelsen i Katalogen over Bibliothekets Haandskrifter.

Han var i det hele en meget flittig Forfatter, baade paa det sproglige og det historiske Omraade; han har udgivet:

Hvor vidt kan og bør Almueskolen indlade sig paa en forandret Retskrivning? Trykt som Manuskript 1862 (Aftrykt samme Aar i nordisk Skoletidende med vilkaarlige Rettelser, Tillæg og Udeladelser).

Dansk Læsebog for de lavere Mellemlasser 1863.

Dansk Læsebog for de lavere Klasser 1865.

A. B. C. og Læsebog for Begyndere. 1866.

Dansk Sproglære 1869.

(Alle disse Skolebøger ere i Aarenes Løb udkomne i mange nye Udgaver).

Aalborg før og nu. En Vejledning for Besøgende.

Aalborg Vejviser 1874 (indeholder betydeligt Materiale til en Beskrivelse af Aalborg).

Nøgler til Almanakken 1881 (Aftryk af Artikler gennem en Aargang af Illustreret Tidende).

Desuden mange Bidrag til forskellige Tidsskrifter og

Blade, saaledes Steenstrups »Dansk Maanedsskrift«; »Samleren for Skolen og Hjemmet«; »Danske Samlinger«; »Kirkehistoriske Samlinger«; »Museum«; »Samlinger til Fyns Historie og Topografi«; »Illustreret Tidende« o. fl. I forskjellige Blade har han som Feuilleton meddelt Beretninger om de Rejser, som han i en Aarrække næsten hver Sommerferie foretog i Udlandet; især har han hyppig gjæstet Norge.

Men hans kjæreste literære Beskæftigelse har dog vistnok været at sysle med, hvad der vedkom »Selskabet for jydsk Historie og Topografi«, baade gennemgaa de Bidrag, som fra mange forskjellige Forfattere indsendtes til forventet Optagelse, og selv at samle og udarbejde Stof dertil; og jeg, der i Aarene 1888—95 var sammen med ham i Bestyrelsen, kan vidne, at han i begge Henseender var overordentlig samvittighedsfuld, ligesom han besørgede den sidste Korrektur saa nøjagtigt, at man skal have Vanskelighed ved at finde Trykfejl i dette Selskabs Skrifter.

Med dettes Understøttelse har han udgivet:

Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i 16de og 17de Aarhundrede. 1872—74.

Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie i Slutningen af 17de Aarhundrede. 1887—88.

Jens Bang, Kjøbmand i Aalborg 1605—44. 1885—86.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« findes af ham i Aarenes Løb:

1ste Bind: »Det jydsk historisk-topografiske Selskabs Stiftelse«: — »Aalborgs Navn og Vaaben« (med 9 Træsnit); — »Indskrifter paa gamle Huse i Aalborg« (med 1 Træsnit); — »Smaastykker«.

2^{det} Bind: »Magistratsvedtægter for Aalborg fra Midten af det sextende Aarhundrede«.

3^{die} Bind: »Udgifterne ved at blive Skomagermester

1737«; — »Edsaflæggelsen til Kristjan den sjette i Aalborg 1730«.

5te Bind: »Smaastykker«; — »Bidrag til Kirkernes og den ydre Kirketugts Historie«; — »Grandebrev for Sønder-Tranders Sogn«.

6te Bind: »Bylov for Saxild By i Hads Herred«; — »Liglov og Begravelsesselskaber i Aalborg«.

7de Bind: »Af Sebberklosters Arkiv«; — »To Bryllupsindbydelser fra 1679«; — »Egholm Slot og Teglgaard. Buderupholm«; — »Fra Krigens Tid 1657«; — »Bidrag til Aalborg Handels Historie«.

8de Bind: »Et Barn lyst i Kuld og Kjøen«; — »Et paatænkt Fæstnings- og Byanlæg ved Hals«; — »Granderet for Komdrup By, Helligum Herred, Aalborg Amt«.

9de Bind: »Smaastykker«; — »Kommunale Bestillingsmænd i Aalborg i ældre Tid«; — »Ansøgning i Anledning af Sønderho gamle Kirkes Brøstfældighed«; — »Asferg og Bjerregrav samt omliggende Bønderbyers Vide- og Vedtægtsbrev«.

10de Bind: »En Bøsseskytte forpligter sig til at leve ærlig, kristelig og vel«.

2^{den} Rækkes 1ste Bind: »En Hørers Afskedigelse fra Skolen«; — »En Trolddomssag 1686«.

2^{det} Bind: »Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv«.

3^{die} Bind: Fortsættelse heraf; — »Bidrag til Aalborg Bys Historie«.

4de Bind: Fortsættelse heraf: — »Løgstør søger Kjøbstadprivilegium, hvilket fraraades«.

3^{die} Rækkes 1ste Bind: »Fra Aalborgske Arkiver«.

Om det end, som det vil ses, ogsaa var Forhold i andre Egne af Jylland, Wulff fremdrog i »Jydske Samlinger«, var det dog fornemmelig med Aalborg Bys og Aalborg Stifts indre Forhold, han beskæftigede sig; det er en Uendelighed af kulturhistoriske Oplysninger, spændende

over et meget betydeligt Omraade, han har meddelt i »Smaastykker«, »Meddelelser fra Bispearkivet«, »Kommunale Bestillingsmænd«, »Bidrag til Handelens Historie«, »Bidrag til Aalborg Bys Historie«, »Fra Aalborgske Arkiver«, og de ville være uvurderlige, naar en Gang nogen vil paatage sig at udarbejde en udførlig og indgaaende Beskrivelse af den gamle By, hvortil der er Trang. Men ikke alene Aalborg, hvor D. H. Wulff henlevede saa mange Aar i Glæde og Sorg, maa føle sig i Taknemmelighedsgjæld til ham; det maa hele Landet og da især Jylland, thi uden hans Virksomhed i 1865 for det jydsk historisk-topografiske Selskabs Oprettelse, vilde det næppe være kommet til Live, og havde hans Energi for Sagen svigtet, vilde det vistnok snart være hensygnnet.

Vilhelm Bang.

Lene Jensdatter i Randers contra Kirsten Morsings i Lime.

En Retssag fra 1686

ved

Stiftamtmand Stemann.

Med et Tillæg af Dr. phil. H. F. Feilberg.

I Randers Tingbog 1685—86 findes en Række Tingsvidner i en Sag mod »den uden Bys Misdædere« Kirsten Jensdatter Morsings, hvilken er bleven ført og paakjendt ved Sønderhald Herreds Ting. Desværre existere vedkommende Herredstingbøger ikke mere, men i Provinsarkivet i Viborg findes yderligere om samme Sag en kortere Tilførsel i Viborg Landstings Justitsprotokol 1686—1692¹⁾ samt en ret defekt Akt over alt, hvad der har været fremlagt baade for Herredstinget og Landstinget. Hverken af Underrets- eller af Herredsdommen kjendes dog Ordlyden, men det fremgaar alligevel af det Foreliggende temmelig tydelig, hvilket Udfald Sagen har faaet i begge Instanser. Skjøndt Kirstens »Trolddomskunster« ofte nævnes, og »hæderlig og høilærde Mand« Hr. Augustinus Basballe i Mygind ikke er den eneste Præst, der oplyser, at han »har hørt adskilligt om hende, som en god Kristen ikke kan egne og anstaae, at hun skal kunne med

¹⁾ Fol. 2.

Signerier og anden Trolddom, hvilket hun skal have øvet baade paa Mennesker og ufornuftige Kreaturer, item med at vise igjen«, hvilket han »har hørt nogle Personer at have besøgt hende om, af hvilke hun Nogle skal have fixeret og Andre fyldestgjort« — saa kan hun dog ikke henregnes blandt »Hexene«, men gaar nærmest ind under Nutidens Begreber »Klog Kone« og Kvaksalverske. At Jørgen Arenfeldt er af modsat Mening, kan formentlig ikke geraade hende til Vanære. Derfor er heller ikke over denne Retssag den Uhygge og det Tragiske, som over de virkelige Hexesager. »Fanden« forekommer ogsaa kun en eneste Gang, »udi en graa Buks Lignelse med tvende Lys udi hans fremmeste Fødder«; men denne eventyrlige Beretning spiller kun en ganske underordnet Rolle og forekommer overhovedet ikke i den egentlige Sag. Prokurator Søren Jørgensen Ruttenborg¹⁾, der er kommen for Skade med at udbrede den i Randers, maa senere indrømme, at han ikke veed, om det er vist eller sandt. Tværtimod staae mange af Kirstens Raad i Forbindelse med hellige Kilder og Kirken, og hun hævder udtrykkelig at have foretaget mange af sine Kure ved Guds Magt, i Guds og Jesu Navn, og ses overhovedet ikke ved dem nogensinde at have villet skade Nogen, ligesom hun heller ikke paa noget Punkt angiver Andre som meddelagtige i sine Kure. Hun gjør i det Hele et ikke usympatetisk Indtryk trods alle hendes brogede Veie.

Mangler altsaa denne Sag nogen dramatisk Spænding, saa yder den dog formentlig ikke uinteressante Indblik i, hvad Overtro der kunde grassere i Randers Egnen i Slutningen af 17de Aarhundrede. Alle Stænder ere implicerede; idetmindste forsikrer Kirsten, »at der havde

¹⁾ Ogsaa kaldet Søren Ref eller Søren Jørgensen Ref.

mange baade Adel og Uadel været i hendes Hus om Nattetider« for at faae Raad, Præstekonen Karen Jensdatter fra Thorsager har engang søgt hendes Hjælp for en Anden, og ved det eiendommelige Optrin i Lime Kirke Nytaarsmorgen troer selv en studiosus theologiæ, da han hører det »snurre« derinde, »enten er Fanden i Kirken eller han har sit visse Bud der.«

Ikke mindre overtroisk er Kirstens Kontrapart selve velfornemme Matrone Lene Jensdatter, gift med Anders Carlsen, Borger og Handelsmand i Randers, der uden Tvivl har hørt til Byens første Familier. Hun tror fuldt og fast, at Kirsten har paaført Anders Carlsen stor Skade og ulidelig Smerte ved at helbrede en Anden med Kaal, der er hentet i hans Hus, og forfølger hende, endog efter hendes Død, med »urøkelig Had.«

Allerede Kirsten Jensdatter Morsings Moder har været i Konflikt med Øvrigheden og sad i Otte Marsvins Dage¹⁾ »formedelst et navnløst Barn, en Kvinde havde faaet, og som Folk sagde, at hendes [o: Kirstens] Moder skulde vide af«, fangen i samme Fængsel (»Nørrebaand« i Randers), i hvilket Kirsten under den nedenfor omhandlede Retssag blev hensat. Kirsten var gift med Rasmus Andersen Mors eller Morsing af Lime. De havde i 1686 mindst 3 voxne Sønner: Søren Rasmussen i Hadbjerg, Peder i Lime og Christen, samt en gift Datter Maren og nogle umyndige Børn. Der lader til at have været et meget godt Familieforhold mellem dem alle indbyrdes.

¹⁾ Otte Marsvin var Lensmand i Randers c. 1629–44. — Han har eiet en Gaard paa Vestergrave i Randers. Han købte den af Hendrik Frandsen og solgte den til Borgmester Michel Thygesen, som 1664 svarer Skat deraf, medens Hans Holst paaboer den, jfr. Randers Kæmnerbog 1664 S. 32.

Manden er opbragt over den Behandling, »hans stakkels Hustru, som saa uforsvarlig og uskyldig er angreben«, har nydt i Randers. Sønnerne tage sig ogsaa gjentagende af Moderens Sag og skaffe hende ved Henvendelse til Stiftamtmanden en Defensor. Datteren har ligesom Moderen Lyst til at være »Klog Kone«, men hun har aabenbart ikke saa gode Gaver som Moderen. Et Exempel paa hendes Virksomhed i saa Henseende meddeles omstændeligt saaledes: Maren Pedersdatter, Peder Bodsmands Hustru i Aarhus, erfarede omtrent »3 Uger før Mikkelsdag«, at Kirsten Morsings havde en Datter, som kunde hjælpe »baade Folk og Fæmon« for adskillige Svagheder, og da hendes Mand var elendig svag af »Verch«, lod hun Kirsten Morsings Datter Maren hente ud til sig. Da denne kom, anmodede Maren Bodsmans hende om at hjælpe sin Mand for Betaling, hvilket hun lovede. Maren Morsing tog derpaa sit »Kiltebaand« og bandt det om Mandens Laar og Been. Saa skar hun et Stykke af hans venstre store Taae, baade Kjød og Negl, saa vidt hun kunde komme til. Ved samme Lejlighed bad hun Maren Bodsmands om at skaffe sig et Stykke af Mandens Skjorte, »som han havde været til Guds Bord udi«, hvilket hun ogsaa fik tilligemed atten Skilling i ulige Penge. Alt dette, sagde hun, vilde hun bringe sin Moder, »thi hun var klogere end som hun.« Anden Gang hun kom, gik hun til Sengen og strøg Peder Bodsmands fra Hoften og ned til hans Taaende, idet hun sagde, at hun kunde see dem hver Dag for sine Øine, som var hans »Skadesmænd«. Efter Begæring fik hun den Gang fjorten Skilling. Da hun tredie Gang kom, medbragte hun en Flaske »med noget Tøi udi«, og fortalte, at hun havde faaet det af sin Moder, som selv havde villet komme, men ved Svaghed var forhindret heri. Hun havde denne Gang sin Mand med, og Maren Bodsmands anmodede denne

om at bede sin Hustru om at gjøre sig Flid med at hjælpe hendes Mand, hvortil Maren Morsings svarede, at hun skulde nok gjøre sig Flid med at faae hendes Moder Kirsten hen til Peder Bodsmand. Kirsten kom imidlertid ikke, skjøndt Maren Bodsmands selv havde været hos hende uden at kunne faae Raad; thi der var da en stor Hob Fremmede hos Kirsten. Efter den Tid blev Peder Bodsmand meget mere elendig, end han havde været før, saa at man snart maatte baste og binde ham.

Det ældste, man i Sagen erfarer om selve Kirstens Bedrifter, er følgende Beretning af Hr. Christen Jensen Thorsager, Sognepræst i »Hollom«: Nytaarsdag 1661, da han var studiosus og skulde prædike for sin salig Svoger »Hr. Peder i Alling«, kom han i Dagningen gaaende ind i Lime Kirkes Vaabenhus. Førind Degnen kom, hørte han, det »snurrede« i Kirken. Derover forskrækket løb han ud, og da han saa strax mødte den daværende gamle Degn ved Navn Peter, sagde han til denne: »enten er Fanden i Kirken, eller han har sit visse Bud der«, hvorpaa Degnen gik med ham ind i Vaabenhuset og lukkede Kirkedøren op, som stod paa Klem. Da sad bag Kirkedøren paa en udhuggen Sten, som paa den Tid var i Kirken, en Kvinde med en Rok. Hun spandt paa en ulden Traad om Alteret, »og den aut [avet]«, og tilmed havde hun en Lerpotte med Ild i hos sig. Da hun fornam de to, som kom ind, tog hun Rok og Pot og gik ud af Kirken. Degnen, der kendte hende, sagde: »Kirsten, hvi begynder I saa Eders ny Aar? Hvorledes hænger dette sammen?« Derpaa svarede hun: »Det har intet at betyde andet, end vi har ingen Lykke havt i nogle Aar med vore »Geislinger«¹⁾, saa er os kjendt dette

¹⁾ Jfr. H. F. Feilberg: »Dansk Bondeliv« I. 239., hvor Jul, Spind og Gæslinger staar i Forbindelse med hinanden, omend i modsat Retning som her.

Raad, at En skulde spinde en ulden »aut« Traad om Alteret, skulde det vorde bedre«. Dermed gik hun sin Vei. Traaden blev liggende langt ned ad Kirkens Gulv, medens Tjenesten i Kirken blev forrettet, »hvilket er Sognefolkene, som paa denne Tid levede, vitterligt«.

Fra omtrent 1674 af høre vi derefter om en Række af forskellige mer eller mindre heldige Kure, som hun har foretaget, og hvorved Kulild, Kaalstokke, »Rødder, hun havde taget paa Marken«, Vand fra hellige Kilder og adskillige andet Slags Vand, »det bedste Vand, som hun brugte dertil, var Sennopsblade-Vand«, Skjorter, som af Vedkommende ere blevne baarne ved Altergang, samt Signen, Korsen og Manen spille en Rolle. Omkring 1674 prøver hun forgjæves sine »Trolddomskunster« i Fjellerup paa Skipper Søren Sørensens formentlig forgjorte Kone. Da det ikke hjælper med at lægge Kaal paa dennes Hoved, faar hun Patienten anbragt i et Hul foran Bagerovnen; hun tildækkes med Brædder og Jord, og Ilden fra Ovnens trækkes ud paa denne. Der anvendtes endnu en Ildkur, hvor Skipperkonen anbringes paa en »Bagtroustoel« og derunder en stor Kulild, paa hvilken Kirsten kaster »noget Spøgeri, og alle hendes Trolddomskunster hjalp intet, mens blev værre Dag efter anden«. Ogsaa adskillige Andre, som »ved Trolddom var forgjort«, saaledes ogsaa en Datter af Borgmester Søren Andersen i Randers, har hun havt under Behandling. Om en af disse — Else i Ebeltoft — siges, at hun var »bunden med trende Grimeskafter, saa gal og forstyrret var samme Pige«. Naar der »var kast Skrig« paa smaa Børn, kurerer hun dem ved at lægge dem »uden Ovnens Mund, naar den var hedest, og lægge noget over dem og kaste Ild paa dem, saa fik de bedre«. Endvidere har hun i Drastrup hjulpet »et Øg, som var slinger i Bagredet«. Ifølge Folketroen var der en vis Forbindelse mellem

»Angelmus« og visse Sygdomme, saa at det er ganske i sin Orden, naar Kirsten for Landstinget forklarer, »at hvem der kunde slage en Angelmus ihjel med sin Baghaand, den kunde hjælpe saadanne Hoveder.«

En anden Gang hjælper hun en afsindig Barselkone, Helvig Jensdatter, »paa en Gaard imod Nibe kaldes Albech« med Vand af »den Helligkielde«. Ogsaa i Aarhus, hvortil hendes Søn Peder har ført hende paa en Slæde, er hun søgt. Her stryger hun den blinde Mr. Eylert¹⁾ over Hovedet med Vand af den hellige Kilde ved Mariager og skaffer ham derved hans Syn igjen. Til Belønning faar hun af Mr. Eylerts Hustru 2 Sldr. og en Tvebak, men hun og Sønnen maa dog hovedkuls forlade Huset, idet hun beder om en Flig af Mandens Skjorte saa vel som om det Tørklæde, han havde havt paa sig, sidste Gang han var til Guds Bord — det skulde have været brugt til Plaster. Men »da Mr. Eylert hørte og fornam det, jog han hende ud af Døren med et Spanskrør og hendes fornævnte Søn ligesaa«.

Det fremgaar overhovedet af Sagen, at hun har havt et betydeligt Klientel (f. Ex. i Egaa, Lystrup, Følle, Strands, Ebeltoft, Fussing) for sine Kure med Vand fra Mariager Kilden, og at hun ofte har havt Held med sig.

Hun kan kurere »for Sener, som var sprængt«. Gul-sot helbreder hun paa følgende Maade: Hun koger en gulbenet Kylling med Safran paa og giver Patienten Leveren og saa af »Saadet«²⁾. Derpaa maaler hun Ved-

---

1) Maaske den Mester Eilert, Bartskjær, som nævnes 1687 i Hübertz »Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus«. II. 257. — Der kunde mulig ogsaa være Tale om, at det var Eilert Eilertsen Jacobsen, i Slutningen af det 17. Aarhundrede Lector theologiæ i Aarhus, jfr. Saml. til jydske Hist. og Top. 2 R. III. 183.

2) ∅: Suppen, Saucen.

kommende med en Traad over Axlen, ned ad Armen og Ryggen, og binder saa Enden af Traaden omkring Patientens Arme eller Been. Næste Morgen tager hun Traaden igjen af og kaster den paa Ilden og brænder den i Jesu Navn. Samme Formular og en lignende Maaling hjælper for Modсот. Traaden skal stiltiende bæres til Ilden og brændes, efterat der er spyttet paa den. For Rosen har hun bl. a. signet Karlen Peter Fisker fra Fløystrup med de Ord: »Jeg forbyder dig mit Kjød at slide, mine Been at bryde, mit Blod at rive! Du skal flye og rømme i Jesu Kristi Navn!« Paa hendes Kure med Signen og Maalen har Christian V^{tes} danske Lov af 1683 efter hendes eget Udsagn for Landstinget gjort en brat Ende.

Naturligvis har Kirsten paa denne Maade, idetmindste i 10 Aar, været meget »berygtet for Trolddom og Skonneri«¹⁾, og som Mogens Rytter af Bøjen med Ed vandt, »saa længe han haver kjendt hende, haver hun hjulpet Folk og Fæmon; (mens andet vidste han intet med hende); de haver reist til hende og hun til dem; om det var af Guds Ord eller ei, veed han intet.« Men hun har tillige været et godmodigt Menneske, som Folk har havt meget tilovers for; paa anden Maade kan man vist ikke forklare, at omtrent tredive Mænd fra Lime og Omegn vidne den ene efter den anden, at de »vidste hende intet at beskylde, heller intet haver hørt noget uskikkeligt om hende, uden nu siden hun blev sat«.²⁾ Rasmus Raaballe af Lime siger endogsaa ligefrem »de haver løbet med nogen Snak om Rygte og Kadderi«³⁾, siden hun kom i Fængsel«. og

1) Skonneri er efter Dr. Feilbergs Mening sikkert Skarneri ∴ Slethed.

2) Arrestationen fandt Sted i Slutningen af Mai 1686.

3) »Kadderi« synes at maatte være »Kodderi« jfr. Feilberg »Jydsk Ordbog» under koddre, sladre, vrøvle, altsaa: løs Snak, Vrøvl.

Søren Nielsen af Kastrup tilføier dernæst: »han vidste hende intet at beskyldte i nogen Maader uden Ære, Dyd og Godt«. »At hun haver søgt Kirken med andre«, vidner Søren Larsen Degn i Lime, at hun ogsaa har »brugt Sakramentet«, bevidner Sognepræsten sammesteds Hr. Olluf Pedersen Øye under 2 Juni 1686. Da Samme ikke desto mindre 26 Juli kan bevidne, at Kirsten har været berygtet, kan Rygterne dog ikke have været saa vægtige, at han har maattet øve Kirketugt mod hende.

Mod denne meget søgte Kvaksalverske er det altsaa, at Lene Jensdatter i Forsommeren 1686 faar Sag reist ved Sønderhald Herredsting, under hvilken alle disse andre »Trolddomskunster« komme frem i et saadant Omfang, at den Tort, hun skal have paaført Lene Jensdatters Mand, Anders Carlsen, egentlig kommer til at spille en ret forsvindende Rolle. Sagens Sammenhæng er følgende: Ved Paasketid 1685 er Kirsten i Randers, og da hun gaar paa Gaden, staar Morten Thygesen¹⁾ i sin Husdør, og han, der maa have kjendt hende og vidst, hvad hun duede til, opfordrer hende til at komme indenfor og tage sig af hans Kone, som var faldet »og kunde ikke hjælpe sig selv igen«. Kirsten kommer ind til den Syge og seer snart, at det, der skal hjælpe, er nogle Kaalstokke »med Top og Rod«. Morten Thygesens Pige, Maren Andersdatter, bliver sendt ud for at skaffe det ønskede. Hun gaar først hen til en Smaaaborger Peder Larsen Hengi, og da han ikke havde saadan Kaal, gaar hun til Randers Patricieren Anders Carlsen, der boede ganske nær ved fornævnte Peder Larsen Hengi i Randers Slotssogn, ikke

---

¹⁾ Morten Thygesen blev af Kongen beskikket til Raadmand i Randers ved Bestalling af 7 Januar 1665 og aflagde Embedsed i Kancelliet. Han sad i Embedet til Aarets Udgang 1682 jfr. Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad«. 131. Han boede i St. Mortens Sogn.

langt fra Sønderbro, og her henter hun de ønskede Kaalstokke, som hun overleverer i Kirstens Hænder. Frøet af den ene giver Kirsten den Syge i Munden og slaar hende saa med Kaalstokken paa Kroppen, idet hun siger: »opstaae og Bod faae i Jesu Kristi Navn«. Derpaa beder hun Pigen at lægge Kaalstokken »i en Smøge, hvor Ingen kom til.« Haandknuderne har hun fjernet fra den Syge ved Strygning. Morten Thygesens Hustru kommer sig. Men umiddelbart efter bliver det galt med Anders Carlsen. Han bliver syg, og efter Datidens Tankegang er der aabenbart ikke Skygge af Tvivl om, at Kirsten har foranlediget hans Sygdom ved, som ommeldt, at benytte Kaal fra hans Hjem. Lene Jensdatter, der er en energisk Kvinde og kjærlig Hustru, anser det nu for sin Pligt at reise Sag imod Kirsten »anlangende den Skade og ulidelig Smerte, som hun med sit Kogleri og djævelske Kunst« har paaført Anders Carlsen, og efterat Lene forgjæves har forsøgt at faae Prokurator i Randers Søren Jørgensen Rutenborg til Sagfører, fare hun og hendes Svoger Garver Jørgen Henrichsen Kynning nu om paa adskillige Steder for — som Kirstens Mand Anders Rasmussen udtrykker sig — at »sammensanke en stor Deel uoverenskommende Attester og Stuevidner«. Det er for Lene saa heldigt, at Kirstens Hjemsted, Lime, hører til den store Hexejæger Jørgen Arenfeldts Gods Rugaard. Det maatte jo have været uforsvarligt, om hun ikke havde gjort ham opmærksom paa denne nye »Troldekvinde« fra hans eget Territorium. Hun henvender sig derfor ogsaa til ham, der strax skriver til sin »kjære Morbroder« Stiftamtmand Ove Juel¹⁾ om, at Thyge Jespersen — Eier af Skjerring-Munkgaard, Egaa Sogn, Randers

1) Ove Juels Søster Maren Juel, gift med Erik Grubbe til Tjele, var Jørgen Arenfeldts Svigermoder.

Amt — maa faae Ordre til at lade Kirsten anholde, »at hun kunde vorde tilbørligen straffet«. Ove Juel efterkommer denne Anmodning og udsteder omgaaende den i saa Henseende fornødne Ordre til Thyge Jespersen¹⁾. der strax sætter Kirsten i Fængsel paa Rugaard, hvor hun naturligvis allerede forefinder nogle andre »Hexe«. Det er rimeligvis her i Smededammen, at hun er bleven »svømmet«, og man har vel Lov til at tro, at Mester Herman fra Aarhus har været behjælpelig i dette Tilfælde. Paa Rugaard forhøres Kirsten forskjellige Gange. og som et Vidnesbyrd om den Interesse, hvormed Dattiden omfattede saadanne Sager, kan anføres, at et af Forhørerne i Fruerstuen overværes af mange fornemme Mænd, deriblandt Excellencen Christen Skeel. Jørgen Arenfeldt, der skjælder hende ud for »Troldbæst«, konfronterer hende ved denne Leilighed med de to dødsdømte Trolkvinder Anne Sørensdatter og Marie Pedersdatter, der efter at have forsikret, »at saa sandt som de skulle faae Naade hos Gud, vilde de ikke lyve hende eller Nogen paa, mens derpaa vilde de gaae til deres Død«, beskyldte hende for, at hun efter Vidnesbyrd fra Mette Nielsdatter, der allerede synes at være brændt. skal være optraadt paa følgende Maade: »da Mette Nielsdatter klagede sig for Kirsten Jensdatter Morsings, at Boslumb Mænd vilde ikke age hende af Byen, svarede Kirsten Morsings hende, ja, de skal udi tre Aar ikke forbedre deres Bæster, men styrte for Fode, saa de skal blive værre agendes, end du est gaaendes«; desuden havde hun bedt Mette Nielsdatter, »at hun skulde flye hende af alle tre Slags Korn fra Boslumb, hvorved hun

¹⁾ Det er forøvrigt noget paafaldende, at Ove Juel har henvendt sig til ham for at faae Kirsten Morsings Sag og Forhold belyst, da han ellers aldrig synes at have været i juridisk Virksomhed.

vilde fordærve Byens Kornsed«. I dette Forhør aflægger Kirsten »ved høieste Ed og sammen lagte Hænder« Tilstaaelse om sine forskjellige Kure.

Ved et andet Møde »paa Stuen« paa Rugaard er ogsaa Lene Jensdatter kommen tilstede og paa hendes Spørgsmaal til Kirsten om, hvorfor hun har forgjort Anders Carlsen, bevidner Kirsten sin Uskyldighed og siger »at, kunde hun komme løs igjen og komme Anders Carlsen udi Tale og see ham, saa vilde hun nok hjælpe ham for sin Svaghed med Jesu Hjælp.«

Uvist hvorfor, føres Kirsten fra Rugaard til Skjerring-Munkgaard. Her forefalder et nyt bevæget Forhør, hvor hun paa det mest indtrængende fralægger sig alle Jørgen Arenfeldts Beskyldninger om, at hun skulde være i Ledtog med Ingeborg Brobjerg¹⁾ til Ryomgaard og Niels Hansens Kone paa Hessel om at forgjøre ham, med hvem disse altsaa maa staae paa spændt Fod. Kirsten har aldrig sine Dage været paa Ryomgaard og kun truffet Fru Ingeborg for 24 eller 26 Aar siden, »hun sad og spandt af en Rok udi Aarhus, der som Kirsten Mos en Gang talte med hendes salig Mand Magister Laus Baarding angaaende et Gadehus i Lime, som den Tid visselig hørte Magister Laues til.« Hun afgiver denne Erklæring, idet »hun faldt paa hendes bare Knæ, med sammenlagte oprakte Hænder og ved høieste Saligheds Ed.«

At Kirsten er lidenskabelig bevæget over Sagens Gang, hvad man heller ikke kan fortænke hende i, naar hensees til hendes mægtige og ihærdige Modstandere,

¹⁾ Datter af Borgmester i Aarhus Rasmus Nielsen, gift 25 Septbr. 1653 med Laurids Bording, Lector theol. og Kannik i Aarhus, der lod sig Ryomgaard udlægge for Gjæld, og for sig og Descendenter opnaaede den Begunstigelse at faae adelige Privilegier med Hensyn til sit Jordegods. Bording døde paa sin Gaard 30 April 1677. Biogr. Lexikon II. 519.

fremgaar af følgende Episode ved Forhøret den 19 Juli paa Sønderhald Herreds Ting, som holdtes i Øster Alling Sogn. Hun lader sig ved denne Leilighed henrive til uforsigtig Tale, til Ord, der netop i saa mange lignende Sager have været skjæbnesvangre for de Paagjældende, og som ogsaa for Kirsten gjør Sagen mere graverende. Hun gaar »med oprakte, sammenlagte Hænder« lige hen imod den tilstedeværende Lene, som staar ved Tingbordet, spytter ad hende og siger: »du faar vist en Ulykke, inden du dør«. spytter saa atter ad hende og siger: »jeg skal bede til min Gud, at du skal faae en Ulykke, inden du dør, og blive saa angst og bange, at du ikke skal vide, paa hvad Sted du vil være, for mig du lyver paa, for jeg saae aldrig din Mand eller var i dit Hus.« Med behersket Værdighed og urokkelig Tro paa sin Sag svarer Lene: »Gud give, det var saa godt, at jeg løi Eder paa; men Gud bedre mig, desværre det er alt for sandt, at I har været Aarsag til min Mands Elendighed«, hvorhos hun med megen Aandsnærværelse anmoder Retten om at erindre den Ulykke, Kirsten har lovet hende, og at hun har »duttet og spyttet til hende for Retten, som hun havde været en Hund.« Lene sørger for at faae dette Optrin senere bevidnet, foruden af de 8 Stokkemænd, tillige af andre, som have overværet Scenen, saaledes af Hr. Niels Jensen Winther, Sognepræst i Krstrup, Hr. Hans Rasmussen, Foged paa Tustrup og nogle Bønder fra Søby og Drastrup. Kirstens Søn Peder søger forgjæves at komme Moderen til Hjælp, og hendes Mand prøver ligeledes, med samme Resultat, at tage Braadden af det Passerede ved at minde Dommeren om, at det jo er menneskeligt, at man kalder Gud til Hjælp, naar man ikke kan faae saadan hos Menneskene.

Anders Rasmussen ligger overhovedet ikke paa den

lade Side. Paa hans og Kirstens Vegne drage Søren Michelsen af Skødstrup og Niels Sørensen af Dalsgaard en Uge efter ind til Randers, hvor de henter saa gode Vidnesbyrd hos Morten Thygesen og Hustru og hos Anders Carlsen for Kirsten, at man i alt Fald for Morten Thygesens Vedkommende faar det Indtryk, at han nu er bange for at blive impliceret i Sagen. Han gaar endog saa vidt ligefrem at erklære »... men ikke hun gjorde eller brugte nogen ulovlig Kunster til min Kones Helbred enten med Kaal eller andet.« Anders Carlsen, som dog nu var saa rask, at han stod i Stuen ved et Bord, svarer »lydelig ved god Fornuft«, at han ikke havde Kirsten Morsings fortænkt for sin Svaghed og desavouerer saaledes fuldstændig sin Kone. Dette Vidnesbyrd, som Lene Jensdatter betegner som »et løgnagtigt og Skjelms Vidne«, faar iøvrigt ingen Betydning. Anders Carlsen har ogsaa, som Lene videre forsikrer, altid ellers »udi fornemme Folks Nærværelse« givet Kirsten Skyld for sin Svaghed. Hvorledes dette nu end hænger sammen, saa henvender Anders Carlsen sig samme Dag til den forsigtige Lime-Præst Ole Pedersen Øye, der afgiver den tidligere nævnte Erklæring saalydende: »At Kirsten Morsis i Lime har været berygtet for den, som skulde omgaaes med Signeri, Maalen for Modсот og anden Kogleri, som alt sammen fordømmes i Guds Ord og i Kongens Lov, og er ikke af Gud men af Djævelen, det haver jeg, siden jeg blev Præst for Lime Menighed, hørt sagt af mange Mennesker baade i Sognet og uden Sognet, baade i Kjøbstæderne og paa Landet, hvilket jeg sandfærdeligen kan stadfæste.«

I Begyndelsen af August føres Kirsten til Randers, hvor hun — som Manden senere klager sig — i Jern holdes fangen »i et grueligt, afskyeligt Fængsel, 7 Alen under Jorden.« Fængslet, »Nørbund«, har rimeligvis

været under Nørreport.¹⁾ Herfra føres hun paa en varm Sommerdag i stort Optog — Lene Jensdatter og Jørgen Henrichsen Kynning ere ogsaa med — over Skjel Bro til Sønderhald Herredsting i Øster Alling Sogn. Da de er naaet til Skjel Bro, kommer Kirstens Søn Christen Rasmussen ridende og rækker sin Moder et vaadt Silketørklæde, hvormed hun efter hans Forklaring skal tørre sine Øine. Den nervøse Overtro, der besjælede de Tilstedeværende, lægger sig aabenbart for Dagen ved den ellers ganske umotiverede Vidtløftighed, hvormed alle Detaillerne af denne Episode refereres i Domsakterne. Der fortælles, hvornaar Christen stod af Hesten og paa den igjen, hvorledes han rider bag om Vognen fra venstre Side til højre, hvorledes Moderen kaster Tørklædet tilbage, »som blev paa Hestens Bag, som han red paa, saa tog han samme Klæde og rendte et Fuldrend, og lidet derefter, de kom imod Lemmer Skov, kom en Hare rendende udi fuldt Spring og tumlede om i Skoven; hvor den blev, veed han [Jørgen Henrichsen Kynning] intet.« Tørklædet giver senere Anledning til en Disput, først udenfor Tinget, og derefter befaler Dommeren »samme Klæde at skulle fremlægges, og det tredje Gange.« Efter denne Udflugt finder vi Kirsten igjen i Randers, idet Lene Jensdatter den 20 August i Følge med Søren Mortensen Lang, Rasmus Hansen Handskemager, Borgere og Indvaanere i Randers, samt Hans Jacobsen, kgl. Maj.^s Toldbetjent sammesteds, gaar ned i Fængslet til hende, og der udspinder sig her følgende Samtale mellem dem: Lene spurgte Kirsten, »hvi hendes Hjerte var saa haardt bespændt, at hun ikke vilde bekjende sin Sandhed.« Hertil svarede Kirsten: »Vilde I, Lene Jensdatter, hjælpe

¹⁾ Noget Bevis herfor kan ikke føres, men et omtrent samtidigt Syn over Nørrebro omtaler »Daarekistene« under Broen. Saml. til jydsk Hist. og Top. 3 Række II. 515.

mig, jeg kunde komme løs, vil jeg give Eder, hvad I af mig begjærer.« Da sagde Lene Jensdatter, »hvi hun havde bedrevet saadan en Ondskab i hendes Hus med de Kaal, som blev af Morten Thygesens Pige hentet i deres Hus, og førte hendes Mand den Elendighed paa, saa Morten Thygesens Hustru kom til hendes Førlighed igjen og kunde gaae i Kirken og hvor hun vilde.« Da svarede Kirsten: »Jeg vidste ikke af, at de hentede de Kaal hos Lene Jensdatter, men maatte jeg komme løs og lægge mine Hænder paa Anders Carlsen, skulde han vel komme til sin Førlighed igjen.« Derpaa spurgte Lene Jensdatter: »Er I saa vis derpaa, at min Mand ved Eders Hænders Paalæggelse kan komme saa strax til sin Helbred igjen?« hvorpaa Kirsten svarede: »Ja, med Guds Hjælp!«

Den 6 Septbr. har der atter været Retsmøde, den 9 Septbr. beskikkes Ruttonborg til Defensor for Kirsten, og endelig den 13 September falder Dommen. Kirsten dømmes for Truslerne mod Lene Jensdatter (efter Danske Lov 1—23—1) til at holdes i Fængsel, indtil hun stiller Borgen saaledes, at hendes Vederpart kan være forsikret, og (efter D. L. 6—1—12) til derefter at rømme Kongens Riger og Lande.

Medens den stakkels Kirsten Morsings Sag af hendes Mand paa hendes Vegne appelleres til Viborg Landsting, der samtidig behandler idetmindste en »Trolddomssag« til fra en anden Egn¹⁾, opføres i Randers et lille Mellemspil i Form af en Retssag mellem Lene Jensdatter og Kirstens Defensor Søren Jørgensen Ruttonborg, der næsten forekommer humoristisk, ikke mindst fordi Lene Jensdatter tager den med sædvanlig Alvor.

Den meget snaksomme Randers Prokurator Søren

¹⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. 2den Række I. 431. f. f.

Jørgensen Ruttenborg, endnu kun en af Byens smaa Skatteydere¹⁾, har inde hos en anden Smaaborger Mads Sørensen Skomager²⁾ sidst i August givet følgende Historie til Bedste for Skomageren, dennes Hustru og to Sønner: Der var tvende Personer, som skulde i Ægteskab, saa kunde de intet komme til Hobe, hvorfor der drog tvende Brødre hen til Kirsten Morsings, som begjærte de tvende Personers Navne at vide, som skulde i Ægteskab, og som hun havde faaet Oplysning herom, gik hun ud i en Have, som Ruttenborg kaldte »Kringhaven«. Da hun blev temmelig længe borte, gik den ene af Brødrene ud til hende med et Bæger Øl og sagde til hende »drik en Gang, Moderhjerter«, hvortil hun svarede »gaae I kun ind; nu vil jeg komme til Eder.« Da saa Karlen gik ind, saae han, at Fanden stod i en graa Buks Skikkelse med to Lys i hans »fremmerste Fødder«, slog fra hinanden med samme Lys og til hinanden, og da Karlen fornam dette, sagde han til sin Broder »kobbet op, vi vil kjøre vor Vej, jeg ser, hun har med Fanden at bestille«, og som de kom ud og vilde kjøre deres Vej, kjørte de vild den ganske Nat, indtil om Morgenen, og havde nær forsat deres Liv. Kort efter anmoder Anders Carlsen Prokurator Ruttenborg om at føre Tingsvidne for ham i Sagen mod Kirsten Morsings. Ruttenborg har imidlertid af-færdiget ham med et »nei, saa Gud vil jeg ei.« Derimod er han allerede den 8 Septbr. igjen paa Færde i Skomagerens Hus, hvor han stiller sig op paa en Bænk mellem begge Dørene og fortæller, at han nu skal »gaa i Rette for Kirsten Morsings,« idet han tilføier, »men jeg veed vel, det er ingen Samvittigheds Gjerning, men dog vil jeg gjøre Lovens Gjerning; jeg skal fortjene mig

1) Randers Kæmnerbog 1686. S. 37 b.

2) Randers Kæmnerbog 1686. S. 26 b.

noget.« Endvidere siger han de dumdristige Ord, »at han ikke skulde lide med Lene Jensdatter Anders Carlsens, førend hun kom paa det Sted at sidde, som Kirsten Morsings sidder. Thi hun havde intet, hun kunde betale Kirsten Morsings hendes Spot og Vanære med.« Anders Carlsen lader Sagen komme for Retten, og her forsvarer Søren Ruttensborg sig mod Skomagerens Beretning først mundtlig saa godt, han kan, idet han i Retsmødet den 4 October paastaaer, at Eventyret fra »Kringhaven« har han hørt i »Hr. Jens's Hus« af en Mand fra Følle, og at han kun har fortalt den videre »som en Historie af den Andens Mund.« Endvidere fremlægger den bibelfaste Prokurator i Retsmødet den 18 October følgende Skrivelse: »Det Paulus haver sagt om den Smed Alexander, at han gjorde hannem meget ondt, synes mig, jeg billig maa sige om den Skomager Mads Sørensen, som først uden Aarsag anfanger selv mig med Proces at angribe og forhverver trende Personer, som vunde her ved Tinget den 27 September, at jeg skulde have sagt, jeg inden en Mandag Aften skulde gjøre den arresterede Kirsten Morsings saa god som hans Hustru. Over sligt haver han fattet en stor Avind til mig, og derfor selv tillige med hans Kone og Børn ottende Dagen den 4 October sammensvoret et Vinde om Adskilligt, de foregive at have hørt af min Mund, hvilket den største Deel deraf kan jeg med en god Samvittighed, om fornødent skulde eragtes, gjøre min høieste Ed efter Loven aldrig at have talt den Tid, i Synderlighed det, hans ene Søn Hans vinder, og den anden Søn Peder, som aldrig har været til Herrens Alter, at han kunde vide, hvad Eden betyder, det med den anden, at han ei skulde være et ærligt Vinde, og havde der været flere saaledes i hans Hus, havde han vel saa snakket for dem, at de havde alle kommet til Tinget med deres Vinde mig at beskade,

om det stod i deres Magt. Men som enhver Upartisk kan øiensynlig fornemme, deres sammensvorede Værk ikke er af nogen Fynd, saa vil jeg dog efter Loven formode, hvis Vinder min Avindsmand med hans Kone og Børn vil mig med beskade, ei kan ansees. Men vil fornemme Lene Jensdatter noget mod min Person prætendere, formenes hun med upartiske Vinder bør sin Sag at forklare, dem jeg vil formode aldrig findes, helst som jeg aldrig hende haver talt for nær. Men at Mads Sørensen med Kone og Børn har vundet paa mig som min Avindsmand, udviser klarlig deres egen Proces, og enhver Retsindig det nok som kan slutte, at Kgl. Maj.^s Byfoged det vil overveie, vil jeg formode, Lene Jensdatters Irettesættelse at undgaae, at de vorde sat tilrette, som mig saaledes uden Aarsag vil angribe.« Den energiske Lene Jensdatter fremlægger imidlertid herimod følgende ikke mindre kraftige Skrivelse: »Saasom jeg høiligen haver været foraarsaget for Hr. Byfoged at lade indstævne vores førige edsvorne Prokurator Søren Ref til Bytinget til idag til Doms, for hvis formenes utilbørlige Ord han haft haver efter Tingsvidnes Formelding, hvor Søren Ref først fortæller Kirsten Morsings Trolddomskunster og siden sig samme Sag haver paataget, alligevel han siger selv, det er ingen Samvittigheds Gjerning, mens dog siger han, han vil gjøre Lovens Gjerning, hvilket han aldrig skal bevise, at Loven befaler hannem, at han skal gjøre imod hans Samvittighed. Ydermere haver fornævnte Søren Ref sagt, at han ikke skulde linde, førend han fik mig udi det samme Hul at sidde, som Kirsten Morsings sidder i. Formoder derfor, at han derfor tilbørligen bliver straffet efter Loven, som vedbør.« Seierrig imødegaar dog Søren Rутtenborg i Retsmødet den 15 November en Deel af Anklagen ved at fremlægge følgende Skrivelse fra Stiftamtmanden: »Velfornemme Søren Rутtenborg! Efter-

som Søren Rasmussen i Hadbjerg og Peder Rasmussen af Lime er en Prokurator begjærende paa deres Moders Vegne, Kirsten Jensdatter af Lime, imod velfornemme Anders Carlsens Hustru Lene Jensdatter af Randers, saa befales Eder hermed paa min allernaadigste Herres og Konges Vegne, at I strax antager Eder denne Sag som Prokurator og derudi handler, som I agter at svare og Lov og Ret kan medføre. Hermed Eder Gud befalet! Fussing d. 9 September Anno 1686. Mogens Scheel.«

Endelig bringes dette lille Intermezzo ud af Verden ved nedenstaaende i samme Retsmøde afsagte Dom: »Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Leilighed og eftersom den gudelskende Matrone Lene Jensdatter, velfornemme Anders Carlsens, lader tiltale Søren Jørgensen Ruttenborg her ibidem for nogle usømmelige Ord, han skal have sagt efter derom Tingsvidnes Formelding, som her udi førige befindes indført, da, saa vidt det angaar med Kirsten Morsings, han haver gaet i Rette for, saa haver han fremlagt Hr. Stiftamtmanden den højædle og velbaarne Hr. Mogens Scheels Ordre, som udviser, at det er hannem anbefalet Sagen sig at paatage, hvorfor jeg [Byfoged Jens Nielsen] ikke vidste at kunne tilfinde ham noget derfor at lide. Belangende hvis Ord han haver talt om Lene Jensdatter, saa bør de ikke at komme den velfornemme Matrone til nogen Hinder eller Forkleining paa hendes ærlig gode Rygte og Navn i ringeste Maader, dog saa som Søren Refs Ord haver været noget usømmeligt, hvorved han denne Proces haver foraarsaget, bør han at betale til Lene Jensdatter for den derpaa anvendte Bekostning fire Slettedaler.«

Kirsten Morsings Sag gaar imidlertid sin Gang ved Landstinget i Viborg. Den 6 November affatter Lene her sit Indlæg, hvis Angreb mod Kirsten kulminerer i følgende Passus, der viser, i hvilken Grad hele Processen har

været hende en Hjertesag: »og aldrig benægtet, at hun [o: Kirsten Morsings] efter Maren Anderdatters Vidne, som tjener Morten Thygesen, begjærte ommeldte grønne Kaal med Top og Rod hans Hustru til Frelse og min kjæreste Mand, det for Gud i Himlen vemodeligst beklages, til allerstørste Skade og mig høibedrøvede Kvinde til langvarig Hjertesorg.« Samme Dag affattes ogsaa saalydende Skrivelse af Sættedommeren¹⁾ i Sønderhald Herred og de 8 Doms mænd: »Høiædle og velbaarne Landsdommere! Gunstige Herrer! Saasom jeg tilligemed de 8 Doms mænd af Kirsten Morsings Mand, Rasmus Andersen, for de gunstige Herrer Landsdommere til nu holdende Landsting haver ladet incitere angaaende en Dom imellem Lene Anders Carlsens af Randers paa den ene og fornævnte Morsing paa den anden Side, vi den 13 September afsagt haver angaaende Trolddom, Kirsten Morsings skal have øvet paa Anders Carlsen i Randers, da er her paa vores korte og ydmygeste Svar imod bemeldte Morsings Beskyldninger og hvad Adgang jeg tilligemed de 8 Mænd haver haft at dømme. Først er vorden for os irettelagt et Tingsvidne udstædt af Sønderhald Herredsting af Dato den 19 Juni, hvoraf sees, at fornævnte Morsings er offentlig udlagt af 3 Troldkvinder

---

¹⁾ Grunden til, at der er beskikket en Sættedommer maa — efter velvillig Meddelelse fra Assistent i Rigsarkivet cand. theol. J. Estrup, hvem jeg derhos skylder Tak for forskjellige lignende Oplysninger til nærværende Afhandling — antages at være den, at den egentlige Herredsfoged Villum Jensen Lunegaard i 1686 var suspenderet fra sit Embede som Følge af Klager, der vare fremkomne imod ham. Den beskikkede Sættedommer Søren Nielsen var Birkefoged i Rugaard Birk (udnævnt hertil af Jørgen Arenfeldt 1 Mai 1680), og det har sikkert været den paa Hexeomraadet saa nidkjære Jørgen Arenfeldt en Glæde at see sin i slige Sager vel øvede Klient sidde paa Dommersæde inden Kirstens Hjemting den Dag.

henne ved Rugaard, dernæst et usvækkeligt Tingsvidne udstædt af Sønderhald Herredsting den 2 August, det forbemeldte Morsings haver for en offentlig siddendes Ret undsagt velbemeldte Lene Anders Carlsens at skulle faae en Ulykke og blive saa angst og bange, at hun ikke skulde vide, hvad Sted hun vilde blive paa, med videre efter Tingsvidnets Indhold. Derefter blev for os irettelagt et Tingsvidne af Dato Randers Byting den 6 September, hvorudi meldes, det forbemeldte Morsings adskilligt Kogleri baade udi Kirken i Lime saa og andre Steder forøvet haver. Vidste jeg fattige tilsat Dommer med de 8te Doms mænd ei rettere efter Loven at dømme end fornævnte Morsings for hendes haarde Trusler at stille bemeldte Lene Anders Carlsens nøiagtig Borgen eller borge for sig selv i sit Fængsel igjen at forblive, og naar det er sket, da at rømme Kongens Riger og Lande. Formoder derfor, vi ei af nogen beskyldte Poster Uret at have gjort, mens vil formode voris Dom ydmygeligst at vorde konfirmeret, og Kirsten Morsings Mand og Børn for vores paaførte Reise og Omkostning deslige hvis Forsømmelse med Kost og Tæring vorder tilfunden os at betale. Vi forbliver de velædle og velbaarne Herrer Landsdommers ydmyge Tjenere. Viborg d. 6 November Anno 1686. Søren Nielsen. Egen Haand. Thomas Sørensen. T. J. S. — J. O. S. — M. B. S. — L. P. S. — R. S. S. — H. O. S. — P. L. S. «

Den 8 November møder Kirsten for Landsdommerne Erich Rothsteen og Christopher Bartholin og underkastes af disse et kort Forhør angaaende de af hende foretagne Kure. Landstingets Dom existerer — som bemærket — desværre ikke; men tildels maa den, efter hvad der fremgaar af Nedenstaaende, have stadfæstet Herredstingsdommen, thi den ynkværdige Kirsten sees at være død i Fængslet i Nørrebaand i Randers i Begyndelsen af De-

cember 1686, og er saaledes udfriet fra Lene Jensdatters Forfølgelse, som efter Rasmus Andersen Morsings meget undskyldelige Udsagn for Retten har været begrundet i et paa »nogle sær havde onde Indbildninger« hvilende »urøckelig Had« til Kirsten. Hvad Dag og hvorledes hun er død vides ikke. I saa Henseende haves kun følgende Breve: »Velvise og velfornemme Borgemester og Raad! Eftersom Kirsten Jensdatter Morsings Børn og Medfølgere i Nat mellem 4—5 i Dagingen er kommen neder mod Sønderbro med bemeldte deres Moder udi en Kiste og paa en Vogn tilhørende hendes Søn Søren Rasmussen boende i Hadsbjerg, og som alt sligt uden min Villie og Minde sket er, anseende jeg jo i ringeste burde haft et Ord, førend sligt foretages, saa som hun mig baade efter Hjem- og Landstingsdom er tilfunden mig min anvendte Bekostning at erstatte, da dersom de mig fornøielig vil forsikre for al videre Fortræd, deraf kan falde, er jeg gjerne tilfreds, de deres Moder henfører, hvor de godt synes, ellers prætenderer jeg dette, som nu af dennem gjort er, som ulovlig at være gjort, og indstiller dette til min Øvrighed, om ikke deres Personer, som hender saaledes af Fængslet uden min Tilladelse haver tagen, de med hender her forbliver, til mig oven bemeldte Fornøielse gjøres. Forventer herpaa Deres gode Svar, og forbliver velvise Borgemester og Raads tjenstvilligste Lene Jensdatter Anders Carlsens. Randers den 13 December Anno 1686.« — »Hvad sig angaar Kirsten Morsings Optagelse af Nørrebaand her i Randers, saa er det ikke sket efter Borgemester og Raads Befaling, mens Kongl. Maj. Byfoged haver tilstaaet for os, da vi denne Beskikkelse blev ankyndiget, at fornævnte den afdøde Kirsten Morsings er optaget af Fængslet efter hendes Børns Begjæring, hans Forlov og Tilladelse. Randers den 13 December 1686. Søren Andersen. Søren Andersen Bay.

Jens Karmarch. Ovenskrevne Svar er sandfærdig testerer Jens Nielsøn¹⁾.«

Om Lene Jensdatters senere Skjæbne kan meddeles følgende. Hendes Døtre Maren og Else ægtede ansete Randers Borgere, henholdsvis 1688 Kjøbmand Anders Sørensen Bay²⁾ og 1693 Kjøbmand Rasmus Simonsen³⁾. Lene Jensdatter er Enke 1691⁴⁾. Om Anders Carlsen er død af den for Kirsten saa skjæbnesvangre Sygdom, maa staae hen. Den 4 Juni 1695 gifter Lene Jensdatter sig anden Gang med Sognepræst ved St. Mortens Kirke i Randers og Provst i Støvring Herred Magister Hans Dinesen Mossin, »og blev deres Ægteskab fuldbyrdet ved en kristelig Kopulation i hendes Hus.«⁵⁾ Hun bliver Stedmoder til mange Børn. Magister Hans Dinesen Mossin dør 1711. Hvornaar hun er død kan ikke oplyses.⁶⁾ Lene Jensdatters Navn lever endnu igjennem hendes Barnebarnsbarn Legatstifteren Niels Brocks Hustru Lene Bredal.

Stemann.

---

¹⁾ Jens Nielsen blev beskikket til adjungeret og succederende Byfoged i Randers ved Bestalling af 25 October 1681 og døde imellem den 30 Mai og 6 Juni 1707. Stadfeldt »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« S. 135.

²⁾ P. J. Schmidt: »Legatstifteren Grosserer Niels Brocks og Hustru Lene Brock, f. Bredals Slægt.« S. 131.

³⁾ P. J. Schmidt. S. 105.

⁴⁾ I Randers Skattebog 1691 kaldes hun: salig Anders Carlsens Enke. Det maa derfor bero paa en Misforstaaelse, naar der i P. J. Schmidts ovenfor citerede Bog S. 105 staaer, at Anders Carlsen døde 1694. Skattebøgerne for Aarene 1687, 1688, 1689 og 1690 existere ikke mere.

⁵⁾ Univ. Bibl. Addit. 283. 4to.

⁶⁾ Paa Ligstenen i St. Mortens Kirke i Randers nævnes kun Hans Dinesen og hans første Hustru Mette Pedersdatter Wendel, død 1693. Se Saml. til jydsk Hist. og Top. III. 365.

I den ovenstaaende redegørelse for sagen mod Kirsten Morsings findes oplysning om en af de mangfoldige hexeforfølgelser, der som en sot gik over landene og først fik deres afslutning nær op mod vore dage. I regelen er deres indhold énsformigt; ødelæggelse af næstens ejendom ved hexekunster, rejser til Bloksbjerg el. Troms-kirke, møde med djævelen, som her, i en buks lignelse, pinsel og så et bål. Angivelser af andre, mest kvinder, som så stævnes og den samme forestilling går om igen. Hexeforfølgelsernes historie er utvivlsomt i slægtens levnedsløb et blad, der drypper af blod og tårer.

Hvad er overtro? Man har tidligere været i forlegenhed med forklaringen og gået ud fra Kristendommen: en tro ud over de forestillinger, som Kristertroen ejer. I senere tider er der fremgået af manges arbejde med herhenhørende spørgsmål en anden opfattelse: overtro gemmer »rester« (survivals) af hedenskabets religiøse tro og af middelalderens eller oldtidens videnskab, rester, der som ruiner af gamle borge eller antike kyklopiske mure er blevne stående, medtagne af slægters slid, men dog endnu mangan gang kendelige. For de nordiske riger haves ingen samlet fremstilling, stoffet er spredt i Kristensens forskellige samlinger af folkeminder, i Jydske Samlinger især 1ste rækkes 4de bind, i Thiele, den danske Almues Overtro, i trykte og utrykte »Cyprianus'er«, i historiske og kulturhistoriske tidsskrifter. Men øjensynlig er grundtankerne hos os de samme, som man træffer i Tyskland, fra hvilket land man har en ypperlig samling i Wuttkes *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart* (1869).

En grundanskuelse om forholdet mellem årsag og virkning er i kloge mænds og koners behandling af sygdomme overalt rådende, de helbreder ved »sympathi«. For nutidstanken er dette naturligvis galskab, men der

er dog en slags mening i galskaben. Man tænker sig, at der er enhed i naturen; denne viser sig bl. a. i, at det ensartede virker paa det ensartede. Hjærteformige blade paa hjærtet, røde blomster paa rosen, gule blomster eller farver paa gulsot. Overensstemmende hermed helbreder Kirsten Morsing gulsot ved at koge en gulbenet kylling med (gul) safran og lade patienter drikke såddet. Det er altsammen i den bedst mulige orden. Sygdommen plejer at være fortsættelsen af »modsol«, og gruppen omfatter ialt fire sygdomme, først »brødlede«, og ender gerne med svindsot, og midlerne mod den er hartad talløse, blandt de mange andre det ganske almindelige at spise tre levende lus, fangede paa en person af andet køn, i en pandekage. Almindelig har ogsaa været »måling« som kur. Med tråd måltes personens højde, afstanden mellem fingerspidserne på de udrakte arme. Af målenes forhold sluttede man sig til sygdommens art, og når tråden, som har rørt ved den syge, kastes på ilden, ligger sagtens deri, at med tråden opbrændes soten.

Der er imidlertid en anden tankegang, der knytter sig til forestillingen om en sympathetisk sammenhæng mellem årsag og virkning, således at forstå, at man tænker sig en del, der virker på det hele: hvad man gør med et menneskes hår, blod, udsondringer, linned, der har rørt ved hans krop, ja, endnu mere: ved ting, der er i hans eje, virker tilbage på den person, hvorfra disse forskellige ting er tagne. Derfor søger troldkvinder, der vil volde en eller anden person smærte eller død, at få fat på noget, hvadsomhelst, vedkommende har ejet. Når en sådan genstand mishandles, brændes, lider ejeren alle smærterne og døden, eller om man vil ham vel, helbredes han. Gennem genstande, der står i forhold af »sympathi« til et menneske, helbredes eller dræbes han. Hvor

et sligt sympathisk forhold ej kan forudsættes at være tilstede, kan det tilvejebringes paa forskellig måde, ved berøring f. eks., derved at genstanden får dens navn, man vil tillivs; dette forhold har spillet så stor en rolle ved tryllekunstnerne med voksdukker.

I den foreliggende skildring nævnes en persons skjorte, han har båret ved altergang, den får særlig magt, idet den på en vis måde med manden, der bærer den, deler kirkens, det hellige ords og den hellige handlings viende, rensende magt. I altersklæder går mænd omkring i byens kålhaver og læser kælormene bort (Krist. Sagn VI. A. 205, 687). En pige i Norge, der var forhekset af huldrefolket, fik det råd at låne en klædning, der sidst var brugt til altergang. Iført den skulde hun gå iseng tre torsdags aftener og hver aften lade sig veje. Det gjorde hun og blev rask (Tvedten, Sagn fra Telemarken s. 48 jfr. Wuttke nr. 193).

Hertil må sagtens henregnes historien med kålene. Der er nu en dunkelhed i fremstillingen, måske er en omstændighed, der kunde have betydning for forståelsen udeglemt eller forbigået. Kålene med rod og top skal skaffes ved påsketid, men til den årstid findes i regelen kun bladløse kålstokke, og frøet, der omtales, må jo have været fra året i forvejen. Tankegangen synes mig dog klar nok. Kålene, tagne hos Anders Carlsen, slår hun den syge med under besværgelsen: »opstå og bod få i J. Kr. navn!« Derpå kastes de, der ved berøring er sat i sympathisk forbindelse med Morten Thygesens kones sygdom, hen i en smøge, hvor ingen kommer. Når de dér rådner og opløses, svinder samtidig lidt efter lidt den syge kvindes smærter. Men nu vil jo ulykken, at de samme kål må fra det sted, hvor de er tagne, være i sympathisk forbindelse med Anders Carlsen, som gennem sine kål påvirkes af den syge kones smærter.

Derfra anklagen mod Kirsten, at hun har gjort Carlsen syg med sine kunster. I vore dage kan man jo knap lade være at smile ad slig tankegang, men jeg antager, at den er bleven fuldkommen godkendt af datids mennesker.

Herhen hører naturligvis også, at troldkvinden kan fordærve byens kornsæd, når hun derfra kan få en håndfuld af alle tre kornsorter, der dyrkes; thi ved den lille del af det hele, der kommer i hendes magt, kan hun ødelægge kornavlen på samme måde, som man kan ødelægge et menneske, om man blot kan få en afklippet negl eller et hår fat af hans krop.

Endelig kan man på en eller anden måde påvirke en person, en genstand sympathetisk ved en handling, der billedlig fremstiller, hvad man ønsker udført. I regelen følger sagtens en besværgelse med. Vil troldkvinden frembringe skibbrud, vælter hun en øsekop i en spand vand; kalder man på vinden, fløjter man osv. Således hænger det måske sammen med fortællingen om den gamle kone, der spandt i kirken. Gryden med ild i kan vel straks sættes tilside. Det har vist været almindelig skik lige til vore dage både her og der, at gamle koner har haft en gryde med gløder i til at varme fødderne på. Men så kommer der en dunkelhed i fremstillingen, der gør det vanskeligt at have nogen mening om tydningen, da jeg ikke kender denne kunst andetsteds fra. Hun spinder på en snurrende rok, men det er ikke til at forstå, hvorledes hun med en rok kan spinde en ulden tråd om alteret; det kunde være gjort med en af den slags håndtene, der bruges til at sno tøj af fæhår. På rokken rulles jo den spundne tråd op på tenen og for at vindes om alteret, må den jo haspes af tenen først. Tråden skal spindes avet («aut»); er dette rigtigt opfattet og meddelt, må det forstås: til for-

kert side, idet de gamle spandt uld til uldsiden og linned til linned siden og gjorde forskel på, om hjulet drejedes til eller fra den spindende. Nu er imidlertid spørgsmålet, om ikke tråden skulde vindes »avet« om alteret. Det vilde i høj grad passe med hele grundtanken i den ofte forekommende bevægelse rundt om noget. Ved enhver lovlig gerning, ved alt hvad der hører lyset, det borgerlige samfund, kristentroen til, bevæger man sig »ret« om, d. e. i en kreds, således at den højre hånd vender mod centrum. Den døde føres »ret« om kirken, om den opkastede grav. Præsten drejer sig ret om for alteret; når folk offerer, går de ret om alteret. Da præsten spurgte den gamle syge kone, om hun ikke havde noget på samvittigheden, hun trængte til at betro ham, svarede hun, at hun to gange havde i selskaber skænket punse »mod solen« (avet) for »ret«, men hun troede, ingen havde mærket det. »Ret« er nemlig med solens bevægelse på himlen og hører til alt, hvad den kan tåle at se på; »avet«, mod solen, er bevægelsen om den venstre arm som centrum, og den bruges ved alle hemmelige kunster. Vil en kvinde lære heksekunster, må hun gå »avet« om kirken; vil man rådspørge døde, skal man gå »avet« om en frisk grav, osv. osv. Det vilde derfor her passe godt, om tråden førtes avet om alteret, fra højre til venstre om det.

Men hvad er så betydningen af det hele? I overtroiske kunster forekommer en tråd tit som middel til at overføre en sygdom fra menneske til dyr, træ, sten. Men her er paa grund af fortællingens dunkelhed forklaringen grumme usikker. Dersom det har været »navlegæslinger«, hun har haft, det er gæslinger med åben bug, kunde man tænke sig, at den rundgående bevægelse skulde billedlig fremstille kredsens

lukke. Dette tør jeg dog ikke udgive for andet end en gætning.

Blandt hendes øvrige kure nævnes, at der føres ild over syg fra bagerovnen. Det råd har jeg mere end én gang hørt anvende i Vestjylland for at helbrede en bestemt slags udslæt, det kaldes »ildsårelse« (se Jysk Ordb. m. henv.) Når den syge sættes på en »bagtrousteol« over ild, må det vel virke mod forgørelse på samme måde, som når fløden er forhekset og man lægger ild under smørkærnen. Når der er »kastet skrig« på børn helbredes det også ved at føre ild over dem. Et andet råd for »skræg på børn« er offentliggjort af Kristensen (Folkeminder VI. 383.²⁸⁴) d. e. at indgive dem »Laasby drober. 7 el. 9. el. 11 drober«, hvad der er kraftigst, véd jeg ikke.

Foruden ved sympathikunster eller andre hemmelighedsfulde lægemethoder har troldkvinder stor magt ved besværgelser, signen, manen, der alt beror på det udtalte ords magiske kraft, at sige da, når der ingen fejl begås, thi i så fald kan forbandelsen vende sig imod den, som udtaler den. Kirsten Morsings forstår at signe og mane, bruger besværgelser for rosen, om denne er tidligere bekendt, véd jeg ikke; iblandt mine danske optegnelser findes den ikke, men signeformlernes tal mod rosen og sprængte sener, hvad der vel er det samme som »vrid«, er legio. Samtidig bruges ofte »strygen« langs forskellige legemsdele og håndspålæggelse, ting, der heller ikke er ukendte i vore dage.

Skal flere genstande bruges til tryllekunster, anvendes de som regel i ulige tal, derfor er det rimeligt, at Kirsten forlanger de 18 skilling i ulige penge. Dette ulige tal går gennem alle mulige troldomskunster i det mindste tilbage

til kejsertiden i Rom. Hvorfor slige tal har særlig magt, har jeg ingen forestilling om.

Enkelte dyr har efter folketroen magiske ævner, til dem hører angelmusen, den lille spidsmus, såvidt jeg da véd. Løber den over liggende menneske eller dyr, lamslås den del af kroppen, som den løber henover. Men lykkes det en person med bagen af sin hånd at dræbe musen, får hans hånd magt til at helbrede alle slige lamheder (se J. Ordb. under angermus).

Endnu omtales det, at den stakkels mistænkte kvinde »svømmes« i en dam; sligt er jo noksom bekendt fra hekseprocessernes historie, og husker jeg ikke fejl, er experimentet forsøgt atter og atter, lige til for få år siden, i Nordtyskland og blandt Sydslaver. Hænder og fødder blev sammenbundne på de gamle stakler, så blev de kastede ud; svømmede de ovenpå, blev de brændte som hekse, thi de havde jo forsvoret gud og hans rige, derfor vilde vandet, som var hans skabning, ikke modtage dem, på samme måde, som man har fortællinger om, at graven ikke vil modtage den ugudelige, men atter og atter kaster ham ud. De, som sank, og derved beviste deres uskyld, tænker jeg kunde takke deres gud og skaber, om de kom levende op.

Jeg bemærker endnu blot til slutning, at når det så udførligt omtales, at der rækkes den antagne troldkvinde under transporten et vådt silketørklæde, ligger formodningen nær, at man har antaget, at hun fik hjælp til nye djævelskonster derved, måske til at unddrage sig retfærdigheden. Haren, der umiddelbart derefter ses, har jo sagtens været en heks i hareham. Det er nødvendigt at passe nøje på, nu og da er det lykkedes troldkvinde i det sidste øjeblik ved hjælp udenfra at frigøre sig.

H. F. Feilberg.

Håndværkerforeningens panelstuer i Ålborg museum.

Af Chr. Axel Jensen.

For et halvhundred år siden havde Ålborg Østerå helt og holdent bevaret sit gamle præg. Den store ildebrand 1663 var standset oppe ved Budolfi kirke, og selv om adskillige huse senere var ombyggede, nåede de fleste en alder af to til tre hundrede år. Stod man på grænsen af ågaden og torvet, ved den bro, der tidligere kaldtes Skakbroen, så man mod vest Gammeltorv omgivet af en række bindingsværksbygninger med sortmalet tømmer, gule murtavl og mørke bræddegavle, der lå som en indfatning om byens ældste bygning, den grundmurede gotiske gård fra 1521, hvortil sagnet har knyttet kong Hans' navn. Mod øst kiggede man ind i en snæver gyde og skimtede de udskaarne knægte på Povl Pops hus fra 1571. Og vendte man sig mod nord, kunde blikket følge åen fra det sted, den som en stor, utilgængelig rendesten flød ud i gaden, indtil den nede ved fjorden blev så bred og dyb, at småskuder kunde lægge til ved dens bolværker. Hist og her var der foran husene plantet træer. Lige i forgrunden knejsede apoteket, Jens Bangs statelige stenhus, med sine svungne gavle og barokke sandstens-

masker, mens karnappens dværgspir, med Flora på toppen, holdt sig nede i en højde, der bedre passede med naboers og genboers. Overfor det lå »Svalegården«. Hvis oprindelige forside næsten fuldstændig dækkedes af en påbygget altan, og længere nede fulgte en række andre gamle huse, Hans Bartholomæus »Toldergård«, hvis facadepuds dækkede over middelalderligt murværk, »Hamburgergården« og de andre bindingsværksbygninger omkring »den mørke gang«, borgmester Jørgen Olufsen's gård¹⁾ og Jakob Himmeriges gård.²⁾

Nu som dengang danner fjorden og Vendsyssels banker udsigtens baggrund; den dag i dag er Østerå en af de interessanteste gader i vore købstæder, og meget af det gamle er bevaret. Men billedets enhed er brudt; åen er tilkastet, træerne fældede; kong Hans' gård, svalehuset og med dem talrige andre bygninger har måttet vige for moderne façader, agtværdige og kedelige. Forandringen har sikkert været til gavn for Ålborgs økonomi, men — smukkere er byen ikke bleven.

Blandt de ombyggede gårde er også hjørneejendommen på Østerågades vestside og Stranden. Den blev 1866 købt af byens håndværkerforening, og samme år

---

¹⁾ Det grundmurede gavlhus fra 1616, som hører til denne ejendom, kaldes endnu ofte »Ellen Marsvins gård«, skøndt D. H. Wulff allerede 1866 påviste, at Ludvig Munks og hans hustrus våben sidder i en bygning på Gammeltorv. Gården kan med større ret opkaldes efter Jørgen Olufsen, borgmester 1618—45, hvis arvinger 1646 skødte den til Christen von Ginchel. I Thøger Lassens skifte kaldes den 1691 salig Jørgen Olufsen's gård. — I Danmark, Ill. Almanak 1856, berettes det, at Ellen Marsvins gård brændte 1854, og som billede af den brændte gård vedføjes en Tegning af gavlhuset fra 1616. Herfra stammer »sagnet«!

²⁾ Gamle prospekter af Torvet (malerier fra 1838) og af Østerå (fotografier) findes i Nationalmuseet og i Ålborg museum.

rejstes et nyt, stort hus ud mod Stranden. Ved denne lejlighed og ved en senere ombygning forsvandt næsten alle rester af grundens gamle bygninger; kun nogle mærkelige, udskårne paneler, som sad i værelserne på første sal, viste man mere omhu. Det fortjener påskønnelse, at man, på en tid, da interessen for den slags sager endnu ikke ret var vakt, overflyttede panelerne til den nye bygning, hvor de fleste opstilledes i et »antikværelse« — rigtignok uden hensyn til den oprindelige ordning, idet paneler fra to stuer blandedes imellem hinanden. Nogle brudstykker skænkedes en del år senere til Folkemuseet, hvor de blev brugte som grundlag for to interiører, der giver et malerisk billede af to borgerlige stuer fra det 17 århundrede, og som er vel kendte under navnet borgmester Lars Hansen Skrivers stuer. Oppe i Ålborg blev antikværelset en af den slags halvglemte seværdigheder, som kun i ny og næ besøges af en enkelt rejsende. Men da Interessen for fortidens mindesmærker stedse voxede, tog foreningens ledende mænd for nogle år siden den prisværdige beslutning for et længere tidsrum at deponere panelerne i Ålborg museum. Her er de nu opstillede, tilgængelige for alle og flittigt besøgte. Staten har bestridt omkostningerne ved istandsættelsen, og denne er foregået under stadigt tilsyn fra Nationalmuseets anden afdeling.¹⁾

I det følgende skal der gives en del bidrag til husets og stuerne historie. Hovedvægten er lagt på en skildring af de arkitektoniske mindesmærker og en redegørelse for

---

¹⁾ Hr. billedskærer T. Hansen har udført det nye snedkerarbejde, hr. kunstmaler Frantz Hansen malerarbejdet. På Nationalmuseets vegne har forfatteren ydet bistand ved rekonstruktionen af stuerne. Med glæde benytter han lejligheden til at bringe Ålborg museumsbestyrelse, især hr. lærer L. N. Hedelund, sin tak for godt samarbejde.

stuernes rekonstruktion; hvad der meddeles om ejerne, må kun betragtes som et grundlag herfor.

*   *   *

Raadspørger vi skriftlige kilder, kan vi i uafbrudt række følge ejernes navne fra året 1620, da Lars Hansen Skriver, en sønderjyde, der først var slotsskriver på Alborghus, senere rådmand og borgmester, lod sit og sin hustru Else Pedersdatters navnetræk anbringe flere steder på ejendommen. Efter at han havde forladt denne verden, blev hans gods skiftet mellem enken og børnene. Ifølge skiftedokumentet 1631 ejede han huse og gårde til værdi af 25,205 slettedaler. »Den gård ved Færgebroen¹⁾, med sin gårdsrum, med kakelovn, træbryggerredskab, og hvis i huset nagelfast er, med to mindre huse vesten og sønden for hovedejendommen og fire gamle boder, tilsammen vurderet for 8500 slettedaler, tilfaldt tre af hans fem børn²⁾. Datteren Elsebe blev i Ålborg og ægtede Hans Sørensen, der beklædte de samme embeder som svigerfaderen og ligeledes blev hans efterfølger som gårdens ejer. Trods de vanskelige tider klarede han sig godt, og ved sin død 1656 var han en meget velstående mand. Den lange indledningssætning i hans skifte giver et morsomt indblik i datidens familieforhold.

⁵/₁₂ 1661 var N. N. i erlig, velvis og velfornem mand sal. borg. Hans Sørensen, forstum borgmester, hans kære efterleverskes erlig, dydrig, og meget gudfrygtige

1) Jfr. Saml. t. j. H. og T. II. 3. 382 f.

2) I skiftet lover moderen »at give hver af pigebørnene en brudeseng så god som 100 rigsdrl., af den årsag, på drengbørnene bekostes til skolegang og udenlands . . . . og når pigebørnene efter guds forsyn bliver forset i mands vold, da skal moderen bekoste deres bryllupskost af hendes eget.«

matrone Elsebe Lauritzdatters iboende hus, hvor helst vi, udi bemeldte E. Ld.s samt hendes nu trolovede fæstemand, borgmester Daniel Calov på den ene, og erlig, velvis og velfornem mand Thøger Lassen, forrige slots-skriver på Ålborghus, på sin hustru erlig, dydrig og gudfrygtig kvinde Elsebe Hansdatters og de andre sal. H. S.s og E. L.s børns, nemlig Søren, 17 år, Bertha, 12 år, Bodil, 9 år, Jakob, 6 år, og Lauritz Hansen i hans 21 år, på sine egne og Thøger Lassen som en inspektor på hans vegne, deres overværelse sal. H. S.s og E. Ld.s bo og formue, løst og fast, rørendes og urørendes, intet undtaget ved N. N. registreret og vurderet som følger etc.

Han efterlod sig eiendomme til en værdi af 14,000 daler, løsøre, der beregnedes til 3154 dlr. 1 mark, og tilstående gæld på 7340 dlr. 9 skill., mens boets bortskyldige gæld kun beløb sig til 1156 dlr. 3¹/₂ mark. — Blandt de mange ejendomme nævnes »et nyt hus på den anden side åen ved slottet«, vurderet til 800 dlr. Ved skiftet 1661 tilfaldt dette nye hus (jfr. s. 47) sønnen Jakob, der blev toldkontrollør i Ålborg; men »en øde plads næst forskrevne nye hus«, der tilfaldt en anden søn, synes snart efter at være bleven genforenet med hovedejendommen,¹⁾ som enken, der nu blev gift med Daniel Calov, beholdt, og som vurderedes til 6000 daler, med tilliggende huse og boder, »og hvis nagelfast derudi findes, med paneling, bænke, 3 kakelovne og en plade«. Børnene forbeholdt sig ret til efter moderens og stedfaderens død at kunne generhverve hovedejendommen, og 1682 tilhørte den da ogsaa Thøger Lassen, Elsebe Hansdatters ægtefælle, en velhavende godsejer og embedsmand. Uagtet han jævnligt opholdt sig i Ålborg, hvor han døde

¹⁾ Efter grundtaxten af 1682 hørte til ejendommen »en plads og hus ved slottet til fjorden og åen«, som først i 19 århundrede er bleven frasolgt.

1689, kom hans hovedejendom dog i forfald. Da den 1691 blev opråbt til auktion, var flere af husene brøstfældige både på lofter, tag og fod; den var kun bleven taxeret til 2866 dl. 4 mark, og der blev ikke gjort bud på den, hverken af arvingerne eller af andre højfornemme godtfolk. Først 1693 fik enken, Magdalene von Ginchel, gården solgt til toldbetjent Thorkild Lauritzen, og således gled den ud af familiens eje. I 18—19 århundrede har dens beboere kun været almindelige købmænd.

Toldbetjent Thorkild Lauritzen overdrog efter få dages forløb sit køb til Anders Jensen Heug, efter hvis død ejendommen gik i arv til hans efterleverske Ide Clausdatter († 1722) og hans søn Christen Heug, der ligesom faderen var købmand. 1725 vurderedes hovedgaarden til 4500, pladsen østen åen til 1400 rdlr. Chr. Heug døde 1749, og 1751 solgte hans enke Elisabet Marie Holst ejendommen til Jens Thagård for 6500 rdlr. kurant. Da han »formedelst sindssvaghed var gerådet i fortrædelige omstændigheder«, blev den 1772 påny stillet til auktion og købt af Thagårds søstersøn, der 1774 tilbageleverede ham auktionsskødet. Efter ham er ejerrækken: 1788 købmand Christian Thygesen, 6500 rdlr.; 1823 vinhandler Jens A. Nørgård, 7000 rdlr.; 1833 enkemadam Sophie Thygesen (købesum ukendt); 1837 købmand Jens Berlin Kårsberg, 4000 rdl.; 1862 sparekassen, 1000 rdlr. — 1866 overdrog sparekassen skøderetten til håndværkerforeningen.

Gården er stundom bleven kaldt Wrangelsgård, et navn, der må være overført til den fra den nærliggende Wrangelsbro over Østerå.

*

*

*

Men hermed er ejendommens historie ikke udtømt; der findes i selve bygningen spor, som peger ud over året 1620 og kan føre et par årtier længere tilbage i tiden.

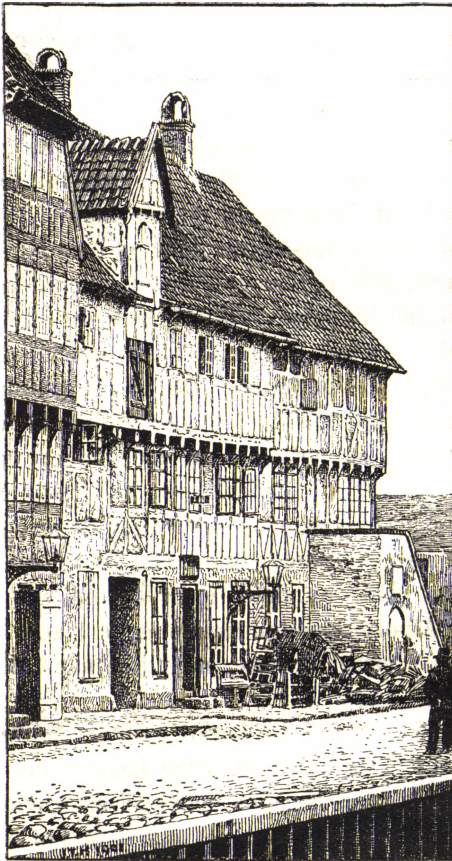
Ålborgs gamle handelsgårde har et karakteristisk udseende; de bærer præg af, at byen altid har været en virksom og driftig stad, der havde kraft nok til hurtigt at overvinde den frygtelige krise i årene omkring 1700, som hæmmede alle de danske købstæder og ødelagde adskillige i bund og grund.¹⁾ I det 18 århundrede var den næst København kongerigets største handelsby. Ganske naturligt har da byens huse fået et ret storstadsmæssigt udseende, selv om man her som alle andre steder mest byggede af bindingsværk, og selv om man allerede tidligt, omkring 1630, synes at have opgivet at smykke tømmeret med udskæringer. De store grunde er tæt bebyggede med høje huse; man kan endnu finde gamle ejendomme med en vrimmel af sidelænger og tværløje, der deler arealet i to eller flere gårdspladser, med stalde og vognskur, pakhuse og kornlofter, luger og hejseapparater; ofte kan en saadan gård ved første øjekast synes en hel labyrint, og dette indtryk forstærkes ved de smalle, for Ålborg ejendommelige gyder, som i almindelighed ikke har været farbare, men kun har tjent til et frit tagdryp.

Således har også håndværkerforeningens ejendom set ud. Et par skøder fra tiden c. 1800 bringer nødvendige oplysninger om de daværende bebyggelsesforhold. Sammenholdt med billedet s. 46, der er tegnet af kunstmaler J. T. Hansen efter et uklart, ældre fotografi af Østerå, giver de en forestilling om bygningernes grundplan og ydre. Alle fløje var opførte af bindingsværk, de fleste

---

¹⁾ Sml. E. Holm: Danmark-Norges indre Historie 1660—1720, II. s. 372—8.

tre stokværk høje. Med længdesiden mod nord ud til Stranden lå et stort hus på 14 fag; ud til Østerå var fa-

Håndværkerforeningens gård.

De to sydligste fag skjules af det fremspringende nabohus (Jakob Himmeriges gård).

çaden delt i flere partier, først enden af strandhuset (5 fag) og en dertil hørende sidebygning, også på 5 fag, dernæst — i fortsættelse af den — 11 façadefag (med port og kvist) og endelig 4 gavlfag. bag hvilke der i retning øst-vest på den sydligste strimmel af grunden strakte sig et sidehus på 26 fag, 2 stokværk højt. Gårdsrummet mellem disse tre fløje var delt af en treetages bygning, og grundens vestside var ligeledes bebygget med højere eller lavere huse. — Ude fra ågaden førte en væl-

dig, grundmuret trappe op til andet stokværk i strandhusets østgavl, og en lignende trappe må der have været

på nordsiden — en bygningsform, hvorpå der ellers ikke kendes eksempler i Danmark, når man da ikke vil sammenligne den med en overbygget trappe på et nu nedrevet hus fra det 18 århundrede, som lå på Gammeltorv i Ålborg.¹⁾ De på billedet synlige bindingsværkskonstruktioner frembyder intet usædvanligt. Men det ses tydeligt, at de forskellige fløje var byggede til forskellige tider, skønt de nu var samlede under et tag. Af fyldetømmerets²⁾ former kan man slutte, at største delen af Østeråsiden med dens lodrette peblinger må være fra tiden omkring 1700, mens de 11 nordligste fag efter skræstivernes form at dømme var noget ældre. Når hele facaden har stuevægge af grundmur, skyldes det sikkert en ombygning i 19 århundrede; oprindeligt har andet stokværk, ligesom tredie, hvilet på fremspringende bjælkehoveder og knægte. Inde i gården ligger endnu en lille rest af den lange sydfløj; indhuggede numre på stolperne viser, at den står på sin oprindelige plads. Kigger man ind i den skulderbrede, skumle smøge mellem den og nabohuset, ser man, at bagsiden er rejst af vældige, to stokværk høje stolper; forsiden, der minder stærkt om Hans Sørensens nye Hus på den anden side åen³⁾, har

¹⁾ Efter en upålidelig beretning skal tidligere de to øvre stokværk både mod åen og mod stranden have været omgivne af mægtige, dækkede svalegange, som hvilede på træsejler. — Af nordsiden findes intet billede, men trappen, der har sluttet sig til en dør i hjørnestuen (se nedenfor) er afsat på et kort over Ålborg havn 1798.

²⁾ Fyldetømmer o: mindre træstykker mellem de vandrette remme og de lodrette stolper; vandret f. kaldes løsholter, lodret poster eller peblinger, skråt skræstivere eller skræbånd.

³⁾ I Hans Sørensens tid blev Østerås østlige bred, der tidligere havde tilhørt slottet, udstykket til bebyggelse, og 1651 erhvervede han sig en grund umiddelbart sønden for den nuværende Wrangelsgade (Sml. t. j. H. o. T. II. 3. 425). Endnu ses i karréen

glatte knægte, skråstivere og tarveligt mønstermurværk, og hele bygningen stammer rimeligvis fra tiden o. 1650. Men der findes i denne fløj rester af ældre bindingsværk.

Over nogle indgange til den slags indretninger, man i gamle dage kaldte hemmeligheder, er der nemlig i senere tider anbragt en portoverligger og en døroverligger, som hører sammen med to døroverliggere, der blev fundne på håndværkerforeningens loft og nu opbevares i Ålborg museum. På alle fire stykker er der snittet op-højede, gotiske bogstaver, citater af Davids salmer. Indskrifterne i museet lyder:

Udden . Herren . Bøgger . Huffet . Da . ar
beidde . De . forgefuis . Som . bøgge . der .

Pa . Bden . Herren . Beuarer . Staden .

Daa . Boge . Becterne . forgefuis . psalm : 127

På porthammeren læses:

Gud . Werre . Mig . Naadig . Werre . Mig . Naadig . Thi . Min .

Siell . Forlader . Sig . Paa . dig

Dc . Jeg . hauffuer . Tilflugt . Under . Dine . Wingses . Skygge .

Ind . Til . Den . Ulyde . gaar . foroffuer . ps . 57 .

Og på den tredje dørhammer:

I H S

. N . C .
Bomærke

Herren . er . Min . Hjurde,
mig . Skal . Intet . fattes

I H S

M . T . D
J . H . S

spor af den gamle bebyggelse; de to alen brede gyder, der ifølge skøderne skulde være mellem grundene, genkendes den dag i dag, og hjørnebygningen mellem Ågaden, Wrangelsgade og Kongensgade er uden tvivl den samme, som Hans Sørensen byggede. Den er af bindingsværk, 2 stokværk høj og 10 fag lang; gavlene er uden fremspring, men såvel forsiden som bagsiden er knægthbyggede; på tømmeret har man ikke anvendt snitværk, og husets eneste pynt er de afvejlende murmønstre mellem skråstiverne.

I denne sidste indskrift er kun bibelstedet og de tre Jesu monogrammer bevarede i ubeskadiget stand. De to navnetræk og bomærket er bortskårne, og først ved at fjerne tykke farvelag fandtes konturerne, som viser, at det hus, hvori indskrifterne oprindeligt har siddet, er blevet opført af rådmænd Niels Christensen, † 1607, og hans hustru Maren Thøgersdatter.¹⁾ 1610 foregik der »en venlig skifte og forhandling« mellem hans børn, 3 sønner og en gift datter; en søn fik hovedejendommen, som hans salige fader og moder iboede, taxeret for 900 daler, en anden søn fik »den nye ejendom, salige Niels Christensen selv lod bygge,« taxeret for 700 daler.

Sammenholder vi hermed, at der fra andre nedrevne bygninger i Ålborg findes ganske lignende dørhamre, sikkert skårne af samme mester, med årstallene 1598 og 1601,²⁾ og at der på hjørnestuens fineste dør oprindeligt har stået 1602, taler alt dette for, at det er Niels Christensen, der har bygget strandfløjen og ladet panelerne opstille. Desværre kan det ikke opklares, hvorledes Lars Hansen Skriver derefter kom i besiddelse af ejendommen.³⁾ Men vist er det, at han har gjort alt for at sikre sig selv mod forglemmelse. Han lod sit og sin hustrus navnetræk sammen med årstallet 1620 udhugge på en stenplade, som sad i den store, udvendige trappe til Østerå, og

1) N. C.'s bomærke kendes fra et skifte mellem Bente Frederiksdatter og hendes børn 1606. (Provinsarkivet, Viborg.)

2) Borgergade 2, hj. af Vesterågade (tidligere Peter Petersens gyde) og Østerågade 8 (3 stykker, hvoraf det ene nu er brændt). — Saml. t. j. H. o. T. II. 1. 184. 326.

3) I et skøde af 1788 opregnes en række adkomstbreve på ejendommen, 10 dokumenter yngre end 1693 og to ældre: Baltzar Ranchs skøde $16/9$ 1616 og Thomas Mummets skøde $17/2$ 1623. Det synes altså, at L. H. ikke har erhvervet hele ejendommen under et. Efter de små vurderingssummer i skiftet 1610 kan N. C. kun have ejet en del af grunden.

samtidigt blev stuedørens årstal omsnittet til 1620. Også på to store, oprejste sten nedenfor trappen skal ægteparrets navnetræk have stået, og endnu læses på en stuedør forbogstaverne i Else Pedersdatters navn. Endelig fandtes endnu 1661 salig Lars Hansens og hans hustrus kontrafejer hængende i et kammer. Det ligger da nær at antage, at den tidligere ejers navn er bortsnittet netop i hans tid.

Er end stenene forsvundne og portrætterne ødelagte, har borgmesterens iver for sin egen ihukommelse dog båret gode frugter; tidligere har man stadigt tillagt ham æren for at have opført huset; først nu har det vist sig, at panêlerne er atten år ældre end 1620, og først nu fremdrages Niels Christensens navn af århundreders glemsel.

* * *

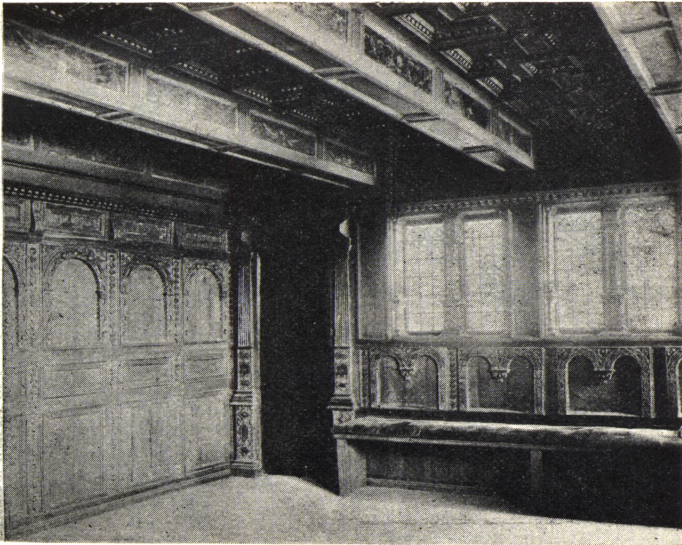
Fyldestgørende at beskrive en forsvunden bygning — det er en uløselig opgave. Linjerne bliver uklare, farverne kedelige, sorte og grå, alle enkeltheder ses som gennem tåge. Således er det gået os over for Håndværkerforeningens gård. Først når vi kommer ind imellem de bevarede paneler, får vi sikrere holdepunkter og klarere lys.

I en artikel i Ålborgposten ¹⁹/₁ 1867 meddeler D. H. Wulff, at husets underste stokværk var optaget af butikker; i øverste etage var der malttørreri med fliselagt gulv; kun mellemste stokværk var indrettet til beboelse, og her fandtes panelerne¹⁾.

---

¹⁾ 1661 nævnes følgende rum: nystuen, den malede stue, dagligstuen, gang, køkken, spisekammer, lillestuen, sengekammeret, Elsebe Lauritsdatters kammer, børnestuen, skriverstuen, det grønne kammer, Jens Jensens kammer, æblekammeret, kontoret, svalestuen og rustkammeret; desværre vides der intet om, hvorledes disse rum, som for en del også nævnes i yngre skifter, laa i bygningerne.

I fantasien må vi da tænke os, at vi gå op ad den store trappe på strandsiden og derfra ind i hjørneværelset, hvilket rum nu i sin helhed er genfremstillet i Alborgs museum. Dimensionerne er ikke store; højden fra gulv til loft er nu 2,5 meter, længden 6,2 og bredden 4.1 meter. Til to sider er der anbragt små, højtsiddende

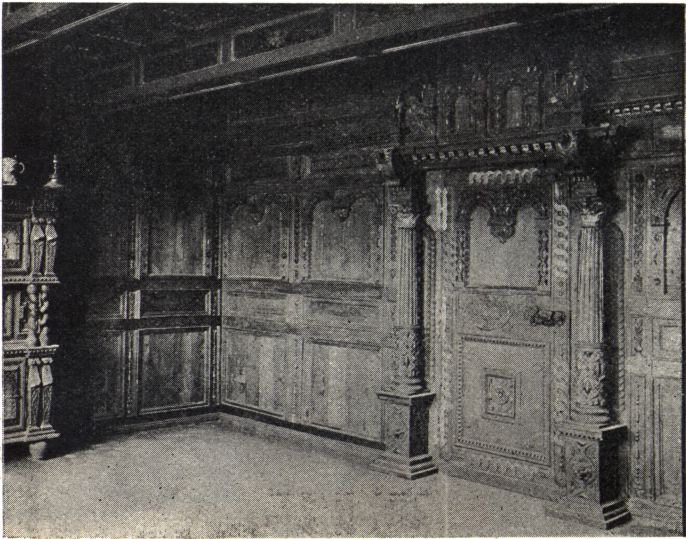
Den rekonstruerede panelstues nordvestre hjørne.

vinduer med blyindfattede ruder og udskårne egetræskarme, under hvilke der findes en vægfast, hyndebelagt bæk med panelet ryg. Ellers er væggene næsten helt dækkede af egetræspaneler, delte i fag af stærkt varierende bredde, dels med enkelte, dels med dobbelte bueslag. Under tandsnitgesimsen sidder små fyldinger med påmalede bibelsprog, derunder følger flere rækker af glatte felter; kun rammeværket, buerne og de smalle lisenfyldinger mellem fagene, er smykket med snitværk.

4*

Noget skævt på stuens oprindelige vestvæg (se hosstående billede) står en rigt smykket portal, flankeret af to korintiske søjler, som bærer portalgesimsen og dens topstykke, ved hvis sider der ses to buttede, basunblæsende englebørn; på dørløjen, hvis bueslag er fremhævet ved beslagornamenter i gennembrudt arbejde, læses det oven-

Den rekonstruerede panelstues sydvestre hjørne.

for omtalte, 1620 ændrede årstal.¹⁾ Også indgangsdøren fra strandtrappen er indrammet af en portal (se billedet s. 51), men dennes flade pilastre falder mere sammen med panelernes sædvanlige former; den tilhørende dørløj er desværre forsvunden. De fleste steder har man ladet træet

¹⁾ De oprindelige slutningscifre skimtes som fine ridser i de nyere tal.

stå i sin naturlige farve, så at fyldningernes smukke »spejl«¹⁾ kommer fuldtud til sin ret; kun i indskriftfelterne foroven står de gyldne bogstaver på sortmalet grund; ellers indskrænker farvedekorationen sig til visse dele af snitværket, kanneleringer og søjlekapitæler, ædelstenskvadre, rosetter og lignende, og den nøjes med at bruge tre metalskinrende farver, guld, rødt og grønt. Derimod er bjælkeloftets kassetterede fyrretræsbeklædning helt farvedækket. Rammeværket er rødt, tandsnittene metalgrønne, og i de bevarede felter er der på mørkebrun bund malet blade, frugtklaser, akantusornamenter og englehoveder i rig afvexling.

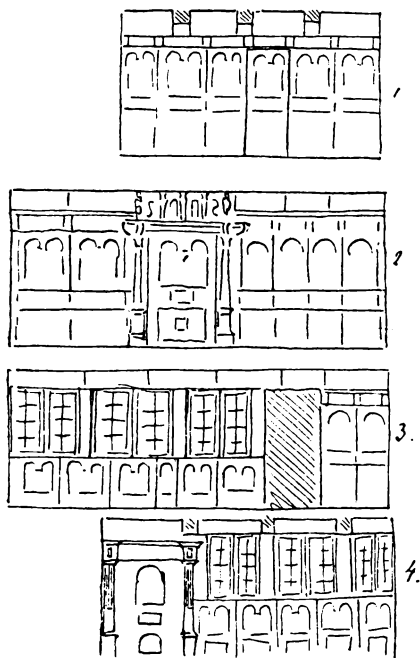
Under arbejdet på stuens rekonstruktion hjalp flere heldige sammentræf til et pålideligt resultat. Da panelerne og loftet fra håndværkerforeningen overflyttedes til museet, var alt blandet i vild forvirring, og tykke farvelag dækkede næsten alle dele. Det var let nok at se, at der fandtes paneler til to forskellige værelser, men hvorledes skulde de sættes sammen?

Så viste det sig, at indskrifterne i modsætning til panelernes anden bemaling var velbevarede; på den ene panelgruppe var der med gotiske bogstaver malet et fortløbende citat af Davids salmer:

Min sjæl loffue
 Herren Oc huad
 som er i mig Hans hellige Naffn
 Min sjæll loffue Herren, oc For=
 [glem icke det gode som hand]
 Gaffuer giort mig, Den, som
 Forlader dig [alle dine Synder oc]
 [Læger al din Bred. Den som]
 Frelser dit Liff fra Forberffuelse. Den

1) Blanke flammede tegninger, som marvstriberne danner i radiale længdesnit af egeved.

som Kruner dig met Naade Och
 Barmhiertighed. Den
 som gjør din mund glad
 och du bliffuer ung igen
 som gjør din Mund glad, oc du
 bliffuer ung igen som en ørn. psalm CIII.

Hjørnestuens fire vægge, tegnede 1863. —
 1 Sydveg. — 2 Vestveg. — 3 Østveg. —
 4 Nordveg.

Da panelerne med denne indskrift ordnede i overensstemmelse med en skitse af hjørnестуен, som sammen med en del flere tegninger er udført af etatsråd, arkitekt J. V. Dahlerup 3 år før nedrivningen¹⁾, viste det sig, at ordningen stemmede fuldstændig såvel med den fortløbende indskrift, der begynder på østvæggen og slutter over portalen på nordsiden, som med alle oprindelige konstruktioner. Man kunde fastslå de enkelte deles plads og konstatere, at der af

¹⁾ Forf. skylder etatsraad Dahlerup tak, fordi han har givet sit minde til, at to af disse skitser gengives her i afhandlingen. Klichéerne, der allerede var udførte og forelå i afdøde professor Mejborgs Samlinger, er velvilligst udlånte af Nationalmuseet.

fjorten felter manglede to, mens et tredje kun forelå i brudstykker (de manglende indskriftstykker er ovenfor sat i parentes). Portalgesimsens højde kunde nøjagtig bestemmes efter spor i farvelagene. Endvidere fremgik det af en anden skitse, at loftsbeklædningen var bevaret i sine hovedtræk. Men selv om loftet kunde lægges i sin oprindelige højde, har det dog ikke helt sin gamle form, thi fremfor at indlade sig på usikre rekonstruktioner af nogle småknægte, der oprindeligt har støttet bjælkerne, foretrak man at beholde loftet i den skikkelse, det har fået ved opstillingen i »antikstuen«. Mellem loftet og panelet er der nu indsat en ny liste; det tilsvarende, gamle led manglede helt.

Også fra en anden kant rejste der sig vanskeligheder, idet alle de gamle vinduer er forsvundne. Heldigvis fandtes der fra selve Ålborg gode forbilleder til en genfremstilling af vinduerne ganske i overensstemmelse med panelerne, en renæssancevinduesramme, som har siddet i »Svalehuset« ved Østerå. Men beholdt man forbilledets dimensioner, viste det sig, at de bevarede panelstykker, som har siddet under vinduerne (af 11 fyldinger 8, og af 13 lisener 11) kun kunde dække den øverste halvdel af væggen under karmene. Forklaringen må søges deri, at der under alle vinduerne har gået en vægfast bæk på lignende måde, som vi i vore dage endnu kan se i bønderstuer, og som vi kender fra nordtyske borgerhuse (f. ex. Füchtingshof i Lübeck, bygget 1639). I Danmarks købstæder er der ikke bevaret sådanne bænke, men i skifter fra 16—17 århundrede nævnes atter og atter bænkedynner og bænkehynder¹⁾. Velkendt er også Pon-

¹⁾ I skiftet efter Niels Christensen specificeres bænkedynner og hynder ikke. — Efter Lars Hansen Skrivers arver hans børn en spansk, fyldt palhynde, 8 flamske hynder, en bænkedyne på 10 alen, en lignende på 7 alen og 2 på 4 alen; enken får en

toppidans moraliserende skildring af den gammeldags tarvelighed og hans samtids ugudelige luksus (Menoza, en asiatisk Prins, som drog Verden omkring og søgte Kristne, 1742):

»Kommer vi til borde og bænke, da var disse i gamle dage sådanne, at de varede ikke alene een mand, men også hans børn og børnebørn ud. Alene hos bønder og nogle få gammeldags præster ser man endnu, hvorledes det omtrent så ud i herremandens og den største ministers daglige stue, nemlig: langs med vinduerne mellem tvende bænke stod et egebord, 6 til 8 alen langt og 4 til 5 tommer tykt. Ved bordenden sad husfaderen i det såkaldte højsæde, på begge sider sad hans hustru, børn og tyende, hvilke sidste havde dug og mad for sig selv, men fælles bord og opvartning med de andre. Bænkene såvelsom bordet var gjorte til at stå der fra slægt til slægt, og til højtid prydede med de såkaldte bænkedyner. Var der flere stuer, da var dog borskabet det samme. Man turde ikke gøre det af nyt, men det stod og faldt tilligemed huset selv. Hermed sammenlignes nu denne tids mange små borde, stole og coupèer, som vel er mageligere, men usigelig kostbarere, ikke for det første købs, men for skrøbeligheds og den foranderlige modes skyld, som bevirker, at hvert enkelt stykke knapt holder halvdelen af en mands, endsige hans børns og børnebørns alder ud, især de lakerede og forgyldte borde, og endmere de små marmorborde, stående på forgyldte løvefødder, så krumme, tynde og fine, at det ej kan være længe, førend løvens tå er ormstucken, og det kostbare, men skøre blad falder og slås i stykker.«

Således som biskoppen skildrer bohavets udvikling, er det gået her i stuen. Egetræsskabet, den udskårne kiste og det tunge bord har måttet vige for chatollet, kommoden og andre lettere møbler. Og engang i 18 århundrede, da moden krævede større vinduer, har man

---

lignende part. I Hans Sørensens skifte nævnes 7 bænkedyner og 16 hynder.

samtidigt med vindueskarmenes sænkning fjærnet de gamle bænke og erstattet dem med mageligere stole og »cou-pèer«. ¹⁾)

Enkelte afvigelser fra det oprindelige har museumslokalets form fremtvunget; vigtigst er, at man har måttet indsætte et vindue i stedet for den gamle, fuldstændig ødelagte dør ud til Østeråtrappen (sml. billedet s. 46), og at man ikke har kunnet genindsætte en manglende lisen i stuens sydøstlige hjørne. Men udenfor vinduessiderne er det nye, man har tilføjet, kun lidet; snedkerens arbejde har indskrænket sig til at samle de enkelte stykker og supplere det manglende, malerens til at genfremstille de gamle farver; i loftets bevarede fyldinger har man endda kunnet lade dekorationerne stå så godt som urørte.

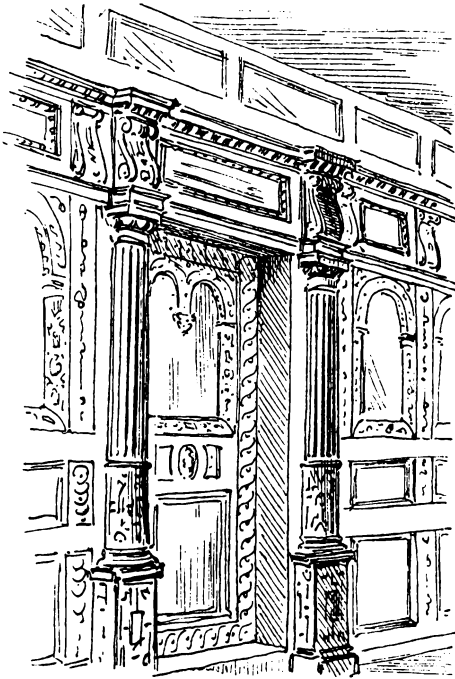
Dette hjørneværelse har oprindelig været en slags »øverste stue«, således som vi kender det fra bøndergårde, og derfor findes der i det ingen kamin eller kakelovn. ²⁾) Det daglige opholdssted — med ovnen og den store himmelseng — må søges i nabostuen, hvis paneler med enkelte små afvigelser har været udstyret på ganske lignende måde. Gennem den store portal kom man ind i dette rum. Dørfløjen viser klart, at de to stuer er samtidige, idet forsiden svarer til den enes, bagsiden til den andens paneler.

Desværre er det foreløbigt umuligt også at genfremstille dette værelse. Man ved, at dets vinduer har vendt ud mod stranden, og at det har været større end hjørnestuen (Wulff kalder det »en større sal«); man kan (efter hosstående skitse af etatsråd Dahlerup) finde den portal,

¹⁾ 1610 og 1631 specificeres træboskabet ikke. 1661 fandtes der i huset 13 stole, 1725 var tallet steget til 31. — På fotografiet af husets ydre ses det, at løsholterne under hjørnestuens vinduer var sænkede.

²⁾ 1661 nævnes der kun 3 kakelovne i hele ejendommen.

der har indrammet mellemdørens bagside, og man kan efter indskrifterne sammenstille hele østvæggen omkring denne portal. Men loftet er vistnok gået tabt, og helt forsvundet er det fine parketgulv, »sammenpassede egeplader, der dannede regelmæssige, større manglekanter,

Dør mellem salen og hjørneværelset, tegnet 1863.

som udgik fra et fælles midtpunkt; af vinduessiden er der kun levnet nogle bueslagfelter. Farvesporene på de bevarede paneler svarer ganske til hjørnestuen, men indskrifterne

(Esajas kap. 53) tjener mest til at vise, hvor meget der er gået tabt — mere end de fem fag, der nu, bevarede deres gamle farver og indskrifter, findes i Folkemuseet. Bibelsproget begynder over en portal, mangler

så en hel række ord, inden det fortsættes på østvæggen med dens syv sammenhængende paneler og portalen, mangler så igen nogle sætninger og slutter endelig på en portal, der synes at have stået på vestvæggen side om side

med den, hvorpå det begyndte.¹⁾ I nedenstående gengivelse er det manglende sat i parentes:

Sandelig han bar vor Siugdom oc tog
 [vor pine paa sig. Men vi actede hannem
 for den, som vaar plaffuet og slagen aff Gud og Pint]
 Men han er saargiordt for vore
 Misgerningers skuld oc knuset
 for vore Synders skuld . Straffen
 ligger paa hannem paa det
 at vi skulde haffue Fred oc wi ere hellbredegior
 ved hans Saar . Vi fore
 alle vild ligesom Faar huer
 saa paa sin Bey . Men
 [Herren kaste alle vore Synder paa
 hannem . Der han bleff straffet
 oc pint, da loed han icke sin
 Mund op, ligesom it Lam der]
 ledis til Slacte oc ligesom it Faar
 [som tier stille faar den, som det
 kipper oc lade icke sin Mund op . Men]
 han er optagen fra Angest og fra Dommen.

I bygningen har der stået endnu en tredje panelstue, hvis bevarede brudstykker alle er samlede i Folkemuseet; men dens træværk har ikke været smykket med udskæringer, og i sammenligning med hjørnestuen er loftet kun tarveligt — skønt den er lige så gammel som de andre.²⁾ — Endelig er der også bevaret fem dørløje,

-
- ¹⁾ På dørløjen, som hører til denne portal, er det, at man ser Else Pedersdatters navn og bomærke, en fugl. Det er næsten borthøvlet, da døren en gang i vort århundrede har fået en ny fyrretræsbeklædning.
- ²⁾ Man kender intet til denne stues opstilling i huset, og loftet kunde muligvis være en rest af den store sals.

tre i Alborg museum og to i Folkemuseet, hvis snitværk svarer til den store panelstues.

* * *

Det er i det foregående påvist, at stuerne stedse har været beboede af borgerfolk, og at det efter al sandsynlighed er en borgermand, der har ladet dem bekoste i året 1602. Men mere interesse har et videregående spørgsmål: kan hans bolig tages som en gyldig type på datidens borgerlige hjem? Har andre borgere udstyret deres stuevægge lige så smagfuldt og kostbart?

Dengang biskop Pontoppidan nedskrev sine filosofiske betragtninger over bohavet, mente han, at de slægter, der nøjedes med tunge egeborde og bænke, intet kendte til forfinelse og luksus. Som moralister har for skik, så han sin egen samtid i det sorteste sort og de gode, gamle dage i rosenrødt lys. Nutildags betragter vi sagen på en anden måde. Vi ved, at luksuskravene steg stærkt i løbet af renæssancetiden, og at der både materielt og åndeligt var drivkræfter, som fremmede lysten til at leve livet helt og stærkt. Næsten et helt århundrede var Danmarks økonomiske stilling lykkelig, og i alle stænder indvirkede de nye bevægelser, renæssance og reformation, stærkt på den rent ydre kultur; mens den religiøse strømning hurtigt stivnede i ortodoxi, vedblev man at leve godt og drikke tæt, at dække sit bord med sølvkar,¹⁾ at smykke sine stuer med nye møbler og bygge sig nye boliger, hver efter sin evne, kongeslotte, herregårde, købstadshuse

1) En fjerdedel af Niels Christensens guld og sølv var: en sølvkande, 120 lod; en forgyldt kæde, 15 l. 3 kvint; en forgyldt rømer, 6 l. 3 kv.; en sølvstob 11 l. 1 kv.; 7 sølvskeer, 19 l. 3 kv. samt flere sølv- og guldmønter. — Lars Hansen Skrivers efterlod sig omtrent 850 lod gjort sølv.

— indtil nedgangen begyndte ved midten af det 17 århundrede.

Pragtlysten fandt et godt udtryk i den samtidige, rige stil. — Under Frederik den andens regering trængte højrenæssancen i dens nordtysk-nederlandske form ind i Danmark. De ældre renæssanceformer besejredes af de nye; akantusbladet veg for kartouchen og beslagornamentet.¹⁾ I så henseende er panelstuerne fra Østerå ét udmærket eksempel på den herskende smag; helt igennem er de prægede af den yngre renæssancestils bedste egenskaber. På den rigeste af portalerne ses søjler og figurer, englehoveder og løvemasker i broget blanding, og nægtes kan det ikke, at man her føler den hang til overlæsselse, som — efter nutidens smag — var en af stilens skødesynder, og som efter få årtiers forløb skulde føre til barokkens sære og vilde former. Men ellers har snedkeren formået at afpasse sit valg af ornamenter efter materialets krav; snitværket breder sig ikke på bekostning af de naturlige konstruktioner; panelerne og loftet virker på engang rigt og behersket.

Det kan godtgøres, at danske haandværkere har udført smukke arbejder i denne stil, og rimeligvis er det ogsaa en dansk snedker, der har været mester for panelerne, selv om hans navn er ukendt. Det eneste arbejde, forfatteren med sikkerhed kan henføre til en navngiven Ålborgsnedker, er et lille epitafium, som Arent Snediker opsatte i Budolfikirke over sin hustru, der døde 1587. Om altertavlen i Vor Frue kirke vides blot, at den er skåret

¹⁾ Kartouchen består af udtungede, delvis oprullede og gennemstukne båndrammer, der fyldes af blomster og blade, figurer og masker (se f. ex. Tidsskrift for Kunstindustri 1885, s. 65). En simplificering af kartouchen er sikkert beslagornamentet, der dannes af stive bånd, geometrisk ordnede omkring rosetter og kvadre (cit. værk, s. 71).

1616—19,¹⁾ om den mærkelige prædikestol kun det, som dens egne indskrifter meddeler: at den »bygget blev«, da man »1581 skrev«, at den blev bekostet af Poul Pop, og at opgangen stammer fra 1601. Over de fleste af byens snedkerarbejder fra det 17 årh.'s begyndelse er der dog et fælles præg; den nøgterne, rolige behandling af de arkitektoniske former og den stærke forkærlighed for beslagornamentet er vel alment danske, men en særegen ålborgensisk behandling af enkelte ornamentale detaljer (som det her vlde føre for vidt at opregne) lader sig tydeligt skelne. Nogle arbejder, især et epitafium i Vor Frue kirke og en dør fra Jomfru Annegade, minder stærkt om stuerne, døren endda så stærkt, at det kunde synes, som den oprindeligt havde siddet i Niels Christensens ejendom.²⁾ Også denne mands epitafium har visse enkelt-heder (søjlekapitælet) tilfælles med stuerne — trods dets tarvelige udstyr (sml. s. 67). Et tredje beslægtet, men rigere epitafium i Vor Frue Kirke, (hvis billede er signeret 1609 af samme kunstner som Niels Christensens epitafium) er sikkert et dansk arbejde; dets ornamentik og dets underlige, langbenede figurer genfindes nemlig uforandrede på et skab fra 1610 (nu i privateje i København), hvis relieffer er skårne efter billeder i Kristian den tredjes danske bibel. Og dette skab er bygget ganske som talrige, nørrejydske bondeskabe fra en lidt

¹⁾ Kirkens regnskab 1616—19 (Provinsarkivet, Viborg). Man har hidtil stedse antaget, at tavlen var skåret 1582. — I Budolfi kirke er både altertavle (1689) og prædikestol yngre, begge udførte af den mand, som på prædikestolens himmel har skrevet: »Laurits Jensen i Essenbeck kloster ved Randers Bilthuger 1692«. Hans rolige, noget tørre stil genfindes på prædikestolen i St. Mortens kirke i Randers.

²⁾ Denne interessante dør, hvis gamle, velbevarede farver har ganske samme karakter som panelernes, er af ejeren skænket til Ålborg museum.

senere tid, på hvilke man atter ser beslagornamentet anvendt i stor målestok.¹⁾ — Det synes altså, at der ved år 1600 i Ålborg har været dygtige snedkere, og dette stemmer overens med tilstanden i andre danske købstæder, hvor forholdene er noget bedre kendte. Thi mens det danske håndværk, socialt ringe stillet og hæmmet af lavstvungen, på mange andre områder bukkede under for udlandets konkurrence, kan det sikkert siges, at snedkerne efterhånden lærte nogenlunde at tilfredsstille kundernes store fordringer.

Hvad enten man tænker paa forbrugere eller producenter, bør man i denne sammenhæng ikke tillægge de idelige klager over købstædernes fattigdom for stor betydning. I al fald i de større handelsbyer fandtes der både rigmænd, som havde lyst og evne til at smykke deres boliger, og håndværkere, som kunde efterkomme deres ønsker.

Disse almindelige forhold må vel erindres, når man betragter de bevarede rester af købstadværelser, hvormed stuerne fra Østerå kan sammenlignes. Thi de er så ilde medhandlede, at de kun kan give et svagt billede af, hvorledes datidens borgere udstyrede deres hjem — selv om der søges hjælp i de skriftlige kilder, og selv om man medtager yngre mindesmærker, helt ned til årene om 1660.

I selve Ålborg findes der fra 16 årh. intet og fra 17 årh. kun enkelte vinduer, døre, kaminer og maledede dekorationer.²⁾ Man må, for at få besked om andre panel-

¹⁾ Et sådant skab (fra 1636) er nu anbragt i hjørnestuen. — Et andet (på Nationalmuseet) er afbildet i Tidsskrift for Kunstindustri 1894, s. 133.

²⁾ Det næstældste panelværelse i Ålborg findes i Jakob Himmeriges gård (Østerågade 19) og er næppe ældre end 1754. I apoteket har man fundet rester af oprindelige vægmalerier.

stuer, gå til de skrevne dokumenters magre oplysninger. I skifterne fra 17 århundredes første halvdel træffes hyppigt en vending som: den salig mands iboende hus, med paneler, kistebænke, og hvis andet nagelfast er. Enkelte gange beskrives sådanne paneler lidt nøjere; således siger et skøde fra 1638 om en ejendom i Maren Turisgade, at de to nederste stuer var omklædte med smukt pernelværk¹⁾, og i den bedrøvelige synsforretning over Svenskernes ødelæggelser i Jens Bangs stenhus efter hans død 1644 nævnes det, at »i den dagligstue norden gangen, der var det egepernel noget brækket og borttaget, item nogle gavle borttagne, og rammerne stod igen.«²

Både i Ålborg og i andre byer har man fundet eksempler på, at mange rum, selv i rigere huse, nøjedes med kalkede vægge og malede dekorationer; ved ombygninger og nedrivninger opdages der jævnligt rester af vægmalerier. Hyppigst var dekorationsmotiverne blade og blomster. Men Mejborg har påvist, at malerens pensel stundom har efterlignet rigere vægudstyr.³⁾ Etsteds var væggen malet, som om den var beklædt med tøj — den gamle skik ved festlige lejligheder at drage væggene med vævninger holdt sig nemlig ind i det 17 århundrede —, og andetsteds havde man søgt at efterligne træpaneler.

Man kan da trøstigt påstå, at malede vægge, selv om de måske har været flest i tal, kun tjente som surrogater for noget andet og bedre. Og dette har i mange tilfælde været træværk. Selv om der intetsteds er bevaret noget helt panelværrelse fra renæssancetiden, findes der, rent bortset fra enkelte udskårne vinduer og døre, ikke så få panelrester. Fra Kristianshavn kendes

1) D. H. Wulff: Jens Bang, s. 144.

2) Samme bog, s. 250.

3) Gamle danske Hjem, fig. 81, 82, 83.

en panelstump (foruden et stukloft, under hvilket der sikkert har stået paneler), fra Køge to. I Odense har der endnu i vore dage været to panelstuer; den ene er vistnok helt ødelagt; af den anden, en stor »pragtsal« fra 1634 (som med urette bar Oluf Baggers navn), er kun det kassetterede loft og kaminen tilbage. I Kolding (i det mærkelige gavlhus fra 1589, som fortjente at bevares og fredes) ligger en tarveligere panelstue i stumper og stykker¹⁾; det bekendte værelse på torvet i Ribe er stærkt omdannet i 18 årh., og panelerne fra Jens Jensens gård (1643) på Randers Storegade er splittede på flere steder. Først fra tiden henimod 1700 findes der en fuldstændig panelstue, stående på sin oprindelige plads (»zar Peters hus« i Nykøbing p. F.) — og den er meget tarvelig.

Kan der således, trods alle ødelæggelser, påvises rester af panelstuer i mange af landets større købstæder, tyder det på, at et sådant udstyr har været almindeligt. Ligesom i Ålborg taler også andre byers skifter og skøder jævnlige om paneling. — Når der intetsteds er bevaret vægfaste bænke, og når der intetsteds udenfor håndværkerforeningens gård kan nævnes tre panelede værelser fra samme ejendom, må det sikkert skrives på ødelæggelsens regning; gennem skriftlige kilder erfarer vi, at sådanne bænke var almindelige,²⁾ og at de rige borgerfamilier stedse beboede en hel række værelser.

Resultatet af denne korte undersøgelse bliver da, at stuerne fra hjørnet af Østerå og Stranden i hovedtrækkene kan tages som gode eksempler på rige, borgerlige værelses udstyr i begyndelsen af det 17 århundrede. Uden meget grundigere undersøgelser er det

¹⁾ Af en malet stue fra samme hus findes et rekonstrueret billede i Gamle danske Hjem fig. 84.

²⁾ Sml. Ogiers beskrivelse fra Helsingør [Schlegel: Sammlung z. dänischen Geschichte 2. 1. s. 91].

vel umuligt at afgøre, hvor stærkt den enkelte bys skik og den enkelte mands lyst og smag har gjort sig gældende (det er således antydnet, at de store udvendige trapper var ualmindelige.) Men indretningens vigtigste ejendommeligheder svarer til de oplysninger, man kan hente andetsteds fra, og stilformerne er datidens almindelige. Husets byggherre har været en velhavende handelsmand, der vilde kappes med sine standsfæller i at udstyre sin bolig smukt og pragtfuldt.

Nu er stuerne i deres slags de sidst tiloversblevne, der er nogenlunde ubeskadigede, og hjørnestuen er det ældste borgerlige værelse, som det er lykkedes at genfremstille i sin oprindelige form. Derved får de betydning, ikke blot for Ålborg by, men for hele Danmark, som et mærkeligt minde om en fængslende periode i vort lands kulturhistorie.

Oversigt over kildestoffet.

Skrevne kilder. — I Ålborg: skøde- og pantebøger (fra 1690). — I provinsarkivet, Viborg: skiftedokumenter og skifteprotokoller, brandtaxationsprotokol 1761–71 og auktionsprotokol 1833. — I Rigsarkivet: grundtaxt 1682. — I Nationalmuseets arkiv: indberetning om rekonstruktion og opstilling af Håndværkerforeningens stuer 1897–1900, med tegninger af kunstmaler F. Hansen og skitser af forf. —

Trykte kilder. — Saml. t. jydsk Hist. o. Top. I. 1. 185 og II. 3. 424. — Åborgposten ¹⁹/₁ 1867 (usigneret artikel, skrevet af D. H. Wulff). — D. H. Wulff: Ålborg før og nu, s. 44. — Tauber og Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Ålborg, passim, især s. 98. — Folkemuseets kataloger.

Billeder. — Fotografi af Østerå, taget af Tønnies før 1866. — Ill. Tidende 22, nr. 1109. Østerå, tegnet af O. J. Mørk Hansen. — 5 skitser af etatsråd, arkitekt J. V. Dahlerup; klichéer i Nationalmuseets arkiv. — Ældre nordisk Arkitektur, række 5, blad 11. Væg fra antikværelset, opmålt af O. J. Mørk-Hansen. — Fotografi af portalen 1620, taget af Tønnies, reproduceret i Trap, 2 udgave.

Kort. — Grundtegnning af Ålborg 1805, opmålt af Henrik Schiellerup (Ålborg museum). — Kort over Ålborg havn 1798 (Ålborg rådhus).

Tillæg. Niels Christensens epitafium.

Man ved, at der 1841 fandtes et epitafium over Niels Christensen og hans hustru, opsat 1607, i Vor Frue kirke (se C. Bruun: Oplysninger om de Frue Kirke i Ålborg tilhørende Kapitaler. s. 63). Men man skal have sin nød med at genfinde det i den nye kirke, hvor det hænger på skibets vestvæg. Ligesom andre af kirkens epitafier har det nemlig mistet sine strålende farver og sine gamle indskrifter; egetræsrammens snitværk — korintiske søjler, pilastre, gesimsers og øverst en Kristusfigur — er af langt ringere snedkerarbejde end panelerne og står nu nøgent og bart. Kun de tre malerier er bevarede, øverst Kristus, der viser Adam og Eva livets brønd, derunder Marie Magdalena og Kristus som havemand, og endelig hovedfeltet, hvor efter tidens skik et bibelsk optrin er forenet med familieportrætterne. I baggrunden ligger Jerusalem, gennem hvis byport toget drager ud til Golgata, og uberørt af det dramatiske optrin knæler i forgrunden familien, mand og tre sønner, hustru og to døtre; over hovederne på manden, den yngste datter og to svøbelsebørn er der malet røde kors. Mændene bærer sorte kapper og hvide pibekraver; kvinderne er ligeledes sortklædte, med hvide forklæder og pibekraver; de to ældste har håret dækket af konehuen, og kun den mindste datter bærer som jomfru sit hår utildækket. Familiens tal svarer nøje til de oplysninger, vi får gennem skiftet af 1610, -- hvortil ingen af kirkens andre familie-billeder kan passe. Figurernes knælende, bedende stilling er ganske traditionel og ansigterne uden minespil, men enkeltheder som øjne, hår, skæg, og hud er særdeles pillent udført. Desværre er billedet stærkt restaureret. To af drengenes og den mindste piges ansigt er nye, mens Niels Christensens eget portræt med det brune, kortklippede hår, de blå, godlidende øjne, overskægget og de to lyse fipper på hagen, er vel bevaret. Billedet er signeret: H K (malernes lavsmærke) HENDI . . . . — 160.. — 22. Andetsteds på maleriet har restauratoren ufuldstændigt og fejlagtigt gengivet den gamle, trelinjede signatur.

Desværre er både Lars Hansens og de senere ejeres epitafier og ligsten ødelagte; kun over Christen Heug findes en mindetavle i Vor Frue kirke.

Meddelelser om forsvundne Kirker i Erslev og Hinge i Galten Herred.

Af Cand. mag. Søren Hansen i Vejle.

I 2^{den} Udgave af Traps »Danmark« (V, 577) siges der ved Omtalen af Galten Sogn i Galten Herred syd for Randers: »I Hinge var forhen (endnu 1446) en Kirke. Det er vistnok denne, der 1524 kaldes Aarsløff (D. Mag. 4 R., II, 42)«. Denne Meddelelse om en middelalderlig Kirke i Hinge i Galten Sogn maa efter al Sandsynlighed stamme fra »De ældste danske Archivregistraturer« II, 25. Her findes nemlig registreret et Tingsvidne fra det nævnte Aar under følgende Ordlyd: »Item et Tingsvinde (3:—vidne), at Dyregaard udi Henggi Mark haver været til Henggi Kirke i 40 Aar ulast og ukjær. Datum 1446 den Mandag næst efter sancti Severini Dag«. Det originale Tingsvidne fandtes i 1608 paa Silkeborg Slot i en »Skufflade«, indeholdende Breve paa Gods i Lysgaard Herred. Det er registreret sammen med 220 Breve vedrørende Gods i nævnte Herred, og det er altsaa indlysende, at Tingsvidnet slet ikke har havt noget at gjøre med Hinge i Galten Herred, da der netop i Lysgaard Herred findes en Kirkeby ved Navn Hinge. Man forstaar dog let, at

Trap eller hans Medarbejder har kunnet tage fejl. Faa Linier ovenfor er der nemlig registreret et Skødebrev fra 1445 af Niels Munk i Brusgaard (nu i Galten Herred, den Gang i Sønder Hald Herred) paa Gods i Lysgaard Herred og 4 andre Herreder, deriblandt »al hans Rettighed udi Hengge Mark udi Galten Herred«. Umiddelbart herefter ere 5 Breve registrerede, som alle indeholde Navnet Henggi, deriblandt det her omhandlede Tingsvidne fra 1446. Ved en Misforstaaelse er da det 5 Gange gjentagne Navn blevet anset for identisk med det foran nævnte Hengge i Galten Herred. At Tingsvidnet fra 1446 stammer fra Lysgaard Herredsting og ikke fra Galten Herredsting, kan iøvrigt ogsaa ses deraf, at det er dateret en Mandag, hvilket netop var Tingdagen i Lysgaard Herred, medens Tingdagen i Galten Herred var en Tirsdag.

Saaledes bleve vi altsaa færdige med Hinge Kirke — foreløbig. Men hvad er det for en Aarsløff Kirke, som i 1524 nævnes under saadanne Forhold, at den har kunnet gjøres til et med den formodede Hinge Kirke? Det maa antages, at Trap eller hans Medarbejder har tænkt paa Byen Erslev, som ligger kun omtrent 2300 Alen fra Hinge, ligeledes i Galten Sogn og Herred. I Erslev har der virkelig engang ligget en Kirke. Under 4 Juli 1531 lod nemlig Wolluf Litt i Wyffwyld (☉: Ole Lit i Vivild i Sabro Herred) paa Galten Herredsting læse et gammelt Brev af 21 April 1448, som gik ud paa, at »Christen Nielsen, Provst i Galten Herred og Præst i Hadbjerg, gjør vitterligt, at han med Sognemænds Raad har i Leje ladet til Jens Laursen paa hans og hans Hustrus Livstid et Toftsted, som Ersløff Kirke tilhører, sønden for Kirken, samt 2 Agre paa Ersløff Mark, som Jon Nielsen gav til Kirken for Palli Jensens Sjæl. Hvad Lejeren af Bygning opfører, skal efter hans Død tilfalde

Kirken¹⁾. Der har altsaa i eller ved Erslev By været en Kirke, og det kan ikke betvivles, at det jo er den, som i Landehjælpsregistret fra 1524, til hvilket der henvises hos Trap, kaldes Aarsløff Kirke. Der findes intet andet Bynavn i Galten Herred, som ved Læse- eller Skrivefejl kunde antage denne Form. Det har været en lille Kirke eller rettere en Kirke med smaa Indtægter, da dens Bidrag til Landehjælpen er ansat til kun 6 Mark²⁾.

I den nærmeste Tid efter Reformationen var der, som bekendt, stor Præstemangel, og det vides, at Præsten i Galten, Hr. Jens Christensen Kirkeholt, maatte betjene hele 7 Sogne³⁾, blandt hvilke Erslev Sogn utvivlsomt har været. Intet Under, om han har skaffet sig Lettelse i Arbejdet ved at faa en Kirke lukket. I ethvert Tilfælde

- ¹⁾ Top. Saml. p. Perg., Galten Herred Nr. 37. — Skjønt det ikke udtrykkelig siges, at Palle Jensen havde boet i Erslev, er han dog sandsynligvis identisk med en Mand, vi kjende andenstedsfra. Den 5 Dec. 1415 pantsatte Hr. Sven Udsen af Sostrup til Palle Jensen af Jisløff 2 Gaarde i Hallendrup for 40 Mark, og i 1428 oplod Bolde Nielsdatter i Jisløff, Palle Jensens Efterleverske, det samme Pant til Jes Bage (Fru Eline Gøyes Jordebog 251). Allerede Arkivar Thiset har (i Registret til den trykte Udg. af Jordebogen) formodet, at Jisløff kunde være identisk med Erslev, hvilket altsaa efter al Sandsynlighed er rigtigt. Erslev ligger omtrent $\frac{1}{3}$ Mil fra Hallendrup. Navnet udtales nutildags »Æslöw« med Stødtone paa »æ«. Om den Jon Nielsen, som saa smukt drog Omsorg for Palle Jensens Sjæl, har været Enken Bodil Nielsdatters Broder eller maaske hendes anden Ægtefælle, kan naturligvis ikke afgjøres. Han er uden Tvivl den samme som den Jon Nielsen i Ersløff, som nævnes i et Pergamentsfragment fra 1453 (Top. Saml. p. Perg., Galten Herred Nr. 36).
- ²⁾ Til Sammenligning kan tjene, at Kirken i det meget lille Halling Sogn er ansat til 7 ƒ . Højest i Galten Herred staar Ødum Kirke med 30 ƒ , og lavest staar Lerbjerg Kirke med 5 ƒ .
- ³⁾ Se en Artikel af nærværende Forfatter i nærværende »Samlinger« III R., 2, 449.

stod Erslev Kirke ubenyttet hen i nogen Tid, før den endelig forsvandt. Saa skete det, at Lensmanden paa Dronningborg, Hans Stygge, manglede hugne Sten til Grundvold for den nye Mølle ved Dronningborg og begjærede af Kongen at maatte nedbryde Bjergby Kirke i Støvring Herred og Ersløff Kirke i Galten Herred, »hvilke Mag. Mads Lang, Superintendent i Aarhus Stift¹⁾, haver ladet tilslaa, da der ikke mere skal gjøres Tjeneste i dem«. Ved kgl. Skrivelse af 27 Maj 1553 fik Lensmanden den ønskede Tilladelse: »han skal forvare, hvad der er nyttigt til Bygnings Behov, og siden bruge de hugne Sten til Møllen«²⁾. Man kan altsaa aabenbart antage, at Erslev Kirke — efter i nogen Tid at have henstaaet ubenyttet — i Sommeren 1553 eller kort Tid derefter er bleven nedbrudt og Stenene førte til Dronningborg Mølle ved Randers. Kirkens Plads paavises endnu øst for Byen paa Erslevgaards Grund lidt syd for Erslev Bæk i Krogen mellem denne og Vejen fra Galten over efter Ølstvad Kro. Stedet her kaldes »Kirkeageren«, og her skal man have opløjet større Sten med Mærker af Kalk³⁾.

Vi saa ovenfor, at den i 1446 omtalte Hinge Kirke intet havde at gjøre med vort Hinge i Galten Sogn og Herred. Man skulde altsaa efter Byernes Beliggenhed tro, at Erslev Sogn maa have omfattet baade Erslev og Hinge Byer med deres Bymarker — et Sogn mindre end de fleste. Men saadan har Forholdet ikke været, eller det kan kun for en kort Tid have været saaledes. Hinge har, trods alt, alligevel havt sin egen Kirke.

---

¹⁾ Mads Lang var Biskop i Aarhus 1537—1557.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 237.

³⁾ Oplysningerne angaaende Kirkens Beliggenhed m. m. skyldes velvillige Meddelelser fra Lærer P. Christensen i Hinge (Brev af 26 Juni 1899).

Blandt de senere tabte Dokumenter, som i 1532 opbevarede paa Klausholm, fandtes ogsaa et Brev af 8 April 1431, »at Peder Nielsen Hard skøder Nis Jensen Himnd af Borup den Lod og Del, som han haver i Eskemose i Hingisogenn«¹⁾. Den her nævnte Kjøber, Nis Jensen Himnd (? eller Hind eller Hvid), er velkendt. Han boede i Borup i det nærliggende Haslum Sogn og var Adelsmand²⁾. Hans Søn Peder Hvids Enke, Fru Karen Iversdatter, skødede den 20 Marts 1478 Borupgaard med tilliggende Gods, hvoriblandt Eskemose nævnes, til Hr. Axel Lagesen paa Klausholm. Denne gjorde den 10 Febr. 1484 paa Galten Herredsting Lavhævd paa sit Gods i Galten Herred³⁾. Heriblandt nævnes ogsaa Eskemose, som følgelig maa have ligget indenfor Herredets Grænse, da der naturligvis ikke paa Galten Herredsting kunde gjøres Lavhævd paa Gods, som laa i Lysgaard Herred. Det er altsaa uomstødeligt, at det i 1431 nævnte Hinge Sogn er Hinge i Galten Herred, ikke Byen og Sognet af samme Navn i Lysgaard Herred.

Men har der i Middelalderen været et Hinge Sogn i

1) Fru Eline Göyes Jordebog 248.

2) I Fru E. G.'s Jordebog nævnes 4 Slægtled af denne Familie. Der kan slet ingen Tvivl være om, at det jo er Borup i Galten Herred, som tilhørte Familien indtil 1478, ikke Borup i Støvring Herred, som der staar i Traps »Danmark«, 2den Udg. V, 564. I Fru E. G.'s Jordebog vexle Navneformerne Himnd og Huid; i Æ. d. A. I, 269 nævnes Peder Hindt af Borup i Aaret 1458. At Familien var adelig, kan sluttes deraf, at Karen Iversdatter ogsaa kaldes Frue Karine Huids. Hun er sandsynligvis identisk med Fru Karen Hinds, som nævnes i Aaret 1497, og hendes Mand er utvivlsomt den Væbner Peder Hindh, som nævnes i Dokumenter udstedte i Randers 1466 og paa Gl. Estrup 1468 (se F. Hvass: Familier af Navnet Hvas IV, 38; 279; 282). Det tør altsaa antages, at Hind er Familiens rette Navn.

3) Fru E. G.'s Jordebog 252 f.

Galten Herred, saa maa der ogsaa have været en Hinge Kirke. En saadan nævnes da ogsaa i et Dokument af 2 Febr. 1531, ved hvilket »Hr. Jens Nielsen, Prior, og Konvent i den Hellig Aands Kloster i Randers pantsætter Hr. Mogens Göye, Danmarks Riges Hovmester, et Stykke Skov, Jord og Eng vesten Hengi Kirke for 120 ₤¹⁾. Hvilket Hinge der menes, ses af Jordebogen over Hr. Mogens Göyes Gods i 1532. Her nævnes blandt hans Kjøbe- og Pantegods i Galten Herred bl. a.: »Helligaands Skov hos Hengj Kirke. Med Jord og Eng. Er intet Byggested til. Pantet af den Helligaands Kloster i Randers«²⁾. Hvor urimeligt det end er at antage, at der foruden Kirken i Erslev ogsaa har været en Kirke i den nærliggende lille By Hinge, kunne vi dog ikke slippe fri for en saadan Kirke. Den maa have været der. Paafaldende er det rigtignok, at den ikke synes at være nævnt nogensteds efter 1532, og dobbelt paafaldende er det, at den ikke nævnes i det ovenfor omtalte Landhjelpsregister fra 1524. Skjønt andre Forklaringer nok kunne findes, er det dog maaske ret rimeligt, at Kirken allerede har været nedlagt — »tilslaaet«, som det hedder om Erslev Kirke — før 1524. De i 1531 og 1532 benyttede Udtryk »vesten Hinge Kirke« og »hos Hinge Kirke« kunne da forstaaes ikke om en i Brug værende Kirke, men om en Kirkeruin. Hvordan det end forholder sig hermed, maa det staa fast, at i den senere Middelalder har der været baade et Hinge Sogn og en Hinge Kirke i Galten Herred.

Vi komme nu til Spørgsmaalet om, hvor Kirken har

¹⁾ Smst. 393.

²⁾ Smst. 347. Den saakaldte Fru Eline Göyes Jordebog er nedskreven i 1552 og omfatter i Virkeligheden flere forskellige Jordebøger, af hvilke hendes Faders, Hr. Mogens Göyes, affattet i 1532, er den største og indholdsrigeste.

ligget. Omtrent 500 Alen syd for den sydligste Gaard i Hinge deler Vejen sig til Galten og Erslev. Syd for Delingspunktet, begrænset af Vejene, hæver sig en Bakke, som bærer Navnene »Kirkebakken« og »Kirkegavlen«. Her — paa Matr.-Nr. 3 af Hinge Bys Jorder — har der ligget en Kirke, siger man¹⁾. Hvis Kirken havde været fælles for Erslev og Hinge, kunde Stedet være meget vel valgt; men vi vide jo bestemt, at Erslev havde sin egen Kirke. Saa er det noget paafaldende, om Hinge Kirke har ligget saa langt syd for Byen. Her kunne dog Forhold, som vi ikke mere kjende, have været bestemmende. Men der er en anden Vanskelighed. Vi saa, at Hr. Mogens Göye i 1531 havde faaet i Pant »Helligaands Skov med Jord og Eng vesten Hinge Kirke«. At dette Pant under de daværende kirkelige Forhold er gaaet over til Ejendom, kan anses for sikkert og kan bevises for andre lignende Panters Vedkommende. Nu findes der en Efterretning om, at »de Göers Familie har i 1546 givet til Hospitalet i Aarhus en Skov og en Eng, beliggende paa Henge Mark i Galten Herred, kaldet Brede-Løkke-Lamme-Hauge; item den Hellig Aands Skov. Datteret Klausholm Dom. Cant. 1546«²⁾. Det kan næppe betvivles, at jo de her omhandlede Jorder ere identiske med Hr. Mogens Göyes Pant fra 1531. Navnet Lammehavebro bruges nutildags om en Bro paa Randers-Skanderborgvejen nordvest for Hinge, 2100 Alen nordnordvest for Kirkebakken, afsondret fra denne bl. a. ved den Dal, i hvilken Hinge By ligger³⁾. Hvis Helligaandsskoven med tilliggende Jord og Eng (Lammehaven) skal søges her,

1) I Følge Meddelelse fra Lærer P. Christensen i Hinge.

2) Hofmans Foundationer II, 119. Hofman tilføjer: »Stiftelsen er ej mere i Behold hos Aarhus Hospital«.

3) Generalstabens Atlasblad »Randers«.

og Kirken skal søges helt ovre paa Kirkebakken, bliver Afstanden for stor og Retningen urigtig. Det vilde være aldeles urimeligt og vildledende her at bruge Udtrykkene »vesten Hinge Kirke« og »hos Hinge Kirke«. Enten har den Lammehave, som har givet Broen Navn, intet at gjøre med Hr. Mogens Göyes Pant, eller ogsaa har Hinge Kirke ligget ikke paa Kirkebakken syd for Byen, men nord for Byen. Et af to —; men hvilket?

Evald Tang Kristensen har en Optegnelse, som skyldes Hans Kristian Pedersen i Haslum og lyder saaledes: »Paa Heden her ovre paa Askildrup Mark har ligget en Kirke. Der var en Knold med Murbrokker, mens a var en Dreng; men nu er Jorden dyrket og sløjfet«¹⁾). Ved første Øjekast finder man denne Meddelelse fuldstændig fornuftstridig. Galt er det, at man er nødt til at indrømme, at der har været Kirker baade i Erslev og Hinge; men helt urimeligt bliver det, hvis vi skulle tro paa, at ogsaa den lille Naboby Askildrup i Ølst Sogn har havt sin egen Kirke. Saa falder os pludselig en Tanke ind — og et Blik paa Generalstabens Kort bekræfter den —: en Kirke yderst mod Sydvest i Askildrup Hede har ikke blot ligget temmelig nær ved Byen Hinge, men den har sandsynligvis havt Lammehaven omtrent vest for sig i kort Afstand. Lærer P. Christensen i Hinge, som med stor Velvillie har besvaret mange til ham rettede Spørgs-

1) E. T. K.: Danske Sagn III, 126, Nr. 646. Ved en Trykfejl har Byens Navn her faaet Formen Askildtrup. Det er næppe overflødig at gjøre opmærksom paa, at Byen virkelig hedder Askildrup. Hos Trap har den baade i Texten og Registret faaet Navnet Askildstrup, hvilket ikke blot er gaaet over i Registerne til Kronens Skøder, Fru E. G.'s Jordebog og maaske flere Steder, men Fejlen har foranlediget Dr. Oluf Nielsen til Betragtninger over, hvorfor vi i Galten Herred have Navneformen Askildstrup, men i Hellum Herred have Askildrup (»Blandinger« I, 326). De to Navne ere i Virkeligheden ens.

maal, siger i et Brev af 14 Maj 1900: »Hvor Lammehaven har ligget, har jeg ikke kunnet faa nogen bestemt Underretning om. Man er tilbøjelig til at antage, at den har ligget øst for Skanderborgvejen hinsides Broen. Dette Terrain er først i den senere Tid kommet under Ploven og er en Del ujævnt«. Ja netop her bør Lammehaven søges; thi Navnet Lammehavebro betyder efter gammel og ny Sprogbrug netop den Bro, man skal passere for at komme *til* Lammehaven, og det er jo mest rimeligt, at det er Bønderne i Hinge, som have givet Broen Navn. Hvis nu Lammehaven, efter hvilken Broen har faaet sit Navn, er identisk med Hr. Mogens Göyes Lammehave, saa maa Hinge Kirke søges paa eller nær ved Askildrup Hede. Herom siger Lærer P. Christensen i ovenciterede Brev: »Ogsaa her i Hinge kjendes Sagnet om en Kirke i Askildrup, og dette er støttet paa Fund af en større Stensamling og Ujævnheder i Jordsmonnet, som kunde antyde Kirkens Udstrækning. Dette Sted er beliggende c. 300 Alen nord for Teglgaarden«. Lammehavebroen findes omtrent 1450 Alen sydvest for dette Punkt. Da Lammehaven, som foran sagt, sandsynligvis laa nord for Broen, faa vi altsaa netop det Forhold frem, som er betegnet ved Udtrykkene »hos Hinge Kirke« og »vesten Hinge Kirke«. Til Hr. Mogens Göyes Pant hørte ogsaa en Eng; en saadan findes netop her i umiddelbar Nærhed af Kirkepladsen, nord og vest derfor. Der kan altsaa ikke godt være nogen Tvivl derom: Hinge Kirke har ligget lidt nord for Teglgaarden i Askildrup Hede. Stedet ligger 400 Alen fra Hinge Skjel i nøjagtig lige stor Afstand fra Hinge og Askildrup, omtrent 2200 Alen fra hver af Byerne. Disses indbyrdes Afstand i lige Linie er omtrent 4000 Alen.

Da Kirken har havt Navn efter Hinge, maa man vel antage, at Grænsen mellem Bymarkerne i Middelalderen

har været en anden end nu, hvis der i det hele har været nogen Grænse, og det maa anses for sikkert, at de to smaa Byer i Forening have dannet et Sogn. Ved Kirkens Nedlæggelse er det saa sket, at Askildrup henlagdes til Ølst Sogn og Hinge til Galten Sogn eller maaske til Erslev Sogn for senere at følge med dette ind under Galten Sogn. Naar vi i 1582 se, at der i Askildrup fandtes et Annexbol og 3 Gadehuse, som betalte Landgilde til Præsten i Galten¹⁾, skjønt Byen den Gang hørte til Haslum-Ølst Pastorat, stammer dette Forhold maaske fra den Tid, da Askildrup hørte til Hinge Sogn.

Det Resultat, til hvilket vi her ere naaede, stemmer jo ikke med den stedlige Tradition. Denne anviser, som tidligere sagt, Kirken Plads paa Kirkebakken syd for Byen. Herom siger Lærer Christensen: »Kirkegavlen er en Ager op ad Kirkebakkeskraaningens . . . . Ageren kaldes saaledes, fordi den, da den i tidligere Tid ikke var pløjet, havde Form som en Husgavl og laa, som sagt, op ad Kirkebakken. Af lignende Grund kaldes en anden Ager paa samme Mark Erslevgavlen. Paa det Sted, hvor Hinge Kirke siges at have ligget, er fundet og findes endnu mange Kampesten. En Sti, kaldet Kirkestien, førte i Mands Minde op til dette Sted, men nu er den nedlagt«. Da vi i det foregaaende ikke blot have paavist, at der har ligget en Kirke paa Askildrup Mark, men vi udtrykkelig have paavist, at det er Hinge Kirke, som har ligget der, kan den stedlige Tradition næppe være rigtig. Kirkebakken maa have faaet sit Navn af anden Grund. Maaske have nogle Agre her en Gang tilhørt en Kirke; maaske skyldes Navnet den Omstændighed, at Kirkevejen til Galten (eller til Erslev) fører her forbi; maaske har Bakken en Gang været ejet eller brugt af en Mand med

¹⁾ Kronens Skøder I, 259 f.

Tilnavnet Kirk eller Kirkegaard. Der er Maader nok, paa hvilke et saadant Navn ad fuldstændig regelmæssig Vej kan være opstaaet. Det ene »Kirke«-navn trak de andre — Kirkegavl, Kirkesti — med sig, og Mindet om selve Kirken maatte ganske naturligt knytte sig til dette Sted. især da dens virkelige Plads jo laa udenfor By-markens Grænser. Hvis de fundne Kampesten have ligget i anden Stilling end den, der var dem anvist fra Naturens Haand, kunne de maaske hidrøre fra en Oldtidsgrav. Iøvrigt fortjene aabenbart de her omhandlede Kirketomter at underkastes en sagkyndig Undersøgelse.

Hvor laa Hinge Kirke?

Bemærkninger til foranstaaende Artikel.

Af Lærer P. Christensen i Hinge¹⁾.

For en i Hinge bosiddende Mand, der kender Traditionen om, at hans lille By tidligere har haft en Kirke og endnu kan paavise den Tomt paa Marken, hvor den skal have ligget, og som hidtil har glædet sig over at finde Traditionens Rigtighed bekræftet ved en lille Notits²⁾ i Traps »Danmark«, rummer Cand. S. Hansens Artikel om »forsvundne Kirker i Erslev og Hinge i Galten Herred« en ganske ualmindelig dramatisk Effekt, og han læser den lille Opsats i uafbrudt Spænding. Med de historiske Dokumenter i sin Haand træder Cand. Hansen frem for at holde Dom over den stedlige Tradition. Han tager, han giver, han tager igjen — man haaber til det sidste, at han ogsaa skal give igen, men det gør han ikke.

---

¹⁾ Ved Cand. Hansens Velvilje har jeg haft Lejlighed til at gøre mig bekendt med hans Artikel allerede forinden Trykningen.

Først gør han det af med Bevisstedet hos Trap: det er en ren og skær Misforstaaelse, det drejer sig her om Hinge Sogn i Lysgaard Herred. Argumentationen er saa overvældende, at man ikke vover at kny; man venter efter dette aldrig mere at høre Tale om Hinge Kirke.

Da tager Cand. Hansen selv den gamle Tradition ved Haanden og løfter den atter op til Ære og Værdighed. Paa et helt nyt Grundlag beviser han af mange Kildesteder, at Sagen er fuldstændig i sin Orden: Hinge har virkelig i gamle Dage haft sin egen Kirke. Men just som man trækker Vejret lettere efter denne Oplysning, kommer det sidste Slag: Hinge Kirke har ikke ligget i Hinge, men i Askildrup. Traditionen og Kirketomten i Hinge har til syvende og sidst dog ikke noget paa sig.

Dette er for meget for os. Vi kunde resignere under den første Skuffelse, men vi sætter os til Modværge mod den anden. Vi kunde finde os i at afstaa vor Kirke til det fjerne Sogn i Lysgaard Herred, men vi vil ikke godvillig udlevere den til vor egen lille Naboby Askildrup.

Cand. Hansen fortæller selv ganske ligefrem, hvad der er Grunden til, at vi ikke maa beholde vor gamle Kirke. Han synes nemlig, at der i saa Fald bliver for mange Kirker her i Egnen. »Galt er det«, siger han, »at man er nødt til at indrømme, at der har været Kirker baade i Erslev og Hinge; men helt urimeligt bliver det, hvis vi skulle tro paa, at ogsaa den lille Naboby Askildrup i Ølst Sogn har haft sin egen Kirke«. Det er Frygten for disse mange Kirker, der er Drivfjederen i alle de efterfølgende Ræsonnementer, og vi har vist Ret til at paastaa, at hvis denne Frygt ikke havde været til Stede, vilde Cand. Hansen ikke have tumlet med Hinge Kirke, som han nu gør, og ikke anvendt saa mange skarp-sindige Fortolkninger paa Dokumenternes Udtryk. Men det har været ham magtpaaliggende at faa Kirkernes Antal reduceret saa meget som muligt, og derfor slaar han Hinge og Askildrup sammen til een — det var altid saa meget vundet.

Hinge leverer da Navnet, Askildrup Byggepladsen, og saaledes opstaar den kombinerede Hinge-Askildrup Kirke.

Men er der nu egentlig nogen Grund til at være saa bange for de mange Kirker? Er der noget saa særdeles urimeligt i at antage, at de tre Smaabyer Erslev, Hinge og Askildrup i Middelalderen kan have haft hver sin? Cand. Hansen fortæller selv, at paa Reformationstiden havde Præsten i Galten hele syv Kirkesogne at betjene. Disse syv Sogne kan næppe have været syv af de nu eksisterende — i saa Fald havde han været Præst for det halve Herred — og Cand. Hansen antager da ogsaa, at i hvert Fald een af de forsvundne Kirker, nemlig Erslev, har været mellem disse syv. Derimod mener han, at det samme ikke kan gælde om Hinge Kirke, at denne allerede i 1531 henstod som en Kirkeruin. Nuvel! det fortælles jo¹⁾, at Valdemar Atterdag lod elleve Kirker i Randers-egnen nedbryde, formentlig efter at Sognene vare blevne øde i den sorte Død, og at han af Stenene fra dem byggede sit befæstede Slot i Randers. Der har altsaa været nok at tage af. Naar man i Egnen omkring Randers skal have Plads til de elleve Kirker, som Valdemar Atterdag nedbrød, endvidere til dem, der siden hans Tid ere forsvundne, saaledes som Erslev og Bjergby Kirker, og endelig til alle dem, der staar endnu, og som ogsaa fandtes i Middelalderen, — saa behøver man ikke at være sparsom med dem, og saa kan der godt blive Raad til, at Erslev, Hinge og Askildrup faar hver sin.

Og saaledes forekommer det os virkelig, at Forholdet maa have været. Vi vil ikke gjøre noget Forsøg paa at berøve vore to Nabobyer de dem tilkommende Kirker, men vi mene rigtignok, at baade den lokale Tradition og de af Cand. Hansen fremdragne Dokumenter i lige Grad godtgør, at ogsaa Hinge maa beholde sin. Thi for at faa den Kirke, som i Aktstykkerne stadig kaldes for Hinge Kirke, flyttet over i Askildrup Hede, maa Cand. Hansen gøre Vold paa Dokumen-

¹⁾ Sællandske Aarbogs Fortsættelse i Arch. f. Staats- und Kirchen geschichte II, 214. Hvitfeld: Danmarks Riges Krønike, I., 1652, pag. 513.

ternes Ord og benytte sig af et Postulat, for hvis Rigtighed han aldeles intet Bevis har fremført.

Hans Bevisførelse ser saaledes ud:

- 1) I 1531 tilpanter Hr. Mogens Gø sig af Helligaandskloster i Randers et Stykke Skov, Jord og Eng vesten for Hinge Kirke.
- 2) I 1546 skænker de Gørs Familie til Hospitalet i Aarhus »en Skov og en Eng, liggende paa Hinge Mark, kaldet Brede-Løkke-Lammehauge; item den Helligaands Skov.«
- 3) Det »kan næppe betvivles«, at det i 1546 nævnte Gods er identisk med det i 1531 nævnte.
- 4) Navnet Lammehaven kendes endnu og betegner et Stykke Jord i Nærheden af Askildrup Hede.
- 5) »Hinge« Kirke, som i 1531 laa Øst for Lammehaven, maa altsaa ogsaa have ligget paa eller nær ved Askildrup Hede.

Det ses jo let, at det svage Punkt i denne Bevisrække er Punkt 3. Hvis det er i Orden, gaar alt det øvrige af sig selv. Men det forekommer os rigtignok, at det i høj Grad maa betvivles, at det i 1546 nævnte Gods netop dækker det i 1531 nævnte. Dokumentets Ord tyder afgjort paa, at der i 1546 er Tale om noget mere, end i 1531. De Gørs Familie bortskænker »den Helligaands Skov«, som naturligvis er den, Mogens Gø i 1531 fik af Helligaandsklostret i Randers, og desuden et Stykke Jord, Lammehaven, som vi i 1531 ikke hørte nogen Tale om. Det er Helligaandsskoven, der ligger Vest for Hinge Kirke; men det er Lammehaven, der ligger i Nærheden af Askildrup Hede. Beviset for, at Helligaandsskoven er = Lammehaven, fattes ganske, ja da de to Ejendomme nævnes Side om Side i samme Dokument, maa det jo snarere anses for bevist, at de netop er to forskellige.

Vi mene os da berettigede til at erklære Terrainet Øst for Lammehaven: Askildrup Hede og i Særdeleshed Kirketomten Nord for Teglgården fri for nogensinde at have afgivet Byggeplads til Hinge Kirke, saa meget mere, som det vil være ret vanskeligt i dette anseelige Højdedrag at skaffe

Betingelser for en Eng, og en saadan var der jo i Aaret 1531 Vest for Hinge Kirke.

Den »Knold« paa Askildrup Mark, som Cand. Hansen anser for at være den sidste Levning af Hinge Kirke, kan vi altsaa ikke tillægge en saadan Betydning, men, dens Fortid iøvrigt upaatalt, hævde vi, at Hinge Kirke, efter hvad baade Aktstykker og Naturforhold angive, rettere maa søges paa det Sted, Traditionen her har udpeget: »Kirkebakken«.

Vel kendes heller ikke her i Nærheden Navnet »Helligaands Skov«, men saavel denne som den omtalte Eng kan vi skaffe Plads til, netop i den Retning fra Kirkebakken, hvori de efter Aktstykkerne skal have ligget i Forhold til Hinge Kirke.

Gaa vi nemlig fra Kirkebakken nogle hundrede Alen lige mod Vest, træffer vi et stort Engstrøg, hvor vi uden at forudsætte nogen Naturrevolution kan tænke os en Eng pantsat Aar 1531. Men under samme Vandring har vi passeret nogle Jorder, der kaldes Humlegaarden og Skovhaven, Navne, som vi vel ikke antage for at være en Forvanskning af Helligaandskov, men som dog aabner Plads for den Mulighed, at netop her kan Helligaandsskoven have ligget.

Det er jo bekendt, at Fortidens Mennesker i langt højere Grad end Nutidens have været ødsle med Brugen af Stednavne. Ikke blot Huse og Gaarde, men ogsaa Bakker, Kløfter, Marker ja ofte endog Markens enkelte Agre har haft eget Navn; derom vil ethvert ældre Bykort føre talende Vidnesbyrd. Den Brøkdæl, som endnu er tilbage, behøver derfor ikke at give hverken denne eller de nærmest foregaaende Slægter Takken for sin Oprindelse, der vel for fleres Vedkommende endog ligger Hundredaar tilbage. At dette er Tilfældet med Navnene Humlegaarden og Skovhaven, hvor nu til Dags ikke saa meget som en trøsket Stub eller en forkrøblet Purre skulde berettigede en sliig Benævnelse, tør vel nok siges at være ret sandsynligt.

Helligaandsskov, som ingen her paa Egnen, selv ikke de ældste, mindes at have hørt Tale om, har rimeligvis først

faaet dette Navn. efter at den er kommen i Randers Helligaandshospitals Besiddelse, eller maaske endog senere efter Pantsættelsen til Mogens Gø; thi Benævnelsen forekommer først i Dokumentet fra 1546. I hvert Tilfælde maa vi antage, at Skoven, før den fik denne Benævnelse, har haft en ældre lokal i Overensstemmelse med Tidens Hang til Navngivning; men denne Omstændighed forklarer, hvorfor ingen kender eller mindes at have hørt Navnet Helligaandsskov, der sandsynligvis har maattet friste en lyssky Tilværelse i Skøder og Pantebreve og ikke har evnet at fæste Rod end sige fortrænge Skovens oprindelige af Egnens Folk benyttede ældre Benævnelse, der uden mindste Hinder kan have været Humlegaarden eller Skovhaven.

Er Helligaandsskov identisk med Skovhaven eller en Del af denne, da gælder ogsaa for Skovhavens Beliggenhed Udtrykket »vesten for Hinge Kirke«. Følgelig har vi her ud fra Retningen for Kirkens Beliggenhed tydelig angiven; men da Kirkebakken netop ligger i denne Retning — lige Øst for Skovhaven — maa Overleveringens Paastand være godtgjort, naar den angiver Kirkebakken som det Punkt, hvorpaa Hinge Kirke har ligget.

Vil man indvende, at Spørgsmaalet om denne Kirkes Beliggenhed ikke har Interesse for andre end Stedets faa Beboere, da maa vi dertil svare, at i dette Spørgsmaal rummes tillige det mere omfattende: Hvor megen eller hvor liden Vægt kan der tillægges en stedlig Overlevering? Cand. Hansen affærdiger Traditionen, der er knyttet til Kirkebakken, ved ganske kort at fremsætte: »Maaske have nogle Agre her en Gang tilhørt en Kirke; maaske skyldes Navnet den Omstændighed, at Kirkevejen til Galten (eller til Erslev) fører her forbi; maaske har Bakken en Gang været ejet eller brugt af en Mand med Tilnavnet Kirk eller Kirkegaard«. Vi benægter ikke, at der kan være de Tilfælde, hvor en af de fremsførte Grunde bør tages for god Vare, men her forekommer det os utidigt at søge efter Muligheder, saasom der i Forvejen findes en Grund

saa god som nogen, og det forekommer os uberettiget paa et saadant Grundlag at feje Traditionen til Side. Overleveringen maa bøje sig for Aktstykkernes klare Ord, men ikke for en tvungen Fortolkning, der for Tilfældet lægges ind i dem.

Traditionens Angivelse af Kirkens Beliggenhed er saaledes ikke nogen løs og ubeføjet Hæftelse til den egentlige Beretning om en forsvunden Hinge Kirke, og i Sagnet er denne Angivelse ingenlunde noget uvæsentligt. Thi den Række af Slægter, der indtil vore Dage har bevaret Sagnet om en Kirke, har endnu mindre kunnet glemme eller forveksle det Sted, hvortil Beretningen var knyttet; men Grundstedet har — ved sit i Forhold til Ruinens successive Hensmuldren bestaaende Vidnesbyrd — gennem Tiderne været Overleveringens faste Støttepunkt — Sagnets Grundvold.

Hvad er et Hvarre?

En sproglig-topografisk Undersøgelse

ved

C. Klitgaard.

Til de Stedbetegnelser -- eller Benævnelser paa Land-
omraade af særegen Beskaffenhed —, der efterhaanden udgaa
af Sproget, fordi Betydningen er glemt, saaledes som Tilfældet
er med Stuf, Tved, Fang o. fl., hører ogsaa Hvarf eller Hvarre,
som Ordet skrives og udtales i vore Dage.

Jeg er ikke Sprogmand — ikke en Gang Dilettant paa
det etymologiske Omraade; naar jeg desuagtet vover mig ud
paa et Felt, hvor jeg ikke har hjemme, sker det, dels fordi
mine Oplysninger om de med Hvarre betegnede Steder mulig
kunne komme kyndigere til Nytte, og dels fordi det kunde
tænkes, at man ogsaa ad anden Vej end den rent sproglige
kunde komme paa Spor efter den Betydning, Ordet en Gang
i Tiden har haft.

At Hvarf ligesom Stuf, Tved og iøvrigt de fleste Arter af
Stednavne oprindeligt er et Fællesnavn, er formentlig uom-
tvisteligt, og naar der findes enkelte Steder, som kun betegnes
Hvarre, er Grunden nok den, at »Hvarfet« har været det
eneste i den paagjældende Egn (Sogn) eller har været sammen-
knyttet med Sognets Navn. Saaledes kaldtes Hune Hvarre
ofte kun »Huarit«; i Tversted Sogn findes Hvarret eller Hvarre-
bakken, Betegnelsen Tversted er sandsynligvis udeladt som
overflødig.

I Reglen er Ordet dog sammensat med et andet, saaledes
Pirups Hvarre, Raabjerg Hvarre, Starholm Hvarre, o. s. v., det

første Led er altsaa et Egennavn, og Hvarre vedvarende Fællesnavn.

Forinden jeg gaar videre, skal jeg anføre de Steder, hvor Betegnelsen Hvarre anvendes eller tidligere har været anvendt, idet jeg dog udelukkende maa holde mig til Vestvendssysels Klitegne, fordi jeg savner Kjendskab til Lokaliteterne andet Steds, og fordi jeg tænker mig Muligheden af, at Hvarre andet Steds kan have haft en anden Betydning¹⁾. Mulig ogsaa, at der i Vendsyssel er eller forhen har været flere Hvarrer end de nedenfor anførte, men jeg troer, at Materialet er stort nok til at kunne tjene til Grundlag for en Undersøgelse om Ordets Betydning²⁾.

Jeg har noteret følgende Navne, hvor jeg antager, at Hvarre (Hvarf) indgaar som Led: 1) Vindhvarre i Skagens Kjøbstads Mark (nu Statsplantagen). 2) Raabjerg Hvarre, kaldes nu alm. Niels Olesens Hvarre, 3) Starholm Hvarre, 4) Høgenhav Hvarre, 5) Vester Hvarrets Rimmer, 6) Ny Hvarre og 7) Øster Hvarrets Rimmer, alle i Raabjerg Sogn. 8) Hvarrebakken eller Hvarret i Tversted Sogn, (Ø. Tversted). 9) »Harest Rimmer«, 10) »Harredfeldt Bakker«, 11) Gang Hvarre, 12) »Jesper Harreds Rimmer«, alle i Tornby Sogn³⁾. 13) Furreby

1) Min Tak til DHr. Dr. phil. Feilberg, Kand. Marius Kristensen, Lærer A. Gaardboe, Kand. Sigurd Nygaard og Overklitfoged Dahlerup for den Haandsrækning, de hver især have givet mig i Anledning af dette lille Arbejde.

2) Mulig, at Hvarre ogsaa indgaar som Led i følgende Stednavne, jeg har truffet udenfor Vendsyssel: Varhede i Aulum S., Varregaard ved Løgten, Varregaard i Verst S. og Vargaard i Hejls S., Hvarrehede i Vebbestrup Sogn. Kand. Nygaard anser det for sandsynligt, at ogsaa Navne som Hvirring, Hverring og Virring i det første Led indeholder Hvarf eller dets Afledning hverfi: Hvirring i Nim Herred hed saaledes i det 14de Aarhundrede Hwirring.

3) Nr. 9, 10 og 12 nævnes i Brüel: Klitterne i Hjørring Amt, Klitkommissionsforretningen 1804. Forudsat Hr. Brüels Afskrift er rigtig, udmærker den nævnte Forretning sig i det Hele ved sine radbrækkede Stednavne.

Hvarre i Furreby Sogn. 14) Røs Hvarre i Ingstrup Sogn. 16) Faarup Hvarre og 16) Krathvarre i Saltum Sogn. 17) Krat Hvarre, 18) Pirups Hvarre, 19) Hune Hvarre og 20) Hvarregaard i Hune Sogn. I Skagens Landsogn er eller var et lille Vandløb, der kaldes 21) Tørhvarre Rende.

Af ældre Kilder ses, at Stavemaaden tidligere var Huarf, Hvarf, jvnf. Olavius: Skagen Pag. 3, og at det var Intetkjøn — Huarrit —, hvad ogsaa Sammensætninger som »Gangvarrads Rimmer«, »Jesper Harreds Rimmer« o. fl. tyde paa.

Sammenholde vi nu, hvad de forskjellige Ordbøger, som Kalkars, Erik Jonssons, Moths, Molbechs og Fritznors udsige om »hvarf« og tilsvarende Former som hvarv, hverre, hverv o. s. v., faa vi følgende Definitioner:

Islandsk, hvarf, Intetkjøn: 1) Forsvinden, Omdrejning.

- 2) Tilflugt, Tilflugtssted.
- 3) Forbjerg, Odde, Landspidse.
- 4) Indringet Sted (Jagtudtryk).
- 5) Afsides liggende Egn.

Gl. svensk, hvarf, Intetkjøn: Omgang, Tur omkring, Skifte.

Oldnordisk, hvarf, Intetkjøn:

- 1) Forsvinden, Kommen af Syne.
- 2) Skjulested, Tilflugtssted, specielt en Bjørns Hi.
- 3) Venden om, Forandring¹⁾.
- 4) Kreds, baade om det, der omgiver, og det, der omgives af noget; jvnf. hverfi, Navneord af Intetkjøn, et lavtliggende Sted omgivet af Høje el. l., eller et Bygdelaag paa et ligt Sted.

Gl. norsk, hvarf. 1) Forbjerg, Odde, Landspidse²⁾.

¹⁾ jvnf. hughvarf = forandret Sindsstemning og hverfa, Udsagnsord, = vende, f. Expl. »hverre« en Høne, faa den til at gaa i en anden Retning, og »hverre« Hø' = vende Hø. Ogsaa Solhverv (»og Solen op igjen at hverve sig begynder«) og »der er en hverve i Luften« = Forandring i Vejret. Jvnf. ogsaa Hvirvel, Hvirvelvind, Hvirvelsten og hvarfa, Udsagnsord, = vanke ustadigt om, bevæge sig hid og did.

²⁾ Forbjerget Afhvarf i Grønland, Hvarf i Skotland, Hvarfnes ved Bergen.

- 2) Afsides liggende Egn,
  - a) i Stednavne om Bygdelag.
  - b) om enkelt Jordejendom.

Gl. dansk, hvarf, hverf. 1) Omgang, Skifte, Forandring, Om-drejning.

- 2) Hverv, Ærinde, Anliggende, Forretning o. s. v.
- 3) Hvervning, at hverve Soldater.
- 4) Gavn, Nytte, jvnf. Erhverv.

Engelsk, wharf. 1) Ladeplads, Havnemole.

2) Flodbred (ogsaa hwearf = Kyst).

Den oprindelige Betydning er: vende sig, gaa omkring. Betydningen Dæmning, (herhen frisisk warf), Odde, Forbjerg, Landspidse, Ladeplads synes at høre sammen. Den engelske Sprogmand Skeat kalder det »a difficult word«, hvad Betydning angaar. (Kand. Marius Kristensen).

Feilbergs Ordbog over jyske Almuemaal har:

hvarv: sandsynligvis et Tegn, en Stang med en Kurv, der i ældre Tid hejsedes, naar det var Vejr til at fiske med Dybsvaad, for at sammenkalde Baadlagene.

Der tilføjes, at i Hune Sogn rejstes et saadant Mærke ved 1) Hvarregaard, 2) Pirupshvarre og 3) Krathvarre for Beboerne af henholdsvis Hune, Pirup og Krattet.

Dr. Feilberg havde nærmest sine Oplysninger herom fra den nu afdøde Lærer Jensen i Stenum, der har gjort sig fortjent ved sine sproglige Arbejder, bl. a. »Et Vendelbomaals Lyd- og Formlære«. Med Hensyn til Hvarre (hvarv) har han dog taget fejl.

Uvis om Ordets Kjøen og ubekjendt med Tilstedeværelsen af flere end de tre ovennævnte Hvarrer i Hune Sogn, havde han antaget Muligheden af, at Formen Hvarre var fremstaaet af Varde, der — jvnf. Molbechs Definition — betyder: Et paa høje Steder oprejst Mærke. Jensen oversaa dog ikke, at denne Slutning var noget ovovet, men da han vidste, at der bl. a. ved Pirups Hvarre havde været en saadan Signalstang, havde han intet bedre at fremkomme med. Da jeg bemærkede, at Hvarre sikkert er Intetkjøn og udtales med Stød (Varde vilde i

en Vendelbos Mund nærmest blive til wor), var han klar over, at den til Feilbergs Ordbog afgivne og deri optagne Forklaring var uanvendelig. Dette var Sagens sproglige Side. Dernæst komme vi til det, der havde ledet Tanken hen paa Signalstangen.

Efter gamle Folks Fortællinger har der været adskillige saadanne Stænger langs Kysten, og ligeledes er det rigtigt, at de benyttedes, naar der skulde fiskes. Men Stængerne stod ikke fortrinsvis paa de Steder, der nu benævnes Hvarre. saaledes har der sikkert ingen været ved Hvarregaard, og den, der stod ved Pirups Hvarre, og som formentlig er den, der maa bære Skylden for den urigtige Slutning, skrev sig ikke fra Fiskeriet, men fra Krigen 1807—14, da Kystmilitsen her anlagde baade Vagthytte, Bavne og Signalstang. Sidstnævnte blev anmærket paa Matrikulskortet, og derved har Pirups Hvarre beholdt sin »Varde«, medens de andre ere forsvundne af Erindringen.

A. P. Gaardboe anfører (Jydske Saml. III Side 40), at man i Raabjerg Sogn ved Hvarre forstaar en lille Bæk; denne Tolkning synes dog ikke at være almindelig kjendt i nævnte Sogn og kan i hvert Fald ikke passe for Flertallet af Hvarrerne paa Vendsyssels Vestkyst, medens det dog maa antages, at »Hvarre« har haft samme Betydning i Raabjerg Sogn som i de andre.

Rigtigt er det imidlertid, at der findes Vandløb i de fleste Hvarrer, smaa Bække, der som oftest sprudle frem fra Litorinakystens Lerskrænter og bane sig Vej gennem den ydre Klit til Havet. Disse Vandløb kaldes i Almindelighed »Render«¹⁾, hvilken Benævnelse er gængs fra Skagen til Hanstholm, og der findes ogsaa talrige saadanne paa Steder, der ikke benævnes Hvarre, medens der til Gjengjæld kan findes mange »Render« i ét Hvarre.

Efter saaledes at have paavist hvad Hvarre ikke kan

¹⁾ f. Expl.: Skrædderens Rende, Søvands Rende, Stenrenden, Studlirenden, Tørhvarre Rende o, fl.

antages at betegne, kommer jeg til Spørgsmaalet: Hvad er et Hvarre?

Hvarregaard ligger tæt ved Hune Kirke, her begyndte Hune Hvarre, der strakte sig ned til Stranden, ca. $\frac{1}{4}$ Mil. De østligste Huse i Blokhus benævnedes ogsaa i ældre Tid »Hvarret«, og endnu i Begyndelsen af 19. Aarhundrede kaldtes Blokhuseboerne undertiden af ældre Folk »Hvarreboerne«.

Krat Hvarre begynder i Hune Sogns nordlige Del og strækker sig et Stykke ind i Saltum Sogn, det er $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Mil langt. I Krat Hvarre ligger en lille Slette, der kaldes »Stenslettingen«.

Det synes heraf at være klart, at Hvarre betegner et Terræn af en vis Beskaffenhed.

Turde man antage, at alle Hvarrerne have været bebyggede, saaledes som Tilfældet er med nogle af dem, vilde Definitionen: »Et afsides liggende Bygdelag« være den naturlige; men — bortset fra Sandflugtens Hærgninger — er der kun liden Sandsynlighed herfor. Det maa snarere antages, at Hvarrerne have været benyttede til Uddrift for de respektive Bebyggelser i Sognene.

De i nærværende Opsats nævnte Hvarrer ligge alle i temmelig kort Afstand fra Havet, adskillige af dem i selve Strandklitten, altsaa paa Steder, hvor der alle Dage maa antages at have været Klitter.

Mellem Klitterne, og da særlig hvor underliggende Lerlag holder paa Fugtigheden, findes der mange Steder fortrinlige Græsgange; og det gjælder for næsten alle de med Hvarre betegnede Steder, at der her findes saadanne af Klitter indringede eller omkransede Sletter, der særlig egne sig til Uddrift. Her kunne Kreaturerne gaa løse omkring uden at gjøre Skade¹⁾, og Reglen var da ogsaa, at Ungkvæg og Faar havde Tilhold i

1) Jeg ser bort fra den Skade, Dyrene gjør ved at ødelægge Klitplantningen, thi det er jo først i den nyere Tid, at der saaledes holdes en Haand over Klitten, tidligere skete det kun paa Papiret.

Klitten næsten hele Aaret rundt; kun naar Vinteren blev for haard og Snelaget for tykt, begav Folk sig ud for at se til Dyrene.

Jeg anser følgende Definition paa det her omhandlede Hvarre for at have stor Sandsynlighed for sig: En Klitstrækning (bakket Terræn), der benyttes til Fædrift. Vægten maa dog her lægges paa Terrænforholdene, som det der oprindelig har bestemt Navnet. I Praksis blev de anvendte som Fædrifter.

Oldnord. hvarf 3 og 4 og gl. dansk hvarf 1 synes mig saaledes nærmest at maatte anvendes her, forsaavidt man ved oldn. hvarf 3 og gl. dansk hvarf 1 kan se hen til Terrænets afvekslende Beskaffenhed (Foranderlighed). Hune Hvarre skulde saaledes være den Klitstrækning, Beboerne i Hune drog Nytte af til Fædrift, Pirups Hvarre laa til Pirups Bys Ejerlag og Krathvarre til Ejendommene i Krattet. Sidstnævnte Hvarre strækker sig som allerede nævnt et Stykke ind i Saltum Sogn, men før Udskiftningen fandt Sted, havde Grænsebeboerne ogsaa Adgang til Fællesjorden i begge Sogne.

Hvarrer, der ere sammensatte med Personnavne, maa vel have faaet Navn efter den, der først har taget dem i Brug eller maaske efter den, i hvis Lod, de kom til at ligge, da Udskiftningen foregik; jeg savner nøjere Oplysning herom.

Man kunde undres over, at Benævnelsen Hvarre ikke træffes sydligere paa Vendsyssels Kyst end i Hune Sogn — saavidt mig bekjendt; det kan dog have sin Grund i, 1) at Klitten sydligere bliver mere flad og hedeagtig, og at Klitdannelsen i Hvetbo Herred og nord efter tilsyneladende er af mere primær Art end i Hanherrederne, 2) sidstnævnte Sted kan Benævnelsen ogsaa være gaaet af Brug og glemt, saaledes som Tilfældet er med adskillige af Hvarrerne i Vendsyssel, og 3) endelig kan Grunden maaske ligge i, at den store Forskel, der i sproglig Henseende viser sig mellem Han Herrederne og det øvrige Vendsyssel, ogsaa i dette Tilfælde findes.

I Hune Hvarre, der for Størstedelen er indtaget til Beplantning — Blokhus Klitplantage — laa en Ejendom kaldet Støve, udt. Støv; jeg formoder, at dette Navn er det gl. danske Stuf,

og at her har været et fra Oldtiden opdyrket Stykke Jord, muligvis indhegnet ligesom de saakaldte »Porshaver« i Lerup og Tranum Sognes Klitter og »Stoveren« i Uggerby Klit¹⁾.

---

¹⁾ Jydske Saml. 9, Side 25, jvnf. Stoense paa Langeland, 1841 Stuff-nes; mulig ogsaa Stöfinshæreth, nu Sokkelundsherrad [Kand. Nygaard].

Meddelelse fra Bestyrelsen.

Om Valget af Selskabets Embedsmænd for Aarene 1901—1905 er udstedt følgende Erklæring:

Ved Optællingen af de indkomne Stemmesedler til Valg af det jyske historisk-topografiske Selskabs Embedsmænd for Aarene 1901—1905 fandtes, at de fleste Stemmer faldt paa Sognepræst Vilhelm Bang i Hvalsø, Raadstuearkivar, Dr. phil. Chr. Villads Christensen i København og Rektor, Dr. phil. A. Heise i Viborg, der saaledes bleve genvalgte, hvorefter Cand. mag. Søren Hansen i Vejle og Provst Nissen i Brørup havde de fleste Stemmer og saaledes bleve Suppleanter. Til Revisor og Decisor genvalgtes Apotheker Strøyberg og Etatsraad L. K. Kier, begge i Aalborg, til Suppleanter henholdsvis Højskolelærer Povl Bjerger og Dr. phil. H. F. Feilberg, begge i Askov.

København d. 3. Januar 1901.

J. Aakjær. Søren Hansen. Chr. Villads Christensen.

Halds Rimkrønike.

Meddelt af Cand. mag. H. Ehrencron-Müller.

Indtil sine sidste År vedblev Frederik VI som bekendt at foretage ofte meget forcerede og trættende Inspektionsrejser rundt i sit Kongerige. Også i Året 1826 foretog han en sådan, der denne Gang havde Jylland til Mål. Den 7de Juni afrejste Kongen med Suite til Aarhus, hvor han ankom Dagen efter. Naturligvis blev han her modtaget med stor Hyldest og opholdt sig dér i flere Dage, beskæftiget med at afholde Revue og inspicere forskellige lokale Institutioner. Den 17de forlod han atter Byen for at foretage en Rundrejse til flere af de nærmest liggende Købstæder; den 22de ankom han til Viborg og efter at have overnattet dér kørte han den 23de om Morgenen ud til Hald. Her var der truffet store Foranstaltninger til hans Modtagelse; ved hans Ankomst affyredes Kanonskud, og Dannebrog blev hejst såvel på de gamle Slotsvolde som på den såkaldte Valdemars Skanse og det ældste Halds Grund. I »Viborger Samler« hedder det endvidere: »Ved Foden af Levningerne af det gamle stærke Taarn hilstes Hs. Maj. med følgende Ord, fremsagte af Frøken Sophie Moltke, idet hun overleverede Allerhøjstsamme en gammel utrykt Rimkrønike om Halds Skjæbne fra de ældste Tider til nu« — her følger saa Ordlyden af de Strofer, hvormed Kongen hilstes velkommen paa den gamle historiske Grund.

Disse kan nu næppe mere antages at have synderlig Interesse, men forunderligt er det, at ingen har tænkt på at opspore den i Avisreferatet omtalte Rimkrønike. Da Dr. phil. E. Gigas i Tidsskriftet »Dania« (Bind VIII. Hæfte 1) fremdrog det først i Pontoppidans danske Atlas og siden i alle Beskrivelser over Hald omtalte Digt: »Halds Frydeskrig«, foranledigedes jeg til at opsøge den ovenfor omtalte Rimkrønike, og jeg var da så heldig at finde den bevaret i Hans Majestæt Kongens Håndbibliotek, og den offentliggøres nu her med Allerhøjstsammes Tilladelse.

1826 ejedes Hald af Proprietær Rosborg, der 1809 sammen med C. Tolstrup havde købt den af Landsdommer Hoffs Bo og netop i dette År var blevet Eneejer af den gamle Gård; det har da været ham, der har ladet den gamle Krønike renskrive efter Originalexemplaret, der, som det i en Note til Krøniken hedder, dengang opbevaredes på Hald. Originalen er imidlertid senere forsvundet, i det mindste findes den ikke mere på Hald, som Gårdens nuværende Ejer velvilligst har oplyst, og den nitidt udstyrede, kalligraferede Afskrift har derfor maattet lægges til Grund ved Offentliggørelsen ¹⁾).

Angående Forfatteren kan jeg desværre intet oplyse udover, hvad Rimkrøniken selv meddeler. Han underskriver sig J. Schaalen og både på Titelbladet og i det komiske Slutningsvers benævner han sig »Degn i Finnerup«. På Forespørgsel i Provinsarkivet i Viborg har jeg imidlertid fået det Svar, at der ikke kendtes nogen Degn af dette Navn i Finnerup, og lige saa lidt Held havde jeg med en Henvendelse til den nuværende Sognepræst. Tillige oplystes det fra Provinsarkivet, at 1732 var en Søren Rasmussen Degn i Finnerup, Dollerup og Ravnstrup og at han døde som sådan 1760; 1761 var en Peder Sørensen Finnerup, der rimeligvis var Søren

¹⁾ Foruden denne findes i det Kgl. Håndbibliotek endnu en anden tarveligere udstyret Afskrift, der imidlertid er enslydende med den her anvendte.

Rasmussens Søn, Degn sammesteds, og sandsynligvis har han efterfulgt Faderen i Embedet. Der synes således slet ingen Plads at blive for vor Schaalen, med mindre han kan antages at have været Hjælpedegn hos Søren Rasmussen, der muligvis er død som en gammel Mand og kan have trængt til Hjælp, indtil hans Søn kunde overtage Embedet. Tænkes kunde det jo også, at Schaalen har aspireret til Embedet, når Søren Rasmussen engang døde, og at han har forfattet sit Digt netop for at anbefale sig i sit Herskabs Bevågenhed. At han overfor dette skulde have tiltaget sig en Titel, hvortil han slet ingen Ret havde, er jo temmelig usandsynligt. For Tiden lader der sig således næppe mere oplyse om Rimkrønikeforfatteren, der i hvert Fald ikke kan siges at høre til de store Digtere, hvorom hans Arbejde noksom aflægger Vidnesbyrd. Et vist, maaske til Tider noget grovkornet, Lune vil man imidlertid ikke kunne frakende ham, og det har afsat sine tydelige Spor i hans Digt.

Med Hensyn til det historiske Stof har han sikkert for største Delen bygget på den mundtlige Tradition dér på Egnen, og han beretter også forskellige Træk, som ikke kendes andenstedsfra, men at der jo også har stået skriftlige Kilder til hans Rådighed, kan ikke betvivles; i det mindste kan vi aldeles bestemt påvise én sådan, nemlig det ovenfor omtalte »Halds Frydeskrig«. Dette Digt blev skrevet i Året 1703, da Halds Hovedgård og Gods blev »befriet af det jødiske Slaverie«, idet Oberst Gregers Daa købte Hald af den jødiske Købmand Samuel de Limas Enke. Dr. Gigas formoder, at Digtet kunde skyldes en af Halds Nabopræster, og rimeligvis træffer denne Gisning det rette; i hvert Fald har det sikkert cirkuleret i Omegnen i Afskrifter og en sådan har Schaalen sandsynligvis haft for sig, da han forfattede sin Rimkrønike. Flere af Stroferne i »Frydeskriget« går nemlig ordret igen i Krøniken, og i andre er Forandringerne så små og ligesom tilfældige, at de godt kunde tænkes at hidrøre fra Forvanskninger i Traditionen og Afskrifterne. På enkelte Punkter har Schaalen også, som det synes, med velberåd Hu forandret

Ordlyden, og en enkelt Gang derved opnået en kraftigere Virkning. Hele »Frydeskriget« har han heller ikke benyttet, men kun de Vers, som passede ind i hans Krønike, der jo ogsaa fortæller Borgens Skæbne langt udførligere end det ældre Digt.

Endnu skal der kun gøres Rede for Anledningen til Rimkrønikens Tilblivelse. 1750 havde Enken efter Stiftamtmand, Baron Vilhelm Güldenkrone solgt Hald til Landsdommer Frederik Skinkel. Denne Skinkel, der var en Søn af Etatsråd Claus Christian Skinkel († 1747), Amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig, og Voldborg Sophie Gyntelberg, gjorde Påstand på at høre til den gamle danske Adels-Familie Skinkel og brugte ogsaa dennes Våben. Imidlertid synes der stedse at have gjort sig nogen Tvivl gældende med Hensyn til denne Linjes Ægthed, idet dens Forbindelse med Hovedlinjen ikke har kunnet påvises. I de Klevenfeldske Stiftsrelationer ¹⁾ antydes denne Tvivl, idet den daværende Provst, hvem det pålås at skaffe Oplysninger om de Adelige, der havde Ophold i hans Provsti, 1748 havde henvendt sig til Fr. Skinkel, der dengang var Forpagter på Estvadgård, angående hans Adelskab, men af denne kun erholdt et affærdigende Svar. At det ikke har hængt så helt rigtigt sammen med dette Adelskab, kunde måske ogsaa sluttes deraf, at, da Skinkel, der var født 26de Januar 1719, så sig om efter en Livsledsagerinde, ægtede han ikke en Dame af Adel, men en Datter af den velhavende Regimentsskriver i Skanderborg Rytterdistrikt, Niels Olsen Molderup, der 1752 var bleven udnævnt til Kammerråd. Den 27de Oktober 1758 stod da hans Bryllup med den 23årige Jfr. Edel Helene Margrethe Molderup på Skanderborg Ladegård, og efter en Uges Forløb, der måske har været tilbragt hos Brudens Forældre eller med Gæstering hos Slægtninge, ankom Parret til Hald d. 3dje November, hvor det blev modtaget med den her offentliggjorte Rimkrønike. I Forbindelse hermed skal blot meddeles nogle

¹⁾ Personalhist. Tidsskrift. 2 R. I. p. 145.

kortfattede Oplysninger om Ægteparret og deres Afkoms senere Skæbne. 1760 fik de en Søn, der fik Navnet Niels efter Morfaderen, men han døde kun lidt over 3 Måneder gammel; en Datter Sophia Charlotte, der fødtes 1764, døde også spæd, kun 2 År gammel. 1773, den 11 August, fødtes endnu en Datter, der i Dåben fik Navnet Charlotte Amalie, og hvis Livsskæbne er en hel Roman. Som bekendt er det hende, der er Hovedpersonen i Blichers Novelle »Eneste Barn«. Hun var forelsket i en Officer Martin Braëm, men Forældrene havde tiltænkt hende et fornemmere Giftermål og, da hun ikke vilde falde til Føje, blev hun sendt i en Slags Forvisning til Aunsbjerg til Etatsråd Steen de Steensen, en Svoger til hendes Fader. Her kom Blicher, hvis Moder var en Niece af Etatsråden, meget som Barn, og Novellen er sikkert bygget over, hvad han her har hørt berette. Charlotte Skinkel blev virkelig gift med sin Officer, idet denne udvirkede en kongelig Resolution derfor, men ifølge Blichers Fortælling skal hendes Fader have givet hende sin Forbandelse med som eneste Medgift. Goldschmidt¹⁾ fortæller, efter hvad han på Stedet har hørt, Sagen lidt anderledes, men så meget er i hvert Fald sikkert, at hun 19 Okt. 1792 ægtede Kaptajn Martin Braëm, men Ægteskabet blev ikke lykkeligt. Hun blev senere separeret fra sin Mand og antog derefter sit Pigenavn. Sine sidste År tilbragte hun i Rungsted, hvor hun døde 15 April 1861, 88 Ar gammel, som den sidste Skinkel, ifald hendes Slægt virkelig har hørt til denne gamle Adelslægt.

Frederik Skinkel, hos hvem Svigerfaderen var død 12 Maj 1771 i en Alder af 78 År, ejede Hald til sin Død, 29 December 1794. Hans Hustru var allerede død 23 Juli 1790; begge blev de begravet i Finderup Kirkes Kor, men 1861 blev Kisterne nedsat på Kirkegården.

Afskriftens Ortografi, der må formodes at være den samme som i Originalen, er overalt bibeholdt; derimod har

¹⁾ En Hederejse i Viborg-Egnen. 1867. p. 70 ff.

jeg efter Redaktionens Ønske bragt Brugen af Adskillesestegn og store Bogstaver i Overensstemmelse med den nu almindelige. De Anmærkninger, som meddeles under Teksten, findes alle i Håndskriftet, hvorimod Udgiverens egne Noter er samlet ved Digtets Slutning.

Riimkrønike af Degnen J. Schaalen i Finnerup forfattet Anno 1758, om Hald i Viborg Amt, som efter fordum at have været Sæde for Lehns-mændene over Hald Amt med Underliggende, nu kun er en Parcel-Gaard af sin fordums fyrstelige Herlighed.

Deres Majestæt Kong Frederik den 6te
Ved Allershøjstsammes høje Nærværelse paa Hald Slots
Ruiner den 23. Juni 1826.

Allerunderdanigst overleveret af
Halds daværende Beboere.

Da den høiædle og velbaarne Frue, Ædel Helena Margretha Schinkel, née de Moldrup, efterat hendes Bryllup var den 27. October 1758 paa Skanderborg Ladegaard høitidelig celebreret, til Hald ankom, blev for hende næstfølgende 3die November ydmygt frembaaret denne
Velkom. J. Schaalen.

Til Brøllupet hendes jeg skulde vel Kosten, Høiædle Frue, bekostet, da Posten .
Mig Tidende bragte, at Brudgom med Ære Landsdommer Schinkel sig lofvet at være.

Men kunde jeg Stymper slig Retter frembringe?
 Kand Spurven blant Tranerne dantse og springe?
 Kand Neldebusk ¹⁾ - Kongen i øfverste Rige
 Sig svinge med Ørnen og Solen bekrige?
 Kand Dvergen i Kampen mod Kiempe sig lade,
 Med Høgen monn figte tør hvippende ²⁾ Skade?
 Og kunde Jeg Stymper, Jeg Pracker og Stackel
 Til Brøllupet komme med Lamper og Fackel?
 Jeg hafver og eyer kun ussele Praaser,
 Der snoede ere af stuntede ³⁾ Hoser;
 Mit Camer er tømnet, i Kielder er intet,
 Ey Hækken ⁴⁾ har Kjødet og Flesket er tintet.
 I Kameret Musene kolde og stinde ⁵⁾
 De ligge af Sult som frossene Pinde.
 Og Sulten[?] paa Væggene kryber og krymper ⁶⁾.
 Sig usselig intet den finder den Stymper.
 Den sultene Flue maa gispe og hikke ⁷⁾,
 Den intet kand finde at smage og slikke.
 Men kunde jeg ikke til Brøllupet bære
 De Retter, som kunde behagelig være,
 Jeg Velkommen dog haver villet forskaffe,
 Men vent ikke nydelig Retter og Caffee.
 De Retter, jeg lauger, er gammeldags Sager,
 Paa gammeldags Maade jeg kaager og bager;
 Af Ælde de smage og gamle de ere,
 Jeg mener de smager dog ikke desværre.
 Saa opper ⁸⁾, ja opper i ældede Runer,
 Der ligget har qvalte i Strikker og Duuner ⁹⁾.
 Fortæller nu Fruen om gammeldags Sagar,
 Dog meldes ey noget om Sara og Agar.
 Men Talen om Hald jeg skulde nu føre,
 Om Fruen jer gunstig vil laane sit Øre.
 Men kunde I dennem ey huske til Pricke,
 Som stammende maatte kun hjarcke ¹⁰⁾ og hicke.

Da tier, thi Hald kan Biarkemaal *) tale
 Og kunde sig selv best ritze og male,
 Jeg villigen Hald vil laane min Tunge,
 Saalænge for Fruen den lyster at sjunge.

Hald indførestalende og fortællende sin Skiebne.
 Gammel Hald, Hald Slot og nye eller itzige
 Hald ¹¹⁾.

Min Mod'r-Moder ^{a)} heede Hald, min Moder ^{b)} efter hende.
 Jeg ^{c)} heeder ogsaa Hald, kaldt efter disse tvende.
 Jeg bærer Moders og Mod'r-Moders gammel Nafn.
 Jeg midt imellem dem har Blive-sted og Stafn.

Hvorfra det Ord Hald nedstammer.

Hvi Mod'r og Olde-Mod'r er kaldet Hald, jeg ikke
 Kan giette lettelig og sige det paa Pricke.
 De begge heede Hald, dog boet ei paa Hall ^{d)}.
 Thi deres Bolig var i Søens dybe Dall.

Gammel Hald og Hald Slottes foranderlige
 Skiebne.

Min Mod'r og Olde-Mod'r har blinde Terning spillet ¹²⁾.
 I Lykkens Tommel-bret og ere ofte drillet;
 De begge siddet har paa Lykkens høye Hall,
 Men malum accidens dem bragte udi Fald.
 Som Kongeriger har de'ers visse Aar og Tider
 At tage til og af, som Maanegang omskrider,
 Saa har en Stad, et Slot, en Gaard periodos.
 Som Tidens Almanach kand noksom lære os.

*) Er et Slags gammeldags Vers. ^{a)} Gammel Hald. ^{b)} Hald Slot.
^{c)} Nye eller itzige Hald. ^{d)} Hall er et gammelt norsk Ord og
 bemærker et høyt Bierg eller Klippe. Ørnen sidder paa høyen
 Hall etc.

Gammel Hald.

Vil om min Grand-Mama da Fruen noget vide,
 Da vid af hedensk Brøst den første Melck hun diede;
 Endnu mens Othin, Thor af Guder Nafne bar,
 Min Oldemoder alt da mandevoxen var.
 Min Moder sagde mig, at Ebbe og at Aage,
 Som udi Snios Tid hen udaf Landet droge,
 Logeret hafde tit i Hendes Moders Skiød,
 Med deres Dapperhed ¹³⁾ de tjente Levebrød.
 Hun Høye-Olden sig saa let erindre kunde,
 Som hvad Hun samme Dag og hvad Hun sammestunde
 Forrettet hafde, da Hun stundet til sin Graf,
 Og Brende-Olden kund' Hun sige meget af.
 Hun lønnet aarligen saamange Kiemper kiecke,
 Som til at rende Dyst var modige og frecke ¹⁴⁾.
 Paa Hendes Mure Mand de Skjolde hingend' saae,
 Men inden Murene de sterke Kiemper laae.
 Der hafde Kiemper hiem, der var de dapper Heldte,
 Som bare dinglend' Sværd i deres Side-Beldte.
 Der ingen var, der jo min Mod'r-Mod'r ragte Hand ¹⁵⁾
 Fra stærke Thiderik til liden Mimringtand.
 For lang blev Deres Tall, om Jeg dem alle regnet,
 Som Dyd og Manddom har paa mine Porte tegnet,
 Thi syv og syvsindstyv' uddroge der fra Hald,
 Men Sigvard Snaren Svend ey frygtede for Fald e).
 Hver klappede sit Skjold og saae da ret forbister ¹⁷⁾,
 Af Øynene og sprang de funklend' vrede Gnister;
 Thi Emmerne, som laae ved Hjertets Lefve-Rod,
 Opvarmede i dem hver prudlend' Draabe Blod.
 Men disse skieggæt Mænd, de gamle hedensk Jytter,
 Der hafde hærdede og haarde Steen-Gemytter,
 Med Dristighed og med et hærdet Staale-Mod,
 Med harnisk-klædte Mænd de som en Klippe stod.

e) Peder Syv. p. 42 og 46 ¹⁶⁾.

Ey det kiødædend' Sværd, ey Ilden kunde smeldte
 Det dapper Kiempe-Mod, der var i disse Heldte;
 Ey vreed Mands haarde Hue, ey nogen blodig Død,
 Ey Blide-Kast, ey Piil, som Fienden paa dem skiød.
 Vil Fruen vende hen paa mine Vægge Øye,
 Da kan hun Thiderik see i sin Jern-Trøye.
 Saadanne Karle som paa mine Vegge staae,
 Saadanne Karle i min Mod'r-Mod'rs Rede laae.
 Om Mand Copierne vil nøyere beskue,
 Mand daane kan af Frygt som en udmattet Flue,
 Originalen om Mand udi Lifve saae,
 Mand maatte falde ned og rystend' Kaalde ¹⁸⁾ faae.
 Hin Keyser *f*) kunde ey sin Frygt og Banghed dølle.
 Da ham blev foreviist Hussitens, Zischæ, Kølle;
 Om mine Bønder saae, at Berner Riise kom,
 De smurde Støvle, løb og endtes udi Rom.
 Thi gammel Kiempe-slegt, dend vidste end at feye.
 Dend vidste Folk som Korn og Hvine-straae ¹⁹⁾ at meye;
 Det skarpe Sverd saa fast i Fiendens Hierte stod,
 At han sin egen Død inddrak i eget Blod.
 Det Othins Lære var, at dend kom i Valhalla *g*),
 Som mange slog ihiel, og skulde der trallala,
 Men udi Nefelheim *h*) en fey og Niding kom,
 Hvor hannem biede en haard og gruelig Dom.
 Derfor Mod'r-Moders Folk de holdte sig saa kiecke.
 At ingen voldsom Død dem kunde kue, skrekke;
 Thi om de levede, de Seyren bare hiem,
 Men om de døde, tog Valhalla villig dem.
 Hun kunde lettelig fremføre Kiempe-Skare,
 Hun ikke frygtede for nogen Fiende-Fare.

f) Ferdinandus secundus.

g) De lyksalige Boliger, hvor Guden Othin var.

h) Et ulyksaligt Sted, hvor de, som kommer der, befandt sig meget ilde.

Sit veldig Hoved Hun kund' løfte høyt i Skye,
 Der ingen Fiende var, mod Hende torde knye.
 Sin store Grund-Muur Krop Hun høyt i Veyret rakte,
 Men lange Fod Hun dybt i Søens Vande strakte,
 Hun Boelig hafde i det vaade Elementⁱ⁾,
 Af ingen Fiende blev voldtagen eller skiendt.
 Men udi Gruse-Steen nu kurrer²⁰⁾ Hun og turer²¹⁾,
 Dog vilde Ceres og hos Hende ligge Furer^{k)},
 Den yndig Floral^{l)} og hos Hende Leye taer,
 Saa Hun til Naboer Gudinder tvende har.
 Men aldrig haver Jeg mig deri kundet finde,
 Hvordan Herr Bugge fik det udi Hu og Sinde,
 At hand min Olde-Mod'r self Banesaaret gaf²³⁾,
 Og Hende styrtede i Dødens fæle Graf.
 Thi mon Herr Bugge med min Mod'r-Mod'r dog har hastet
 For lumpen Slyngesteen blev giennem Vinduet kastet.
 Men denne Slyngesteen saa treffet hannem, at
 Den hannem skadede, som David Goliath.
 Ney, ney, en Herre maae i Hoved have Grille,
 Om eget Sæde hand vil udi Grunden trille;
 For giennem Vinduet drev lumpen Slyngesteene
 Paa brækkelige Glass, der kunde giøre Meen.
 Jeg aldrig noget Ord har derom høret tale,
 Hvorfor min Olde-Mod'r han lagde ned i Dvale;
 Ældgammel Steene-Krop stod klippegroet sterk,
 Hun aldrig vidste af et enist Hoved-verk.

Hald Slot.

Men om min Olde-Mod'r med egen Haand han døded,
 Dog dette selsom Mord tilstrækkelig hand bødet,
 Af Olde-Moders Been og gammel store Krop
 Min Moders større hand i Søen reyste op.

ⁱ⁾ Gammel Hald er bygt i Søen.

^{k)} Der er nu en Ager omkring Stedet, hvor Gammel Hald har staaet.

^{l)} Gudinden for Blomsterne.

En Phoenix kom herfrem af døde Moders Aske,
 Der over Hende kund' af Taarne, Mure braske²⁴).
 Der frygtede ey Piil, ey noget Blide-Kast,
 Mod Fiendens Anløb Hun sig kunde vise fast.
 For tyve Sneese Aar min Moders Hoved rækket
 Op af den blanke Søe, saa fyldig og saa klecket²⁵).
 At Kongens Piile ey Herr Bugge kunde naae,
 Men i min Moders Skjød han tryg og sikker laae²⁶).
 Henved to hunder Aar Hun hafde ogsaa kneysset
 Da Danske Kierke blev af Pave-Mørke reysset.
 To hunder Aar da var min Moder faste Hald,
 Da Pave-Kierke stod i Dannemark paa Fald.

NB. Hald er vel berømmelig af de mange Kiemper, som der bleve underholdte, dog har det ikke været Hald Slot, men Gammel Hald.

Min Moder ikke var et gammelt Kiempe-Giemme,
 Men i min Mod'r-Mod'rs Huus der hafde Kiemper hiemme;
 Min Moder aldrig har derom meldt noget Ord,
 At nogen Kiempeflok har sadt ved Hendes Bord.
 Slet ingen nægte vil, men alle kunde sande,
 Herr Bugge reyste op min Mod'r af Søens Vande,
 Men i Herr Bugges Tid var ingen Kiempe til,
 Og saadan Vovehals, der vovet Kiempespil.
 Thi længe, længe før laae Othin i sin Urne,
 Hands Lære længe før i Døden maatte furne²⁷),
 Thi Othins Lære faldt og Halsen sønderbrød
 Da Christendommen blev i Nordens Lande fød.
 Her Bugges Tider ey vil kiende nogen Jette^m),
 De ingen Riiseⁿ) vil i Riise-Rangen sætte;

^m) Er et gammelt dansk Ord og betyder en Kiempe.

ⁿ) Er ogsaa et gammelt dansk Ord og det samme som Kiempe.

Ti siden Bugges Død just fire hunder Aar
 Paa Tidens Telle-stok Jeg nu at telle faaer o);
 Hos Moder Kiemperne Jeg ikke assignerer
 Deers Blive-sted derfor, men dennem relegerer
 Til Olde-Moder; Hun et Kiempe-leye var;
 Tit Thidric Hende hiem en Seyer Fahne bar.
 Herr Bugge holdte vel bevæbnet, gjæve Svenne p) ²⁸⁾,
 Som kunde Kongen og fra hannem jage, gienne,
 Dog ikke Kiemper, thi da Kiemperne de laae
 Saa fredelige i den mørke Sove-vraae.
 Men sandt Herr Bugge blev af Kongen q) eftertragtet,
 Dog ikke fordi han var Konge-morder agtet r),
 I Forbund stod han ey med Marsk Styg Andersøn,
 Der øvet Konge-Mord om Natten udi Løns).
 Han var i Konge-Mord vel ikke impliceret,
 Ham saadant falskelig er bleven imputeret;
 Herr Bugge vidste ey af fæle Konge-Mord,
 Der blev i Finnerup paa Konge Glipping gjord.
 Om han i Konge-Mord med videre var nefnet,
 Da hafde Menved t) ham til Tinge ogsaa stefnet u);
 Herr Bugge tragtede ey efter Konge-Liv,
 Han var en Dannemand, see derom Peter Syv v).
 Da Niels Ebbesøn vild' kuldet Greve gieste
 Med harnisk-klædde Mænd, med hunder hvide Heste,

o) Herr Bugge blev ihjelslagen anno 1358.

p) See Peder Syv. p. 294.

q) Valdemar den tredie.

r) Herr Bugge var ikke, som nogle mene, enten Medvidere eller Tilhielpere til det Mord, som blev begaaet i Finderup paa Kong Erik Glipping.

s) Paa Kong Erik Glipping udi Kierke-laden i Finderup.

t) Kong Erik Menved.

u) Da han søgte og tiltalte og længe lod forfølge de andre hans Faders Mordere.

v) p. 291.

Han med Herr Bugge først aftalte Sagen vel,
 Før kuldet Greve han i Randers slog ihiel.
 For giorte Troskabs-Eed han ikke krænke vilde,
 Derfor Kongen ham var sindet meget ilde.
 En Part af Adelen fandt paa at velge sig
 Til Konge Valdemar, Hertugen af Sleswig.
 Paa ham voterede Herr Bugge nok derfor,
 For hand nedstammede fra Valdemar den store,
 Han gjorde dette Vall i puur Oprigtighed,
 Thi Fædrelandets Tarv var enist Øyemeed.
 Dog baadte det ham lidt, han Livet maatte miste,
 Fordi han sværge vild' ey Valdemar den sidste;
 Den eengang giorte Eed han vilde svige ey,
 Thi blev han slagen paa sin Fred tilsagde Vey^x).
 Men Kongen teede sig som han det vildet ikke,
 Af Dødsens Bægere Herr Bugge skuldet drickey^y),
 En Skat paa Medelfart han derfor ligge lod,
 Som kaldes der endnu Herr Bugges Mandebod.
 Ham Kongen kundet ey af Moders Arme revet,
 Om hand i Hendes Skiød kun hiemme havde blevet,
 Thi intet Slot udi det hele danske Land,
 Untagen Bratingsborg, var Hendes Ligemand.
 Paa saadan Maade da Herr Bugge Livet midste,
 Den listig Valdemar det lempe saa han vidste,
 Som denne Konge var mandhaftig, stridbar, kieck,
 Saa var han snedig og, det lærte Magnus Smekz^z).

---

x) Imod Kongelig Leyde i Medelfart i Fyen af Borgerne efter Kongens Befaling.

y) Paa det Kong Valdemar kunde synes uskyldig i det paa Herr Bugge begaaede Mord, skjønt efter hans egen Ordre, paalagde hand Borgerne i Medelfart en Skat af 24 Sk., som endnu efter S. T. Herr Justitsraad Heugs Beretning gaaer af Medelfart og kaldes Herr Bugges Mandebod²⁹).

z) Konge af Sverrig.

Min Moder nogen Tiid i Sørge-flor sig svøbte,
 Saa gifted sig igien, da Kongen Hende kiøbte
 Af Gottschalck Skarpenberg³⁰⁾, Herr Bugges Datter-
 Mand a).

Ved ny oprunden Soel da Sørge-Skyen svand.
 Strax efter Kongens Død faldt Hun som Arve-Bytte
 Dronning Margrethe til, tree Rigers Arve-stytte;
 Da blev Hun Kongeslot og agtede sig stor,
 Thi Hende eyede Semiramis i Nord,

Hald Slot blev solgt³¹⁾ til Bispen i Viborg.

Da Vaaben mange Aar Hun hafde ført med Ære,
 Blant Peblinger Hun da i Skole maatte lære.
 For Pantser og for Hielm Hun maatte tage paa
 En Uldet-Kiortel og en Munke-kappe graae.
 Hun Kaarden hafde lært og kunde paa et Esse,
 Men nu udnynede Hun hele Tylter Messe,
 Hun krone-raget blev, fik skaldet Hovedtop,
 Der Linnet ikke kom paa Hendes nøgen Krop.
 At føre blanke Skiold før holdt Hun for en Ære,
 Men Paternoster-baand Hun maatte kiende lære;
 For sin Plumatse-hat og for Commando Stav
 Med Bispehue og med Kiep Hun takket af.
 Hun efter Skiøde kom til Viborg Bispe-borde,
 Dog at de aarligen en Siæle-Messe gjorde b)

a) Elisabeth Bugge var Herr Bugges Datter og var gift med Gottskalk Skarpenberg.

b) Foruden de Siæle-messer, som Bispen og Cannikerne i Viborg skulde holde for Dronning Margrethe og hendes Faders Siæle, maatte Bispen for Hald Slot betale hende en stor Sum Penge, hvilken han laante af Bispen i Aarhus og derfor pantsatte hand de fire Herreder, nemlig Steuring Herret, Gierløv Herret, Nørhald Herret og Unsild Herred, som ligger imellem Randers og Mariager Fiorde og ved saadan Leylighed ere komne fra Viborg til Aarhus Stift.

For Dronnings Fædre og anniversarium
 For Dronnings egen Siæl, naar Leve-tiid var om.
 Saa sad Hun stille hen blant den skinhellig Orden;
 Hun eenlig holdte sig, som Hun var Enke vorden,
 Thi Hendes Herre var reen-livet Pave-Søn,
 Dog sagde nogle, at han elskede i Løn.
 Syv sneese Aar og sex Hun Munkedragt har draget.
 Indtil Kong Christian den tredie afraget
 Det lange Bispe-skieg, der voxet var saa lang
 I mange hunder Aar ved Pavens Lære vrang.
 Den sidste geystlig Mand, min Moder saae med Krafve.
 Var Bispen Jørgen Friis³²⁾, der fik saa ondt i Mafve.
 Da Luthers Lære fløy fra Saxen hid til Land,
 Da Smag for samme fik den Viborg Borger-mand.
 Sin myndig Bispe-stav han myndig vilde føre,
 Forbyde Borgerskabet luthersk Præster høre.
 Men Borgerskabet blev mod Bispen saare frek,
 Thi Bispe-Myndighed da hafde faaet Knæk.
 Ja Bispen frygtede Ham Borger vilde gieste,
 Derfor min Moder hand lod sterkere befeste;
 Hand smykket Hende flink og pudset Hende op,
 Nye Klæder Hende gav paa Hendes gammel Krop c).
 Tre Bisper d) komme hiem til Hannem Raad at give.
 Hvorom han havde selv til dennem ladet skrive,
 Men Bispen Jørgen Friis og Bispestolen faldt,
 Hans Høyærværdighed blev hinkende og halt.
 Han efter Konge-bud samt Raadets i vor Rige
 Uventet Fange blev med Bisper sex tillige.

c) Hand lod reparere, hvad som var brøstfældig paa Slottet. Han lod giøre Taarnet og Murene fastere samt Gravene dybere for at være istand, om Viborg Borgerskab vilde angribe ham.

d) Iver Munch fra Ribe, Styge Krompen fra Børglum og Ove Bilde fra Aarhus indfandt sig efter Begiering paa Hald hos Bispen Jørgen Friis.

Da, da faldt Jørgen Friis, o! et forvorpen Fald!
 Ham ey beskyttede min Moder, faste Hald.
 Min Moder sagde mig om mange slemme Stycker,
 Tilfulde kiendte Hun de Pave-Bispers Nykker,
 Den mæsket lade Munk paa Venus gik paa Luur;
 Lad derom tale Gruus og gammel brusten Muur.

Hald Slot bliver igien et Konge-Slot.

Derpaa min Moder faldt i Kongens Skiød og Hegne
 Og Rantzau Hende tog paa Konge Christians Vegne.
 For blege Afvindsmænd da kunde Hun slaae Skrald,
 Da Rygtet vide gik om Kongens faste Hald.
 Sex snees og otte Aar Hun fire Konger tiende,
 Som deres store Mænd med Hende hver forlehnte;
 Blandt dem Kong Christian den fjerde pryde lod
 Min Moder med en Hat, som Konge-nafn paastod.

Hald Slot bliver til en Amtstue.

Men nu min Moders Soel begynde vil at helde,
 Nu Hendes Glæde-Soel sig skiule vil og qvelde,
 Thi Hendes Lykke-soel den dalet næsten plat,
 Forvandlet Hendes Lys blev til den mørke Nat.¹
 Som Lehns-Mands Frue da Hun hafde længe vandret,
 Hun til Amtstue saa af Kongen blef forandret.
 Til Amtsforvaltere Hun Jacob Brochmann³⁴⁾ fik,
 Med Hands Forvalterskab det hafde ringe Skik.
 Vel bragtes daglig ind de store Penge-poser,
 Men noget vilde til Fuldmægtigs Silke-hoser.
 Men stakkels Brochmann, som nok kunde ride Hest,
 Var til at bruge Pen ret jammerlig og qvæst. e)³⁵⁾
 Han læse kunde lidt, men kunde ikke skrive,
 Dog Hand Amt-Skriver var, hvor kunde det da blive?

e) Han hafde været Berider hos Kong Christian den femte.

Den snedig Skriverkarl forvarte Penge, som
 I Skatterne kom ind, men Brochmanns Pung var tom.
 To Gange Regnskab Hand ikke kunde gjøre,
 To Gange Kongen lod ham af Arresten føre,
 Gaf hannem ganske løs og Gielden eftergav,
 Saa han entlediget blef fra det store Krav.
 Men da hand tredie Gang end ikke kund' clarere,
 Gav Kongen Ordre ham paa nye at arrestere,
 Da slap hand ogsaa, thi da Døden gjorde best,
 Den lagde paa ham Haand og føre i Arrest.
 I Dolrup Alterguld der hviile sig Hands Beene,
 Hans Kone er derhos, thi ligger han ey ene.
 I rette Tiid han slap og blev fra Livet qvitt,
 Men til hands Fattigdom hialp vældig von der Littf) ³⁶).
 Da Lehns-Mands-Frue var min Moder, var Hun proppet,
 Da Hun blev Skriversstue, et Hul blev ikke stoppet.
 Paa Hendes Adrien ³⁷) til Hendes høye Top
 Hun feylede et Baand, da blev Hun Dudendop ³⁸).

Hald Slot sælges til Jøderne de Lima ³⁹).

Men allerstørste Stød min stackels Moder mødte,
 Da Kongen Hende til tre Jøder-brødre stødte.
 De Hende fiilede og saadant piller af,
 Hun sviimend færdig stod at falde udi Graf.
 Omskaaren blev Hun ey, thi Hendes Lemmer haarde
 Ey agtet Flintesteen, ey Rage-Kniv, ey Kaarde.
 Fos deres Rage-Knif dog stackel ofte var,
 Hvad Brochmann lefnede, de Lima taget har.
 De klipped Hendes Skieg, de Hendes Hoved raget,
 De Klæderne har af, til bare Kroppen, taget.
 Min stackels Moder da var given som til Priis,
 Hvo Hende skaanede, blev agtet icke viis.

---

f) Var Brochmanns Kones Søsters-søn.

De gjorde Hende bar fra Top til Fode-Grunde,
 Hvad Jøder ikke tog, stald Hendes egen Bonde.
 Det heede: Sparer ey, hvad Krager ikke vil
 Bortsnappe, Rafne det skal siden høre til.
 Hun tænkte da ved sig: om mine gamle Herrer
 Nu kunde see herop, hvor man med mig houserer,
 Mon de da kiendte mig, at Jeg var dette Hald,
 Som bydte Kongen^{g)} Trodz, der vilde mig et Fald?
 For Hende Stackel var ald Hielpe-Haab da omme,
 Thi ønskede Hun tidt en Hvirvelvind vild' komme
 Og slaae den gammel Krop til Jorden ganske need,
 Thi hver paa Hende saae, Hun skammede sig ved.
 Med slige Griller da min Moder sig saa gremmet
 I høye Alderdom, fordi Hun var beskiemmet,
 Et Bud kom springendes og sagde Hende saa:
 Nu er du skiødet til velbaarne Oberst Daa⁴⁰⁾.
 Da Daa min Moder saae, Hun ikke ham behaget;
 Forliebt hand ikke blev i Frue saa bedaget,
 Men, som Herr Bugge med min Olde-Mod'r giord' af.
 Saa styrtede Herr Daa min Moder udi Graf.
 Saa Mod'r og Olde-Mod'r de hafde lige Skiebne,
 Hvers egen Herre sig mod dennem vilde vebne,
 Hver vidste og igien en Datter kalde frem,
 Da gammel Moder fik til Døde Stød og Klem.

Nye Hald eller itzige Hald.

Min Grand-Mama jeg kand ved venstre Haand beskue,
 Ved høyre Haand Mama i Søens krumme Bue.
 Med Skreck det bare Skrog Jeg seer af deres Krop,
 Thi Resten haver Tiid og Ælde ædet op.
 Af gammel Adelskab jeg kan mod andre bramme.
 Thi jeg er runden op af gammel Adelstamme,

^{g)} Valdemar den tredie.

Ey Herre-Sæde er, der mig ved Side staar
 I gammel Adelskab paa hele danske Jord.
 Jeg kunde regne op vel mange sexten Ahner,
 En . . . . . Mod'r-Moders Fahner,
 . . . . . Pedro bryster sig af Fædre, som drev hen
 . . . . . Mohrer, som besad det hele Spanien.
 Men meget mere Jeg mig bryste kand og rose
 Af Fædres Dapperhed, thi ey alene Pose
 Men og en hugget⁴¹⁾ Sæk af slige Sager fuld,
 Som de bedrevet har, der ligge udi Muld.
 Min Olde-Moder gav til Moder stercke Bene;
 Hun Hende efterlod de store hugne Steene;
 Men efter Moder Jeg de samme arve fik,
 Da Daa min Moder gaf det dødelige Stik;
 Men Mod'r og Olde-Mod'r de svømmede i Vande
 Som to Sirener, men mig paa de tørre Lande
 Min Herre striidbar Daa saa prægtig reyeste op;
 Paa huggen Steene staar min Bygnings heele Krop.
 Min Moder kunde vel af Domsdags-Styrke skreppe,
 Dog eenist Fode-bred Jeg Hende viiger neppe;
 Thi var Hun sterkere, som Klippen kunde staae,
 Da er jeg smukkere, det gjorde Gregers Daa.
 Hun kunde vise frem sin Jern-haarde Pande,
 Naar pustend Æolus oprørte Søens Vande,
 Men jeg kand vise mig en yndig vakker Daae,
 Se, kiønne Frue, see! see Hald en yndig Raae!
 Men med Vemodighed Jeg mere nu maa skrive,
 Jeg fader-, moder-løs i Ungdom maatte blive,
 Min Fader, Moder gik af Dødens mørke Vey,
 Den ene andens Død dog fik at vide ey.

Anmærkning: De udeladte Ord vare ulæselige i Original-Manu-
 scriptet, som forefindes hos Herr Rosborg, Halds nuværende
 Eier.

Ved Gadebusk⁴²⁾ min Fad'r hand lagde sine Beene*h)*,
 Dog Kroppen hafde kun af Benene det eene,
 Det andet noget lidt fra Kroppen kastet laae,
 Paa dessen Spore man et G. D. tegnet saae*i)*.
 Saa Lundbeks Baron Juul⁴³⁾ mig nogle Tiider aatte;
 Da jeg var fader-løs og hafde ingen Drotte,
 Jeg, en umyndig Møe, Formyndere da fik
 At mine mange Ting saa kunde holde Skik.
 Et naadigt Øye mig Baron og Frue vendte,
 Fra Lundbek*k)* Messe-hagl og Messe-skiorte sendte
 Til Dolrup Kierke; det saa vel til Maade kom,
 Som Biske-kaabe, den Mand hentede fra Rom.
 Jeg Kruuse⁴⁵⁾ føye Tiid forundte Bliive-leye.
 Som Astrup Herregaard fik siden udi Eye.
 Til Dolrup Alter men hands Frues Pige gaf
 Et Alter-Klæde*l)* for en Kierke Hviile-Graf.
 Men til min Lykke mig saa godt et Møde mødte,
 Da mig Baronen til Etatz-Raad Seerup⁴⁶⁾ skiødte;
 Jeg kiendte ham, da jeg i Sløye-kjortel løb,
 Han lavede ogsaa mit første Barnesvøb*m)*.
 Bemidlet Daaes Pung var ikke for mig spannet⁴⁷⁾,
 Fornuftig Seerup har mit Legem vacker dannet;
 Dem begge gode Mænd har Tiiden takket af,
 Men begge takker jeg i deres mørke Graf.

h) General Daa fik ikke Frieherindens Død at vide, ey heller fik hun hans Død at vide, thi da Bud kom fra Gadebusk til Lundbek at berette hans Død, var hun død og etc.

i) Gregers Daa.

k) Samme ere der endnu, paa den ene Side af Kaarset paa Messehagelen staaer O. J. Ove Juul, paa den anden Side I. R. Ide Rantzau⁴⁴⁾.

l) Som og endnu er der; samme er meget stor og overalt bestukket.

m) Etatz-raad Seerup var Inspecteur over Baroniet Ryssensteen og dirigerede Halds Bygning.

I kloge Seerups Tiid Jeg mistet vel en Funke,
 Men Seerup bragte mig istedet Ister-Flunke⁴⁸⁾,
 Da Biske-Tofte bort til Møller reyste hen,
 Tre Kierker saare godt kom dandsende igien.
 Da Seerups Leve-aar i Verden her sig endte,
 Hands gode Sviger-søn⁴⁹⁾ i Evigheden rendte,
 Da kunde Seerups Ord ey længer holde Stikⁿ⁾,
 Men Efterlevende vel deres Villie fik.
 Det smertede mig dybt, det gjorde Meen og Jammer,
 Jeg skulde komme for Auktionere og Hammer;
 Hos Seerups Børnebørn Jeg vilde have Hylde⁵⁰⁾,
 Jeg dennem elskede for gammel Seerups Skyld.
 Dog ikke anke kand Jeg noget paa et Bytte,
 Fra gammel Seerups Børn til Christen Heugh⁵¹⁾ at flytte.
 Vel denne Eyere var Kiøb og Handels-mand,
 Hos mig og Bonde min dog ikke Silke spand.
 Min Bonde vente han i Tiide til at tage,
 Thi vidste Bonden ham saa jevnliggen at plage
 For Æde, Sæde-Korn, for Hest og saa for Koe,
 Thi denne gode Mand kund' Bonde-klage troe,
 En Summa Penge blev ham buden for Herr Bugge.
 Men gode Christen Heug var ingen Penge-puge.
 Herr Bugge kunde ey for Penge blive fall
 Herr Bugge blive bør i Evighed paa Hald.
 Men nu min Ære-Soel saa glad for mig oprinder,
 I hvert et Ledemod Jeg Glæde hos mig finder;
 Da salig Christen Heug mig skiødte hen fra sig,
 Den gode Güldencron⁵²⁾ i Lommen puttet mig.

---

n) Seerups Ord vare, at Hald ikke skulde sælges men at hans
 Børnebørn skulde beholde den; det var Etatz-raad Seerups
 faste Villie, at Hald icke skulde selges men at Justitsraad
 Heugs Børn, der vare Etatz-raad Seerups Børnebørn og eniste
 Arvinger, skulde beholde Hald, ind til den ene efter Guds
 Forsyn kunde udløse den anden.

Da vilde Jeg mig ey af nogen lade kue,
 Thi jeg var bleven en Stift-amtmands egen Frue;
 Min salig Herre var forliebt i mig, dog tie,
 Ney Frie-herrinden bar ey mindste Jalousie.
 Jeg længe glemmer ey saa stor og god en Herre,
 Thi denne Guldencron min Krone var og Ære;
 Om Lachesis kun ham vild' spundet længer Tot,
 Hand hafde mine, mig, giort meget mere godt.
 Hans trende Døttre^{o)}, som han reyste ved min Siide.
 Saa længe Jeg er til, Jeg elske vil og lide.
 Hans fulde Forsæt var hos mig at holde ud,
 Men først kom Konge, saa kom Dødsens Herre-Bud.
 Hans Frie-Herrinde⁵⁸⁾ mig en føye Tiid beholdte,
 Men siden samme mig til Frederik Schinkel solgte.
 Mon, kiønne Frue, mon hun kiender denne Mand,
 Mon nogen dette Nafn vel bærer i vort Land?
 Nu vil Jeg tie qvær, min Sang-Gudinde sætte,
 Lands-Dommer Schinkel maae ald Resten selv berette.
 Nok er, Jeg aldrig var saa stadselig og strunk,
 Min Herre have vil mig pyntet, prydet, prunk.
 Om Guldencrone, som Jeg maattet have stakket,
 Men efter Ordre Hand sig heden haver pakket,
 Ey noksom pyntede min unge kiønne Krop,
 Landsdommer Schinkel det har noksom rettet op.

Kom, smukke Frue, kom, læg Dig i mine Arme,
 Jeg dine Dage vil Dig elske, ære, varme;
 Naar Du mig kiender ret, Du ey fortryde skal,
 Lands-Dommer Schinkels Frue Du bleven er paa Hald.
 Mit kiønne Legem har udvortes Ære-Klæde,
 Indvortes Værelser som i et Greve-sæde.

---

^{o)} Trende Huse.

Prospect er yndelig som paa et Lyste-slot;
 Troe, rare Frue, mig, paa Hald at boe er godt.
 Du ikke nægte kand, men sige maae og sande.
 At heel fornøvelig er Have, Skov og Vande,
 Og alle disse tre Du ey alene her
 Kand finde, men endog kand finde dem saa nær.
 Men vil Du agte vel, hvor Inder-Øen stavner
 i Søens dybe Vand og Søen Øen favner
 Med lange Arme, see, da Søen viise kand,
 Hvordan en Kone skal beegne Hendes Mand.
 Sandt mine Vange er' vel ikke blandt de feede,
 Men kiønne Frue veed du nogensteds udlede
 Af mange gode Ting en saadan Herlighed,
 Som dette kiønne Hald dig noksom veed?
 Jeg trende Kierker har, men to gang trende Tiender,
 Jeg dennem alle sex udi min Lade finder;
 Tenk ikke, kiønne Frue, paa Hald Du sulte tør,
 Sex Tiender i Høst tre Sogne yde bør.
 Jeg trende Møller har, som ere ved mit Øre,
 Dog af de trende kand Jeg to Gang trende giøre.
 Tre Koren-møller gaae med hurtig Fyrighed,
 Tre Stampe-møller slaae, ja børste, banke Veed.
 For første Stampe maae Tugt-huuset til mig skatte,
 For anden Stampe veed Jeg Farver-Penge patte;
 Men stakkels Feld-bered'r maae sætte Penge ind
 Kun bare for at faae et veldig banket Skind.
 Jeg trende Haver veed endog at foreviise,
 Der Øyet glæde kand, ja Munden ogsaa spise.
 Den eene Krølle-kaal⁵⁴) til Fruen gierne bær,
 Den anden Jorde-frugt, den tredie Blomster, Træer.
 Min fiskerige Søe har mange gode Fiske,
 Der kunde hiælpe godt paa Din og Folke-Diske,
 Aborre, Skalle, Giedd med Ørret, lange Aal.
 Min Brasen Fedme har, dog feder ikke Kaal.

Gud saa længe mig bevare
 Fra den grumme Ildebrand,
 Gud lad icke komme Plage
 I min Frues Boelig ind;
 Gud afverge alle Dage,
 Hvad der krenker Hendes
 Sind!

Saa til Lykke da, min Herre!
 Med en saadan yndig Brud,
 Himlen vilde Dig beskiere,
 Smykke selv med Dyder ud!

Lykke, Lykke, fattig Bonde
 Saadan Frue kom til Hald,
 Som dit Bedste mange-lunde
 Tale vil og agte skal.
 Selv Jeg lykkelig mig skatter,
 Thi Jeg udi Giemme har
 Fromheds egen, ægte Datter,
 Saadan Frue Hun er rar.
 Bliv da Frue, min Veninde,
 Bliv en Elskere af Hald;
 Lad Dig ligesindet finde
 Mod min Digttere og Skiald

Seria mixta jocis.

Giv Schinkel og Moldrup maae leve tilsammen,
 Saa glade som Degnen i Finderup Amen!
 Tilsætter, naar Offer Hand leendes venter
 Og Lommerne tager mod gyldene Renter!

ANMÆRKNINGER.

¹⁾ I Sønderjylland betyder Neldekonige Gærdesmutte og samme Betydning må Neldebusk-Konge her have; der sigtes naturligvis til den bekendte Fabel om Gærdesmutter og Ørnen. ²⁾ Vippe. ³⁾ stundet = for kort. ⁴⁾ Hæk findes i Betydningen Fårekrybbe; men denne Betydning synes dog næppe at kunne passe her; efter Sammenhængen maa det være noget som Fædebur, Tallerkenrække eller lignende. ⁵⁾ stiv. ⁶⁾ krummer sig i Krampe. ⁷⁾ snappe efter Vejret. ⁸⁾ rejse sig. ⁹⁾ Doner, Snarer. ¹⁰⁾ hoste, rømme sig. ¹¹⁾ Angaaende Forholdet mellem de 4 Borge, der har ført Navnet Hald, og deres Beliggenhed henvises her til Traps Beskrivelse af Danmark. 3. Udg. IV. p. 693 ff. ¹²⁾ Jfr. Dania. VIII. H. 1. p. 42 ff., hvor endel af de følgende Strofer findes med nogle få Forandringer. ¹³⁾ I Feilbergs Ordbog over jyske Almuesmaal findes Ordet dapper om Kvindfolk i Betydningen »hård, stræng mod deres Mænd«; her er det vel det samme som Tapperhed. ¹⁴⁾ tapre. ¹⁵⁾ Afskriften har Haand, der imidlertid ikke kan have været det oprindelige. ¹⁶⁾ P. Syv: Et Hundrede udvalde danske Viser. Kbh. 1695. (Visen om Sivard Snarensvends Kamp med Humble). ¹⁷⁾ vild. ¹⁸⁾ Koldfeber. ¹⁹⁾ Hvine eller Hvene er Navnet på en Art Græs. ²⁰⁾ skjuler sig. ²¹⁾ ture findes i Moths Ordbog i Betydningen tåle, holde ud. ²²⁾ Den bekendte Niels Bugge siges at have nedbrudt det ældste Hald og opført det andet Hald paa »en forhen helt af Vand omflydt Plads«. Hvortil der i det følgende hentydes med Ordene »lumpen Slyngesteen blev giennem Vinduet kastet« vides ikke. Til Halds Ombygning ved Bugge sigtes der i den bekendte Folkeviselinje: »Herr Bugge hand bygger op Hald med Ære«. ²⁴⁾ skinne, prale. ²⁵⁾ Hos Feilberg l. c. findes et Verbum klække = forslå til Mættelse. ²⁶⁾ Ifølge Sagnet skal Valdemar Atterdag have belejret Hald, da Bugge havde sluttet sig til de holstenske Grever og Hertug Valdemar af Sønderjylland. ²⁷⁾ formodentlig af forn = gammel, altså ældes, hensvinde. ²⁸⁾ På det anførte Sted hedder det, at

Bugge drog ud paa sin sidste Færd med 500 panserklædte Svende.
²⁹⁾ Denne Afgift, de såkaldte »Buggespenge«, betantes lige til År 1874, da Skatten, der havde hvilet på de Huse, hvor Gærningsmændene i sin Tid havde boet, blev ophævet. ³⁰⁾ Gottskalk Skarpenberg var gift med Lisbeth Bugge, Datter af Niels Bugge i dennes andet Ægteskab. Han solgte Hald til Valdemar Atterdag, men før 1377 pantsatte denne det til Timme Limbek, fra hvem Dronning Margrethe indløste det 1387. ³¹⁾ Når det her hedder, at Hald blev solgt til Bispen i Viborg, er det urigtigt, thi Dronning Margrethe skænkede det til Viborg Bispestol på den Betingelse, at det skulde nedbrydes og Bygningsmaterialet anvendes til Domkirken, samt at der skulde afholdes en årlig Messe for hendes og hendes Forældres Sjæle. Denne Gave stadfæstedes 1404 af hendes Efterfølger, Erik af Pommern. Hald må, i Modstrid med Rimkrønikens Beretning, være bleven nedbrudt, men rimeligvis har den nedenfor nævnte Biskop Jørgen Friis genopført det c. 1525–28 med et stort Fangetårn, i hvilket han efter Resens Sigende vilde indespærre Reformationens Hovedledere i Viborg. (Se: Kirkehist. Saml. 3. R. III. p. 199). ³²⁾ Jørgen Friis († 1547), den sidste katolske Biskop i Viborg, måtte lide mange Forhånelser af sine luthersk-sindede Bysbørn, der flere Gange overfaldt ham med Vold og Magt. Derfor forlagde han i Slutningen af 1529 sin Residens til Hald. 1536 blev han taget til Fange af Johan Rantzau og indsat i sit eget Fangetårn, hvorfra han dog synes at være ført andetsteds hen: 1538 blev han frigivet. ³⁴⁾ Om ham vides næppe mere end hvad her findes. Som det hedder her, blev han to Gange fængslet for Kasseangel, men frigivet af Kongen, hos hvem han havde været Berider. Da han skulde være fængslet tredje Gang for samme Brøde, døde han. Blicher har i sin Novelle »Jøderne paa Hald« indført Brochmann, men hans Fortælling om ham er forøvrigt aldeles frit opfundet. ³⁵⁾ ynkelig. ³⁶⁾ von der Litt (Lieht) er rimeligvis den Fuldmægtig, der nævnes ovenfor; iøvrigt har jeg intet kunnet oplyse om ham. ³⁷⁾ Fruentimmerkjole, åben foran og affaldende til Siderne. ³⁸⁾ Dudendop er iflg. Moths Ordbog »et Afskum, et Menneske, som duer intet«. ³⁹⁾ Her findes ligesom i Halds Frydeskrig (Dania I. c.) 3 Brødre Lima, nemlig Jacob, Samuel og Isak. 1664 fik de til Erstatning for deres store Krav på den danske Stat Skøde på Hald. Brødrene synes imidlertid ikke at have taget Bolig dér, i det mindste ikke for længere Tid ad Gangen. Det gik snart ned ad Bakke med deres Rigdom og, da de begge var døde, solgte Samuel de Limas Enke 1703 Hald til Oberst Gregers Daa. ⁴⁰⁾ Gregers Daa (f. 1658, † 1712; se: Biografisk Lexikon) brød det gamle Hald ned, byggede en ny Hovedbygning og anlagde en stor Have i fransk

Stil. ⁴¹⁾ bugnende fuld. ⁴²⁾ Daa faldt i Slaget ved Gadebusk den 20. December 1712; 3 Dage før var hans Hustru Jeanne Marie Rüse, Datter af General Henrik Rüse og Enke efter Paul Rantzau og Christian Juel, død. ⁴³⁾ Ove Henrik Juel-Rysenstein, Gregers Daas Stésøn, til Lundbeck i Bislev Sogn, sydvest for Nibe, var gift med Ida Amalia Grevinde af Rantzau; han solgte 1717 Hald til nedenfor nævnte Amtmand Seerup. ⁴⁴⁾ Den er nu ifølge Meddelelse fra Sognepræsten forsvundet. ⁴⁵⁾ Oberstlieutenant Kruse købte Herregården Astrup i Grinderslev Sogn, der tidligere havde været i Juulernes og Friisernes Eje. Han har formodentlig bestyret Gården for Baron Juel-Rysenstein. ⁴⁶⁾ Jens Jørgensen Seerup († 1736; se: Biograf. Lexikon), der havde været Inspektør og Dommer ved Friherreskabet Rysenstein, var 1716 blevet Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter. Han besad i høj Grad Kongens Gunst og udnævntes 1717 til Justitsråd og 1728 til Etatsråd, men efter Kongens Død tabte han sin Indflydelse. Hans Hustru var født Kruse og rimeligvis var han gennem hende beslægtet med den ovenfor nævnte Oberstlieutenant Kruse. ⁴⁷⁾ spændt. ⁴⁸⁾ en stor Mellemmad. ⁴⁹⁾ Landsdommer, Justitsråd Enevold Heug til Kiersgård arvede Hald 1736 og besad det til sin Død 1741. ⁵⁰⁾ Trivsel. ⁵¹⁾ Ved Auktionen efter Enevold Heug købte Christen Heug Hald. Som det vil ses af det følgende, blev der gjort ham Bud på det Billede på Hald, der formodedes at forestille Niels Bugge. (Jfr. Goldschmidt: En Hederejse i Viborg-Egnen. 1867. p. 73. A. Fabricius: Hald og Omegn. 1874. p. 51., hvor det antydes, at det Billede, der nu går under Bugges Navn, muligvis har forestillet Skinkels Svigerfader, Molderup.) Billedet er imidlertid slet intet Portræt, men en hollandsk Studie efter en Almuesmand fra 17. Aarh. og muligvis indkommet med Lima'erne. (Meddelelse fra Hr. Herredsfoged Krabbe). ⁵²⁾ Vilhelm v. Güldenchrone, der 1744 var blevet Stiftamtmand over Viborg Stift, købte 1745 Hald af Christen Heug. ⁵³⁾ Frederikke Louise, f. Knuth, Datter af Adam Christian Knuth, ægtede 1739 Güldenchrone og efter hans Død (1747) giftede hun sig med Rigsgreve, Generallieutenant Joh. Henrik v. d. Schulenburg († 1791). 1750 solgte hun Hald til Frederik Skinkel. ⁵⁴⁾ Mon = Kruskål? ⁵⁵⁾ Gjelbro eller Jelbro fører over en Bæk, der flyder ud i den vestlige Arm af Hald Sø. ⁵⁶⁾ Sexdalen er en Kløft, der fra Ravnebjerg falder ud imod Søens sydøstlige Arm. ⁵⁷⁾ Ravnebjerg er et 200 Fod højt Punkt, der tidligere var beplantet med Graner, der 1868 afbrændtes ved Skydning under den første Lejrsamling. ⁵⁸⁾ Non Mølle ligger kun et kort Stykke nordost for Hald og hører til denne Ejendom.

Hjul-Mariane og Arkivet paa Fussingø.

En Historie om, hvorledes gamle Dokumenter forsvinder.

Ved *Chr. Villads Christensen.*

I Landsbyen Bjerregrav ved Randers levede for nogle Aar siden et gammelt Ægtepar, der paa een Gang var Byens Stolthed og dens hemmelige Skræk, vidt berømte som de var i mange Miles Omkres og ilde omtalte og skyede af deres nærmeste Naboer.

De to ældgamle, barnløse Mennesker boede i et forfaldent Hus med skæve Vægge og fantastiske Udskud i Udkanten af Byen ved Enden af Gadekæret eller »Mosen«, som det sædvanlige Navn er. En lille tilgroet Have laa rundt om Huset, en Mødding foran hver af de to Indgange. Hvorledes det saa ud inden Døre, vidste ingen den Gang at fortælle noget paalideligt om. Thi ordentlige Folk gik helst en Omvej uden om Huset, og dettes Beboere lod dem ogsaa tydelig forstaa, at de ikke satte Pris paa nysgerrige Blikke. Hvem, der havde været derinde i Forretningsanliggender, tav stille med, hvad han havde set. Et saadant Besøg maatte helst besørgeres i Aften-Skumringen, og man ønskede ikke at blive set af uvedkommende.

Jo mindre man vidste, desmere havde man at fortælle. Paa en Hylde i Sovekammeret stod Cyprianus og

Henrik Smed og mange andre gamle fordægtige Bøger. Her hang ogsaa et grønt Vægskab, som var fuldt af op-hobede Pengestykker; thi de to Særlinge antoges naturligvis at ruge over store Skatte, som de næppe paa helt lovlig Vis havde samlet. Paa Loftet, mellem saa meget gammelt Skrammel, at Folk slet ikke kunde beskrive. hvad det egentlig var, stod to Ligkister, som Manden selv havde lavet til sig og sin Kone. Hvad de spiste og drak var en Gaade for Folk. Der var ingen Jord til Huset, men de holdt et Par Faar, der om Sommeren græssede i Haven eller langs Vejgrøfterne; men aldrig købte de Varer hos Byens Købmænd, ej heller tiggede de hos Bønderne. En og anden mente dog at have set Konen komme i sildige Aftener slæbende en stor Bylt i et blaatærnet Tørklæde ad Landevejen fra Randers.

Manden fuskede lidt i Hjulmager-Professionen og hed derfor Hjul-Laust; Konen hed som Følge heraf Hjul-Mariane.

Laust har jeg en enkelt Gang set paa nært Hold og talt med. Han var en undersætsig, knoklet Mand med et stort skaldet Hoved og røde, rindende Øjne. Mariane har jeg kun set paa Frastand, og hun saa ud som en anden gammel trivelig Bondekone, i et grønfarvet Vadmelsskørt og med Hovedet indsvøbt i Tørklæder. Ingen af dem var barnefødt der i Byen, og man vidste ikke ret, hvor de var kommen fra. Temmelig ubestemt sagdes der, at de var kommen vest fra, fra Læsten Hede eller Fussing Vasehus, den Gang de for mange Aar siden købte det lille Hus. Der gik ogsaa dunkle Sagn om, at Laust i yngre Dage havde ernæret sig som Krybskytte i Fussing Skov, og at Mariane en Gang skulde have været en feteret Skønhed af tvivlsom Dyd. Men det var alt-sammen ganske paa det løse.

Men skete det end kun sjældent, at Byens Folk kom

i Nærheden af Laustes Hus, saa var det til Gengæld ikke ualmindeligt, at fine Fjedervogne med fremmede Mennesker, som man aldrig før havde set, svingede op for Døren. Thi baade Laust og Mariane kunde hekse, og navnlig sidstnævnte var viden om bekendt som klog Kone.

Det var dog noget, som de Bjerregraver — i hvert Fald officielt — saa ned paa med overbærende Ringeagt. Ingen Profet er jo agtet i sit Fødeland, og naar Marianes Bysbørn havde Brug for en klog Kone, gik de ikke til hende, men søgte til den kloge Kone i Vindblæs, der boede tilstrækkelig langt borte til at være særlig anset i disse Egne. Jeg har kendt Folk fra Bjerregrav, som med Heste og Vogn har kørt de 20 Mil frem og tilbage for at søge Raad hos »Ma Haannings« (o: Maren fra Hanherred) og er bleven imponerede ved hendes Velkomsthilsen, naar Vognen endelig holdt uden for Døren: »Naa, er I der! Ja, a har læng' vidst, te I vild' komm'«. — Men naar fremmede Folk fra fjerne Byer søgte til Hjul-Mariane, følte de indfødte sig højt hævede over saadan gammeldags Overtro.

Laust havde forlængst hængt sin Bøsse op under Bjælken, men den Vane at gaa ude om Natten havde han beholdt. Særlig hed det sig, at man kunde træffe ham paa Marken i Høstnætterne, naar Kornet var bundet op. Den eneste Gang, jeg var sammen med ham — hos en Nabokone, der gav ham et Maaltid Mad, fordi han havde kløvet noget Brænde for hende — sad han og beklagede sig over sit svigtende Helbred. Konen trøstede ham og mente, at han endnu var en rask Mand af sin Alder. »Nej«, sagde Laust, »mi Øwn blywwe skidt, a døwwer mæ at si at go om Nætten«. »Der kom I til at fortale Jer, bitte Laust!« hviskede Nabokonen afsides.

Det var dog ikke alene Kornet paa Marken, og de Køer, der undertiden fandtes malkede om Morgenen i

Nødset, man havde Laust mistænkt for. Den almindelige Opfattelse var nærmest den, at han ikke betragtede noget som sig uvedkommende, og at det unyttige Skrammel paa Loftet havde sin Oprindelse fra saadanne natlige Ekspeditioner, hvor det var kommen i Vejen for Laust, der saa — enten for Principets Skyld eller af en ren Fejltagelse — havde indlemmet det i sin Samling. En Gang for mange Aar siden hændtes det, at en Gaardmand i Bjerregrav, der nu forlængst er død, mistede 50 Rdlr. i Sedler, der laa i et Skatol i Storstuen. Gaardmanden gik da over til Laust og havde en lang og alvorlig Samtale med ham, og da han kom tilbage, sagde han, at Laust havde lovet inden en bestemt Dag at skaffe ham Pengene igen eller ogsaa slaa Øjet ud paa Tyven. Pengene kom til den fastsatte Tid; men dette gunstige Resultat var ikke ubetinget til Fordel for Laustes Renommé. Endnu den Dag idag er man ikke bleven helt enig om Forstaaelsen af denne Begivenhed: kunde Laust virkelig slaa Øjet ud paa Tyven, eller havde han selv stjaalet Pengene?

Hvordan end dette og alt det andet hang sammen, saa klarede Laust sig i hvert Fald uden nogensinde at komme i Konflikt med Straffeloven. Der blev aldrig talt højt om hans mystiske Næringsveje, og officielt var han kun Husejer og Hjulmand i Bjerregrav. — Mariane var mindre heldig; hun havde ikke indskrænket sig til at læse over buldne Fingre, maale for Modсот og ordinere sine Patienter de Lægemedler, hun selv tilberedte af Markens Urter. Der begyndte at gaa Rygter om, at hun ogsaa havde øvet sin Kunst paa forskellige af Egnens Piger under mistænkelige Omstændigheder, og virkelig kom Øvrigheden en Dag og afhentede hende, og hun var borte fra Byen i længere Tid.

En Gang i Firserne døde Laust og fik en anstændig

Begravelse som andre Fattigfolk paa Bjerregrav Kirkegaard. Under hans Sygdom gik Mariane som sædvanlig alene over ham, og ingen vidste ret, hvorledes det var fat med ham. Men et lille tragisk Træk fra Laustes Sygeleje er dog paa en eller anden Maade kommen ud blandt Folk. Der fortælles, at en Gang Mariane havde været borte fra Huset, fandt hun ved sin Tilbagekomst Laust hængende over Sengekanten med Overkroppen ude paa Gulvet. Paa hendes Spørgsmaal om, hvordan han saadan var falden ud af Sengen, svarede han: »Aa a tøv e, a ku hold' et ud lægger, aa saa vild' a op aa ha fat i Bøssen, men a ku e vind' dæ hen!«

Efter Laustes Død levede Mariane endnu i nogle Aar alene i det gamle Hus. Men da hun tilsidst blev saa aflægs, at hun ikke kunde hjælpe sig selv til Føden, »solgte« hun sig, som det hed der i Byen, til en Gaardmandskone i Nærheden. Gaardmandskonen skulde bringe hende Føde og pleje hende, saa længe hun levede, og til Gengæld være hendes Universalarving. Mariane var nu paa Vej til at blive Genstand for Spekulation. Efter et Aars Forløb solgte Gaardmandskonen hende med Hus og Have og de uvisse Muligheder til en Husmand i Svejstrup for 400 Kr., og Husmandens Kone gik derefter i nogen Tid en Gang daglig den halve Mil til Bjerregrav for at bringe hende Føde. Men da Mariane tilsidst blev saa svag, at hun ikke mere kunde staa op af Sengen, fik Husmanden hende endelig overbevist om, at hun havde meget bedre af at forlade Huset og flytte ned hos ham. Og saa holdt da en Sommerdag Flyttevognen uden for det gamle Hus for at føre hende og alt hendes Løsøre til Svejstrup.

Spændingen var stor i Bjerregrav efter at faa at se, hvad der nu vilde komme for en Dag, naar Huset for første Gang blev gennemført af fremmede, og Skuffelsen

har formodentlig ikke været mindre, da der viste sig intet mærkeligt at være. Flyttevognen kørte bort med et Læs af almindeligt fattigt Indbo. Der var ingen Ligkister paa Loftet, ingen Skæpper eller Strømpeskafter med Sølvpenge. Det eneste, som kunde vække nogen Opmærksomhed, var det grønne Skab, der ganske rigtig hang paa Væggen i Sovekammeret. Det var aflaset, og medens Mariane forøvrigt havde ladet de fremmede raade med det hele, som de vilde, beholdt hun selv Nøglen til dette Skab og førte den personlig med sig til Svejstrup.

Et Par Maaneder efter denne Flytning kom jeg til Bjerregrav. Da var Huset rengjort og oppudset udvendig og indvendig, og en ny Familie var allerede flyttet ind. Huset havde nu ganske mistet sit tidligere mystisk-uhyggeelige Præg.

Saa kom en Dag en lille Skolepige og spurgte efter mig. Hun gav mig et Blad gammelt, snavset Papir, beskrevet med afblegede Bogstaver i det 16. Aarhundredes Skriftræk. Det havde hun for et Par Maaneder siden fundet nede i Kanten af Mosen og gemt det i den udtrykkelige Hensigt at give mig det, naar jeg kom til Byen. Jeg spurgte begærlig efter, om der ikke var mere. Jo, der havde været et Stykke til, Mage til dette, og det havde en anden jævnaldrende Skolepige taget med sig. Jeg forfulgte dette Papirs Vandring til Randers, hvor det først havde været hos nu afdøde Læge Bay og senere var havnet paa Svaneapotheket. De to Blade hørte sammen og udgjorde Slutningen af en Markskelsforretning fra Fussingø, udstedt d. 21. Marts 1562.

Hvorledes disse Papirer var kommen ud i Mosen, var der ingen Tvivl om. De blev fundne en eller to

Dage efter at Hjul-Marianes Flytning var foregaaet, og hendes Hus laa lige ved Mosens vestlige Ende. Det Spørgsmaal laa da nært, om der ikke havde været mere af samme Slags, og for at faa det besvaret, vandrede jeg en Aftenstund til Svejstrup og opsøgte Husmanden, der havde købt Mariane og besørget hendes Flytning. Da han og hans Kone hørte, at mit Ærinde stod i Forbindelse med Marianes Anliggender, rykkede vi tættere sammen om det lille Bord og sænkede Stemmerne; thi Mariane laa i sin Seng inde i Stuen ved Siden af. Og under Skæret af et viftende Tællelys udbredte jeg da paa Bordet det gamle beskrevne Folioark, fortalte, hvorledes det var bleven fundet, og spurgte, om de ikke ved Flytningen havde set noget af den Slags i Marianes Hus. Og Manden genkendte øjeblikkelig Papiret og gav straks udførligt Svar paa mit Spørgsmaal: »Jo, det er rigtigt nok! Der var en rødmalet Hylde inde i Sovekammeret oppe under Loftet ved Siden af Kakkellovnen. Den var lige saa stoppende fuld af saadanne Papirer, som det der. Og da jeg ikke kunde læse noget af det og tænkte, det var noget Skitteri, saa tog jeg det hele imellem begge mine Hænder, saadan« — og saa favnede han, for at vise, hvor stor Bunken havde været — »og bar det lige saa forsigtig ud af Bagdøren, og lagde det hele i Askemøddingen.«

Der endte saaledes Dokumenterne fra Fussingø! Den gode Mand beklagede nu højlydt, at han havde handlet saa kategorisk med de gamle Papirer, og baade han og Konen lovede at fare mere varsomt frem, naar Marianes Kister og det grønne Skab var tilfaldet dem som lovlig Arv efter den gamles Død.

Denne indtraf ikke længe efter, og Mariane fik efter eget Ønske en saa »borgerlig« Begravelse, som det kunde tilstedes. En Gaardmand, der havde lidt Stemme, sang

en Salme over hendes Kiste, paa hvilken der, til Trods for hendes udtrykkelige Forbud, var henlagt en enlig Krans. Men af gamle Papirer eller andre mærkelige Ting fandtes intet som helst i det grønne Skab eller andensteds, sagde Husmanden.

Jeg aflagde senere et Besøg i hendes gamle Hus. Den rødmalede Hylde sad fremdeles under Loftet i Sovekammeret, men den var nu tom og renvasket. Askemøddingen laa stadig uden for Bagdøren, men der var ikke Spor af Dokumenter. Det hele er formodentlig af Vestenvinden ført ud i Mosen, og kun et Par Blade er tilfældigvis bleven liggende i Landingen, saaledes at de kunde fiskes op.

Hvorledes Laust og Mariane er kommen i Besiddelse af disse Papirer, er en Gaade, som vel aldrig bliver løst. Folk i Byen formodede almindeligvis, at Laust engang, maaske for mange Aar siden, paa en natlig Ekspedition til Fussingø er truffet paa dem og har taget dem med til nærmere Undersøgelse. Hans egen og Marianes Overtro har mulig været Aarsag til, at de har opbevaret disse gulnede Blade med de sære for dem uforstaaelige Skrifttegn. Maaske har de ogsaa kunnet bruges med Virkning ved Udøvelsen af Marianes hemmelige Lægekunst.

Indholdet af det Ark Papir, som efter alle disse Omskiftelser var det eneste, der reddedes fra den almindelige Undergang i Bjerregrav Mose, skal nu meddeles. Begyndelsen fattes, og de skarpe Klammer angiver Steder, hvor nogle faa Bogstaver er bortslidte. Retskrivningen er moderniseret.

— — — Dertil svarede ærlig og velbyrdige Mand Jørgen Rosenkrantz til Holm, Høvedsmand paa Dronningborg, det han havde fanget Kon. Mait. vor allernaadigste Herres Missive Sendebrev, lydendes, det han skulde svare for Maribo Klosters Gods udi Bjerregrav By liggendes¹⁾, saa at intet frakom, hvis dennem burde med Rette, med mere, som hans Naade Ko. Mait. Brev formeldte²⁾, og derhos klagede og berettede han med flere ud af Lodsejerne til Bjerregrav By deres fuldmyndige Bud og sagde, at en stor Part af deres lodskiftede Enge til forskrevne By var dennem frasvoren, som de havde haft udi Haand, Hævd og V[æрге] udi lang Tid, og desligeste ogsaa en stor Part af d[eres] Fædrift, med Uret, som de mente, di saa(!) en Part af det Gods, forskrevne Bjerregrav By var efter Rigens Ret inddelt til Laas, og mente derfor, Sandemænd ikke havde burdet derom at sværge. Desligeste gav Jørgen Rosenkrantz tilkende, at der var en udaf Sandemændene, som var baade Foged og Sandemand, der samme Sandemandstov blev svoren, og mente det og imod Loven at være gjort. Desligeste gav han og tilkende, at den første Sten, som Sandemænd havde sat udi samme Tov, den havde de sat imellem Fussing Birk og Taanum Birk og ikke mellem Fussing Mark og Bjerregrav Mark, som de var opkrævet til, og ej han at have fanget nogen Varsel derfor³⁾. Dertil svarede forskrevne Albret Skiel⁴⁾ og sagde, at Ko. Mait. Be-

1) Maribo Kloster var kommen i Besiddelse af Gods i Bjerregrav dels ved et Gavebrev af Fru Inger Hermandsdatter Pennov, Niels Vognsens Efterleverske, 1438, dels ved et Opladelsesbrev fra Aarhus Domkapitel 1440. (Æ. d. Arkivreg. III. 289—90, 301). Dette Gods (9 Gaarde og 1 Gadehus) beholdt Maribo Kloster indtil 1620, da det bortmageskiftedes til Hr. Albert Skeel (Kronens Skøder I, 398).

2) Et saadant Brev findes ikke i Kancelliets Brevbøger.

3) Taanum Birk hørte under Dronningborg Len og havde altsaa ogsaa Jørgen Rosenkrantz til Lensmand.

4) Albret Skeel til Fussingø havde ved Mageskifte med Kongen af $\frac{24}{4}$ 1558 faaet 6 Gaarde i Over Fussing By, hvorefter han altsaa har rejst Strid om Skellet mellem Fussing og Bjerregrav

faling¹⁾ formeldte, det vi skulde granske og forfare Markeskel, som var svoren og gjort imellem Fussing Mark og Bjerregrav Mark, og ikke at granske nogen Skel imellem Fussing Birk og Taanum Birk. Da fremæskede vi hvis Breve og Bevisning, som de havde, der de kunde bevise med, Sandemænd at have svoren dem nogen Ejendom fra, som de paaklagede og omtalte, og desligeste hvis Laasebreve, som de paaskød samme Gods at være delt til Laas [med. Der] til svarede ærlig og velbyrdige [Frue] Fru Anne Rosenkrantz til Klausholm, salig Albreth Gyes Efterleverske, hendes fuldmyndige Bud Seuerin Swendssen og sagde, hans Frue skulde have hannem befalet, det han skulde paaskyde, det Laasebrev, som salig Albreth Gye havde delt sit Gods udi Bjerregrav²⁾ til Laas med, stod forseglet paa Klausholm med [flere] hendes og hendes Børns Breve, og derfor ikke [. . .] til samme Laasebrev at føre her udi Rette paa den [Tid]. Da efterdi forskrevne Laasebrev ikke var for Hænde, saa vi kunde faa den at høre, hvor ud af vi kunde granske og forfare, om forskrevne Sandemænd havde svoren der noget imod eller ikke, og ej heller de havde nogen [Ej]edoms Breve tilstede, hvormed de kunde bevise, Sandemænd skulde have imod svoren, undertagen en Lavhævd, som Hr. Jørgen Løckes³⁾ Foged lod læse, lydendes, det Gods, som Mariager Kloster havde udi Bjerregrav By, at være indvard med sin rette Tilliggelse⁴⁾, og ikke bemeldte Sted fra Sted, og ikke heller de kunde bevise [med] Syn eller Tingsvinde, hvad de udi Værgæ havde den Tid, Sandemænd svor; desligeste efterdi Seuerin Swendssen haver gjort Skudsmaal

---

Marker og, som det ses af Brevet, faaet Medhold i 1ste Instans (Sandemandstovet), medens 2den Instans (det her meddelte Ridemandstov) lader Sagen henstaa uafgjort.

¹⁾ Findes ikke i Kancelliets Brevbøger.

²⁾ At Albret Gøye ejede Gods i Bjerregrav har jeg ikke fundet omtalt anden Steds end i dette Brev.

³⁾ Jørgen Lykke var Lensmand paa Mariager Kloster 1548—83.

⁴⁾ I Mariager Klosters Brevregister nævnes en Lavhævd af 1490 paa to Gaarde i Bjerregrav med deres Ejendomme og Tilliggelse, indvordet til Mariager Kloster. (Dsk. Mag. VI, 111).

paa sin Husbonds Vegne, det Laasebrev paa hendes Gods i Bjerregrav med hendes og hendes Børns Breve stod forseglet og derfor ikke kunde komme til den og forsvare samme hendes Gods med, og hun selv var udenlands: Da efter slig Lejlighed vidste vi ikke paa denne Tid om samme Sandemænds Tov at kunne sige. Til ydermere Vidnesbyrd at saa udi Sandhed er, som forskreven staar, da trykker vi vores Signet neden for dette vort aabne Brev, skrevet paa Fussingø Løverdagen næst før Palme Søndag mdlxii¹⁾).

Erick Kaass
med egen Haand.

(Mærker af 6 Segl.)

---

¹⁾ ɔ: 21. Marts 1562.

Endnu en Gang: Hvor laa Hinge Kirke?

Gjenmæle af Cand. mag. Søren Hansen i Vejle.

Lærer P. Christensen i Hinge har ikke følt sig overbevist ved min Afgjørelse af ovenstaaende Spørgsmaal. Hans skarpe Blik har opdaget et svagt Punkt i min Bevisførelse; han mener derfor at kunne forsvare den stedlige Tradition og gør det med ikke ringe Behændighed. Det skal nu villigt indrømmes, at Traditionen ikke uden gode Grunde tør lades ude af Betragtning, eftersom jo selve Hovedpunktet — den fordums Tilværelse af en Hinge Kirke — staar fast. Men det gaar lige saa lidt an at se bort fra Kirketomten paa Askildrup Mark, saa meget des mindre som Traditionen her kan støtte sig til en fordum tydelig afgrænset Plads med Bygningsrester, som først i Mands Minde ere blevne fjærnedede¹⁾. Ja enkelte Rester ligge endnu tilbage paa Pladsen, efter hvad der siges i et Brev af 26nde Juni 1901 fra Lærer S. Thøgersen i Askildrup; han skriver nemlig: »Der findes en Del Levninger af Sten (Granitkvadre), som antyder Kirkens Beliggenhed. Det er dog ikke saadan at forstaa, at der er en Ophobning af Sten. Ploven gaar og har maaske gaaet i lange Tider hen over Stedet. Kirkens Grund er opdyrket. Efter disse Stenes Beliggenhed har Kirken ligget c. 300 Alen nord for Teglgaarden. Befolkningen kjender intet Sagn om Kirkens Undergang.« Om denne Kirkes fordums Existens kan der

---

¹⁾ Se min første Artikel i nærværende Bind S. 75 og 76.

altsaa ikke rejses nogen Tvivl. Lærer Christensen prøver heller ikke derpaa. Derimod søger han (S. 80) at gjøre det sandsynligt, at de nuværende to Nabosogne Galten og Ølst, som nu kun have 2 Kirker, i Middelalderen maa have udgjort 5 Sogne med ialt 5 Kirker, nemlig Galten, Erslev, Hinge, Ølst og Askildrup, medens jeg mener, at de kun have udgjort 4 Sogne med 4 Kirker, idet Byerne Hinge og Askildrup have været fælles om en Kirke ude i Askildrup Hede, og at den kaldtes Hinge Kirke.

Spørgsmaalet om Tallene paa Danmarks Kirker i Middelalderen og efter dennes Slutning har gjentagne Gange været Gjenstand for Undersøgelser¹⁾. Ved disse er Erslev Kirke bleven medregnet, fordi den — under Navn af Aarsløff Kirke — kjendtes fra Landehjælpsregistret af 1524; men Hinge Kirke eller Kirken i Askildrup Hede var ukjendt for Historikerne. Skal da nu det for Galten Herred formodede Kirketal forøges med 1 eller 2? For enhver, som ved saadanne Undersøgelser vil arbejde med nøjagtige Tal — og hvem ønsker ikke det? —, har Spørgsmaalet jo dog nogen Betydning. Men af endnu større Betydning er en anden Side: Det kan muligvis lykkes, selv bortset fra vore Smaaøer, at finde et og andet Sogn her i Landet, som i Middelalderen kun havde 6 à 7 smaa Gaarde; men at finde 3 Sogne af den Størrelse liggende nær ved hinanden, ja grænsende op til hinanden, det vil vist være umuligt. Lad være, at der i Erslev i hin Tid var et Par Gaarde flere; i Hinge og Askildrup kan der knap i hver By for sig have været saa mange. Det er ganske vist, at vore Fædre i et begrænset Afsnit af Middelalderen paa Kirkebyggeriets Omraade have udfoldet en Iver, lagt en hellig Interesse og en saa stor Endrægtighedens Aand for

¹⁾ Se f. Ex. Kr. Erslev: Danmarks Folkemængde i Valdemar Sejrs Tid (Historisk Tidsskrift 5. R., V. 516 ff.), Will. Scharling: Kirketallet og Folketallet i Danmark i det 13. Aarhundrede (samme Tidsskrift 6. R., II. 262 ff.) og A. D. Jørgensen: Sognetallet i Jylland i Middelalderen (samme Bind 634 ff.). I disse Artikler henvises til ældre Behandlinger af samme Æmne.

Dagen, at først vore Dage igjen have set noget tilsvarende i de Tusender af Andelsmejerier m. m., som have rejst sig over hele Landet i de sidste 20 Aar. Men mon virkelig Iveren og Opofrelserne for at rejse Kirker skulde have været endnu større i de 3 Smaabyer Erslev, Hinge og Askildrup end andensteds? Mon vi virkelig kunne pege paa dem som kirkehistoriske Mærkværdigheder? Lærer Christensen nærer ingen Betænkelse ved de mange Kirker; men de Grunde, han anfører (S. 80), ere rigtignok saa skøre, at vi slet ikke behøve at slaa dem i Stykker; de falde sammen af sig selv. Spørgsmaalet fortjener en sikrere Besvarelse.

Lad kun Tilfældet eller Lunet eller Overtroen have spillet nogen Rolle ved Valget af Kirkeplads, vi synes dog at kunne gaa ud fra, at hverken Askildrup Bønder selv eller nogen anden paa deres Vegne vilde vælge Kirkens Plads næsten $\frac{1}{4}$ Mil fra Byen ude i den øde Hede ved Naboby-markens Skjel, med mindre det var Meningen, at den skulde tjene begge Byer¹⁾. I saa Tilfælde kunde ingen bedre Plads findes. Det gaar dog næppe an ud fra denne Betragtning alene at fastslaa, at Kirken ude i Askildrup Hede har været Hinge Kirke. Traditionen siger jo, at Hinge Kirke har ligget paa »Kirkebakken« syd for Hinge, og om end, som jeg har vist i min første Artikel, dette Navn kan have anden Oprindelse²⁾ og kan have ført Traditionen paa Vildspor, saa bliver

1) Der kan i alt Fald indenfor Aarhus Stift samt Vejle og Ribe Amter ikke paavises en eneste Kirke med en saa umotiveret uheldig Beliggenhed for samtlige Sognets Beboere.

2) Blandt de forskellige Muligheder er den vel størst, at det er Kirkevejen til Galten, som har givet Kirkebakken Navn. Talrige Exempler findes paa, at en Vej har givet Navn til en Lokalitet, som den førte over eller forbi: Skanderborgvejen gav for Aarhundreder siden Navn til den nu længst forsvundne Skanderborggaard sydvest for Randers; Koldingvejen fører lidt syd for Vejle gennem Kolding Hule; Kirkevejen fra Estrup til Søby (Sønder Hald H.) gik i 1556 over Kirkeballe paa Estrup Mark; Kirkevejen fra Staanum til Krstrup (samme H.) fører over Kirkevad; fra Munkdrup til samme Kirke fører Vejen over

dog ogsaa den Mulighed tilbage, at Kirken i Heden slet ikke har været en Sognekirke, men kun et Kildekapei. Der er kun ringe Sandsynlighed for, at det kan forholde sig saaledes, da intet Minde om nogen hellig Kilde paa dette Sted synes bevaret; men Muligheden kan dog ikke paa Forhaand helt afvises. Adskillige Vanskeligheder vilde finde deres Løsning ved en saadan Antagelse. Men hvorfor lade sig nøje med Muligheder og løse Gisninger, naar vi kunne naa frem til Visshed? I min første Artikel har jeg søgt ved Hjælp af Dokumenter at naa et bestemt Resultat. Her er det, at Lærer Christensen mener at have fundet et svagt Punkt i min Bevisførelse.

Er Hr. Mogens Gøyes Arvingers Gave til Aarhus Hospital i 1546 identisk med Hr. Mogenses Pant fra 1531? Jeg mener ja. Lærer Christensen mener nej. Lad os derfor se paa Sagen! Pantet omfattede »et Stykke Skov, Jord og Eng vesten Hinge Kirke« eller, som det hedder i det følgende Aars Jordbog, »Helligaands Skov hos Hinge Kirke med Jord og Eng«. Gaven i 1546 omfattede »en Skov og en Eng, kaldet Brede-Løkke-Lammehauge; item den Helligaands Skov«. Hvad der i 1531 og 32 kaldes »Jord og Eng« kan være identisk med det, som i 1546 kaldes »Skov og Eng«. Pantet og Gaven kunne være identiske. Men deraf følger jo ingenlunde, at de virkelig ere identiske. Dog tør dette sluttes af flere Grunde, af hvilke jeg skal anføre den vigtigste. Hr. Mogens ejede i 1532 ikke en Fure paa Hinge Mark, bortset fra Pantet. Foruden dette fandtes der her endnu en Særjord (maaske gammel Kirkejord), som Kongen i 1552 gav til Præsten i

---

Kirkebro; Kirkevejen fra Mikkalstrup til Ølst (Galten H.) fører gennem Kirkedalen; fra Dallerup til Tyrsted (Hatting H.) fører Vejen forbi Kirkebjerg; fra Tvingstrup til Ørridslev (Vor H.) fører en Vej forbi Kirkehøj; fra Rønge til Vinge (Middelsom H.) fører Vejen forbi Kirkebakke, og fra Vrangstrup til Granslev ligeledes forbi Kirkebakke. Alle de 8 sidstnævnte Veje ere Kirkeveje og have sandsynligvis tidligere været kaldte saaledes.

Galten¹⁾. Selv om vi vilde forudsætte, at der fandtes endnu en tredje Særjord, saa vilde det ligge udenfor Hr. Mogens Gøyes Interesse at komme i Besiddelse af den, da han heller ikke efter 1532 kan antages at have erhvervet nogen Gaard i Hinge, til hvilken han kunde henlægge den. Derfor kunde han dog nok alligevel ved et Tilfælde komme i Besiddelse deraf. Men vi kunne komme Sagen endnu nærmere paa Livet. Hr. Mogens Gøyes Jordebog er affattet i 1532; men hvad Hr. Mogens efter den Tid erhvervede af Gods, indførtes naturligvis ogsaa i Jordebogen, og Skøderne registreredes i Brevregistraturen²⁾. Men intet findes om Hinge. Der bliver da den Mulighed tilbage, at Skriveren, som i 1552 paa Fru Eline Gøyes Opfordring — hun var Datter af Hr. Mogens Gøye — afskrev Jordebogen og derved gav os det Exemplar, som nu er bevaret paa det kgl. Bibliotek i Stockholm, har udeladt en Jord paa Hinge Mark, fordi den i 1552 ikke mere var i Hr. Mogens Gøyes Arvingers Eje. Men heller ikke saadan kan det forholde sig; thi denne Skriver afskrev aldeles mekanisk uden at udelade nogetsomhelst. Herpaa har Jordebogens Udgiver, Arkivar Thiset, anført slaaende Exempler i sin Fortale³⁾. Og desuden se vi jo, at Skriveren baade i den egentlige Jordebog og i Brevregistraturen har medtaget Helligaandsskoven, skjønt den i 1546 var bleven skænket til Aarhus Hospital. Af Jordebogens talende Tavshed tvinges vi altsaa ligefrem til at slutte, at Arvingernes Gave til Hospitalet i 1546 i et og alt var identisk med deres Faders Pant fra 1531. Og — som Lærer Christensen siger: »Hvis dette Punkt er i Orden, gaar alt det øvrige af sig selv«. Punktet er i Orden. Helligaandsskoven er Nabo til Lammehaven og bør selvfølgelig søges nord for Hinge, som jeg har vist i min første Artikel. Hinge Kirke

1) Kancelliets Brevbøger 1551—55 S. 112.

2) Fru E. G.'s Jordebog 346 jfr. 342; 355; 388; 389; 392 jfr. 350; 393 jfr. 349.

3) Smst. Fortalen IV.

laa øst for Skoven, altsaa i Askildrup Hede, hvor baade Tradition og Levninger sige, at der har ligget en Kirke. Her findes ogsaa i Følge Generalstabens Kort en Del Eng, som ganske vist ikke nutildags hører til Hinge Mark; men det er jo muligt, at Skjellet mellem Bymarkerne har gaaet lidt anderledes i 1532 end nutildags.

Mulighedernes Rige er stort, og om de end selv ere smaa, vil Lærer Christensen dog maaske alligevel søge ved deres Hjælp at holde Stand mod de Argumenter, jeg hidtil har ført i Marken. Jeg tillader mig derfor med det samme at lade min Reserve rykke frem til Angreb fra en anden Side.

Jeg har allerede i min første Artikel meddelt, at »Peder Nielsen Hard den 8. April 1431 skøder Nis Jensen Hind af Borup den Lod og Del, som han haver i Eskemose i Hinge Sogn«. Nis Jensen Hinds Søn var Peder Nielsen Hind af Borup. Dennes Enke, Fru Karine Iversdatter, skøder den 20. Maj 1478 til Hr. Axel Lagesen paa Klausholm »Borup Gaard og By, Risgaard og Risgaards Skov, 25 Agre paa Boxenbjerg, en Fjerdings Jord over Amstrup Mark og al hendes Del i Eskemose og Eng, liggendes ved Eskemose, og 4 Agre, en Gaard i Essendrup . . . .«. Den 24de August 1479 giver Sønnen, Oluf Hind¹⁾, sit Samtykke til dette Skøde. Den 10. Februar 1484 gjorde Lage Pedersen paa Hr. Axel Lagesens Vegne paa Galten Herredsting, Lavhævd paa »Borup, Risgaard og Risgaards Lund, en Part over al Amstrup Mark, Boxenbjerg, Eskemose, en Eng paa Askildrup Mark, en Gaard i Essendrup, hver 7ende Fure over al Laurbjerg Hede . . . .«²⁾. Det er jo klart nok, at det Gods, som her

1) Jeg har her givet Familien Navnet Hind i Henhold til min Redegjørelse S. 72 Note 2, hvortil kan føjes, at Peer Hind af Boerup ogsaa nævnes i et Brev, udstedt i Randers 1469 (Danske Magazin VI. 54); men jeg vil dog ikke tilbageholde, at i Mariager Klosters Brevbog (Danske Magazin VI. 87) nævnes i 1463 en Peder Hvid, som nødvendigvis maa være identisk med ovennævnte Peder Nielsen Hind af Borup.

2) Fru E. G.'s Jordebog 252.

nævnes i Begyndelsen af den meget lange Lavhævd, er det samme, som nævnes i Skødet. Det gælder om begge Dokumenter, at de kun haves i forkortede Gjengivelser. Dette forklarer, at de »4 Agre« i Skødet ere uden Stedsbestemmelse; men de kunne næppe være forskellige fra »hver 7ende Fure over al Laurbjerg Hede«, hvorved selvfølgelig maa forstaaes »den 7ende Part af Heden«. Den Eng, som i Skødet siges at ligge ved Eskemose, maa være den samme, som i Lavhævdens siges at ligge paa Askildrup (o: Askildrup) Mark. Heraf følger med overvældende Grad af Sandsynlighed, at Eskemose selv har ligget paa Askildrup Mark. Den Mulighed, at Engen vel har ligget paa Askildrup Mark, men at den tilgrænsende Mose alligevel har ligget paa Hinge Mark, er ganske vist ikke helt udelukket, men forsvindende ringe i Sammenligning hermed, især naar vi se hen til, at der næppe i Skjellets Nærhed findes Betingelser for en Mose¹⁾.

For at faa enhver Tvivl til at forstumme ville vi ad anden Vej naa frem til samme Resultat. Det var i hine Tider gjældende Regel, at naar en Ejendom solgtes, saa gav Sælgeren ikke blot Skøde paa Ejendommen til Kjøberen, men han overleverede ham ogsaa, saavidt muligt, alle gamle Dokumenter vedrørende Ejendommen. Hvis altsaa Eskemose var bleven bortsolgt fra Klausholm i Tiden mellem 1484 og 1532, da Mogens Gøyes Jordebog med tilhørende Brevuddrag affattedes, saa burde Skødet af 1431 ikke have været tilstede paa Klausholm i 1532. Da det imidlertid er registreret, maa det have været tilstede. Følgelig bør man slutte, at Mosen ogsaa har været i Hr. Mogens Gøyes Besiddelse paa det Tidspunkt. Herimod kan indvendes, at eftersom Fru Karine Iversdatters Skøde til Hr. Axel Lagesen af 1478 med efterfølgende Lavhævd af 1484 ikke kunde udleveres fra Klausholm, da de foruden Mosen omhandlede meget andet Gods, saa havde det ældre Skøde af 1431 kun underordnet Betydning, og det

¹⁾ At Mosen nævnes foran Engen, tør maaske ogsaa tyde paa, at den ikke bør søges paa en fjærnere Bymark end Engen.

kunde derfor nok være blevet tilbage paa Klausholm, selv om Mosen var bortsolgt. Vel! Saadanne Breve paa Gods, som »er ikke skrevet udi Klausholms Jordebog eller gives nogen Udgift af samme Gods til Klausholm«, fandtes virkelig i 1532 paa Klausholm. De gjemtes i to Skuffer i Arkivskabet mærkede »a xvij« og »a xviiij«¹⁾); men i disse Skuffer fandtes Skødet fra 1431 ikke. Det laa i en Skuffe mærket »a ij«, og denne tilligemed flere andre Skuffer indeholdt netop Brevene paa det Gods, som i 1532 var i Hr. Mogens Gøyes Besiddelse og laa til Klausholm²⁾). Altsaa: Eskemose laa til Klausholm endnu i 1532; herom kan der ikke være den mindste Tvivl. Men saa maa Mosen være opført i den egentlige Jordebog. Selv om den ikke var bortfæstet, men benyttedes under selve Hovedgaarden, maa den alligevel være opført i Følge det Princip, efter hvilket Jordebogen er affattet. Mosen har imidlertid gjemt sig; dens Navn findes ikke. Navnet Hinge findes heller ikke. Hr. Mogens Gøye har altsaa ikke ejet en Smule Jord paa den Bys Mark³⁾). Følgelig kan Eskemose ikke søges der, og dog laa Mosen i Hinge Sogn. Dette maa altsaa have omfattet mere end Hinge By med tiliggende Mark; men der er ingen Mulighed for at søge dette »mere« andensteds end i Askildrup. Denne By findes da ogsaa nævnt i Jordebogen omend i saa kortfattet Form, som vel muligt. Der staar: »Askildrup. 2 þ Graatt«⁴⁾), hvilket skal forstaas saaledes, at en Ejendom uden Bygning paa Askildrup Mark bortfæstes for en aarlig Afgift af 2 þ Grot. Herunder skjuler Eskemose sig tilligemed den hosliggende Eng. Den kan ikke skjule sig andre Steder. Altsaa naa vi ogsaa ad denne Vej til det Resultat, at Eskemose laa i Askil-

1) Fru E. G.'s Jordebog 443.

2) Smst. 440.

3) Arvegods holdes i Jordebogen bestemt sondret fra Kjøbe- og Pantegods. Det er blandt Arvegodset, hvortil Eskemose hørte, at Navnet Hinge ikke findes. Under Kjøbe- og Pantegodset findes det jo i Forbindelse med Kirken og Helligaandsskoven.

4) Fru E. G.'s Jordebog 227.

drup Mark. Da vi nu af Skødet fra 1431 vide, at Eskemose laa i Hinge Sogn, saa følger ogsaa paa denne Maade med uomstødelig Konsekvens, at Askildrup hørte hen mod Middelalderens Slutning til Hinge Sogn¹⁾. Deraf følger igjen, at Kirken ude i Heden midtvejs mellem Askildrup og Hinge maa have været Byernes fælles Kirke, Hinge Sogns Kirke, netop den, som i 1531 og 32 kaldes Hinge Kirke. Ad to helt modsatte Veje, den ene førende gennem Helligaandsskoven og Lammehaven, den anden, som tilmed er dobbelt, gennem Eskemose, ere vi altsaa naaede frem til samme Punkt, samme Resultat: Hinge Kirke laa lidt nord for Teglgaarden i Askildrup Hede. Deraf tør igjen sluttes, at der ingen Kirke kan have ligget paa Kirkebakken syd for Hinge. Traditionen er paa let forklarligt Vildspor. De nedlagde Kirkers Antal paa vort lille Omraade er ikke 3, men kun 2: Erslev og Hinge.

Jeg har altsaa nu fastslaaet ikke blot Hinge Kirkes foruds Existens, men ogsaa dens Beliggenhed og en dertil knyttet Sogneinddeling, forskjellig fra den nugældende. Naar Lærer Thøgersen i sit ovenfor citerede Brev nævner Granitkvadre som Rester af Kirken, tyder dette nærmest paa, at den

---

¹⁾ Sammenhold hermed, hvad jeg S. 77 har meddelt, at der i 1582 fandtes Ejendomme i Askildrup, som hørte til Præsteembedet i Galten. — Den foran (S. 138) antydede Skjelflytning maa jo henhøre til Tiden efter 1546 og kan følgelig ikke influere paa Rigtigheden af det ovenfor sagte. — Navnet Eskemose synes desværre at være helt bortdød. Lærer Christensen fandt det ikke ifjor paa Hinge Mark. Dette var naturligt nok, da det ikke kan høre hjemme der. Lærer Thøgersen i Askildrup har heller ikke kunnet finde det; »Navnet Eskemose er helt ukjendt her paa Egnen«, skriver han. Paa den Del af Askildrup Mark, som vender mod Hinge Mark, synes der ikke at have været Betingelser for en Mose. Paa Byens modsatte Side, c. 2200 Alen mod Nordøst, nede i Dalen bag Karlslund findes derimod baade Mose og Eng i skjøn Forening. Mon vi ikke her have Eskemose? Stedet er saa fjærnt fra Hinge Skjel som vel muligt, men kun c. 2000 Alen fra Borup By.

har hørt til de gamle, romanske Kirkebygninger. I min første Artikel betegnede jeg det som »ret rimeligt«, at Kirken allerede havde været nedlagt før 1524, eftersom den ikke nævnes i Landehjælpsregistret. I dette ere dog, uden at vi kjende Grunden dertil, enkelte Landsbykirker forbigaaede, om hvilke det med Sikkerhed vides, at de fandtes i 1524¹⁾. Følgelig kan ogsaa Hinge Kirke meget vel have existeret i dette Aar, hvilket jo vil stemme bedst med den Omstændighed, at den nævnes i 1531 og 32. Hvornaar kan den da tænkes at være nedlagt? Det vides, at Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup m. m. i den Tid, han var Stiftslensmand i Aarhus Stift (1536—48), lod nedrive adskillige — efter Sagnet 18 — Kirker og Kapper i Stiftet for til egen Nytte at tilvende sig Sten, Kalk, Bly og Tømmer²⁾. Maaske har Hinge Kirke været her iblandt. Saa er det ikke saa sært, at vi ikke have noget Kongebrev, ved hvilket den dømmes til Undergang. Den Dom kan Peder Ebbesen have fældet paa egen Haand.

---

1) Det gjælder saaledes (for at holde os til Naboherrederne) Skarresø Kirke i Øster Lisbjerg H. og Marie Magdalene Kirke i Sønder Hald H. Registræts Udgivere have med Urette antaget, at sidstnævnte Kirke skjulte sig under Navnet »Slenstrup«; men dette Navn skyldes en Læsefejl for »Fleustrup«, og hermed menes den senere nedlagte Fløjstrup Kirke i nuværende Hørning Sogn.

2) Danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 460 og Jydske Samlinger IV, 50 f.

Billedet med Sct. Georg i Aarhus Domkirke.

Af *Emil Madsen.*

Paa den ydre, nordre Væg af Koromgangen i Aarhus Domkirke findes der et meget stort Kalkmaleri, som forestiller den hellige Georg i Kamp med Dragen.

Da dette Maleri, saavidt bekendt, ikke tidligere er gengivet, og da Rumforholdene i Koromgangen og Belysningen gør det i høj Grad vanskeligt at kopiere Billedet og fremstille det i Fototypi, fremsættes der her omstaaende en tegnet Skizze, som nogenlunde giver en Forestilling om Maleriet, undtaget, at der paa Skizzen er udeladt den med regelmæssigt anbragte, smaa Blomster udfyldte Baggrund eller Himmel, der findes paa selve Maleriet.

Ved det første Øjekast skulde det synes, at det maatte være omtrent fra det 15. Aarhundredes Midte. Billedets hele Karakter og navnlig Personernes Klædedragt og Hestenes Udstyring minder levende om andre Billeder fra hin Tid. Særlig er der Lighed med de bekendte Billeder, som hører til Kong René's Værk om Turneringer, og som i Almindelighed henføres til Aarene omkring 1450¹⁾. Ligesom Sct. Georg paa Maleriet i Aarhus Domkirke bærer adskillige af Mændene i Turneringsbogen korte Kjortler, Hoser og det særdeles spidsnæsedede Fodtøj, der i Reglen synes at have vejet Pladsen for

¹⁾ Se saaledes Gengivelsen af dette Værk: Champollion-Figeac, *Les tournois du roi René*, Paris 1826 (Kgl. Bibl.).

Sct. Georg i Aarhus Domkirke.

særdeles brednæset henimod Slutningen af det 15. Aarhundrede. En Del af Mændene bærer vel Huer, men der findes ogsaa adskillige med lave, runde og stærkt bredskyggede Hatte af samme Form som den, Sct. Georg har paa Hovedet. Sadeltøjet, som det ses paa den Hest, han rider paa, er ganske det samme, som der ses i Turneringsbogen, og paa nogle af Hestene i denne er Fortøjet med sine Prydelser omtrent svarende til det, med hvilket Sct. Georgs Hest er udstyret. Den paa Maleriet fremstillede Borg, fra hvilken Sct. Georg kommer ridende, ligner ogsaa en Del de tilsvarende Afbildninger i Turneringsbogen og har i alt Fald i sin Bygningsform intet, der kunde tale for at henhøre Maleriet til et yngre Tidspunkt.

Det kan saaledes ikke undre, at Magnus-Petersen i en Omtale af Maleriet har antaget, at det maatte være frembragt i Aarene 1430—40¹⁾.

Alligevel maa det være ikke saa lidt yngre; thi der findes paa Maleriet afbildet en Genstand, som umulig kan være malet saa tidlig. Paa den til Venstre for Borgen fremstillede og til denne hørende Sidemur ses der nemlig en Kanon i en Hjulaffutage eller Lavet, og en Genstand af denne Art og med den Form, med hvilken den er fremstillet, var ikke til før end henimod Slutningen af det 15. Aarhundrede.

Kanonen selv er nemlig aabenbart ikke af den Art Skyts, som benyttedes i den allerstørste Del af hint Aarhundrede. Den synes derimod sikkert at være en af de i et Stykke, af Bronze støbte og til Forladning bestemte Kanoner, som først begyndte at komme i Brug henimod Slutningen af samme.

Det ældste, bekendte Stykke, der er forsynet med Aarstal, af denne, den Gang nye Art, synes at være en Stenbøsse, der er tagen fra Karl den Dristige i Slaget ved Murten. Den har Aarstallet 1473 og findes nu i Museet ved Domkirken i Basel²⁾.

1) Magnus-Petersen, De gamle Kalkmalerier i vore Kirker, Kjøbenhavn 1900, 45.

2) Ifølge velvillig Meddelelse af Oberst Otto Blom.

Det kan være, at man alt en Del Aar tidligere har begyndt at tilvirke saadant Skyts, og der findes Stykker, som synes ældre; men i alt Fald var disse Stykker Stenbøsser, medens de Forladekanoner af Bronze med cylindrisk Hulrum, der var i Stand til at udskyde Jærnkugler, først tilvejebragtes noget senere, i det 15. Aarhundredes sidste Tiaar.

Den Kanon, som findes paa Billedet med Sct. Georg, maa være en saadan. Dens Form tyder hen paa dette. Hovedet og Forstykket, som er det eneste, der ses af den, erindrer nemlig især om nogle af de sværere Kanoner, som hørte til det Artilleri, som Kejser Maximilian I (1493—1519) besad, navnlig en saakaldet Basilisk, der tillige med en anden, som har et tilsvarende Hoved, findes afbildet i hans »Zeugbuch« i Ambrasersamlingen i Wien¹⁾. Den paa Maleriet fremstillede Kanon ligner ogsaa andre fra samme Tid, saaledes en Halvslange fra omtrent Aar 1500, som nu findes i det germanske Museum i Nürnberg²⁾. Den ligner endvidere i Formen meget de to større Kanoner, som nu findes paa Tøjhuset i Kjøbenhavn, og som blev optagne 1886 i Øresund mellem Dragør og Falsterbo fra et Vrag, der, som paavist af Oberst Blom, var Levningerne af det lybske Admiralskib Engelen, som ved en Arkelimesters Uforsigtighed kom i Brand i Nærheden af Falsterbo og sprang i Luften med ca. 200 Mand den 31. Maj 1565³⁾. Som nærmere omhandlet af Oberst Blom maa disse Kanoner, ifølge de paa den ene kende-

¹⁾ Essenwein, Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen, Leipzig 1877. Tavlerne A. LXXX til LXXXIII. — De Kanoner, som findes afbildede paa Kejserens Gravmæle i Innsbruck, ligner derimod ikke de her nævnte, men hører ligesom de sammesteds afbildede Krigsfolks Dragter snarere til en noget yngre Tid, hvad der kan forklares ved, at Gravmælet, om der end blev begyndt paa det 1508, dog ikke blev færdigt førend henimod Slutningen af det 16. Aarhundrede.

²⁾ Essenwein l. c. Tavlerne A. LXVIII til LXIX.

³⁾ Blom, Det lybske Admiralskib »Engelen«s Kanoner, Afh. i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 1888. 180 flg.

lige Vaabenskjolde, være støbte i eller for Lübeck i et Aar mellem 1498 og 1510.

Kanonen paa Kalkmaleriet har ligesom alle dem, med hvilke den her er sammenlignet, er rundt Løb, medens derimod nogle af de ældste Forladekanoner er støbte med et manglekantet Løb, saaledes en i Artillerimuseet i Paris fra Aar 1490 med et ottekantet, saa vidt det kan ses af Tegningen¹⁾.

Af de fire ældste danske Kanoner, som kendes, dog kun i Tegning²⁾, har ligeledes én et tikantet og én et tolvkantet Løb, medens de to andre har runde Løb. De er alle fire mærkede med Malmøs Vaaben, og Støbeaaret, der er angivet paa den ene af Kanonerne med manglekantet Løb og paa den ene af dem med rundt Løb, er 1518, medens den manglekantede uden Aarstal menes at kunne være lidt ældre end Christian II's Tid, og Kanonen med rundt Løb uden Aarstal mulig lidt yngre. Begge de nævnte Kanoner med rundt Løb har en ikke ringe Lighed, især hvad Hovedets Form angaar, med Kanonen paa Maleriet, bortset fra, at der paa hine Kanoners Løb ligesom i øvrigt paa nogle af de andre, foran nævnte Kanoners, mangler de Baand, der er antydede paa Kalkmaleriets.

Der er saaledes en ikke ringe Sandsynlighed for, at den sidstnævnte Kanon er af den Type, der var almindelig i de nordligere Lande ved Aar 1500, medens derimod denne Type, især hvad Kanonhovedets Form angaar, atter forandredes ikke lang Tid derefter. Stykkerne fra Kejser Karl V's Tid har allerede et helt andet Udseende, og af de Kanoner, som er støbte her under Christian III's Regering, er der vel endnu nogle, som ligner de foran nævnte, medens paa de andre især Kanonhovedet har en ganske afvigende Form, ligesom paa alle de Kanoner, der er støbte herhjemme under Frederik II.

¹⁾ Bonaparte, Études sur le passé et l'avenir de l'artillerie. III. Paris 1862, 207 og Tavle 33.

²⁾ Grunth, Glt. dansk Metalskyts, Kjøbenhavn 1860, Plan I.

Skytsunderlaget paa Kalkmaleriet giver en mindre sikker Bestemmelse af det Tidsrum, i hvilket Maleriet er udført; dog synes ogsaa dette i saa Henseende, om end Kanonhjulene kun er antydte, og de Eger og Fælg, der vistnok har været til Stede, ikke er malte, at maatte henføres til samme Tid, som selve Kanonen angiver. Hjulaffutager findes der vel Eksempler paa allerede temmelig tidlig i det 15. Aarhundrede; men de var da sjældne, og selv Feltartilleriet bestod da mest af Skyts, anbragt i Blokke eller Lader, der førtes frem paa Karrer eller Vogne. Først i den sidste Del af Aarhundredet blev Vægge-lavetter med høje Hjul og indrettede, saa at de kunde skilles fra en Forvogn, almindeligere. Saadanne fandtes blandt andre Steder i Karl den Dristiges Artilleri¹⁾; men Kanonernes Anbringelse i disse Lavetter synes ikke at svare til den, som er antydte paa Kalkmaleriet, saa at ogsaa Skytsunderlaget i dette maa skønnes at være yngre.

Professor Kornerup har saaledes utvivlsomt Ret, naar han i sin Omtale af Maleriet henfører det til Biskop Niels Klau-sens Tid (1491—1520)²⁾. Det kan vel være, at Maleren har benyttet et betydeligt ældre Forbillede til Figurerne og det hele Arrangement; men selve Udførelsen i Kirken kan, som Kanonen viser, ikke være ældre.

I og for sig synes det værd at lægge Mærke til, at denne Afbildning af en Kanon forekommer i en dansk Kirke; thi det kan vel næppe være anderledes, end at saadant Skyts da ogsaa maa have været kendt herhjemme, selv om Billedet skulde være udført af en fremmed Kunstner, og det tyder saaledes vistnok hen paa, at vi herhjemme alt tidlig har fulgt godt med, hvad det svære Skyts angaar, medens man af de kendte, skriftlige Optegnelser nærmest skulde formode, at vi havde staaet noget mere tilbage.

¹⁾ Jvf. om dette Essenwein l. c. Tavlerne A. XLV til XLVI; Kuy-pers, *Geschiedenis der nederlandsche Artillerie*, Pl. X.

²⁾ Tillæg til »Kunst«, 1. Aargang 1900, »Kalkmalerier i gothisk Stil og Renaissance«, 26.

Endnu 1511 anmodede Kongen saaledes Eske Bille om at tilskrive ham, hvormange Bøsses tokke han behøvede til Kartover, Slanger og Jærnbøsser, hvormange af hvert Slags, og hvor store, tykke, lange og brede de skulde være¹). Bøsses tokke har saaledes endnu da været et almindeligt Skytsunderlag, men maaske dog nærmest kun til Brug paa Skibene.

Senere, i de Krigsbegivenheder, som forefaldt, da Frederik I besteg Tronen, nævnes der næppe heller Skyts i Lavetter. I nogle Efterretninger angaaende Gotland 1524, meddelte Frederik I fra Greifswalde, siges der saaledes, at Søren Norby, som da var Befalingsmand paa Gotland, ikke havde Feltskyts, men Dobbelserpentiner (Slanger af ældre Art), anbragte paa Karrer²). I et Brev af 3. Maj 1525 fra Kongen til Hertug Christian siges, at 7 Stykker »Wagengeschütz« er tagne fra Fjenden³), og ved dette Udtryk er vel nærmest at forstaa Skyts, anbragt paa en eller anden Maade paa en Vogn, saaledes som det kendes fra Afbildningerne af de den Gang endnu stundom og længere tilbage i Tiden langt oftere benyttede Vognborge⁴).

Først Optegnelserne fra Grevens Fejdes Tid viser uomtvistelig flere Gange hen paa Benyttelsen af Forladeskyts i Hjulaffutager, endog i Bestykningen af et Slot⁵); men ifølge den Oplysning, som Maleriet i Aarhus Domkirke giver, kan det vel antages, at saadant Skyts i saadanne Underlag har været benyttet en Del Tid forinden, saaledes vel alt i Christian II's, mindre sandsynligt i Kong Hans' Tid, naar det tages i Betragtning, at der haves Beretning om, at Christian II

1) Mollerup og Meidell, Bille-Ættens Historie, I, 319, Anm. 3.

2) Danske Kongers Hist., Pakke Nr. 10.

3) Danske Kongers Hist., Pakke Nr. 8.

4) Jvf. om Vognborge Emil Madsen, Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16. Aarhundrede. 271 flg.

5) Inventarielisterne angaaende Dragsholm 21. Aug. 1536 (Plesner, Optegnelser af gamle Inventarieregnskaber, Haandskr. i Art. Bibl.).

i Begyndelsen af sin Regering, vejledet af en fransk Krigsmand, skal have indført i sit Artilleri de Forbedringer, der var bragte til Anvendelse af de Franske i deres Krige i Italien¹⁾.

I alle Tilfælde er Billedet et af de ældste i Danmark af det Skyts, der efterhaanden mægtigt bidrog til den store Omvæltning, der i alle Forhold skilte Middelalderen fra den nyere Tid.

Af danske Billeder, med hvilke det kan sammenlignes i Henseende til Skytsets Tidsalder, kendes kun overordentlig faa. Paa den indvendige Side af en Fløj til en Altertavle, der i sin Tid smykkede Sct. Knud Konges Alter i Sct. Peders Kirke i Næstved, og som nu er opstillet i Nationalmuseet, findes blandt andet et Billede, der forestiller Drabet paa Kong Knud 1086. Paa dette Billede²⁾ ses en Del Krigsmænd. De er udrustede med Haandvaaben og to Kanoner; men disse saa vel som deres Skytsunderlag, der er forsynede med smaa Hjul, svarer til det Skyts, der anvendtes i det 15. Aarhundrede, og kan saaledes ikke egentlig sammenlignes med det Skyts, der findes i Billedet med Sct. Georg.

Ifølge velvillig Meddelelse af Dr. phil. M. Mackeprang findes der i Kirke Stillinge Kirke et Kalkmaleri, paa hvilket der ses en By med Taarne og en Ringmur med Kanoner. Det er henført til Aar ca. 1485³⁾: men der haves ingen Gengivelse, og Forfatteren heraf har ikke kunnet tage det i Øjesyn.

¹⁾ Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I. 233.

²⁾ Udførlig omhandlet af Henry Petersen og gengivet efter Tegning af Magnus-Petersen i Ill. Tidende 19. Novbr. 1871, derhos omhandlet og gengivet i Beckett, Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder, Kbh. 1895, S. 61 og Tavle XXIV.

³⁾ Magnus-Petersen, Beskrivelse af Kalkmalerier i de danske Kirker, Kbh. 1895, 126.

Hvad havde Tyge Jespersen med Kirsten Morsings Sag at gjøre?

En lille Rettelse af Cand. mag. Søren Hansen i Vejle.

I sin Artikel om Retssagen mod Kirsten Morsings i Lime har Stiftsamtmænd Stemmann udtalt sin Forundring over, at Tyge Jespersen paa Skjæring-Munkgaard faar med den Sag at gjøre, da han ellers aldrig synes at have været i juridisk Virksomhed¹⁾. Ganske vist. Forklaringen maa søges i en helt anden Retning.

Kort i Forvejen siger Stiftsamtmænd, at »Kirstens Hjemsted, Lime, hørte til den store Hexejæger Jørgen Arenfeldts Gods Rugaard«²⁾. Dette Forhold skulde altsaa være Grunden til, at Jørgen Arenfeldt tog sig af Sagen. Her er der en Fejl. Det kan anses for sikkert, at den nidkjære Hexejæger hverken i 1686 eller til anden Tid har ejet Gods i Lime. I Matriklen af 1688, der jo er udarbejdet i de allernærmest foregaaende Aar, have vi sikre Oplysninger om, hvem der paa den Tid ejede, og hvem der beboede hver enkelt Gaard i Landet. Det ses nu, at der i Lime den Gang fandtes ialt 14 større og mindre Gaarde foruden nogle Huse. 10 af disse Gaarde tilhørte Oberst Hans Friis paa Tustrup, 2 tilhørte Hr. Christen Skeel paa Gl. Estrup og 2 tilhørte Sr. Tyge Jespersen paa Skjæring-Munkgaard. Den ene af disse sidstnævnte Gaarde —

---

¹⁾ Se nærværende Bind S. 18, Noten under Texten.

²⁾ Smst. S. 17.

Nr. 11, ved Boniteringen ansat til 6 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn — beboedes af Rasmus Andersen. Da der ingen anden Mand fandtes i Byen af dette Navn, maa han være identisk med Kirsten Morsings Mand, Rasmus Andersen Morsing¹⁾. Tyge Jespersen var altsaa Ejer af den Gaard i Lime, paa hvilken Kirsten Morsings hørte hjemme. Han havde arvet den efter sin Fader Jesper Tygesen, som er opført som dens Ejer i den gamle Matrikel af 1664. Det er altsaa i Egenskab af Godsejer, at Tyge Jespersen i Maj 1686 faar Ordre til at lade Kirsten anholde.

Men hvad har da Jørgen Arenfeldt med Sagen at gjøre? Hvorfor føres Kirsten Morsings først til Rugaard? Tingbøgerne fra hin Tid ere ikke bevarede; heller ikke ad anden Vej er det lykkedes at faa fastslaaet, paa hvilken Tid i 1686 Søren Nielsen, Birkefoged i Rugaards Birk, konstitueredes som midlertidig Dommer i Sønder Hald Herred i den suspenderede Herredsfogeds Sted. Sandsynligvis forholder det sig saaledes, at Søren Nielsen allerede har været konstitueret som Dommer i Maj, da Kirsten arresteredes. Det er i saa Fald naturligt nok, at hun først føres til Rugaard, hvor Søren Nielsen hørte hjemme, og hvor der uden Tvivl fandtes sikre Fangekjældere. Her stod jo desuden den sagkyndige Jørgen Arenfeldts Bistand til Raadighed ved Forhørene. Hans Tilstedeværelse ved disse skyldes næppe andet end den Omstændighed, at han var Specialist i Hexeforfølgelser.

---

¹⁾ I Stiftsamtmænd Stemanns Artikel kaldes Kirsten Morsings Mand et Par Gange Anders Rasmussen; men Sønnen Søren Rasmussens Navn viser, at Faderen har heddet Rasmus til Fornavn. Rasmus Andersen, som han hyppigst kaldes, er altsaa hans rette Navn.

Bidrag til nogle jyske hovedgårdes historie i nyere tid (1660—c. 1850)

ved Cand. mag. S. Nygård.

Året 1660 danner et betydningsfuldt vendepunkt i de danske herregårdes historie; indtil denne tid havde alle disse med tilliggende gods så at sige udgjort et eneste stort stamhus for den danske adel, men, da enevælden oprandt, var det forbi med denne herlighed, og det var i virkeligheden på høje tide, at dette majorat blev ophævet, da det var blevet så for-gældet, at det kun kunde tilfredsstille kreditorerne ved at opløses og delvis udlægges til disse. Vel var det først ved frd. 1682 28. januar, i det væsentlige gentaget i Christian Vs. danske lov 5—3—19, at »enhver, af hvad vilkår han er«, fik lov til at »købe bøndergårde eller sædegårde med tilliggende bøndergods og det for sig og sine arvinger uden opbud til ejendom beholde«; men allerede ved privilegierne af 24. juni 1661 havde Kjøbenhavns indbyggere fået ret til at have adeligt jordegods og det »i alle måder at nyde med lige frihed, som adelen haver på deres«, og desuden var ved særlige kongelige bevillinger allerede forlængst mange adelige sædegårde vandrede over på borgerliges hænder, idet de adelige ejere havde fået lov til at sælge deres jordegods til hvem som helst, der vilde tilforhandle sig det, eller der ved opbud af adeligt gods, som var blevet udlagt for gæld til personer, der ikke var af adel, ikke havde mældt sig nogen kvalificeret køber. Således havde allerede før nævnte forordnings fremkomst tal-

rige hovedgårde, herregårde eller adelige sædegårde — hvad man nu vil kalde dem — ophørt at være i adeliges eje (f. eks. c. 16 af Hjørring amts c. 70 herregårde). Den nye tid i herregårdenes historie oprinder altså ikke 1682 men en snes år før, og da den grunder sig på enevældens indførelse, kan man med rette sætte den til 1660. Jeg har derfor ikke haft nogen betænkelighed ved at tage dette år som udgangspunkt for de beskrivelser af jydsk herregårde, jeg i overskriften bebuder, og i øvrigt var den omstændighed, at jeg var henvist til at søge mit stof i Provinsarkivet for Nørrejylland, i sig selv afgørende, da dette er lige så fattigt på kilder til gårdenes ældre historie, som det er rigt for den nyere tids vedkommende. Stoffet er i virkeligheden fra omtrent midten af det 17. århundrede eller noget senere, skønt der i tidernes løb er gået så meget til grunde, at mange spørgsmål må stå ubesvarede hen, så righoldigt, at det mere gælder om at begrænse sine undersøgelser end om at søge at udtømme alle kilderne, da man ellers udsætter sig for aldrig at blive færdig. Af hensyn hertil og for at holde mine beskrivelser indenfor et omfang, der svarer til en tidsskriftsartikkels, uden dog at udelade noget af det mere væsentlige stof, har jeg navnlig hentet mine oplysninger fra de tre righoldigste og lettest tilgængelige kilder, nemlig Viborg landstings skøde- og panteprotokoller, kirkebøger og skifteprotokoller, dog selvfølgelig ikke med udelukkelse af alle andre kilder, hvad anmærkningerne til overflod vil godtgøre.

Da de nævnte skøde- og panteprotokoller kun er førte til 1805 — for den sidste halve snes års vedkommende endda kun mangelfuldt — og herredernes skøde- og panteprotokoller ikke er afleverede til Provinsarkiverne, kunde der også for mig have været grund til at slutte med dette år, men dels vilde det være meget uheldigt at bryde af ved denne tid, da der er så stærkt røre på landet med udskiftninger og udstyknings, godskøb og godsslagteri, dels vilde det i sig selv være lidet tilfredsstillende at afbryde fremstillingen så langt fra vor egen tid. Jeg har derfor med de ringe midler, der

stod til min rådighed, fortsat til midten af det 19. århundrede; længere ønskede jeg af let forståelige grunde ikke at gå, og det lod sig heller ikke gøre, for her brast alle arkivets hjælpemidler. Det anførte må være en undskyldning for, at de sidste halvhundrede år af beskrivelserne behandles mere kortfattet og i det hele taget mindre tilfredsstillende end den tidligere periode. Iøvrigt må jeg bemærke, at savnet af adgang til de københavnske biblioteker ofte under arbejdet har været mig meget føleligt og på mange punkter har sat sit spor.

Trods det, der ovenfor er sagt om berettigelsen af og grunden til, at jeg tager mit udgangspunkt ved året 1660, vil det dog utvivlsomt forekomme adskillige, at jeg ved denne fremgangsmåde har bortskåret det mest fængslende, »den gamle danske adels tid«. Hvorvidt denne betragtning er rigtig, kan ikke let afgøres, da det så at sige er en følelsessag. Hver periode har sine særegne tillokkelser, og det kan ikke nægtes, at for fantasien frembyder den ældre periode, tiden indtil 1660, adskilligt mere stof end den yngre, der næsten helt igennem er parykkernes og snustobaksdåsernes tid. Tanken dvæler heller på højenloft hos riddere og fruer end hos studeprangeren blandt hans stinkende fedestude. Men dog er den yngre periode i mange henseender værd at betragte, for i denne er der liv og røre, mens der i hin i virkeligheden var en stilstand, der tilsidst endte med død. Enevælden var for så vidt demokratisk, som den tillod borger og bonde at kravle op ad ærens og magtens stige. Nu bliver bondesønnen ikke blot ridefoged — det havde han også kunnet blive før — men fra ridefoged stiger han ofte, påfaldende ofte, til proprietær eller godsejer, og denne bliver hyppigt rangsperson, undertiden nybagt adelsmand. Det er en ganske ny race, der befolker de borge, den gamle adel havde opført i sin glanstid. Foreløbig var det dog kun de få, som af naturen var udrustede med stærke albuer og særlige ævner til at bore sig frem, der nød godt af den vending, sagerne havde taget 1660; endnu gik bonden på hovmarken med krum ryg og vel mangan gang også med tungt sind, selv om han ikke var sådan en forkuet

stakkel, som overleveringen har villet gøre ham til. Bundet til stavnen var han dog længe, og hans kår var mangan gang ikke blide, men hans frihedstid slog også, da tiden var moden til det. Et århundrede efter, at enevælden havde kaldt den borgerlige stand til ære og værdighed, gik det op for vestjyden, at nu havde han længe nok dyrket anden mands jord, nu vilde han være selvejer og fri mand. Begyndelsen skete formentlig, da Grubbesholms hoverigørende bønder 1760 sluttede sig sammen og købte gård og gods af Preben Brahe; hver overtog sin forhen i fæste havende gård til selveje, og hovedgården udparcellerede de. Eksemplet efterfulgtes fjorten år senere ovre ved Silkeborg af Tvilumgårds bønder og 1792 af Stovgårds, Søndervangs og Voldbergs. Denne form for godsslagtning vandt dog aldrig stor udbredelse, men imidlertid havde talrige bønder i Østjylland fået lejlighed til ved ryttergodsernes salg at købe deres gårde, og for enkelte godsejere var det straks gået op, at der kunde slås penge af bondens vågnende frihedstrang. Præsten Lars Johan Jelstrup, senere justitsråd og ejer af Kokkedal, var, som det synes, den første, der havde blik herfor. Han udstykkede allerede 1762 Gudumklosters gods til bønderne og fem år senere Vorgårds i Hellum herred; ved samme tid behandlede oberstløjtnant Hans Vilhelm Rosenvinge gårdene Frøstrup og Viumgård på samme måde, og Jullingsholm¹⁾, Nør Karstoft, Hammergård og flere udstykkedes af andre. Eksemplet smittede således, at der snart fandtes godsslagtere i hvert herred; de voksede op som paddehatte. Navnlig da landboreformernes tid oprinder, mod slutningen af århundredet, tager bevægelsen fart ved mænd som U. C. Schmidten og Povl Marcussen, P. S. Fønss og J. K. Schuchardt, A. H. Rasmussen, Th. Wissing og mange andre. Det er forbavsende at se, hvad disse professionelle godsslagtere kunde gabe over. Før 1805 — længere kan mit materiale ikke føre mig — købte f. eks. P. S. Fønss alene c. 1950 tdr. htk. jordegods til slagtning og i kompagni-

¹⁾ Jvfr. dette tidsskr. 2. 259.

skab med andre c. 4400 tdr. htk., hvori han var interesseret med c. 1950 tdr.; U. C. Schmidten købte for egen regning c. 1450 tdr. htk. og sammen med andre c. 3650 tdr., hvoraf hans part synes at have været c. 1825 tdr., og desuden virkede han på Sælland (Lundbygård) og på Fyn (Tidseholt). Flere andre tog med samme iver del i bevægelsen. Intet under derfor, at omtrent en tredjedel af alle jydsk godser var udstykkede før 1805. I de følgende år fortsattes samme udvikling med kraft, skønt regeringen fra 1807 unddrog den sin direkte støtte; først da den økonomiske ruin kom over landet, gik den næsten i stå. Imidlertid var priserne på jordegodser dels som følge af spekulationen, dels formedelst de høje kornpriser steget meget stærkt, fra c. 1780 til c. 1805 til det tredobbelte, f. eks. Aggersborgs fra 36500 rdlr. til 100000 rdlr., Dronninglunds fra 160000 til 363000, Hvidstedgårds fra 24210 til 88700, Timgårds fra 24000 til 58000, Østergårds (i Salling) fra 31330 til 100000 osv., uden at der med nogen af disses tilliggende i den mellemliggende tid var foregået nogen nævneværdig forandring. For enkelte betaltes der tilsyneladende urimelig høje summer, således da Mejlgård 1804 betaltes med 255000 rdlr.; en snes år forhen var den, endda med henvend 50 tdr. htk. gods mere, kun blevet betalt med 63500 rdlr. Rimeligvis har de tilliggende skovstrækninger måttet holde køberen skadesløs ved en kraftig forhugning.

Omkring år 1820 kommer der, som nævnt, af let forståelige grunde en brat standsning i udviklingen, og der oprinder en tid, som ved de store ulykker, den førte med sig, har præget sig så dybt i erindringen, at der endnu i talrige familier lever traditioner om, hvad der i disse år gik tabt. Store formuer svandt hen som dug for sol, godsslagterne, der forhen havde været rene matadorer og spillet mestre ved Viborg omslags termin, sad nu med tomme lommer som fallenter, og en mængde hovedgårde overtoges af staten for skatterestancer. Navnlig gik det, som naturligt var, ud over de store. Ulykken følte så meget mere, som den fulgte lige efter de bedste tider, den danske landmand nogensinde havde

kendt, og lang tid skulde forløbe, inden forholdene for alvor bedrede sig.

Utvivlsomt er den tid, jeg her i flygtige træk har søgt at karakterisere, i mange henseender en nærmere betragtning værd, ikke mindst for den, der interesserer sig for vore herregårdes historie. Jeg håber derfor, at disse beskrivelser, skønt de kun er brudstykker og som følge af de mange fakta, jeg har fundet det ønskeligt at medtage, noget tunge i formen, vil kunne blive til nytte og fornøjelse for enkelte læsere.

I. Linderumgård.

Den nu kun henved 18 tdr. hartkorn store hovedgård Linderumgård, der ligger i Ugilt sogn i Vennebjerg herred, var ved den tid, da nærværende skildring begynder, en mere anselig ejendom, der ejedes af Folmer Urne, som var kommet i besiddelse af den ved at ægte Klavs Jensen Dyres eneste, eller i hvert fald eneste kendte datter Anne, med hvem han havde bryllup i Odense ^{19/9} 1630. Hendes fader var død allerede 1610, men hans enke, Ingeborg Albertsdatter Skeel, der levede til 1655, havde ægtet Palle Rodsten til Lundsgård, hvilket forklarer, at brylluppet stod ovre på Fyn. Anne Dyre døde imidlertid allerede ^{31/10} 1634 på Linderumgård, og Folmer Urne levede derefter nogle år som enkemand, men giftede sig derefter anden gang — efter ^{6/2} 1637 — med Dorte Nielsdatter Kås, som var datter af N. Eriksen Kås (Sparre) til Birkelse og Støvringgård og hustru Margrete Andersdtr. Banner¹⁾. Folmer Urne, der var en søn af Johan Urne til Valsø og Tale v. Mehlen, tilhørte således såvel ved egen fødsel som ved sine giftermål landets

---

¹⁾ Adelsårbogen 8. 151; 16. 201, Personalhist. tidsskr. 1. 5. 3.

fornemste og mest indflydelsesrige slægter, men dog levede han, som så mangan anden af den tids adelsmænd, i små og trange kår et ubemærket liv langt borte fra hovedstaden og uden at komme i besiddelse af noget-somhelst len. Sin omgang synes han udelukkende at have søgt blandt sine nærmeste naboer, Ungerne på Egeberg, Lunoverne på Overklit og lignende, og de hværv, der fra tid til anden blev ham pålagte af regeringen, var af den slags, som kunde falde i selv den ringeste adelsmands lod, f. eks. 1644 sammen med Hans Basse til Gærumgård at foretage en overleveringsforretning af Kølskegård i anledning af en derværende forpagters død¹⁾, 1646 at være værge for Else [Ellen?] Basse, da hendes fader ønskede at holde skifte med sine børn²⁾, 1650 sammen med Henrik Sandberg at åbne det beseglede bo på Kærsgård efter fru Kristense Jensdatter Dyre, Jørgen Kruses afdøde hustru³⁾, eller 1654 at være værge for jomfru Agate Rodsten ved skifte efter Knud Rodsten⁴⁾.

1660 indsendte Folmer Urne sin jordebog over Linderumgård til rentekammeret i anledning af de forestående matrikuleringsarbejder⁵⁾. Af denne fremgår det, at hovedgården selv — møllen og skov til 30 svins olden fraregnet — var takseret til 19 tdr. 2 skpr. hartkorn, men endvidere henregnedes i søskendeskifte under gårdens takst Linderumgårds mølle, der skyldte 24 tdr. mel og 1 fj. ål, og gårdene Dalsager, Sindholt og Halvodde, og således blev hovedgårdens takst ialt 48 tdr. htk. Det

---

¹⁾ Jydske tegnelse 11. 120—21. ²⁾ Smst. 148. ³⁾ Smst. 12. 210. ⁴⁾ Smst. 13. 270. — Det må bemærkes, at jeg ikke har haft lejlighed til at benytte »jydske registre« for denne tid. ⁵⁾ Sådanne jordebøger indkaldtes ved missive af 22/9 1660. I Rentekammerarkivet ligger iøvrigt ikke blot jordebog over Linderumgård af 1660 men også én af 1658.

tilliggende bøndergods var c. 157 tdr. htk., men heri var beregnet c. 50 tdr. htk. gods, der tilhørte Folmer Urnes datter Anne og alt var meget langt fraliggende, endogså altsammen udenfor Vensyssel undtagen 1 bol i Trandum sogn. Gårdens egentlige tilliggende gods blev således kun godt og vel 100 tdr. htk.¹⁾. Størsteparten af dette lå i Ugilt sogn, noget i Åsted og Tårs sogne og et par huse på Gjøl. Iøvrigt ses det af matriklen af 1662, at gårdens udsæd var 12 tdr. rug, 6 tdr. byg og 16 tdr. havre, og at der kunde avles 50 læs hø. — Borgegården var indbyggt med tre huse, de to murede mellem stænger og det tredje klinet, alle et loft høje og tækkede med strå; på ladegården var kun en lade, muret mellem stænger, og et fæhus, som var klinet, bægge stråtækkede.

Nogen herskabelig bolig afgav Linderumgård således ikke, men forholdene tillod heller ikke nogen overdådighed. Tiderne var i sig selv besværlige, og det føltes stærkt her på gården. I 1660 meddeler Folmer Urne selv i sin jordebog, at hans hovedgård og det meste af godset er pantsat til sl. fru Sofie Brahe for 2200 rdlr. og desuden var han skyldig til godtfolk mere end 1200 rdlr. Det var en svær gæld at trækkes med, og den havde ingen tendens til at formindskes, tværtimod, den steg, så længe han levede. Ganske vist tillader de bevarede kilder os ikke med bestemthed at følge hans pecuniære forhold fra dag til dag, men sikkert er det, at han ved sin død endnu mindst havde 1400 rdlrs. gæld til fru Sofie Brahes arvinger, og at han ganske kort før sin død, i foråret 1663, optog tre nye lån²⁾, nemlig to hos Laurids Madsen (Bugge), forvalter på Høgholt, henholdsvis på 1400 og 300 rdlr. og et hos Erik Rosenkrans på 500 rdlr., så at hans samlede gæld ved denne tid mindst ud-

¹⁾ Selvfølgelig tales her om landgildehartkorn. ²⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 4. 21. 22. 124.

gjorde 3600 rdlr., en sum, der omtrent kan have svaret til værdien af alt hans jordegods, men alt dette var da også pantsat for de ovennævnte beløb. Iøvrigt kunde det se ud, som om han dog endnu havde haft noget gods ubehæftet, idet han aldrig ses at have pantsat Dragsgård i Hellum herred tilligemed to gårde i Lyngby sogn og by, hvilket gods han $19\frac{1}{2}$ 1663 »skødede« til sin svigersøn Hartvig Otto Petersen von Deden¹⁾, men alene den omstændighed, at han ikke har pantsat det, gør En lidt skeptisk overfor hans ejendomsret til det, og Ens tvivl vokser betydeligt, når man ser, at samme H. O. v. Deden 1661 havde fået skøde på Dragsgård af jomfru Ingeborg Pallesdatter Rodsten, hvis fader i det mindste havde ejet en part af den. Dette skøde fra Folmer Urne har derfor vist nærmest været formelt og begrundet i, at hans første hustru var en halvsøster til nævnte jomfru Ingeborg Rodsten, idet dennes fader Palle Rodsten, som ovenfor nævnt, havde ægtet Klavs Dyres enke, Ingeborg Skeel.

Folmer Urne levede endnu $28\frac{1}{2}$ 1663 men omtales $24\frac{1}{4}$ samme år som død²⁾. Han blev begravet i Ugilt kirke. Ovennævnte Laurids Madsen, der oftere havde forstrakt ham med penge, mens han levede, viste også sin tjenstvillighed, da han var død, idet han betalte begravelsen, hvortil der medgik 253 rdlr. 2 fl . Laurids Madsen var overhovedet en mand, der vidste, hvad han gjorde, hvorom mere nedenfor.

I sine to ægteskaber havde Folmer Urne mindst haft to børn, en søn Klavs, formentlig af første ægteskab og opkaldt efter sin morfader, og en datter Anne, rimeligvis af samme ægteskab. Sønnen døde som ung³⁾, datteren, det eneste barn, der overlevede ham, blev 1661 gift med

---

¹⁾ Smst. 100. ²⁾ Smst. 4. 124; 8 69. ³⁾ Skifte blev holdt 1646 (Jydske tegnelse 11. 190).

ovennævnte Hartvig Otto Petersen von Deden til Dragsgård, senere til Vorgård i Hellum herred. Hun blev dog heller ikke ret gammel, højst 34 år; såvel hendes fødsels- som dødsår er vel ukendt, men hun kan ikke være født før 1631, og hun må være død før 1665, da hendes mand indgik nyt ægteskab.

Efter Folmer Urnes død hengik der to år, inden skiftet blev foretaget. Til at behandle dette udnævntes som kgl. kommissarier Præben Banner til Stenshede og Hak Vind til Aggersborggård. Selve skiftet kendes ikke, men det ses¹⁾, at bl. a. de ovennævnte kreditorer, Erik Rosenkrans til Rosenholm og Laurids Madsen på Høgholt indfandt sig, og at førstnævnte var kommet i besiddelse af en af den afdøde under $22/1$ 1656 udstedt obligation²⁾ til fru Sofie Brahe, sl. Jørgen Lunges til Odden, på 1400 rdlr. med pant i Linderumgård. Hans fordring beløb sig således ialt til 1900 rdlr., for hvilke han i henhold til obligationen af 1656 ved skiftet $24/8$ 1665 fik udlagt Linderumgård hovedgård med afbygger, ialt 48 tdr. htk. for 50 rdlr. pr. td. og gårdens bygning for 200 sldr. (— $133\frac{1}{3}$ rdlr.), men intet gods. Med hensyn til afbyggen Sindholt var der tvivl om, hvorvidt den virkelig var en afbygge under gårdens takst, hvorfor han først fik denne udlagt, efter at sagen var blevet undersøgt og det med gamle breve var blevet godtgjort, at den virkelig henhørte under hovedgårdstaksten. Da det til Erik Rosenkrans udlagte ialt havde en værdi af $2533\frac{1}{3}$ rdlr., måtte han, da hans egen fordring som anført kun var 1900 rdlr., tilsvare et par kreditorer det overskydende beløb. Der forbeholdtes iøvrigt arvingerne genkøbsret indtil snapsting 1666, men det var let at forudse, at denne ret ikke vilde blive benyttet. — En

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 8. 69, 13. 93. ²⁾ Smst. 8. 69.

lige så besværlig kreditor som Erik Rosenkrans var Laurids Madsen; med hensyn til de af ham udredeede begravelsesomkostninger fik han anvisning på hin, og det tør formodes, at han iøvrigt har fået anvist det gods, der var ham pantsat, blandt hvilket tre gårde i Åsted sogn.

Mærkelig nok blev der trods boets betydelige gæld dog noget gods i behold til enken, Dorte Kås, selv om det ikke var betydeligt; hun ejede endnu f. eks. Gilde-laden, Smørkrogen, $\frac{1}{2}$ Horsevad m. m. i Ugilt sogn, Stendal og Hjortheden i Tårs sogn, Skadholm i Jetsmark sogn, et par huse på Gjøl o. s. v. Den smule landgilde og de enkelte andre indtægter, hun kunde have af dette gods, har dog næppe kunnet skaffe hende det nødvendige til livets ophold, selv om hun har haft frit ophold i Linderumgårds usle rønner, hvor hun blev boende. Hun måtte derfor skaffe sig ekstraintægter, som hun kunde bedst, snart ved at sælge, snart ved at pantsætte en gård eller et bol. Kun i et tilfælde vides hun dog at have solgt af sit gods, nemlig da hun 1669 skødede gården Bredal i Siem sogn til jomfru Ide Kås til Tulsted¹⁾, men lån optog hun mange af, navnlig hos sin gamle ven Laurids Madsen, der vist med fornøjelse vilde klemme citronen, så længe der var en dråbe i den, og hos sin afdøde mands brodersøn, Johan Urne til Nibstrup; således gjorde hun 1667 to lån på tilsammen 370 rdlr., næste år et på 192 rdlr., næste år igen et på 150 rdlr. og 1671 og 72 henholdsvis på 191 rdlr. og 96 rdlr.²⁾. Efter 1672 er hun ikke fundet nævnt; måske er hun død kort efter. Hun blev ligesom sin mand begravet i Ugilt kirke, men det vides ikke, om den tjænstivrige Laurids Madsen også denne gang har betalt gildet.

Fra 1665 ejedes altså Linderumgård af Erik Rosen-

¹⁾ Smst. 10. 156. ²⁾ Smst. 8. 16; 9. 5. 246; 10. 156. 177; 13. 102, 84.

krans, der på denne tid var stiftsbefalingsmand over Århus stift og amtmand over Kalø og Havreballegård amter og iøvrigt herre til Rosenholm, Vosnæsgård og adskillige andre store gårde i Jylland og på øerne. Når vi træffer ham i Vensyssel, er grunden den, at han dels ved arv og dels ved køb var kommet i besiddelse af Høgholt, som han var eneejer af fra 1662 til sin død 1681, i hvilken tid han dog vist kun sjældnen har gæstet denne gård, skønt den var en betydelig ejendom. Bestyrelsen af den har han sikkert næsten aldeles overladt til den titnævnte Laurids Madsen, der i al denne tid var ridefoged eller forvalter her, og som vel nok, da han var en mand, der havde god forstand på penge, har forstået at skaffe sig en og anden lille biindtægt per fas et nefas, hvortil ridefogderne i reglen havde den bedste anledning. Vi har allerede set, at han var en mand, der altid havde rede penge ved hånden og altid var rede til at låne dem ud, vel at mærke mod sikkert pant i jordegods, der ikke lå for langt borte fra hans virkekreds. Og det var ikke blot omegnens fattige, betrængte småadel, der kom til den almægtige ridefoged på Høgholt, når den besværlige termin nærmede sig, men også stiftsbefalingsmanden fra Århus bankede på ridefogdens dør. Allerede 1663 havde Erik Rosenkrans lånt 2250 rdlr. af denne og derfor pantsat ham en del gods i Tolne og Åsted sogne; 5 år derefter lånte han af samme 2633 rdlr. og overlod ham derfor Linderumgård hovedgård med mølle og afbygger som et frit brugeligt pant, og endelig lånte han 1673 og 74 henholdsvis 1300 og 1800 rdlr. af Laurids Madsen mod pant i en del gods i forskellige sogne og i Skørtholt hovedgård med gods¹⁾. Alle disse fire obligationer med et samlet pålydende af næsten 8000 rdlr.

1) Smst. 4. 212; 9. 247; 13. 229; 14. 21.

blev først — af grunde, som siden vil erfares — indfriede 1681; det ses altså, at ridefogden var blevet en mand på mindst 8000 rdlr. og en mand, der i pant havde ikke mindre end to hovedgårde, hvoraf den ene dog ganske vist hørte til de mindste. Iøvrigt havde han endda, som det senere vil ses, mere på kistebunden.

Da Laurids Madsen 1668 overtog Linderumgård som et frit brugeligt pant, var bygningen i den usleste forfatning og måtte snarest mulig underkastes en omfattende hovedreparation og delvis ombygning. De udgifter, han herved kom til at afholde, måtte han dog, når pantet engang blev indløst, have godtgjort af gårdens ejer, og der optoges derfor et lovformeligt syn over borgegården, ladegården og møllen m. m., som blev afhjemlet ved Vennebjerg herredsting ¹⁵/₆ 1668 og er sålydende ¹⁾:

»Saa fremkom forskrefne synsmend, som ehr louligen tiltagen at syne och taxere Linderumsgaards biugning samt Linderums mølle, Linderumsgaards endelsschouf med mere, denem blef foreuist, da hafuer de vehret paa aastedene den 3. juni nest afuigte och da først set rollingshuset paa Linderumsgaard, 16 binding langt, 6 alen stolper, møget gamelt, tagt med tag, muret mellem stolperne, dog en del af stenene forrodnet, lofted meget gamelt och suar ubrugelig, begge gafflene i enden vil strax opsettes af ny, føderne och snart forrodnet en del, saa gandsche rollingshuset iche kand taxeris høyere end 50 sletedaler. — 2. Item saa de et lidet hus i borgegaarden, 12 binding langt, tagt med theigel och 4 alen stolper, foden i synder side gandsche forrodnet saauelsom mursten paa same side, lofted roden och fur rømmer gamel

¹⁾ Det findes i Vennebjerg herreds tingbog 1668—69 fol. 3—4. Det gengives her ordret, men med hensyn til bogstaveringen er der foretaget nogle små ændringer, idet forkortelser ere opløste og dobbelte vokaler så vel som konsonanter erstattede af enkelte overalt, hvor den ene efter nutids skrivebrug er overflødig.

och orumstuchen, thagstenene och mest gamel och forrodnet, saa iche kand vehre thienlig ofuer 500 tagsten, saa det gandsche hus kand iche taxeres høyre, om det brødst neder, ind 18 sletdaler. For det 3die saa de et andet lidet hus, 4 alen paa stolperne, 11 binding, tagt med sten, føderne gandsche roden, lofted och forderfued, remen af fur, legteren af bøgh. thømmeret smaat och meget gammelt, klinet med ler, kand iche taxeris høire end 12 sletdaler. 4. Dernest saa vi kornladen, 10 guolf, $9\frac{1}{2}$ alen indstolper, dend ene side staa paa sten, af eg och fur, i aldt muret mellem stolperne, dog tømmerit meget gamelt, saa tou guol henger paa stød, bege hengaufferne er forrodnet, en del af vdschoufføderne och forrodnet, item nogle vdschouffielcher slet borte, som vdschofuen staa ved stød och taget kand vehre halflagt och mere, saa dend gandsche lade kand iche taxeris høyre end 110 sletdaler. 5. Noch saa de i laagaarden en gamel laahus, 11 guolf och 17 binding lang, som nu bruges til stald och fæhus, bygt af gamel thømmer, føderne gandsche forrodnet, en del af stolperne i synder staa paa stød, bielcherne mest af bøg, en del muret med sten, en del klinet med ler, thaget gamelt, mest roden, och kand iche lege vden it aars tid och kand det iche staa lenger end it aar, dog med stor hielp, saa det kand iche taxeres høyre end for 20 sletdaler. 6. Ellers saa de et thørfuehus, som gandsche vahr forfalden, baade paa thømmer och thag och iche kand eragtes noget verd, saa dend gandsche gaardsens biugning i alt er taxerit in suma 210 sletdaler. 7. Item saa de dend store abildhafue, da befandtes ingen vnge thræer, mens nogle faa gamle peretræer och thou eller 3 ebeltræer, dog meget gammel och forföhren, ellers mange store frugttreer gandsche roden och mesten thøre, saa dend hafue vden hielp och forsetning er gandsche vdøctig. 8. Item saa vi en gamel opkast vold, som ingen biugning var paa och grafuene mesten igien forfalden och forgrafued. 9. Videre blef denem forevist Linderumsgaards endels schoufs parter, nemlig Linderumsgaards, Dalsagers och Mølschouf, som liger i gaardsens takst, vdi alt taxerit for 70 suins olden om

fuldbyrd gifues och iche anderledes och alt bøgeschouf, vden nogen faa eger ved abildhafuen. 10. Samme dag saa de Linderumsgaards mølle, da befandtes ingen møllestene, som døgtig vahr at male med, vden tou gammel ubrugelig, var i stycher och gandsche forslet, er indtet vehrt, saa 2 stene der-til paa 14 greb kand iche kiøbes ringer end 46 rixdaler. Item jernet till quernen, langjern och segelthaper och ringer kand iche giøres ringer end af 6 phd. [!] jern — $2\frac{1}{2}$ rixdaler, smeden til arbejdsløn — en rixdaler, item fattes threverch til quernen och stenen med arbejdsløn en rixdaler, thou thølter deler fattes til vandgaflerne, kand kiøbes for thou rixdaler, gjør dend gandsche mølles brøstfeldighed i en summa penge $52\frac{1}{2}$ rixdaler. * Dette afhjemlede de osv.

Som man ser, kunde forholdene ikke godt være værre, end de var. Det må have været en såre tvivlsom fornøjelse for den gamle fru Dorte Kås at bo i disse rådne, i bund og grund forsømte gamle bygninger, og dog bode hun her endnu; men hyggeligt har hun sikkert ikke haft det i sin fattigdom her; blæsten har tudet gennem hele huset, og regnen er i strømme løbet ned ad vægge og stolper. Og dog var forholdene ikke værre her end på mangan anden af den tids herregårde, hvorom talrige synsforretninger i tingbøger fra alle Jyllands egne bærer vidne. Endogså adskillige af de store, sværtbyggede stenhuse med tårn og tinde, som den dag idag er en pryd for egnen, hvor de ligger, har engang været så forfaldne, at der hverken fandtes ly eller læ i dem. Krigene havde ødelagt meget, de usle tider, der fulgte efter dem, endnu mere. Mange gårde stod i årevis ubeboede, og ingen brød sig om dem, ingen vilde ofre noget på deres vedligeholdelse, når de ikke havde deres bolig der. Dog turde det have været en sjældenhed at træffe en så betydelig ejendom som Linderumgård i en så

ringe forfatning, at borgegård og ladegård tilsammen ved taxation ikke kunde sættes højere end til 210 sldr. eller 140 rdlr. — Hvad Laurids Madsen foretog sig for at forbedre gårdens tilstand, ved vi ikke, men noget måtte der jo gøres, og har han end, i betragtning af, at han kun havde den som brugeligt pant, gjort så lidet ud af det som muligt, må det dog sikkert have kostet ham adskilligt arbejde at få den i nogenlunde brugelig stand, i hvert fald ladegården. At han har ladet borgegården i det mindste foreløbig ligge hen, således som den var, er derimod ret rimeligt, da han selv aldrig tog bolig på Linderumgård, selv efterat han senere hen i tiden var blevet dens ejer.

Da gården var blevet ham overdraget til brug, uden at der medfulgte andre bønder end de få, der bode i afbyggerne, har han rimeligvis ladet den drive af sine egne fæstebønder. Fra tid til anden har han vist, når han ikke kunde få sine udlagte penge ind igen i klingende mønt, ladet sig udlægge det pantsatte gods, således som det f. eks. utvivlsomt fandt sted efter Folmer Urne, og ad den vej blev han efterhånden godsbesidder; derimod synes han aldrig før senere hen i tiden, da han var blevet ejer af et par herregårde, ligefrem at have tilforhandlet sig gods. Han har vel kunnet gøre sig sine midler mere indbringende ved at sætte dem på renter mod de sædvanlige seks procent og, når det rette øjeblik var der, tage pantet i besiddelse. De aller fleste af hans midler synes dog nu at have været anbragte hos Erik Rosenkrans; de udlån, han foretager i de følgende år, er alle små, og kanske er det oven i købet de samme penge, der går igen. Det skal her kun bemærkes, at han 1667 havde fået tag i hovedgården Skørtholt, hvis ene halvdel af fru Sofie Basse var blevet ham pantsat

for 400 rdlr. gammel gæld fra hendes afdøde mand Erik Hvasses tid¹⁾).

Endelig oprandt det for Laurids Madsen betydningsfulde år 1681, da han selv blev godsejer. Den 5. marts nævnte år tilskødede Erik Rosenkrans ham Linderumgård hovedgård med afbygger, tilsammen 48 $\frac{1}{2}$ td. htk., med tilliggende 2 gårde og 4 huse i Linderum by, gården Smørkrogen, bolene Melbæk, Gildeladen og Horsevad samt i Tårs sogn Stendal og Hjortheden, og endvidere hovedgården Skørtholt i Åsted sogn, der var lige 16 tdr. htk., hvormed fulgte Store Bude, Karlsgårdssted, bolet Neder Skoven og bolet Vasen samt 3 gårde og 3 huse i Dvergetved i Tolne sogn. Samtidig udslettedes Erik Rosenkranses ovenomtalte 4 obligationer af pantebogen, og det tør derfor antages, at Laurids Madsen har betalt det nævnte gods med disse, så meget mer som intet tyder på, at han har fået penge disponible, efter at obligationerne var blevne slettede.

Nu oprandt der for Laurids Madsen en ny tid. Han, der aldrig før havde købt jordegods, men kun fra tid til anden modtaget det i udlæg, fik nu travlt med at købe ind, dog så forsigtigt, at han åbenbart kun købte, når han havde klingende mønt at betale med. Aldrig udstedte han en obligation, i hvert fald er der lige fra 1660 til hans død ikke fundet en eneste obligation, udstedt af ham, læst ved landstinget. 1663 købte han dels et bol i Sct. Hans sogn kaldet Lundergård, dels af sin svigersøn Ejler Ejlersen Holm til Eskær en hel del gods, beliggende i Åsted, Hørmested, Torslev, Jerslev o. fl. sogne, 1688 fik han af Vil Orning skøde på Skudsig og Vadet og 1691 af samme skøde på 1 bol i Trygdrup; sidst-

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 9. 244. Om hans øvrige pengeudlån se smst. 9. 246; 10. 70; 13. 84; 22. 424; 25. 317; 26. 49.

anførte år købte han igen noget gods af sin svigersøn, nemlig i Lønstrup og i Stade, og 1692 udstedte Vil Orning et par skøder til ham, lydende på Hunetorp i Hune sogn og på det af Vil Orning selv beboede bol i Trygd-rup¹⁾. Mærkelig nok kaldes Laurids Madsen, der nu må have været en gammel mand, og som selv ejede betydelige godser, i de nævnte skøder næsten bestandig forvalter på Høgholt, således endnu 1691. Man er tilbøjelig til at tro, at det er af gammel vane, han benævnes således, da det er lidet sandsynligt, at den gamle, bemidlede mand skulde have tjænt som forvalter hos sin egen svigersøn Ejler Holm, der fra 1687 ejede Høgholt. Måske er forvaltertittlen kun blevet hængende ved ham, fordi han blev boende på Høgholt. 1691 synes han iøvrigt at være flyttet herfra, da han i dette og det følgende år siges at residere på Skørtholt, en uanselig lille herregård, hvis bygning 1662 siges at være som på en god bondegård. Her er han rimeligvis død, måske allerede 1693. I hvert fald findes hans navn ikke i skøde- og pante-protokollerne efter ²³/₁₂ 1692. Kirkebogen for Åsted sogn, hvori Skørtholt ligger, indeholder dog intet om hans død, men det kan have sin grund i, at han er blevet begravet andensteds.

Laurids Madsens hustru hed Margrete Lauridsdtr.²⁾; hun levede 1682, men iøvrigt vides intet om hende, ikke engang, om hun var moder til alle eller nogle af hans børn, der, såvidt de kendes, var følgende:

Henrik Bugge, der bliver nærmere omtalt nedenfor,
Kirsten B., der skal være født 1654, døde c. 1702
og var gift med Ejler Ejlersen Holm til Eskær,
Høgholt o. fl. gårde,

¹⁾ Smst. 21. 119; 24. 251; 26. 236. 237; 27. 110; 28. 11. ²⁾ Kop- og Kvægskatlisten for 1682.

Hans B., der blev assessor, ²³/₁₂ 1720 blev adlet og døde ugift¹⁾,

Jens B., der 1682 bode hos forældrene på Høgholt, og muligvis

Anna Lauridsdr. B., der blev begravet i Mygdal ¹⁵/₁₂ 1729, 83 år gl., og var enke efter præsten Knud Kristensen Schyth til Horne-Asdal.

Disse børn førte efternavnet Bugge, hvilket deres fader aldrig synes at have gjort. Ifølge traditionen skal han dog nedstamme fra en af den kendte Niels Bugges ætlinge, der var gift med en kvinde, som ikke var af adel.

Efter Laurids Madsens død synes svigersønnen Ejler Holm at have arvet Skørtholt og sønnen Henrik Linderumgård; derimod er der ingen antydning fundet af, hvad der tilfaldt de andre børn. Det er dog sandsynligt, at Henrik allerede nogle år før faderens død tiltrådte Linderumgård, da han 1689 nævnes »til« den og 1688 køber en del gods i dens nærmeste omegn. Måske er det også i den anledning, at han 1689 optager et lån på 3000 rdlr.

Henrik Lauridsen Bugge skal være født mellem 1650 og 1660. Da han var kommet til skæls år og alder, før 1682, blev han faderens fuldmægtig på Linderumgård, og her synes han at have boet lige til sin død; det må derfor antages, at borgegården nu har været sat i forsvarlig stand eller i hvert fald så vidt repareret, at den afgav en brugelig bolig for, hvad man kaldte en honnet familie. På gården holdtes der 1682 6 heste og hopper, 2 foler. 6 stude under og 24 stude over fire år gl., 6 kør, 8 ung-

---

¹⁾ Denne kender jeg kun fra Benzons stamtavler i Rigsarkivet. Hans brodersøn Hans Henriksen Bugge, som vil blive omtalt under Haven, blev også adlet ²³/₁₂ 1720. — I Adelsleksikonnet omtales kun Hans Lauridsen Bugges adelskab, i Adelsårbogen (7. 136) kun Hans Henriksen Bugges.

nød og kalve, 24 får og lam og 4 svin, som sædvanlig en efter vore begreber lille besætning, men overensstemmende med den tids lidet intensive landbrug. — Omtrent ved samme tid, han overtog stillingen som fuldmægtig her, må han have ægtet Beate Sofie Hansdatter Holst, der var eneste datter — og eneste barn — af ridefogden Hans Pedersen ved Asdal, som ejede hovedgården Haven i Hørby sogn og var gift med Anne Jørgensdatter Hald. Ved dette giftermål kom han straks eller måske først nogle år senere i besiddelse af Haven, som han synes at have bortforpagtet og ikke skænket sønderlig opmærksomhed, medens han derimod straks tog sig for at øge Linderumgårds tilliggende, som trods den forøgelse, hans fader havde givet det, ikke kan have været komplet. Først købte han 1688 af fru Anne Stygge, sl. Markvor Kåses til Tidemandsholm, en gård i Ugilt by og et bol i Svennum i Jerslev sogn, og samme år af Johan Urne til Nibstrup to gårde, et bol og et hus i Linderum, gods i Vormstrup, Burskov m. m.; samtidig afhændede han til sidstnævnte noget fjærntliggende gods i Serridslev og Jerslev Sogne. 1690 fortsatte han ved at afkøbe Frederik Ungers Enke, fru Dorte Galde til Egeberg, en gårds-part i Nørre Harridslev, og 1692 afkøbte han fru Birgitte Rantzou en gård og et hus i Understed sogn¹⁾; dette sidste gods har vel snarest været tiltænkt Haven.

Iøvrigt vides der ikke meget om Henrik Bugge. Hans økonomiske forfatning har vist været god, da der intet foreligger om, at han har optaget lån til at betale det indkøbte gods med. Derimod forstrakte biskop Henrik Bornemann ham 1689 med en sum af 3000 rdlr. mod pant i Haven hovedgård og gods, hvilket vist har stået i forbindelse med hans overtagelse enten af Linderumgård

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 24. 261. 280. 281; 25. 342; 27. 318.

eller Haven. Hele summen tilbagebetalles allerede 1695, og at det ikke har været på grund af særlige vanskeligheder, han optog dette lån, synes at fremgå af, at han samtidig udlånte 400 rdlr. til fru Dorte Galde, hvilket beløb tilbagebetalles 1692¹⁾).

Det vides end ikke bestemt, når Henrik Bugge døde, men det var rimeligvis 1695 og i hvert fald før $16/_{11}$ 1695. I sit ægteskab vides han at have haft mindst en søn, der blev godsejer, og fire døtre²⁾, der alle blev gifte med godsejere, nemlig:

Hans Bugge, f. c. 1684, arvede Haven 1695, blev adlet $23/_{12}$ 1720, købte 1724 Bøgsted, † dér 1759, bisat $5/_{3}$ i Astrup kirke, begr. i Hjørring Sct. Hans kirke, gift efter 1715 med Elisabet Dyssel, f. 1685 på S. Elkær, døbt $18/_{4}$ i Sulsted kirke, efter mandens død ejer af Bøgsted og Haven, † på Bøgsted $15/_{2}$ 1769, begr. hos sin mand, datter af Arnold Christian Dyssel til Sejlstrup.

Margrete Katrine B., † $27/_{2}$ 1772 i Holstebro, gift ¹⁾ med Niels Rasmussen Overgård til Kvistrup og Kappel, † 1722, gift ²⁾ med kammerråd Jens Voigt, som med hende fik de nævnte gårde, † $25/_{6}$ 1758 i Holstebro.

Karen B., gift med Povl Iversen (Vilholt), forpagter på Hvidstedgård, købte 1695 Åstrup, arvede formentlig 1703 Skørtholt, købte 1704 Hæstrup og

---

¹⁾ Smst. 25. 50. 151. ²⁾ Da Ugilt sogns kirkebog først begynder 1717, er oplysningerne om Henrik Bugges børn mangelfulde; navnlig kendes for ingen af dem fødsels- eller dåbsdag, og fødselsåret kan ikke engang tilnærmelsesvis bestemmes, da den ved deres død anførte alder for de flestes vedkommende er meget unøjagtig; beregnet efter den skulde således Margrete Katrine være født c. 1702 (!) og Ide c. 1698 (!). — Benzons stamtavle i Rigsarkivet giver i denne henseende ingen oplysninger.

1709 Overklit, afhændede 1722 og 23 alle sine gårde og flyttede vist til Hjørring.

Ide B., gift med Henrik Sørensen Kierulf, som blev ejer af Linderumgård (se nedenfor).

Henrikke Sofie B., f. c. 1693, † 1771 på Eskær, begr. $17/10$, gift i Mosbjerg $23/9$ 1716 med Peder Andersen Brønsdorph, f. c. 1691, parthaver i Eskær fra 1704 eller 06 til 1724, derefter ejer af hele gården, † dør 1763, begr. $9/6$. (Søn af nedentaltede Anders Pedersen B. og hans første hustru.)

Skiftet efter Henrik Bugge kendes ikke, men det vides, at det blev sluttet $16/11$ 1695, og at sønnen da fik udlagt Haven hovedgård og gods. Linderumgård er utvivlsomt blevet overtaget af enken, Beate Sofie Hansdatter Holst, som bragte den til Anders Pedersen Brønsdorph, hvem hun ægtede snart efter, vistnok 1696¹⁾.

Om dette urolige hoved kunde der skrives en hel bog, men da den nærmere omtale af ham naturligst må henlægges til Estvadgård, som var hans betydeligste ejendom, og som han sidst mistede, må det være nok her at omtale ham i korthed og kun noget udførligere dvæle ved hans forhold til den ejendom, talen her er om.

Han var en søn af slotsskriveren Peder Pedersen Brønsdorph til Kongstedlund og Randrup i Hellum herred og dennes første hustru, Kirsten Andersdatter Dueborg²⁾. Det vides ikke bestemt, når han var født, men det må være mellem 1662, da hans forældre havde bryllup, og 1670, for 1689 var han voksen, og, som det synes, endogså myndig. Da hans fader, der 1679 var blevet enkemand, 1686 ønskede at indgå nyt ægteskab,

1) $26/2$ 1696 kaldes han endnu kun forvalter ved Asdal, men $25/5$ s. å. »til Linderumgård«. Vib. ldt. sk. og ppr. 30. 10. 91. 2) Hvass: Hvass 5. 226.

udlagdes som mødrearv til hans fire børn — blandt hvilke en datter, der gik i lige arv med sønnerne — Randrup hovedgård med tilliggende. Anders Brønsdorph, der synes at have været den ældste af de fire, bestyrede vistnok gården, da han kaldes forvalter på Randrup. Allerede ved denne tid begyndte han så småt at handle med gods, først købte han et par gadehuse i Skibsted, derefter sælger han sammen med sine søskende noget gods i Als, men køber til gengæld nogle gårde i Torup¹⁾. Imidlertid forlagde han snart sin virksomhed til en anden del af landet, da han var blevet gift med en datter af den om ikke rige så dog velstående Ejler Ejlersen Holm til Høgholt og var blevet forvalter ved Asdal, i hvilken stilling han var 1695, da han sammen med sin broder Jakob og sin svoger Laurids Kristensen Vesterhof overdrog Severin Pedersen Brønsdorph hele Randrup. Omtrent ved denne tid var det, Henrik Bugge døde, og da Anders Brønsdorph nu sad som enkemand efter sin ovennævnte hustru, traf det sig så heldigt, at han så at sige var blevet nabo til en velstående enke med en god gård, og de to blev snart et par. Som forvalter ved Asdal forekommer han sidste gang 1696 hen på efteråret, så han har måske opgivet denne stilling, kort efter at han var blevet herre til Linderumgård.

Anders Brønsdorph tog straks med stor energi fat på det arbejde, som nu nærmest måtte ligge for, det, at få rigtig skik på gården, ikke således at forstå, at han kastede sig over et mere rationelt landbrug, for det lå jo ikke i tiden, men han tog fat på at afrunde gårdens tilliggende gods, der hidtil havde ligget meget spredt, således som tilfældet havde ført det med sig. Det var et uheldigt forhold, som det måtte være af vigtighed at få

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 25. 178; 26. 189; 28. 25.

ændret. Samme år, han var blevet ejer af Linderumgård, købte han 7 tdr. htk. i Karup sogn, men dette gods solgte han igen 1704, formodentlig fordi det alligevel lå vel langt borte fra hovedgården. Langt bekvemmere lå en 23 til 24 tdr. htk. i Torslev sogn, han 1696 købte af Jens Hansen til Boller, og en halv snes tdr. htk., dels i Torslev, dels i Tårs sogn, som han 1699 købte på auktion, men for noget af det måtte han også betale den for de tider meget høje pris af 144 rdlr. pr. td. 1701 købte han igen gods i Torslev og Tårs sogne, og 1704 gjorde han et magelæg med sin svigerfader Ejler Holm, hvorved han bl. a. fik noget gods i Linderum by, altså lige ved sin hovedgård, samtidig med at han skilte sig af med noget, der lå for fjærnt. Hans bestræbelser for at samle gik nemlig hånd i hånd med bestræbelser for at skille sig af med, hvad der lå ubelejlgt. Derfor solgte han 1699 noget gods i Trygdrup og 1702 en snes tdr. htk., han havde arvet ovre i Ty¹⁾).

Trods alle disse anstrængelser var det dog endnu ikke lykkedes Anders Brønsdorph at få Linderumgård gjort til en komplet — og altså skattefri — hovedgård, men et godt skridt fremad mod dette mål gjorde han, da han ^{18/11} 1705 af major Peter Motzfeld fik skøde på Egeberg og dens iøvrigt ikke meget betydelige bøndergods, for han vandt derved, at han, hvis det kneb, kunde beregne denne lille hovedgård, der kun var 15^{1/2} td. htk., blandt Linderumgårds bøndergods, hvilket også skete i den følgende tid. Fra nu af havde Egeberg i 82 år ejer fælles med sin mere end tre gange så store nabo. Da de to

¹⁾ Smst. 30. 91. 151; 32. 84. 86. 410. 412. 416; 33. 185. 368. 386. Iøvrigt findes der mange flere skøder end de her omtalte fra og til A. Brønsdorph, navnlig: 30. 250. 314; 32. 18. 102. 254. 410. 442; 33. 319. 408, for ikke at tale om skøder på hovedgårdene og skøder, der nærmest står i forbindelse med hans andre hovedgårde.

gårde kun ligger en halv mils vej fra hinanden, var forbindelsen i sig selv meget naturlig. — Endelig skal kun tilføjes, at Anders Brønsdorff 1705 købte Vrå sogns kirketiende, som han muligvis har oppebåret til Linderumgård, og at han allerede forhen til denne havde fået perpetueret Ugilt sogns kongetiende.

Imidlertid var Anders Brønsdorffs fader død 1701, og efter ham havde han arvet $\frac{1}{4}$ Kongstedlund, men denne afhændede han straks. Derimod købte han 1704 Nørre Elkær af Gert Didrik Levetzou til Tjele, og 1706 eller før kom to af hans umyndige sønner ved arv i besiddelse af Eskær, som havde tilhørt hans første hustrus fader, Ejler Holm. Denne ejendom fik han således også at bestyre, og da sønnen Laurids døde, arvede han dennes halvpart af gården. Men jo mere hans gods voksede, jo mere han fik i hænder, jo mere måtte han komme til at føle tidens tryk, da landejendommenes værdi i den store nordiske krigs tid begyndte at falde så stærkt på grund af de høje skatter, der blev nødvendige. Forholdene blev vel ingenlunde så vanskelige som hundrede år senere, men dog besværlige nok, og for Anders Brønsdorff blev de i hvert fald skæbnesvangre. Fra omtrent 1710 går det stadig tilbage.

Året før havde han ved købekontrakt af $\frac{20}{6}$ solgt Linderumgård og Egeberg med c. 209 tdr. htk. bøndergods til Henrik Sørensen Kierulf, der var blevet gift med hans stedatter Ide Bugge nogle år før og nu var forpagter på Eskær, der, som ovenfor omtalt, ejedes af Anders Brønsdorffs to umyndige sønner Laurids og Peder. Omtrent samtidig har han formodentlig tilforhandlet sig Estvadgård, som $\frac{9}{4}$ 1710 blev ham tilskødet af Frederik Christian Rantzou til Rodstenseje. Købesummen for denne gård kendes ikke, men den må have været betydelig, da det var en stor ejendom på over 86 tdr. htk. med et stort tilliggende

af tiender og gods. Disse to ejendomshandeler har naturligvis grebet stærkt ind i hinanden, og det har utvivlsomt haft en uheldig indflydelse på Anders Brønsdorps stilling, at der opstod vanskeligheder med hensyn til den endelige ordning af Linderumgårds salg. Hvad der egentlig har været i vejen, vides ikke. Henrik Kierulf synes at have gjort, hvad han kunde, for at rejse penge, dels solgte han Nørre Ravnstrup og $\frac{1}{2}$ Ormholt, som han dengang ejede, dels optog han flere lån 1710 og følgende år, og efter hans egen beretning kom han såvidt, at han fik betalt de 17000 rdlr. af købesummen, der ialt synes at have været 24000 rdlr., hvorefter han til Anders Brønsdorff leverede det af denne udstedte skøde på ejendommene, for at han skulde lade det tinglæse; men dette undlod Anders Brønsdorff og beholdt skødet hos sig, hvoraf følgen blev, at Henrik Kierulfs kreditorer faldt over ham, da han, som han selv siger, intet havde, hvormed han kunde hjemle sin ret til det af ham pantsatte gods. Under disse forhold så han tilsidst ingen anden udvej end at søge striden tilendebragt ved kommissærers mellemkomst, og han udvirkede da et kgl. kommissorium af $\frac{10}{7}$ 1715 til stiftsbefalingsmanden i Ålborg, Rudolf friherre Gersdorff, og Andreas Paulin, byfoged i Hjørring. Disse skulde enten søge at forlige parterne eller påkende sagen, og skønt Anders Brønsdorff i begyndelsen synes at have stillet sig meget afvisende, kom det dog hurtigt, nemlig $\frac{26}{9}$ samme år, til et forlig, hvis væsentligste bestemmelser gik ud på, at Henrik Kierulf til førstkommande snapsting skulde betale Anders Brønsdorff yderligere 4000 rdlr. samt give ham obligation på 3000 rdlr., hvorefter han straks skulde have lovformeligt skøde på det i købekontrakten nævnte gods, undtagen Volstrup i Hørmested sogn (c. $12\frac{1}{2}$ td. htk.) og noget gods i Lyngby (c. $8\frac{1}{2}$ td. htk.), hvilket vel var nævnt i købekontrakten,

men ikke til købets summa beregnet«. Kunde Henrik Kierulf inden snapsting stille fornøjelig kaution for de 4000 rdlr., skulde han dog straks have skøde. Til forebyggelse af enhver tvivl specificerede kommissærerne, hvormange tdr. htk. gods, skødet sogn for sogn skulde lyde på; ialt blev det hovedgårdstakst 69—1—2—1— og bøndergods 187—6—2—»—. Dermed var sagen dog ikke tilende. Hvad der denne gang var i vejen, vides ikke, men det synes næsten ikke, at Henrik Kierulf har kunnet præstere de 4000 rdlr., da der ikke ved Viborg landsting er læst nogen obligation fra ham, dateret 1715 eller 1716, og der heller ikke ved skiftet efter ham 1717 fremkommer nogen fordring på hans bo fra disse år, skønt der ellers var både gammel og ny gæld i overflødighed. I hvert fald måtte der igen nedsættes en kommission for at dømme dem imellem, og ifølge dennes dom, der blev afsagt i Hobro $23/3$ 1717 og grundede sig på det halvandet år forhen indgåede forlig, tilskødede Anders Brønsdorph endelig $8/4$ 1717 Henrik Kierulf Linde-rumgård hovedgård med afbygger af htk. 45—4—»—2—, sammes skov- og mølleskyld 8—1—1—»—, Egeberg hovedgård 14—7—3—2—, sammes mølleskyld »—4—1—»— samt det ved forliget bestemte gods, omtrent 188 tdr. htk., hvoraf c. 78 i Ugilt sogn, c. 24 i Tårs sogns nordligste del, c. 27 i Torslev sogn, resten meget spredt, nemlig i Lendum, Tolne, Gærum, Jerslev, Serridslev og 5 andre sogne ¹⁾.

¹⁾ Skødet i Viborg ldt. sk. og ppr. 36. 7.; heri omtales kommissionsdommen af 1717; ellers kendes intet til denne. Kommissionssagen af 1715 findes i Ålborghus m. fl. amters arkiv. Nogle oplysninger om striden mellem A. B. og H. K. kan også udtrages af skiftet efter sidstnævnte. — Jeg har ikke fundet det umagen værd at benytte de pågældende tingbøger, så meget mindre, som de for denne tid er stærkt medtagne af fugt.

Mens denne strid stod på, var det gået jævnt tilbage med Anders Brønsdorff, men han havde også for mange jern i ilden. Da han købte Estvadgård ejede han endnu Nørre Elkær og $\frac{1}{2}$ Eskær, og 1711 skal han desuden have været forpagter på Ryssensten¹⁾. Disse forskellige gårde skulde alle tilses, og de lå langt fra hinanden. Desuden blev han i anledning af købet af Estvadgård nødt til at stifte betydelig gæld, og striden med Henrik Kierulf har rimeligvis også givet ham et stød, da han til syvende og sidst synes at være blevet den tabende part. Der er imidlertid ingen grund til her at følge ham på den skråplan, han gled ned ad med jævn fart, da det kun står i så ringe forbindelse med Linderumgårds historie. Det må være nok at anføre, at Nørre Elkær 1723 stillede til tvangsauktion og købtes af Lukas Kierulf, at han 1724, naturligvis for at få nogle kreditorer fra halsen, solgte sin halvdel af Eskær til sin søn Peder, og at han c. 1725 mistede Estvadgård, der for gæld blev udlagt til kancellisekretær Johan Severin Benzon. Så var han kommet så vidt, at der ikke kunde tages mere fra ham. I nogle år synes han derefter at have ført en omflakkende tilværelse; 1728 bode i det mindste hans kone i Holstebro, og 1729 træffer vi ham på Nibstrup, som dengang ejedes af hans svoger, justitsråd Jesper Jespersen til Høgholt, men samme år fik han igen et fast opholdssted, da hans stesøn Hans Bugge ved kontrakt af $\frac{30}{8}$ 1729 på livstid overdrog ham gården Vansted i Sct. Hans sogn²⁾, en større bortforpagtet bondegård under Bøgsted; her døde han $\frac{7}{4}$ 1733, og mens skiftet efter ham stod på, døde hans enke, Beate Sofie Holst, sammesteds i december 1734. De blev bægge begravede

---

¹⁾ O. Nielsen: Hjerm og Ginding herreder 513. ²⁾ Omtalt i skiftet efter A. B.

i Ugilt kirke. Deres forskellige kuld børn, Brønsdorperne og Buggerne, sloges nu om stumperne, som forøvrigt var ubetydelige. Enken var straks gået fra arv og gæld, og ved skiftets slutning blev der intet at arve. — Anders Brønsdorph skal være blevet adlet $\frac{4}{11}$ 1699, men, da han aldrig kaldes velbyrdig, kan det næppe have sin rigtighed¹⁾. Han vides at have haft følgende børn, hvoraf i det mindste de to førstnævnte af første ægteskab:

Peder B., f. c. 1691 (se ovenfor side 174),

Laurids B., der efter sin morfader arvede $\frac{1}{2}$ Eskær, men døde som ganske ung, og

Henrik Severin B., der 1714 var »hovmester«, siden gik sin fader tilhånde ved bestyrelsen af Estvadgård, derefter konditionerede en del år på forskellige steder og tilbragte sine sidste år i Hjørring, hvor han døde i september 1733 »gandske uformodentlig hastig«, ugift²⁾.

Henrik Sørensen Kierulf, der endelig 1717 var kommet i ubestridt besiddelse af Linderumgård og Egeberg, hørte til en i Vensyssel meget stærkt udbredt, kraftig selvejerbondeslægt, der efterhånden kom i besiddelse af flere større gårde heroppe. Om han hørte til samme

¹⁾ Påstanden findes i Personalh. tidsskr. 1. 6. 182. Adelsleksikonnet kender intet til det. At hans broder Severin B. til Randrup blev adlet $\frac{16}{7}$ 1723 er derimod bekendt. ²⁾ Ifølge skiftet efter hans fader og proklama i Vib. ldt. sk. og ppr 40. 436. (Hjørring kirkebog mangler 1726—53). — Det er muligt, at han kan være af andet ægteskab. Når Hvass (5. 226) nævner en datter Anna Kirstine B., der levede 1743, må det bero på en fejltagelse, da det ved skiftet efter Anders Brønsdorph udtrykkelig siges, at han ikke har efterladt sig andre børn end sønnerne Peder og Henrik Severin. Derimod havde Anders Brønsdorps broder Severin en datter af navnet Anne Kirstine, der blev hjemmedøbt på Randrup $\frac{13}{6}$ 1709.

slægt som den, hvoraf de adelige Kierulfer på Bjørnsholm og Viffertsholm var udgået, vides næppe, men det er sandsynligt, da adskilligt viser, at der har været en forbindelse mellem de Kierulfer, hvis ældste kendte medlemmer i lang tid indtog en fremragende stilling i Kær herred og fra hvem de adelige stammede, og Kierulferne oppe i Børlum herred, til hvilke Henrik Sørensen Kierulf utvivlsomt har hørt. Denne, der blev døbt i Skæve kirke $\frac{9}{9}$ 1677, var født i august måned på Dybvad, hvor hans fader, Søren Pedersen Kierulf, nævnes som forpagter 1670 og 1683 samtidig med at han ejede gården Langholt i Skæve sogn, en selvejerbondegård med lidt gods til. Søren Kierulf var en formuende mand, som 1683 købte Ormholt hovedgård; han var gift med Anne Jespersdatter Hegelund, som først havde været gift med en vis Henrik (Hemmer?), efter hvem den her omtalte søn altså var opkaldt. Den lille Henrik blev sat til bogen, og i en alder af 19 år blev han student fra Ålborg skole og immatrikuleredes 1696 ved Københavns universitet. Det har vel været tanken, at han skulde blive præst, men saa vidt bragte han det ikke. Hvadenten nu studierne ikke har tiltalt ham, eller hans moder, der før 1692 igen var blevet enke, ikke har kunnet undvære ham, skønt hun rigtignok foruden ham havde en søn af første ægteskab, træffer vi ham 1699 på Ormholt, hvis ene halvdel han havde arvet efter sin fader, medens hans moder havde fået den anden halvdel. Ormholt var kun en mindre gård på c. 20 tdr. htk., og det tilliggende gods var langt fra komplet; det var derfor ikke så underligt, at han var tilbøjelig til at udvide sine besiddelser. Begyndelsen gjorde han allerede 1699 ved at købe lidt gods i Lyngsø af kaptajn Klavs Belov; videre gik han 1704, da han af Thomas Stefansen fik skøde på gården Nørre Ravnstrup i Ørum sogn med tilliggende mølle og

nogle huse, vel også kun en mindre ejendom, men, som det lader, en god ejendom, der altid i handel og vandel blev betalt med forholdsvis høje priser¹⁾. 1707 fik han endvidere af sin moder skøde paa hendes halvpart af Ormholt, men denne handel synes at være gået tilbage nogle år senere, da hun endnu ved sin død var i besiddelse af den ene halvdel af gården.

Imidlertid var han, vist 1705 eller 1706, blevet gift med Ide Bugge, en datter af Linderumgårds tidligere ejer Henrik Bugge, og altså en stedatter af Anders Brønsdorff. Således kom han i forbindelse med denne og foreløbig blev han hans forpagter paa Eskær, men, som vi alt ved, modtog han 1709 af denne købekontrakt på Linderumgård og Egeberg og opgav vist snart efter sin forpagtning. Den første følge af, at han var blevet ejer af de nævnte to hovedgårde var, at han måtte afhænde sit andet gods og desuden optage lån. Således tilskødede han 1710 sin svoger magister Henrik Pedersen Klein, der var præst i Jerslev, den ene halvdel af Ormholt og lovede at give ham skøde på den anden halvdel, når hans moder, der havde den i forpagtning, døde²⁾. Endvidere solgte han ved skøde af $\frac{6}{10}$ 1711 Nørre Ravnstrup gård og mølle til Anne Nielsdatter Kierulf, der var

¹⁾ Først temmelig langt op i tiden blev det almindeligt at anføre prisen i skøderne. For N. Ravnstrups vedkommende finder det første gang sted 1730, da gennemsnitsprisen pr. td. htk. var c. 65 rdlr. 1766 betales over 100 rdlr. pr. td. htk., 1772 c. 308 rdlr. pr. td., 1774 c. 342 rdlr. pr. td., 1778 c. 154 rdlr. o. s. v. ²⁾ Hans moder havde nemlig $\frac{4}{3}$ 1707 givet ham skøde på sin halvdel af Ormholt og $7\frac{1}{2}$ td. htk. gods (Vib. ldt. sk. og ppr. 34. 174), men denne handel må, som sagt, rimeligvis være gået tilbage, da Anne Jespersdatter Hegelund ved sin død faktisk endnu ejede denne halvdel, som skiftedes mellem samtlige arvinger, af hvem Henrik Klein købte den stykke for stykke. Ved denne lejlighed fik han også skøde på den ottendedel, Henrik Kierulf havde arvet.

enke efter den Thomas Stefansen, af hvem han 1704 havde købt dem. Da han ved salget af disse to små ejendomme selvfølgelig langt fra kunde komme i besiddelse af en sum, der svarede til prisen for Linderumgård og Egeberg — vistnok 24,000 rdlr. —, optog han desuden 1710 to lån, ét hos borgmester Herman Werckmester i Ålborg på 5000 rdlr. med pant i Linderumgård, og et hos borgmester Mattias Juul sammesteds på 1440 rdlr. med pant i Egeberg¹⁾). Ålborg var dengang et sted, hvor mange søgte hen, når det gjaldt om at få klingende mønt til låns; de store købmænd der i byen kappedes med omegnens største godsejere i rigdom, og mange af dem endte selv som godsejere, langt flere kunde have gjort det, hvis de havde attrået det. — Iøvrigt måtte Henrik Kierulf i samme og følgende år, som det fremgår af skiftet efter ham, optage en stor mængde lån²⁾), så at han 1712 i hvert fald havde en gæld på over 11,000 rdlr. Efter hans eget udsagn havde han også før 1715 udbetalt Anders Brønsdorph 17,000 rdlr. af købesummen.

Det ser lidt mærkeligt ud, at han under disse omstændigheder havde mod til at indlade sig i flere vidtløftigheder, men ikke desmindre gjorde han det, da han en halv snes dage efter, at han havde afsluttet købekontrakten med Anders Brønsdorph, tilforhandlede sig

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 34. 474. 503. ²⁾ 1710: hos hr. Kjeld Nielsen i N. Sundby 1000 rdlr., hos forpagter Morten Kierulf på Hammelmose 280 rdlr., hos forpagter Ove Jespersen (Haugård) på Sæbygård 200 rdlr. og hos Pernille Dinesdatter (Pontoppidan), senere gift med Simon Lund til Mølgård, 1000 rdlr. 1711: hos købmand Peder Kristensen Holst i Ålborg 500 rdlr. 1712: hos hr. Peder Pedersen Holst i Vrå 200 rdlr., hos hr. Kjeld Nielsen yderligere 1000 rdlr., hos forpagter Palle Kristensen på Lerbæk 500 rdlr., hos forpagter Morten Kierulf endvidere 220 rdlr. — tilsammen 4900 rdlr. Derefter ses han ingen lån at have gjort før 1717.

hele Fjelsted by i Sindal sogn, omtrent 48 tdr. htk., af Volf Abraham Unger til Baggessvogn og fik skøde på den et årstid efter¹⁾; men unægtelig måtte det være en værdifuld forøgelse for Linderumgård, da hin by kun ligger en halv mils vej fra gården. Kanske har han heller ikke på denne tid endnu været klar over, hvor besværlige forholdene vilde blive for ham. Men vanskelige var de, og værre blev de, inden han kom så vidt, at han efter otte års strid med sin kones stefader fik det eftertragede skøde i hænde; samme dag, dette blev udstedt, blev ovenomtalte obligation til Herman Werchmester på 5000 rdlr. ganske vist indfriet, og der blev i skøde- og panteprotokollen slået en tyk streg over den, men kun ved at han samtidig udstedte en ny obligation til sammes arvinger på 13,380 rdlr.; og desuden havde han få dage før hos forskællige fået flere mindre lån på tilsammen et par tusind rigsdaler. — Men den »hæderlige og vellærde« mand — en titulatur, han med rette undertiden nævnes med i sine unge dage, men som han siden kastede vrage på — sad nu virkelig som herre til Linderumgård og Egeberg. Et lille halvt år derefter lå han i Ugilt kirkes gravkælder. Han døde nemlig $11/9$ 1717 på sin gård og blev begravet $21/9$.

Skifteretten gav straks møde hos enken og hendes fem børn for at registrere boets ejendele²⁾. Vi får heraf bl. a. den oplysning, at besætningen på Linderumgård bestod af 59 staldøksne, 8 kør, en kvie med kalv, endvidere 8 kalve, 1 tyr, 4 små svin, 24 får, 16 lam og 10 vædere; endvidere var der 15 heste, 4 plage og 2 føl. I laden fandtes der hele 87 læs rug, 90 læs byg og 205 læs havre, men det var jo også lige efter høstens tid,

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 34. 465. ²⁾ Skiftebrev på 788 foliosider i Ålborghus m. fl. amters arkiv.

så man tør vel gå ud fra, at omtrent hele høstens udbytte var i behold. Blandt køretøjerne fandtes 1 liden grøn chaise og 2 gamle beslagne postvogne. At det var en studeret mand, skifteretten var kommet til, kunde ses af, at han efterlod sig en lille bogsamling på 30 bind, blandt hvilke flere latinske forfattere var repræsenterede, f. eks. »Curti Ruffi historia Alexandri Magni cum notis variorum«; endvidere fandtes Wolfs Encomion Regni Daniae — den tids Trap —, Gerners Hellige dages hellige tanker, Kaspar Bartholins Excercitatio anatomica de partium structura et usu tredje del o. s. v. I det hele taget var hjemmet på Linderumgård vel forsynet både i stuer, køkken og kælder; særlig må nævnes det forøvrigt ikke sønderlig stærkt repræsenterede sølv, der bestod af en stor sølvkande med en stor forgyldt skuepenge oven i låget, vurderet til 45 rdlr., en liden forgyldt sølvkande, vurderet til 20 $\frac{1}{2}$ rdlr., et rødt stenkrus med søvlåg, 6 sølvsker, en liden sølvskål og en sølvtallerken med navn P. T. S. K. — M. H. D.¹⁾). Som en kuriositet kan nævnes 6 store tinfade med »våben« og navn S. P. K. og A. J. D. H. (afdødes forældre).

Størst overflod var der dog på kreditorer; de strømmede ind fra syd og fra nord, saa snart det rygtedes, at debitor var faret heden, og det blev straks klart, at boet var fallit og alt måtte sælges. Der holdtes da auktion over de faste ejendomme, som solgtes med et meget betydeligt tab, og over alt, hvad der i øvrigt var forefundet i boet. Alt i alt blev boets indtægt 19216 rdlr., der ved skifteslutningen $\frac{9}{6}$ 1721 fordeltes mellem de bedrøvede kreditorer.

¹⁾ Utvivlsomt: Peder Thomasen Kierulf [til Hvilshøjgård] og Margrethe Henriksdatter [Hemmer, en halvsøster til Henrik Sørensen Kierulf].

Med tomme hænder flyttede nu Ide Bugge og hendes børn ind til Hjørring, hvor hun bode en tid, utvivlsomt i trange kår. To af hendes døtre holdt bryllup, mens hun bode her. Senere kom hun i huset hos sin søster Henrikke Sofie Bugge, der ejede Eskær efter sin mands, Peder Andersen Brønsdorps død, og her lukkede hun i en høj alder sine øjne ved midten af juli 1770 (begr. $^{25}/_7$), efter at hun havde set alle sine børn undtagen den næstældste datter gå forud. Alt, hvad hun efterlod sig, var en lille kapital på 1000 rdlr., som hendes året forud afdøde svigerinde, fru Elisabet Dyssel til Bøgsted og Haven, havde testamenteret hende, samt nogle brugsgenstande, der kun indbragte 184 rdlr. Hendes efterladenskaber deltes mellem datteren Ide Katrine, en datterdatter, der var gift med kromand Kristen Kristensen i Skørbæks Kro i Ejdrup sogn, og en anden datterdatter, der var gift med Niels Iversen, som var degn til Hellevad, Hellum og Ørum. Da hver datterdatter gik i lige arv med Ide Katrine, kan de ikke have været søstre, men må have været døtre af forskellige af Ide Bugges døtre¹⁾.

Henrik Kierulf vides kun at have haft følgende børn:

Anne Sofie K., f. c. 1706, gift i Hjørring $^{16}/_5$ 1725 med sognekapellan og rektor Christian Nielsen Ål dør. født 1687 i Hallingdal, † $^{1}/_7$ 1751 i Hjørring (Han gift ¹⁾) med Kristiane Christiansdatter, f. c. 1697, † i Hjørring $^{16}/_2$ 1723).

Ide Katrine K., f. c. 1707, begr. i Hjørring $^{5}/_3$ 1790,

---

¹⁾ Kristen Kristensens kone må have været en datter af Beate Kirstine Kierulf. — Niels Iversen (f. 1719, begr. i Hellevad $^{29}/_4$ 1794) blev c. 1746, vist i Hjørring, gift med Kristiane Christiansdatter Ål (hjd. i Hjørring $^{5}/_3$ 1726, begr. i Hellevad $^{29}/_{12}$ 1792), der var en datter af Henrik Kierulfs datter Anne Sofie.

gift smst. $\frac{4}{7}$ 1726 med tolder, herredsskriver i Børlum-Jerslev herreder Hans Buckholtz.

Beate Kirstine K., f. c. 1709, † før 1770, gift med . . .

Henrik Severin K., f. c. 1711. Ved skiftet efter hans moder hedder det, at han for 30—40 år siden skal være rejst til Norge, og nogle år efter sagdes det, at han var død.

Peder K., hjd. på Linderumgård $\frac{27}{7}$ 1717, begr. i Ugilt kirke $\frac{21}{3}$ 1718.

Som alt nævnt blev Linderumgård og gods efter Henrik Kierulfs død stillet til auktion. Ejendommen bestod da af Linderumgård hovedgård af htk. 53—5—1—2— (hvoraf dog 31—4—2—2— dreves under afbyggerne), Egeberg hovedgård af htk. 15—4—2— og bøndergods af htk. 208—1—2—2—, altså ialt 277—3—1—2—. Auktionen afholdtes $\frac{5}{7}$ 1718, og højeste bud kom fra Christian v. Ginchel Bergh, der bød $58\frac{1}{2}$ rdlr. pr. td. htk. eller lidt over 16,228 rdlr. Auktionsskødet udstedtes $\frac{8}{4}$ næste år. Køberen, der skal være født 1686 — eller efter den ved hans død anførte alder 1689 — var søn af en velstående købmand i Ålborg, Jens Hansen Bergh¹⁾, der havde ejet Boller i Tårs sogn og et par mindre hovedgårde. Dennes hustru var Maren Johansdatter Budtz af en i Ålborg gammel slægt. Hun må være død før sin mand, og da han døde 1717. overtog derfor deres tre sønner, Jørgen, Jakob og Christian v. Ginchel Boller, som Jakob dog 1719 blev eneejer af ved at udkøbe sine to brødre, af hvilke Jørgen var blevet præst til Vrå, Emb og Serridslev, Christian v. Ginchel derimod godsejer, idet han allerede 1715 på auktion efter amtmand Arnold

¹⁾ Se: Secher: Secher 68.

Dyssel til Sejlstrup havde købt dennes halvdel af Kærsgård i Tornby sogn med et i øvrigt temmelig ubetydeligt tilliggende. Denne ejendom afhændede han dog straks efter at have købt Linderumgård, og senere indlod han sig ikke på nogen større godshandel; heller ikke med det hans nye gårde underliggende gods foregik der i hans besiddelsestid nogen nævneværdig forandring. Overhovedet forekommer hans navn kun sjældent i skøde- og panteprotokollen; han ses ikke at have optaget et eneste lån, da han købte Henrik Kierulfs gårde, så han har vel kunnet udrede købesummen ved hjælp af sin arvepart og den sum, han fik for halvparten af Kærsgård. Derimod optog han 1750 et lån på 8000 rdlr. hos sin svigerinde Johanne Marie Werchmester, sl. Jakob Berghs til Boller¹⁾, og 1754 et på 5500 rdlr. hos præsten Søren Ancher Munch i Børlum. Det første af disse blev indfriet 1756, og det andet blev det sikkert samtidig, men kun ved at han hos sidstnævnte optog et nyt lån på 14,000 rdlr.²⁾.

Christian v. Ginchel Bergh — hvis efterkommere i reglen førte navnet Ginchelberg, medens han selv altid skrev Bergh med stort bogstav, men tæt op ad Ginchel — blev ²³/₉ 1721 viet til biskop Frans Thestrups datter, Øllegård Vilhelmine Thestrup, der var født 1706 i København, hvor hendes fader dengang var præst ved Helligåndskirken, og altså blev gift i en også for den tid temmelig ung alder. De havde på Linderumgård et veludstyret hjem, hvor også sølvstøjet var tilstede i overflod. Der var en sølvsuppekål på 93 lod, sølvpræsenterterken

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 42. 510. ²⁾ For denne tid mangler sk. og ppr., men erstattes til dels af løse kopier, bl. hvilke også de to obligationer til S. A. Munch, tinglæste henholdsvis i maj 1754 som nr. 33 og i maj 1756 som nr. 42. Disse har selvfølgelig ikke påtegning om, når obligationerne er indfrieede.

med tilbehør på 122 lod, en dito på 44 lod, to sølv-potter, et par lysestager, bægere, sker, saltkar, tedåse o. s. v., ialt 524 lod foruden et halv hundrede lod »til brug i huset«. Møblementet var rigeligt og kisterne fulde af linned. Ikke mindre end ti jærnkakkelovne stod parate til i vintertiden at optage kampen mod Vensyssels skarpe, bidende vinde, og skulde herskabet aflægge besøg på Boller eller i Vrå præstegård, havde det en karosse til sin rådighed. Betjeningen på gården bestod 1743 af en skriver, en tjener, en kusk, en ladefoged, en havedreng, en stalddreng og 4 piger, skønt gården sikkert på denne tid var bortforpagtet. Senere vides den i det mindste at have været bortforpagtet for en årlig afgift af 620 rdlr. Denne forpagtningsafgift var tilsyneladende lav, men det må erindres, at en stor del af gårdens jorder lå under afbygger, der var så omfangsrige, at kun c. 22 tdr. htk. lå umiddelbart under hovedgården, nemlig jordskyld 20—4—2—2— og skovskyld 1—4—1—1—. Egeberg var da Christian v. Ginchel Bergh overtog den, bortforpagtet til to bønder, der dog ikke bebode den; men 1762 overdrog han den på tre år i forpagtning til sin søn Frans mod en årlig afgift af 200 rdlr. Besætning, bestående af 3 heste, 35 køer, 3 kvier og nogle svin, medfulgte. Denne søn forbeholdt faderen ret til at nyde forpagtningen i 10 år til på samme betingelser, da han 1765 solgte Linderumgård og Egeberg.

Øllegård Vilhelmine Thestrup døde 1758¹⁾, og hendes mand sad da alene tilbage på gården. Af deres syv børn var de tre døde før moderen, og alle de andre havde forladt hjemmet undtagen Frans, der, som nævnt, var forpagter på Egeberg og altsaa i det mindste bode

¹⁾ Lengnick: Ginchelberg; Vahls slægtsbog C. 621. — I Ugilt sogns kirkebog er hendes død eller begravelse ikke anført.

tæt ved, hvis han ikke, hvad der kanske er rimeligst, som ugift havde bopæl på Linderumgård. Skønt denne søn var landmand, kom han dog ikke til at overtage faderens ejendomme; ved købekontrakt af $29/4$ 1765 overdrog den nu snart 80 år gamle Chr. v. Ginchel Bergh dem nemlig alle til Sixtus Nikolaj Cortsen, men førend skødet blev udstedt, afgik han på Linderumgård $2/3$ 1766 »ved en sød og salig død«. Skifteretten indfandt sig straks og tog boet under behandling¹⁾, da der var umyndige arvinger (børnebørn). Hele indtægten blev 26,449 rdlr., udgiften, der navnlig fremkom ved indfrielsen af den ovenomtalte obligation til hr. Søren Ancher Munch på 14,000 rdlr., beløb sig i alt til 18,182 rdlr. Efter fradrag af skifteomkostninger og en forlods udbetaling til datteren Maren Budtz på 200 rdlr., blev der i behold 7907 rdlr., så at hver søn fik 2636 rdlr. og hver datter 1318 rdlr.

Christian v. Ginchel Bergh og Øllegård Vilhelmine Thestrup havde i deres ægteskab følgende børn²⁾:

Jens Ginchelberg, hjd. $29/7$ 1723 på Linderumgård, begr. $5/10$ s. å.

Jens G., f. $10/9$ 1725 (Vahl), student fra Ålborg 1742, blev c. 1755 degn til Junget-Torum, begr. i Torum $26/4$ 1759, gift i Skyum $13/10$ 1752 med Ellen Nielsdatter Hager, født c. november 1731, formentlig i Slingerup, hvor hendes fader da var rektor, begr.

---

¹⁾ Ålborghus m. fl. amters skifteforretninger nr. 395. Skiftets slutning findes i den pågældende protokol fol. 259. ²⁾ Lengnick: Ginchelberg; Vahls slægtbog C. 523. 524. 527. 709. 730. 740; Wiberg l. 696-97, 3. 632. — Med hensyn til deres fødsel (dåb) må bemærkes, at oplysningerne er mangelfulde, fordi den daværende præst til Ugilt-Tårs sogne, Pors Jakobsen Hammer, førte Kirkebogen ganske uforvarligt på sine gamle dage.

i Skyum $\frac{8}{3}$ 1773, datter af præsten Niels Henriksen Hager til Skyum-Hørdum¹⁾).

Frans G., også kaldet Frans Thestrup G., hjd. på Linderumgård $\frac{9}{8}$ 1724, student fra Ålborg 1742, blev 1762 forpagter på Egeberg, købte 1770 Hornumgård i Ø. Hornum sogn, som han solgte 1779, begr. $\frac{29}{12}$ 1798 i Nibe, gift i Ugilt $\frac{24}{1}$ 1766 med Sinned Sofie Miller, † i Sønderholm 1816²⁾).

Cosmus G., f. c. 1727, død som lille³⁾).

Malene Borneman G., født $\frac{26}{12}$ 1726 på Linderumgård⁴⁾, † $\frac{3}{11}$ 1789 i Hundstrup, gift ¹⁾ i Ugilt $\frac{27}{7}$ 1744 med Broder Nikolajsen Brorson, præst til Hundstrup-Østerild, født $\frac{8}{8}$ 1717 i Bredsted i Sønderjylland, † $\frac{25}{3}$ 1755 i Hundstrup, gift ²⁾ i Hundstrup $\frac{16}{7}$ 1756 med Hans Thomsen Møller, Brorsons efterfølger i kaldet, f. $\frac{21}{9}$ 1721 i Ålborg, † $\frac{28}{6}$ 1770 i Hundstrup.

Cosmus G., døbt i Ugilt $\frac{20}{3}$ 1729, † ugift 1755.

Maren Budtz G., hjd. på Linderumgård $\frac{3}{5}$ 1732, † i Nibe $\frac{22}{9}$ 1772, gift ¹⁾ i Ugilt $\frac{19}{11}$ 1753 med Henrik Jensen Stampe, præst til Vrå-Emb-Serridslev, døbt i Hammer i Kær herred $\frac{5}{2}$ 1713, † i Vrå $\frac{8}{8}$ 1765 (Han gift ¹⁾ i Vrå $\frac{11}{12}$ 1739 med Ide Marie Bergh, f. i Vrå $\frac{21}{11}$ 1718, † . .), gift ²⁾ i Hjardemål $\frac{21}{7}$ 1772 med Niels Markussen Alsing,

---

¹⁾ Det beror på en fejltagelse, når Lengnick anfører, at Jens Ginchelberg først var gift med Dorothea Milde, ligesom det også er urigtigt, når han kalder hans anden kone Sofie. ²⁾ Forsegling efter hende holdtes $\frac{9}{11}$. Hendes død er ikke noteret i Sønderholm sogns kontraminiertalbog. ³⁾ Hverken hans fødsel eller død findes anført i kirkebogen, men derimod, at moderen holdt sin kirkegang $\frac{11}{2}$ 1727 efter Cosmus. ⁴⁾ Ikke anført i kirkebogen, men noteret ved tilførslen om hendes død i Hundstrup sogns kirkebog. Som det vil ses, kommer denne tidsbestemmelse i kollision med tiden for Cosmus' fødsel.

købmand i Nibe, født c. 1731, sikkert i Nibe, hvor hans fader da var præst, † i Nibe $24/8$ 1772.

Da Christian v. Ginchel Bergh døde, inden han havde fået udstedt skøde til Sixtus Nikolaj Cortsen på denne ved købekontrakten af $29/4$ 1765 overdragne ejendomme, tilfaldt det skifteforvalteren at besørge dette, hvilket var en let sag, da alt var i orden både fra sælgers og købers side. Skødet udstedtes allerede $26/4$ 1766 og lød på Linderumgård hovedgård, med hvis hartkorn der ingen forandring var foregået, siden den forrige gang blev solgt, og gods af htk. 216—7—»—2—, hvori beregnet Egeberg. Køberen overtog det lån på 14,000 rdlr., som sælgeren 1756 havde optaget hos Søren Ancher Munch, og lånte endvidere hos samme 1000 rdlr. 1769 tilbagebetalte han disse 15,000 rdlr., da han hos sin svoger, købmand Axel Møller i Ålborg havde lånt 8000 rdlr. og af Ålborg stifts offentlige midler 7700 rdlr. Endvidere havde han 1767 fået et lån på 4000 rdlr. hos fru Elisabet Dyssel til Bøgsted¹⁾). Således havde han en gæld på 19,700 rdlr., som i øvrigt voksede betydeligt med årene og ved hans død, som det nedenfor vil ses, var nået op til omtrent 31,000 rdlr. At forrente en sådan sum med 4 pct. og desuden betale betydelige skatter, dels af Egeberg, dels af det bøndergods, som ikke selv kunde betale, måtte unægtelig være meget besværligt, når det betænkes, at bægge hovedgårdenes forpagtningsafgift kun beløb sig til 820 rdlr., så at denne langt fra forslog til rentebetalingen. Ejerens øvrige væsentligste indtægt bestod i landgilden, der for Linderumgårds og Egebergs gods tilsammen en halv snes år senere, da dets hartkorn var blevet c. 14 tdr. mindre, bestod i $23\frac{3}{4}$ td. rug, $61\frac{1}{8}$ td.

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 45. 423. 616.; 46. 90. 158.

byg, 14 tdr. havre, 9 lispund smør, 30 tdr. mel og 484 $\frac{1}{2}$ rdlr. foruden nogle gæs og høns. Det ses heraf, at inden renter og skatter var betalte, kunde både forpagtningsafgifter og landgilde let gå med. Så havde ejeren ikke stort andet at leve af end indfæstningspenge, betaling for fripas og disse andre forskellige biindtægter, som godset kunde kaste af sig¹⁾.

Med sine hovedgårdes tilliggende foretog Sixtus Nikolaj Cortsen så vidt vides ingen forandring; derimod afkøbte han 1774 sin broder Christian Møinichen Cortsen dennes lille gård Havrekrogen i Vester Hassing sogn, der med nogle underlagte ejendomme var c. 17 tdr. htk. Købesummen nævnes ikke, men den har kanske været 1200 rdlr., da køberen samme dag, han fik skøde på den, udstedte obligation på denne sum til sin »farbroder« købmand Oluf Christian Holt i Ålborg²⁾. Havrekrogen var en af disse ret talrige mindre gårde, der uden nogensinde at have været hovedgård og uden nogensinde at have haft noget tilliggende ud over de underlagte gårde

¹⁾ Da der i Provinsarkivet ikke findes et eneste blad papir af Linderumgårds godsarkiv, er ovenstående beregning selvfølgelig meget svævende og gør ikke fordring på at være andet end en antydning. Det kan tilføjes, at i den tid, S. N. Cortsen ejede Linderumgård (1765—75), var Ålborg stifts kapitelstakst gennemsnitlig for rug c. 3 rdlr., for byg c. 1 rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ og for havre c. 1 rdlr. Afgiften i korn havde således kun en værdi af knap 200 rdlr. årlig, og den samlede landgilde + forpagtningsafgiften har næppe beløbet sig til mer end 1600 rdlr., hvoraf 1240 medgik til renter. ²⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 47. 309. 310. — Når S. N. Cortsen kalder O. C. Holt sin »farbroder«, var det overensstemmende med tidens sprogbrug, hvorefter man kaldte sin fasters mand sin farbroder. O. C. Holt var nemlig gift med Anne Nielsdatter Juul, der var helsøster til S. N. Cortsens fader, Peder Nielsen Cortsen (Jvfr. Jydske samlinger 1. 10. 63). Denne O. C. Holt var i øvrigt som en fader for S. N. Cortsen; han stod fadder til flere af hans børn, lånte ham gentagne gange penge-summer, gik i kaution for ham og ses også på anden vis at have stået ham bi.

og nogle fæstehuse, dog allerede fra sidste halvdel af det 17. århundrede stadig havde været ejet eller beboet af folk udenfor bondestand, f. eks. en oberst, en rektor, en købmand, en herredsskriver o. s. v., og havde »våningshus til en honet familie«, og den var utvivlsomt også en ret »important« gård, men hvad der egentlig bevægede Linderumgårds ejer til at købe en gård, der lå så langt af vejen for ham, er ikke godt at vide; måske har han kun villet gøre forretning med den.

Sixtus Nicolaj Cortsen var født i Tisted $3\frac{1}{6}$ 1730 som ældste søn af præsten Peder Nielsen Cortsen og hans hustru Sofie Charlotte Sixtusdatter Aspach, der foruden denne søn havde 10 børn. Ved dåben $\frac{2}{8}$ blev han opkaldt både efter sin morfader og sin farfader — idet sidstes navn dog blev fikset lidt op —, og til faddere havde han byens fineste folk, bl. a. amtmand Frederik Birckenbusch, amtsforvalter Klavs Caspergård og justitsråd Arnold Christian Dyssel. Hvad han tog sig til i sin ungdom, er der intet fundet om, undtagen, at han blev student fra Ålborg 1749; derefter finder vi ham ikke nævnt, før han 1765 afsluttede kontrakten om købet af Linderumgård; det ligger nærmest at antage, at han før den tid har været ridefoged på en eller anden gård i omegnen. Da han havde fået foden under eget bord, gjorde han et forholdsvist godt parti, idet han $\frac{1}{9}$ 1769 i Fladstrand ægtede Anne Helvig (eller, som hun i reglen kaldes, Hedevig) Høyer, der var en datter af Fladstrands ejer, Peder Hansen Høyer, en velstående mand, som hørte til den fra Skagen udgåede, talrige slægt af dette navn, i hvis midte der fandtes mange ansete mænd. I dette ægteskab var der fem børn, som alle blev voksne, men inden det sidste af dem blev født, døde faderen i Ålborg efter få dages svaghed $\frac{29}{3}$ 1775, kun 45 år gam-

mel. Enken erhvervede kgl. bevilling af $\frac{21}{4}$ 1775 på at sidde i uskiftet bo og i sin tid skifte med samfrænder.

Børnene var følgende¹⁾:

Peder Jørgen C., f. $\frac{24}{8}$ 1770 på Linderumgård, fuldmægtig hos strandingskommissær og lodsoldermand Lars Falster Hedemarch i Fladstrand 1803, ejer af Grimshave i Hørmsted sogn 1809, siden af Flamsholt i Torslev sogn, som 1836 for skatte-restancer blev tildømt kongens kasse, † dér $\frac{30}{3}$ 1839, gift i Fladstrand $\frac{2}{7}$ 1809 med Anne Frederikke Dreyer, født dér $\frac{6}{12}$ 1781, † på Flamsholt $\frac{12}{4}$ 1846, datter af kontrollør ved Fladstrand toldsted Mattias Dreyer.

Peder Høyer C., født 1771 på Linderumgård, døbt $\frac{29}{9}$, blev præst til Jelstrup-Lyngby 1809, til Aggersborg 1811, til Tornby-Vidstrup 1820, † dér $\frac{3}{11}$ 1822, gift i Ulsted $\frac{3}{8}$ 1811 med Kirstine Marie Lyder, født i Skjoldborg præstegård $\frac{31}{1}$ 1784, † i Hjørning $\frac{30}{5}$ 1845, datter af præsten Gregorius Lyder, sidst i Sæby.

Ole Christian Holt Cortsen, født på Linderumgård $\frac{26}{8}$ 1772, blev præst til Henne-Lønne 1811, til Andsager 1821, til Saltum-Hune 1825, † dér $\frac{26}{11}$ 1846, gift $\frac{26}{8}$ 1815 med Mette Kirstine Bering, født i Skern præstegård $\frac{12}{4}$ 1786, † i Koldborn i Ugilt sogn $\frac{13}{2}$ 1851, datter af præsten Jens Jensen Bering i Skern.

Sofie Charlotte Aspach C., født på Linderumgård 1774, døbt $\frac{13}{7}$, † i Ålborg $\frac{16}{9}$ 1833, gift ¹⁾ i Ugilt $\frac{7}{12}$ 1798 med brøgger og brændevinsbrænder Hans Hansen i Ålborg, døbt i Lemvig $\frac{2}{9}$ 1759, begr. i

¹⁾ Jvfr. Lengnick: Cortsen, Vahls slægtetog nr. 3927, Wiberg 3. s. 356.

Ålborg $\frac{4}{9}$ 1802, gift ²⁾) i Ålborg $\frac{7}{11}$ 1806 med købmand Hans Hass i Ålborg, døbt dør $\frac{20}{7}$ 1774. Sixtine Marie C., f. $\frac{14}{7}$ 1775 på Linderumgård, † $\frac{22}{3}$ 1835 på gården Skoven i Elling sogn, gift i Ugilt $\frac{5}{10}$ 1792 med overkrigskommissær Johannes Christian Brønnum til Tidemandsholm, f. 1758 på Hørbylund, døbt $\frac{22}{10}$, † $\frac{20}{1}$ 1823 på Tidemandsholm. (Han gift ¹⁾) i Mov $\frac{20}{8}$ 1784 med Marie Meulengracht, født $\frac{24}{10}$ 1750 på Vorgård i Hellum herred, † $\frac{9}{5}$ 1786 på Tidemandsholm).

Anne Hedevig Høyer, sl. Cortsens, sad nu altså som enke på gården. Som sådan afhændede hun 1776 Havrekrogen til Andreas Skeel til Birkelse og fik 1340 rdlr. for den. Hun blev i øvrigt snart ked af sin enkestand og holdt derfor $\frac{4}{2}$ 1777 samfrændeskifte med sine børn for derefter at kunne indtræde i nyt ægteskab, da hun $\frac{7}{1}$ s. å. havde holdt »ja-ord« med Ole Jørgen Billeschou. Samfrændeskifter var dengang meget eftertragtede, dels fordi man ved dem slap for skifterettens unægtelig ofte temmelig nærgående og ubehagelige indblanding og alle de formaliteter, den førte med sig, dels — og måske navnlig — fordi man derved slap fri for en nøjagtig opgørelse af boet og kreditorernes påhæng. En væsentlig grund til, at denne form for skifte var så yndet, var dog utvivlsomt også den omstændighed, at man derved blev i stand til i ikke ringe grad at vende og dreje sagerne således, som det passede i Ens eget kram; man kunde vurdere boets ejendele lavt og beregne udgifterne højt. Selv om der var vurderingsmænd tilstede og værger for de umyndige, var det næppe vanskeligt ved gode ord og små opmærksomheder at få melet sin kage, så meget mere, som det i mange tilfælde også kunde være bedst for børnene, at den efterlevende ægtefælles pecuniære stilling blev så betrygget som mulig; desuden kunde man jo berolige sin

samvittighed med, at før eller senere vilde børnene nok dog få, hvad der tilkom dem. Når Anne Hedevig Høyer havde erhvervet bevilling på at holde samfrændeskifte, synes hun også at have forstået den kunst, at få ordnet skiftet overensstemmende med sine egne interesser; i det mindste er det lidt påfaldende, at gård og gods nu kun vurderes til 22,000 rdlr., 506 $\frac{1}{2}$ lod sølv kun til 274 $\frac{1}{2}$ rdlr. o. s. v., så at hele boets formue kun blev 25,900 rdlr., medens derimod gælden var 30,933 rdlr. Til børnene blev der altså aldeles intet¹⁾. — Et par måneder efter skiftets afhandling stod på Linderumgård $\frac{11}{4}$ 1777 brylluppet mellem enken og Ole Jørgen Billeschou, der var født i juni måned 1749 på Vejberggård i Humlum sogn og søn af gårdens daværende ejer Jørgen Billeschou og hans hustru Dorte Margrete Majlund.

Ved den tid, da skiftet holdtes, bestod besætningen på Linderumgård af 13 heste, 6 plage, 4 føl, 58 ældre stude, 30 yngre stude, 22 kør, 5 kvier, 2 tyre, 96 får, 11 vædere, 1 ged, 1 so med grise, 5 svin og 1 orne, og på Egeberg var der 6 heste, 2 plage, 40 unge stude, 52 får og 4 vædere, altså som man ser et meget betydeligt fremskridt siden Henrik Kierulfs tid. Her synes i øvrigt

¹⁾ Kopi af skiftet blandt Ålborghus m. fl. amters skifteforretninger, nr. 569. — Med hensyn til gårdens vurdering er det naturligvis vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at kontrollere dens rigtighed, men det er lidt påfaldende, at gård og gods sættes 2000 rdlr. lavere, end da den blev købt en halv snes år før. Efter vurderingen blev prisen gennemsnitlig c. 81 rdlr. pr. td. htk. Til sammenligning kan anføres, at Nibstrup 1770 købtes for c. 96 rdlr. pr. td. htk., Lerbæk 1773 for c. 100 rdlr., Rønnovsholm 1775 for c. 117 og Haven s. å. for c. 94, Langholt 1777 for c. 100 og Lengsholm 1784 for c. 100 rdlr. pr. td. htk. I øvrigt vil enhver sammenligning med andre godser blive noget haltende på grund af de mange forskællige forhold, der kan indvirke på ejendommens pris. I andre egne af Jylland er gennemsnitsprisen 1777 snart højere, snart lavere end for Linderumgård.

i Sixtus Nikolaj Cortsens tid at have været drevet schæferi efter kunstens regler, for i september 1775 bekendtgør hans enke, at hun ved auktion agter at sælge 200 får, lam og beder »af den bekendte rare rase af langhalede, store får«¹⁾). Med hensyn til studeholdet i Billeschous tid kan følgende tal have interesse: 1777 var her 60 staldstude til salgs, 1778 samme antal og 1784 80 stkr.²⁾.

Nogle år efter, at Ole Jørgen Billeschou var blevet ejer af Linderumgård, indfriele han (1781) tre af sin formand i ægteskabet udstedte obligationer til beløb 19,700 rdlr., men ved samme tid lånte han 12,000 rdlr. af ovenomtalte Oluf Christian Holts dødsbo, 4000 rdlr. af oberst Otto Arenfeld til Sæbygård og 4500 rdlr. af provst Søren Juul Cortsen i Tversted, en broder til hans kones afdøde mand. Det sidstnævnte af disse lån tilbagebetalte han 1785 ved hjælp af et andet på 5000 rdlr. hos justitsråd Erik Wilsbech til Sejlstrup; lånet hos oberst Arenfeld blev han i stand til at udbetale, da han $\frac{13}{6}$ 1787 til købmand Nikolaj Brorsen Agerbech i Hjørring havde solgt Egeberg med et derunder brugt stykke jord m. m., ialt af htk. 19—1—2—», for 8000 rdlr., og dette salg satte ham også i stand til at indfri ovennævnte obligation på 5000 rdlr. til Wilsbesh³⁾). Således bestod hans ved landstinget læste gæld på denne tid kun af de 12,000 rdlr. til O. C. Holts dødsbo, som han dog udbetalte 1793. idet han af Wilsbech ved samme tid lånte 14,000 rdlr. og 1796 af samme 6000 rdlr. uden at det ses, af hvad grund han har optaget det sidstnævnte lån⁴⁾). — Iøvrigt

¹⁾ Jydske efterretninger 1775 nr. 36. ²⁾ Smst. 1777 nr. 5: 1778 nr. 6; 1784 nr. 2. ³⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. 49. 114. 281. 283. 760. ⁴⁾ Smst. 51. 44 (lånet på 14,000 rdlr.). Det andet lån omtales i købekontrakten om Linderumgård af 1800. Jeg har ikke kunnet finde det i skøde- og panteprot., som mangler register til 51. bind. Derimod findes i 52. s. obligat. af 1799 fra Anne Hedeveg Høyer til Wilsbech på 6000 rdlr. (indfriet 1802).

kan det her tilføjes, at Billeschous hustru 1780 havde arvet 4000 rdlr. efter sin fader Peder Hansen Høyer, der på sine gamle dage var flyttet ud på Linderumgård, hvor han døde $\frac{9}{6}$ 1779 i en alder af 82 år.

Med Linderumgårds tilliggende foregik der ved denne tid flere ret betydelige forandringer. Det er allerede ovenfor omtalt, at Egeberg 1787 blev frasolgt, efter at den i over 80 år havde haft ejer fælles med sin nabo og været brugt til at komplettere denne. Endvidere havde Billeschou 1781 solgt noget over 15 tdr. hartkorn bøndergods i Jerslev sogn til generalauditør Kjeld Nikolaj Bornemann til Ormholt. Det kontribuable gods var således blevet formindsket med c. $34\frac{1}{2}$ td. htk. Nogen erstatning opnåedes, da der 1788 afsluttedes et mageskifte med titnævnte justitsråd Wilsbech, hvorved denne fik noget over 15 tdr. htk. i Serridslev sogn mod c. $29\frac{1}{2}$ tdr. htk. andetsteds — hvor vides ikke¹⁾ —, men alligevel måtte Linderumgård være blevet ukomplet, hvis den ikke også andetsteds fra havde fået forstærkning. Da den imidlertid vedblev at være komplet til 1801, må Billeschou have købt gods, hvorpå skøderne ikke er læst ved landstinget. — Endnu må det bemærkes, at i hans tid blev Linderumgårds bygninger brandforsikrede for 10,070 rdlr. i henh. til brandtaxationsforretning af $\frac{2}{6}$ 1788, og ligeledes må i hans tid hoveriet være blevet fastsat i henh. til placat $\frac{24}{6}$ 1791²⁾.

Efter at have levet i et forøvrigt barnløst ægteskab med Anne Hedevig Høyer i 20 år, døde Ole Jørgen Bille-

¹⁾ Smst. 49. 302. 340. ²⁾ Brandtaxationsforretningen, der må give en del oplysninger om bygningernes størrelse og udseende, er forgæves blevet eftersøgt i Provinsarkivet, men en kopi blev indsendt til danske kancelli og findes rimeligvis i dettes arkiv. Heller ikke nogen hoveriforening har været til at finde. Bægge disse aktstykker er rimeligvis gæde til grunde ved den vanrøgt, Hjørring amts arkiv i tidligere tid har været genstand for.

schou på Linderumgård 1797 og blev begravet $29/9$. Enken overtog uden skiftehold boet, der nu var i en ganske anden stand, end da hun sidst blev enke, formodentlig ikke mindst en følge af, at de for landmanden så gode tider nu havde indfundet sig. Den gæld af 20,000 rdlr., der hvilede på gården, var under disse forhold ikke trykkende, navnlig ikke, hvis hun vilde — ligesom så mange andre — »slagte« den. Hun har kanske virkelig tænkt på det, for noget efter sin mands død udvirkede hun kgl. bevilling af $19/5$ 1798 på at afhænde bøndergodset uden at hovedgården derved skulde miste sin frihed ¹⁾). Hun gjorde dog ikke selv brug af denne bevilling, men foretrak at sælge godset samlet, idet hun ved købekontrakt af $14/9$ 1800 overdrog Linderumgård af htk. jordskyld 45—4—»—2—, skovskyld 1—4—»—2—, mølleskyld 6—5—»—2—, gods af jordskyld 201—7—3—1—, skovskyld »—1—1—1— til landeværnskaptajn, byfoged i Lemvig Hans Jakob Lindahl for en købesum af 35,000 rdlr., der skulde udredes ved, at køberen overtog de 20,000 rdlr.s gæld til justitsråd Wilsbech, udstedte obligation til sælgeren på 10,000 rdlr. og kontant betalte 5000 rdlr. Køberen opfyldte omhyggeligt betingelserne, fik skøde $24/6$ 1801, og så flyttede med. Billeschou med en pæn lille formue ind til sit fødested Fladstrand, som hun så vokse op og blive til købstaden Frederikshavn, og her døde hun $28/12$ 1824 omgivet af børn og børnebørn. Hun levede længe nok til at se landmandens bædste tider omveksle med de sletteste, man længe havde kendt, og på sine gamle dage fik hun et føleligt bevis for tidernes omskiftelighed, da hendes rentepenge udeblev, hvorom mere nedenfor. — Ved skiftet efter hende, der først sluttedes $15/9$ 1832, blev der til deling mellem børnene 8471 rbd. sølv.

¹⁾ Begtrup 6. 420.

Da Linderumgård var kommet i Hænderne på Hans Jacob Lindahl, kunde der aldeles ingen tvivl være om, hvad der forestod den, for han var en af Jyllands mest virksomme godsspekulanter, en mand, der allene i årene 1794—1804 (længere kan vi ikke følge ham) dels på egen hånd, dels i kompagniskab med andre havde opkøbt. adsplittet og udparcelleret ikke mindre end ti hovedgårde, hvoraf de fleste på vestkysten, med en samlet hovedgårdstakst af c. 375 tdr. htk., tiender c. 350 tdr. htk. og gods c. 1450 tdr. htk., altså tilsammen nær ved 2200 tdr. htk. Efter 1804 fortsatte han sin virksomhed og blev bl. a. ejer af Vestervig kloster, men vi er som sagt ikke i stand til her at følge hans spor, og i øvrigt er der heller ingen grund til nærmere at omtale ham på dette sted. Inden han havde ejet Linderumgård et år, var alt godset i henh. til den ovenomtalte kgl. bevilling bortsolgt, men ikke tilfreds hermed indhentede han rentekammerbevilling af $\frac{6}{11}$ 1802¹⁾ på også at afhænde afbyggerne under hovedgårdstaksten. Da det var besørget, var det ikke muligt at presse mere af den citron, og han solgte derfor ved købekontrakt af $\frac{6}{2}$ 1802 og skøde af $\frac{24}{6}$ 1803 Linderumgårds hovedparcel af htk. jordskyld 19—4—3—1—, skovskyld 1—→—2—1³/₄—. 1 gård i Linderum by 3—2—2—»— og 2 huse for 10,360 rdlr. til landeværns-løjtnant Jens Frederik Schiern, som under $\frac{12}{6}$ 1803 udstedte obligation til Anne Hedevig Høyer på hendes i gården indestaaende 10,000 rdlr., 1813 omskrevet til samme beløb rbdlr. i sølvværdi. Da tiderne blev besværlige og landejendommenes værdi stadig gik ned ad, har kreditrix vist fået en følelse af, at Linderumgård under disse omstændigheder ikke var tilstrækkelig sikkerhed for summen, for $\frac{9}{12}$ 1818 opsagde hun den til udbetaling.

1) Begtrup 6. 420.

Schiern fik dog lov til at beholde kapitalen i gården, så længe han nøjagtig betalte renterne til forfaldstid, og så gik det nogle år igen, men i juni 1823 så han sig ikke i stand til at betale de 400 rbd., renten beløb sig til, fuldt ud, og året efter udeblev renterne ganske. Da så Anne Hedevig Høyer døde et halvt års tid senere, og skifteretten fik hendes bo under behandling, kunde det ikke gå længer. Der blev $\frac{5}{2}$ 1825 gjort arrest i alle debtors faste og løse ejendomme for et beløb af 10,451 rbd., nemlig kapitalen, rest af renter for 1823, renter fra 1824 og omkostninger. Et par måneder senere lod amtforvalteren ligeledes gøre arrest hos ham for resterende skatter til beløb 121 rbd. sedler og tegn. Ved forlig, indgået $\frac{17}{2}$ 1825, forpligtede Schiern sig til at betale til skifteretten hele ovennævnte beløb til førstkommende 13. juni, men dette forlig blev selvfølgelig kun indgået af formelle grunde. Debitor var aldeles ude af stand til at skaffe penge, og $\frac{30}{7}$ mødte kongens foged igen på Linderumgård, denne gang for at erkjendige nam og indførsel til kreditor i alle debtors ejendomme eller med andre ord, for lovformeligt at overdrage dem som ejendom til kreditor, selvfølgelig alle andres lovlige ret forbeholden. Nu gik fogden igen fra bygning til bygning og fra stue til stue og noterede og lod vurdere alt, hvad der fandtes. Meget var der ikke. Eksempelvis anføres begyndelsen: I dagligstuen: 1 landkort over Vensyssel, 1 spejl, 1 grøntmalet fyrrebord, 2 stole, 1 lille toetages vindovn, opsat som bilægger, 1 gammel læderkanapé, 2 vinduesgardiner, 1 hængelås. I skriverstuen: 1 grøntmalet hængeskab, 1 papirsreol, 2 stole, 1 fyrrekasse, 1 par rammer til vinduer. I gangen: 2 spinderokke, 1 lille fyrrebord. I kammeret ved gangen: 2 stole. Så gik fogden til køkkenet, brøggerset, et andet køkken, en bagstue og ind i gæstekammeret, hvor der kun fandtes 1 vindovn

med rør, 1 spejl, 1 æskebord og 2 fag vinduesgardiner. I »rødstuen«, som turen dernæst kom til, var der 1 forgyldt spejlramme, 1 toetages vindovn, 1 kanapé, 6 stole, 1 æskespillebord, 4 fag vinduesgardiner og 1 stenbord. Derefter nævnes et lille rum indenfor rødstuen og gangen udenfor. Ved denne var kontoret, hvor der fandtes 1 fastslaget skrivebord, og dernæst salen, hvis møblement bestod af 1 stor, gammeldags vindovn, 1 korntønde og 12 kornsække. De øvrige værelser og rum, man gæstede, var fadeburet, sovekammeret (1 bilæggerovn, 1 seng med tilbehør, 1 fyrrebord, 1 stol, 2 fag gardiner, 1 løgte), gangen, »grønkammeret«, materialkammeret, borgestuen, loftet og pigekammeret. Så var man færdig i stuehuset, hvor der visselig ikke havde vist sig andet end den pure fattigdom. Udendørs synes forholdene ikke at have været stort bedre. Hele besætningen bestod af 10 heste, 1 føl, 22 stude, 12 kør, 2 kvier, 1 kalv, 26 får, 2 vædere og 20 lam. De faste ejendomme, som udlagdes, bestod af Linderumgård med 3 huse, vurderet til 1200 rbd., vandmøllen vurderet til 500 rbd., 1 gård i Linderum by, 2 huse med og 2 huse uden jord, tilsammen vurderet til 430 rbd.

Jens Frederik Schiern havde således mistet gården, men han blev boende her til sin død i august 1828¹⁾.

Skifteretten i mad. Billeschous dødsbo stillede ¹⁵/₁₂ 1825 Linderumgård til auktion, og den købtes da af inspektør og prokurator Christian Frederik Bang fra

¹⁾ Han blev begravet ²⁶/₈. Kirkebogen nævner hverken hans dødsdag eller hans alder ved hans død. — Den skifteprotokol, hvori hans bo er behandlet, synes at være gået tabt; i hvert fald findes den ikke i Vennebjerg herreds arkiv. Derimod findes der dokumenter til skiftet, hvoraf det ses, at afdøde var broder til den 1805 afdøde overkrigskommissær Bernhard S. i Slesvig. — J. F. S. havde vist ikke været gift; i hvert fald efterlod han sig hverken enke eller børn.

Bjørnsholm for 3300 rbd. sølv og forpligtelse til at betale skatterestancer til et beløb af c. 450 rbd. Bang havde dog ikke oprindeligt købt gården for egen regning, for et halvt års tid efter ($\frac{26}{5}$ 1826) udstedte han en deklaration om, at han til kammerjunker de Mylius til Bjørnsholms umyndige børn havde købt Linderumgård m. m., og som følge deraf forpligtede han sig til at meddele dem skøde derpå, men $\frac{2}{12}$ 1827 opretter han ikke desmindre købekontrakt med Thomas Lund i Løgstør, hvorved han til denne sælger gården med tilliggende besætning og inventar for 4000 rbd. sedler. Dette køb må dog være gået overstyr, og da ovenomtalte deklaration var lovformelig afløst ved påtegning af $\frac{5}{12}$ 1831 og $\frac{17}{3}$ 1832, blev auktionsskødet endelig $\frac{17}{3}$ 1832 udstedt til Bang¹⁾, som ejede gården til 1853, da han købte Gammel Vrå og samtidig solgte Linderumgård til Rasmus Ludvig Riis til Høgholt.

Bang, der var født 1798, døde på Gl. Vrå $\frac{14}{8}$ 1874. Hans hustru Sofie Marie Lund, som han havde ægtet i Kornum $\frac{3}{7}$ 1830, var født i Tostrup præstegård $\frac{11}{6}$ 1798 og datter af Thomas Lund, som sidst var præst i Dronninglund, og Anna Kristine Fischer. Sofie Marie Lund døde på Linderumgård tre fjærdingår efter brylluppet $\frac{26}{3}$ 1831.

---

¹⁾ Deklarationen og købekontrakten er læst ved Vennebjerg herreds ret ifølge justitsprotokollen for den pågældende tid fol. 339, afløsning og auktionsskøde smst. fol. 558.

Besættelsen i Thisted.

Bemærkninger i Anledning af Dr. Hallagers Bog.
Af Chr. Villads Christensen.

Om en af de bekendteste Retssager, der nogensinde har været ført i Jylland, nemlig den store Besættelse i Thisted, har Overlæge ved Aarhus Sindssygeanstalt, Dr. med. Fr. Hallager, nylig udgivet en baade oplysende og underholdende Bog¹⁾. For dette Tidsskrifts Læsere vil Forfatteren allerede være bekendt fra en Afhandling om et lignende Emne²⁾, der er skrevet ud af samme Tankegang og naar til samme Resultat som den nu foreliggende Bog. Men ligesom Besættelsen i Thisted antog langt større Dimensioner og vakte en ganske anden Opsigt end Besættelsen paa Rosborg, saaledes har Forfatteren ogsaa nu taget Spørgsmaalet op i større Omfang og Dybde, end der var Lejlighed til paa de faa Sider i »Jydske Samlinger«. I Bogen som i Tidsskriftartiklen mærkes dog de samme værdifulde Egenskaber: den lærde Specialists Kendskab til den herhen hørende Literatur, den praktiske Læges Forstaaelse af de sygelige Fænomener, der karakteriserer »Besættelserne«, og den erfarne Skribents Evne til at gruppere og arrangere sit Stof.

¹⁾ Magister Ole Bjørn og de besatte i Thisted. Kbhvn. 1901.

²⁾ 3. R. III. S. 247—60.

Hovedtrækkene i den thistedske Besættelsessag vil formodentlig være de fleste bekendt. Den udspillede i Aarene 1696—98; ikke mindre end 14 Kvinder i Thisted og Omegn var paa samme Tid »besatte«, og en Tidlang saa det ud til, at den skulde ende paa samme Maade som Besættelsen i Rosborg og saa mange tidligere Epidemier af den Slags: med en Heksefølgelse i stor Stil og en Række Domme til Baal og Brand. Saa vendtes Sagen imidlertid derhen, at det blev Djævluddriveren, Præsten Ole Bjørn i Thisted, og hans Hjælpere, der kom til at staa som anklagede for Bedrageri, og medens de formentlige Troldkvinder gik fri, blev Præsten og flere af de besatte idømte haarde Straffe. Og saa kender man ligeledes Historiens Moral: at Afsløringen af dette Bedrageri for bestandig gjorde Ende paa Hekseprocesserne i Danmark.

I 200 Aar har Læseverdenen hentet sin Viden om »Den vidt udraabte Besættelse udi Thisted« fra et Skrift med den anførte Titel, som i 1699, straks efter Processens Afslutning, blev udgivet af den lærde Islænder Professor Arne Magnusson. Fra hans Beretning stammer alt, hvad der senere er skrevet om denne Sag; først Dr. Hallager har gjort det i al Historieforskning priselige Skridt at gaa bag om alle senere Beretninger for at søge til selve de Kilder, hvorfra alene den autentiske Viden kan øses. Han er gaaet til de originale Aktstykker i Sagen, til Tingbøger, Kommissionsforhør og Højesteretsprotokoller, og har skrevet sin Fremstilling paa Grundlag af dem. Derved er han kommen til et ganske andet Resultat end Arne Magnusson.

Dette kan for saa vidt synes overraskende, som jo ganske de samme Dokumenter eksisterede paa Arne Magnussons Tid, og han som en grundig og sandhedskærlig Historiker var forpligtet til at læse lige saa flittigt

i dem, som Dr. Hallager. Det har han sikkert ogsaa gjort. Arne Magnussons Beretning er ikke bygget paa Samtidens Snak og løse Rygter, men, som der meddeles paa dens Titelblad. »af Original-Akter og troværdige Dokumenter uddragen og sammenskreven«. Da det tilmed var efter Opfordring af et af Højesterets egne Medlemmer. Oversekretær Mathias Moth, at han udarbejdede sit Skrift, kan vi sikkert gaa ud fra, at han har haft Adgang til alle foreliggende Oplysninger, hvad da ogsaa selve Skriftet bærer Vidnesbyrd om. — Og dog har han læst noget helt andet ud af Aktstykkerne end det, som Dr. Hallager læser nu, 200 Aar efter.

Dermed skal dog ikke straks være sagt noget ondt om Arne Magnusson. Det sete afhænger af Øjnene, der se, og fra denne almindelige Regel danner historiske Aktstykker paa ingen Maade nogen Undtagelse. Aktstykkerne er de samme i Dag, som de var i 1699; men Øjnene har forandret sig.

Det er fortræffeligt, at enhver, der vil skrive Historie, gaar til de oprindeligste Kilder, der kan faas — ja, for saa vidt Historieskrivningen skal fortjene Navn af Videnskab, maa dette forlanges som en aldeles uomgængelig Betingelse. Men dermed er ikke alt gjort. Naar Materialet er indsamlet, begynder først Historieskriverens Arbejde, og saa bliver der Brug for alle de individuelle Egenskaber hos Forfatteren, som rummes i Udtrykket om »Øjnene, der se«.

Historieskriveren kan jo ikke nøjes med at meddele Aktstykkernes Ordlyd; han skal netop udrede og klargøre, hvad Ordene betyder. Idet han ordner og samler, udskyder og fremhæver, dømmes og vurderer, drager han sin egen røde Traad gennem Stoffets forvirrede Labyrinth og leder ved den sine Læsere derhen, hvor han vil have dem. Historieskrivningen er altid mer eller

mindre subjektiv. Alle gode Historiebøger har en bestemt Tendens.

I den Henseende opfylder baade Arne Magnussons og Dr. Hallagers Skildring alle rimelige Fordringer. I dem begge er Tendensen tydelig. Begge Forfattere er gaaet til deres Arbejde med en forudfattet Mening om, hvad de vilde bringe ud af Stoffet, om den Lære, som de gennem det vilde indprænte deres Læsere. Tendensen er forskellig, som den maa være det, hvor der ligger et Spand af 200 Aar imellem; men set i Forhold til Samtiden har de lige megen Ret. Arne Magnusson repræsenterede for sin Tid det højere, mere overlegne Syn paa Trolddom og Djævlebesættelse, og han gjorde en god Gerning ved at hjælpe denne nye Anskuelse til Sejr. Alligevel tog han fejl — det er nu afgjort — og Dr. Hallager har let ved at overbevise os derom. Om 200 Aar tages maaske Spørgsmaalet op igen til en fornyet Undersøgelse, og hvem tør borge for, at Dr. Hallagers Forklaring af de omstridte Fænomener saa faar Lov at blive staaende? Men sikkert vil han faa det samme Skudsmaal, som vi nu giver Arne Magnusson, at han i Forhold til Tidens Viden havde Ret. Hans Forklaring var efter det, som forelaa bekendt ved Aar 1900, afgjort den rigtige, og Dr. Hallager gjorde en nyttig Gerning ved saa klart og uforbeholdent at slaa den fast i sin Bog.

Saaledes som Thistedssagen nu foreligger skildret af Dr. Hallager, frembyder den det sjældne Skue, at vi inden for den ser tre forskellige Tidsaldres Anskuelser mødes og brydes i et vældigt Livtag. Det er den midterste af de tre, der gaar af med Sejren; den gamle Tids alderdomssvækkede Theori, der her for sidste Gang møder paa Arenaen til en alvorlig Dyst, kastes brutalt til Jorden, og det spirende nye, der engang skal mælde sig til Afløsning, men hvis Gerning endnu ligger ude i Frem-

tiden, formaar ikke at gøre sig gældende. Dets Repræsentanter bliver overstemte i Højesteret.

Det gamle Standpunkt repræsenteres af Mag. Ole Bjørn, de 14 besatte, hele Almuen i Thisted og Omegn og hele Præsteskabet i tre Herreder i Thy. Disse Folk lever i den fra Fædrene nedarvede Overbevisning, at »Besættelser« skyldes en ond Aand, som har taget Bolig i den besattes Legeme, i Reglen efter Anvisning af en eller anden ildesindet Troldkvinde. Midlet derimod var Bønner og Besværgelser, og som det sidste og kraftigste Middel: Troldkvindens Opbrænding paa Baalet. Denne Lære havde staaet sin Prøve i Aarhundreder; den havde Støtte i Bibelen, i de verdslige Love og i en Række af lærde Theologers og Juristers Skrifter. Folkene i Thisted var saaledes i deres gode Ret, naar de holdt paa den og indrettede deres Fremgangsmaade derefter.

Hovedmanden for dette Parti var Mag. Ole Bjørn, og han var ingenlunde nogen daarlig Repræsentant for den gamle Tidsaad. Han var en vel belæst Mand, en dygtig Prædikant og en øvet Disputator. Og han var ved Siden deraf en fanatisk kirketroende, hvis snevertsynede Ortodoksi gav ham den fornødne Uimodtagelighed for anderledes tænkedes Argumenter og den urokkelige Overbevisning om, at han alene vidste det rette. Hvis han havde levet en eller to Menneskealdre tidligere, da hans Anskuelser endnu var de almindelig raadende, er der ingen Tvivl om, at hans Samtid havde bedømt hans Virksomhed ganske anderledes og rimeligvis regnet ham det til den største Ære, at han var en saa nidkær Bekæmper af Djævelens Væsen og Gerninger.

Det andet Synspunkt, hvorfra Thistedssagen blev betragtet, repræsenteredes af Biskop Bircherod i Aalborg¹⁾,

¹⁾ Jeg trækker selvfølgelig Linierne kraftigere op her, end de fremtræder i Dr. Hallagers Bog, og ser derfor bort fra saadanne

Kommissionsdommerne, de fleste Assessorer i Højesteret og deres Historieskriver Arne Magnusson. Disse Mænd er smittede af Tidens Oplysning. De tror ikke rigtig paa Djævlbesættelse og Trolddom, og naar de 14 Kvinder i Thisted gebærder sig som besatte, formoder de uden videre, at det maa være bevidst Forstillelse og Bedrageri. Spurgte man saa disse oplyste Mænd om, hvad der da havde bevæget Kvinderne til at spille denne sælsomme Komædie, havde de ogsaa Svar paa rede Haand: Ole Bjørn havde faaet dem til det, dels for at han kunde bedrive Utugt med dem under Paaskud af at drive deres Djævl ud, dels for at han kunde hævn sig paa sine personlige Uvenner ved at lade de besatte udlægge dem som Troldkvinder. Det hele Mummiespil skulde altsaa dække over et rent ud djævelsk Forbryderkomplot, og i Konsekvens af denne Tankegang gik Kommissionsdommerne ubarmhertigt til Værks og lod Dødsdomme, Kagstrykning og Forvisning regne ned over alle Komplotets Medlemmer i Thisted.

Det er altsaa ud fra dette Synspunkt at Arne Magnussons Beretning er skrevet. Og skøndt Synspunktet er galt, betegner det dog i Forhold til den ældre Opfattelse et stort Fremskridt. »Bispepartiet« vendte sig polemisk mod Troen paa Djævlbesættelser; dette er Kærnepunktet i Sagen, og det bliver da af underordnet Betydning, at de ikke straks fandt den rigtige Forklaring at sætte i Stedet. Og selv om Dommen over Ole Bjørn og hans formentlige Medskyldige derved blev uretfærdig, for saa

---

Uregelmæssigheder, som at Biskoppen i Sagens første Begyndelse og inden han endnu selv havde set nogen af de besatte, var af samme Mening som Ole Bjørn, ligesom at Præsterne i Thy, der en Tidlang hjalp Ole Bjørn med Djævluddrivelserne, senere paa Biskoppens Ordre trak sig tilbage derfra.

vidt som de maaske nok har handlet i god Tro, vilde det have været en langt større Uretfærdighed efter gammeldags Skik at dømme nogle »Troldkvinder« til Baalet. Det kan tilføjes, at de besatte Kvinder, hvis Dom allerede var bleven formildet ved Højesteret, i Virkeligheden slap ganske fri for Straf, og at Ole Bjørn, som var dømt til livsvarigt Fængsel, allerede benaadedes Aaret efter mod at rømme Landet.

Flere end disse to Opfattelser kender Arne Magnusson ikke, men i Dr. Hallagers Bog er der, som berørt, kommet endnu en tredie til. Denne tredie og sidste Forklaring paa Fænomenerne i Thisted er ingen anden end selve den moderne videnskabelige Theori, som Dr. Hallager selv holder paa, og som kortelig lyder saaledes: Kvinderne i Thisted var hverken djævlebesatte eller Bedragere, men simpelthen legemlig syge. Dette Standpunkt repræsenteredes i 1698 af to Assessorer i Højesteret: Gehejmeraaderne Otto Krabbe og Markus Gjøe. og selvfølgelig nævner Dr. Hallager med ublandet Glæde og Sympathi disse sine to gamle Meningsfæller. »Man fyldes af Beundring for disse Mænd, hvis sunde Fornuft og Selvstændighed bragte dem til at indtage i det væsentlige det samme Standpunkt, som 200 Aars Erfaringer har sat os i Stand til at erkende som det eneste rigtige«¹⁾).

Stort andet end disse rosende Ord siger Dr. Hallager imidlertid ikke om de to Gehejmeraader og deres mærkelige fremskredne Anskuelser. Han nøjes med at konstatere, at de stod paa den rigtige Side, men giver os ikke Besked om, med hvilken Motivering de var kommen derover. Og dog er dette Standpunkt, historisk set, det interessanteste af de tre, siden det er det af dem, man mindst skulde vente at træffe omkring Aar 1700. Tilmed er

---

¹⁾ Hallager S. 183.

ingen af de to gamle Herrer ellers bekendte som Banebrydere for nye Tider eller som Mænd, der stod deres Samtids sædvanlige Tankegang fjernt. Markus Gjõe var paa dette Tidspunkt 63 Aar gammel og stod paa Gravens Rand. Han siger selv, at han har skrevet sit Votum med sine »ellers ringe og yderste Kræfter«; og dette var her ingen tom Talemaade, thi 2 Maaneder efter døde han. Hans seneste Biograf har tydelig nok ikke i hans Liv og Meninger fundet noget, der kunde forklare hans Afstemning i Thistedssagen; thi han siger, at Markus Gjõe »mærkelig nok« stemte for Ole Bjørns Frifindelse¹⁾. Otto Krabbe var lidt yngre, men synes ej heller at have hyllet særlig fremskredne Anskuelse; i 1701 var han saaledes en Modstander af Planen om Vornedskabets Ophevelse.

En Gennemlæsning af de to Herrers Vota²⁾ viser da ogsaa, at det ikke er nogen gabende Kløft, der skiller deres Anskuelse fra deres Samtids. De har Føling baade med Ole Bjørns og med Biskop Bircherods Tankegang. Men i Modsætning til deres Kolleger i Højesteret nærer de — ligesom Dr. Hallager — mindre Uvilje mod den første end mod den sidste, og det er hovedsagelig derigennem, at et Modsætningsforhold er kommet frem. Til Oplysning om deres Tankegang skal anføres nogle Steder af Markus Gjøes Votum, der i højere Grad end Otto Krabbes betragter Sagen fra sine almindelige Synspunkter.

At han ikke helt afviser Tanken om Besættelse og Trolddom, bærer hans hele Indlæg Vidnesbyrd om. Han siger, at »Medici selv i Henseende til den Lighed imellem en legemlig Besættelse og de convulsive Syg-

¹⁾ G. L. Wad i Biogr. Lexikon VI, 74.

²⁾ Appendix til Højesterets Protokol 1697, fol. 173—245.

domme kan for en Tid tvile om, hvilket af begge er«. Han bebrejder Biskoppen, at han »har intet villet vide af ringeste Temperament, at der kunde være Satans Kogleri, Hekseværk eller Sygdom, blandet — om han saa vilde — med Malice i de anfægtedes Adfærd«. Og Biskoppen »burde at have været fuldkommen vis paa, at dette Besættelsesværk var pur Bedrageri uden Sygdom og Kogleri«¹⁾. Disse forsigtige Forbehold tyder nærmest paa, at han ikke har anset det for fuldt oplyst, hvorledes Sagen egentlig hang sammen, og at han derfor, som en samvittighedsfuld Dommer, i en saa dunkel og vanskelig Sag hellere vilde lade en skyldig gaa fri end straffe en uskyldig. At virkelig hans gode Hjerte har haft nogen Andel i det Standpunkt, han valgte, skinner frem i en Bemærkning om, at Hypotesen om Kvindernes udelukkende legemlige Sygdom er i hvert Fald »mere forsigtig end Bispens, Assessor Rosenvinges og Kommissariernes uvisse Conclusion for en fingeret Besættelse, efterdi Blodsudgydelse følger ufejlbar deraf«²⁾.

Samtidig siger han vel, at denne Hypothese ogsaa »er langt skønsommere end Mag. Oluf Bjørns dristige Assertion for en legemlig Besættelse«. Men lidt senere tager han dog igen det Forbehold, at »det er ogsaa muligt, at Satan kogler og spiller under deslige Anfægtninger til at stifte Ulykke og alle Slags Ondt, hvorpaa har ej heller fejlet i denne Sag«³⁾. Naar Dr. Hallager altsaa siger, at han indtog »i det væsentlige det samme Standpunkt, som 200 Aars Erfaringer har sat os i Stand til at erkende som det eneste rigtige«, maa dette

---

¹⁾ Appendix fol. 206—07.

²⁾ Appendix 217.

³⁾ Appendix 220.

kun forstaas som gældende om Konklusionen, ikke om Motiveringen.

Allerede dette er jo imidlertid al Ære værd, og det skal ikke bebrejdes den gamle Gehejmerraad, at han ikke kunde stille Sygdommens Diagnose med den samme Sikkerhed som den moderne Specialist i hysteriske og epileptiske Sygdomme. Og paa den anden Side skal han have den Ros, at han dog har sat sig saa godt ind i Besættelsessygdommen, som det vistnok paa den Tid var muligt. Han kender Sygdommens Navn, Hysteri, og kan citere latinske Skribenters Udtalelser om den. Men det er dog hovedsagelig paa sine egne Erfaringer, at han bygger sin Mening om Kvindernes Svaghed, og da han tvunget af Sagens Beskaffenhed, kommer ind paa det medicinske Omraade, benytter han Lejligheden til med Liv og Anskuelighed at fortælle om, hvad han af egen Oplevelse kender til saadanne Tilfælde:

»Jeg har i min Ungdom paa Soer set et mærkeligt og forskrækkeligt Eksempel paa Krampes Effekter i nu sal. Styge Høg¹⁾, at 4 à 5 stærke Karle ikke kunde holde hannem, naar Krampen strakte ham til en fast utrolig Længde med forskrækkelige Spring og Ophævelser. Han var saasom gal, havde et Ord i Munden, som han altid paaraabte: Ramus, Ramus, løb med en Stang i Haanden og maatte gives Agt paa for at ikke gøre Ulykke. Den nu sal. Dr. Kruc²⁾ paa Soer kurerede hannem omsider. — Jeg siger det til Guds Ære, at der fattedes lidet i, at jo tvende af mine nær paarørende har været plaget med alle de Svagheder, som disse prætenderte besatte fortæller om dennem selv. Den ene er hos Gud; dog langt fra at blasphemere, hun svor aldrig og paaraabte ej

1) Formodentlig Styge Høg til Gjorslev, gift med Marie Grubbes Søster. Markus Gjõe kom til Sorø 1649, og Styge Høg har formodentlig afsluttet sine Studeringer ved Aar 1651. da han udgav en latinsk Disputats.

2) Georg Kruck blev 1641 Professor i Medicin ved Sorø Akademi.

heller Troldkvinder, men hun fortænkte alle, som kom hende nær, for hendes Svaghed, og Dr. Borch, ja indtil mig selv, at om jeg ikke gjorde det, saa tillod jeg andre at give hende ondt ind etc. Den anden, som lever endnu, en Kvinde paa 67 Aar, giver Gud Æren for hendes skrækkelig Anfægtinger, som hun ved Guds Naade er befriet af, efter hendes Udsagn blot og alene ved Bøn og Paakaldelse til Gud. Overmaade Sorrig med Armod's Tilfælde har været Aarsag til hendes Onde, hun har sagt mig for kort Tid siden, at naar det var hende paa Tungen at tilbede Gud, blev hendes Tunge vendt i hendes Mund til at ikke kunne udføre det, og at hun var fristet haardelig til at tale imod Gud, at det krøb i hendes Laare som Ild, at hun saa gloende Ting, at hendes Øjen fløj i hendes Hoved, hendes Mund blev skæv, med mere forskrækkeligt, som hun nu i hendes Velmagt fortæller, og holder for at have været forgjort, hvilket og menes om en velbekendt Frue, som for nogle Aar siden er død. Jeg har set meget sligt i det kostbare Hus i London i England, som er indrettet for alle Slags anfægtede, hvor de bedste gejstlige, Medici og Badskærer samles . . . Jeg har og set deslige i Spanien¹⁾, hvor *Melancholia Hypochondrica*, *Affectus Epileptici* og *Hysterici* regerer meget; især har jeg set det paa Guvernørens Datter i St. Sebastian, et Barn, kun fem Aar gammel . . .²⁾.

Man faar af denne Fortælling Indtryk af, at Markus Gjøre har været en Mand, der med vaagent Øje iagttog, hvad der foregik omkring ham, og som senere forstod at drage sig alle sine Erfaringer til Nytte, naar han sad som Dommer i Højesteret.

I Bedømmelsen af disse forskellige i Thistedssagen optrædende Partier er det, at Tendensen i Dr. Hal-lagers Bog træder tydelig frem. Dette er, som ovenfor

¹⁾ Markus Gjøre var 1672—78 Gesandt i London, 1678—82 i Madrid.

²⁾ Appendix 218—19.

sagt, i en vis Forstand en Ros for Bogen, idet den selv, betragtet som et historisk Aktstykke, derved bliver karakteristisk for vor egen Tid. Men den samme Tendens bliver selvfølgelig en Hindring, naar det gælder om at naa til en upartisk Bedømmelse af en svunden Tid. Tendensen gjorde Arne Magnusson uretfærdig mod Ole Bjørn, den gør nu Dr. Hallager uretfærdig mod Arne Magnusson og det Parti, der stod bag ved ham.

Ubetinget Sympathi nærer Forfatteren kun for de to Gehejmraader, og vi kan med ham glæde os over den Retfærdighedssans og den sunde Fornuft, som de to gamle Herrer lægger for Dagen. Vi kan gøre det saa meget roligere, som deres Standpunkt var i Minoritet og næppe fik anden Betydning end at bidrage til at mildne Straffen for de besatte Kvinder. Derimod vilde vi maaske være bleven noget betænkelige, hvis hele Højesteret havde været af samme Mening, og Mag. Bjørn altsaa var bleven frikendt. Saa havde han sikkert fortsat med sine Djævluddrivelser i Thisted og Omegn, Overtroen hos den menige Mand var bleven styrket, og det hele havde, selv om det ikke var tilsigtet, formet sig som en Sejr, den gamle ortodokse Overtro havde vundet over Bispepartiets nymodens Oplysning¹⁾.

¹⁾ At denne Fare virkelig var til Stede, er det let nok at bevise; her skal kun anføres en enkelt Udtalelse som Vidnesbyrd om, hvad Datiden endnu almindeligvis mente om Trolddom og Besættelse. — Provsten i Rinds Herred Hr. Lauritz Axelson i Vesterbølle skriver i sin Dagbog for 1698 efter gentagne Gange at have beskæftiget sig med Thistedssagen: »Endelig og til Beslutning er dette og ikke uværdigt at observere: at nu i dette Seculo og i disse Tider findes mange ej aleneste blandt Statister, men endog iblandt andre og studerede Folk, Gejstlige og Verdslige, som statuere, at der er ingen Trolddoms Kunst, Troldfolk, legemlig Besættelse, ja Djævel eller Helvede til. Andre gjøre det grovere og sige, at han (Christus) curede ikkun naturlige Sygdomme, naar der staar (i det Ny Testamente)

Mod dette Parti nærer Forfatteren en ikke ringe Bitterhed, medens hans Bog derimod tenderer henimod at være en Æresoprejsning for Mag. Bjørn¹⁾. Han kalder Processen i Aalborg »en Parodi paa en Proces« og fremhæver stærkt, hvorledes Bispen og Kommissionen ved alle skammelige Midler, Sult og Stokkeprygl, ja selv Anvendelse af Mened, søger at komme de uskyldig anklagede til Livs og tvinge dem til at aflægge falske Tilstaaelser om deres formentlige Bedragerier. Og dog siger Dr. Hallager selv: »Det er meget muligt, at nogle af de besatte i bevidst Tilstand kan have moret sig med at simulere eller overdrive et eller andet Tilfælde«²⁾, og ligeledes gør Markus Gjøe, som vi har set, den Indrømmelse, at Kvindernes Sygdom maaske nok kunde være »blandet med Malice«. Der ligger jo allerede heri nogen Undskyldning for, at Kommissarierne kunde tage fejl, men dette er dog uvæsentligt: Hovedsagen er den, at Kommissionen i Virkeligheden kun havde Valget mellem de to Ting: enten Trolddom og Djævlbesættelse eller Bedrageri og Svindel; og det var da det heldigste, der kunde ske, og ingenlunde til Forklejnelse for dens Medlemmers Intelligens, at den stillede sig afgjort paa det sidste Standpunkt. Selv om der ikke i Lovene er sat

---

at han uddrev Djævl. Nogle sige, at det er intet andet end Indbildninger, Tungsindighed og melancholisk Blod og mere saadant, som ikke kan her opregnes. Og endog de ere ikke alle lige grove i deres Ord og Tale, saa tror jeg dog, som en fattig simpel Idiot, at deres Mening, saa mange som de ere, kommer over eet og er bygget paa eet Fundamento, som er Atheismus og Sadducæismus.« (Ignatius Becher: Farstrups og Axelsons Dagbog S. 148.)

¹⁾ At den opfattes saaledes illustreres ret godt derved, at en Anmeldelse af Bogen i et københavnsk Dagblad havde til Overskrift: »Danmarks Dreyfus«.

²⁾ S. 137—38.

nogen Straf for at nære og udbrede forældede og bornerte Anskuelser, er det dog heldigt, naar endelig disse Anskuelser bliver bragt for Rettens Skranke og en Dom skal fældes, at Dommen da gaar dem imod fremfor at give dem Medhold.

Nu til Dags ved vi bedre Besked om disse Forhold. I Frankrig har Videnskabsmænd som Pierre Janet, Richer og Charcot gennem grundige Undersøgelser paavist de hysteriske Anfalds nøje Overensstemmelse med Fortidens Ekstaser og Besættelser, og Resultaterne af disse Mænds Arbejde blev for nogle Aar siden fremstillet paa Dansk af Docent Alfred Lehmann i hans Bog om »Overtro og Trolddom« — et Værk, som Dr. Hallager mærkelig nok slet ikke nævner. Lehmann omtaler her den anden store Besættelsesepidemi i Danmark, »Køge Huskors«, og viser dens Overensstemmelse med de sædvanlige hysteriske Epidemier¹⁾. Vi er altsaa i vore Dage vel forberedte til at modtage Dr. Hallagers grundige Paavisning af, hvad Kvinderne i Thisted egentlig fejlede; men dette udelukker ikke, at det var et Ord i rette Tid, naar Biskoppen og Domstolene i 1698 sagde »Svindel og Bedrageri« om det hele.

---

¹⁾ Overtro og Trolddom IV. Del S. 366—68.

Niels Kjeldsen.

Karl Larsen: Dragon Niels Kjeldsen og hans Drabsmand. Kbhvn. 1901.

Sjældent har en Bog herhjemme sat saa mange Penne i Bevægelse som Professor Karl Larsens lille Skrift om den jyske Dragon Niels Kjeldsen.

At Bogen vilde skabe Sensation, var det heller ikke vanskeligt at forudse, og Forfatteren har formodentlig selv ventet det. Han har jo grebet et Emne, som taler stærkt baade til de nationale og til de rent menneskelige Følelser, og han er naaet til et Resultat, der, selv om det havde været uangribelig rigtigt, dog vilde have forarget mange, og som i alle Tilfælde var hjemfalden til den Skæbne at blive udnyttet i »Militaristers« og »Fredsvenners« Agitation. Og da Professor Larsen valgte dette Emne, har han meget vel vidst, hvad han gjorde. I sit veltalende Sprog skildrer han selv, hvad Fortællingen om Niels Kjeldsens Kamp og Død betyder for det danske Folk:

„Vi har vi følt, at Historien om den ensomme Dragon, der faldt med saa megen Ære, var noget af et Symbol paa den Kamp, hele vor lille Nationalitet i enhver Henseende bestandigt fører.

Selv til de gunstigst stillede indenfor vort Folk syntes denne danske Menigmand at tale, naar han satte sit Liv ind

paa at vise, at det dog ikke altid skulde ske, at vor Faatallighed — og kun vor Faatallighed — tvang os til at vige og ikke naa frem, der hen, hvor den store Hæder og Ære er at vinde.

Og for de brede Lag rummede Fortællingen alt det, som de kræver og elsker: en simpel Mand af Folket, der fik de stores Gerninger til at blegne, en uhyre Overmagt, som endda maatte bruge fejge Kneb for at gøre sig gældende, og — ikke mindst — Fjendens egen glimrende Anerkendelse af vor Dygtighed og hans skamfulde Kritik af sig selv.

En aandeligt vel udrustet, ærekær, men sørgeligt lille Nation lider altid hemmeligt under sin Lidenhed, der alt for ofte uretfærdigt stiller den i Skygge. Og den finder ikke let en bedre Folkefortælling end denne om den fornemme tyske Greve, der vog den danske Soldat, men selv derved gik ynkeligt til Grunde, medens den faldne af selve Fjendens Mund vandt Heltenavn¹⁾.

Dette er sikkert lige saa rigtigt set, som det er ypperligt skrevet. Og Professor Larsen har altsaa været klar over, at han ikke agtede at skaane sine Landsmænds Følelser under det Arbejde, han havde for.

Thi det er denne »Folkefortælling«, som Hr. Karl Larsen ved sin Bog har villet ramme en forsvarlig Pæl igennem, det er denne Menigmands Helt, hvis Adkomst til Heltenavnet han har villet sætte under Debat, og det er fremfor alt denne tyske Greve, som han har villet rense for den Skamplet, der siden hin Februar-morgen 1864 har klæbet ved hans Navn. Til Gengæld herfor lovede Karl Larsens Bog at give os den fulde og ubestridelige Sandhed, Historiens endelige Dom over det, som virkelig foregik paa Kolding Landevej, da Niels Kjeldsen blev dræbt.

¹⁾ Karl Larsen 21.

Havde Bogen holdt, hvad den lovede, vilde ingen have kunnet indvende noget herimod. Sagnene maa vige for Historien, selv Folkets kæreste Minder maa man have Lov til at berøve det, naar man kan give det noget sandere i Stedet for, — og har Hjerte til at gøre det.

Dragonen Holsted havde ikke Hjerte til det. Han gav sig til Fange der, hvor Niels Kjeldsen kæmpede, og troligvis har han adskillige Gange lidt under den Sammenligning mellem de to, som det laa saa nært at anstille, og som aldrig kunde falde ud til Holsteds Fordel. Mere end han har dog hans Kone ærgret sig derover, og hun havde oftere opmuntret Manden til at skrive noget i Bladene imod den gængse Fremstilling af Niels Kjeldsens Kamp og Død. Men han svarede altid, at det vilde han ikke, for Niels Kjeldsen havde været »saadan en flink en«, saa han havde ikke noget imod, at der blev gjort Ære af ham¹⁾.

Men nu har altsaa Professor Karl Larsen gjort det, og om Rigtigheden af hans Hovedresultater kan der ikke være nogen Tvivl. Kampen paa Kolding Landevej er ikke foregaaet saaledes, som de tidligere Beretninger fremstillede den, og den Niels Kjeldsen, vi nu kender, er en anden Mand, end ham, som Sagnet havde dannet. Naar der alligevel har staaet saa stor en Strid om Professor Larsens Bog, ligger det ikke alene i, at Følelser i saa høj Grad har talt med i denne Sag. Det ligger ogsaa deri, at Forfatteren paa enkelte Punkter har skudt over Maalet. Under sit Arbejde paa at fremstille et Modbillede til »Legenden« har han fjernet sig unødvendig langt fra den overleverede Beretning. Derfor er det Billede af Niels Kjeldsens Kamp, som han tegnede i sin Bog, ved senere fremkomne Oplysninger atter ført noget

¹⁾ Karl Larsen 29.

længere over mod »Folkefortællingens« Fremstilling. Den overleverede Beretning om Scenen paa Kolding Hotel har vist sig at være adskillig bedre begrundet, end man efter Karl Larsens Bog skulde have ventet¹⁾, og hvorvel Grev Lüttichaus Optræden nu ses i et noget andet Lys end tidligere, er Forfatteren dog ikke her trængt igennem med den Opfattelse af ham, som han i Bogen har gjort sig til Talsmand for²⁾.

Professor Larsens Bog er da ikke saa uangribelig, som man kunde have ønsket, og som det særlig havde været ønskeligt her, hvor Forfatteren i den historiske Sandheds Navn sætter sig til Doms over Folkets Traditioner.

For det første har han undladt at udspørge Vidner, som det skulde synes ret nærliggende at henvende sig til. Jeg tænker herved særlig paa Niels Kjeldsens endnu levende Slægt, af hvem han bl. a. kunde have faaet den

1) Se Artikler i »Politiken« for 16/3 og 24/3 af Læge Gunner Svensson og Forfatter Frederik Poulsen.

2) Paa S. 47 i sit Skrift har Forf. samlet nogle Oplysninger om Grev Lüttichau. Enkeltvis er de nok rigtige allesammen, men læst i Sammenhæng giver Fremstillingen Indtryk af, at Grev L. har haft en ret anseelig militær Løbebane (han »har senere gjort Felttogene 1866 og 1870 med«, han lever nu »som afgaaet Ritmester« o. s. v.), og at Forf. tillægger dette nogen Betydning.

Jeg skal derfor oplyse, hvorledes Grev L.s militære Løbebane i Virkeligheden ser ud. Han avancerede aldrig højere i Linien end til Sekondlieutenant. Som saadan afskediges han i 1871. (Se »Militair-Wochenblatt« 1871, Abschiedsbewilligung 15. Aug.) I den preussiske »Rang- und Quartierliste« for 1870—71 opføres han som Sekondlieutenant i Reserven ved det østpreussiske Landeværn. I dette Landeværnskorps avancerede han Aaret efter til Premierlieutenant i Reserven, og som saadan blev han staaende, indtil han i 1879 udtraadte af Hæren. Ved sin Afgang blev han karakteriseret Ritmester.

betydningsfulde Oplysning, at den dræbte var saaret af et Sabelhug i højre Arm. For det andet vurderer han de forskellige Beretninger efter en ejendommelig Maalestok, idet han lader alle Meddelelser fra Drabsmanden Grev Lüttichau staa til troende, skøndt denne dog selv er Part i Sagen saa godt som nogen, og han desuden til forskellige Tider har fortalt Historien paa forskellig Maade. Derved er Forf. blandt andet bleven forledt til den Paastand, at Niels Kjeldsen først skød paa Lüttichau, hvad dog atter er udeladt i en senere Erklæring, som Forfatteren selv har medunderskrevet. Endelig synes han at hylde den Anskuelse, at alt det i Overleveringen, som ikke kan dokumenteres, uden videre kan anses for urigtigt. Forholdet er i Virkeligheden det omvendte: vil man angribe en Overlevering, er det Angriberen, der har den fulde Bevisbyrde; Sagnet viger, saa langt som Beviserne uimodsigeligt rækker, men heller ikke længer. En folkelig Overlevering, som man ad historisk Vej hverken kan bevise eller afkræfte, maa have Lov fremdeles at staa ved sit Værd.

Et Eksempel paa denne Professorens Fremgangsmaade findes i hans Bog S. 39. Et Øjenvidne til Kampen fortæller her, at Niels Kjeldsen, der i Begyndelsen havde holdt sig i Landevejens vestlige Side, hvor han havde sin venstre Side dækket og Fjenden paa højre Haand, midt under Kampen skiftede over til Vejens østre Side, hvorved han altsaa fik Fjenderne paa venstre Haand. Ved Omtalen af denne Manøvre indskyder Professoren et »Uvist af hvilken Grund«¹⁾. Den folkelige Overlevering kunde have sagt ham Grunden: den nemlig,

¹⁾ Jeg gaar ud fra, at Indskudet er Professorens og ikke det Øjenvidnes, i hvis Beretning det forekommer. Her som flere andre Steder i Bogen kan der dog være nogen Tvivl om, hvorvidt det er Professoren selv eller et af hans Vidner, der taler.

at Niels Kjeldsen var bleven saaret i højre Arm og derfor under den sidste Del af Kampen maatte føre Sablen med venstre Haand. Men dette Saar i Armen, som Professoren kun kender fra Folkefortællingen, anser han af den Grund for at være en romanagtig Udpyntning, og derfor aner han ikke, hvorfor Niels Kjeldsen opgav den tilsyneladende saa fordelagtige Plads i Vejens venstre Side for at ride over i den højre. Senere har det nu vist sig, at det alligevel havde sin Rigtighed med dette Saar i den højre Arm¹⁾, og at Overleveringen altsaa havde kunnet give den rigtige Forklaring.

Men over disse Indvendinger maa det, som alt sagt, ikke glemmes, at Karl Larsens Bog ikke alene river ned, men ogsaa bygger op. Professoren har selv, øjensynlig med stort Besvær og uden at sky nogen Vanskelighed, indsamlet Hovedmængden af det Stof, hvorpaa vort Kjendskab til Niels Kjeldsens Kamp nu hviler, og han har ved sin Bog givet Stødet til, at andre ligeledes har bragt deres Bidrag. Resultatet er blevet, at Niels Kjeldsens Navn nu er kendt over det hele Land, og at Fortællingen om hans Kamp, der ganske vist nu som før væsentlig hviler paa mundtlige Beretninger, dog har faaet en ganske anderledes fast Grund under Fødderne.

Og det kunde der nok trænges til. Overalt i Jylland levede vel endnu Niels Kjeldsens Navn og Mindet om hans sørgelige Død; men spurgte man den enkelte, hvad han egentlig vidste om denne Sag, eller hvor han vidste det fra, kunde næppe nogen give ordentlig Besked. Jeg husker meget vel, da jeg som Dreng første Gang hørte Niels Kjeldsens Navn. En Skrædderpike, der arbejdede

¹⁾ Se »Erklæringen« af 1. April.

i mine Forældres Hus, nævnede det en Dag tilfældigvis, og nysgerrig eller videbegærlig spurgte jeg om, hvem Niels Kjeldsen var. I faa Ord fortalte hun da Historien om hans Kamp og Død. Dette foregik en Gang i Halvfjerdserne, altsaa længe før »Legenden« var bleven nedskrevet af Oberst Emil Madsen, og højt oppe i Jylland.

Saa kom i Firserne de bevægede politiske Kampaar, og Niels Kjeldsen blev flittig udnyttet i forsvarsagitoriske Øjemed. Det kunde jo ikke undgaas, at man herved blev noget skeptisk over for den hele Fortælling, særlig naar man mødte den i forskelligt udpyntede Versioner. Jeg for mit Vedkommende betragtede, halvt ubevidst, Skræderpigens Fortælling som den oprindeligste og paalideligste Form; den stemmede ganske vist i Hovedtrækkene med »Vort Forsvars« Fremstilling, men havde langt færre Detailler, og i hvert Fald var denne Autoritet jo ikke af en saadan Art, at den kunde jage en historisk Tvivl paa Flugt. Som det gik mig, tænker jeg, det er gaaet saare mange Jyder, der kendte Fortællingen af mundtlig Overlevering. Historien trængte til at dokumenteres, og Niels Kjeldsen maatte engang stævnes for Kritikens Domstol. Nu er det gjort, og det kan siges, at han har bestaaet den kritiske Prøve ualmindelig godt.

Eller lad enhver, der ad andre Veje har kendt noget til denne Episode, gennemblæse den første Del af Karl Larsens Bog — sidste Del, om Grev Lüttichau, maatte hellere have været udeladt — i Forbindelse med »Erklæringen« af 1. April og saa dømme, om det Billede af Niels Kjeldsens Kamp, han tidligere havde dannet sig, er bleven svækket og forringet ved de Vidnesbyrd, der nu er fremførte imod »Legenden«. For mit Vedkommende maa jeg sige, at ligesom Niels Kjeldsens Skikkelse nu staar ganske anderledes levende for mig, er ogsaa hans rent menneskelige Bedrift, som nu fuldt kan kon-

stateres, mig kærere end den halvt eller helt uforstaaelige Adfærd, man før har ladet ham udvise, og som dog ingen rigtig har troet paa.

Det er beklageligt, at Professor Frands Henningsen ikke vidste saa god Besked om Niels Kjeldsens Kamp, som vi nu ved, dengang han malede sit Billede »En Helt fra 64«. Billedet var da ikke blot blevet mere historisk korrekt, men tillige, ved den stærkere indre Sandsynlighed i Optrinet, af større kunstnerisk Værd.

Maleren vilde da ikke, som nu er sket, have givet os en dødsmerket Niels Kjeldsen, der, med ubedækket Hoved og allerede stærkt medtaget af den første Kamp, trykker Hesten op mod Landevejstræet, ventende paa den Død, som ogsaa uden Grev Lüttichaus Kugle vil være ham vis. Han havde malet os den Niels Kjeldsen, der kæmpede, fordi han vilde sejre, den Niels Kjeldsen, der, lige til den dræbende Kugle ramte ham, kunde svinge sin Sabel i Luften og raabe »Ingen Pardon«. Eller muligvis havde han, i Stedet for at gengive Kampens allersidste Øjeblikke, om hvilke der endnu hersker nogen Uklarhed, da man ikke bestemt kan angive Hestenes Stilling paa Landevejen, foretrukket at male den umiddelbart foran gaaende Scene, da Niels Kjeldsen og hans tre Angribere rider Side om Side. Hvilket herligt Emne for et Maleri vilde det ikke være! De fire Heste i en galoperende Klynge hen ad Landevejen; nærmest inde ved Grøften den noget tunge jyske Hest, der bærer Niels Kjeldsens brede Dragonskikkelse, i den blaa Kappe og med den lange Ryttersabel svunget i venstre Haand. Paa Siden af ham, halvt foran, halvt bagved, men dog lidt i ærbødig Afstand, de røde Husarer paa deres lette Blodsheste, i snorebesatte Uniformer, med Skærf og Pels-

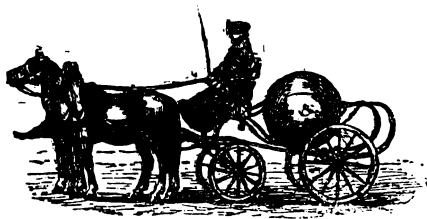

huer, og alle med Sablen draget, medens Pistolerne sidder urørte i deres Hylstre. Og vilde saa Kunstneren, som han nu har gjort, tilføje Grev Lüttichau i Baggrunden med en Revolver i Haanden og Sablen i Skeden kunde han, efter hvad der nu er fastslaaet, rolig gøre det uden at frygte for nogen Indvending fra den historiske Kritik.

Niels Kjeldsen var Søn af Gaardmand Kjeld Thomsen i Ullerup i Give Sogn og født d. 4. Februar 1840. Han blev begravet paa Give Kirkegaard d. 6. Marts 1864. I Kirkebogen er ved Notitsen om hans Begravelse tilføjet en Anmærkning, der giver Niels Kjeldsens Eftermæle i faa og jævne Ord: »Faldt under en Forpostfægtning mellem Viuf og Højen efter en tapper Modstand mod Overmagten, skudt bagfra igennem Hovedet af en preussisk Husar«.

Chr. Villads Christensen.

Kugleposten.

Postvæsenets Udvikling i Vendsyssel.

Udarbejdet i Anledning af Hjørring Postkontors
Hundredaarsjubilæum 1. Maj 1902¹⁾
ved
Postmester Th. Kornerup.

Ligesom man ved Boring gennem Jordlagene paa et enkelt Sted faar Overblik over Jordlagenes Beliggenhed endog over store Strækninger, saaledes vil man ved at gennemgaa Hovedlinierne f. Eks. i Postvæsenets Udvikling i en mindre Landsdel som Vendsyssel faa et let overskueligt Billede af hele Landets postale Udvikling. Nedenstaaende Grundrids vil derfor muligvis have Interesse ud over Vendsyssels Grænser.

Til Vendsyssel henregnes nedenfor stadig Øster Han Herred.

1. Ridende Post til Viborg 1544.

Tilløbene til Etableringen af et regelmæssigt Postvæsen, foreløbig blot til Brug for Regeringen selv, fik en fastere Form, da Christian III ved Kongebreve af 1544 befalede, at der skulde

---

¹⁾ Som Kilder er navnlig benyttet: Fr. Olsen »Det danske Postvæsen indtil 1711«, C. Klitgaards Artikel i »Vendsyssel Tidende« for 21. Juli 1898, F. C. v. Jessens »Haandbog i det udvortes Postvæsen« 1839—40, den officielle postale Literatur siden 1833 samt forskellige Artikler af nærværende Forfatter i »Aarbog for det danske Postvæsen« siden 1895.

holdes »Postkleppere« o: Postheste paa Strækningen Haderslev—Kolding—Paarup (1 Mil nord for N. Snede) —Viborg, samt ved Kongebreve af 1555 forlangte Postheste stationerede paa Strækningen Kjøbenhavn—Roskilde—Antvorskov—Nyborg —Odense—Assens, hvor Tolderen skulde holde Færge til Haderslev. At Haderslev dengang var Knudepunktet, skyldes naturligvis Hensynet til Forbindelsen med Hamborg; men allerede 1563 fandt man aabenbart, at Omvejen var for stor til Nordjylland, hvorfor Overfarten fra Middelfart etableredes.

2. Gaaende Post til Aalborg 1624.

Christian IV indrettede ved Forordningen af $24/12$ 1624 et Postvæsen, som Private kunde benytte, med kørende Post 1 Gang ugentlig fra Kjøbenhavn over Middelfart til Kolding, derfra gaaende Bude dels over Nørre Snede, Hald og Viborg til Aalborg, »huor fra de aff Wendsynsel oc dend egns Breffue forskickis« (Forordningens § 17) — dels over Vejle, Horsens, Aarhus til Randers. At man i 1640 desuden etablerede ridende Post over Haderslev til Hamborg, var udelukkende for de udenlandske Breves Skyld.

Portoen, »Breffue-Pendinge« for »et Breff, som er et halff Arck«, fastsattes til 18 Skilling fra Kjøbenhavn til Aalborg, hvoraf de 6 betaltes af Afsenderen i Kjøbenhavn for Strækningen til Haderslev, medens de 12 betaltes af Modtageren i Aalborg for Strækningen nordfor Haderslev. Disse Penge udgjorde Budenes Løn; men desuden maatte Købstæderne bidrage til Budenes Underhold; saaledes ydede Aalborg i 1633: 60 Kurantdaler, Sæby 6 og Hjørring 2 Daler. Af disse Beløb udrededes samme Aar til hver af de 2 Aalborgbude 50, til hver af de 2 Randersbude ligeledes 50 Daler, til Viborg Lands-thingsskriver 10 og til Randers Byskriver 10 Kurantdaler. Denne Skat ophævedes 1653.

3. Kallundborg—Aarhus Færgen 1643.

Det fortjener endvidere at bemærkes, at man alt tidligt havde Øje for Betydningen af den korteste Vej fra Sjælland

til Nordjylland, nemlig ad Ruten Kallundborg—Aarhus, der findes omtalt i Christian IV's »Store Recesz« af 1643, hvor Taxten for Færgerne paa denne Rute fastsættes til 8 β pr. Person, ligesom paa Færgeruterne Rødby—Heiligenhafen og Gjedser—Warnemünde. Det er karakteristisk, at det netop er paa disse tre Ruter, man i Nutiden arbejder paa at faa Dampfærger.

4. Agende Post til Aalborg 1653.

Den postale Reformator Poul Klingenberg, der forpagtede Postvæsenet i Danmark fra 1653 til 1685, lagde Knudepunktet tilbage til Haderslev, men forøgede rigtignok samtidig Hastigheden, samt forenede de to jyske nordgaaende Poster til 1, nemlig: en 1 Gang ugentlig agende Post fra Haderslev over Kolding, Vejle, Horsens, Aarhus, Randers, Viborg til Aalborg, der paa følgende Maade sluttede sig til Hamborgposten, som fremførtes ridende 2 Gange ugentlig:

Fra Kjøbenhavn..	Onsdag og Søndag 10 ³ / ₄ Fm.
fra Haderslev	Torsd. - Mandag
i Hamborg.....	Lørdag - Onsdag Fm.
<hr/>	
fra Haderslev	Tirsdag 5 Fm.
i Aalborg	Fredag
<hr/>	
fra Aalborg	Søndag
i Haderslev	Torsdag
<hr/>	
fra Hamborg.....	Lørdag og Onsdag 5 Eft.
fra Haderslev	Mand. - Fredag
i Kjøbenhavn	Tirsdag - Lørdag

Fra 1687 afgik Posten fra Kjøbenhavn Tirsdag og Lørdag Aften.

Det varede altsaa 14 Dage at sende et Brev fra Kjøbenhavn til Aalborg og faa Svar tilbage. Porto for hele Strækningen var fremdeles 18 Skilling; dog skulde nu 8 betales for Strækningen til Haderslev, 10 for Resten. Budene modtog og afleverede selv Brevene undtagen i de Byer, hvor der var ansat Postmestre, saasom i Fredericia, Horsens, Randers, Viborg og Aalborg.

5. Ridende Post til Aalborg 1694 og gaaende Post til Skagen 1698.

Oversekretær Mathias Moth, der var Postdirektør 1688—c. 1699, medens Postvæsenet var overdraget hans Søstersøn, Christian Gyldenløve, gennemførte Forordningen af 25 Decb. 1694, hvorved Posten Haderslev—Aalborg forandredes til ridende 2 Gange ugentlig for en Lønning af ca. 474 Rdl. aarlig, ligesom det bestemtes, at der skulde etableres regelmæssig gaaende Bipost for privat Regning fra Aalborg til Hjørring, videre over Sæby til Frederikshavn og Skagen samt fra Aalborg til Hals med Baadpost til Læsø. Biskoppen over Aalborg Stift, Jens Jacobsen Bircherod oplyser, at den gaaende Post dog først kom i Gang den 21 Juli 1698. Den afgik fra Hjørring Fredag Morgen til Aalborg og var tilbage i Hjørring Søndag Aften.

6. Kallundborg—Aarhus Posten 1750.

Endvidere indførtes under Frederik V, medens Vilhelm Ludvig Rehder, Niels Müller og Johan Chr. Schrødersee vare Postdirektører, ved Forordningen af 17 Juli 1750 en agende Post hver 14de Dag mellem Kjøbenhavn og Aalborg over Tudse (Holbæk), Kallundborg og Aarhus, efter Vindens Beskaffenhed eventuelt over Refsnæs og Samsø; denne »commode Transport for Passagerer« afgik fra Kjøbenhavn Onsdag Eft. og skulde være i Aalborg Mandag Fm., om Vinteren Tirsdag Fm.

7. Ridende og agende Post til Fladstrand 1802.

Af de i 1698 oprettede Brevsamlingssteder i Hjørring, Frederikshavn, Sæby og Skagen omdannedes 1751 de tre sidstnævnte til en Slags Postexpeditioner underlagte Postmesteren i Frederikshavn, der dog kun lønnedes med Sportler.

1786 oprettedes endvidere et Postkontor i Hals, der imidlertid nedlagdes 1804. I Mellemtiden havde Sæby faaet Postkontor 1801, og Hjørring og Frederikshavn 1 Maj 1802,

nemlig ved Placaten af 13 April 1802, der samtidig etablerede dels en ridende Brevpost 2 Gange ugentlig mellem Aalborg og Fladstrand (fra 1818 Købstaden Frederikshavn), nemlig:

	Sommeren	Vinteren
fra Aalborg	Tirsd. og Fred.	Onsd. og Lørd.
fra Fladstrand . .	Tirsd. og Fred. Morg.	Mand. og Torsd. Morg.

dels en agende Pakkepost 1 Gang maanedlig, nemlig:

fra Aalborg . . . . . sidste Fredag (Vinter: Lørdag) i hver Maaned
 fra Fladstrand . . følgende Mandag (Vinter: Søndag)

Samtidig fastsattes Taxten for et enkelt Brev fra Kjøbenhavn til Hjørring til 8 Skilling, til Fladstrand, Sæby eller Skagen til 9 Sk., Vejlængden beregnet til henholdsvis 71, 76, 78 og 81 Mil.

Den nævnte Plakat af $13/4$ 1802 udstedtes af General-Postamtet, der dengang bestod af 5 Direktører, nemlig Christian Vilhelm Lange (Direktør fra 1794—1835), Baron Carl Gustav Knuth (1801—09), Fr. Hans Walter Harbou (1801—20), den bekendte geografiske Forfatter Henrik Peter v. Eggers (1801—08) og David Monrad (1801—42).

8. Postdampskib Kallundborg—Aarhus 1834—56.

Med Aaret 1834 indlededes en hel Revolution i Nordjyllands Postforbindelse med Hovedstaden, idet Postdampskibet mellem Kallundborg og Aarhus sættes i Gang paa Initiativ af Generalpostdirektionen, der dengang bestod af ovennævnte David Monrad (tillige 1809—35 Departementchef for danske Postsager), Rasmus Bruun Bojesen (Direktør 1824—40, tillige 1830—40 Departementchef for dansk Land- og Vandtransportvæsen), Georg Herman Monrad (Direktør 1830—

48) og Grev Danneskjold-Samsø (Direktør 1832—48, derefter Enedirektør til 1872)¹⁾.

Fra først af gik Dampskibet kun 1 Gang ugentlig, nemlig fra Kallundborg Søndag 8 Fm., med Ankomst til Aarhus 2 à 3¹/₂ Eft., derfra Mandag 8 Fm., med Ankomst til Kallundborg 2 à 3¹/₂ Eft., men allerede fra 1839 2 Gange ugentlig. Ved denne Forbindelse sparedes et helt Døgn i Forhold til Forbindelsen over Haderslev, ikke alene for Nordjylland men ogsaa for Skanderborg og Horsens, hvis Forbindelse med Hovedstaden nu gik over Aarhus, saalænge Dampskibsfarten varede.

Endvidere kom hertil den forbedrede Befordring med Dagvogne mellem Kjøbenhavn og Kallundborg samt mellem Aarhus og Aalborg, og fra 1839 flere Forbindelser til Aalborg samt en forøget Hastighed i Postgangen nord for Aalborg, saa at »Postexpressen« fra Kjøbenhavn Lørdag Eft. til Frederikshavn i 1840 kun brugte den halve Tid af, hvad der ordinært anvendtes i 1838 paa Turen i modsat Retning.

Da denne Periode saaledes er **Brydningstiden**, da det gamle og det nye — forældede Fordomme og moderne Fordringer — for første Gang brødes for Alvor, kan det utvivlsomt have Interesse at gennemgaa de da benyttede Forbindelser noget nøjere, og jeg har derfor efter Jessens »Haandbog i det udvortes Postvæsen« pag. 85—86 og 122—26 samt Supplement pag. 8 konstrueret følgende »Køreplan« for Aarene 1838 og 40:

---

¹⁾ Forskellen mellem »Assessor i Direktionen« og »Direktør« ses der her bort fra.

1838		Ugentlig Brevpost		Hver 2den Uge Pakkepost over Kolding
		over Kallundborg Rute 1	over Haderslev Rute 2	
Hovedp.	Fra Kjøbenhavn	L. 7 ³ / ₄ E.	Ti. 10 E.	L. 1 E.
	i Aalborg	M. 6 ¹ / ₄ F.	Fr. 6 ¹ / ₄ F.	Ti. 12 Nat
Sidepost	Fra Aalborg	M. 12 E.	Fr. 12 E.	To. 8 F.
	i Hjørring	— 9 E.	— 9 E.	— 3 ¹ / ₂ E.
	fra Hjørring	— 11 E.	— 11 E.	Fr. 6 F.
	i Frederikshavn	Ti. 4 ³ / ₄ F.	L. 4 ³ / ₄ F.	— 11 F.
Bipost	Fra Frederikshavn . .	Ti. 6 F.	L. 6 F.	
	i Sæby	— Form.	— Form.	
	Fra Frederikshavn . .	To. 4 F.	S. 4 F.	
	i Skagen	— Middag	— Middag	
1838		Ugentlig Brevpost over Haderslev		Hver 2den Uge Pakkepost over Kolding
		Rute 4	Rute 5	
Bipost	Fra Skagen	Ti. Form.	L. Form.	
	i Frederikshavn	— 4 E.	— 4 E.	
Bipost	Fra Sæby	O. Middag	enten S. Middag	eller S. Morgen
	i Frederikshavn	— 4 E.	— 4 E.	— 9 Fm.
Sidepost	Fra Frederikshavn . .	O. 11 E.	S. 11 E.	M. 6 E.
	i Hjørring	To. 4 ³ / ₄ F.	M. 4 ³ / ₄ F.	— 11 E.
	fra Hjørring	— 5 F.	— 5 F.	Ti. 8 F.
	i Aalborg	— 2 E.	— 2 E.	— 3 ¹ / ₂ E.
Hovedp.	Fra Aalborg	To. 6 E.	M. 12 Nat	O. 10 E.
	i Kjøbenhavn	M. 2 F.	Fr. 2 F.	S. 3 E.

1840	Ugentlige Brevposter over Kallundborg		Ugentlig Pakkepost over Kolding
	Expres Nr. 1	Ny Rute 2	Gl. Rute 3
Fra Kjøbenhavn	L. $7\frac{3}{4}$ E.	Ti. $7\frac{3}{4}$ E.	L. 1 E.
i Aalborg	M. $6\frac{1}{4}$ F.	To. $8\frac{1}{2}$ F.	Ti. 12 Nat.
Fra Aalborg.....	M. $7\frac{3}{4}$ F.	To. Morgen	
i Hjørring	— $3\frac{1}{4}$ E.	— $3\frac{1}{2}$ E.	
fra Hjørring	— $3\frac{1}{2}$ E.	Fr. 6 F.	
i Frederikshavn	— $8\frac{1}{2}$ E.	— 11 F.	

Det ses saaledes, at Rutens Varighed varierer fra $48\frac{3}{4}$ Time (2 Døgn) til 142 Timer (c. 6 Døgn). Men hertil maa dog bemærkes, at Opholdene undervejs udgjorde ved Pakkepostruterne Nr. 3 og 6 næsten ligesaa lang Tid som selve Befordringen, og ved Brevpostruterne Nr. 4 og 5 over Haderslev Halvdelen af den Tid, selve Befordringen medtog, saaledes som det nærmere fremgaar af nedenstaaende Tabel:

Kjøbenhavn—Frederikshavn	Ruternes Varighed i Timer			
	selve Befor- dringen	Ophold under- vejs	Ialt	
1838 {	Pakkepost 3 over Kolding ..	$72\frac{1}{2}$	$69\frac{1}{2}$	142
	— 6 — — ..	$72\frac{1}{4}$	$68\frac{3}{4}$	141
	Brevpost 4, 5 — Haderslev	$65\frac{1}{4}$	$33\frac{3}{4}$	99
	— 2 — —	$62\frac{3}{4}$	16	$78\frac{3}{4}$
1840	— 1 — Kallundbg.	$45\frac{1}{4}$	$11\frac{3}{4}$	57
	»Expres« 1 — —	43	$5\frac{3}{4}$	$48\frac{3}{4}$

Paa Rute 3 var der saaledes i Aalborg et Ophold paa 32 Timer, i Hjørring paa $14\frac{1}{2}$ Time, paa Rute 6 et i Kolding

paa 11 Timer, medens Opholdene ellers som Regel »kun« var paa 1 à $1\frac{1}{2}$ Time paa Pakkepostruterne, mod $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ Time paa Brevpostruterne. Paa Expressruten 1840 var det længste Ophold i Aarhus $2\frac{1}{2}$ Time, sandsynligvis for at afvente Skibet under ugunstigt Vejr.

Sørejsen over Store Belt tog $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{1}{2}$ Time, over Assens—Aarø Sund 1 Time, over Lille Belt $\frac{1}{2}$, fra Kallundborg til Aarhus 6 à $7\frac{1}{2}$ Time.

Kallundborg—Aarhus Skibet erstattedes af Korsør—Aarhus Skibet, da Banen Roskilde—Korsør aabnedes 27 April 1856. Fra 3 Sept. 1862 aabnedes dernæst Banen Aarhus—Randers, saa at der altsaa dermed var Forbindelse pr. Damp fra Hovedstaden til Randers, fra 1868 tillige over Fredericia.

Først da Kallundborg Banen aabnedes 1874, etablerede man paany Kallundborg—Aarhus Ruten, men uden at den i postal Henseende blev udnyttet som den burde.

9. Vendsyssels Forbindelse med Hamborg 1838—40.

Medens Nordjyllands Forbindelse med Hamborg for Brevenes Vedkommende var saa god, den efter Forholdene kunde være, var den for Pakkepostens Vedkommende indtil 1838 yderst slet, idet Opholdet i Kolding varede 3 Døgn, da begge Pakkeposterne nord- og sydfra alene vare indrettede efter Hensynet til Kjøbenhavn og derfor ikke passede med Hamborg. Pakkeposten fra Hamborg Onsdag 1 E. naaede saaledes Kolding Fredag $3\frac{3}{4}$ E., men maatte her vente paa Pakkeposten fra Kjøbenhavn Lørdag 1 E., afgik derfor fra Kolding først Mandag 11 F., og naaede hver 2den Uge Frederikshavn Fredag 11 F., 9 Døgn efter Afgangen fra Hamborg, jfr. ovenfor Rute 3.

Om omvendt: Pakkeposten fra Frederikshavn afgik hver 2den Uge Mandag 6 E., jfr. Rute 6, ankom til Kolding Fredag 11 F., maatte her vente paa Pakkeposten fra Kjøbenhavn Lørdag 1 E., afgik derfor fra Kolding først Mandag 9 F., og naaede Hamborg Onsdag $11\frac{3}{4}$ F., næsten 9 Døgn efter Afgangen fra Frederikshavn.

For Brevposternes Vedkommende var Forbindelserne i 1840 følgende:

Fra Hamborg	M. 8 E.	Ti. 10 E.	Fr. 10 E.	.....
i Frederikshavn	Fr. 11 F.	Fr. 8 $\frac{1}{2}$ E.	M. 8 $\frac{1}{2}$ E.	.....
Fra Frederikshavn	.....	S. 12 F.	M. 11 E.	To. 11 E.
i Hamborg	.....	To. 6 F.	Fr. 7 F.	M. 6 F.

10. Posttaxter 1838.

Et af de Forhold, der mest karakteriserer den gamle Tid, er de indviklede Regler for Posttaxternes Beregning, idet der ikke alene toges Hensyn til Vægt og Værdi, men ogsaa til Afstand og til Forsendelsernes Indhold, foruden at der fandtes andre Regler for Beregning af Indleveringsgebyr, Bærepenge og lignende Ydelser. For at give et nogenlunde samlet Billede af Systemet, saaledes som det kulminerede i 1838, har jeg efter Jessens »Haandbog« beregnet følgende Exempler paa Taxten for forskellige Forsendelser mellem Kjøbenhavn og Frederikshavn:

	Skilling		Ører
	Porto	Gebyrer	Ialt
Del II, Brevtaxt 1: Breve uden Indlæg, $\frac{3}{4}$ Lod	24	5	60
— — — 9 —	228	5	485
Brevtaxt 2, A: Breve med Akter, Dokumenter, Prøver, Fakturaer, Connossementer etc., 32 Lod	780	5	1635
Brevtaxt 2, B: Sammenpakninger af Breve, 32 Lod	2304	5	4810
Del I, Pakkeposttaxt:			
Afsnit I, A. Almindelig Vægttaxt, Pakker indeholdende Regnskabssager, stemplet Papir, Manuskripter, Kornprøver, Blomsterfrø, Skudsmaals- og Vandrebøger, Skattekvitteringsbøger, Lærebrevs samt Kobbermønt ($\frac{1}{3}$ Afslag i Fragten), Ex. 5 Ø	94	14	225

	Skilling		Ører
	Porto	Gebyrer	Ialt
B. for Victualier, Vildt, Fugle, indenlandske Fabrikvarer og raa Materialier til disse, 5 $\mathcal{R}$	68	14	170
C. 1, Sølvtaxten, for forarbejdet Sølv, rige Stoffer, udenlandske Kniplinger, andre kostbare Sager af Sølv Ex. 3, $\mathcal{R}$ til Værdi 150 Rdl.	90	30	250
C. 2, Guldtaxten, for forarbejdet Guld, Juveler, ægte Perler, indenlandske Kniplinger, Ex. 3 $\mathcal{R}$, 150 Rdl.....	75	30	219
NB. Dog skulde de under C nævnte Pakker taxeres efter Vægttaxten, hvis Portoen derved blev højere, altsaa for 6 $\mathcal{R}$, 150 Rdl. Værdi	107	30	285
Afsnit II, A: for Bøger, trykte Sager, Musikalier samt Akter til og fra det juridiske Fakultets Sprogcollegium i Kiel, Ex. 5 $\mathcal{R}$	38	14	108
B. for Akter, Dokumenter og andre Papirer uden Pengeværdi, indfrie Obligationer og Sparekassebøger, 12 Lod.....	120	14	279
5 $\mathcal{R}$	240	14	529
Afsnit III, A ¹⁾ for Sølv mønt og Sølvbarrer, Ex. en Pose indeholdende 1000 Rdl. i Sølv, 31 $\mathcal{R}$, se nedenfor.....	600	46	1346
A ²⁾ for Guldmønt og Guldbarrer, Ex. en Pose indeholdende 1000 Rdl. i Guld, 1 $\mathcal{R}$	330	35	760
B. for Banksedler og for Rentecoupons, som forsendes uden tilhørende Obligationer, Ex. et »Pengebrev« med 500 Rdl. i Sedler.....	144	22	346
dog et Brev med 500 Rdl. i Rentecoupons	144	32	367
C. for Obligationer, Actier, Vexler in blanco og andre Forskrivninger, som lyde paa Ihænde haven eller gælde i Hvermands Haand, Ex. 1000 Rdl.	144	37	377
Afsnit IV for Obligationer, Actier og andre Forskrivninger, som lyde paa bestemt, navngiven Ejer, samt Vexler, som lyde paa Navn, naar disses Værdi declareres ved Indleveringen, Ex. en Vexel 2000 Rdl., 1 Lod	84	42	262

At gøre nærmere Rede for, hvorledes Beregningen her er foretaget i hvert enkelt Exempel, vilde kræve megen Plads, dog skal et enkelt Exempel forklares, nemlig Eksemplet efter Afsnit III, A, 1:

I Jessens Haandbog, Tillæg pag. 4 angives Afstanden mellem København og Frederikshavn til $73\frac{1}{4}$ Mil, og pag. 58 angives for denne Afstand i Kolonnen »72—76 Mil«, at »Sølv-taxten« for 1000 Rdl. er 6 Rdl. 24 β = 600 β .

Gebyrerne, eller som de ogsaa kaldes: »Kontorrettigheden« bestaar af: a) Indleveringsgebyr ρ : Skriver- og Vejerpenge, der her maa regnes efter Tabellen pag. 23 efter Værdien til 27 β , samt b) Bærepenge, der efter pag. 24 efter Værdien kun vilde blive 10 β , men efter Vægten, 31 $\mathcal{R}$, bliver 19 β , hvilket Beløb da skal anvendes, da ikke alene Portoen, men hver enkelt af Gebyrerne skulde beregnes enten efter Vægt eller efter Værdi, eftersom man fik det højeste Tal. Portoen og Gebyrerne blive altsaa tilsammen 646 β , hvilket er 13 Kr. 46 Øre.

Systemet er saaledes meget omstændeligt og vilde være ganske ubrugeligt efter Nutidens Krav paa »hurtig Expedition«.

11. Hyppigere Forbindelser 1839—1870.

Som ovenfor antydet, forøgedes Antallet af Forbindelser efter Gennembrudet 1834. Nedenstaaende Oversigt vil i sammentrængt, overskuelig Form vise Udviklingens Linier:

	1833	1845	1854/55	1859/60	1860/62	1869/70
Haderslev—Aalborg	3	4	7	7	14	14
Kolding—Aalborg	1	2	2	7		
Aalborg—Hjørring	2	3	5	6	7	7
Hjørring—Frederikshavn . . .	2	3	4	4	4	4
Aalborg—Sæby—Frederiksh.	»	1	3	3	3	3
Hjørring—Skagen	»	»	2	1	1	»
Frederikshavn—Skagen	2	2	3	5	3 + 2	3 + 4
Frederikshavn—Sæby	2	2 à 3	1	1	3	3 à 4
Sæby—Læsø	1	1	1	2	»	»

Samtidig forbedredes Vejene. Chauséen Hjørring—Løkken anlagdes 1844—46, Chauséen Aalborg—Hjørring—Frederikshavn 1845—49.

12. Landpostnettets Udvikling 1862—1902.

Fra 1862 knyttes et nyt Led til Postvirksomheden, nemlig Landpostbudgange, hvoraf der i 18⁶⁹/₇₀ fandtes følgende i Vendsyssel:

under Aalborg:	Brønderslevposten	3	G. ugl.
	Aalborg—Ingstrup	3	- —
	Aabybro—Blokhus	3	- —
	Hjallerup—Asaa	3	- —
	Flauenskjold—Dybvad	3	- —
	Aalborg—Hals	2	- —
under Hjørring:	Hjørring—Lønstrup	7	- —
	Hjørring—Løkken	7	- —
	Løkken—Blokhus	3	- —
	Hjørring—Ugilt—Taars	2	- —
	Hjørring—Bjergby	2	- —
	Hjørring—Vidstrup	1	- —
under Frederikshavn:	Frederikshavn—Lengsholm	3	- —
	Frederikshavn—Tversted	3	- —
	Sæby—Vraa	2	- —
	Sæby—Gjeraa	2	- —

foruden Frederikshavn—Skagen, der endnu 1870 kun var kørende 3 Gange om Ugen, ialt 17 Budgange, hvoraf altsaa kun 2 daglige.

For Tiden findes der i hele Vendsyssel 265 gaaende Landpostbudgange, naar de fra Aggersund og Bonderup medtages, hvilke fordele sig saaledes:

i Aalborgs oprindelige Distrikt	139
i Hjørrings — —	85
i Frederikshavns oprindelige Distrikt	41

Men medens man fra først af kun havde gaaende Budgange »med Udvekslingssteder«, fik man fra 1876 oprettet Budgange med »Omdeling til hver Mands Hus«, og nu er

der 257 saadanne, idet der for Tiden i Vendsyssel kun findes 8 Budgange med Udvexlingssteder, nemlig ved Skagen og paa Læsø.

Efterhaanden omdannedes en Del af de gaaende Budgange til kørende, hvoraf der nu findes 21 i Vendsyssel; endvidere findes der en Baadpost fra Frederikshavn til Hirtsholmene, ialt 287 Landposter af alle Arter.

Og endelig blev flere af de kørende Landposter senere til »Stationsposter«, efterhaanden som nye selvstændige Posthuse oprettedes.

13. Banenettets Udvikling 1871—1902.

Da Vendsysselbanen aabnedes 16 Aug. 1871 med Dampskibsforbindelse over Limfjorden (indtil Limfjordsbroen aabnedes 17 Jan. 1879), nedlagdes naturligvis »Stationsposten« Aalborg—Hjørring—Frederikshavn; men dermed var dog ikke »Posthornets Tid« forbi. Allerede 1 Marts 1872 etableredes Diligence fra Hjørring til Løkken, omdannet til Dagvogn 1 Sept. 1898, og 1 Decb. 1892 suppleret med Dagvogn Løkken—Vraa, der atter 1 Nov. 1894 erstattedes af en 2den daglig Vogn fra Løkken til Hjørring.

Mellem Brønderslev, Saltum og Aabybro etableredes Dagvogn 1 Jan. 1881, og fra 1 Juli 1884 Diligencen Hjallerup—Asaa, ligesom Dagvognsruten Hjørring—Taars forlængedes til Sæby 1 Sept. 1885.

Dermed havde »Stationsposterne« kulmineret. Da Skagensbanen aabnedes 25 Juli 1890, Fjerritslevbanen 19 Marts 1897 og Sæbybanen 1 Aug. 1899, forsvandt naturligvis Stationsposterne paa de tilsvarende Strækninger; Hjørring—Sæby Ruten indskrænktes til Hjørring—Ø. Vraa, og Asaa—Hjallerup Diligencen omdannedes til Dagvogn ligeledes 1 Aug. 1899, og dermed ophørte den sidste Diligence i Vendsyssel, idet der nu kun findes Dagvogne α : Befordring for Kontrahentens Regning.

Antallet af indskrevne Rejsende har været foruden de med Dagvogne befordrede:

	1860/61	1870/71	1884/85	1898/99
Ved Aalborg	3880	3356	1857	2946
— N. Sundby	»	153	»	»
— Hjørring	1124	1407	846	241
— Løkken	»	»	573	83
— Hjøllerup	»	»	146	312
— Asaa	»	»	74	271
— Flauenskjold	»	»	214	394
— Sæby	274	301	1102	2033
— Frederikshavn	795	1047	1953	2237
— Skagen	10	182	1009	»
Hals	»	»	»	635
Fjerritslev	277	253	591	1192
Ialt ..	6360	6699	8365	10344

Til Mindet om den svundne Tid hører Mindet om en enkelt Familie i Vendsyssel, hvoraf en Række dygtige Postkontrahenter er udgaaet: Familien Holmen. I »Vendsyssel Tid.« for 21 Juli 1898 nævnes saaledes: Morten Andersen, der ca. 1815 fik Postruten Aalborg—Hjørring—Frederikshavn, som han 1827 overdrog sin Broder Christen Andersen Holmen, f. 1786 i Poulstrup, død 1881. I ikke mindre end 43 Aar var denne Postkontrahent, indførte bl. A, i 1849 den første Fjedervogn til Hjørring By. Endvidere bør nævnes Møller Schmidt i Hjørring Mølle, f. 1798, død 1860, samt Christen Holmens Søn Hans Christensen Holmen, f. 1828, død 1898, der fra 1845 kørte Posten for sin Fader mellem Hjørring og Frederikshavn, indtil han 1855 for egen Regning besørgede Ruten N. Sundby—Flauenskjold, indtil 1857, og omtrent samtidig overtog Turen Hjørring—Brønderslev. Da denne efter Banens Aabning blev nedlagt, overtog han Hjørring—Løkken Turen, der efter hans Død overgik til Enken.

Hans Broder Carl Holmen, f. 1834, er blevet bekendt i

sin Egn ved »det morderiske Overfald« paa Diligencen paa Flyvbjerg Bakke ved Tolne, hvor han udviste stor Aandsnærværelse.

14. Nye Posthuses Oprettelse 1852—1902.

Efter at Sæby Postkontor var forvandlet til en ikke-regnskabsførende Expedition, var Vendsyssel delt i kun 3 Postdistrikter, den sydlige Halvdel incl. Brønderslev og Flauenskjold hørte under Aalborg, den nordvestlige Fjerdedel incl. Taars og Sindal hørte under Hjørring, den nordøstlige Fjerdedel incl. Sæby og Skagen under Frederikshavn Postkontor.

Siden 1852 føjedes et nyt Led til Postvirksomheden, nemlig Brevsamlingssteder, hvoraf der i Vendsyssel i de følgende 50 Aar oprettedes ialt 71, hvoraf 11 efterhaanden nedlagdes, medens 14 omdannedes til Postekspeditioner, saa at der nu ialt findes 46 Brevsamlingssteder.

De første Expeditioner vare kun »ikke-regnskabsførende«, nemlig foruden Sæby: Læsø oprettet 1859, N. Sundby 1861, Løkken 1871 og Brønderslev 1873. Disse bleve senere omdannede til selvstændige Postekspeditioner, foruden at flere saadanne oprettedes og derved udsondredes af de tre oprindelige Postdistrikter, nemlig:

af Frederikshavns Distrikt: Sæby 1870, Skagen 1874 og Læsø 1877;

af Hjørrings Distrikt: Løkken 1872, Sindal 1882, Taars 1883, Ø. Vraa 1885 og Vraa 1889, samt

af Aalborgs Distrikt: N. Sundby 1870, Brønderslev 1874, Aabybro 1876, Hjallerup 1877 (af hvis Distrikt atter udsondredes: Flauenskjold og Asaa 1879 samt Dronninglund 1899), endvidere Ø. Svenstrup, nu kaldet Skovsgaard 1879, Hals 1882 og Sulsted 1885.

Ved Loven af 1889 omdannedes atter Sæby, N. Sundby, Brønderslev, Aabybro, Hjallerup og Hals til Postkontorer.

Udviklingens Hastighed ses af følgende Tabel over Antallet af de forskellige Slags Posthuse i Vendsyssel:

Ved Udgangen af	Brevsamlingssteder	Postexpeditioner		Postkontorer	Posthuse ialt
		ikke regnsk.	regnskabsførende		
1850.....	»	2	»	2	4
1860.....	12	3	»	2	17
1870.....	16	3	1	2	22
1880.....	20	»	11	2	33
1890.....	34	»	11	8	53
1900.....	46	»	12	8	66

For Hjørrings Vedkommende kan oplyses, at Posthuset var installeret:

- 1802—10 under Apotheker Johan Ludvig Hartmann som Postmester, i Ove Jensens Gaard, Nørregade 8;
 1810—64 under Justitsraad Henrik Hartmann, i Kjærsgaards Ejendom, Flensteds Landmandshotel, Nørregade 2;
 1864—66 under Kammerraad Østergaard, i Materialist Hadersens Ejendom, Nørregade 5;
 1866—71 under Ritmester Bülow, i Sagfører Henrik Schmidts Ejendom, Skolegade 1;
 1871—00 under Bülow og Kaptain Wimmer, i Stationsbygningen;
 siden 5 Maj 1900 i en særlig af Staten bygget Post- og Telegrafbygning.

15. Personellet.

Det statsansatte og kontraktmæssig antagne Personale ved samtlige Posthuse i Vendsyssel, derunder de 7 under Aalborg og Fjerritslev sorterende Brevsamlingssteder, er i Lønnings- og Kontorholdslovsforslagene for 1902 budgetteret at skulle omfatte:

	A.	H.	F.
17 Postmestre	9	4	4
3 Postexpeditører	1	2	>
9 Postexpedienter	2	3	4
7 Postassistenter	3	2	2
15 Postbude	2	6	7
51 statsansatte tilsammen	17	17	17
46 Brevsamlere	24	14	8
7 Postkontrahtenter	5	2	>
22 kørende Landposter og Baadposter..	10	9	3
265 gaaende Landposter	139	85	41
391 ialt, nemlig	195	127	69

hvilke fordele sig mellem Aalborgs, Hjørrings og Frederikshavns oprindelige Distrikter med henholdsvis 195, 127 og 69 Postfunktionærer.

Medens 2 Medlemmer af Familien Hartmann vare Postmestre i Hjørring fra 1802 til 1864, var et 3die Medlem, H. V. Hartmann Fuldmægtig sammesteds 1852—67, Brevsamler i Løkken 1870—71, Postexpeditør her 1871—89 og derefter Postmester i N. Sundby.

16. Postforsendelsernes Antal 1861—1901.

Naar de under Aalborg og Fjerritslev hørende Distrikter udelades, bliver Antallet af de i Vendsyssel (incl. Ø. Han Herred) omdelte Postforsendelser følgende:

	1860/61	1900/01	Kvotient
Aviser	142,000	3,917,000	27
Breve	136,000	2,954,000	22
Postanvisninger og -opkrævninger	2,000	141,000	70
Almindelige Pakker	7,000	111,000	16
Pengebreve og Værdipakker	4,000	31,000	8
Ialt ..	291,000	7,154,000	25

— altsaa nu 25 Gange saa mange som for 40 Aar siden.

Det ved Postanvisninger og Postoprævninger udbetalte Beløb var i 1860—61: 18,400 Rdl. og i 1900—01: $2\frac{1}{2}$ Million Kroner, eller 70 Gange saa meget som for 40 Aar siden.

I Forhold til Folkemængden var det viderefra ankomne Antal almindelige Breve i Hjørring Amt (de lokale Breve undtagne):

i 1860—61.....	1,6	Breve pr. Individ			
i 1874—75.....	3,7	—	—	—	
i 1894—95.....	14,3	—	—	—	
i 1900—01.....	17,0	—	—	—	

Brevantallet er altsaa i disse 40 Aar voxet 10 Gange saa stærkt som Folketallet, der i denne Aarrække kun er voxet fra 84,500 til 119,400 Indbg.

17. Forbindelsen med Hamborg og Norge 1871—1902.

Den 17 April 1871 etableredes en Dampskibsforbindelse mellem Frederikshavn og Arendal, fra 10 April 1872 erstattet af Forbindelsen til Christianssand, først 2, fra 1876: 3 Gange ugentlig om Sommeren, samt fra 1883 endvidere 2 Gange om Vinteren.

Den 17 Aug. 1873 etableredes Forbindelsen Frederikshavn—Gøteborg, 3 Gange ugl., fra 1880 dog 6 Gange om Sommeren, fra 1886 daglig hele Aaret, i Tilslutning til et sent Aftentog fra Hamborg med Sovevogn til Randers og Ankomst til Frederikshavn 12⁴⁰ Middag samt i omvendt Retning Tog med Ankomst til Hamborg 7⁵⁴ Fm.

Man var saaledes rigtig godt i Gang med at faa oparbejdet en fortrinlig Trafikrute gennem Jylland, da den danske Regering i Stedet for at udvikle den jyske Forbindelse saaledes, at den kunde tage Konkurrencen op med den svenske Vestkystbane, der aabnedes i 1889, tvertimod i 1889 begik det ubegribelige Fejlgreb at slaa den jyske Forbindelse i Stykker, ikke alene ved at lade Damperen til Gøteborg indskrænkes til 3 Gange ugentlig, men ved tillige at ødelægge Forbindelsen med Altona, hvorfra Posten nu afgik 6²⁰ Eftm.,

hvilket var for tidligt for Hamborg Børsen, ligesom Posten nu ankom til Altona 11⁴⁹ Fm., hvilket var for sent for Hamborg Børsen, foruden at man mistede Tilslutning til de store kontinentale Tog sydpaa, ikke at tale om, at Hamborgs Aftenpost til Jylland nu sendtes ad Omvejen: Kiel—Korsør, hvorved den forsinkedes saa meget, at Kjøbenhavn faktisk fik et helt Døgns Forspring fremfor de jyske Kjøbmænd.

Dette Fejlgreb fremkaldte en kraftig Bevægelse blandt de jyske Handels- og Landboforeninger, støttet af Handelsforeningen i Christianssand og Handelskamrene i Hamborg og Flensborg; en tidligere Ankomst til Altona opnaaedes, og da endvidere Christianssand-Damperen fra 1 Maj 1895 kom til at løbe daglig, indgav samtlige jyske Rigsdagsmænd den 14 Decb. 1895 en energisk Adresse til Indenrigsministeren og fremtvang derved Etableringen af det saakaldte »Tysketog« (Nr. 163), med sen Afgang fra Altona. Da dette imidlertid først naaede Frederikshavn 7^{1/2} Aften, fortsattes Agitationen i Jylland, og fra 1 Maj 1898 opnaaedes dog, at Toget ankom til Frederikshavn 3¹⁰ Eftm.; men selvfølgelig kan Bevægelsen ikke standses, førend Tilstanden fra 1889 er genindført, o: at Tog 163 naar Frederikshavn Kl. 12^{1/2} Middag, inden Christianssands- og Gøteborg-Dampskibenes Afgang, samt at Toget i modsat Retning (Tog 188) afgaar senere fra Frederikshavn om Aftenen, men med Ankomst til Altona 8¹⁴ Fm. ligesom hidtil.

Hertil kommer imidlertid to andre Momenter af allerstørste Betydning, nemlig:

1) at man ved at etablere en Dampskibsforbindelse fra Frederikshavn til Laurvig eller Christiania, saaledes som den norske Regering gentagne Gange har foreslaaet, sidst for kort Tid siden, vil kunne gøre Rejsen fra Hamborg til Øst-Norge betydelig kortere end over Helsingborg—Møllerud, idet den lige Linie fra Hamborg til Christiania overskærer Aarhus, medens Helsingborg ligger 20 Mil øst for denne Linie, saa at den jyske Transitlinie med Lethed kan optage Konkurrencen med Helsingborglinien. At man i Jylland ønsker

denne Forbindelse ogsaa af Hensyn til forøget Kødexport til Christiania, nævnes her blot for at vise Spørgsmaalets store nationaløkonomiske Betydning for det danske Landbrug, ligesom det ogsaa har Betydning for Fiskeexporten.

2) og at man ved at etablere Kallundborg—Aarhus Ruten om Natten som Hovedpostforbindelse med Nord- og Vest-Jylland, opnaar lignende Fordele som i 1834—39, da denne Rute etableredes paa Postdirektionens Initiativ, — idet man da kan lade den fra Altona Kl. 5⁴⁰ Eftm. afgaaende Post, derunder Posten fra Londoner og Pariser Børserne samt fra hele Vest- og Syd-Europa forceres frem til at naa Aarhus Kl. 1¹/₂ Nat og der møde Aftenposten fra Kjøbenhavn og hele Sjælland og Lolland-Falster, i Stedet for, at denne Hovedpost fra Vest- og Syd-Europa nu bruger 3 Timer om at naa fra Vamdrup forbi Fredericia, fordi den skal vente paa Kjøbenhavns Aftenpost. Anvendes disse 3 Timer til at føre den frem til Aarhus i Stedet for til Fredericia, og ankommer Kjøbenhavns Aftenpost til Aarhus Kl. 1¹/₂ Nat over Kallundborg, vil disse to Hovedposter forenede kunne omdeles i hele Jylland med Landposterne, — og ligesom man i 1834—39 ved Postdirektionens Fremsynethed opnaaede, at de jyske Byer over Kallundborg fik Kjøbenhavnsposten 1 Døgn tidligere end over Haderslev, saaledes vil de nord- og vestjyske Landdistrikter nu kunne faa samme Post 1 Døgn tidligere over Kallundborg end over Fredericia. Omvendt vil hele Jyllands Aftenpost kunne naa Kjøbenhavn inden 1ste Ombæring (Søndag incl.).

Dette er Jyllands postale Program. Det er kun et Tids-spørgsmaal, naar det vil være gennemført, selv om man til at begynde med har maattet søge det gennemført stykkevis. — Programmet er saa velbegrunder, at man en Gang her vil kunne anvende Disraelis Ord:

»Det kom tilsidst, som alt kommer,
naar Mænd ere faste og rolige«.

Fra det gamle Randers.

Af Stiftamtmand Stemann.

St. Clemens Taarn.

St. Clemens Kirke var Sognekirke for den sydlige Del af Byen, og Sognet, der mod Syd gik til Fjorden, omfattede bl. a. Trangstræde og Dyttersken samt den sydlige Del af Brødregade og en tilsvarende Del af nuværende Torvegades Østside¹⁾.

Kirken med den dertil hørende Kirkegaard indtog Terrainet mellem Middelgade og Brødregade fra den nordre Side af det senere Taarnstræde og indtil der, hvor Middelgade og Brødregade mødes (det tidligere saakaldte »Paderups Hjørne«).

Der foreligger kun meget magre Efterretninger om Kirken: Navne paa to af dens Altere, St. Nicolai²⁾ og Vor Frues Alter³⁾, 1506 en Sjølegave af en Eiendom ved Gadekilde og Navnene paa nogle af dens Præster: 1403 Nicolaus Thordsen⁴⁾, 1443 Laurens Pedersen⁵⁾, 1501⁶⁾ og 1532⁷⁾ Peder Olufsen. (Om Henning Baltersen har været Præst ved St. Clemens Kirke maa staa hen⁷⁾.) Desuden har man fra 1535 en Fortegnelse

---

¹⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers« 149; Sammes Diplomatarium 228—30; Randers Bys Raadstuebog 1526—1609 S. 5—6; Randers gl. Kirkebog fra c. 1600 fol. 16. ²⁾ See Tillæg 2. ³⁾ Galthen: »Beskrivelse over Randers« 27. ⁴⁾ Danske Mag. II. 135. ⁵⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers« 149. ⁶⁾ See Tillæg 1. ⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. II. 727—28.

over »Sølv«¹⁾ deriblandt en Monstrans, 5 forgyldte Kalke med tilhørende Diske og et Kors, som St. Clemens Kirke maatte udlevere til »Sølvs-katten« til udvalgt Biskop Knud Gyldenstjerne og Ove Vincentsen Lunge. Fem Aar efter denne Plyndring til-lod Kongen i Marts 1540 Borgerne i Randers at nedbryde Kirken og Kirkegaarden undtagen Taarnet. Materialerne skulde anvendes til at »forbygge« de andre to Sognekirker og »holde dem ved Magt«. Paa det Sted, hvor Kirke og Kirkegaard før var, skulde der bygges Gaarde og Vaaninger, hvilke der skulde paalægges Jordskyld, som aarlig skulde betales til de to andre Sognekirker²⁾. Af et Kongebrev af 1552³⁾ ses, at Niels Hølle-berg nu eier Koret af St. Clemens Kirke og at Borgmester Jens Bay svarer Jordskyld »af et Stykke Jord St. Clemens Kirkegaard«, og i samme Brev nævnes gjentagne Gange »Boer ved St. Clemens Kirke«.

Den 7 Juni 1542 bestemte Kongen, at St. Clemens Præste-gaard fremtidig skulde være Præstebolig for Frue (o: Graa-brødre) Sogn, og at den til St. Clemens Præstebol henlagte Jordskyld skulde tillægges Byens to andre Præstegaarde, lige-som den Jordskyld, der havde ligget til St. Clemens Kirke, fremtidig skulde høre til Byens to andre Sognekirkers For-bedring⁴⁾. Herefter maa det antages, at den tidligere St. Cle-mens Præstegaard, om hvis Beliggenhed dog intet er oplyst, er den samme, som ommeldes i et i Anledning af Sogne-præsten Mag. Niels Adamsens Død den 7. August 1587 fore-taget Syn over Præstegaarden i Graabrødre Sogn⁵⁾. Af dette fremgaar, at der i alt Fald har været en Storstue fornedet og et lidet Kammer, to Overstuer og af Udenomslokaliteter en Stald og et »Meenus«.

Om Kirkens Udseende haves ingen Oplysning, kun synes det af en Notits fra c. 1540 i ovennævnte Raadstuebog⁶⁾ at fremgaa, at den har været tækket med Bly, hvilket ved Kirkens

¹⁾ See Tillæg 2. ²⁾ See Tillæg 3. ³⁾ Hofman: »Samlinger af Fundationer m. m.« II. 343—46. ⁴⁾ Erslev og Møllerup: »Danske Kancelliregistranter 1534—50« S. 225. ⁵⁾ See Tillæg 4. ⁶⁾ See Tillæg 5.

Nedrivelse blev delt mellem St. Mortens og Graabrødre Kirker. St. Clemens Taarn blev som bekjendt staaende endnu mange Aar efter. Fra 1650 og 1656 haves Syn, hvoraf man faar Oplysning om, at det var meget forfaldent, og tillige enkelte Vink om dets Indretning.

Hvad Taarnets Ydre angaar, viser Resen det paa Planen over Randers fra c. 1650¹⁾ som firkantet med anseligt Spir. Dette stemmer ogsaa med en den 16. Februar 1650 efter Borgmester og Raads Begjæring foretagen Synsforretning over Tømmeret i Taarnet²⁾, af hvilken iøvrigt frørgaar, at ogsaa det var trøkket med Bly. Synet af 10. Mai 1656³⁾, ligeledes foretaget efter Borgmester og Raads Foranledning, omtaler Glamhuller paa den søndre Side af Taarnets Mur, og af Randers Kæmnerbog 1584⁴⁾ sees, at der i alt Fald dengang i Taarnet har været en stor Klokke. Spiret afbrændte den 28. November 1671, faa Aar efter at det var bleven fornyet⁵⁾. I hvilket Aar Taarnet blev nedbrudt, vides ikke. I Randers Kæmnerbog 1701 omtales endnu en Eiendom »ved St. Clemens Taarn«, og 26. Juni 1724 ser man af en til Byfogden indgiven Begjæring fra Feldbereder Anders Bentsen om Synsmænds Udnævnelse, at hans Eiendom lider Skade »af St. Clemens Taarn ved den deraf nedbrudte Pille . . . . de høie brudden af-fældige Mur, som endnu staar tilbage og af Veirlig kan nedfalde«⁶⁾. Taarnet staar altsaa endnu i Sommeren 1724 som Ruin. Hvornaar ogsaa denne Levning er fjernet, kan ikke oplyses, men det maa være sket i Løbet af de næste 12 Aar; thi den 20. October 1736 er der »et Skjøde af Magistraten udgiven til Rasmus Pedersen Møller i Randers angaaende et Stykke Ødeplads imellem Rasmus Møllers Gaard og Anders Bentsen Feldbereders iboende Gaard, og er St. Clemens Taarns Gaard«⁷⁾.

¹⁾ Gjengivet i Saml. for jydsk Hist. og Top. 3 R. II. 204.

²⁾ Randers Bys Tingbog 1650 fol. 74. ³⁾ Randers Bys Tingbog 1656 fol. 131. ⁴⁾ S. 191. ⁵⁾ L. N. Randrop: »Randers March« S. 1, Note 2. ⁶⁾ Randers Justitsprotokol 1722—28 fol. 257—58. ⁷⁾ Randers Justitsprotokol 1733—41 fol. 409.

Vor Frue Taarn¹⁾.

Alle Forfattere, der nærmere have beskæftiget sig med Randers Bys Historie og Topografi, kalde Taarnet paa Torvet, formentlig med Resen som Kilde, »St. Peders (Petri) Taarn«, men mærkelig nok har jeg hverken i Randers Bys Ting- eller Kæmnerbøger fundet denne Betegnelse. Det kaldes her enten »Frue Taarn paa Torvet« eller »Randers Bys Klokketaarn« eller »det store Klokketaarn paa Torvet«.

Taarnet paa Torvet laae efter Resens Plan over Randers paa Hjørnet af Torvet og Nørregade og gjengives hos ham som en firkantet Bygning med et lille Spir med Veirfløi midt paa Taget²⁾. I Texten til fornævnte Plan betegnes det som »Taarnet paa Torvet med Stormklokke og andre store Klokker samt Seierværk fordum St. Peders Taarn . . . «

Denne Beskrivelse passer ret godt med Oplysninger, som indeholdes i flere Synsforretninger fra 17de og 18de Aarhundrede i Randers Tingbøger³⁾. Efter disse var det firkantet, mod Øst indbygget i et i privat Eie værende Stenhus og havde et med Teglsten tækket Tag, hvorpaa fandtes et blytækt Spir med en »Stang« paa Spidsen. Spiret, i hvilket »Slaaklokken« hang, havde Glamhuller, og i Taarnet under Spiret fandtes »Globvinduer«. Indvendig var der ved Jorden et Rum, hvori der 1704 opbevaredes alle Haande gamle Sager saasom Fjæl, et gammelt Møllehjul og et Skilderhus, og 1795 Inventarier hørende til Brand- og Markvæsenet. Ved Taarnets sydøstlige Hjørne stod en stor grundmuret Pille, hvori en Stentrappé førte op til dets 3 Lofter, og paa det nederste af disse var »Værket« (et 24 Timers Seierværk)⁴⁾ anbragt. Foruden for-

¹⁾ Spørgsmaalet om, til hvilken Kirke dette Taarn kan have hørt, haaber jeg ved en anden Lejlighed at komme ind paa.

²⁾ Ikke meget forskelligt herfra gjengives det paa Billedet af Randers i Frederik Vs Atlas fra 1753. ³⁾ Randers Tingbøger 1650 fol. 74 og 223; 1656 fol. 131; 1694—98 fol. 38—40; 1703—8 fol. 70 og 72; see ogsaa Randers Auktionsprotokol 1785—99 fol. 454 ff.

⁴⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« 146.

nævnte »Slaaklokke«, som 1795 solgtes ved Auktion¹⁾, var der i Taarnet endnu 4 andre Klokker, af hvilke »Femklokken« fra 1475, »Tiklokken« (omstøbt 1637) og »Stormklokken« (omstøbt 1721) nu hænge i St. Mortens Kirkes Taarn, medens »Tolvklokken« eller »Maren Paaskes«, fra 1541, er bleven anvendt til Støbning af andre Klokker²⁾. »Stormklokken« har der i sin Tid daglig været Brug for; thi som § 37 i Randers Bys Vide og Vedtægt fra 1609 melder »Skal Vagten paagaee om Aftenen, naar IX slaar, og da skal Bysvenden ringe Vagt med Stormklokken, og gange strax paa Vagten, og da skal Vagten paastaae om Vinteren til 4 slaar og om Sommeren til 3 slaar. Og ved de samme Klokkestunde, som forskrevet staar, skal Bysvenden ringe af Vagt igjen med samme Klokke, baade Vinter og Sommer, saa hver Mand kan vide, naar Vagten begyndes og naar de ganger deraf . . .«. Hvornaar denne Skik ophørte, er mig ubekjendt, men i et Brev af 12. September 1787 til Magistraten siger Klokker H. Brasch, at Stormklokken »ei ringes med oftere end naar Lig Begravelse er, der sker ved Vangevogterne og Byens Tjenere«³⁾.

Dette Taarn var iøvrigt i 17de og 18de Aarhundrede Byens Smertensbarn paa Grund af dets forfaldne Tilstand. 18de Februar 1650 er der i saa Hensende en Besværing fra Jacob Nielsen »wohnhaftig her i Randers«. I denne hedder det: »Det er idag min Klage over Borgermester og Raad her udi Randers, at de ikke paa Byens Vegne lader holde Vor Frue Taarn her ved mit Vaaningshus paa Torvet ved Magt og lige til Byens Gavn og mig uden Skade og Fare, hvor udover jeg tidt og ofte haver paa mit Hus lidt stor Skade i Synderlighed forgangen Onsdag, der mig nogle Tusinde Tagsten er sønderslagen fra samme Taarns Nedefaldelse paa mit Hus, saa jeg med Kone og Børn maatte udvige fra samme mit Hus af

¹⁾ Den kjøbtes af Klokkestøber Reimer for 23 ρ pr. $\mathcal{R}$ og veiede 6 Skippund 19 Lispund 15 $\mathcal{R}$ — betydelig mindre end man havde ventet. ²⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« 158—59 og Saml. for jydsk Hist. og Top. III. 352, Note 3. ³⁾ Protokol for Randers Bys Committerede 1760—1818 fol. 255.

Livsfare for samme Taarns og den paastaaende Spidses Brøstfældighed . . . .«. Samme Jacob Nielsen fortsætter Klagen et Par Maaneder efter, idet han den 13. Mai 1650 skriver, som følger: » . . . i Synderlighed er det, hvilket jeg haver mest for at frygte, tvende store Stykker løse Mure, som sig haver udgivet fra Taarnets Mur og ligger paa Fald over mit Hus, det ene og største er i det søndre og østre Hjørne, det andet under fornævnte Taarns østre Tag, alt imod mit Hus, item Stangen oven paa Taarnets Spids samt omliggende Bly og Taarnets Tække . . . .«. Allerede 1609 udtaltes i Byens Vide og Vedtægt § 76, at » . . . Randers By haver en saare ringe Indkomst og Forraad til at holde disse Broer, Taarne og andet ferdigt . . . .«; det 17de Aarhundredes Krige forarmede Byen yderligere, og følgelig lyde Bøsværingerne over Frue Taarns Tilstand i Aarhundredets Slutning ikke mindre højrostede end i dets Midte. Øvrigheden lader imidlertid af gode Grunde staae til. Det hedder i en Klage dateret 9. Marts 1685 fra Jens Pedersen Vintmøller¹⁾ og Hendrik Koep²⁾: » . . . . da bestaar vores Beskyldninger til velbemeldte vores gode Øvrighed, som følger. Vi fattige Mænd beklager os, hvorledes Vor Frue Taarn her paa Torvet baade udvendig og indvendig er meget brøstfældigt paa adskillige Materialier, Bly, Kalk, Sten og Tømmer, som øiensynlig kan sees, og endelig er nødvendig betimelig en Gang for alle at lade reparere og bebinde, hvormed bedst Behov gjøres og hvor det udkræves, paa det vi fattige Mænd, som bygge og bo næst ermeldte Taarn, ikke paa vores Grunde og Eiendomme, Liv og Helbred ei skulle nogen Skade, det Gud naadeligen afvende, tilføies, hvilket ofte er velvise Borgemester og Raad dets Beskaffenhed advaret og tilkjendegivet, at vi har tidt og ofte fra samme Taarns løse

¹⁾ Drev Krambodhandel, Skibsfart, Bryggeri, Brændevinsbrænderi, havde nogen Avling; Vinprøver 1693. N. H. Bay: »Randers ældre Kjøbmands-Liglaugs Historie« 101. ²⁾ Brygger og Brændevinsbrænder, skjænkede den sydlige Kirkedør til St. Mortens Kirke 1688. Gift med Lisbeth Johansdatter Chuer. Saml. for jydsk Hist. og Top. VIII. 232—33.

Sten udi haard Storm paa vores Huse i halve og Snese Tal taget stor Skade paa Tagsten og i andre Maader, saa man har levet og lever udi Livsfare de, som bor Taarnet saa nær. Tilmed er at befrygte, at de Klokker, der udi hænger, skal iligemaader — det Gud forbyde — vorde Skade tilføiet, som er for at befrygte, saafremt alt sligt ikke tages vel i Obagt derved . . . .«. I deres Svar af 9. Marts 1685 udtale Borgmester Søren Andersen og Raadmand Jens Pedersen Karmarch, at de » . . . ønskede intet heller end Taarnet og Spiret paa Taarnet efter forrige lovlig taget Syn skulde repareres, som ikke med ringe Midler kan forfærdiges saa vel Brøstfældighed paa Byens Bro og andet nødvendigt, mens siden Hans Kongl. Majestæt os konfirmerede at forblive ved Bestillingen, findes der aldeles ingen Byens Midler, ja undertiden ikke saa meget, der kan betaales en Vogn med, naar Reisende komme med Hans Kongl. Majestæts Pas, hvilket er dem og alle Byens Indvaanere vel vitterligt. Veed de Dannemænd nogen Raad til Penge at bringe til Veie, efterdi de urgerer derpaa, skal vi da med første lade det Nødvendigste reparere. Hvis ikke, kan de have os undskyldt. Ellers saasom vi erfare, at de agter at ville forhverve Klagevinde, da eftersom det ikke er vor Pligt at gjøre Bekostningen derpaa af vor egen Middel, eftersom saadant dem selv og samtlige Byens Indvaanere angaar, formoder vi, at Retten ikke tillader dem nogen Klagevinde over os i saa Maade til Præjudice at erlange . . . .«.

I det 18de Aarhundrede er Taarnets Brøstfældighed skreden rask fremad. Klagerne derover fortsættes. Medens disse tidligere mere holde sig til Spirets og Tagets farlige Tilstand, synes de senere at have angaaet Taarnet i sin Helhed. Det betragtes nu som noget selvfølgeligt, at hele Partier af Mursten fra Tid til anden styrte ned. Saaledes fremgaar af et Syn optaget den 18. Juli 1704 af Herredsfoged i Støvring og Nørhald Herreder Niels Jensen Skiøtt, der eier og beboer den mod Øst op til Taarnet stødende Gaard, at » . . . . 1. Paa den søndre Side ved den øster Ende af samme Taarn op til Herritsfogdens Niels Jensens iboende Gaard staar en stor grund-

muret Pille, hvor udi Trappen opgaar i samme Taarn, som er ganske brøstfældig paa det øverste og en Deel deraf er nedfalden og endnu ligger en Deel Mursten og andre Murens Fyldning løse og paa Skred at falde ned, som, naar sker, træffer lige paa bemeldte Niels Jensens Tag over sit Stuehus paa den vester Side. 2. Oven over samme Pille paa det sønderste Hjørne af Taarnet findes ungefær en tredsindstiuge Mursten høit, en og halvanden Sten bred, paa den øster Side, som sidder ganske løse ud fra Taarnets Mure lige over Niels Jensens Isterad, som derpaa gjør en stor Skade baade Tømmer og Tagsten, om den ei i Tide bliver repareret. 3. Samme Taarn fra den øverste Ende af Muren og til Slaaklokken er Taget med løse Tagsten paa alle fire Sider, som findes udskjellet uden en liden ringe Del 7 Sten høi paa en Side og tvende Fag paa en anden Side, og naar nogen af samme Sten paa den øster og halv den nord og sønder Side nedfalder, kan de ei komme til Jorden uden at beskadige og i Stykker slaae merbemeldte Niels Jensens Tag paa hans Isterad . . . .«. Synsmændene berette videre, at paa Herredsfogdens Hus er Grundmuren fra nederst til øverst ganske vaad og fordærvet, Loftfjælene forraadnede og hans Korn paa Lofterne ødelagt alt sammen af Vand, som er trængt ned gjennem et stort Hul i Taget foraarsaget ved nedfaldne Sten fra Taarnet, samt at de paa hans Loft endnu saae ligge nogle Mursten og en Kampesten derfra.

Jeg har nu ikke fundet Taarnets Tilstand omtalt før 1783, hvor Magistraten i en Skrivelse af 19. Marts til de eligerede Borgere som en Sidebemærkning i en Sag angaaende Nørreport omtaler »Klokketaarnet, der snart kan behøve en anselig Reparation«. Det er høist usandsynligt, at der er gjort noget i saa Hensende — 1786 og 1787 findes forøvrigt nogle Smaa-bevillinger til Klokkerne og Uhret — thi 23. Novbr. 1793¹⁾ stiller Magistraten Forslag om, at Taarnet nedbrydes og at

¹⁾ Protokol for Randers Bys Committerede 1760—1818 fol. 327—28.

4 af Klokkerne anbringes i et nyt Taarn paa St. Mortens Kirke. Dette Forslag vedtages af en af Borgerskabet efter Magistratens Anmodning frivillig udvalgt Deputation i Forening med Byens Repræsentanter den 29. Novbr. 1793, og den 11. Februar 1795 sælges Klokketaarnet ved offentlig Auktion til Niels Bay¹⁾ for 1760 Rdlr.²⁾, saaledes at Nedbrydelsen skulde være tilendebragt ved Udgangen af October 1796.

Tinghuset.

Efter at have nævnt »Taarnet paa Torvet« tilføier Resen »derhos Tingit med stoche oc Steen«. Om herved sigtes til en aaben Tingplads eller til en Tingbygning eller til begge Dele, oplyses ikke. At der i alt Fald i Slutningen af 17de Aarhundredede har været et Tinghus paa dette Sted, fremgaar af den ovenfor citerede Synsforretning af 1. Mai 1695, i hvilken der umiddelbart efter Beskrivelsen af »det store Klokke-taarn paa Torvet« findes følgende Passus: »Tinghuset, som staar op til samme Taarn, er og ganske forfuldet, som og vil af nye forfærdiges«.

Raadhuset.

Om det ældre Randers Raadhus, der skal være bleven opført 1616³⁾ og i Aaret 1778 blev afløst af Byens nuværende, findes Synsforretninger af 12. Mai 1656 og 6. Mai 1695⁴⁾. Det laae dengang tydelig nok paa samme Plads som nu, paa Hjørnet af Raadhusstræde og Torvet. Det bestod af to Bygninger, et 7 Fag Hus ud til Raadhusstræde, hvori »Curtegart« (corps de garde) tidligere havde været, og »det store Hus« ud til Torvet »med Gavlen paa den norder Ende«, hvor op til der laae en øde Plads⁵⁾. Medens førstnævnte Bygning kun

¹⁾ Niels Nielsen Bay var Kjøbmand, Kommandør for Jægerkorpsen. N. H. Bay: »Randers ældre Kjøbmands-Liglaugs Historie« 125. ²⁾ Randers Auktionsprotokol 1785—99 fol. 461. ³⁾ Pontoppidan: Danske Atlas IV. 365. ⁴⁾ Randers Bys Tingbøger 1656 fol. 131 og 1694—98 fol. 38 ff. ⁵⁾ Kæmnerbog 1693 fol. 77. Blandt de Eiendomme, Hr. Gunde Nielsen Rostrup svarer Skat af, findes op-

synes at have havt Stueetage og Kvist samt »et øverste og nederste Loft«, har »det store Hus« havt to Etager og to Lofter. Opgangen til »det øverste Raadhus«, hvor i alt Fald 1768 Raadstueretten holdtes¹⁾, var ad en Svale i Gaarden. Raadhusets Loft synes at have været benyttet til Lager²⁾. Danske Atlas oplyser derhos, at der fandtes Arrestkjældere i Bygningen. Yderligere vides, at en Pottemager havde leiet »Pottekammeret« i Raadhuset³⁾. Baade i 1656 og 1695 trænge begge Bygninger til Istandsættelse. I 1695 gjør Synsmændene forskellige Udsættelser om Tagene og Lofterne paa begge Bygninger samt om Blyrenderne paa det mindre Hus saa vel ud til Raadhusstræde som til Gaarden og bemærke, at Vinduerne overalt foroven og forneden trænge til at forbedres med Glas og Bly.

20. Februar 1778 udmeldte Magistraten Mænd til at gjøre Forslag til Raadhusets Istandsættelse. Der forhandlede saa imellem Magistraten og de eligerede Borgere om Sagen, og Resultatet blev, at Raadhuset nedbrødes og et nyt opførtes. Arbeidet bortliciteredes den 7. Juli 1778 efter Tegninger og Overslag fra Bygmester Mørup⁴⁾.

Paa Randers ældre Raadhus har der ligesom i andre Byer været holdt Bryllupper, og vi har et Par Oplysninger, der give Indblik i, hvad der kunde foregaa ved en saadan Raadhusfest, hvilke her endnu skulle anføres.

Mandag den 17. Juni 1651 feiredes Raadmand Niels Andersen Winthers⁵⁾ Bryllup med Raadmand Bendt Hansens Enke Karen Axelsdatter And. Da Bruden gjennem sin Moder,

ført: »Den øde Plads ved den norder Ende Raadhuset, som han er bevilget af Borgmester og Raad til videre for aarlig Jordskyld«.

¹⁾ Pontoppidan: Danske Atlas IV. 365. ²⁾ I St. Mortens Kirkes Regnskab for 1634 findes en Udgift for »3 Læs Fjæle at age fra Raadhusloftet og til Kirken«. ³⁾ Kæmnerbog 1701. ⁴⁾ Protokol for Randers Bys Kommitterede 1760—1818 fol. 86 og 104. ⁵⁾ Han ses lidt senere at bo i et Stenhus liggende paa Storegades vestre Side imellem denne Gade og St. Mortens Kirkegaard. Randers Tingbog 1654 fol. 370. Senere blev han Godseier og eiede Dalsgaard og Stevn, som han opbyggede. Saml. for jydsk Hist. og Top. 2. R. I. 346. 352. 354.

Karen Nielsdatter hører til Borgmester Niels Jacobsens ansete, rige og talrige Slægt, har Brylluppet vel nok været baade stateligt og lystigt. Det er derfor meget begribeligt, at den uheldige Præst Magister Niels Jørgensen Seerup af Them, der var blandt Gæsterne, ogsaa ved denne Leilighed forløb sig. Af et i den Anledning efter Aarhus Domkapitels Begjæring ved Randers Byting den 4. September 1654 optaget Tingsvidne¹⁾ ses, at Magister Niels Jørgensen ikke blot — som Trompeteren Jesper Lauridsen Muus udsiger — har været lystig (han tilføier dog straks, at han »ingen videre Uskikkelighed« saae), men han har tillige efter andre Vidners Udsagn, efter at den største Del af »Menigheden« var »nedergangen« af Salen, taget sin »underfodret« Præstekjole af og danset en kort Tid uden denne, været beskjenket, er faldet paa Gulvet i Dansen og har slaaet Øl af et Glas i sin Hue.

Nørreport.

Som tidligere meddelt i dette Tidsskrift²⁾ havde Randers en statelig Nørreport, og Afbildningerne hos Resen og i Kong Frederik Vs Atlas vise, at det ikke er med Urette, naar denne Port 1745 kaldes Nørre Taarn og 1783 Nørre Ports Taarn. Tidligere meddelte Syn af 1656 og 1695³⁾ vise, at den — som saa meget andet i Byen — var stærkt forfalden, og af følgende Tilførsel i en Raadhusprotokol⁴⁾ fremgaar, at Byen har havt Bryderi angaaende en Istandsættelse af Taarnet med en lille Konflikt mellem Takserborgerne og Stiftsbefalingsmanden Geheimeraad Benzon: »Anno 1745 den 11. Novbr. mødte Takserborgerne, efter at de forhen mange Gange vare tilsagte, og nu endelig gjorde Begyndelse til Ligningen over

¹⁾ Randers Tingbog 1654 fol. 357, jfr. ogsaa Hübertz »Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus«. II. 141. ²⁾ 3. R. II. 508 ff. ³⁾ Saml. for jydsk Hist. og Top. 3. R. II. 513 og 519. ⁴⁾ Randers Raadstue Sessions Journal, hvorudi indføres Magistatens daglige Samlinger og Forhandlinger, Conferencer med Borgerskabet, Vedtægter o. s. v. 1741—1766 fol. 15.

Nørre Taarns og Spirs¹⁾ Reparation for tilkommende Foraar 1746, men vilde ei fuldføre videre deraf end Skillings Taksten, den de fik færdig. Aarsag til Opholdene her udi var, at da Hans Excel. Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand Benzon udi sin Resolution og Ordre under 13. August 1745 haver fastsat, at Geistlige, Kongl. Betjente, Privilegerede og deslige, deres Grunde, de paabode, skulle eximeres og være fri for dette Paalæg, ville Taksereborgerne ikke paa egen Haand førend nærmere Raadføring med de 6 committerede Mænd og øvrige Borgerskab paa den Maade gjøre Ligning, i hvor meget de end derom bleve formanede, som man dem og siden skriftlig haver forestillet«.

I Slutningen af det 18de Aarhundrede reiser der sig en Stemme for at faae Porttaarnet nedrevet, men endnu mener Byens eligerede Borgere dog, at det paa Grund af sin Ælde bør blive staaende. Det er Kjøbmand Rasmus Welling²⁾, der den 17. Marts 1783 fremkommer med følgende Andragende til Magistraten:

»Underdanigst Pro Memoria.

Det er den velvise Magistrat bekjendt, at jeg som en ung Begynder har nedsat mig i en stor og kostbar Gaard, hvilken jeg formedelst Tidens Forandring i min betydelige Næringsvei er nødsaget at anbringe samme Gaard paa det fordelagtigste, allerhelst da den er større end til min Handel udfordres, og derfor gjerne ønskede mig et Stykke deraf bortleiet til Husværelser for en liden Familie, hvilken Bortleining ei vel kan ske, siden det dertil havende Hus ligger bag ved den saa kaldte gamle Nørre Port, der formedelst sin høie Mur betager mig Lysenet i Værelserne og Udsigten til Gaden, saa jeg ingen

---

¹⁾ Jeg har ment at kunne henføre denne Protokoltilførsel til Nørreport, da jeg aldrig har fundet »Klokketaarnet paa Torvet« kaldet »Nørre Taarn«, men unægtelig viser Tegningerne hos Resen og i Frederik Vs Atlas intet Spir paa Nørreport. ²⁾ Døde 26. April 1811. Stadshauptmand, boede paa Hjørnet af Nørregade og Torvestræde. Gav Aar 1800 en Sølvstage til Prædikestolen i St. Mortens Kirke. H. N. Bay: »Randers ældre Kjøbmands Liiglaugs Historie« 125.

fordelagtig Leiere kunde vente mig, i Fald jeg resolverede mig at lade samme Stykke Hus indrette til Leievaaning.

Min Begjæring er derfor herved til Den velvise Magistrat, om det ei kunde tillades, at samme murede Port, som i mine Tanker hverken er til Zir eller Nytte for Byen, kunde tillades at sættes til offentlig Auktion og bortsolgt paa Kondition, at samme blev nedbrækket, da de derfor indkomne Penge kunde efter Den velvise Magistrats Bestyring til andre Byens Udgifter anvendes, hvorpaa jeg vil forvente Deres Resolution.

Randers den 17. Martii 1783. R. Welling.«

Magistraten sender Andragendet med følgende Paategning til de eligerede Mænd:

»Byens velfornemme eligerede Mænd ville paa Ovenstaaende behagelig afgive os Deres gode Betænkning, hvorvidt denne nu til ingen Zir mere og til aldeles ingen Nytte kunde fortjene enten at repareres eller sælges til Nedbrydelse, og i sidste Fald tro vi, at Pengebeløbet for samme burde anvendes paa Klokketaarnet, der snart kan behøve en anselig Reparation.

Randers d. 19. Marts 1783.

Carøe. Lillianschiold. J. H. Stabell. D. Bredal.«

Herpaa svare de eligerede Mænd saaledes:

»Saa gjerne som vi ønskede at ville tjene Hr. Rasmus Welling i sin Ansøgning med at faae denne Byens Nørre Ports Taarn nedbrudt, saa ukjært er det os, at vi ikke tør for vores Medborgeres Skyld samtykke dets Nedbrydelse. Vel tilstaae vi, at det er til ingen synderlig Nytte, men med en liden Reparation kunde det blive indrettet til adskillig Brug, og at det jo virkelig i vore Tanker er til nogen Zir, det tro vi, og at en Del er af de samme Tanker med os, veed vi. Desuden synes vi og for sin Ælde Skyld, at Byen til en Afmindelse burde at lade det staae; thi stort kunde Byen vel ikke vente at faae derfor, naar den, som blev høistbydende, skulde igjen lade Grunden istandsætte. Det er alt, hvad vi herpaa i Svar kan give. — Randers d. 27. Martii 1783.

Søren Knabe. D. Mammen. Chr. Sparre.

Thomas Hansen. Anders Jørgensen Møller.«

Nørreport bliver nu foreløbig staaende, indtil der d. 21. Februar 1791 foretages offentlig Auktion over »det grundmurede Port Taarn til Bortsælgelse og Nedbrydelse«¹⁾.

Tillæg.

1²⁾.

Nogle gamle Optegnelser angaaende de i Byen forhen værende gamle Kirker og endeel af deres Adkomster og Eyendomme m. m. laante af Eyeren Hr. Bedemand Knud Kiergaard i Aaret 1800.

5.

St. Clemens Kirke.

1501. Aar 1501 Tingsvidne udsted i St. Clemens Kirke for Sognestevne, at Jes Bentsen Skoemager med frie Villie oploed til Kirken en Jord, kaldet Ingeborre Svends Jord, som han tilforn havde faaet af Kirken, og fik han et andet af Kirkens Jord liggende i Tyttmersken i forn^{te} St. Clemens Sogn.

I dette Brev forekomme disse Navne.

Mester Lauritz then Dag Præst til St. Clemens Kirke.

Hr. Per Olufsen Sogne Præst til forn^{te} Kirke, som fik dette Tingsvidne udvirket.

1506. Aar 1506 Sabbato palmarum, bekræftede Karine Michelsdatter, Jes Jensens Efterleverske og Severine Jensøn den Gave, som Jes Jensen paa sin yderste Tiid havde giort, neml. en Gaard og Grund, Huus, Jord og Vaaning til sin Sogne Kirke St. Clementz, liggende og standende i St. Martini Sogn her i Randers ved Gade Kiille sønden Herstraden, som Las Persen nu utj boer, mod saadan Forskedning og Vilkor thet Kirke Værie, som . . . .

---

¹⁾ Randers Auktionsprotokol 1785—98 fol. 265. ²⁾ Udskrift af Stadfeldts Diplomatarium S. 278.

2.

Randers St. Clemens Kirkes Bidrag til »Sølvskatten« 1535¹⁾.

Anno Domini mdxxxv tysdagh nesth efter poske kom thette effterskreffne sølff aff sti Clementtis kyreke efter konynglyge maihestættis breffss løydylse oc befalyng h som war konyng h Cristyan vwald Konnyng h til Danmarch oc vort førdt tyll Hordzenss at ydhe byscop Knwth gøydhenstyærne electus af foyen oc Her owe fycencjwss²⁾ tyll tyrsbeck paa konynglige majestæts vegne.

Item først h yt monstrands (?) væyer II c IX loodh . . . .

Item v forgyldte kalk met theris dysk væyer halff sywffwyndesyss tywffwe loodh oc then en[e] aff thy kalck til St. nicolai alter.

Item en forgyldt kornknap (?) oc spendet thertiel væyer xii loodh.

Item et koorss oc ii smaa paass og iii sølff skede væyer tyll hobe xv loodh.

Item noget smaatth sølff væyer v³⁾ loodh.

3.

Kongelig Tilladelse til Nedbrydelsen af St. Clemens Kirke og Kirkegaard⁴⁾.

Borgemestere, raadmend och mienige borgere wd j Ranners. Fick breff, at the mue nederbryde setj Clemendtz kiercke och kierckegaard, som tilforne war thieris thieris (sic) sogne kiercke, och ther med forbygge och holde the andre thou wed (sic) sogne kiercker wed macht, wndertagit thornit wdj samme setj Chlemendtz kiercke, huilcket som skall bliffue standendis; och skulle the bygge borger gaarde och waaninger i thend

¹⁾ Udskrift af Randers Bys Raadstuebog 1526—1609 S. 39.

²⁾ Ove Vincentsen Lunge. ³⁾ = 4¹/₂. ⁴⁾ Rigsarkivet. Reg. o. a. L. 4. fol. 314 b.

sted, som nu samme for^{ne} setj Clemindtz kiercke och kierckegaard staaer, och sette ther for en redlig jordskyld aarligen aff same gaarde och waaninger och giffue till the andre thou kiercker, som wed macht bliffue skulle. Cum clausulis consuetis et jnhibitione. Datum Kiøpnehaffn søndagen nest effther setj. Luce euandgeliste dag aar mdxl.

4.

Syn over Graabrødre Præstegaard ¹⁾).

Matzs Anderßenn och Oluff Oelßenn paa Kirckens Wegne.

Henrich Bardtsker, Pouell Anderßenn, Anders Remßnider, Christen Lydichßenn, Matzs Pumphoole, [?] Jørgenßenn, Amour Morthenßenn forg^{ne} Siunsmend hiemblie att the haffr siunitt och seet wdi Prestgaarden i Graabrødre Sogenn, først er Staldenn i Gaardenn er ingen Spiiltoff, ei helder Lofft eller Lofftefiell i Staldenn i nogen Maader och er en Halffdør borte aff samme Stald, Isterraden er slet leede lam paa thend søndre Side, och Gaulleiden thill Gaarden i sønder Side er och slet hedenn røndett, Paa offuerstuenn er huerkenn Bencker eller Borde eller Skyffuer och ij Vinduer ßenner, thz enne er halffhedenn. Paa en anden Offuerstue er huerkenn Bencker Skyffuer eller Sengi, Paa Meenhußitt skall Taget skielnis och forbedris med Stien, Noch ith lidet Kammer er ith Windue slet wde och ith andett duer inth, Wdi thend nederste Storestue er nogenn Pannill och ij Bencke, och ij Skyffuer och en Kackilloffuen, noch wdi hans Leßekammer er en Benckekiste, en Benck och en Skyffue, huilchitt forg^{ne} Boskab Mester Nielßes Hustrue siiger deth thilhører hinder imod dett Mester Nielßes Børnn fick, huad helder samme Boskab thilhører Prestegaardenn eller Mester Nielßes Arffuinger wiste Siunsmendene icke.

¹⁾ Udskrift af Randers Bys Tingbog 1587 den 7. August, S. 204.

5.

Angaaende Blyet fra Randers St. Clemens Kirke¹⁾.

Item thet bløy som kom indh y sackristy aff sti clæmyss kyrke thet er IX skybpd oc IX lyspd.

Item Halffdelyngh aff thet bløy som vorth skyffth tyll kyrkerne tha kom ther tyll ste morthens kyrcke xlvj skybpd bløy oc er then part thydh kom iiiic^c rwill^r v rwlldr mynne(?)²⁾.

Item fick the tyll grabøre kyrcke xlvi skybpd tyll teris parth.

Fra Udskiftningstiden.

Af Lærer A. C. Nielsen, Sønder Kongerslev.

I umiddelbar Forbindelse med de store Landboreformer i Slutningen af det 18. Aarh. staar Udskiftningen af Landsbyjorderne. Der var allerede 1757 blevet nedsat en Kommission, som navnlig havde at overveje, hvorledes Jordfællesskabet bedst kunde ophæves, og Frugten af dennes Arbejde, der vedvarede i 10 Aar, var da ogsaa en Del Forordninger om Fællesskabets Afskaffelse, hvilke foreløbig dog kun havde til Følge, at Herregaardene og de forskellige Byer i samme Sogn fik deres Marker udlagte hver for sig. Mellem Gaardene i samme By fandt endnu ingen Udskiftning Sted. Endelig udkom — 23. April 1781 — en Forordning om, at ogsaa dette Fællesskab skulde ophæves, men det varede endnu langt ind i 19. Aarh., inden denne Bestemmelse var sket Fyldest. Eksempelvis kan nævnes, at Byen Lund i Stevns først blev udskiftet 1861³⁾.

Udskiftningen, der altsaa kom til at forgaa gradvis i Løbet af et længere Aaremaal, betegner, som bekendt, et betydnings-

¹⁾ Udskrift af Randers Bys Raadstuebog 1526—1609, S. 65.

²⁾ 400 ÷ 5 Ruller.

³⁾ Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage S. 199.

fuldt Punkt i Landbrugets Historie og var sikkert for den enkelte By en Begivenhed af allerstørste Rang, en Begivenhed, der gav Anledning til mange Overvejelser, megen Forhandling og — megen Kritik og Misstemning, indtil omsider alt faldt i Lave, og de ny Færdselsveje og Arbejdssteder blev gamle og kendte. — Efterfølgende er en Gengivelse af den endnu bevarede Overenskomst vedrørende Udskiftningen af de store Kær- og Engstrækninger til Nørre Kongerslev By i Hellum Herred. Nogle betydningsløse Bestemmelser om Veje og lign. udelades.

Aar 1810 d. 8. Febr. var samtlige Nørre Kongerslev Bys Lodsejere og Jordbrugere forsamlede for at indgaa mindelig Forening og bestemme det videre fornødne ved denne Bys endelige Udskiftning. — Hr. Landmaaler Winther, som havde optaget et nyt Kort over Engene etc. i Aaret 1806, var til Stede med bemeldte Kort, og for Fæstebønderne var til Stede som befuldmægtiget af Hr. Oberst von Schuchardt og Hr. Generalauditør Lindahl Hr. Rasmus Winther fra Thyholm, og blev da vedtaget og bestemt:

1.

At Engenes Udskiftning i Henseende til de i Byen værende 14 hele Gaarde skal ske efter den af Hr. Landmaaler Winther lagte Plan, og saaledes som Lodderne af samme findes afsatte paa Kortet, og bestemmes ved Lodkastning, hvilken Lodkastning straks blev foretaget, og tilfaldt da Englodderne, betegnet paa Kortet:

Nr. 1 — Jens Vaasts Lod i Starkær, Jens Baks i Budas og Kjeld Nielsens i Store Enge — Kristen Lundsgaard.

Nr. 2 — Jens Kjærs Lod i Starkær, Jørgen Jakobsens i Budas og Kristen Lundsgaards i Store Enge — Jens Bak.

Nr. 3 — Laust Vaasts Lod i Starkær, Jørgen Pedersens i Budas og Jørgen Jakobsens i Store Enge — Jørgen Pedersen.

Nr. 4 — Anders Eriksens Lod i Starkær, Kjeld Nielsens i Budas og Jens Pedersens i Store Enge — Jens Vaast.

Nr. 5 — Peder Skomagers Lod i Vesterkær, Niels Povlsens i Budas og Jørgen Pedersens i Store Enge — Niels Povlsen.

Nr. 6 — Jens Kristensens Lod i Riskær, samme Mands i Kræmmerkær, Niels Povlsens i Vesterkær og Peder Skomagers i Store Enge — Jørgen Jakobsen.

Nr. 7 — Kristen Lundsgaards Lod i Starkær, Peder Skomagers i Riskær og Jens Kjærs i Store Enge — Jens Kjær.

Nr. 8 — Kjeld Nielsens Lod i Vesterkær, Jens Vaasts i Riskær og Laust Vaasts i Store Enge — Peder Skomager.

Nr. 9 — Jens Pedersens Lod i Starkær, Jens Kjærs i Riskær og Jens Vaasts i Store Enge — Kjeld Nielsen.

Nr. 10 — Jørgen Jakobsens Lod i Starkær, Jens Pedersens i Bitte Enge og Niels Povlsens i Store Enge — Jens Kristensen.

Nr. 11 — Niels Eriksens Lod i Starkær, Kristen Lundsgaards i Bitte Enge og Anders Eriksens i Store Enge — Jens Pedersen.

Nr. 12 — Jørgen Pedersens Lod i Vesterkær, Laust Vaasts i Riskær og Jens Baks i Store Enge — Niels Eriksen.

Nr. 13 — Jens Baks Lod i Vesterkær, Anders Eriksens i Riskær og Jens Kristensens i Store Enge — Anders Eriksen.

Nr. 14 — Jens Kristensens Lod i Vesterkær, Niels Eriksens i Riskær, samme Mands i Bitte Enge og Niels Eriksens i Store Enge — Laust Vaast.

2.

De 5 Udflyttere, Thomas Rasmussen, Peder Jensen Lundsgaard, Jens Larsen Højmand, Søren Rasmussen og Anders Pedersen, beholder hver for sig deres Englodder uden Forandring, saaledes som samme paa Kortet findes afsatte.

De 4 Udflyttere, Søren Nielsen Smed, Niels Bjerregaard, Lars Nielsen og Povl Adamsen, beholder hver sine Englodder, saaledes som samme paa Kortet findes afsatte, alene med den Forandring, at Niels Bjerregaards Lod i Maen¹⁾ skal trækkes

¹⁾ Egentlig d. s. s. Eng; særligt Navn for jævne og fugtige Lavninger i Mark og Mose.

30 Alen i Sønder med vestre Ende ind paa Lars Nielsens Maelod, og Lars Nielsens Maelod trækkes 15 Alen i Sønder paa Povl Adamsens Maelod i vestre Ende; det forstaar sig selv, at hvad de tvende sidste Mænd ved denne Forandring taber i vestre Ende af Maelodderne, faar de godtgjort efter Takst i østre Ende af samme.

Alle de gamle Veje og Forter, som forhen har været brugte for at komme til Eng- og Græsningslodderne, bliver uforandrede og uformente, saa længe ikke andre lige saa bekvemme i disses Sted af hele Ejerlavet istandsættes.

Alle de Luner¹⁾ eller Søer, som findes i Kærene, bliver til fælles Brug og Afbenyttelse for samtlige i Sognet, og maa de Mænd, som har Englodder, der støder mod samme, ikke tilegne sig videre berettiget end til Kanten af Søen; det forstaar sig selv, at Berettigelse til Søen bliver i Forhold af enhver Lodsejers Hartkorn.

De Lodder, som Husmændene i Nørre Kongerslev og Boelsmand Jens Hansen er tillagt af Byens Hede, saa vel som de Lodder, der er tillagte dels af Kræmmergaardens og dels af det saakaldte Faaredrifts Jorder, beholder de upaataalt, ligesom og de Gaardmænd, som har noget af Kræmmergaardens Jorder, beholder samme, uanset om de har givet Vederlag derfor eller ikke, hvorimod ikke videre af saadan maa tages til Husmænd eller andre men forbliver som hidtil at skære Møntørv paa for Byen og Udflytterne; heller ikke maa Gaardmændene fratages noget af de Jorder, som dem nu tilligger i Faaredriften og Løkken.

Det Stykke Kær, som samtlige Husmænd er tillagt i det saakaldte Starkær til Græsning, beholder de nu uden Forandring, hvori de 20 Byens Huse bliver lige lodtagne, ligesom og at enkelte Husmænd, der har indhegnede Stykker i Kæret, beholder samme upaataalt.

Det blev tillige aftalt og vedtaget, at i Tilfælde nogen af de i Byen værende 14 Mænd skulde, naar Lodderne findes

¹⁾ Dyb, vandfyldt Sump. Navnet er endnu bevaret.

afpælede, finde sig fornærmede, da skal saadanne have Godtgørelse i Regel-Maen, som i øvrigt bliver alene tilhørende de 14 Mænd i Byen.

I alt øvrigt beholder enhver Mand, hvad han hidtil har haft i Brug.

Denne Forening læses til Tinge og bekræftes af samtlige Selvejere, og imidlertid bekræftes nu med samtliges Underskrift.

Datum ut supra.

Ved denne Forening haves kun dette at erindre, at Ejerne formener sig Ret til at lade Huslodder afsætte fra Fæstebøndernes Lodder eller efter Anordningerne.

(Underskrifterne:

Efter Ordre: Winther, samt 11 Selvejere og 11 Fæstere.)

Som nærværende ved Forretningen underskriver

G. Winther.

Tilføjelser til Efterretningerne om Hexe- forfølgelserne i Ribe.

Af afd. J. Kinch, medd. af Vilhelm Bang.

Efter Overlærer Kinchs Død har Ribe Kathedralskoles Bibliothek erhvervet hans Exemplar af D. Grønlunds »Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker« (1780). Kinch har i dette efter Tingbøgerne og andre Haandskrifter gjort nogle Tilføjelser, som kunne have deres Betydning, især hvis Nogen, der vil udgive Bogen paany, ønsker at granske nøjere i Forholdene; den er ikke udkommen, siden den første Gang, for 122 Aar siden, saae Lyset, men kunde nok fortjene det som et Sidestykke til Bøgerne om »Kjøge Huskors« og om »den thistedske Besættelse«, hvilke begge ere udkomne i nye Udgaver.

Johanne Christensdatter Rygge, S. 4. Brændt, rimeligvis $11/12$ 1572 (jfr. Byens Pengemesters Regnskab).

Gjertrud Povels, S. 5. Se Tingbogen $9/2$ 1577.

Maren Christens, kaldet Prækfader, S. 24. 1580, 2 Aug., lod dog Hans Fanninge Chr. N. Madsen fordele til en Løgner efter Borgm. og Raads Doms Lydelse, for disse Beskyldninger (Tingbogen).

Anna Lourups, S. 78. 22 Septbr. 1613. Oluf Klokke modtager Nøglen til Fængslet og skal svare til, at der ikke

tilstøder hende nogen Ulykke i Fængslet¹⁾. — S. 104. Om hendes Fængsel se Tingbogen ^{29/1} 1614.

Birthe Olufsdatter, S. 134. Grønlund ender Beretningen om hende med disse Ord: »Hvorefter hun 7 Aug. 1620 fik sin endelige Dom og blev overleveret til Baalet«. Kinch tilføjer: »Hun døde 5 Aug. paa Pinebænken (Ditl. Hansens² Kopibog. Exc. IX, S. 179)«. Man har altsaa fortsat Processen imod hende, som om hun var levende, og saa kastet Liget paa Baalet³⁾.

Karen Roeds, S. 152. Sagen for Raadstuen. Se Tingbogen 1 Aug. 1620. — S. 160. Om hendes Brand se ogsaa en Beretning i Ditlev Hansens Kopibog (Exc. IX, S. 180).

Johanne Moltisdatter, S. 169. Endnu 25 Oktober 1620 afgives et mærkeligt Vidnesbyrd imod hende. S. 170. Se ogsaa Ditlev Hansens Kopibog. »Hun havde en smuk Bekjendelse« (Exc. IX, S. 180).

Maren Splids, S. 193. 31 Marts 1640 forlanger Jens Christensen paa samtlige Nævnings Vegne, at Maren Splids skal efterkomme den forrige Byfogeds Dom og væрге sig selv ved Nævn i Kirkesogn inden 6 Uger. — S. 206. Et kasseret Udkast til Stævningen findes i »Indlæg f. alle Lande« 1641.

Krøbbel Ane, S. 239. D. J. Knipper havde været imellem Nævningerne, men ikke forr. A.

¹⁾ Meningen er naturligvis, at Klokkeren skulde staa til Ansvar, hvis hun saae Lejlighed til at aflive sig, før Exekutionen paa Baalet fandt Sted; at dette oftere skete, se V. Bang: Hexevæsen og Hexeforfølgelser S. 41 f.

²⁾ Om Ditl. Hansen, Byfoged og Raadmand, † 1633, samt hans Haandskrift paa det st. kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 4to, Nr. 1353 se Kinch; Ribe eft. Ref. S. 635.

³⁾ V. Bang: Hexevæsen og Hexeforfølgelser S. 105.

M. H. Poulsen

Mathias Hans Rosenørn,

Gehejmekonferensraad, Kammerherre, fh. Indenrigsminister, Stiftamtmand m. m. Storkors af Dannebrog p. p.; fra 1866 til 1895 Medlem af Bestyrelsen for det jydsk-historisk-topografiske Selskab, født 24. Novbr. 1814, død 30. Marts 1902.

Da den gamle Gehejmeraad M. H. Rosenørn Paaske-dag, 30. Marts, 1902 var afgaaet ved Døden, lød der fra de forskelligste Sider almindelig Anerkendelse af »den sidste af Frederik den Syvendes Ministre«. Men uagtet han blev den sidst levende af dem, faldt dog hans Minister-tid i de første Aar af Kong Frederiks Regeringstid, nemlig fra 21. Septbr. 1849 til 13. Juli 1851, saa han altsaa flere Aar før sin Død kunde holde 50-Aars-Jubilæum for sin Indtræden i Kongens Raad; og ved sin Død kunde han se tilbage over en Virksomhed paa næsten to Menneskealdere i Statens Tjeneste, idet han 21. Novbr. 1837 blev udnævnt til Volontær i det danske Kancellis 3die Departement; thi selv om han i 1885 tog sin Afsked fra Amtmandseembedet i Randers, vedblev han at virke som kongelig Kommissarius for de jydsk-fynske Statsbaner og forskellige jydsk-Privatbaner.

Mathias Hans Rosenørn blev født 24. Novbr. 1814 i Randers og var Søn af Peter Otto Rosenørn (f. 1778, † 1847 som Generalkrigskommissær); kun to Aar gammel mistede han sin Moder Eleonora, f. Hellesen, men hans

Fader giftede sig senere med en Datter af den saa indflydelsesrige Kancellipræsident P. C. Stemann, der blev ham en god Støtte og Vejledning, og hvem M. H. Rosenørn senere har sat et smukt Minde i Personalhistorisk Tidsskrift 3. Række VI, S. 1--52. 1831 blev han med Udmærkelse Student fra Sorø Akademi og 1836 tog han juridisk Embedseksamen med 1. Karakter; samme Aar kom han paa en Udenlandsrejse, der strakte sig over henvend et Par Aar, og paa hvilken han i Tyskland og Frankrig særlig studerede de europæiske Statsforhold; strax efter sin Hjemkomst fik han Titel af Kammerjunker, og nu steg han hurtigt paa Embedsbanen, saa han allerede 7. Maj 1847 blev Stiftamtmand over Island og Amtmand over Sønder-Amt. Under et Ophold i Kjøbenhavn udnævntes han 21. Septbr. 1849 til Indenrigsminister, hvilken Stilling han beklædte til 12. Juli 1851. »Som Medlem af Statsraadet tog han Ordet for et nationalt og politisk Samliv mellem Kongeriget og det dansktalende Slesvig i alle indre Landsanliggender, men som bekjendt uden Held; som Fagminister lykkedes det ham derimod at gennemføre forskellige vigtige Landbolove« (Biogr. Lexikon XIV. 314). 1852—53 var han konstitueret som Kabinetssekretær, fra Januar 1854 midlertidig Chef for det statistiske Bureau, indtil han 19. Maj 1854 udnævntes til Amtmand over Randers Amt, et Embede, han røgtede med Dygtighed og Nidkærhed, indtil han 1885 tog sin Afsked; 1859 blev han kongelig Kommissarius for de nørrejydske Statsbaner, og senere for flere private Baner. 1847 blev han Ridder og 1852 Kommandør af Danebroge, 1862 Danebrogsmand, og 1871 fik han Storkorset. 1850 blev han Kammerherre, og da han 1885 afgik fra Amtmandsembedet, fik han Titel af Gehejmekonferensraad. Ved Folketingsvalget 4. Decbr. 1849 — det første efter at Grundloven var traadt i Kraft — valgtes Rosenørn,

som jo da var Indenrigsminister, i Kjøbenhavns Amts 3die Valgkreds, Roskilde; ved det næste almindelige Valg, 4. August 1852, stillede han sig i Viborg Amts 4de Valgkreds, Sønder-Vinge, hvor han valgtes ved Kaaring, men næste Aars 26. Febr. faldt han i samme Kreds mod Skolelærer og Gaardmand P. Hansen, der fik 571 Stemmer, medens Rosenørn kun opnaaede 355. Efter den kort derpaa følgende Opløsning valgtes han 27. Maj 1853 i Kjøbenhavns 3die Valgkreds, men nogle Dage efter sin Udnævnelse til Amtmand nedlagde han Mandatet. 7. Febr. 1856 valgtes han ind i Rigsraadet som første umiddelbart valgte Medlem for Nørrejylland, men efter 1861 at være udtraadt af Rigsraadet kom han ikke mere til at deltage i Lovgivningsarbejdet. 25. Juni 1884 stillede han sig ved Folketingsvalget i Randers, men fik kun 1153 Stemmer, medens Godsejer, Kaptejn (nuværende Kommandør) H. E. Bluhme valgtes med 1257 Stemmer. Efter sin Afgang fra Amtmandsembetet tog Rosenørn Bolig i Kjøbenhavn, men han henlevede ikke sine sidste sytten Aar i Uvirksomhed, da Stillingen som Kommissarius for Jernbanerne er saare langt fra at være — hvad Folk i Almindelighed ere tilbøjelige til at mene — nogen Sinekure; som Kommissarius maatte han desuden ofte foretage Rejser rundt om i Landet. Men tilmed var han saare virksom i forskellige filantropiske Øjemed, og han sad i Bestyrelsen for flere humane og humant-kristelige Foreninger; Afholdssagen, Sædelighedsspørgsmaalet m. fl. omfattede han med varm Interesse. Uden foregaaende Sygdom, men dog efter i nogen Tid at have følt Alderens Tryk, døde han 30. Marts 1902 i Kjøbenhavn; Bisættelsen fandt Sted i Frederiks Kirke, men Liget førtes derpaa til Randers, hvor han jordedes ved Siden af sin 25. Septbr. 1878 forudgangne Hustru, hans Søskendebarn Ludovica Emilie f. Olrik (født 14. Juni 1815 i Helsingør,

Datter af Justitsraad Holger Ludvig Olrik, Raadmand og Hospitalsforstander); han var bleven gift med hende 23. Novbr. 1844, og der fødtes i Ægteskabet i alt syv Børn.

I Danmarks Adels Aarvog for 1887 findes S. 376—88 en fuldstændig Stamtavle over Familien Rosenørn, der nedstammer fra den med Navnet Rosenørn d. 20. Marts 1679 adlede Kancelliraad Peder Madsen til Tvilum (født 1635, død 1706; gift med Anne de Hemmer). Han var Farfaders Farfaders Fader til Gehejmeraad M. H. Rosenørn; men Peder Madsen Rosenørn var Søn af Mads Povlsen, der var Borgmester i Randers og gift med Anne Nielsdatter, hvis Fader Niels Jakobsen, der ligeledes var Borgmester i Randers, var Stamfader til Slægterne Hofman, Povlson, Benzou m. fl. Det var altsaa ikke alene ved at være født i Randers, at M. H. Rosenørn følte sig knyttet til denne By, hvor den længste Del af hans Embedsvirksomhed faldt, og hvor han fandt sit sidste Hvilested; men ogsaa ved Aarhundreders Minder og Traditioner fra den patriciske Borgerslægt, hvis Blod randt i hans Aarer. Derfor er det ogsaa naturligt, at hans literære Hovedværk »Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørring Ris« (I. Forundersøgelser. 1873—87 og II. 1901) i en særlig Grad handler om Begivenheder i og ved Randers. Man havde kunnet vente, at hans Forfattervirksomhed var bleven mere betydelig og omfattende, end den blev (se Erslews Forfatter-Lexikon Supplement II, 840 f.); men dels lagde hans betydelige Embedsvirksomhed Hindringer i Vejen derfor, dels koncentrerede han sine videnskabelige Undersøgelser for den største Del paa Studier til »Grev Gert og Niels Ebbesøn«. Men efter at have taget sin Afsked fra Amtmandsembedet udgav han, der i sine yngre Aar havde haft god Lejlighed til at kaste et Blik bag Hoffets Kulisser, 1888 »Løsevne Blade af Livsminder«, en Bog, der indeholder

mange interessante Bidrag til den politiske Historie under Frederik den Syvende.

Da D. H. Wulff i 1865 arbejdede for Stiftelsen af det jyske historisk-topografiske Selskab, var M. H. Rosenørn en af Medindbyderne, og ved Valget af Bestyrelse fik han tilligemed J. F. Kinch (se dette Tidsskrift 2. Række II, S. 1 ff.) og D. H. Wulff (se dette Bind S. 1 ff.) de fleste Stemmer, og han genvalgtes stadig til Bestyrelsen ved de hvert femte Aar forekommende Valg, indtil han 1895 paa Grund af Alder ikke længere ønskede at vælges; mærkværdig nok er denne hans 30-aarige Virksomhed i vort Selskabs Bestyrelse ikke omtalt i Biografisk Lexikon anf. St., hvor der derimod mindes om, at han fra 1885 var dansk Formand for »Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie«. Og dog øvede han i den lange Aarrække en betydelig Indflydelse i vort Selskab; ganske vist leverede han til »Samlingerne« kun nogle enkelte, og det mindre Artikler, i 1ste Rækkes 2det og 9de Bind samt i 2den Rækkes 1ste Bind; men sit Hverv at bedømme de indsendte Bidrag røgtede han med den største Iver, og hans store Kundskabsfylde paa forskellige Omraader af Historien satte ham i Stand til at give mange gode Oplysninger til en hel Del af de Artikler, der ere blevne trykte i Samlingerne. Hertil skal føjes, at hans Værk om »Grev Gert og Niels Ebbeson« blev udgivet med Understøttelse af det jyske hist. topogr. Selskab; første Bind var fjorten Aar om at udkomme (1873 - 87) i en Række af smaa Hefter, og da han tog sin Afsked fra sit jyske Amtmands-Embede og flyttede til Kjøbenhavn, var det, som han selv har sagt, i alt Fald for en stor Del for bedre at kunne være i Stand til at benytte sin Livsaften til at fortsætte og fuldende sit Værk. Det er da ogsaa lykkedes ham, og det har været ham en Glæde kun nogle faa

Maaneder før sin Død at kunne se anden Del deraf udkomme; og det har ligeledes været den nuværende Bestyrelse en Glæde af Selskabets Midler at kunne — sammen med den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse — bidrage til, at 2den Del udkom; det var en Taknemmelighedsgjæld, som derved blev betalt. Man ser saavel af Texten som — og vel især — af de rigtige Noter, hvor overordentlig stort et Arbejde der har været gjort for at faa disse to Bind til at foreligge saaledes, at de nu altid ville danne et betydningsfuldt Kildeskript til hin Periodes Historie.

Vilhelm Bang.

Den mollerupske Retssag 1722—24.

Af Jeppe Aakjær.

Paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn ligger der et Værk, der tæller c. halvtredje Tusinder tætskrevne Foliosider¹⁾. Bogen er indbundet i gult Læder og umaadelig tung, — tung af Brøde. Thi den handler kun om én eneste Ting, om den Proces, der 1722—24 førtes mod Herremanden paa Vestervig Kloster: Kammerassessor Peder Nielsen Mollerup.

Han var ifølge sin Biograf Sønnesønnen Peder Moldrup²⁾ født 7. Novbr. 1651 i Landsbyen Mollerup i Aarhus Stift af »ærlige Bønderfolk«³⁾. I sin Ungdom »lagde han sig efter Pennen«, siger hans Sønnesøn. Maaske skal det dog kun forstaas saaledes, at han tjente Brødet

¹⁾ Kallske Saml. 171, fol.

²⁾ »Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster«, skrevet mellem 1751—60. Thotts Samling. 1453, 4°. 280 S. — Efter Nobiliteringen 1731 kalder Slægten sig Moldrup; Peder Nielsen staver derimod næsten altid sit Navn: Mollerup.

³⁾ En Broder af samme Navn: Peder Nielsen Mollerup nævnes som Sognepræst i Hillerslev og Kaastrup Sogne; han fødtes 1670 og døde 1728, kaldedes 1703 til Præst af sin ældre formaaende Broder. Endnu nævnes to Brødre Anders Nielsen til Hessel (ved Grenaa) og Anders Nielsen i Mollerup ved Aarhus.

som Skrivekarl. Han var meget paa Farten og skal have gjort hele fire Rejser til Holland. 1668 var han paa Gylland og i Norge. 1669 tog han Tjeneste hos en Th. Chr. Schüttholm, Kontrollør og Visitør ved Toldstedet i Aarhus, og var hos ham i »sex fulde Aar«. Aaret 1676 tilbragte han atter i Norge for omsider at havne i Lybæk, hvor han grundede en Kjøbmandsforretning, der dog heller ikke formaaede at holde ham fast, thi kort efter er han Regimentsskriver i Kolding, hvilket Embede han beklædte i 5 Aar; heller ikke her fandt hans Stræber-Natur Hvile, thi senere træffes han som Fuldmægtig hos Amtmanden over Lundenæs og Bøvling Ainter Jørgen Grubbe Kaas. Hos ham skal han have tilbragt 9 Aar. Endelig 1690 forpagter han Vestervig Kloster, og 1698 drister han sig endog til at købe denne mægtige Ejendom af Cornelia Bicker von Irgens¹⁾. Forinden dette Kjøb har han d. 15. Novb. 1694 giftet sig med Mette Jensdatter Laasbye (født 1676, † 1750)²⁾, en Datter af Jens Laasbye, øverste Borgmester i Aarhus. I dette Ægteskab, der varede til hans Død d. 20. Novb. 1737, havde han ikke mindre end 14 Børn.

Hans Sønnesøn roser ham i høje Toner for Flid og Stræbsomhed og med pralende Vidtløftighed udreder han, hvorledes han 1731 fik Vestervig Kloster ophøjet til Stamhus. Derimod nævner han end ikke med en Stavelse

1) Irgens var en Hollænder, der var kommen til Vestervig — der fra 1536 var i Kongens Besiddelse — som Forvalter. 1664 afkjøbte han Frederik III Gaarden. Efter hans Død sad Enken med Gaarden i flere Aar indtil hendes eneste Søn døde, da solgte hun den til Forpagteren Peder Nielsen Møllerup.

2) Til hende nævnes en Søster Anne Laasbye, g. m. en Kallundborger, Erich Christensen, en anden, Giertrud Laasbye er gift med Magister Friderich Thestrup, Provst over Hassing Herred og Sognepræst til Harring og Stagstrup Sogne; desuden nævnes en Broder, Peder Laasbye i Aarhus.

Peder Nielsen Møllerup.
Tegnet af Achton Friis efter et Stik i Müllers Pinakothek.

den omfattende Retssag, der kom som et Tordenvejr over Peder Nielsen Mollerup og tiltrods for dens ubehagelige Følger er den strænge Herres eneste Adkomst til at drages frem af den Glæmsel, der nu i halvandet Hundrede Aar har drysset sit Støv paa hans Navn.

Det er denne Retssags Opstaaen og Forløb, som vi nu — med det anførte Værk i Kallske Samling som Hovedkilde — vil gaa over til at skildre.

Den 13. April 1722 døde Aggerbonden Niels Poulsen i et Værelse paa Vestervig Kloster under ret mystiske Forhold. Det Rygte svang sig ud over Egnen, at han havde faaet sin Død ved voldelig Medfart fra Herremanden Peder Mollerups Side, og hvad der allerede tyder paa, at Rygtet taler sandt, er et Par Breve, der samme Dag vexles mellem Mollerup og hans Ridefoged Christen Pedersen. Den onde Samvittighed skimtes mellem Linjerne. Chr. Pedersen sender sin Husbond, der var paa Vej til Viborg, følgende Skrivelse:

◊ Welædle, Welb. Hr. Assessor, Gunstige Husbonde!

Jeg havde gjerne ønsket at spare Bud, men som Niels Poulsen om Klokken henved halvgaaen 11 er bortdød, — hvorover jeg er ganske bekymret, han saaledes saa hastig og uformodentlig skulde afgaae, da dog vi har set paa hans Bedste, alt hvad vi kunde, siden De bortrejste, som intet har hjulpen, — saa kunde jeg ikke forbigaa jo sligt strax at tilmelde, med ydmyg Begjæring mig maatte meddeles Ordre, hvorledes skal forholdes, paa det man senere kunde være fri for den ventelig Eftertale, som vil blive. Gud bedre, saaledes skulde afløbe! Haaber nu, Assessor, skriftlig et Par Ord til min Efterretning; næst en lykkelig Rejses Erynskning lever jeg stedse min gunstig Husbonds ydmygst Tjener

Chr. Pedersen. ◊

Mollerup medgav strax Budet, der havde truffet ham i Fabjerg Degnebolig, følgende Svar:

»I kommer til at lade ham ved Fogden og Mænd besigtige og saa lade stævne for Vinder om hans onde Forhold baade imod Mænd og Kvinder af Naboerne samt store Trusler med Undsigelse baade paa den By og Folk saa og mod mig og min Hustru. Item Capitainens og hosværende Folks Vidner, at han ikke i mindste Maade blev enten stødt eller slagen, alleneste fængslet, at han ej skulde gjøre mere Ulykke. Desligeste Ord efter de tvende Mænds Andragelse, og frygtede Kvinden, han saa skammelig slog, at des Aarsag hun skulde dø af samme Skade, derfor blev strax Jærn bestillet til hannem i Sommer, som han dog ikke kom udi, men imidlertid bunden, som ej kunde forårsage Døden.

Hans Kone og Arvinger vil stævnes derimod, og Vindet føres Joe for Joe, heller ogsaa lade ham begrave. Skjorte og Lagen af hans faaes vel hos Konen; hvilke hun ej haver, faar I at fly ham, saa og Kisten. Konen maa I og tale med og trøste hende paa bedste Maade og forsiker hende, jeg skal oprette hende hvad Skade, hun synes at tage ved dette fortrædelige Menneskes Afgang udi hendes Næring til Børnenes Føde, og hun maa takke Gud, at han kom ærlig af Verden foruden at komme i Bøddelens Haand, som han saa længe har stilet efter baade mod Naboerne og mod hende.

Gud befalet.

Faberg Degnebolig 13. April 1722.

P. Nielsen.

Talle med Prousten og Morten¹⁾ og haver deris Raad. Addieu i Hast.«

Hvis Mollerup har troet at kunne besværg Rygtet ved de i sit Brev antydede Midler, da har han stærkt

¹⁾ Sikkert den senere omtalte Morten Christensen, Birkefoged til Vestervig Birk.

forregnet sig. Thi efter at Beskyldningen for, at han var Aarsag i Niels Poulsens Død, længe havde ulmet, slaar den ud i lys Lue i et Brev fra Frederik IV, dateret 15. Febr. 1723. Brevet er stilet til Konferensraad Povl Klingenberg til Højris, Justitsraad Jens Jørgen Seerup til Hald og Amtmand Braem til Skovsgaard og antyder, at der til Opredding af Mollerups Skyld er bleven nedsat en Kommission, der foruden de nævnte tre Herrer kom til at tælle endnu følgende Medlemmer: Chr. Rathlou til Gersdorpslund og Rathlousdahl, Jægermester Matthias Poulsen til Bidstrup, Landsdommer Chr. Herman Helverschou til Irup og Øland samt Landsdommer Thøger Reenberg til Restrup. — Da Povl Klingenberg strax undskyldte sig med Sygdom og Alder, udnævntes i hans Sted Frederik Kjær til Børglum Kloster.

Det til Kommissionen stilede Kongebrev havde følgende Ordlyd:

»Frederik d. 4de af Guds Naade etc. — — Vor Gunst tilforn. Eftersom Vi af et ved Vores Kancelli-Assessor Os elskelig Lucas Kjerulf som Vores General-Fiscals anordnede Fuldmægtig paa Morsø Herreds Thing udi vort Land Nørre Jylland d. 14. Decb. 1722 og siden d. 11. Jan. 1723 førte Tingsvidne ugjærne haver fornummen, hvorledes Vores Kammer-Assessor Peder Nielsen Mollerup paa Vestervig paa en uforsvarlig Maade skal have handlet én sin Bonde af Agers Sogn ved Naufn Niels Poulsen, idet han hannem d. 11. April 1722 mod Solens Nedgang af sin iboende Gaard ved egen udsendt Vogn og Tjener til Vestervig haver ladet føre og der strax i egen Hosværelse og efter egen Anordning ladet bemeldte Bonde ved sine tvende Tjenere Søren Ollesen og Mads Ladefoget først binde Hænderne, siden paa en farlig og ukristelig Maade bundet Hænderne og Benene med et over Armene og under Laarene tillige igjennem stunget Stykke Træ,

efter hvilket og videre af Vidner forklarede Medfart Bonden d. 13. April uden hans Frølse, men under bemeldte Mollerups Haand og Gevalt ved Døden skal være afgang, og derefter uden lovlig tagen Siun eller nogen Jordespaakastelse ved Husbondens egen Gaards Folk i en Grav paa Kirkegaarden nedsat med videre: Thi er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I, saasart bemeldte Vores Kancelli-Assessor Kjerulf som Vores General-Fiscals beskikkede Fuldmægtig det af Eder forlanger, retter Eders Lejlighed efter tilligemed trej andre Kommissarier, som bemeldte Assessor Mollerup paa sin Side, om han det efter Tilbud og begjærer, strax haver at foreslaa og gjøre allerunderdanigst Ansøgning om, som Kommissarier denne Sag efter lovlig Stævnemaal paa et bekvem Sted foretager og dermed lovlig fortfarer; saa haver I og, hvis Vidner ej endnu lovlig ere athørte eller efter Forelæggelse ved Morsø Herreds Thing ej mødte for Kommissionen, til et lovlig Vidnes Aflæg-gelse at lade indkalde, eftersom vi allernaadigst ville, at hvis Vidner og Bevisligheder saavel den beskikkede Aktor som de skyldige vilde og kunde føre for denne af Os anordnede Kom-mission skal føres og af Eder i al denne Sag vedkommende skal paakjendes. Hvorfor vi hermed byder og befaler Eder ved endelig Dom lovligen at paakjende, hvad enhver af de i denne Gjærning implicerede bør efter de af Os allernaadigst forhen i denne Sag udstedte Ordres, som de Eder forekom-mende Bevisligheder, at lide og udstaa; hvilken Eders Kjen-delse I, før end den afsiges, til Vores nærmere forventende allernaadigste Resolution Os allerunderdanigst haver at referere. Saa haver I og at tilfinde de skyldige Processens Bekostning at erstatte saavel for Eders egen som Actoris Salarium med videre, og haver I allerunderdanigst at referere, at I denne Vor allernaadigste Ordre haver bekommet. Dermed sker Vor Villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjøben-havn 15. Febr. Anno 1723 under Vor kongelige Haand og Signet.

Frederich R. ◀

Ogsaa af et tidligere Brev fra Kongen til Lucas Kjerulf — dateret 20. Novb. 1722 — fremgaar det, med hvilken Alvor Frederik IV tog sig af Sagen; det hedder i dette Brev, at det er Kongens Villie, at Kjerulf lader sig »under Haanden og dog grundeligen . . . om denne Sags rette Sammenhæng informere, saa og selv paa det allernøjeste undersøger denne Gjærnings sande og samtlige Omstændigheder, til hvilken Ende Vi og herved byder og befaler, det alle de Vidner, du i denne Sag kunde agte fornøden, skal være pligtige efter lovlig Stævnemaal til hvad Thing og Tid, du dennem indkalder. Skulde og nogen findes bevislig skyldig enten med denne Gjærning at have befallet, foranstillet eller og virkelig lagt Haand paa samme, skal du strax lade den eller de ved Rettens Middel efter Sagens og Personernes Forskjel(!) arrestere og nøje bevogte«.

Kommissionen holdt sit første Møde d. 14. Juni 1723 »i Matthias Poulsens Logemente« i Viborg. En Hoben Vidner stævnedes her for Kommissionens Skranker, men en af de allervigtigste, Mollerups højre Haand, Forvalteren Christen Pedersen glimrede ved sin Fraværelse; ogsaa en af de indstævnede Kvinder, Anders Podemesters Hustru, fattedes. Deraf udspandt sig en stor Trætte mellem de to Advokater, Lucas Kjerulf og Christian Foss¹⁾, hvilken sidste førte Assessor Mollerups Sag.

Efter megen Snakken frem og tilbage om, hvorvidt de Vidner, der har givet Møde for Kommissionen d. 14. Juni, skal afhøres, bliver man dog enig om at tage dem under Behandling, og Niels Dyr, Mollerups Tjener og Søstersøn, er den første, der kaldes for Skranken. Denne unge Herre rager sig strax ind i uhjælpelige Modsigelser, der ikke vidner om det bedste Papir.

¹⁾ Forpagter af Vosnæsgaard, Skjødstrup Sogn ved Aarhus.

Kjerulf spørger, om han tør nægte, at jo Mollerup har befalet ham at ordre nogle af Gaardens Folk til »stiltiendes« at kaste Jord paa Niels Povlsen? Han havde jo sagt paa Nykjøbing Ting d. 11. Jan. 1723, at han ikke havde givet slige Ordre. — Niels Dyr svarede noget undvigende, men kunde dog ikke fragaa, at naar han nu tænkte sig rigtigt om, havde han hørt af hans Husbonds Mund, at Graven skulde tilkastes, men hans Husbond havde ikke befalet ham det at gjøre. Kjerulf spurgte ham nu, hvorledes han paa Sønderherreds Ting havde kunnet svare »saa ubetænksom«, at han ikke vidste, hvem der havde tillukket Graven over Niels Povlsen, da han jo dog selv havde givet nogle af Folkene Befaling dertil? — Jo, svarede han, for han kunde ikke mindes det ringeste om Sagen, før Vidnerne d. 11. Januar kom hjem fra Tinget og sagde, at de havde aflagt det Vidnesbyrd, at det var dem, der havde gjort det. »Thi naar Folkene kom op om Aftenen, delte de Husets Arbejde imellem dennem, og derfor havde ikke vidst, hvem af Folkene, der havde tillukket Graven«.

Christian Foss spurgte nu Vidnet, af hvad Grund Niels Povlsen var sat i Fængsel? — Han svarede, at det var bleven ham fortalt, at to Rønboere, Jep Poulsen og Peder Nielsen, havde været paa Vestervig og klaget over, at Niels Povlsen »havde slagit Peder Nielsens Hustru ibidem, saa hun troedes ikke til Livet«. — Kjerulf spurgte, om han selv havde hørt de to Mænd føre Klage over Niels Povlsen? — Nej, det havde han just ikke, men derimod havde han rigtignok tit, naar han var i Røn, hørt Byfolkene klage over, at de forulempedes af Niels Povlsen.

Det næste Vidne, der fremstod, var Anders Podemester fra Tygstrup, som efterat Lovens Ed var bleven læst for ham vandt saaledes:

Niels Povlsen var bleven hentet til Vestervig »en Stunds Tid efter Solens Nedgang«. Ved Indgangsdøren til Gaardens Stuehus var han bleven greben af Søren Ladefoged og Mads Ladekarl, der havde bundet ham paa Opfordring af Mollerup, som udleverede Strikkerne dertil og »kom med noget Rye, som blev nogle Gange omsvøbt N. P.s Hænder og lagt under Bindslerne, førend han blev bunden.«

Kjerulf spurgte Vidnet, om han ikke havde set, at N. P. førtes ned i det saakaldte Malekammer med sammenbundne Hænder, hvor han sattes i noget Halm paa Gulvet, og at Søren Ladefoged og Mads Ladekarl paa Mollerups Befaling og i hans Overværelse tvang N. P.s Ben eller Knæ op mellem hans sammenbundne Hænder. og at de havde den afdøde »som en stif og vandfør Mand med Magt bøjet tilsammen, saa en Stang eller Træ blev sat igiennem hans Arme nemlig nederunder Knæerne og ovenover Armene, og derefter bundet Enderne af samme Træ til hans Arme?« — Vidnet svarede: Jo. han havde set alt det. Men Mollerup havde tillige bedt om Lys og om Halm, som den bundne kunde ligge paa, og desuden tvende Dækner at lægge over ham. Han lagdes paa Ryggen, og hans Hænder var »bundne langs over hinanden i Haandledderne«. Assessoren spurgte, om han ikke »ved saadan haard og pinlig Maade gav og klagede sig med de Ord: han kunde ikke holde det ud?«

Vidnet havde hørt N. P. éngang sig: Aha!

»Da N. P. var saa stif og besværlig at faa bøjet tilsammen, havde han saa ikke set, om Ladefogden Søren eller Mads Ladekarl, en af dem eller begge tilsammen, havde sat Ben eller Knæ paa hans Skulder eller Ryg?« — Jo, Søren Ladefoged havde sat sit ene Knæ paa ham, men paa hvad Sted vidste han ikke; kun det vidste han,

at det ikke var Ryggøn, for N. P. laa paa sin Ryg. — Mollerup havde selv været tilstede, mens alt dette skete, og han havde lukket efter sig og taget Nøglen af Døren; før det skete, havde han vendt sig mod N. P. og sagt: »Nu skal du ligge noget og svede ud!« Vidnet hørte ogsaa, at der blev talt om, at det gav et Knæk i N. P., da han blev bunden; »men enten det var N. P.s Ryg eller Krop, eller og det var imellem adskillig Slags Træ, som laa i Kammeret, eller og det var Spaanerne, der laa under Folkenes Fødder, det vidste Vidnet ikke. Men siden efter iblandt Folk har han hørt Tale derom i om-liggende Byer, at Folk mente, at det Knæk skulde være et af N. P.s Bene, der skulde være i Stykker, men hvad Ben vidste han ikke, men i Kammeret hørte han ingen Tale derom.«

Havde N. P. ikke ligget i denne sammenbundne Stilling fra Lørdag den 11. til Mandag den 13. April?

Dertil svarede Vidnet, at han Søndag Morgen var rejst til Tanderup; der havde han hørt, at N. P. havde ligget bundet den hele Nat, og da Vidnet Søndag Aften var vendt tilbage og havde kigget ind ad en »Sprick i Døren«, laa N. P. der endnu, men han talte ikke med ham.

Var man ikke gaaet i Forbøn for N. P. hos Mollerup, mens denne havde nægtet at løse ham? — Derom havde Vidnet intet hørt. Han kunde heller ikke sige noget om hans Død og Begravelse, da han ikke havde været hjemme i de Dage.

Det næste Vidne var Jens Terkelsen, Staldkarl paa Vestervig, som »vandt ved Ed efter Loven med oprakte Fingre«, at han ikke havde set N. P. blive bunden, derimod havde han Søndag Morgen kigget ind ad »et Sprech« og set N. P. ligge bunden i Halmen med nogle Dækner over sig, saa Vidnet ikke havde kunnet se, hvordan han overhovedet var bunden.

Han fortalte, at da hans Husband var kommen hjem fra Viborg Snapsting, blev N. P.s Grav tilkastet af Vidnet, Ladekarlen Peder, Peder Røgter og Mads Ladekarl efter Peder Dyrs Befaling; denne sidste havde sagt til Folkene, at det skete efter Mollerups Befaling. Det gik for sig, efterat de havde faaet Aftensmad, en Timestid før de gik i Seng. Hverken Præst eller Degn var bleven »advaret«, skjønt de boede lige ved Kirken.

Derpaa gik Kjerulf over til at stille en Række Spørgsmaal til selve Mollerup, der nu var kommen tilstede, angaaende Tilkastningen af Niels Povlsens Grav.

Var den mon sket imod hans Villie? spurgte Kjerulf. Mollerup svarede, at de spurgte ham ej derom, førend de gjorde det, og han vidste ikke, at det skete.

Hvorfor havde han da ladet en saadan Mishandling af hans egne Folk gaa upaataalt og ustraffet bort? Han vidste jo dog, den dødes Grav stod aaben ved hans Hjemkomst fra Snapstinget, men siden var bleven lukket til »uden lovlig foregaaende Brug og Maade«.

Hertil svarede Mollerup, at »hans jævnlig hafte Sengeiggende, Svaghed, samt hans egne mange vittige (!) Forretninger betog ham at tænke paa sligt«.

Assessor Kjerulf tog sine Forbehold overfor disse Udflugter, hvorpaa Kommissionen udsattes til den 6. Juli 1723, da den paany skulde træde sammen, denne Gang i Thisted, »hvor Parterne da havde at møde med deres Bevisligheder til Sagens videre Fremgang«. Forinden Mødet hævdedes, udtog Kjerulf en ny Stævning mod Mollerup og hans Medgjerningsmænd, og ogsaa Mollerup hidkaldte til Thisted en stor Hoben Mennesker, mest N. P.s Naboer og Slægt, for at faa godtgjort den afdødes excentriske Levnet.

Det første Vidne d. 6. Juli var Kirsten Rasmusdatter, Anders Podemesters Kone, men hendes Bidrag til Be-

lysning af Sagen var dog ikke stort; hun foregav, at hun ikke havde kunnet se, hvad der gik for sig i Malekammeret for de Folk, der stod i Døren, og da det var koldt, og hun var svag, gik hun bort »og fornam ikke mere dertil«.

Efter hende fremkom Ridefogden paa Vestervig, den allerede tidligere omtalte Christen Pedersen. Assessor Kjerulf begyndte med at gjøre ham det Spørgsmaal, hvorfor han ikke strax havde ladet Niels Povlsens Kone faa Underretning om Mandens Død? Ridefogden svarede, at der var ikke mindre end $1\frac{1}{2}$ Mil fra Vestervig til Røn, saa det var ikke saadan at faa sendt Bud paa en Stud. Han huskede dog ikke rettere, end at han allerede Dagen efter N. P.s Død sendte Bud til Konen med nogle Aggerboere, der var til Hove paa Vestervig.

Saa spurgte Kjerulf ham, hvorfor han ikke havde ladet N. P.s Lig besigtige ved Rettens Folk. — Aa, mente Ridefogden, da han var vis paa, at N. P. ikke med frit Forsæt var ombragt af nogen, og han desuden ikke døde enten i Fængsel eller paa Fængsels Sted, men paa en god opredt Seng i et andet Kammer, saa havde han anset det for tilstrækkeligt at lade ham syne ved fire ærlige Mænd, som han selv skikkede Bud efter, og som var næst ved Haanden, én fra Randrup, som den Dag var paa Gaarden for at tærskke, én fra Sejrsbøl og to fra Tygstrup, alle fire Assessor Mollerups Bønder.

Men naar han nu saaledes vil undskylde sig, fordi han har undladt at tage noget lovligt Syn over Liget, hvorfor og til hvad Ende skal han da nogle Dage efter have taget disse villige Vestervigs Tjenere til sig og givet dem Navn af Synsmænd?

Jo, svarede Ridefogden, selv kunde han jo dog ikke foretage Synet, han maatte derfor se sig om efter andre, der kunde vidne, at N. P. ikke hemmelig var bleven lagt

i Kisten, og som tillige kunde efterse, at han ingen Skade havde paa Lemmerne.

Hvornaar var han bleven lagt i Kisten? spurgte Assessoren.

Ja se, om Tirsdagen gjordes den, og om Onsdagen eller Torsdagen efter at N. P. var død, var han bleven lagt i den.

Havde han selv været tilstede under Synet?

Vidnet huskede ikke rettere, end at han aabnede N. P.s Skjorte baade om Hals og Haandledder, for at Mændene des bedre kunde se hans Løge, men om de vendte ham omkring, det er det nu ikke muligt for Vidnet at sige noget om.

Havde han da ikke været tilstede hele Tiden?

Nej, da han havde løsnet Ligets Skjorte, gik han tilside og lod Mændene komme til; »thi det er et lavt og smalt Kammer, hvor den døde laa udi«. Han stod selv imens udenfor Døren.

Da Ridefogden ikke ved mere, »end hvad der allerede er mentioneret«, faar han Løbepas, og Anders Grøn fra Holstebro træder for Skranken. Han fortæller, at han var kommen ind i Stuen paa Vestervig og havde set Mollerup sidde og skjære Kviste og Knopper af et Stykke Træ; da Grøn spurgte ham, hvad det skulde bruges til, svarede han, at én af hans Bønder i Røn havde slaaet en Kone saa uforskammet, at man troede hende ikke til Livet, »hvorfor Hr. Kaptejn Grevencop¹⁾ haver gjort den Anslag, at jeg skulde lade hannem binde udi een, som jeg aldrig haver set føre eller vidste af at sige«. Desuden havde han sagt, at hans Karle var i Smedien for at lave Jærn færdigt til N. P., »men han

¹⁾ Joh. Gotlob Grevencop til Villerup, adlet 24. Febr. 1749. Danske Atlas (V, 475) fortæller, at Major Grevencops Vaaben ses paa en Pille i Vestervig Kirke.

syntes, at han nu vilde prøve »den polske Buk« paa ham, »paa det jeg kunde faa hannem til bedre Lydighed, saasom jeg haver haft meget Fortræd af hannem —, og dette Stykke Træ vil jeg bruge dertil«.

Grøn havde ikke hørt, at Kaptejn Grevenkop, der samtidig gik inde i Stuen, raadede Mollerup til at bruge Bukken, heller havde han set ham lægge Haand paa N. P. eller hørt ham sige, at han skulde bindes enten haardt eller svagt. Derimod havde Kaptejnen villet være afsted, før N. P. bragtes til Gaarden, men Mollerup bad ham bie, til de var kommen med ham.

Havde Vidnet ikke forestillet Assessor Mollerup, at det var altfor haarde Baand, N. P. blev lagt i, eller ytret, at der var Frygt for, han ikke kunde staa det ud?

Vidnet svarede, at han ikke havde sagt noget om Aftenen, men om Morgenen henstillede han to Gange til Mollerup at løslade ham.

Og den Dag Strikkerne blev skaarne af ham, var der da heller ingen, der talte om, »at der vilde blive Farlighed for hans Liv«?

Nej, svarede Vidnet, ikke det han hørte. Men for hans personlige Vedkommende syntes han, N. P. »saa slet ud«; men Vidnet fornåm ikke hans Nød, forinden han rakte ham det Krus Øl, han havde forlangt til ham. Til Slutning oplyser han, at efterat man havde bundet N. P., havde Mollerup sagt, at han maatte hverken faa Øl eller Mad; og da han havde bedt om en Draabe Vand, havde Mollerup nægtet ham det med de Ord: »Nej, lig nu og sved paa det, du har faaet!« — Han havde ogsaa hørt Mollerup sige til ham: »Bed Gud om Naade, at han vil omvende dig til et bedre Levnet«.

Niels Povlsen havde hverken faaet vaadt eller tørt, før Grøn gav ham det omtalte Krus Øl umiddelbart efter, at man havde skaaret Strikkerne af ham.

Da ogsaa Anders Grøn var demitteret, forlangte Mollerups Sagfører, Christian Foss, at faa sin Klient's Vidner afhørte. Men Kjerulf bad Kommissionen overveje, om det »ikke er imod Loven at føre Vidner paa en død Mand til Beskæmmelse i de Tilfælde, han aldrig før var saggivet for«, og om det ikke tillige er ulovligt »at antage interesserede og Avindsmænd til Vidner over død Mand« — thi Avindsmænd paastaar Kjerulf de er. Noget andet er det, om de Herrer kan fremkomme med noget, der har med Sagen at gjøre, især vilde det være kjærkomment, om de kunde oplyse, med hvad Ret der kunde lægges Tvang og Arrest paa N. P.s Person; f. Ex. om det kunde godtgjøres, at han var tiltalt i én eller anden Sag, som drev Mollerup til efter Loven »at gjøre sig N. P.s Person mægtig«; men noget saadant var ikke kommet til Kjerulfs Kundskab.

Foss svarede herpaa, at Aarsagen til N. P.s Fængsling var denne, at han Torsdagen før samme havde slaaet Margrethe Jensdatter i Røn; denne Voldshandling var der bleven klaget over om Fredagen. Men »som ingen derom kunde vidne uden de, som det havde set, Niels Povlsen endog førend Tingdagen expirerede, da han skulde have vaaren stevnet for dette Slagsmaal, ved Døden afgik«, saa var Sagen imod ham forbleven uforfulgt. Men det kunde dog næppe forsvares at hindre Mollerup i at føre sine Vidner saavel som Kjerulf sine til Sagens Oplysning. Kommissionen tillod ham da ogsaa at føre sine Vidner i Marken, dog uden at de foreløbigt blev tagne i Ed. — Derpaa opsattes Kommissionens Møde til d. 7. Juli.

Paa denne Dag mødte altsaa Mollerups Vidner, og det første af dem var Rønboeren Peder Mikkelsens Hustru Margrethe Jensdatter. Hun fortæller, at nævnte Torsdag, mens hun og fem andre Kvinder stod ved Stranden

med deres Fisk, »kom Niels Povlsen af Øster og lagde sig ned paa fire og klappede sig paa sin Rumpe, og da var han et halvt Bøsseskud fra hende«. — Efter denne uklædelige Entré »rejste han sig op igjen og kom af Østen ned til Baaden og kom til Else Christensdatter, som stod ved Stranden, og traadte hendes Fiskekubbe istykker; gik saa fra hende til Maren Pedersdatter og tog fat paa hendes Fiskekubbe og vilde ligeledes have traadt den istykker; da bad hun ham og sagde: »O, nej, Farlille, lad den være!« Saa sprang han derfra og til Vidnets Kubbe«, som der var nogle Fisk i; og da Margrethe syntes, at det var Synd, han skulde træde paa hendes Fisk, »tog hun fat paa Kubben med hannem, og han holdt ved den ene Side med sin ene Haand, og Vidnet ved den anden Side med baade Hænder, og saa slog Niels Povlsen med den anden Haand og slog til Vidnet paa hendes venster Side og paa hendes Skulder nogle Slag med en Kjæp, som han havde i Haanden»; hvormange Slag, hun havde faaet, kunde hun dog nu ikke mere erindre, men »da hun fornam, det svej, slap hun Kubben, og saa greb N. P. Vidnet i hendes Hals og Strube og slog hende imod Jorden, at hun snar var bleven borte i det samme; og dengang hun fik hendes Aande til sig igjen, laa hun og skrabte i Jorden med sine Hænder og bad de andre hosstaaende redde sig.« Men nu havde N. P. faaet Blod paa Tand og gik endnu engang hen til hende og overdængede hende med Slag og Spark. Da han omsider havde sluppet hende, kom to af de andre Koner hen og hjalp hende op, for selv kunde hun ikke rejse sig, og efterat hun ved andres Hjælp var bleven bragt hjem, maatte hun gaa til Sengs og ligge der paa sin Ryg i fire Uger. To Dage efterat hun var bleven mishandlet, var hendes Mand paa Vestervig for at klage over Niels Povlsen, og da »fik han hjem

med sig baade Drik og Smørelse« til Konen, men det hjalp ikke stort. »Saa gik hendes Mand til Hygum Præstegaard og fik 2de Plastre at lægge paa sine Sider og Draaber og Drik at indtage«, det var der mere Vel-signelse ved, thi nu kom hun sig dog noget. Dog klager hun over, »at hun var en Stømper de Dage, hun levede, over samme N. P.s Medhandling«. Der var dog intet Hul i hendes Side, men hun mente at »være forstødt inden i sig, saa at hun ikke kunde taale at fortære Mælk eller tilreed Mad, men Fisk, Kjød og tør Mad kunde hun spise lidt af om Dagen. Dog ikke Tiendeparten saa meget som tilforn, og saasnart Middagen er forbi, maa hun til Sengs«.

Hun havde dog forsømt at lade sig syne paa Kroppen efter denne Medfart, saa noget gyldigt Bevis kunde ikke fremlægges.

Saa fremstod Mads Povlsen af Røn og fortalte, at han havde været paa Havstranden den Dag, Margrethe Jensdatter havde faaet Pryglene, og her havde han set N. P. »komme fra sit Hjemmen . . . meget drukken og aabenhovet og havde ingen Klud om sin Hals«. Han fortæller, at Byfolkene var fortrædelige imod ham, og han fortrædelig imod dem igjen, fordi de ikke vilde bære hans Fiskeredskaber for ham. Derpaa skildrer han Slags-maalet, omtrent som Margrethe selv havde skildret det.

N. P. havde slaaet hende »med en Tornkjæp, som han gik med i Haanden, formedelst han lammede«. Første Gang ramte han hende »for midt i hendes Pande«. Derpaa havde han slaaet løs paa hende paa Kryds og Tværs og omsider styrtet hende omkuld og sparket hende med sin venstre Fod, thi paa den højre var han lam. Hun var meget ilde medhandlet, men han saa dog ikke Blod. — Hans Naboer truede han ofte med Mord og Brand, hvad Vidnet flere Gange havde hørt, allersidst ved Fjor-

den, Dagen før han slog Margrethe, da de drog Fisk. Altid var han gjenstridig og »vilde have Haand over dem«.

Assessor Kjerulf maatte overfor disse Beskyldninger imod død Mand give de Herrer Kommissarier til Eftertanke, at Vidnet havde været i Boefællig med den afdøde og tilligemed de andre af Røn By vist deres Fortrædelighed imod ham og nu aabenbarer deres Avind efter hans Død, da han ikke kan forsvare sig; saaledes er de baade som »Villige«, som Mollerups Tjenere, og ved deres Beskyldninger at betragte som interesserede, hvorfor han ikke yderligere »kan tage dennem til Examen, især da Beskyldningerne gaar ud paa død Mands Ord efter Aar og Dags Forløb, som Loven forbyder ikke maa ske«.

Foss benægtede, at Mads Povlsen var en Avindsmand af N. P.; han havde end ikke været i Fiskelav med ham, »men som en fattig Mand opholdt han sig hos hans Kones Fader, Mads Jensen i Røn og søgte, hvor han sit Brød kunde fortjene«. Hvorfor han forlangte, at han skulde tages i Ed paa sit Vidnesbyrd.

Næste Vidne er Mads Povlsens Kone Sidsel Lauridsdatter, hvis Udsagn omtrent falder sammen med Margrethes. Hun havde hørt Maren Pedersdatter bede for sin Kubbe med de Ord: »O, nej, Mand lille! lad mig beholde den; I har traadt én i Stykker for mig«, hvorpaa N. P. slap med de Ord: »Der har du Kubben, lad mig være med Fred!« og gik saa til Margrethe Jensdatter, hvem han, efterat have regaleret hende med de slemme Prygl, forlod med de Ord: »Hav nu det, din gule Tæve!« — Vidnet havde støttet den slagne under Hjemturen og hjulpet hende af hendes Klæder, hvorpaa hun var gaaet tilbage til hendes Fader i Røn, »hvor de med hannem havde Dug og Disk tilsammen«. Hun ved, at Margrethe ikke mere »er saa stærk som Vidnet og andre kjønne Koner, siden hun fik Huggene«, skjönt hun forhen var

langt stærkere. Dog maatte hun indrømme overfor Kjerulf, at hun af og til har set Margrethe, siden hun blev slagen, gaa til Havet og der sætte Madding paa Fiskekrogen, gjøre Fisk rene og undertiden bære hjem i Kubben paa sin Ryg saa meget, som de kunde spise én Gang.

Maren Pedersdatters Vidnesbyrd er heller ikke synderligt forskjelligt fra de foregaaende Kvinders. Men det saa Vidnet, at da N. P. nærmede sig Havet, klappede han »paa sin Rumpe med sin Haand og svingede med sin Kjæp over sit Hoved; da han rejste sig, og da han sad paa fire, som sagt er, vendte han sin Rumpe ad dennem som sad i Nordvest fra hannem, men om han gjorde det af Forsæt imod dennem, kan Vidnet ikke sige«, for han sagde endnu ingen Ting; først da han gik forbi Kvinderne og ned til sin Baad, sagde han: »Terr!«

Den 73aarige Karen Christensdatter, Niels Povlsens Svigermoder, vidner noget nær i Overensstemmelse med de øvrige, hvad Slagsmaalet angaar. Desuden beretter hun, at for halvandet Aar siden havde N. P. ogsaa slaaet hende engang i Drukkenskab, og som han da gik fra hende, kom han til hende igjen og bad hende, om hun vilde komme i hans Hus, thi han kunde ingen faa, som var bedre til at made hans Fiskekroge. Og da Vidnet igjen kom i hans Hus, havde han sagt: »Vil I give mig det til, jeg haver brudt Eder imod, vil jeg aldrig røre Eder mere, men I skal gaa ude og inde ved det, jeg har, og passe paa mine 3 smaa Børn«, -- som hun og til denne Dag har gjort. — Hun ved ikke, hvad der var ham og Naboerne imellem og benægter paa det kraftigste, at hun nogensinde skal have ladet sig forlyde med, at »hun takkede Gud, N. P. døde, førend han kom i Bøddelens Haand«.

Det sidste Vidne imod N. P. har intet nyt at tilføje, hvorpaa Foss endnu engang opfordrer Kommissionen til at tage de fremførte Vidner i Ed, men Kjerulf protesterer stærkere end nogensinde, saa meget mere som samme Vidner tidligere af Hr. Mollerup »skal være bragte under et ulovligt Forhør, som han, siden denne Sag opkom, har villet betjene sig af for Hans Majt. og derved søgt paa den døde i sin Grav at lægge den Beskæmmelse, som han aldrig var i Live saggivet for eller nu med upartiske kan godtgjøres til hans Paagribelses Aarsag«.

Vist er det, at Mollerup for at foregribe Begivenhedernes Gang havde fartet rundt ude i Røn med sin Birkedommer, Morten Christensen, og optaget Forhør over en lav Sko, bl. a. over N. P.s Svigermoder, ovennævnte Karen Christensdatter. Paa Kommissionens Spørgsmaal: om de har aflagt Ed for Mollerup ved disse Forhør, svarer Vidnerne: Ja, og nu resolverer Kommissionen, at da de alt har aflagt Ed éngang, kan det ikke nu tilstedes dem at gjøre det.

Saa fremlagde Foss en Beskikkelse af 8. Juni 1723 fra Assessor Mollerup til Jens Christensen Bøddicher, Degn i Vestervig, der havde været syg og sengeliggende under det forrige Møde, saa han ikke personlig havde kunnet aflægge sit Vidnesbyrd i Retten, hvorfor Mollerup havde stillet ham elleve Spørgsmaal angaaende N. P. og bedt ham besvare dem skriftlig ét for ét. Denne Skrivelse ønskede Foss oplæst for Kommissionen tilligemed Degnens Svar. Jens Degn var for Øjeblikket — d. 8. Juli — saa rask, at han havde givet Møde for »at bestaa« denne sin skriftlige Redegjørelse.

Mollerup havde spurgt: 1) om N. P. det sidste Aar ikke gjærne drak sig fuld og var da ufredsommelig, fortrædelig og voldsom? 2) Om Præsten ikke havde haft megen Fortræd af ham og gjort sig stor Umage fra

Prædikestolen for at formane og straffe ham og faa ham til at leve et skikkeligt Levnet, uden at det altsammen havde baaret nogen Frugt. 3) Om ikke baade Præsten og andre havde anmodet Mollerup om at straffe N. P. med Fængsel, saa Naboerne kunde faa Fred og Ro?

Paa disse tre første Spørgsmaal svarede Degnen, at han var vel vidende om, at N. P. det sidste Aar, han levede, »var forfalden til nogen dessolut Levnet«, og Præsten Goische havde baade nu og da ønsket, at N. P. maatte blive »sat paa Vand og Brød at spægis til Bedring, naar Lejlighed gaves«.

4) Havde Præsten ikke vist ham fra Skriftestolen uden Afløsning nu engang sidste Aar? — Jo, 1721, d. 24. Søndag efter Trefoldigheden var han bleven vist fra Alterbordet.

5) Var det ikke alle Folks Opfattelse, at det var Kaptejn Grevenkop til Villerup, der havde givet Mollerup det usalige Raad at gjøre Brug af den polske Buk? — Det har Degnen ganske vist hørt, dog ikke af Grevenkops egen Mund, »men af løs Snak og Spargement«.

6) Havde N. P. ikke slaaet Margrethe Jensdatter, »saa hun siden havde ligget ved Sengen« og der var bleven bedt for hende fra Prædikestolen? — Jo, bedt for hende var der blevet, — flere Gange.

7) Har han hørt det ringeste om, at N. P. blev trakteret med Hug eller Slag? — Nej.

8) Da han d. 12. April tilligemed Hendrik Bech var inde hos N. P., husker han da, om han laa løs eller havde Bindsler paa? — Ved Gud, han laa løs. — 9) Begjærede han nogensinde at faa en Præst til sig? — Nej, ikke det Degnen hørte. — 10) Har han ellers talt med ham uden den ene Gang? — Nej, ikke talt med ham, men vel set ham, dog som død og denne Gang kun hans Ansigt. 11) Klagede N. P. over mig eller nogen, da I var hos ham? — Nej, ikke i fjærneste Maade.

Efterat disse Papirer var oplæste, spurgte Kjerulf Jens Degn, om han aldeles ikke havde talt med N. P., da han laa »i de pinlige Baand paa Vestervig«, og ikke hørt ham ønske, at der maatte bedes for ham fra Prædikestolen? — Nej, sagde Degnen; mens han laa i Baandene, havde han ikke talt med ham, men kort efter, og da havde N. P. ikke ytret noget Ønske i den Retning. Han havde spurgt ham, »hvordan han behagede dette Logement?« Han svarede: »Ikkun housomt!« Degnen havde da foreholdt ham »de ham mange Gange givne Paamindelser til Forbedring med Raad og Formaning herefter at lade spørgis Omvendelse, hvortil han svarede ganske sagte og stille: »Ja!« og kunde Vidnet vel se, at N. P. var ikke aldeles frisk. Og bad han Vidnet, idet han udstrakte hans egne (ene?) Ben at han vilde løse hans haarde Baand, hvortil Vidnet ved Begjæring formaaede hosværende Mads Ladekarl, som var mere kyndig derom, at han løste det.« Derpaa gik Degnen i Kirke og saa nu ikke N. P. før næste Morgen Kl. 10. Da kom nemlig Ridefogden Chr. Pedersen ind til ham og sagde: »Broder, jeg tror, at N. P. vil hiemle!« — »Da for Guds Skyld, forsøm ikke hans Saligheds Sag«. — »Ja, men Præsten ligger syg«. — »Da er der nok saa mange Heste og Vogne paa Vestervig, der i Hast kan fare til Helligsø efter Hr. Jens«. — »Vilde han bie ham saalænge! Vil du ikke være saa god at gaa ind med og se til, hvordan du ynder ham?«. — »Jo, gjerne«. — Men da Degnen kom ind i »Kammeret ved Porten«, saa han alt N. P. ligge død i Sengen.

Havde ingen sagt, at det var sært, Assessor Mollerup vilde lade en Mand ligge i Baand saa haarde, at de kunde forvolde Døden? — Nej, det havde Degnen ikke hørt, for saasart han havde set Liget, var han øjeblikkelig gaaet hjem.

Han oplyste, at N. P.s Grav havde staaet aaben fra d. 17.—23. April, og mens den endnu var aaben d. 24. ved Solnedgang, var den lukket til næste Dags Morgen, da han kom »for at ringe Morgenringning«.

Vidste Vidnet N. P. skyldig i Mishandling af nogen, og havde han hørt ham klage over Ass. Mollerup og sige, »at han ikke skulde slippe, førend han kom for Kongens Fod?« — Nej, sligt havde Jens Degn aldrig hørt, men havde derimod »altid set ham for en skikkelig Mand; dog det sidste Aar slog sig noget til dessolut Levnet«. — Vidste Degnen, om der Søndagen efter d. 11. April 1722 var bleven bedt for den Kvinde i Røn, som han skulde have slaaet? — Nej, Søndag d. 12. April var der ikke bleven bedt for Margrethe Jensdatter, hverken før eller efter Prædiken, men de næste Helligdage og Prædikendage. Og »da N. P. døde om Mandagen, blev der continueret med Bøn for hende af Prædikestolen en Tid lang, og om Vidnet mindes ret, da næsten indtil St. Hansdag Midtsommer, hun tilligemed sin Mand var til Herrens Bord udi Agger Kirke«. — — Troede Vidnet, at hendes Svaghed kom af de Slag, som N. P. skal have givet hende? — Det kunde Degnen ikke vide, »saasom han ej er en Hjertekigere, men Gud alene, som alting er bevidst. Om det skal have været af de Hug, der siges, N. P. skal have givet hende, eller formedelst anden Svaghed eller formedelst Guds Ords Forsømmelse, det vidste han ikke; og ellers formedelst Vejenes Længde kommer Røn Bys Beboere ikkun sjælden til Kirke«. — Hørte han ikke, om N. P. »gav Suk af sig«, da han laa i Arrest i noget Halm paa Stengulvet? Vidnet kan ikke tale saa meget om Suk, »men han klagede sig mange Gange med de Ord: ak, ak, ak!«

Paa disse Bekjendelser aflagde Degnen sin Ed, hvorefter han gav Plads for Søren Svens fra Vesteragger.

Han var vel vidende om, at N. P. de sidste Aaringer var ret hengiven til Drik, thi var han i Agger, kom han gjerne ind hos Vidnet og var da ikke sjælden drukken. Ogsaa naar »de kom til Marken i Aalborg, druch han sig og gjerne druchen og stillede sig meget uskikkelig hen og hjem« med sine Naboere og Laugsmænd der i Byen. — Vidnet havde betjent Degneembedet den Dag, N. P. var bleven vist bort fra Alterbordet, og havde set Præsten vise ham ned.

Kjerulf spurgte, om Vidnet havde set N. P. mishandle nogen? — Nej aldrig, men »i hans Drukkenskab havde han uskikkelige Ord. Dog tilforn, førend det sidste Aar, paa en Maanedstid til eller fra at regne, har N. P. altid levet som en skikkelig Mand«, og Vidnet ved ikke, »hvorfore han blev vist fra Skriftestolen«, men den Dag, det skete, gik Sognepræsten, »efterat de andre var afskriftede, ud i Altergulvet og kaldte N. P. op til sig og sagde: »Hvor kommer det sig, Niels Poulsen, men jeg finder Eder i den Tilstand nu? I har vaaren skikkelig tilforn«. — Da svarede N. P.: »Hvad haver jeg gjort?« Præsten svarede: »Jeg hører, I lever uskikkelig med Eders Naboer og tilmed: dømmes hos Eder selv, om jeg med en god Samvittighed kan tage Eder til Skrifte i Dag«. — Anden Aarsag til Nægtelsen kjendte Vidnet ikke. Til Slutning fortalte han, at han undertiden havde hørt N. P. klage over, at Mollerup havde taget Jord fra ham og lagt til hans Naboer »for at gjøre dem alle lige i Røn By«. — Derpaa aflagde Vidnet sin Ed med oprakte Fingre.

Det næste Vidne var Villads Nielsen fra Randrup. Han havde været med til at trække N. P.s Lig af Klæderne og iføre ham en ren Skjorte, under hvilken Beskæftigelse han havde set »Niels Poulsens bahre Krop fra hans Hoved til hans Rompe . . . og de rejste Overdelen af hans Krop op og satte ham paa Rumpen«, men befandt

ingen »Saarmaal« paa ham, hverken paa Ryg eller Bryst. Dog saa han ikke saa nøje efter, for han var ikke krævet til Synsmand. De havde taget hans Lig ud af Sengen og lagt ham paa et Bord, og da saa de hans Arme var »blodspændte« nedenfor Albuleddet; det samme var begge hans Ben til midt paa Læggene; ogsaa Laarene bar Mærke af Overlast. — Han var en af dem, der paa Ridefogdens Befaling havde løftet N. P. fra Halmen og hen i en Seng. Da de tog ham op, havde Ridefogden sagt til ham: »Nu skal du komme op i en Seng og faa varm Øl«. — Da sagde N. P.: »Jeg ved ikke, om jeg kan komme saa langt«. — Man spurgte Vidnet, om han havde hørt ham klage sig. — Nej, kun et enkelt: »Aha!« havde han hørt af ham; ellers klagede han sig ikke. — Der var vel hengaaet et Par Timer, fra de tog ham og bar ham tværs over Gaarden, til han udaandede. Saasnart Vidnet havde baaret N. P. hen i Sengen, var han gaaet tilbage til sin Tærskning i Loen. Klokken var vel mellem 9—10, da N. P. døde, dog kunde han ikke »sige det til Visse«.

Saa fremstillede Mollerups Fuldmægtig de fire Synsmænd: Svend Andersen, Peder Jensen, Niels Pedersen og Niels Jensen.

Onsdagen efter N. P.s Død var der kommet Bud til Peder Jensen fra Ridefogden Chr. Pedersen, at han skulde komme ned paa Vestervig, thi Ridefogden vilde tale med ham. Da han kom ind, havde denne sagt til ham, »han skulde gaa hen og røge en Pibe Tobak, han havde Bud efter nogle flere Mænd, som skulde se, hvorledes N. P. blev klædt og lagt i Kiste«. Da de andre 3 ogsaa var komne tilstede, havde Ridefogden ført dem i det saakaldte lange Kammer, hvor N. P. laa paa et Bord. Ridefogden tog Lagnet af den afdøde og løste hans Skjorte for højre Haand. De saa, hans Hænder »var

noget opsvulmet eller reisnet, mens ellers saa de hvide ud«; ogsaa hans Bryst var ret hvidt; men fra hans Knæ og nedad saas en rød Streg, »om de ret erindrede under det højre Knæ i hans Hambuchter«; ogsaa hans Ben var noget resne. Ovenfor Knæerne eller andre Steder paa Kroppen end de anførte, saa de ham ikke, hverken paa Ryg, Mave eller Laar, heller var det bleven forlangt af Fogden eller nogen anden, at de skulde efterse disse Legemsdele. »Saa tog de fire Mænd ham fra Bordet og lagde ham i Kisten; mere vidste de ikke, og mere tilstaar de ikke«. — Derpaa tilbød de deres Ed, som Kommissionen dog ikke vilde modtage, da de allerede havde aflagt Ed under det af Assessor Mollerup arrangerede Forhør.

Dernæst fremlagde Foss en Attest af 8. Jan. 1723 fra »salig afgangne« Marie Kampmann, »Fadembordspige« paa Vestervig. Attesten er ifølge Foss præsenteret for Nykjøbing Ret 11. Jan. s. A., men blev ikke modtaget, da Vidnet ikke havde været stævnet. Kjerulf oplyser derimod, at bemeldte »Mademoiselle« i levende Live var stævnet hele to Gange til at møde paa Sønder- og Nør-Herreds Ting, »og da er hun holdt tilbage!« Hvad skal man da nu med hendes Attest, der »ikke fører nogen Bekræftelse efter Loven«.

Dokumentet beretter, at hun meromtalt Lørdag havde set N. P. komme gaaende op i Vestervig Klostergaard; »siden saa jeg ham staa uden Gaards Døren hos Kaptejn Grevencop, Assessor Mollerup og andre. — Og jeg stod ude i Kjødchendøren, saa hentede Assessor uldne Kluder, (som) blev svøbt om N. P.s Haandledder, saa blev de sammenbundne; saa befalede Assessor, han skulde gaa i Malekammeret og mange andre fulgte hannem med Kaptejnen og Assessor, og som Gulvet var lagt af hollandske Fliiser, syntes Assessor, det var baade

for koldt og for hart at ligge paa; thi befalede han at hente i Laden en Del ren Halm at ligge paa, som og skete, dog Kaptejnen sagde, det gjordes ikke fornøden; blev og hentet Lys at se ved; saa blev N. P. befaleet at sætte sig paa Halmen, som Kaptejn Grevencop og Assessor selv stod tæt hos, og Assessor befalede Søren Ladefoged og Mads Ladekarl at buckbinde N. P. efter Kaptejnens Raad og Tilsigelse, som de og gjorde, nemlig trækkede de sammenbundne Hænder udenover og nedefor hans Knæ og satte saa et Stykke trind Træ som Enden af en Baadstage imellem Armene og Laarene efter Kaptejnens Anvisning, hvordant det skulde gøres. Saa befalede Assessor at hente Dækkener, som blev lagt over ham for Kuld, saa gik vi alle derfra, og Kaptejnen gik saa til sin Hest og red hjem«. — Om Søndag Formiddag før Prædiken, siger hun videre, »blev han (N. P.) gjort løs, men blev liggende i Kammeret«. Hun og Niels Dyr »bar ham« Mad og Øl; han drak strax af Øllet, men hun saa ikke, »om han da aad noget«. Samme Dags Aften bragte Søren Ladefoged ham »Mælk og Brød saa og en Dyne at ligge over ham«.

Om Mandagen, da Mollerup var rejst til Viborg, »bad Ridefogden mig at rede en Seng i Gjestekammeret; imidlertid gik han og Ladefogden hen og hentede N. P., som saa blev lagt i Sengen og fik han saa varm Øl at drikke. — Da spurgte jeg, hvordan han laa? Da svarede han, (han) laa saa meget vel. Nogen Tid derefter begjærede han noget varm Suppe, og mens det blev til-lavet, sagde Folkene, han havde kast sig paa Gulvet, men jeg saa ham ikke mere, førend da han vilde dø«. — Endnu fortæller hun, at om Fredagen derefter, da han var bleven sat i en aaben Grav, var hans Kone og to af hans Søskendebørn paa Vestervig »og saa ham, før Kisten blev tilslagen; de fulgte ham og til Graven med mig og andre flere, da det ringede for et andet Lig«.

Dette Brev er omskrevet paa stemplet Papir, og Pigens egen Fader, Jens Block Kampmann, bevidner, at det er en rigtig Gjengivelse af hans salig Datters Brev, der her forelægges Kommissionen. Der er dog adskilligt, der tyder paa, at Brevet i høj Grad er skrevet med paa-
holden Pen. Et sjældent Udtryk som »buckbinde« kunde maaske nok glide en junkerlig Godsejer i Pennen, men vilde vanskelig være at finde i en Fadeburspiges Ordforraad. Og den stærke Understregning af Kaptejnens forbryderske Aktivitet under Udaaden synes langt snarere at pege direkte i Retning af Mollerups ængstede Samvittighed end at have sin Oprindelse i Marie Kampmanns uskyldige Jomfrusjæl. -- Assessor Kjerulfs Skepsis overfor dette Papir er da ret forstaaelig.

Efterat denne Skrivelse var oplæst, fremlagde Hr. Foss endnu en Attest fra en Kaptejn Joh. Georg Schmidt, dateret 4. Juni 1723. Her fortælles det, at Kaptejnen var paa Vestervig den Lørdag, de hentede »den Fisker af Røn«. »Og som Assessor havde bortlaant sine Fangejærn«, udtalte han, at han paa Hr. Grevenops Anbefaling vilde lade N. P. »buckbinde«. »Derfor tilspurgte mig, om jeg havde nogen Tid hørt, at nogen ved den Fængselsmaade var kommen til Skade enten ved Liv eller Helbred, hvortil jeg svarede nej, hvilket jeg heller aldrig har hørt; saa rejste jeg strax hjem og havde ej noget dermed at bestille«. —

Derpaa følger en Attest af 11. Juni 1723 fra en Præsteenke i Vestervig, Madame Rosenstand, salig Peder Goisches Efterladte¹⁾. Hun attesterer, at hun en

¹⁾ Peder Henriksen Goische fødes 1670, bliver Præst i Vestervig 1696 og dør ^{23/} 1722. Hans 2den Kone var Bodil Margrethe Pedersdatter Rosenstand, en Ritmesterdatter fra Aalborg, der fødes 1681 og dør i Hillerslev 1773.

enkelt Gang har set N. P. drukken i Præstegaarden, — »saavidt man kunde synes«; desuden ved hun, at hendes Mand, Sognepræsten, engang har sagt til Assessor Mollerup i Kapt. Grevencops Nærværelse, at »Niels Poulsen løb nu gal igjen, han fik at sættis ind noget paa Vand og Brød til Bedring.« Men da der ved denne Lejlighed havde været Tale om at binde N. P., havde hendes salig Mand svaret: »Lad det Narrerie fare; han er nu (en) gammel og stympret Mand«. — Det er alt hvad hun ved.

Dernæst kommer et Indlæg fra Birkefogden Morten Christensen af Vestervig. Han fortæller, at han den 5. og 6. Maj 1722 har holdt Forhør paa Røn tilligemed sin Skriver og fire af Retten udnævnte Mænd angaaende N. P.s uskikkelige Levnet, og Resultatet af disse Forhør har han nedskrevet i hans Herskabs, velædle og velbyrdige Hr. Assessor Mollerups Nærværelse, »og skreven paa slet Papir (eftersom Tingbogen ikke da var tilstæde)«. Mere end han har nedskrevet som Resultatet af bemeldte Forhør, ved han ikke.

Saa følger et nyt Indlæg fra førnævnte Kaptejn Schmidt, der var bleven allарmeret ved den Brug, Assessor Mollerup havde gjort af hans Navn og Attest; han var nu stævnet til at møde i Retten for at svare til samme Attest, men sender i sit Sted Hr. Jens Lyngbye, da han selv, saavel som saa mange andre under denne Proces, ved sin »høje Alderdom, Sygdom og store Svaghed« er forhindret fra at møde og opfylde sin »hørsommelige Pligt«. Endnu engang fortæller Kaptejnen os gjennem dette sit Indlæg, at han merbemeldte skæbnesvangre Lørdag efter Paaske var rejst til Vestervig for at tale med Ridefogden sammesteds om nogle Stude, han havde paa Lyngholm. Det var omkring ved 2 om Eftermiddagen, at han naede Vestervig; han var aldrig saa snart kommen ind i Gaarden, før Mollerup kom ud og

førte ham ind i Stuen, hvor ogsaa Kapt. Grevenkop sad. Schmidt spurgte nu Mollerup, om hans Ridefoged var hjemme? »Nej, han var ude i Agger«. Senere spurgte saa Mollerup uforbeholdent, »hvad man skulde gjøre ved saadan én, som altid gik med en stor Kniv og truede sine Naboer med Ulykker og Mord og Brand? Derpaa svarede jeg: »Har Hr. Assessor ikke Træhest i sin Gaard? Thi i Holstein bruger Proprietarierne Træhest og Jærn samt Fangehul, hvormed de straffer saadanne urolige Mennesker for at bringe dem i Lydighed«. Mollerup svarede, at hans egne Jærn havde han laant ud for Øjeblikket, men Grevenkop havde raadet ham til »at buckbinde saadan én«; hvorpaa jeg gav til Svar, at jeg vel engang i Odense i Fyn havde set én, som var bukspændt for Tyveri, men var dog ikke længere i den end som en halv Time, eftersom han da gik til Bekjendelse«.

»Imidlertid denne Tale faldt saaledes imellem os, gik Hr. Captain Grevenkop frem og tilbage over Stuegulvet og røgte en Pib Tobach; om nu Captainen gav nogen synderlig Agt (paa) vores Tale eller ej, kan jeg ikke vide, efter han svared intet dertil; saa tog jeg strax Afskeden derfra og rejste hjem; da var Klokken 3, og siden den Tid har jeg ikke hørt videre til den affaires, førend nu her forleden Fredags den 4de Juni, da Hr. Assessor Mollerup, hans Frue og Datter samt Præsten i Vestervig¹⁾ uformodentlig kom til mig her paa min Gaard; efter en Times Forløb rejste Fruen, hendes Datter og Præsten til Hvidbjerg, men Assessor Mollerup blev tilbage og lidet derefter fremkom med en Forskrift skreven med hans egen Haand og derhos et Støch stemplet Papir med Begjæring, jeg efter samme Concept vilde give hannem

1) Anders Winding (f. 1691 † 1768), der 1723 gifter sig med Mollerups 15aarige Datter Margrethe Christine (f. 1708 † 1762).

min Attest, da jeg begjærte, han vilde lade mig beholde begge Dele til om anden Dagen, at jeg imidlertid mig derpaa kunde betænke, hvilket mig blev nægtet; endelig omsider lod jeg min Kieriste¹⁾ skrive Attesten, eftersom jeg, Gud bedre mig, desværre ikke selv enten kan se at skrive, mindre som en tysk Mand kan læse eller moxen forstaa det danske Sprog videre, end hvad andre mig deraf kan forklare; havde jeg gjerne beholdt den Forskrift, Hr. Assessor bragte med sig, men maatte ey blive den nydendis, men lade mig nøje med en Copie af Attesten, som min Kiereste ogsaa udskrev, og Hr. Assessor tog sin Concept med sig, ved hvilken min udgivne Attest jeg alleniste har dette at erindre, at nu jeg samme eftertænker og overvejer, synes det ligesom Hr. Assessor Mollerup skulde have tilspurgt mig paa Vestervig Lørdag efter Paaske 1722, om jeg havde nogentid hørt, at nogen ved den Fængselsmaade var kommen til Skade paa Liv eller Helbred, hvilket Spørgsmaal om de Ord jeg aldrig ved mig at erindre blev omtalt den Tid paa Vestervig, førend om Fredagen næst forleden, som var d. 4. Juni, da Hr. Assessor Mollerup her i mit Hus mig først derom tilspurgte, og jeg da svarede hannem derpaa, det som merbemeldte min udgivne Attest i sig selv nærmere udviser og forklarer, og naar de høje Herrer Commissarier alleniste ville behage denne Part i gunstig Observation at tage, vedstaar jeg alt det øvrige, Attesten om formelder, efter endeel hans Beretning. I øvrigt forbliver med al optænkelig Respect etc.◀

Denne Tilsnigelse gik altsaa ikke for Mollerup. Mere Held synes han at have haft med et Par andre Doku-

¹⁾ Kapt. Schmidt til Lyngholm var gift med Anne Kathrine Kaas. Deres Datter Ricke Schmidt giftede sig med Oberstløjtnant Hans Elias von der Weide, der siden fik Fru Edel Pors. Han ejede Gaarden endnu 1750.

menter, som han ligeledes lod fremlægge i Retten, og som unægteligt sætter Niels Povlsen i et noget uheldigt Lys. Det ene Papir hidrører fra Jens Pedersen Stausholm, Godsforvalter paa Ryssensten¹⁾, hvem Niels Povlsen har voldt en Del Fortræd og Ulejlighed; han beretter, at N. P. nogle Dage i Decbr. 1721 er kommen til ham »paa en sær forvirret Maade med Begjæring, jeg skulde skrive hannem Stævninger imod hans Herskab, som han efter sine galne Capricer vilde rejse Proces imod«, ligesom han skulde skaffe ham »Sognevinde« fra Harboøre, »som lidet erkjender af hannem, uden hvad Raseri og Galskab angaar; da efterdi jeg erfarede af hans Forhold, at han var ikke aldeles rigtig i Hovedet eller kunde anses for et Mennêske, der havde sin fulde Fornuft, haver jeg vel 2 eller 3 Gange sagt hannem, det aldrig er eller bliver min Vaane at melere mig i nogen fremmet Sager«, men det bedste Raad, han kunde give ham, var det, snarest mulig at »komme sig til Lejlighed og til Rette og Forlig med sit Herskab og erhverve sig dets Venskab igjen. Dette er nu standen hen til i Aftes, (da) kommer han igjen og klager paa en Knægt fra Langøre, som han havde været i Krakil med, og i samme Allarm var hans nye Kjæp med Sølvknappen paa bleven sønderbrudt«. Han havde da maattet følge med ham til Langøre, men da han kom derud, »fornam jeg af samtlige Folkene, at han havde huseret stærkt baade med Trusels Ord, som jeg dog ej vil melde, saavel(som) med blotte Kniv, saa jeg fornemmer, han haver overvældet dem, og havde jeg ej været med ham, havde han kommet ilde an med dem paany; jeg formanede ham alvorligt til at skynde sig hjem til sit eget Sogn og blive herfra herefter, og bad Folkene om, at de ej maatte gjøre

¹⁾ Se 3. R. II, 59, 66 f.

ham noget ondt paa sin Hjemrejse. Han lovede vel, han ej skulde gjøre saadanne Aprillaab mere her til Sognet; vilde han holde det, var det at ønske for mig, som nok havde andre Forretninger at tænke (paa) end som slig Fantasie.« Til Slutning beder han indtrængende Mollerup, at han vil drage Omsorg for, at de kan være N. P.s »Overløb foruden, og at han maatte vorde tilholden at forblive inden sine egne Grænser, thi vi forlanger ej hans Fællesskab, som er heller ingen forstandig Menneske raadelig eller gavnlig«. — Det andet Dokument, som Mollerup anvendte som et Vaaben mod den afdøde, var et Brev fra N. P.s Svoger, Ib Christensen, Skarum, af 1. April 1722. Det lyder saaledes:

»Svoger Niels Poulsen!

Jeg har spurgt, du har taget saa meget gal afsted ikke i én, men i saa mange Maader, som jeg blues ved at udsige, hvorfor jeg efter denne Dag ej med dig vil have noget at bestille, tilmed forlanger jeg ikke din Fjerding Torsk, men sender dem tilbage igjen, saa du kan overlade dem til hvem, du lyster. Er du paa galne Veje, -- jeg vil ønske, at du maa omvendis til den rette Vej; det er høj Tid. Adieu!

Ib Christensen.

Opskriften:

Leveris til min Svoger Niels Poulsen, boendis paa Thyboe Røn. Ombedis Peder Mickelsen han vilde tage den Fjerding Torsk med sig tilbage«.

Saa følger Resultaterne af de Forhør, som Birkefogden Morten Christensen i 1722 havde ladet foretage over samtlige Rønboere paa den Thisted Amtmands, Hr. Birchenbusch's udtrykkelige Bud og Befaling. Og det kan ingenlunde nægtes, at hvis alt det, der her anbringes

imod Niels Povlsen, tør staa til troende, har Beboerne i Røn haft god Grund til at ønske ham uskadeliggjort.

Blandt de Vidner, der optræder her mod den afdøde, er ogsaa hans Svigermoder Karen Christensdatter, der overfor Birkefogden har givet en noget anden Skildring af N. P., end den hun senere gav overfor Kommissionen: Han har flere Gange »opsøgt og slaaet hende snart her, snart der, saa hun ikke vilde være kommen fra det med Livet, hvis andre ikke havde hjulpet hende løs fra ham . . . dog hun havde slet intet med ham at bestille, allenist han vilde altid have én at slaa paa, hvem han turde over«. Mangfoldige Gange har han ogsaa slaaet sin Kone og »søgt hende baade med Kniv og Øxe og jaget hende ud i Byen, saa hun maatte sidde i deres Kjørhus og Udhuse Natten over. Nu fornylig gjorde hun Barsel, og fjerde Nat efter drev han hende ud af hendes Seng med Barnet i Armen, at hun skulde tænde ham et Lys, og naar hun havde tændt det og kom i Sengen igjen, saa spyttede han og blæste det ud trende Gange, og hun maatte op og tænde det igjen; dog han havde intet at bruge det til«. Ligeledes: hun havde brygget en Tønde Øl til sit Barsel, »saa hende til Fortræd tog han Tappen af Tønden, kastet den i Sengen og lod Øllet løbe paa Jorden, hvilket hans Kone selver tilstod og bejaede«. Naar han havde en Rus, slog han alt itu, »saa hun takkede Gud, saavel som alle Naboerne, at de var skilt ved ham, før han gjorde mere Ulykker og skulde kommet i Bøddelens Haand«.

Saa er Hustruen Appollone Ibsdatter blidere imod ham; hun fortæller om hendes Mands Arrestation, at han kom lige fra Havet og havde været inde hos hende og faaet et Stykke Kjød og Brød, som han stod med i Haanden, da Niels Dyr traadte ind ad Døren og bad ham følge med til Vestervig; som han gik og stod, fulgte han

med uden Modstand; og hun saa ikke Manden mere før den Dag, han sattes i Vestervig Kirkegaard. Først Dagen efter, at hans Død var indtraadt, modtog hun nogen Meddelelse derom; heller om hans Begravelse vilde hun have faaet noget at vide, om ikke hun havde frittet hos andre. Man havde bebrejdet hende, at hun ikke havde meldt hans Død til Amtmanden, hun undskylder sig med, at hun har tre smaa Børn, hun ikke kan forlade, heller vidste hun noget om, at det var hendes Pligt at melde det. Derpaa siger hun, at hvis hendes Mand blot var død hjemme og havde faaet skriftet sine Synder, før han døde, »saa kunde hans Død ikke have været hende saa fortrydelig, som den nu er, og havde nok ønsket, han havde levet med hende, om det havde vaaren Guds Villie, thi den første Fader holder hun altid for den bedste«, om end hendes nuværende Mand er baade flittig og god nok, »og hvad han har eller kan fortjene sætter han paa dem tilhaabe med en god Villie«. — Alt i alt har hun ikke ét ondt Ord at sige mod hendes tidligere Ægtefælle.

Dog noget balstyrigt og utøjlet synes der unægteligt at have været ved Niels Povlsen. Saaledes vidner Mads Povlsen ved den Lod og Part, han skal have i Himmerige, at N. P. var kommet ind i Vidnets Hus og havde undsagt ham, at inden Pintse Dag skulde han slaa ham ihjæl; det var »to Dage, før han gjorde hans sidste Ulykke«. Han var desuden kommen ned til Fjorden, hvor alle Bymændene drog Feed, »med to Knive og sagt, han vilde myrde tvende Laugsmænd, som de gik mellem Bymændene, og brænde Byen af over dem alle«. Han havde sagt til Maren Pedersdatter, der havde været inde i hans Hus Dagen før Juleaften, at hun skulde hilse Konerne i Byen, at de godt kunde gjøre deres Mænds Kister og Liglagner istand med det samme, »for han

vilde myrde dem alle, inden de kom fra Havet. Hvad hans Kone ogsaa for os var gestændig«. — Ingen turde komme paa Havet med ham, før de havde taget Knivene fra ham. Han havde engang rendt bag efter Peder Mikkelsen og raabt: »han skulde skjære ham, saa ingen Doktor kunde læge ham. Men da denne havde et Stykke Træ i Haanden at væрге sig med, kunde han ikke komme til ham«. — Rønboerne anmoder derfor deres Husbond Mollerup om at fordrive Niels Povlsen slet af Byen eller sætte ham fast, da de ellers nødes til at gaa fra Røn til Harboøre Sogn, »saasom ingen vidste Livsfrist for hannem, hvilket de ved deres Sjæls Ed tilstod«.

Saa berettede Chr. Madsens Enke og hendes Søn, at N. P. en Nat var kommen til deres Hus og vilde ind, men de turde ikke aabne for ham, da tog han en stor Sten i begge Hænder, huggede den flere Gange mod Døren, saa baade denne og »Dørhængerne« sprang, »hvad der blev Rettens Folk forevist«. — »Og var samtlige Bymænd nu glade og takkede Gud, at de nu var af med ham, endog de tilstod, at han var en velforstandig Mand, naar han var ædru, og saa dygtig i hans Fiskerie som nogen af Bymændene, endog han var en svag Mand af Helbred, siden han for 19 Aar siden blev knust ved Havet af et Vrag, og de næste 3 Aar derefter laa under Badskjærs Haand i Lemvig, siden gik han ved en Kjæp og var lam hans Livstid«. — Det er næsten utroligt, at denne Krøbling har kunnet gjøre samtlige Rønboerne det saa broget, at de truede med at forlade Gaardene for hans Skyld; hvor er det muligt, at denne Stodder har kunnet gjøre hele Egnen i den Grad usikker, at Beboerne en hel Vinter saa sig nødsagede til at stænge Husene »tidlig om Aftenen og en Del af Dagen med, og turde ikke lukke nogen ind, før de fik at vide, at det ikke var Niels Povlsen«! Men alle Vidnerne beretter det; ogsaa

i Villads Jensens Hus er han trængt ind »med Trusel og Skjælden og Undsigelse samt Vinduers Udslagelse og mere forøvet Ustyr«; af den Grund blev han d. 13. Okt. 1721 stævnet i Retten, og 24. Decb. samme Aar dømtes han til at betale Villads Jensen 2 Rdl. i Skadeserstatning foruden 3 Gange 40 Lod Sølv til det offentlige. Dommen blev dog denne Gang ikke fuldbyrdet, endikke da Mollerup modtog Efterretninger om hans Udskejelser paa Harboøre. Mollerup saa gennem Fingre med ham, »thi han elskede Niels Povlsen, saasom han var en god Fisker«. Men da saa de to Mænd kom til Vestervig og jamrede over Konen, der var bleven pryglet fordærvet, bekvemmede Mollerup sig endelig til at lade ham hente — »med Heste og Vogn, som han mange Aar havde været Krøbbel«. Oppe paa Gaarden havde imidlertid Grevencop raadet ham til at forsøge den ny Methode med Bukken, »for at N. P. ikke skulde løbe væk«; om saa han laa 24 Timer i den, skulde det ingen Skade gjøre, havde Kaptejnen sagt; og han var bleven hos Mollerup til mørk Aften for at lære ham at sætte N. P. i Bukken, naar Vognen kom med ham. En hel Dag ventede han for at faa Lejlighed til at gjøre det kostelige Experiment med dette nye Toturredskab. N. P. kom og blev bunden, Døren laastes og Mollerup stak Nøglen i Lommen; men næste Morgen afleverede han den til Søren Ladefoged og gav ham Lov til at løsne N. P. Senere om Søndagen før Prædiken kom Kapellanen Hendrik Boddum og Jens Degn ind til ham »for at formane ham til et bedre Levnet«, hvorpaa Døren igjen aflaastes. Søndag Aften bragte man ham lidt Mad, og Mandag Morgen hjalp Ridefogden ham ind i en Seng. Han havde ladet Sengen varme, da N. P. var meget kold om Fødderne, og det gjorde han »i de Tanker at ville saavidt restituere ham at kunne noget snart faa ham hjem til sin Kone«. Men da Ridefogden

nogen Tid efter vilde se, »hvorledes det med ham tilstod af Medynk over ham, da var han kommen af Sengen og laa paa Gulvet paa en Dyne, og da vi spurgte ham, hvorledes han var kommen der at ligge, sagde han, han vilde ladet sit Vand, som og var tilsiufne paa Gulvet, men som han det ikke selv var mægtig at komme i Sengen igjen, hjalp vi hannem derudi«. Kort efter døde han. »Og blev han skikkelig nedlagt (i Kisten) baade i ren Skjorte og Lagen, Pude og Halsklud, Hue og Svededug, saa han blev saa skikkelig klæd, som nogen gemeen Mand kunde forlange«. — Birkefogdens Forhørsprotokol gjør saaledes alt, hvad den formaar, for at bibringe Folk den Anskuelse, at Mollerup og hele hans Husstand har baaret Niels Povlsen paa Hænderne, endog Søren Ladefoged, der havde spændt Krøblingen sammen, vidner med oprakte Fingre, at han havde været »det lemfældigst nogen kunde være i saadan en Sag«.

Det eneste sorte Faar i al den hvide Flok, der lige fra Husbonden ned til Fadeburspigen er opfyldt af dette ene at bringe den forvildede Niels Povlsen tilbage til »et bedre Levnet«, er Kaptejn Grevenkop. Ham er det, der ifølge Mollerups dyre Forsikringer er Skyld i den hele Jammer, da han var den Mefisto, der bevægede den for N. P.s Vel saa ømt interessede Assessor Mollerup til som sidste Omvendelsesmiddel at prøve det djævelske Instrument paa N. P. Det undrer da én en Smule, at ikke denne Herre kaldes i Forhør for at give Forklaring i Sagen. Grunden til dette Forhold røbes dog i selve Forhørsprotokollen, hvor det hedder, at da »Kaptejn Grevenkop med sine Folk fik hastig Ordre om Søndag Aften at antræde Rejsen Mandag Formiddag til Viborg, hvor Kongen vilde mønstre, saa kunde vi ikke faa ham i Tale«.

Den 17. August 1723 afholder Kommissionen sit næste Møde, denne Gang paany i Viborg. Mens Anklagen

mod Mollerup hidtil udelukkende har drejet sig om hans umenneskelige Behandling af Niels Povlsen, opdukker der ved dette Møde pludselig fem nye Anklagepunkter, der alle ubarmhøjertigt peger paa den i Forvejen skyldbetyngede Herremand. Et nyt Kongebrev til Kammerassessor Kjerulf af 16. Juli 1723 forlanger skaanselløs Undersøgelse og i Tilfælde af Skyld en exemplarisk Afstraffelse. Først og fremmest: Lys i Sagen! og vil Mollerup ikke svare uden forudgaaende Stevnemaal, da maa Kjerulf henflytte Kommissionen til Lemvig eller et hvilket som helst andet Sted, der synes ham bekvemt for Vidnernes Afhørelse — alt sammen paa Mollerups Regning.

De fem nye Anklagepunkter har følgende Indhold: 1) »For ongefær 2 à 3 Aar siden« kom to Aggerbokvinder, der gjorde »Dagsgjærning« paa Vestervig, ind i Gaardens »Kjødhus« eller Bryggers, hvor de fandt noget Honning, som de aad; herover blev Assessor Mollerup saa fortørnet, at han ved Søren Ladefoged — den samme der ogsaa havde tjent ham som Bøddel mod Niels Povlsen — »lod bemeldte Kvinder miserabelt prygle, saa den ene, nemlig lille Josefs Datter paa Røn, 2—3 Dage derefter skal være død¹⁾. Den anden lever endnu. Herom haves (som) Vidner 2—3 Soldater«.

2) »En Aggerbokvinde, som redte fremmelig til Barsel, skal af bemeldte Assessor selv være slaget med en Kjæp eller Tyrepisk tværs over Magen, saa hun, saa snart hun kom hjem, skal have født et dødt Foster. Herom ligeledes Vidner, og er Konen levendis«.

3) har han ladet Peder Skippers Kone sætte i Halsjærnet vesten for Vestervig Kirke, »fordi hun skjændtes noget med Peder Dyr, hans Søstersøn, ved Fisker-Huuset«.

---

¹⁾ Over denne sidste Passus er der i Protokollen sat en rød Blyantsstreg.

4) Da »en Studiosus« under sin Prædiken i Vester-vig Kirke oplæste en kongelig Forordning, skal bemeldte Assessor Mollerup have talt højt i Kirken og sagt disse Ord: »Læs hvad os vedkommer deraf, og lad det andet Sladder udelukkes!« Desuden havde han under Guds-tjenesten med høj Røst udskjældt en Kvinde og ligeledes under Prædikenen »pryglet sin egen Dreng etc. Men som det er over et Aar siden, Mollerup talte til Studen-teren i Kirken, vil det observeris, at der bliver Tilladelse til at vidne derom, som ellers er mod Loven«.

5) »Delt mellem Bønderne i Agger Klittag, som de aarlig slaar efter hans Tilladelse, og har Agger Sogn saadan Eng og lidt Agermark, at Mollerup derpaa aarlig kan græsse hans Øxen, og Agger Sogn har Hø til deres Kreaturer, som er tvært imod Mollerups førte Vidne, og Agger Sogn maa give ham mere anselig Græspenge aar- lig, end nogen tror«.

Mollerup, der paastaar, at han ikke tidligere har anet denne kgl. Skrivelses Existens eller vidst af disse Anklagepunkter at sige, udbeder sig Ret til at opsætte sit Svar til næste Dag d. 18. August; det indrømmes ham. Efter en Nats Overvejelse svarer han, at da de fleste af de omhandlede Forhold er indtil 20 Aar gamle, og da han selv har 72 Aar paa Bagen og ikke mere er af en saa god Hukommelse, at han saa nøje kan huske, hvad der dengang er passeret, saa indskyder han sig »under Lovens Tilhold og formener, den, som Sag giver, bør at bevise«.

Han protesterer derpaa hæftigt mod Kommissionens Flytning fra Viborg. Bemeldte Kommission, siger han, »bestaar af 8 Herrer, alle i Rangen, foruden Tjenere og min Fuldmægtig«; — skal de nu alle paa hans Bekost-ning rejse en 16—18—20 Mile, times der ham stor Uret. Thi saa lange Rejser »kan mig snart paa Middel udmatte

og ødelægge, hvilket af mine formeenende Uvenner og Efterstræbere siunes højst forlanges«. Dog lover han uden Stævnamaal at møde hvorsomhelst og svare de Herrer til alt. — Da Kjerulf ikke vil have Ord for at handle partisk, indskyder han Sagen til Kommissionens Afgjørelse, og denne resolverer da, at Kommissionen skal flyttes til Lemvig. Herhen stævnes d. 22. Sept. 1723 Mollerup, »hans Ladefoged Søren«, Niels Dyr, Degnen i Vestervig, »Grevencops i Tjeneste værende Folk«, en Del Soldater fra Agger Sogn, samt alle »Agger Sogns Beboere af Vestervig Tjenere«. To Mænd fra Harboøre gik fra d. 9. til 15. Sept. uafslædig rundt fra Hus til Hus og oplæste Stævninger. Da Kommissionens Medlemmer mødtes i Lemvig 22. Sept. 1723, er selve Mollerup den, der først underkastes Forhør. Kjerulf spørger ham da, om han kan nægte, at han jo har slaaet to Kvinder, »alene fordi de skal have slikket af noget Honning?« Mollerup indrømmer, at de blev slagne, den ene lever desuden endnu og kan svare for sig. Det var 1717 ved Allehelgens Tide, om han mindes ret. — Var det ikke ogsaa sandt, at han havde slaaet en frugtsommelig Kvinde, saa hun nedkom med et dødfødt Barn? — Nej; »det var et usandru Angivende, og de maatte det bevise«. — Hvorfor har han uden foregaaende Sag eller Lovmaal ladet Skipperens Kone sætte i Halsjærn »til hendis Beskiemmelse, der af hannem som Husbond (burde) have Forsvar?« — Mollerup svarer, at Historien nu er saa gammel, at han ikke mere husker den, men Kvinden kommer jo selv for Kommissionen; lad hende da forklare sig. Saa meget vil han dog sige, »at havde hun ikke højlig forskyldt det, saa havde det ikke sket; thi i de sidste 30 Aar, han har været Forvalter og Ejer af Vestervig, har ingen af Tjernerne saaledes bleveu straffet, ej heller med Stok eller Blok og ikke saa meget som engang at ride paa Træ-

hesten«. — Hvorfor havde han saa ubetænksomt sagt »Sladder« om en kgl. Forordning, tilmed i en Kirke, mens Præsten stod paa Stolen? — Mollerup erindrede ikke, at han havde benyttet sig af dette Udtryk, »men det vidste han, at han ikke havde tænkt, ment eller talt noget imod hans Majestæt eller hans allernaadigste Forordninger«. — Kan han da nægte, »at han har talt tydelig i Kirken til den, som har prædiket«? Mollerup kan intet huske desangaaende. — Vil han maaske gaa fra, at han har brugt baade Mund og Stok i Kirken, mens der prædikedes, den første mod en Pige, den sidste mod en Dreng? — Mollerup kan bestandig intet mindes; men saa vidt han ved, er de to omspurgte Personer jo her tilstede; hvorfor da ikke spørge dem selv. — Hvorledes har han turdet understaa sig imod Loven at uddele Klittag ved Vesterhavssiden til sine Bønder i Agger Sogn? — Nej, nu maa de undskylde ham! Tværtimod at han skulde have givet Lov til Bortførelse af Klittag, har han mange Gange paa det stærkeste forbudt at røre Klittaget eller deslige, »og aldrig skal befindis, han havde begjæret, taget eller bekommet, for Hviid eller Skillings Værd af nogen derfor, langt mindre ladet det dele i den Mening, det skulde opslaaes eller oprykkis, men at de skulde have Opsigt dermed, og sat Klitfogder derover«.

»Og som Assessor Kjerulf fornåm, at Assessor Mollerup i en Del Posters Besvaring gjør sig ligesom uvidende«, saa maatte han begjære de indstævnedes Vidner afhørte. Den første, der kaldes for Skranken, er en af Mollerups Bønder, Peder Skipper fra Agger. Er det sandt, spørger Kjerulf, at Mollerup aldrig har delt Klittag ud blandt Aggerboerne, »og de derefter bortført det til deris Nytte«? — Nej, det modsatte er sandt. Vidnet er selv iblandt dem, der har hjembragt Klittag; »nogle har lejet andre til at bortføre det og brugt det af Nød og Trang til at

brænde«. — Hvem foretog Delingen, og hvad Ord blev der sagt ved den Lejlighed? — Ridefogden delte det, og Mollerups Søn, Jens Laasbye, sad hos, da Fogden sagde: »De maatte opslaa det med Høleer og Segler«; ingen har dog faaet mere end »3 Børner«, og Vidnet har givet 1 Mk. om Aaret for sin Part. Den første Deling skete for 4—5 Aar siden, og efter den Tid har Bønderne hvert Aar slaget det og hjemført det til Aggerby, »hvor der er ongefær 30 Beboere«. — Er det sandt, at Mollerup aarlig faar 100 Kuller af hver Baad, som farer til Havet? — Ja, enten en Fjerding Fisk eller 100 Kuller, som han kalder »Øvrighedsfisk«; de 2 sidste Aar har han endda faaet 200 Kuller, »men det var hverken for Landgilde eller for Fiskemeeden, de gav det, thi de var syv Mænd om Baaden, som gav dette; saa de ved ikke, hvorfor den Afgift har været; men Husbonden har taget det«. — Om han og de andre Bymænd i Østeragger ikke meeder deris Fiskekroger udi Kongens fri Fiorene (Fjord?) og fisker dermed i Kongens fri Hav?« — Jo, vist saa; og dog giver de Husbond »24 Sk. hver Mand af sin Fiskemeed om Aaret, og dér, som de tager deris Meed, er østen for et Sted, kaldis Fruens Huul og ud i Limfjorden, som de meeder«. — Er det ikke en Afgift, som tidligere Ejere ikke tog? — Jo, den er kun 11 Aar gammel. Det var dengang Fiskeriet ved Fiskerhuset »tog Afgang«; da sagde Mollerup, »at han kunde ikke staa ved det at betale af Fiskerhuset«, uden at man indrømmede ham denne Sum. — Har der ikke ogsaa hørt Eng til Østeragger, som Mollerup har taget fra dem og siden udlejet til andre? — Okjo! det bedste har dog Havet taget, »især for ongefærd 5 Aar siden en Jule Nat«. — Hvad maa han og de andre Bymænd give Mollerup om Aaret? — »4 Mk. og 8 Sk. for 200 Kuller, som skulde være Landgilde (da de dog ikkun i den gamle Frues Tid gav 2 Mk.

og 8 Sk.) og 24 Sk. for Fiskebeed af hver Mand om Aaret, og 4 Sk. over en Bro, de gaar over, som er Gangbro«. Desuden giver Vidnet ham af sine Kreaturer: 4 Sk. af et Svin og 2 Sk. af en Gris, hvad ogsaa vil fremgaa af hans Quitanz-Bog, og det giver han, »naar han ved Bartholomei Dags Tid kommer hjem med et Svin eller en Gris at opføde«. Det har de aldrig givet før »i hans Minde«; men for hans Person har han nu givet det i ungefær 10 Aar. — For at tale om noget andet, ved han saa om Søren Lavs Kone, der døde i Østeragger, forinden blev slaaet ved Fiskerhuset? — Ja, han har hørt, at en Fisker Thøger Larsen skal have slaaet hende »med et Stykke Træ over hendes Læhn«; Konen hed Karen Christensdatter, og det kan vel være 4—5 Aar siden; baade hun og hendes Mand døde af Blodsot, men da Vidnet paa Grund af denne Sygdom ikke turde komme i Huset, ved han ikke noget om hendes sidste Dage. — Havde han hørt noget om, at lille Josefs Datter, Maren, »fik Hug paa Vestervig og derefter døde?« — Ja, Hug fik hun, og det var i Høstdagene; og paa Vor Frues Dag i Faste kom hun til hans Søster og tjente der til St. Hansdag Aaret efter, og siden tjente hun i Harsyssel, til Kornet var kommet ind, og beretter hans Søster for hannem, hun var saa frisk, hun roede paa Havet i Stæd for en Mand; og det spurgte han hans Søster først om, da han fornam, han nu skulde her til Kommissionen, men hvad hun døde af, det ved han ikke, saasom der er Mile imellem«. — Var hans Hustru ikke bleven sat i Halsjærn paa Vestervig og »desuden haarde- lig slagen«? — Hertil svarede Peder Skipper: »For 15 Aar siden fuldkommen, da blev hans Hustru, Margrethe Pedersdatter, Dagen før Juleaften bojet til Vestervig Fiskerhus for at skulle gjøre et Skyd Huus(?). Dertil hans Hustru svarede, hun havde været sidst i Arbejde

og kunde nu ikke gaa igjen, for hun skulde have brygget; imidlertid gik Budfogden ud, og derefter kom Peder Dyr, som er Assessor Mollerups Søstersøn; saa lukte hans Hustru Haspen paa Døren, fordi hun frygtede, han vilde slaa hende; saa tog han et Stykke Træ og slog den midterste Fjæl i Stykker paa Døren, og da han kom ind, slog han hende med en lille Kjæp; saa brød hun den i Stykker for ham og saa skjændtes de; og havde Vidnets Hustru sagt til Vidnet, at hun skjældte Peder Dyr for en Kjælling Unge, da han slog hende. Dette skete i Vidnets Fraværelse, men da han kom fra Fjorden til sit Hus, da saa Vidnet, hans Hustru og Peder Dyr kom ud af Døren og skjældtes sammen, og gik han hen og gjorde det Arbejde, som hans Kone var budet til og ikke tilkom. — Dagen derefter blev Vidnet tilligemed sin Kone kaldt til Vestervig ved en Seddel fra deres Husbond, og da de der kom Dagen før Jul om Formiddagen, bad Assessor Mollerup Anders Larsen, som og var hans Søstersøn, at han skulde give hende 10 dygtige Slag med en Tyrepisk, som han leverede Anders Larsen, og saa slog han hende med Tyrepisken; men hvormange Slag hun fik, talte han ikke, thi han græd og ynkedes derover, og det skete i Assessor Mollerups egen Paasyn og Stue paa Vestervig; ellers fik Budfogden 4 Slag, for han havde ikke budet ret.

Da Vidnets Hustru havde faaet de Hug, befalede Assessor Mollerup Peder Dyr at tage Nøgle og Laas og sætte hende i Halsjærnet, da dog hans Hustru ikke gav et eneste ondt Ord, men græd; saa blev hun sat i Halsjærnet og stod der i ongefær en Times Tid ved Vestervig Kirke, men han saa ikke, hvem der satte hende deri, og da han ikke kunde finde Naade hos sin Husbonde at faa hende fri, gik han ud til hende ved Kirken, hvor hun stod i Halsjærnet, og græd, og imidlertid kom de fattige

Folk der forbi op til Vestervig for at faa Almisse, og da trækket én af dennem af en Trøje og itrækkede hans Hustru, som hun stod i Halsjærnet, meget kold, temmelig klæd og ilde slagen; saa gik han op igjen til Vestervig; saa kom Hr. Kaptejn Grevenkop ridendis, spurgte hannem, hvem det var som stod i Halsjærnet. Da sagde Vidnet, at det var min Hustru; gik saa Kaptejnen strax ind til Assessor og bad hende løs og sagde: Lad denne Mand faa sin Hustru af Halsjærnet. — Hvortil han svarede: Nej, det sker ikke saa hastig! Saa svor Kaptejn Grevenkop, at han skulde gjøre hans Vilje denne Gang, saa vilde han gjøre det første, han bad ham om igjen«.

7 Aar senere var hun paany bleven slaaet, fordi hun, mens hun var paa Arbejde i Vestervig, havde sagt de Ord: »Strænge Herrer regerer ikkun stakket«. Denne Gang agerede Søren Ladefoged Profos; da hun kom hjem fra Hovmarken, laa der fem kjendelige Slag over hendes Skuldre og Arme, »baade blaa og blaa stenet« (?), af Tyrepisken, »og siden har hun ikke vel kunnet nytte den højre Arm saa fuldkommen som før, endda der er brugt og kjøbt meget at smøre den med; hvilken Skade paa hendes Krop Jens Pedersen, som da var Soldat og bor der i Sognet, saa anden Dagen, da hun blev siufnet«.

Hvorfor havde hans Hustru ikke klaget før nu? — »Vidnet svarede: nu blev hans Hustru stævnet, og vidste ingen at klage det for uden Gud i Himmelen«.

Hadde han ellers noget at klage paa Mollerup, og havde denne ikke ofte hjulpet ham og andre af Naboerne i deres Trang med Brødkorn og deslige? — Ellers havde han intet at klage over, »og naar han havde trængt, havde hans Husbonde forstrakt og borget hannem, som

Vidnet igjen siden havde betalt, tilligemed hvis han ellers havde kjøbt af hannem«.

Foss spurgte nu Vidnet, om den Deling af Klittaget, som han har talt om, ikke skete ved Sønder- og Østerengen paa det Sted, som kaldes Haugen? — Nej, sagde Skipperen, Delingen foregik Østen og Norden om Byen, og af hvad der fandtes omkring den, »thi Klitter ligger baade Vesten, Norden og Nordøst for Byen. Mollerups Fuldmægtig havde dog forment dem at røre »den vesterste Bakke næst Havet«, for at Sandflugten ikke skulde gjøre Skade og adsprede deres Fiskeredskab derpaa; heller ikke »den synderste Bak« maatte røres.

Vidnet troede dog ikke, at Klittagets Fjernelse havde været til nogen Skade for Ager og Eng. — Var der ingen Klitfogder? — Jo, hele to, indsatte af Amtmandens Fuldmægtig; men Folk tog det alligevel; om ikke andre saa Smaabørnene; baade Vidnet og andre havde hentet Klittag om Natten »ude i Nør Klit, som ikke er Assessor Mollerup tilhørende«.

Han siger desuden, at Aggerboerne maa græsse Mollerups Øxner, Plage og Svin tværtimod alle Kontrakter. De har alle 2—3 Dages Hoveri om Ugen til Vestervig eller Fiskerhuset af det Hus, hvori de bor. Hoveriarbejdet bestaar i alle Slags, »uden at tærskes, slaa, meje og pløje, men ellers anden Slags Arbejde, som Husmænd ved andre Herregaarde gjør, f. Ex. lange Rejser til Aalborg med Baad at sejle paa deres egen Bekostning, hvad de aldrig før gjorde«. Han oplyste desuden, at han af sit Hus giver 24 Sk. »i Fiskemeed eller Beedpenge«.

Saa fremstaar Peder Christensen Røn. Foss spørger ham, om han tør sige, at Mollerup har taget noget for Klittag? Vidnet svarer diplomatisk: »Dersom han tog ikke Fisken¹⁾ for Klittaget, saa tog han intet for Klit-

¹⁾ De før nævnte 100 Kuller.

taget«. Han hævder med Overbevisning, at før Mollerup for 4—5 Aar siden foretog Delingen, »hug og slog han (Vidnet) ikke med hans Videnskab et Straa i Klittaget«. — Sammen med de andre Bymænd i Agger havde han af Husbonden faaet et lille Stykke Eng i Leje, hvor der avledes 1—1½ Læs til Deling mellem 16 Mænd, »saa hver kan faa et Knip eller to, ligesom de kunde bære til«; for denne usselige Del gav de iaar 5 Sld., ifjor endog 7½ Sld. Han maa aarlig give Mollerup 8 Sk. i Græspenge af en Ko, 1 Sk. af et Faar, 4 Sk. af et Svin osv. Denne Afgift kalder Mollerup Tiendepenge; men forhen har man ikke vidst noget om en saadan Forhæftelse. Med Hensyn til Klittaget, da tror han ikke, det har lidt nogen synderlig Skade; for »naar det med Høleer opslaaes i rette Tider, kan Taget derefter voxe dobbelt saa tyk som tilforn, og de har ikke andet at brænde uden det, nærmere end de skal kjøbe i Landet«. — Skjønt han har trukket Vaad efter Helt, saa længe han har kunnet bære et Garn, uden at nogen har lagt ham et Haarsbred i Vejen, kommer hans Husbond for tre Aar siden og forbyder ham det, »ihvorvel hans Fæstebrev tilsikrede ham denne Ret, som alle hans Formænd havde haft før ham«. Og for 8 Dage siden, da de talte med Husbonden om Heltfiskeriet, »svarede Assessor Mollerup dennem: Ja, Karle, I tænker, jeg skal saa slippe Eder; nej, nej! Jeg skal pine Eder bedre!«

De andre Bymænd bekræfter de samme Forurettelser, især klages der over, at Mollerups Kreaturer æder den Smule Græs paa Engene, der skulde slaaes til Vinterbrug. Christen Groe kan huske, at Aggerboerne for en 40—50 Aar siden gav 100 Kuller eller en Fjerding Fisk om Aaret til de Thisted Amtsbetjenter, »for de skulde intet ondt have af dennem . . ., og det har de og givet dem siden, som kom der om, men i de sidste 12 Aar

har aldrig nogen fordret sligt af dem«. — Opsynsmændene med Klittaget siger, at de ikke har været i Stand til at væрге Taget; man stjal det bort om Natten, »alt sammen, og intet blev tilbage. Efterat det er delt, tager man det aabenbar«. Det er, som om de anser det for en Fordel. — Saa kommer Sergeant Peder Skjoldborg i Vestervig: Han beretter at have set Mollerup i Vestervig Kirke, hvor »han stod i Stolen forved«, give sin Tjener og Søstersøn Niels Dyr 2—3 Ræk af en Stok; han havde ikke lagt Mærke til, at Tjeneren havde foretaget sig noget uskikkeligt i Kirken. Mollerup havde vist ham tværs over Kirkegulvet over til Kvinderne, og da han kom tilbage, »saa fik han de omvundne Slag«. Det er nu paa 2det Aar siden. — Ligeledes havde han hørt ham sige til Pigen, Anne Jensdatter, som kom »i Kirken, da Præsten var gaaet i Prækestolen«, og som skulde forbi Mollerups Stolestade: »Du Tøs, hvi lukker du ikke Kirkedøren efter dig eller kom før i Kirke, eller og bliver ude til en anden Gang«. Det sagde han »saa lydelig og højt«, at Præsten havde maattet holde op i sin Prædiken. Det skete for ca. 3 Aar siden. Den udskjældte Anna Jensdatter, der ogsaa havde givet Møde, beretter, at hun fornylig var kommen til at tjene hos Kaptejn Grevenkop; som fremmed paa Egnen vidste hun derfor ikke, om det var Skik at lukke Kirkedøren, der stod vindaaben, da hun kom til den.

Næste Vidne er Søren Larsen fra Harboe-Røn; han har set, at Vestervig Tjenere »havde opskaaret Klittag paa Havets Strandsider, som hører til Ryssensteens Baroni, og de er ofte bleven tagen og træffet dermed, pantet deres Segler fra dennem og skaaren deres Reb i Stykker«. — Tror han ikke, at Sandflugten af den Grund »mere end hellers tager Fremgang i sin Magt til Skade paa Landet?« — Jo, han nærer ikke Tvivl om, at det

er til stor Skade for Ager og Eng. Der er vel dem, der siger, at det har godt af at blive slaaet, men andre hævder, at det derved raadner i Roden.

»Og det ved han, at der er det Slags, som bærer Vipper som Rug med Frø, hvilken Frø, naar det bliver staaende og falder af, da opvoxer det; og hos dennem ved de intet andet Navn at give end enten kalde det Helm eller Klittag«. I de sidste 4—5 Aar er Sandflugten tiltaget især paa Langør og Harboør, der tilhører Ryssensteen »og ligger næst til Agger Sogns Ejendom, hvorimellem er ikkun 1 Pæl og liden Grøft til Skjel«. Og han ved, at der er baade Agerjord og Engjord til Agger Sogn, og selv har han pløjet og saaet til Tybo Røn i Agger Sogn, og kan de fleste af Mændene der i Byen saa hver 4 til 5 à 6 Skp. Byg og undertiden 2 Skp. Havre smaa Maal, 18 Skp. til Tønden, og der er 19 Mænd i Byen ongefæhr, som saaledes bruger Sæd til Byen, og de 5 andre i Toft By er i Lodder lagt til Jords Brug ved Røn By. Og naar Sæden er saaet og Grøden tiltager, ser det slet ud, og kan de somme Aaringer avle noget og undertiden meget lidet, ligesom Aaringerne er til, og Vandene opvoxer til«. Det hedder desuden, at bemeldte By, Tyborøn, grænser saa nær til Harboør Sogn med sin Ejendom, at der er ikke uden en Vøgn Vej bred imellem Ejendommene.

Man spurgte Vidnet, om Ryssensteens Ejendom eller Harboøre Sogn kan tage nogen Skade af Sandflugt fra Agger Sogn. Der svares, at det sker kun, naar Vinden er i Nordvest; er Vinden i Sydvest, tager Agger Skade af Flugten fra Harboør. Agger Sogns Beboere slaar Klittaget med deres Segle indtil Mindberig¹⁾ paa Ryssensteens Grund, og det baade Nat og Dag.

¹⁾ Formodentlig Mindebjerg ☉: Bakken ved Mindet. Udløbet.

En Mand fra Harboe Røn ved nok, at der gaar nogle Øxner, Heste og Svin af Mollerups sønderst i Agger Sogn ved Thybo Røn og Toft; »thi nu kan de ikke gaa som tilforn imellem Bollum og Toft, thi nu har baade Havet og Sand, Grus og Sten overlagt det for nogle Aar siden«. — Der kunde jo nok slaes en Del Græs der, hvis ikke de Vestervig Oxer aad det op, og saa »Vorherre vilde lade Havet og Sandflugten blive stille«. — For 60 Aar siden, fortæller han, var der en Mand i Toft ved Navn Poul Toft; han havde Engene i Leje fra Toft til Skjellet mellem Agger og Harboør og gav 40 Sld. i Leje om Aaret og havde rigtig meget Græs. »Men Ejendommen til Toft, som laa norden derfor og en Del sønden for saa vel som Byen er overskyttet af Havet, Sand og Sten tilsammen, og Toft By er bleven henflyt for over 20 Aar mere i Sønder, end som den stod tilforn, men al Græsningen til Toft er ikke ødt uden paa den nordre Side, thi paa den søndre Side er ikke noget borte«.

Saa fremstaar Forældrene til den Pige, Maren Josefsdatter, der fik Hug for at have slikket Honning paa Vestervig. De vidner, at ganske vist fik deres Datter en Dragt Prygl, »men hun var frisk og klagede ikke derover«. Hun tjente et Par Steder efter den Tid, indtil hun andet Aar derefter døde af Mæslinger.

Chr. Frost fra Randerup har nok hørt Mollerup protestere mod Theologen Wilhelm Rogerts¹⁾ Oplæsning af en kgl. Forordning, men kan dog ikke huske, at han sagde: »Sladder« om Papirets Indhold. Mollerup frembar sin Protest med en »temmelig Udtale, ikke for højt og

¹⁾ Senere Præst i Hvidberg og Lyngs, født 1697 † 1750. Gift med Anna Rebekka Kneyl, en Datter af Fru Jens de Moldrups første Mand Philip Kneyl.

ikke for sagt«. Vidnet var selv i Stol med ham. — Med Hensyn til Tjeneren saa Vidnet vel, at »Assessor rækkede tilbage med hans Kjæp og vendte sig noget om til Tjeneren, men saa ikke, enten hvormange Slag han fik, eller hvorledes han slog hannem, men hørte det gav et lidet Skrop; thi Vidnet agtede ikke derpaa, fordi han sad og saa op i Kirken og gav Agt paa Gudstjenesten«.

Ogsaa Jens Emmichsen i Rønberg saa, at Mollerup »rækkede bag over med sin Kjæp til sin Tjener Niels Dyr, som stod bag ved hannem, men om han slog hannem, fordi han sov eller hvorfor, det ved Vidnet ikke, og efter Assessor Mollerups Spørgsmaal forklarede Vidnet, at hans Husbond ofte vækkede dennem op i Kirken, saavidt han kunde naa dennem«.

Hvad Konen, der havde barslet i Utide, angaar, bejender Mollerup, at samme Kvinde, der boede i Aalum, var bleven forklaget af sin Naboerske for af Fortrædelighed at have søndertraadt og ødelagt nogle »Kokasser«, som den anden havde bredt til Tørring bag deres fælles Hus for at bruge dem til Brændsel. Da han nu saa, de var ødelagte, skjönt de ikke havde ligget den anden til Fortræd, »saa fik hun et Par Strøg over hendes Ryg eller Lænd af en Tyrepisk, hende uden al Skade i alle Maader; Kvinden lever endnu saavel som det Barn, hun da gik med frugtsommeligt, og har faaet 2 Børn siden og ligger nu i Barselseng. Ellers havde hun vel og til denne Kommission kompareret«.

Foss spørger Jens Madsen, om Mollerup ikke har hjulpet sine Bønder med Brødkorn og andet i deres Nød og Trang; jo, svarer den adspurgte; en Del er endda ubetalt endnu. »Og havde han ikke hjulpet dem i deres Trang, saa havde de kreperet af Sult«. — Havde de ellers noget at klage over deres Husbond? — Nej; kun havde adskillige af dem ikke faaet deres Fæstebreve endnu.

Desuden vilde de gjerne vide, om det var tilladt at tage noget af dem for Jord til »deris døde at begrave«. For Mollerup havde sagt, at det vilde han have og det havde han faaet; dog næppe over 1 Rdl. af hele Agger Sogn. --- Mollerup »formente, det tilkom ham efter Loven med Rette hos dem, som ikke gav Tiende til Kirken, ligesom det sker og er ordineret ved alle Kongens Kirker; og skulde det imod Forhaabning ikke tilkomme hannem med Rette«, føjer han forsigtig til, »var det langt fra, at han det vilde prætere«.

Et Vidne beretter, at forgangen Aar, da han skulde have sin Svigerfader jordet, sagde Mollerup til ham, at han »maatte ikke sætte Skovl og Spade i Jorden paa Kirkegaarden, før Vidnet derfor betalte 1 Skilling danske«. ¹⁾

Hvad Klittaget angaar, da forstaar Ridefogden, Chr. Pedersen, ikke, at Opskjæringen af samme Tag »kunde røre andre end Husbonden, som er Ejer af Sognet«. — Kjerulf vil vide, om det er paa Husbondens Vegne, at Chr. Pedersen har givet Bønderne Lov til at skjære Klittag. Ridefogden svarer, »at hvad som sket er, det er sket efter hans Husbond Assessor Mollerups mundtlige Ordre, og det fragaar han ikke«.

Klitten fik Skam; før stjal man Taget om Natten af Ængstelse for Klitfogden, nu tog man det ved højlys Dag, og Klitfogden tog sin Part med.

Søren Svens fortæller, at man slaar helst Taget »ved Bartholomæi Dags Tider, og naar den afslaaes med Høleer, saa kan Bunden strax igjen om en 8 Dags Tid være tyk og tillukt med Græs; og er os befalet af Husbonden ej at bruge Lyngleer, saasom Roden da følger med . . . Og hvor der er mest Sandbund, der er Klittaget tykkest«.

¹⁾ Mollerups Begravelsesreglement for de Kirker i Thy, der hørte under Vestervig, findes indført i Protokollen.

Han fortæller saa, at der er fem Baade i Agger hver med 6 Mand og en Dreng, som drager Beed, og derfor faar $\frac{1}{2}$ Lod. Deres Beed tager de i Limfjorden, men de fisker i Havet, og deres Vaad trækker de op paa Vestervig Sogns Grund »østen for Opgangen til Gaardhuset«; og i de 11 Aar, de har haft Mollerup til Husbond, har hver Mand i Byen maattet erlægge 24 Sk. om Aaret; det var de ikke vant til, dengang de var Tjenere af »Hr. Christoffer¹⁾ i Solberg paa Morsø«.

Hver 7 Mand maa nu udrede en Fjerding Fisk til Mollerup; har de ikke Fisken, maa de købe den for 3 Mk. à 3 Mk. 8 Sk. Fjerdingen eller pr. 100 Kuller. — Saa er der Engen, som Mollerup har taget fra dem; nu er de 10 Mand, der aarlig maa give 10 Rdl. i Leje af deres egen Eng, og hver af dem kan faa 8—10 Knipper, »saa store som de kan bære dem hjem«. De kan ikke føre mere end 4 Knipper paa en Vogn, da de skal op ad en Sandbanke. »Ellers bruger de ingen Vogn, uden de skal leje, og er der ingen By i Agger Sogn saa slet som denne (Vester-Agger), der ikke har nogen Avling eller ringeste Væxt af Jorden og ikke engang Kaal, uden det Klittag, der gror«²⁾. — Forhen gav de 100 Kuller af Hus og Eng og Fiskemeed tilsammen, men da Mollerup kom, kaldte han alle Sognemændene til Tinge og tog Tingsvidner paa, at de herefter skulde give 24 Skilling; »det vilde han have«, sagde Mollerup. Godvillig gav de det ikke: »men det var deres Husbond«. — Tidligere, forklarede Søren Svens i Overensstemmelse med andre

1) Præsten Christoffer Jensen Svabonius, f. 1666 † 1730. Missionær i Ostindien.

2) 1731 skildrer Mollerup Agger Sogn i de Vendinger: at »det har længe været øde af Havets Overskyllelse og Sandflugt og ikke for Hartkorn kunde taxeres men beboes alene af Fiskere og har hverken Plov eller Vogn«. (Ansøgning om Stamhusets Oprettelse).

Udtalelser, havde Amtmandsfuldmægtigen faaet en Fjerding Fisk nu og da; dog fik de intet, »uden naar de selv kom, og aldrig de daarlige Aar. Men saa for nogen Tid siden lod Mollerup udgaa Brev, der oplæstes ved Kirken, »at ingen skulde yde noget til andre end til hannem selv«, og siden har han forlangt disse »Øvrighedsfisk«. »Forleden Aar, da Fiskeriet var slet, gav de ikkun 50 Kuller, men han vilde have fuldt, som de da ikke havde eller kunde give«. Han gav heller aldrig nogen Kvittering for Modtagelsen. Som alt nævnt, maa de op med 8 Sk. for at lade en Ko gaa og gnave i Klitten. De opføder ingen Grise i Vester-Agger, »og findes i Byen 6 Køer, 75 Faar og 45 Lam, og til at føde dem med om Vinteren køber de noget Lyng og noget Hø; ellers betjener de sig af Klittag, som de bjærger«. Mollerup har taget Engen fra Vesteragger og lejet den ud til Østeragger og omvendt. Den Forandring med Engen gjorde Husbonden strax for 11 Aar siden, »da han købte dennem«. Et Vidne siger, at han gjør intet Hoveri, da han er Budfoged, men de andre har 1—2 Hoveridage om Ugen, hvad der ogsaa er Mollerups Paafund.

Christen Svendsen fortæller, at han 1709 fæstede et Hus af daværende Husbond Junker Thott og gav derfor 10 Rdl. i Fæstepenge. Ikke desmindre maatte han 1712 tage nyt Fæstebrev af Mollerup og betale det med nye 10 Rdl., som han endda ingen Kvittering fik for; »siden har han maattet give til Afgift med de andre i Byen, endskjønt han opholder sig hos sine gamle Forældre, som og svarer Afgift«.

Blandt talløse andre Vidner optræder ogsaa Budfogden Chr. Grøn, der havde faaet 4 Slag af Tyrepisken, fordi han fejlagtig havde »bojet« Peder Skippers stridige Kone. Hans Beretning om Slagsmaalet mellem denne Kvinde og Niels Dyr falder omtrent sammen med

Peder Skippers. Konen havde sagt, at hun ikke gik paa Arbejde nu igjen, da hun havde været der for ganske nylig. Saa følger Scenen, hvor Niels Dyr hugger Hul i Døren og bryder ind og pryglør løs paa Kvindfolket med en Kjæp, der ifølge Budfogdens Paastand »ikke var saa tyk som hans mindste Finger«. Efter at have pryglet hende igjennem inde i hendes eget Hus, stødte han hende voldsomt ud af Døren og slog ogsaa herude løs paa hende, indtil Konen resolut gik ind paa ham, tog Kjæppen fra ham og brød den i Stykker. Under Forhøret næste Dag paa Vestervig laa Mollerup syg i Sengen, hvorfra han ordrede sin Søstersøn til at hente en Tyrepisk og give Peder Skippers Kone nogle forsvarlige Slag her foran hans Sygeseng. »Mindre end 10 Slag var det ikke . . . Og da hun fik det sidste Slag i Stuen, da gav hun sig«. Imens raabte Mollerup fra Sengen, om Jærnet var færdigt. Og da Vidnet gik hjem med de sviende Slag af Tyremien over sine Rygstykker, saa han Skipperkone staa i Halsjærnet ved Vestervig Kirke.

Selv vidner hun for Kommissionen, at hun har Mên af de Prygl, hun fik foran sin strænge Herres Seng, »denne Dag og de Dage, hun lever, særdelis i højre Arm, og særdelis fordi hun saa uskyldig blev sat i Halsjærnet. hvilken Spot smærter hende nu i hendes høje Alder; og nu er hun ongefær 59 Aar gammel«.

Saa kommer endnu engang Jens Christensen Bødker, Sogndegn til Vestervig Kirke; han husker nok, at to Kvinder blev slaaet, fordi de slikkede Honning; naar det skete, mindes han ikke; men den ene begravedes 15. Jan. 1719. Om den anden Kvinde, der fik Prygl af Mollerup egenhændig for nogle Kokassers Skyld, mens hun gik frugtsommelig, ved han kun dette, at hun lever endnu tilligemed sit Foster; Søndagen efter at hun var bleven slagen, blev hun betjent af Sakramentet, og 3 Uger

efter var hendes Barn i Kirke. Hendes Mand Joseph Pedersen fortæller, at da han kom hjem, laa hans Kone ved Sengen og jamrede sig i Arme og Lænd; hun laa til Sengs i 3 Uger, fik Alterens Sakramente, fødte sit Barn, men klagede den Dag i Dag »i Stødtal over hendes Læn«.

Om Mollerups Adfærd i Kirken melder Degnen, at Vilhelm Rogert — den Student, der var bleven afbrudt i sin Prædiken — ytrede til ham med Hensyn til den højtalende Herremand: »Kommer han saa tiere, saa skal jeg saa ved Gud tie stille og gaa neder af Prædikestolen«. — Det oplyses, at Mollerup fornylig havde ladet gjøre en ny Klinker til Kirkedøren; derfor kunde det jo nok krepere Manden, at Pigen ikke vilde lukke Døren, da den vendte mod Nord, og der blæste en krabat Nordenvind.

Om Aarsagen til de tørre Hug, Niels Dyr havde maattet døje af sin Morbroder for al Menighedens Aasyn, fortæller han selv følgende: Hans Husbond havde befalet ham, at han »skulde gaae til de næste Quindstoel', hvorudi sad en stoer Del Quindfolk, som var saa indbunden for deres Ørner og Munde, som siuntis kunde høre lidet og slet intet siunge, at skulle tage Klæderne fra deris Munde, siunge og love Herren, for hvilket de var komne i Kirken; da var der en Del af dem, som vilde ikke tage Klæderne fra deris Munde; da sagde hans Husbonde til ham, at han skulde sige, hvem det var, og han kjendte dennem ikke. Da sagde Assessor Mollerup: Vil de ikke tage Klæderne fra Munden, saa skal du tage dem fra! Hvilket Vidnet undsaa sig for, og Vidnet kunde ikke sige sin Husbonde hvem det var, derfor gav han hannem et Slag eller to af hans Kjæp; men«, tilføjer han for at undskylde Morbroderen, »havde intet onde deraf, intet har han klaget paa ham og heller har Aarsag til at klage«.

Efter at endnu en endeløs Række af Vidner har aflagt deres Vidnesbyrd med oprakte Fingre og hobet Sten paa Sten til den Syndeskyld, der taarner sig op omkring den fra alle Sider jagede Bondeplager, udsættes Kommissionsmødet til 8. Novb. 1723; Mødestedet Viborg. — Stævningen træffer Mollerup paa »min syge Seng«, hvor han ligger paa 10. Døgn. Hans Fuldmægtig er i Kjøbenhavn, og det er ham umuligt at give Møde den 8. Novb. Man indrømmer ham da Udsættelse til den 6. Decb. I Mellemtiden er der til Kommissionen indløbet et nyt Kongebrev, dateret 16. Okt. 1723, saalydende:

— — »Vor Gunst tilforn!

Saasom vi ud af den allerunderdanigste Relation, Ass. Kjerulf som vores mod Ass. Mollerup konstituerede Aktor allerunderdanigst indsendt haver, ugjærne maa fornemme, at under Vidnernes Førelse og Sagens Drift endnu adskillige flere lovstridige og uforsvarlige af ham forøvede Gjærninger opdages, især mod Vores fattige Undersaatter i Agger Sogn, — da er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I samtligen, naar Vores Aktor, som derom i Dag af Os allernaadigst er bleven instrueret og befalet, Mollerup derover tiltaler, ej alene disse under Vidners Førelse allerede opdagede Poster men endog alt, hvis lovstridigt af ham forøvet være kunde og lovligen for Eder i Følge af Vores forhen allerunderdanigst i denne Sag udstedte Ordres bevist og fremført vorder, til Paakjendelse antager, og dermed omgaas ligesom Eder allerede forhen Vores allernaadigste Ordres over de forrige Poster allernaadigst tilsiger og befaler« etc.

Endvidere er der til Kommissionen indløbet et Klageskrift over Peder Mollerup fra Bønderne i Agger. Det er dateret den 3. Novb. 1723 og jeremierer over Forhold, der tildels er bleven belyste under Forhørene. Først beklager de sig over, at de uophørligt har maattet kjøre

og sejle for Mollerup, snart til Aalborg, snart til Salling eller Lemvig; undertiden har de maattet være indtil 6 Mand i Baaden og har maattet fragte en 30 Td. Gods, Salt, Stenkul, Jærn, Hamp etc., saa de var saa forlæssede under deres Hjemture, at de maatte opgive ethvert Ønske om at have noget i Baaden for dem selv. Og aldrig der er bleven budt dem det ringeste Vederlag derfor hverken til Baad eller Personer. — »Og haver Husbondens Frue ført selv ud til os og leveret hver Mands Kone 2 Skaalpund Hør eller og 3 Skaalpund Blaar, det en Part af os maa spinde med Hunger og Sult«. — En Del maa gjøre Hoveri til Præstegaarden, hvad de aldrig før har gjort, og de maa gaa og bryde Sten op allevegne, hvor Mollerup peger.

Han havde lovet, at naar de gav 24 Skilling, saa skulde de nyde deres frie Dræt. »Saa gav Gud os nogen faa Helt, saa tog han vores Vod og førte dem til Gaardhuset og lod dem forsegle, saa maatte vi give hannem og løse hver Vod med 2 Rdl.«

Endvidere beretter Klagen, at nogle Mænd havde faaet Tilladelse af Mollerup til at fiske med Pulsvaad efter Aal i Limfjorden. »Saa drog vi ud med tre Vod, og fik enhver Vod 80 Snese Aal. Dagen næstefter lod Husbonden os stævne til Ting; saa maatte vi af Frygt accordere og give ham 12 Rdl.«

Ligeledes havde nogle Børn og Kvinder taget noget Klittag; Husbonden lod dem da uden videre pante for en Rigsdaler hver. »Noget blev løst med Penge, og noget beholdt han«.

Sluttelig beder de fattige Aggermænd de høje Herrer Kommissærer, at de vil anmode Kongen om, at »han for Guds Skyld tillader os at tage saa meget Klittag, vi kan hvile vore Legemer paa og koge vores Mad ved, og der-

foruden løser os fra det Aag, som vi haver været plaget med i mange Aar«.

Samtidigt indløb en næsten ligelydende Klage fra Beboerne i Aalum, der begynder med de Ord: »Eftersom vi fattige Mænd af Sønder- og Nør-Aalum søges af vores Husbond haardere, end vi vel taaler eller udstaar, da nødes vi til at give tilkjende for de gode Herrer, hvad vi for Kommissionen ikke kunde ihukomme«; ligesom de Aggerboere rykker de nu ud med en Hoben Klageposter; ogsaa de har maattet gjøre lange og besværlige Baadfarer for Herremanden uden Spor af Vederlag; deres Vaad og deres Baade har han nu og da taget til sig uden al Ret og ikke villet slippe dem, før Ejerne har indløst dem med 3 Rdl.; ogsaa de har maattet arbejde i Præstegaarden og har maattet tage mod Hør til Spinding af den entreprenante Herregaardsfrue, et Forhold de frygter, »at skulle blive varagtig«.

Imidlertid har Mollerup i en Skrivelse af 2. Okt. anmodet Regeringen om, at der maa blive foretaget et legalt Syn over Klittaget, for at han kan godtgjøre, at der ingen Skade er sket ved dets Ophugning. I en Skrivelse af 20. Novb. 1723 meddeler Kongen Kommissionen, at endskjønt Mollerups Begjæring desangaaende kun egner sig »til Ophold, Tidsspilde og en over Lovens klare Ord i dette Tilfælde utilladelig Forklaring, saa dog for at vise al Verden, hvor gjærne vi allernaadigst ville unde Lov og Ret sit ubehindrede Løb, ja end ikke vilde, at den, som allerede kunde være overbevist sin mod Loven forøvede Misgjærning, skulde med nogen Føje klage over nogen Slags Rettens Fornægtelse eller Overilelse« . . . saa ser han helst, at Synet foretages, og Kommissionen ansætter det da til 20. Decb. 1723 Kl. 9—10.

Mollerup opfordres nu energisk til at komme frem med alle sine Papirer, især de Aggerboeres Fæstebreve.

Kun langsomt og nølende efterkommer han Opfordringen og undskylder sig med den store Møje, det vil koste ham. Dog fremlægger han en Del Skjøder, deriblandt et fra 1661, hvorved Frederik III. afstaar Vestervig Kloster til Joachim Irgens; dette Skjøde beretter -- indgaaende specificeret -- hvad de omliggende Byers Bønder maa udrede til Vestervig Kloster. Ligeledes fremlægger han en Beregning fra 1720 over Vestervig Klosters Konge- og Kirketiende samt tilhørende Bøndergods, efter hvilken Klosteret viser sig at være en Kæmpeejendom paa 1393 Td. 6 Skp. 3 Fjd. 1 Alb. Hartkorn, hvoraf selve Vestervig Kloster dækker over 121 Td., Konge- og Kirketienden udgjør 227 Td., og Resten: 1046 Td. er fordelt paa Bøndergodset. Her er ogsaa en Jordebog over det Klosteret tilhørende Gods i Aaret 1676, og hvad enhver Bonde har at yde.

Ved Kommissionsmødet den 11. Jan. 1724 indbringer Lucas Kjerulf et Indlæg, der i bred Vidtløftighed resumerer Indholdet af, hvad der er fremkommet under Forhørene; han fastslaar heri Mishandlingen af Niels Poulsen som »den første og efter mine Tanker én af de største Hovedforbrydelser, som er begaaet af bemeldt Assessor Mollerup . . . thi den bestaar af et uskyldigt Menneske, som paa en blandt Christne uhørt og meget ubarmhjærtig Maade er draget under en haard Lidelse og Gevalt og derved bragt af Dage«. — Kjerulf paastaar, at Mollerup ikke har haft Skygge af Ret hverken til at fængsle, binde eller pine N. P. »Hvorfor jeg kunde have største Føje til at sætte udi Rette, at der burde bødes Liv for Liv« -- thi dette er jo baade Guds og Kongens Lov. Og har det ikke været Mollerups Hensigt at dræbe N. P., »saa kan det dog aldrig fragaas, at der jo har været Forsæt at pine og skade den døde«. Han skjønner da ikke rettere, end at Loven fordrer, at »de alle tre,

nemlig Ass. Mollerup og hans fornævnte Tjenere Søren Ladefoged og Mads Ladekarl, mister deres Fred efter Lovens Pag. 887 Art. 2 saaledes, at Ass. Mollerup bør rømme Kongens Riger og Lande og de tvende Tjenere miste deres Fred paa den Maade, at de bør arbejde udi Bremerholms Jærn deris Lifvs Tid, som dog Loven straffer dem, som er mindre skyldig end de«.

Desuden sætter han i Rette, at de alle tre skal have deres Hovedlod forbrudt til »Hans kgl. Majestæts Fiscum«, og Mollerup desforuden bøde 500 Rdl. til Niels Povlsens Enke, Appellone, der dog i Mellemtiden havde giftet sig med Chr. Jensen. Ogsaa de fem andre Anklagepunkter holdes op imod ham. Især vejer hans Opførsel i Kirken tungt til, hvor han »saa kriminel er befunden, at han ikke har undset sig for at bruge formastelig Tale imod Deres kgl. Majestæts allernaadigste Forordnings Kundgjørelse af Prædikestolen«. Der er ingen Tvivl om, at han har sagt Ordet: Sladder, og da det altsammen er sket i Kirken, »saa synes det at henhøre under den almindelige Straf, som er ansat for Guds Ords Foragt og Bespottelse . . . Og viser Loven haard Straf for Ungdommen, som med Stimen, Legen eller andet uskikkeligt sig lade høre paa Kirkegaarden under Guds Tjenestes Forretning, hvormeget mere skulde da ikke Loven have determineret for gamle Folk, om det havde været Lovgiveren venteligt, sligt af nogen at kunne vorde begaaet«. Han maatte nok spørge: Hvis det havde været en Bonde i Agger eller Vestervig Sogn, der havde tilladt sig en saadan Ytring paa Birkeetinget, mon saa ikke Mollerup »som en Øvrighedsmand« vilde have ladet ham arrestere »og over hannem som en mod Kongen opsætsig Undersaat lade rette efter Loven« ? Men hvad saa, naar det var sagt i Guds Hus »endog for alle umyndige Øren« af ingen ringere end selve Husbonden og Øvrighedsmanden! Ogsaa det røvede Klittag laa

tungt i Mollerups Brødesbylt. Det af Kommissionen og Mollerup i Forening udnævnte Syn havde den 20. Decb. 1723 gjæstet Klitterne og fortæller om deres Vandringer i disse nu af Havet aldeles opslugte Egne — vort Lands Pompeji — saaledes: Synet tog sin Begyndelse ved Pælhuset ved Skjellet mellem Harboør og Agger Sogn, hvor der østenfor fandtes en ringe Del Agerland »foruden det, som saas omkring Thyborøn By«. Derfra gik Turen lige nord paa til Toft By, hvor der imellem bemeldte Pælhus og Toft fra »Vesterhavsbakkerne« indtil Fjorden fandtes god Græsning og Engbund; omkring selve Toft By var der dog nu Sandbund, skjønt her tidligere fandtes de bedste Engdrag, der 1718 forødttes af Hav og Sand. Mellem Toft og Bollum laa der ogsaa en Del Engjord langs med Fjorden, om end det meste var overløben med Vand. Mellem Bollum og Nabe fandtes der hverken Ager eller Eng; mod Vest og Nord for denne sidste By laa der Klitter, der var slagne ifjor efter Mollerups Anvisning. »Af disse Sandklipper(!), som saaledes laa nær hen mod Vesteragger, kunde skjønnes, at dersom Klittaget ikke skaanedes, kunde Sandet nok ryge hen over Vestervig Sogns Ejendomme om Vinteren, naar Fjorden var lagt med Is«. Derfra drog man til Vesteragger, hvor der var en Eng med en Grøft omkring. Her laa der en Engholm ude i Fjorden, »og er Vestervig Sogn beliggende lige i Øst derfra hinsides Fjorden eller Riveren«.

Langvejs paa denne Rejse konstaterer Synet, at Klittaget er bleven afhugget og Sandflugten derved fremmet.

Saaledes trækkes Knuden paa alle Punkter strammere og strammere omkring Mollerup. Det Indlæg, han skriver for at parere Kjerulfs hidsige Angreb, er yderst mat, og Argumenter af Vægt er der ingen af. I Sagen om Niels Povlsen skyder han sig hele Tiden ind under, at han har ladet sig forlokke til det farlige Experiment af den træske

Kaptejn Grevenkop. For at gjøre Ende paa dette Hykleri tager Kaptejnen endelig Bladet fra Munden og tilstiller Retten følgende Oplysninger: Det forholder sig rigtigt, at han befandt sig paa Vestervig Kloster, da man kom kjørende med N. P. — »Hvorfor skal jeg altid have Fortræd af dig, og hvorfor vil du ikke holde Fred med dine Naboer?« var det første Ord, Mollerup sagde til N. P. »De kan og lyve mig paa«, svarede den adspurgte. Mollerup vedblev: »Jeg har tilforn haft dig i Arrest, men nu skal jeg lade dig binde, at du ej skal gjøre dine Naboer ondt og Fortræd; thi du har flyet mig mere at bestille med Fortræd og Harm end alle mine Bønder i Agger Sogn«. N. P. blev ved sit tidligere Svar; men nu skreg Mollerup, at man skulde komme og binde ham, hvorpaa Søren Olsen kom til Døren og bandt hans Hænder med »Kobbegarn«, som Mollerup bragte tilstede. Da sagde Grevenkop: »Det Garn er for smalt; det gaar i hans Hænder!« Men Mollerup sagde: »Det skader intet! Lad ham kun pines lidet«. Ved fortsat Forestilling fra de omstaaendes Side blev han dog løst igjen og nogle uldne Klude lagt under Strikkerne. Saa gik Grevenkop ind, mens de førte N. P. hen »i et Kammer udi de gamle Værelser«. Da han nogen Tid efter traadte ind i dette Rum, havde man bukbundet N. P. Grevenkop gik nu ud af Kammeret »og snakked med Mollerups Daatter Jomfru Cornelia, som da stod i Gangen udenfor«. Et Øjeblik efter lod Kaptejnen sin Hest føre frem og red hjem.

Mollerup har nu ogsaa selv en Anelse om, at dette Argument ikke vil være i Stand til at frelse ham, hvorfor han skriver i nævnte Indlæg, at »jeg trøster mig ved Gud og min allernaadigste Konges højpriselige Retsfærdighed, udi hvilket Haab jeg formoder ikke at dømmes haardere end Ret og Billighed medfører«.

Iøvrigt jamrer han over sine to Karle Søren og Mads Ladekarl, som man har taget fra ham og som i fire Uger »har siddet sluttet i Jærn om Hænder og Fødder«. Alle-rede Aaret forud, 18. Jan. 1723, ser vi Kjerulf anmode Amtmand Birckenbusch om at lade de to Karle arrestere. Mollerup svarer, at de Dagen før har forladt hans Gaard »endeel i mit Ærinde, endeel i deres eget«. Hvor de er, ved han ikke; derfor kan han heller ikke lade dem følge med til Fængslet i Thisted, som den strænge Ordre lyder paa. »Og som jeg er over 70 Aar gl., hel svag og mest sengeliggende og ikke af det Helbred i mine Fødder at kan gaa i min Ladegaard, saa skulde det for mig blive en ubodelig Skade, om mine bedste Karle skulde mig uskyldige fratages«. Han lover at gaa i Kavtion for Karlene; og da Krigsstyrs-Kommissærerne har taxeret ham til »50,000 Rdl. Midler«, saa at han giver »i per-sonel Krigsstyr 1066 Rdl. aarlig foruden Kopskat, Kon-sumtions- og Familjeskatte samt af mit Bøndergods aparte«, formener han, at hans Kavtion er god nok. Naar der ogsaa er forlangt Kavtion for hans egen Per-sons Vedkommende, synes han, man er unødigt krakilsk. Det er dog alle vel bekendt, at Sagen ikke er af »den Farlighed«, at saa store Anstalter er nødvendige. Des-uden er han jo »saa bofast og vederhæftig at kan svare, hvad ved Sagens lovlige Ende kan vorde idømt«. Ved sin »Ære og alle ejende Midler« sværger han, at han ikke »skal bortvige men sikkerlig blive tilstede«.

Amtmanden fik saaledes denne Gang ikke fat i de to Karle. Da han forgjæves har gjennemsøgt Gaarden, ordrer han »en Underofficer og sex Gemeene« til at drage ud i Landet og søge efter dem. Senere hører vi, at de af sig selv har indfundet sig i Arresten.

En Ting, som Mollerup klager stærkt over foruden Berøvelsen af sine to Karle, er det glubske Salær, som

Lucas Kjerulf har beregnet sig; thi det kan ikke nægtes, at den smarte Sagfører har et godt Tag paa at skrive en Regning. Uafladelig jager han imellem Viborg og Thisted, 10 Mile med 2 Par Forspandsheste; det bliver for hver Mil 1 Rdl. 4 Sk. Fortæring til ham, Kusk og Tjener sætter han til 2 Rdl. pr. Dag. Færgepenge over 2 Sundsteder frem og tilbage bliver 1 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. Saa er der en Udgiftspost, der kaldes »Milepenge«, der beregnes til 4 Sk. pr. Mil; »Oldermandspenge« er 3 Mk. etc. For en Rejse til Nykjøbing haaber han, der »ikke bliver mig disputeret 60 Rdl.« Ved en anden Lejlighed hedder det i Specificationen: »Og som jeg samme Tid med Livsfare kom over Sallingsund, og Vejrliget var saa hart, at den Rejse mere end de andre var besværlig, saa venter jeg mig for min Umage og Forsømmelse tillagt derfor 70 Rdl.«

Undertiden koketterer han endogsaa med, at Kongen har givet ham Ret til at tage godt ved, som naar han skriver: »For samme min Rejse bliver mig vel ikke disputeret (siden jeg efter højest bemeldte allernaadigste Befaling skal fornøjes) — 60 Rdl.« Han mener da, at alle hans »Omkostninger, Rejser, Umage og Besværing samt Fortæring, som er forvoldt, bedrager den Summa 1274 Rdl. 4 Sk.« Som man ser, klatter han ikke med det. Mollerup er da heller ikke langt fra at erklære det for det rene Optrækkeri; han mener, at det halve vilde være mere end nok. — Naar der er forlangt 500 Rdl. til Generalfiskalen, vil han ikke sige saa meget til det, men naar der tillige forlanges, at han skal betale andre 500 til Niels Povlsens Enke, finder han det ret urimeligt, da hun jo nu er gift og har det godt med Christen Jensen. Derimod vil han indgaa paa at lade hende bo frit i sit Hus den Tid, hun lever.

Imidlertid nærmer Sagen sig mere og mere sin Afslutning, Mollerup kan ikke længer forhale Afgjørelsen.

Som man vil erindre, havde Kongen forlangt Kommissionsdommen indsendt til sig, før den forkyndtes for Mollerup. Dette sker 21. Jan. 1724, og den 18. Febr. s. A. er Mollerups Skæbne allerede afgjort, idet Kongen under dette Datum skjænker Kommissionsdommen sin Konfirmation. Dommen forkyndtes paa Kommissionsstedet i Viborg d. 14. Marts 1724. Den lyder paa, at omendskjønt Mollerup paastaar, at Niels Povlsen 9. April 1722 slog Peder Nielsens Hustru, saa hun troedes ikke til Livet, saa er dette aldeles ikke bevist ved Besigtigelse men kun grundet paa Snak og de løseste Rygter. Derfor var det imod Loven at lade N. P. fængsle, meget mere da at lade ham sidde i Baandene, til han blev »aldeles udføret og endelig deraf fanget sin Bane og Død«. Og da han indrømmer, at han selv var tilstede, da man bandt Niels Povlsen, saa tiltrods for at man ikke vil paastaa, at han har haft til Hensigt at dræbe ham, maa det dog siges, at denne Handling har været Skyld i hans Død. Og da han ogsaa er gaaet ganske ulovlig til Værks med hans Begravelse, »saa bør Assessor Mollerup for saadant sit højst strafværdige Forhold, Formastelse mod Loven og grove Forseelse have al sin Boeslod rørendis og urørendis, hvorsomhelst den findes, til Kongen efter Loven forbrudt«, og ikke mere nyde de Friheder, som Loven giver »de privilegerede Personer med Hals og Haand over deres Tjenere; desuden betaler han 500 Rdl., hvoraf oprettes en Fundats, hvoraf N. P.s Enke og Børn nyder Renten; senere uddeles den til de fattige i Agger Sogn d. 13. April, hvilken Sum, 500 Rdl., altid skal blive staaende som 1. Prioritet i Vestervig Hovedgaard. Og paa det N. P. ikke skal synes at være kommet af Dage som et udædsk eller kjættersk Menneske, saa skal Præsten gjøre en Tale over ham fra Prædikestolen for al Menigheden«.

Hvad angaar Mollerups to Medskyldige, merbemeldte Ladekarle, der ikke burde have lydt deres Husbonds Befalinger, »uden for saavidt Lou og Ræt kand være gemæss«, da skal Søren Ladefoged arbejde i Skubkarren i Fredericia 1 Aar og Mads Ladekarl 6 Maaneder samt til N. P.s Arvinger betale Mandebod: trende 18 Lod Sølv.

Dommen bestemmer endyderligere, at den Kvinde, der stod i Halsjærn ved Vestervig Kirke, bør have sit Hus frit for Hovarbejde i fire Aar.

Klittagsrøveriet bør straffes, om ikke Kongen lader Naade gaa for Ret. Og de Bønder, Mollerup har forrettet med Fæstebreve etc., bør have Erstatning.

Desuden betaler han af sin Boeslod 300 Rdl. til Generalfiskalen, 1000 Rdl. til Kjerulf, 1400 Rdl. tilsammen til Kommissionen aparte samt 30 Rdl. til Kommissionskriveren.

Denne Dom er underskrevet af den samtlige Kommission, nemlig af: C. Rathlou, M. Poulson, C. Helverschou, J. J. Seerup, Chr. Braem, F. Kjær og Thøger Reenberg, og bærer følgende Paategning:

»Wi haver denne af Eder unanimiter afsagte Domb hermed allernaadigst approberit, at I den maae publicere og Vedkommende gjøre bekjendt.

Skrevet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 15. Febr. 1724.

Frederich R.

F. Rostgaard.«

Tillige findes der paa Domsakten følgende Erklæring:

»Denne af hans kgl. Maj. allernaadigst konfirmerede og afsagde Domb er af mig allerunderdanigst og ellers ved Rettens Mittel her paa Vestervig lovlig forkyndt d. 22. Martj 1724.

P. N. Mollerup.«

Nu venter man da at se Herremanden vandre ud af Vestervig Klosterport som en Betler. Thi det er jo Dommens strænge Ord, at intet skal levnes ham af hvad hans er, men alt hvad han ejer, »rørendis som urørendis«, skal rives ham ud af Hænderne og lægges hen for Troens Fod. — Dette sker imidlertid ikke. Paa en eller anden mystisk Maade maa Mollerup have forstaaet at bøje den strænge Skæbne, saa den haarde Dom omsattes til en klækkelig Bøde. Dette fremgaar bl. a. af en Bemærkning, der skyldes Frederik Rostgaard og forekommer i en Skrivelse¹⁾, i hvilken han søger at værges sig mod de Beskyldninger for Embedsforsømmelser, som hans Angribere muligvis kunde finde paa at rette imod ham. Efter med nedsættende Ord at have vendt sig mod sin Antagonist E. R. Møinichen skriver han: »Saa var han og meget vred, fordi jeg talte, hvad jeg burde, baade i Konseillet og for Hans kgl. Maj. selv i den Sag, som Assessor Moldrup maatte saa dyre betale med 30/m Rigsdaler, hvoraf Etatsraad Holst²⁾ paa Katrineberg fik uden Tvivl 24/m og E. R. Møinichen 6000 Rdl.«

Rostgaard siger ganske vist ikke, i hvad Retning han har talt, men af hans Bemærknings Aand og Tone er det tydeligt at forstaa, at han ikke har talt i Mollerups Favør. Det lader til at have ærgret den næppe selv uangribelige Rostgaard, at de to Herrer, der aldeles ikke havde haft med den mollerupske Sag at gjøre, skulde løbe med dette Ben. Og vist er det, at det synes, som om denne Begivenhed var én af Aarsagerne til det velmente Had, der senere herskede mellem dem.

¹⁾ Langebeks Excerpter Nr. 1841, 8, Kgl. Bibl. Chr. Bruun henlyder til denne Bemærkning i sit Værk: Fr. Rostgaard og hans Samtid, I, 291. (Sml. 553). Se ogsaa Danske Atlas V, 511.

²⁾ 2: Overhofmarschal C. F. Holstein.

I et Brev af 4. April 1725 fra Præsten Trojel paa Kristianshavn til Kongen omtales Sagen saaledes: »En vis Sag udi Jylland med Litr. V. [Ϸ: Peder Nielsen Mollerup] er mig berettet paa den Maade, at samme Person skal have været nødt til at træffe en Accordt med Litr. C. [Ϸ: Over-Hofmarschal Holstein] i Eders Majestæts eget Navn paa 30.000 Rdlr. at give for en Forseelse, og de 14 000 Rdlr. skal alt til Litr. C. være betalt, de 16.000 Rdlr. skulle endnu betales, men mig er sagt af visse Personer, at Litr. C. skulle misbrugt Eders Majestæts store Navn til bemeldte Accordt, og selv annammet og villet annamme Summen. derom Litr. X [Ϸ: Assessor Balle] haver lovet mig klar Oplysning«¹⁾.

Om disse smukke Transaktioner har vi imidlertid intet kunnet finde i Datidens Protokoller, og Grunden hertil er næppe vanskelig at gjætte: Den hele Ordnings kulisseagtige Karakter har sikkert tilhvisket begge Parter, at her handlede man klogest ved at lade, som om intet var hændet. Dog er vi stødt paa følgende Passus, der muligvis kunde indeholde et Fingerpeg: »Ved kgl. Resolution dat. 30. Sept. 1724 er derefter bevilget, at naar Moldrup til Snapsting 1725 efter sin udgivne Obligation udbetaler Resten af de 30,000 Rdl., maa han til den Tid være fri for deraf at betale Rente«²⁾. Men hverken den kgl. Resolution eller Mollerups Obligation har været til at opstøve, hvor megen Umage der end er bleven lagt for Dagen.

Det man herefter faar at høre om Peder Nielsen Mollerup er ikke store Sager; den stærke pekuniære Aareladning har sikkert for lange Tider sat Gjordene paa

1) Bruun: Frederik Rostgaard II, 317.

2) Indkomne Breve til Rentekammeret. Personalialia 1700—30, Nr. 4.

den balstyrige Herremand og givet hans sociale Anseelse et svært Knæk. Det ser saaledes ganske paaud, naar den forhen pengestolte Herremand i 1727 maa lade sig sagsøge for lumpne 100 Rdl., som en af hans Standsfæller, Frans Linde paa Pallisberg, paastaar at have tilgode hos ham for den Dag i 1723, da han var med paa Klitsynet, men som Mollerup ikke vil betale, koste hvad det vil!¹⁾

En Triumf fejrer dog endnu den gamle Tyran, før han lægger ned sin Tyrepisk og viger Herresædet for yngre Kræfter; det er da han den 28. Febr. 1731 — efter Frederik IV's Død og da nye Mænd er komne til Magten — faar Vestervig Klosters Gods, ialt 595 Td. 5 Sk. 2 Fjk. Hartkorn, ophøjet til et Stamhus for sig og sine Descendenter. Det er den store Familietildragelse, der saavel som den samme Aar indtrufne Nobilitering lægger Slægtens Biograf, den tidligere omtalte Peder de Moldrup, saa mange snørklet-veltalende Ord i Pennen. Men det er tvivlsomt, om det erhvervede Adelspatent rakte til den gamle Peder Nielsen Mollerup, eller om det kun gjaldt for Sønnenne Johan og Jens Moldrup, til hvilken sidste Peder Nielsen afstod Vestervig Kloster samme Aar, han opnaaede Adelsbrevet.

De sidste Aar af sit Liv henlevede Mollerup i stor Tilbagetrukkethed paa Vestervig. Han døde sammesteds d. 20. Novbr. 1737, 86 Aar gammel, og jordedes i Vestervig Kirke, hvor der oprejstes en Gravsten over ham med følgende snurrige Verslinjer²⁾:

»Her hviler en udmattet Krop,
Assessor Peder Molderop,
Til 14 Børn Fader,
Paa Vestervig den første var.

¹⁾ Jydske Tegnelser, 1724—30, N. XXV, S. 459. Rigsark.

²⁾ Peder Moldrups Manuskript S. 206—7.

Som Stammefaders Navn bar.
 Til Tiende efterlader
 Sex Børn, som er levende.
 Og Børnebørn 8 Gange 3.
 Her ender sine Dage,
 Da han var fiirsinstive aar
 Og sex dertil af verden gaar
 At Himlens Sødhed smage.«

Tillæg.

Assessor Mollerups Efterslægt og Vestervig Klosters senere Skæbne.

Efter det før nævnte Manuskript: »Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster« af Kammerherre Peder de Molderup¹⁾ og andre Kilder skal her gives nogle Efterretninger om Slægtens og Gaardens senere Skæbne.

Assessor Mollerups Børn vare: ¹⁾ Maren, f. 1696, g. m. Søren Balle, Stadskonduktør og Brygger paa Kristianshavn. ²⁾ Jens, Stamherre til Vestervig og Ejer af Ørum Slot, Oberstlieutenant i Kavalleriet, f. ^{9/5} 1697, † 1771. G. 1. m. Hedevig Sabina v. Pretzlen (Enke efter Major Johan Philip v. Kneill), † 1735. 2. med Anne Margrethe Lautrup, † 1746. ³⁾ Niels, f. 1698, Tvillingbroder til ⁴⁾ Mette Marie, Priorinde paa Estvadgaard, † 1778, g. m. Kancelliraad Kruse. ⁵⁾ Nikolaj, f. 1700, drukner 1714. ⁶⁾ Jochum, f. 1701, † 1702. ⁷⁾ Cornelia, f. 1702, † 1727, g. 1723 m. Kancelliraad og Regimentskvartermester Carl Adolph Rothe. ⁸⁾ Edel Christiane, f. 1704, † 1705. ⁹⁾ Jochum, f. 1706, † s. A. ¹⁰⁾ Magdalene Christine, f. 1708, † 1762, g. ^{27/10} 1723 m. Anders Winding, Præst i Vestervig. ¹¹⁾

¹⁾ Thottske Saml. 1453, 4°.

Johan Jochum, f. 1709, † s. A. ¹²⁾ Johan Rantzau, f. 1710, † 1762, Major i Kavalleriet, Ejer af Brandtlund ved Vejle, g. 1737 m. Katharine Elisabeth de la Mare, † 1748. ¹³⁾ Mariane, f. 1712, † 1747, g. 1. 1729 m. Jens Lauritsen Bonne, Præst i Hillerslev, † 1743; 2. m. Peder Staxbach, Præst i Hillerslev. ¹⁴⁾ En dødfødt Søn 1714¹⁾.

Mollerups Enke, Mette Laasbye, boede paa Vestervig »undtagen i 6 Aar, da hun fandt Behag i at bo i Weile«. 1749 vendte hun dog tilbage til Vestervig, hvor hun døde Aaret efter, 1750.

Den, der overtog Vestervig Kloster efter gamle Peder Nielsen, var altsaa Jens Laasby Mollerup; »han saa første Gang Verdens Lys 1697 d. 9. Maj Kl. 3 og 1 Kvarter om Morgenen«, fortæller hans omstændelige Biograf. 1713 sendtes han til Aalborgbispens Thestrups Hus, hvor han informeredes af Landsdommer Thestrup. 1715 tog han Studenterexamen i Kjøbenhavn hos Professor Lintrup; saa var han hjemme nogle Maaneder, men 1716 drog han paany til Kjbhvn. »for at øve sig i alle adelige Haandøvelser(!) som Riden, Fægten, Dantzen, Ritzen og deslige«. 1719 drog han til Hamborg sammen med Svogeren Kancelliraad Kruse. Siden kom han til Haderslev. »Der lagde han Bogen ned og tog Kaarden i Haanden — Aar 1719 da han som Voluntør traadte udi Krigsstanden«. 1720 blev han Kornet, og 1721 forfremmedes han til Løjtnant. I Haderslev blev han til 1730; da tog han sin Afsked fra Hæren, idet Faderen behøvede ham hjemme. 1731 d. 26 Juni adles han sammen med sin yngre Broder Johan Rantzau M. »Skjoldet er«, ifølge Kongebrevet, »udi tvende lige Parter midt over afdelt; udi den øverste Part, hvis Grund er rød, findes oprejst en dobbelt Sparre med Sølv

¹⁾ Se »Den kgl. allernaad. confirm. Erection af Stamhuset Westervig Kloster etc. samt en genealogisk Tabel og Stamtavle over Slægten Moldrup bekostet af Stamhusets nuværende Ejer og Besidder Kammerherre Peder Moldrup til Oplysning for Efter-slægten. Aalborg 1787«. Se ogsaa Stamtavlen bag i Peder Moldrups Værk: »Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster«.

og blaa Tavle saaledes afdelt, at den hele Grund bestaar af 3de Trianguler, og udi hvert af disse Trianguler glimter en Stjerne af Guld; over den nederste Part, som er blaa, løber paa Skak fra den venstre til den højre Side 3de Sølvstrømme. Ovenpaa det hele Skjold er sadt en aaben adelig Torneerhjelme, paa hvis Spidse oprejser sig tvende blaa Elefants-Snabler, imellem hvilke staar en rød Strudsfjeder«.

Jens Moldrup giftede sig første Gang 1732 med Hedevig Sabina von Pretzlen; 1735 fødte hun en Søn, »hvilken er mig uværdige navnlig Peder Moldrup, for hvis ringe Liv at frembringe min allerkjæreste Moder maatte tilbringe sit dyrebare Liv, thi hun døde 10de Dagen efter min Fødsel i en hidsig Feber d. 5. Maj 1735.« Med Rørelse fortsætter han: »Her maatte min Fader, som saa nys og kort havde smagt Egestandens druefulde Sødhed bide Enkestandens Æbles bitre Suurhed«. Da dette havde staaet paa i nogen Tid, »ledte han derfor og fandt det, han søgte, nemlig en yndig Perle i den dydige Frøken Anne Margrethe Lautrup hendes angene Person«¹⁾. Hun var en Datter af Etatsraad Hans Chr. Lautrup, og Peder Moldrup roser hende meget. Men »da nu denne for min Fader yndige og for os Børn gunstige Perle mest blinkede, blev den os berøvet og med Muld bedækket 1746 20 Juni. O, en stor Bedrøvelse, see, vort Huuses Maane 2de Gange formørket, ja, helt dalet under Dødsens mørke Dale«. I slige hastemte Vendinger fortsætter Forfatteren omtrent til Bogens Udgang, hvor han slaar følgende sirlige Knude for Værket: »Jeg nedlægger altsaa min Pen, og min Skrivelyst har med denne Bog en

Ende«. ²⁾

Den gamle Peder Nielsen, der ved Stamhusets Oprettelse troede at have sikret sin Familjes Lykke, saalænge Verden

¹⁾ Giftermaalet fandt Sted 1737.

²⁾ I fire Artikler i »Thisted Amtsavis« 1898 for 21., 22., 23. og 25. April findes et kort Uddrag af Værket. Amtsavisen har dog ikke benyttet Originalen paa kgl. Bibl., men »et gammelt Manuskript, der tilhører en Lærer i Vestervig Sogn«.

stod, havde forregnet sig betydeligt. Allerede 1761 klager den daværende Ejer Jens de Moldrup højlydt over de Vanskeligheder, der skruer sig sammen om ham. Han har jo vel faaet et Stamhus, siger han, men det er ikke »oprettet paa saadan Fod, at det kunde have Bestandighed uden Hjælp, hvilket har faldet ham, som næste Successor, meget tungt«. Godset var allerede stærkt forfaldet, da det kom i hans Hænder. Borggaarden laa nedbrændt, og Ladegaarden var saa ringe, at han maatte lade den bygge op fra ny. Ejendommene var alle i saa slet en Stand, at det meste hverken kunde svare kgl. Skatter eller Landgilde, og altfor faa Bønder var der til Avlingens Drift; hvorfor han indtrængende beder Kongen om Tilladelse til i Stamhuset at inddrage Ørumgaard, som han havde købt 1738 og opbygget som Vestervig. — Hans Begjæring opfyldes, hvorved det under Stamhuset be-roende Gods voxer til nær op mod 1000 Td. Hartk. Han faar nu Lov til at optage et Laan paa 24,000 Rdl. mod Sikkerhed i selve Stamhuset og en aarlig Afbetaling paa 500 Rdl., der indbetales paa hvert Viborg Snapsting. Men ikke engang denne Kraftanspændelse var i Længden i Stand til at redde Stamhuset fra Forlis. Oberst Jens de Moldrup døde 31. Decb. 1771, og Godset kom nu i Hænderne paa hans Søn Kammerherre Peder de Moldrup¹⁾, der alle sine Dage led af kronisk Pengeforlegenhed²⁾. Efter hans Død 1787 gik Godset over til Major Hans Chr. Moldrup, der havde det til sin Død 1795, da det overdroges Sønnen Christian Moldrup

1) Peder de Moldrup f. 27/4 1735 † 30/12 1787. Han giftede sig 1762 med en Datter af sin Farbroder Johan de M. Hun hed Mette Marie Lucie de M., f. 1738 † 1776. Med hende havde han 11 Børn, hvoraf dog kun 4 Døtre overlevede ham, nemlig Hedevig Sabina, g. m. Oberst v. Graba, Catharina Elisabeth, g. m. Oberstløjtn. Scholten, Margrethe Øllegaard, g. m. Major Wisch. Nielsine Hendrikke, f. 1776 † 1839, g. m. Ritmester Flindt. Peder de M. giftede sig paany 1778 med Charlotte Amalie v. d. Lieth f. 1745 † 1811. (Se Lengnicks Stamtavler 4. B.).

2) Se Hvas: Familien Hvas 5. 274. Peder Moldrup laaner ofte Penge af Jens Hvas de Lindenpalm. 1775 f. Ex. 7,200 Rdl.

(f. 1778 † 1842). Efter knap tre Slægtleds Forløb saa den mollerupske Slægt sig nødsaget til at sælge Stamhuset, hvilket skete efter Bevilling af 9. Novb. 1798; Godset kostede 100,100 Rdl.¹⁾, og Kjøberen var Justitsraad Povl Marcusen til Krastrup. Efter en Række vekslede Skæbner²⁾ solgte dets daværende Ejer Søren Møller det 1837 til N. Stockholm og J. Breinholt for 30,050 Rdl. De delte Hovedgaarden i to Parcelgaarde, Overgaard, der endnu tilhører Familien Stockholm, og Nedergaard, der indtil 1896 tilhørte Familien Breinholt. — Det solgte Stamhus substitueredes med en Fideikommiskapital, den saakaldte mollerupske, der i Statskalenderen for 1900 er anslaaet til ca. 70,000 Kr. og for Tiden besiddes af Vilh. Fr. Havn Moldrup, der er født 1861 og er en Søn af Overkrigskommissær, Kontrollør og Regnskabsfører ved den militære Klædefabrik i Usserød Frederik Emil Moldrup (f. 1817 † 1883). Ellers har den moldrupske Familie haft omtrent lige saa foranderlig en Skæbne som den Ejendom, der udgjorde dens Stamgods. Med den sidste Stamhusbesidder, Christian Moldrup, uddøde Slægtens ældre Linje (1842), men af Sidelinjer er der endnu adskillige Medlemmer tilbage, spredte over hele Jordkloden, én i Buenos Aires, et Par i Kalifornien, atter andre i Kaplandet³⁾. Saaledes ser det ud til, at deres Stammefaders Rejselyst er bleven dem i Blodet. Og ikke uden en vis Vemod hører man, at en kvindelig Ætling af den gamle thylandske Jordrot, en Noline Hald Moldrup, Datter af Damianus Moldrup (en forhutlet Degn, der døde 1843 i stor

1) Se: »Nogle Mærkværdigheder i Vestervig og Agger Sogne i Anledning af Hans Majestæts allernaadigste Komme til Vestervig 20. Juni 1826 korteligen opgiven og allerunderdanigst insinueret af Stedets Sognepræst P. Chr. Bendix, Amtsprovst, Ridder af Dannebrog«, top. Saml. p. Papir, Rigsarkivet. Dette kortetrykte Arbejde indeholder tillige adskilligt af Interesse om Havets Ødelæggelser i Agger Sogn.

2) Traps »Danmark«, 3. Udg., IV. 284.

3) Se Adels Aarbog 1900.

Armod), i 1886 endte sine Dage som Lem paa Gramstrup Fattiggaard¹⁾).

Kunde den hævnende Nemesis, der havde været Vidne til Peder Nielsens talrige Ugjærninger, haardere ramme den Mand, der efter saa vexlende Livsskæbner gik i sin Grav med den Fortrøstning, at han havde sikret sin Slægt dens timelige Velfærd »saalænge Verden staar«!

¹⁾ Meddelt os af pens. Lærer Joh. Nielsen, Randrup, der forøvrigt er den, som først har henledet Opmærksomheden paa det her behandlede Æmne. — Damianus Moldrup er sikkert »den adelige Skolelærer«, som Blicher hentyder til i »Vestlig Profil af den cimbriske Halvø« (S. 76), hvor det hedder: »Hvor det dog gaar underligt til i denne Verden! Den sidste Ætling af en fordums rig og mægtig Herreslægt døde for faa Aar siden som Degn i Vestervig, en Betjening som hans Oldefader ansaa for god nok til hans Skopudser«. Smlgn. »Thisted Amtsavis« 5. Aug. 1896, en Artikkel »Af Vestervig Klosters Historie«. — Lærer Joh. Nielsen meddeler ogsaa et lokalt Sagn om, at en Skolelærer Vorde i Vestervig havde foretaget ret omfattende Studier til Slægten Mollerups Historie. Engang fik han Besøg af en Kaptejn Mollerup, der var kommen til Egnen for at se Kirken; da han hørte, at Degnen var i Besiddelse af ret fylldige Oplysninger om hans Familie, bad han om Lov til at maatte laane hans Papirer blot for en Nat; og den troskyldige Degn indrømmede ham det. Men samme Aften rejste Kaptejnen, efterladende et Brev til Degnen, hvori han meddelte ham, at han for at fritage ham for videre Ulejlighed med sin Slægts Historie havde tilintetgjort de Familjepapirer, der syntes ham mest kompromitterende; Resten havde han taget med sig. — Hvorledes Sagnet i det hele har tumlet med Fortællingen om Peder Mollerup og Niels Povlsen kan ses i Evald Tang Kristensens »Jydsk Almueliv« II, 114 ff.

Alteret i Vor Frue kirke i Ålborg.

Af Chr. Axel Jensen.

Den 14. april 1902 ødelagdes alterudstyret i Vor Frue kirke i Ålborg ved en ildsvåde, hvis opkomst endnu er gådefuld; måske har en ulmende gnist fra alterlysene fænget i alterklædet og derefter bredt sig til tavlens træværk. Heldigvis opdagedes ilden hurtigt, og skønt varmen vred og sammenfoldede orgelpiberne i kirkens vestende, skånedes fonten, prædikestolen og kirkens andre mindesmærker. Men det tab, ilden har forvoldt, er stort nok. De store malterstager fra 1730, der var formede som englebørn med krans og palmegren i hænderne, smeltede; samme skæbne fik en lille sølvkrucifixgruppe fra 1664, og af alterpanelet og den store, rigt udskårne altertavle har luerne kun levnet forkullede stumper.

I sidste udgave af Trap meddeles det, at altertavlen blev opstillet 1582. På en sten i kormuren ses tre adelige våben (Ufstand, Bjørn, Fris) og følgende indskrift:

ANNO DOMINI 1582 LOD BIØRN ANDER
SEN TIL STENHOLT BIØRNSHOLM OC WORE
HØFVITZMAND PAA AALBORGHVS PAA SIN OM
KOST GIØRE TENNE HØGE ALTERS TAFL
OC GAF TEND TIL KIRKEN SAMME AAR
HIALP HAND TIL AT GIØRE TED STORE
AARGEVERCK OC AT FLY KIRCKEN INDENWDI.

Det er rigtigt, at kirken ved dette år blev forsynet med et nyt udstyr; prædikestolen, som blev bygget 1581, er øjensynligt forarbejdet i samme værksted som mindestenen. Men også i de følgende årtier arbejdede man på kirkens inventar¹⁾, og knap 40 år efter er hr. Bjørns tavle blevet kasseret, og i kirkeregnskabet for 1621 er skrevet:

»Gud allermægtigste til ære, kirken til prydelse og menigheden til »welbehaugh« er den nye altertavle fuldfærdiget og opsat udi Vor Frue kirke, hvortil borgmester Hans Wandell og hans hustru Maren Laurtsdaatter har alene givet hundrede enkede daler«.

Baade før og senere taler regnskabsbogen om tavlen. 1615 gav ærlig og velbyrdig mand Jørgen Lunge²⁾ »til en ny altertavle« 2 tylvter gode vognskud, som blev hentet på Birkelse på kirkens bekostning. 1617 fik en vognmand betaling for at age »skib tømmer« fra stranden til altertavlen, og billedsnideren fik en tylvt fjæle for 3 mark. 1619, den 7. juli »blev Vor Frue kirkes regnskab hørt og overlagt, udi sognepræstens og sognemændenes overværelse og påhørelse«, og foruden alt, hvad der var bekostet på den ny altertavle både til billedsnideren og til maleren, skyldte kirken borgmester Hans Wandel 324 slettedaler, som han dertil havde »forstragtt«, videre end kirkeværgerne havde udlagt efter deres regnskabers lydelse. 1619—23 blev så denne gæld afbetalt, og den gamle altertavle blev solgt for 60 daler. Desværre oplyses det ikke, hvor store udgifterne ialt har været, og vi erfarer

1) 1603 fik prædikestolen en ny dør. 1623 opstilledes et korgitter, en gave fra to borgmestre og en af rådmændene. De udskårne apostelfigurer, som stod på dette gitter, er nu anbragte på prædikestolen (sml. Danske Atlas V. 140 og Marmora Danica II 249).

2) Lensmand på Ålborghus.

Alteret i Vor Frue kirke i Ålborg.

intet om navnene på de kunstnere, der har deltaget i arbejdet¹⁾).

Det er dette alter, fra 1621, som nu er brændt. I et og alt viste dets udstyr, at det stammede fra dette år og ikke fra 1582. Selv om udviklingen af de dansk-lutheranske altertavler endnu paa flere punkter ikke er udredet, kendes hovedtrækkene sikkert nok. De to forskellige strømninger, der krydsede hinanden herhjemme i det 16. århundrede, renæssance og reformation, trak hver til sin side. Reformatorerne, der huggede de »skarns papistiske« helgenbilleder ned, havde naturligvis afsky for figurer. Malede billeder kunde vel forsvares, men allerbedst måtte det være at bemale tavlerne med en række skriftsprog, så at guds rene ord strålende i gyldne bogstaver kunde tale til menigheden. Når disse ortodexe teorier anvendtes på tavler af den gamle, gotiske skabsform, blev resultatet meget magert i sammenligning med de svundne tiders figurrigdom. Men samtidigt lærte kunstnerne en ny og rigere altertype at kende — den, hvis forbillede Albrecht Dürer hentede i Italien og brugte til sit allehelgensbillede fra 1511. Dens indflydelse spores stundom i de seneste gotiske alterskabe, men nu blev skabsformen helt forladt, og i stedet for den trådte en dekorativ søjlebygning. Fra Frederik 2's tid findes mange

---

1) Det er kun kirkens hovedregnskab 1615—52, der nu findes i det jyske provinsarkiv; kirkeværgernes regnskaber er forsvundne. — Da jeg tidligere i dette tidsskrift har givet nogle meddelelser om billedskærerarbejder fra Ålborg, skal jeg her ikke komme ind på spørgsmålet om, hvem der kan have skåret tavlen. Den viser ingen udprægede ligheder med byens andre billedskærerarbejder, men på den anden side kan en sammenhæng med ældre ålborgensiske snitværker ikke bestemt benægtes, og kirkeregnskabernes udtryk synes at tyde på, at dens mester har været bosat i Ålborg. Allerede i den nævnte artikel påpegede jeg, at alteret var yngre end formodet.

sådanne søjletavler med malede citater af bibelen og pyntede med ornamenten, våbenskjolde og bomærker. Og endelig gjorde man det sidste, afgørende skridt, at forene den arkitektoniske opbygning med udskårne figurer. Efter i nogen tid at have importeret sådanne figurtavler begyndte man henimod århundredets slutning at forarbejde dem herhjemme, og et stykke ind i Kristian 4's regering vandt den nye type fuldstændig sejr.

Af denne sidste slags var Vor Frue kirkes altertavle, et vældigt snitværk af egetræ, henved 8 meter højt og noget over halvt så bredt, overfyldt med en vrimmel af dekorative led og af figurer i alle størrelser og arter, statuer, hautrelieffer og basrelieffer side om side. Rigdommen var så stor, at den er vanskelig at beskrive. Efter den almindelige regel bestod alteret af to hoveddele, bordet og tavlen. Bordet var beklædt med et panel, hvis enkle, jævne former mindede noget om panelerne i Ålborgstuen. Selve tavlen havde nederst en smal og spinkel underbygning, ovenpå hvilken der var anbragt et svært, bredt midtparti, der var formet som en art tempelbygning med fodstykke, fire søjler og gesims, og denne sidste bar atter et højt topstykke. Ned fra fodstykket hang to kartucher med små, ret gådefulde relieffremstillinger, den ene en dronning, der med foldede hænder knælede foran en opslået bog, den anden en siddende kvinde, der rakte et barn frugter af en kurv; muligvis var det allegorier for tro og kærlighed. Derover fulgte to basrelieffer med scener af det gamle testamente; efter renæssancetidens skik var her flere optrin af samme historie forenede i eet billede; bag fremstillingen af Abels mord sås de to brødres ofring, og Abraham og Isak var afbildet to gange, først på vejen til Sinai bjærg og derefter i det øjeblik, da engelen standsede Abrahams sværd. Mellem disse relieffer var nadverordene malet, og over

dem, på tavlens ypperste plads, sås en stor fremstilling af nadveren i meget højt relief; som sædvanligt var apostlene anbragte rundt om nadverbordet, Johannes i frelserens skød, mens Judas vendte hovedet bort og skjulte sin pengepung bag stolen — så at den strax faldt beskueren i øjnene. Dette billede flankeredes af de parvis ordnede søjler, hvorimellem der sås statuer af Johannes med ørnen og af Mathæus, hvis engel tjenstvillig holdt evangelistens blækhus. Også tavlens smalle topstykke havde en arkitektonisk opbygning, men den var lettere og spinklere; to basrelieffer, en Golgatascene og en opstandelsesscene, indrammedes af tre hermer, der bar en gesims; på den hvilede et meget figurrigt og stærkt bevæget dommedagsrelief, og allerøverst, som hele tavlens topfigur, stod den opstandne frelser med sejersfanen i hånden. I åbne buer ved topstykkets sider sås statuer af Marcus og Lucas, og på konsoller over bueslagene stod to kvindelige figurer, klogskaben med en slange og retfærdigheden med sværd og vægtskål.

Man mærker, at lutheranismens ortodoxi gør sig gældende i billedvalget. Det illustrerer de vigtigste optrin af den nye pagt, indledet med et par scener fra det gamle testamente og ledsaget af evangelister og kristelige dyder. Men forgæves vil man i et sådant værk søge efter fin menneskeskildring eller udtryk for inderlig religiøsitet. Ret beset gør figurerne kun tjeneste som statister; præsten benytter dem som støttepunkter i sin prædiken, og kunstneren bruger dem blot som led i værkets helhed. Det er betegnende, at de øverste figurer havde uformeligt store hoveder, fordi de var beregnede på at ses langt nedefra. De behandles på samme måde som den arkitektoniske opbygning, der kun har rent dekorative formål og tjener som bærer for en rig renaissanceornamentik. På Ålborgtavlen var de korintiske

søjler rigt smykkede med rundstave, frugtklaser, kartucher og figurer, til tavlens sider var der hæftet store kartuchevinger, og fra alle kroge tittede frem vingede englehoveder, diademsmykkede kvindeansigter, hermefigurer og basunblæsende englebørn. Der forekommer endogså så mærkelige figurer som kvinder, der har vinger i stedet for arme og fiskehaler i stedet for ben.

Alle disse træk er typiske for den nordiske højrenæssances sidste udviklingstrin, før barokstilens fremtrængen. Skønt der i hele tavlen ikke fandtes et eneste barokt øreflipslyng, viste dog den store figurrigdom og den dristige opbygning, at værket stammede fra årene om 1620. Med renæssansens fine og rige detaljbehandling forenede den noget af barokkens pompøse helhedsvirkning. Moderne kritikere bliver let uretfærdige mod et værk af denne art. Men indrømmes må det dog, at stilen præges af sprudlende produktionsevne, dekorativ sans og teknisk dygtighed. Til en rigtig bedømmelse af tavlen bør det også erindres, at den oprindeligt må have strålet i guld og farver, hvad kirkeregnskabet viser. Man ved, at tavlen blev overmalet 1723, men ved kirkens ombygning 1878 var egetræet blevet rensat, så at det nu stod i sin naturlige farve, hist og her med en smule forgyldning.

De forkullede rester af træværket opbevares for tiden på Ålborg museum; kun et par figurer fra tavlens højre side, Lucas og retfærdigheden, samt de højre vinger er nogenlunde uskadede. Der er dog så meget bevaret, at man har kunnet tænke på at kopiere den gamle tavle. Men jeg skulde tro, at resultatet af et sådant arbejde ikke vilde svare til sliddet og anstrængelserne. Vi har nok af skræmmende eksempler på, at hverken kunstnere eller håndværkere evner at genskabe renæssancestilen; i stedet for friske originalarbejder frem-

bringer man som oftest kun åndløse og udvandede kopier. Hvor meget vi end kan glæde os over renæssancens rigdom, hvor meget vi end både kunstnerisk og kulturhistorisk kan lære af at studere dens værker, må vi dog indrømme, at vi ikke kan fremtrylle den svundne tid på ny. Hvad luerne har fortæret, er uigenkaldeligt tabt.

Postvæsenets Udvikling i Vendsyssel.

Nogle Bemærkninger i Anledning af Postmester Th. Kornerups Artikel af Postmester Fr. Olsen i Thisted.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« (April 1902) har Postmester Kornerup i Anledning af Hjørring Postkontors Hundredeaarsjubilæum skrevet en Afhandling om Postvæsenets Udvikling i Vendsyssel. Hertil ønsker jeg at gøre nogle, dels berigtigende, dels supplerende, Bemærkninger, for saavidt angaar Tiden fra 1694 til 1808.

Ved Omtalen af Postforordningen af 1694 anfører Postmester Kornerup, at det ved denne bestemtes, at der skulde etableres regelmæssig gaaende Bipost for privat Regning fra Aalborg til Hjørring, videre over Sæby til Frederikshavn og Skagen samt fra Aalborg til Hals med Baadpost til Læsø. Om denne eller disse Biposter har jeg ligeledes i mit Skrift »Det danske Postvæsen indtil 1711« anført, at de nævnes i Forordningen, men det er dog, efter hvad jeg senere har erfaret, ikke dermed givet, at de virkelig have bestaaet. Da i 1749 den første offentlige Post blev indrettet i Vendsyssel, oplyste Generalpostamtet om Forholdene her, at der kun gik et Bud en Gang ugentlig fra Aalborg til Sæby. Fladstrand fik kun Post, naar Kommandanten der ventede Breve og sendte sin Ordonnants til Sæby, men Skagen fik kun Post ved forefaldende Lejlighed. Hjørring omtales ikke, men i 1714 søgte en Mand ved Navn Anders Paulin om Bestalling som Postmester og oplyste da, at han i 17 Aar havde holdt en Bipost

mellem Aalborg, Hjørring og Skagen. Dette stemmer paa det nærmeste med Biskop Bircherods Optegnelse om, at Posten første Gang gik fra Hjørring den 21. Juli 1698.

Hr. Kornerup taler om de i 1698 oprettede »Brevsamlingssteder« i Hjørring, Frederikshavn, Sæby og Skagen og oplyser, at de 3 sidste i 1751 omdannedes til en Slags Expeditioner. Selv om man ikke tager Ordet Brevsamlingssted i den Betydning, hvori det nu bruges, har der dog næppe fra 1698 existeret saadanne Posthuse i disse Byer, forudsat at der i det Hele har været indrettet Postforbindelse til dem alle. Har der bestaaet private Poster, have Budene sikkert besørget baade Brevenes Modtagelse og Aflevering til Adressaterne, ligesom Landpostbudene i vore Dage. Hvad angaar Oprettelsen af en Slags Expeditioner i ovennævnte Byer i 1751 skal jeg oplyse, at Tolderen i Fladstrand, Lars Falster i 1749 tilbød at indrette en ridende Post mellem Aalborg og Fladstrand over Sæby og fra Fladstrand gaaende Bud til Skagen, mod derfor at faa en aarlig Godtgørelse af 69 Rdl. 2 Mk. samt Bestalling som Postmester. Dette Tilbud blev modtaget, dog saaledes, at han først skulde have Bestalling og Løn som Postmester, »naar Intraderne saa vidt tiltage, at de sligt kunne bestride«. Denne Postgang begyndte kort efter, og 8. Maj 1751 fik Lars Falster Bestalling som Postmester i Fladstrand, Sæby og Skagen og blev tillagt en aarlig Løn af 25 Rdl., der senere forhøjedes til 45 Rdl. Fra 1754 fremførtes Posten paa hele Routen ved gaaende Bud. Fra 1751 maa derfor Postkontorets Oprettelse i Fladstrand regnes, da Postmesteren var bosiddende i denne By. I Plakat af 13. April 1802 tales ogsaa kun om Oprettelse af et Postkontor i Hjørring, og en senere Postmester i Fladstrand fik Bestalling alene som Postmester i denne By, skønt Sæby og Skagen Postdistrikter hørte under ham.

Hvorvidt Lars Falster fra 1751 har holdt Expeditører i Sæby og Skagen, véd jeg ikke. I 1781 klagede Toldskriveren i Skagen over, at Folk der i Byen maatte løbe fra Hus til Hus for at opspørge Fladstrands Postbud, da der intet Post-

hus var. Den daværende Postmester i Fladstrand, Hedemarch, erklærede overfor Generalpostamtet, at Klageren just var den Mand, som han, mod en aarlig Kendelse, betjente sig af til at besørge Posten paa Skagen. Hvorledes Forholdene i denne Retning have været i Sæby, har jeg ingen Oplysninger fundet om. Naar Hr. K. imidlertid oplyser, at Sæby i 1801 fik Postkontor, skal jeg hertil bemærke, at et saadant endnu ikke var oprettet her i 1808. Postkontoret i Hals, der blev oprettet 1786 samtidig med, at der blev indrettet ridende Post 2 Gange ugentlig mellem Aalborg og Hals, blev ikke nedlagt 1804, men bestod til 1810.

I 1786 blev Postgangen Aalborg—Skagen udvidet til 2 Gange ugentlig og Betalingen herfor fastsat til 163 Rdl. 2 Mk. Posten havde da i længere Tid gaaet direkte fra Aalborg til Fladstrand, medens Sæby havde haft særlig Forbindelse med Fladstrand.

Af Hensyn til at Amtmanden fremtidig skulde bo i Hjørring, bestemtes det ved kgl. Res. af 29. Januar 1802, at der til denne By, som hidtil kun havde haft et privat Postbud, skulde indrettes en ridende Post og et Postkontor oprettes her, alt fra 1. Maj s. A. Posten skulde gaa 2 Gange ugentlig mellem Aalborg og Fladstrand over Hjørring. En Gang maanedlig skulde den fremføres med Vogn for at kunne medtage Pakkepost. Sæby og Skagen beholdt Forbindelse med Fladstrand ved gaaende Bude. Til Postmester i Hjørring med en aarlig Lønning af 80 Rdl. blev udnævnt Apoteker Johan Ludvig Hartmann. Naar Hr. K. anfører, at man samtidig ved Pl. af 13. April 1802 fastsatte Taxten for et enkelt Brev fra Kjøbenhavn til Hjørring til 8 Sk., til Fladstrand, Sæby eller Skagen til 9 Sk., maa hertil bemærkes, at det, hvad ogsaa anføres i Plakaten, var lybske Skilling, altsaa henholdsvis 16 og 18 Sk. Kurant, omsat til Rigmønt henholdsvis 26 og 29 Sk.

Med Hensyn til den agende Post mellem Kjøbenhavn og Aalborg over Kallundborg—Aarhus skal jeg oplyse, at denne Post, der skyldte det private Initiativ sin Oprettelse, idet de

daværende Direktører langt fra vare foretagsomme Mænd, allerede fra 1753 fik Tilladelse til at lægge Vejen over Korsør, Odense, Middelfart og Snoghøj, indtil Færgstederne ved Refsnæs og Samsø bleve satte i bedre Stand. I Slutningen af Aaret 1757 ophørte denne Post, efter at Entreprenøren derpaa havde tilsat alt, hvad han ejede. I 1758 blev det derefter overdraget de agende Postmestre paa Routen Kjøbenhavn—Hamburg over Assens—Haderslev at indrette en agende Post mellem Haderslev og Aalborg, og, da fra 1794 de agende Posters Route forlagdes over Middelfart—Snoghøj, udgik Posten til Aalborg fra Kolding, fra 1795 en Gang ugentlig i Stedet for som hidtil kun hver 14de Dag.

Postmester Kornerup indleder sin Afhandling med en Udtalelse om, at man ved at gennemgaa Hovedlinierne i Postvæsenets Udvikling i en mindre Landsdel som Vendsyssel vil faa et let overskueligt Billede af hele Landets postale Udvikling. Jeg vil i den Anledning advare mod netop at tage Vendsyssel som Forbillede, thi var der nogen Landsdel, der i de første to hundrede Aar af Postvæsenets Bestaaen var stedmoderligt behandlet, var det Vendsyssel.

En engelsk Krigsfanges Oplevelser i Jylland i Vinteren 1808.

Oversatte og meddelte af Louis Bobé.

Om Forfatteren til de foreliggende Optegnelser, James Macdonald, vide de engelske Forfatterlexika (Allibone o. s. v.) intet at berette. Ogsaa i danske trykte og utrykte Kilder vil man forgjæves lede efter Oplysninger om ham. Saavidt bekjendt er han kun én Gang fremtraadt i Literaturen med den Bog, der for danske Læsere frembyder ikke ringe Interesse, og som bærer Titlen: *Travels through Denmark and part of Sweden during the winter and spring of the present year 1809*, udgivet i London 1809 i to smaa Bind. Det vides, at Macdonald, da han i November 1808 led Skibbrud paa Jyllands Vestkyst og med sine Kammerater blev frelst af Skagens gjæve Fiskere, var bosiddende i Mayfield i Skotland, og han omtaler et Sted Højskotterne som sine Landsmænd. Han fortæller, at han før den Tid har gjort fire store Rejser, til Frankrig, Tyskland, Svejts, Østerrig-Ungarn og Rusland, og alt i 1804 gjæstede Danmark og besøgte Kjøbenhavn og Hirschholm. Paa denne Rejse havde han gjort Bekjendtskab med Agent Duntzfelt og Professor Moldenhawer, der senere under hans andet Ophold i Kjøbenhavn viste ham megen Opmærksomhed. Macdonald blev med sine Skibsfæller i Krigens Tid i den haarde Vinter som Fange ført fra Skagen over Fladstrand, Sæby, Aalborg, Hobro, Randers og Vejle gjennem Fyn til Kjøbenhavn, hvor han ankom Nytaarsdag 1809 og hvor han allerede Dagen derefter sattes i Frihed. Fra Kjøbenhavn indskibede han sig til

Helsingborg. I Marts, da Isen var brudt, gik han med det første Skib fra Gøteborg til Harvich, hvor han slutter sine Optegnelser. Formaalet med hans Rejse er ubekjendt.

Det Afsnit af Macdonalds Bog, der omhandler Forfatterens Oplevelser paa hans Vej gennem Jylland, er rigt paa interessante og gode Bemærkninger om Land og Folk i hin sørgelige Tid. Forfatteren er en paalidelig og skarp Iagttaget. Hans forstaaende og sympathetiske Udtalelser om det danske Folk og dets humane Holdning overfor de engelske Krigsfanger, paa en Tid, da Hadet var saa heftigt mellem begge Nationer, gjør baade vort Folk og Forfatteren Ære.

Da Macdonalds Bog maa anses for en stor Sjældenhed, vil det formentlig findes berettiget, naar der her i Tidsskriftet gives et Uddrag af den.

Skagen, 24. November 1808.

Indespærret her i et dansk Fængsel har jeg rigelig Tid til at nedskrive, hvad jeg kan erindre om de sidste fire Dage, de ulykkeligste i mit Liv. For to Dage siden befandt jeg mig i en Feberdøs og var næppe i Stand til at samle mine Tanker, men idag befinder jeg mig bedre, og jeg tror at kunne erindre de væsentligste Enkeltheder i den Ulykke, der har ramt mig.

Søndag Morgen den 20. Kl. 2 raabte Rorgængereren, at han kunde øjne et Lys og tydeligt skjelne Land. Vi løb alle ud i bar Skjorte for at forvise os herom, og til Trods for den kolde Vind klædte vi os først paa, efter at hele Mandskabet enstemmigt havde erklæret, at de baade kunde se Lyset og Skroget af det engelske Skib »The Fury bomb«, som havde Lygten oppe i Mesanmasten. Selv kunde jeg ikke se noget der lignede et Skib, men da jeg tydelig saa Lyset, bønfuldt jeg vor Kaptejn, Hutton, om at vogte sig for de falske Lys, der antændes af Indbyggerne i Jylland for at lokke de engel-

ske og svenske Skibe paa Grund. Han føjede mig ved at gaa endnu en Gang op paa Dækket, ja endogsaa op i Vanterne for at overbevise sig om, at Lyset kom fra Orlogsmanden »Fury«. Vinden var sydost, og han raabte til Rorgæengeren: »John, styr tæt ind paa Orlogsmandens Bagstavn, thi jeg er vis paa, at jeg ser selve dens Master, og Skibet er i det Brev, jeg fik fra min Rheder den Morgen, vi sejlede, betegnet som liggende for Anker 6 Mil fra Skagens Rev.« Alligevel kunde jeg ikke se noget Skib, skjønt jeg kan skjelne Gjenstande i stor Afstand, og bad om, at han endnu en Gang vilde høre det øvrige Mandskabs Mening.

Natten var særdeles kold, og de gjentog atter deres tidligere Udtalelse, noget gnavent paa Grund af min Vantro, da Skibet i det samme stødte paa Grund med et frygteligt Brag, og alle Masterne, forekom det mig, gik overbord. Heri tog jeg dog fejl. Vi prøvede paa alle Maader at komme los, men forgjæves. Hver Bølge slyngede nu Skibet voldsomt mod Bunden, og i Løbet af fem Minuter — Klokken var noget over 3 — stod Kahytten fuld af Vand, og alle Pumperne fyldtes. En frygtelig Forvirring paafulgte. Vi hørte Skud fra Kysten, hvilket vi antog for at være Kanonsalver, men senere fik vi at vide, at det kun var Rifler, der affyredes for at lade os vide, at hvert Forsøg vilde blive gjort for at frelse vort Liv.

Jeg anbefalede Skibsmandskabet Ro og Besindighed. De ventede hvert Øjeblik, at Skibet vilde splintres og at alle maatte gaa til Grunde. En tysk Skibsdreng begyndte at græde og jamre over sin Skæbne, men da jeg sagde til ham, at jeg vilde kaste ham og enhversomhelst anden overbord, der lod en eneste Klage komme over sine Læber, blev han mere rolig. Kort efter raabte han imidlertid, at alt var forbi, og bad mig skyde ham gennem Hovedet, hellere end at paabyde ham Tavshed. Jeg

smilede ad dette taabelige Forlangende og kaldte hele Mandskabet sammen for at høre en kort Bøn, da de nu ikke kunde gjøre andet end rolig at oppebie Daggry, hvis Vraget skulde holde sig saa længe.

Den Virkning, som Opfyldelsen af denne religiøse Pligt frembragte, var i Sandhed forbavsende. De gjen-vandt Modet og havde endog den Aandsnærværelse at klæde sig i deres bedste Klæder og at skjule den Smule Penge, de havde, da de ventede at blive udplyndrede i det Øjeblik, deres danske Fjender satte Foden paa Skibet.

Imidlertid blev Skibet heldigvis drejet om, for-modentlig ved et Skibsvrag, der tidligere var sunket der, saa at dets Bagstavn vendte mod Kysten, og dets Bov mod Brændingerne. Kaptejn Hutton tabte saa temmelig Fatningen og var meget forvirret, men han gjorde alt, hvad jeg bad ham om. Aldrig har jeg i mit Liv været mere fattet, og jeg havde hele Natten igjennem en stærk Forudfølelse af, at vi vilde blive frelste om Morgen. Kl. 4 paastod en af Mandskabet, at han saae Daggry, jeg lod det blive derved, endskjønt jeg vidste, at man ikke kunde skimte Dagslyset før $7\frac{1}{2}$ eller 8. Den samme Mand fortalte senere, at han saa en Kaper, der laa for Anker til Luvart, rede til at entre os om Morgen. Det vilde have været en god Efterretning, men uheldigvis var den ikke rigtig. Vi tilbragte endnu tre Timer i frygtelig Spænding, medens Stormen snart stærkere, snart svagere, blæste bitterlig koldt fra sydøst, og Skibet hvert Øjeblik truede med at splintres. Hver Bølge skyllede over os, og Masterne, det eneste Haab, vi havde tilbage, gav sig ved hver Svingning af Skibet.

Omsider gryede Dagen, og den eneste klare Morgen, vi havde set i flere Dage, oprandt. Kysten var nu be-

dækket med Indfødte, og nogle Dragoner saas ride frem og tilbage, ledsagede af nogle Fodfolk og Artilleri.

Det viste sig at være Skagens Fyr, som vi havde forvexlet med »Fury«s Lanterne, og som var blevet vort Fordærv. Vi vare en halv engelsk Mil fra Kysten mellem frygtelige Brændinger, en rivende Strøm, Sandrevler og Levninger af Skibsvrag. Vi hejsede Nødflag, skjønt vi vare sikre paa, at Folkene paa Kysten ikke turde vove at nærme sig os. Efter nogen Tids Forløb satte de imidlertid en stor Baad ud, men bleve nødte til at vende tilbage til Kysten igjen saa hurtigt som muligt. I denne Tilstand befandt vi os, nær ved at omkomme af Kulde, Sult og Tørst, indtil Kl. 4 om Eftermiddagen ved Solnedgang. Jeg glemte at bemærke, at vor Kahyt var bleven fyldt saa hurtig med Vand, at vi hverken fik reddet Brød, Vin eller andre Levnedsmidler, som ikke var ødelagt af det salte Vand; og for at gjøre vor Tilstand end mere beklagelig, vare vore Vandtønder paa Dækket sønderslaaede, saa at vi ikke havde nogetsomhelst at drikke. Tre Flasker Porter, som tilfældigvis bleve fundne paa Dækket, fordeltes mellem vore ti Mand.

Kl. 4, da Solen var gaaet ned, og Vinden havde lagt sig betydeligt, kom en Baad, bemandet med 9 kraftige Sømænd, til Trods for Vind og Strøm i 70 Alens Afstand fra Skibet; saa fyldtes den med Vand, hvilket Besætningen øjeblikkelig øste ud med Tønder, hvorpaa de vendte tilbage til deres Plads. Vore Folk vare saa medtagne af Kulde, at de ikke kunde kaste en Aare ud i nogen synderlig Afstand. Heldigvis havde jeg uddannet mig i Kraftøvelser, og efter tre Forsøg lykkedes det mig at kaste en Aare ud med et Reb bundet dertil, som naaede Baaden. Ved Hjælp af dette Reb bleve 3 af vore Folk halede over til Baaden. Den sidste af dem blev optaget i bevidstløs Tilstand af de danske Søfolk,

men kom snart til sig selv igjen. En af dem raabte nu paa Tysk til mig, at de ikke kunde redde flere for Øjeblikket, men hvis det var muligt, vilde de vende tilbage næste Morgen. Det begyndte nu at blive mørkt, Kulden og Blæsten toge til, og Bølgerne begyndte at stige højere omkring Skibet, Himlen blev overtrukket, og alt syntes at varsle en frygtelig Storm og at tilintetgjøre vort sidste Haab om Hjælp fra Kysten.

Endnu engang paabød jeg Mandskabet Tavshed og opfordrede dem til at samles til Bøn, thi nu troede jeg virkelig, at alt var tabt, og at vi, selv om Skibet holdt, hvad der var meget usandsynligt, alligevel vilde omkomme før Dag af Kulde, Sult, Tørst og Udmattelse. Vi havde allerede tilbragt 13 Timer i denne frygtelige Stilling. Ved de Ord i min Bøn, »Din Arms Vælde er ikke svækket, at Du ikke skulde kunne frelse os, thi Du kan stanse Stormens Rasen og sige til Havet: Saa vidt skal Du komme og ikke videre,« brød Mandskabet ud i et Velsignelsesudraab over mig og syntes igjen at fatte Haab. Efter Bønnen bad jeg dem gaa hver til sit, nogle i Fokkemerset, andre i Stormerset. Kaptejnen, hans Søn, en Dreng og jeg klavrede op i Stormerset, og tre andre entrede med Besvær op i Fokkemerset. Søen slog over mig, medens jeg kravlede op i Vanterne, kastede mig omkuld og skyllede mine Sko og min Stok bort; et Øjeblik efter mistede jeg min Hat, men jeg slog mig ikke videre i Faldet. Vi forbleve oppe i Merset hele Natten og holdt os vaagne efter min Anvisning ved at knibe dem, der var ved at falde i Søvn. Det var et drøjt Arbejde. Tilsidst bleve vi ligegyldige og ønskede næsten, at Masterne vilde styrte og gjøre Ende paa vor Elendighed. En af Folkene vilde kaste sig i Søen for død at skylles i Land, men jeg forestillede ham, hvilken Synd og Daarskab det er at begaa Selvmord, hvorpaa han op-

gav den overilede Beslutning. Da jeg sagde til Kaptejn Hutton, at vi snart vilde se Solen staa op, svarede den stakkels Mand: »Ak, Herre, Morgensolen vil staa op, men ikke for os.« Som Svar herpaa forsikrede jeg ham, at jeg ikke mistvivlede om, at vi vilde blive frelste før Daggry, for Vinden tog kjendelig af. »Gud den Almægtige velsigne Dem,« sagde han, »De opgiver aldrig Haabet.« Snart faldt han i en apathisk Tilstand, af hvilken ingen Anstrengelser kunde vække ham; men skjønt jeg troede, der ikke var nogen Mulighed for at frelse ham, gned jeg og hans Søn hans Hænder, Knæ og Pande for om mulig at forhindre, at han frøs ihjel.

Hans Søn, stakkels Fyr, der kun var 19 Aar gammel, tog sin Overfrakke af, lagde den om sin Faders Skuldre og Nakke og sagde: »Kjære Fader, husk Du har Kone og 7 smaa Børn hjemme. Opgiv ikke Haabet, men hold Dig oppe for deres og min Skyld.«

Drengen ved min venstre Side var nu kold, og hans Aandedræt syntes at være ophørt. Jeg tog ham i mine Arme for at anbringe ham paa den varmeste Plads nær ved Kaptejnen, men i det samme slog jeg højre Arm og Ben voldsomt imod Stangen. I denne Tilstand holdt vi os til Kl. 6 $\frac{1}{2}$ om Morgenen, da vore gamle Venner, som havde frelst de tre Mænd Dagen iforvejen, viste sig i en Afstand af 120—130 Alen fra os og raabte til os, at vi skulde kaste en Aare ud til dem ligesom sidst. Jeg svarede, at ingen af os kunde holde paa nogen Ting undtagen jeg, og at selv jeg ikke kunde redde nogen af Mandskabet, medmindre Baaden kom tæt op til Skibet. De brave Mennesker roede øjeblikkelig gennem en meget farlig Brænding op til Skibet og bragte os alle med megen Besvær ned i deres Baad, der nær havde faaet Bunden slaaet ud, da vi alle vare komne i den. Omsider kom vi klar af Skibet og roede ind mod Kysten. Styr-

manden følte paa mine Kinder, Hænder og Fødder og tog strax sin Hat, sine Vanter og sin Trøje af. Trøjerærmerne trak han op over mine Fødder, Hatten satte han paa mit Hoved, og den ene af de laadne Vanter, der ikke var delt mellem Fingrene, trak han over begge mine Hænder.

Det tog os en Time at naa Byen, da vi vare nødte til at ro rundt omkring for at holde os klar af Brændingerne. Det frøs haardt og blæste fra Øst. Jeg kunde ikke forstaa, hvorledes Manden, der gav mig sit eget Tøj paa, kunde udholde den strenge Morgenkulde. Han sagde, jeg skulde beholde det paa, og gned uafsladelig mit Ansigt og mine Hænder, indtil jeg mærkede, at Blodet atter kom i Omløb, medens hans Ledsagere gjorde det samme med mine Lidelsesfæller. Da vi ankom til Kysten, bleve vi førte til en Kro under Bedækning af 8 Soldater og en Korporal.

Da vi havde naaet Kroen, syntes vore Redningsmænd at være glade over den Tjeneste, de havde vist os, men spurgte hverken om Penge eller noget andet. Vi bleve styrkede med Kaffe, Brød, Æg o. s. v. og gik til Ro omtrent Kl. 9; man overlod os alle Sengene i Huset, og Værten indrømmede os med stor Venlighed sin egen Seng til vor Bekvemmelighed og laa selv paa Gulvet. Vi bleve behandlede med den største Venlighed. Jeg kunde ikke sove. Kl. 11 stod jeg op, skjönt uendelig træt, og for første Gang følte jeg mig meget nedslaaet, i besynderlig Modsætning til mine Landsmænd, som nu vare i bedste Humør, efter at de i de tre foregaaende Dage havde staaet paa Fortvivlelsens Rand. Af denne Tilstand af stoisk Ligegyldighed og Følelsesløshed mindes jeg at være bleven vækket Kl. 1 om Eftermiddagen af Stedets Borgmester¹⁾, der kom for at se til os og forsyne

¹⁾ Ole Christian Lund, Byfoged i Skagen.

os med Nødvendighedsgjenstande. Jeg havde den Aandsnærværelse, skjønt hans Ansigt ingenlunde tiltalte mig, at bede ham om atter at sende Baaden ud til Skibet for at søge at skaffe os nogle af vore Klæder, der laa paa det højeste Punkt af Dækket, fastgjorte til Kahytsskappen, og han indvilligede heri. Vi talte sammen paa Tysk, men han talte det saa slet, at jeg snart blev træt af ham. Han syntes at være mere ivrig efter at faa at vide, af hvad Art Ladningen var, end om vi alle vare frelst og havde Udsigt til at komme os. De tre Mænd, vi havde landsat Dagen iforvejen, sov endnu trygt i Kroen og syntes at befinde sig vel.

Resten af Dagen den 21. mindes jeg ikke, at der hændte noget med Undtagelse af, at jeg sendte nogle Soldater bort fra mit Værelse og bad om at faa deres Kaptejn i Tale. Han kom og viste sig i det følgende som en sand Ven for mig. Han er en dannet Mand, taler godt Tysk og synes at være human og venlig.¹⁾ Vor første Samtale var kort og overfladisk. Jeg bad ham om at besøge mig næste Morgen og imidlertid at fjerne Vagten — ialt 12 Mand — fra Huset, da de gjorde saa megen Støj, at jeg ikke kunde finde Hvile, og jeg led meget under Savnet heraf. Han svarede mig, at det ikke stod i hans Magt at opfylde min Begjæring, men befalede Soldaterne at trække sig tilbage fra det Værelse, i hvilket jeg sov, og at gøre saa lidt Støj som muligt. Jeg plagedes af en rasende Tørst; Vandet var slet og saltagtigt; der var intet Øl, saa jeg var nødt til at drikke enten Rom og Vand, eller Vin. Den følgende Nat lukkede jeg ikke et Øje. Jeg havde stærk Feber, talte forvirret og frygtede for at miste min Forstand. Jeg stod op Kl. 7

¹⁾ Thomas Frederik Westenholtz, Major, Kompagnichef ved 3. jydsk Infanteriregiment, Birkedommer i Løgstør, f. 1779 † 1830. (Erslew.)

om Morgenen i en frygtelig Tilstand, sendte Bud efter Kaptejn Westenholz og bad ham om at lade mig faa mine Klæder og Papirer. »Deres Papirer,« svarede han, »maa alle sendes til Kjøbenhavn, Deres Klæder og hvad Hjælp, jeg kan skaffe Dem, skal De faa.« Jeg takkede ham tungsindigt og skrev fire korte Breve, som skulde sendes aabne afsted med Posten med hans Tilladelse. Et var til min Hustru i Mayfield, et andet var til Kongen af Danmark med en kort Fremstilling af min Stilling og Bøn om at faa Lov til at gaa om Bord paa »The Fury Bomb« ud for Skagen, det tredje var til General Bardenfleth¹⁾, Øverstbefalende i Nørrejylland, og det fjerde til Hr. Duntzvelt²⁾ i Kjøbenhavn.

Jeg tvivlede i den Grad paa mine egne Aandsevner, da jeg følte, at mit Hoved var meget forvirret, at jeg bad Kaptejn Westenholz om at læse mine Breve til Kongen og General Bardenfleth omhyggeligt igjennem for at rette nogle Unøjagtigheder eller bøde paa nogle Mangler. Han syntes at være fornøjet med dem og forsikrede mig, at de ikke røbede Spor af forvirret Tankegang. Han blev hos mig til Kl. 10 om Aftenen og var meget elskværdig mod mig. Jeg gik til Sengs, men kunde ikke sove. Jeg saa min Hustru og min Fader i mine Drømme vride deres Hænder paa saa livagtig en Maade, at da jeg vaagnede, snarere efter en Døs end efter en Søvn, troede jeg, at jeg var død, og talte det mest usammenhængende Tøj til alle omkring mig. Jeg havde den frygteligste Hovedpine, jeg nogensinde i mit Liv har

¹⁾ Johan Frederik Bardenfleth, 1740—1811, fra 1789 Generalmajor og Chef for slesvigske Regiment Ryttere indtil 1808, da han under Prins Carl af Hessen fik Overkommandoen i Nørrejylland. (Biogr. Lex.).

²⁾ Christian Vilhelm Duntzfeld, 1762—1809, Chef for det bekendte store Handelshus D. Meyer og Co. (Biogr. Lex.).

kendt, og led af en uudslukkelig Tørst, og en dundrende Larm døde mine Øren. Mine Arme og Ben vare ganske sorte og blaa og meget skrabede af den megen Klatren i Rigningen, hvilket jeg ikke var vant til, og mine Hænder vare svulmede op til mere end det dobbelte af deres sædvanlige Størrelse. Jeg nærrede den største Frygt for min egen Tilstand, ydermere, fordi jeg mærkede, at jeg var den eneste af Besætningen, der led saa meget af Følgerne af vor Ulykke.

Idag er jeg kommet mig meget, Gud være lovet, men er endnu langt fra rask. Skulde jeg dø her, vil dette Papir maaske naa mine Venner og vidne for dem om, at jeg i en højst kritisk Situation har vist mig som en Kristen og en Mand.

Aalborg, 4. December 1808.

Ved rolig Overvejelse kan jeg intet finde, som ikke er fuldkommen sandt i de Enkeltheder, som de foregaaende Sider indeholde, og da det er udtrykt i en læselig Form, gjemmer jeg det som en mærkelig Prøve paa, hvad det menneskelige Sind kan udholde i de mest fortvivlede Situationer.

Jeg har General Bardenfleths Æresord paa, at baade jeg og mine Papirer skulle forblive urørte og uantastede, saalænge jeg ikke foretager mig noget fjendtligt mod Hs. Maj. Kongen af Danmark. Jeg søger derfor at drage den størst mulige Nytte af de Vilkaar, jeg lever under, og afventer med al den Taalmodighed, jeg raader over, et Svar fra Kjøbenhavn paa mine Breve.

Aalborg, 8. December 1808.

Da det er sandsynligt, at jeg vil blive opholdt her i nogle Uger, medens jeg venter paa Kongens Svar paa den Fremstilling af min Sag, som General Bardenfleth

har tilstillet ham, skal jeg forsøge paa, saavidt det staar i min Magt, at holde alle tungsindige Betragtninger over min Tilstand tilbage og gjøre min Tid saa nyttig, som det under nærværende Forhold er muligt.

Den 29. November, ottende Dagen efter vort Skibbrud, var Besætningen af »The Johns« kommet sig saavidt efter deres Kvæstelser og Anstregelser, at Kaptejn Westenholz beordrede Vogne fra Bøndergaardene i Nærheden for at skaffe dem hertil. Vi brød altsaa op fra Skagen Kl. 9 om Morgenen, to af vore Folk og en Bonde paa hver Vogn, eskorterede af 5 Infanterister og 3 Dragoner til Hest.¹⁾ Officeren paa Skagen var saa venlig til Bevogter at give mig en Korporal som talte Tysk, for at han undervejs kunde være behjælpelig med at skaffe mig det nødvendige. Vi kørte først uden stor Vanskelighed langs Kysten, hvor jeg paa en Strækning af en dansk Mil talte 35 Vrag. Snart forlod vi imidlertid Strandbredden og fulgte en Slags Hjulspor — Veje findes ikke i denne Sandørken —, som førte os i en Afstand fra en til tre engelske Fjerdingsvej bort fra Kysten. Kulden var stræng, Sneen var paa sine Steder sammenføjet i flere Fods Højde, og Bønderne toge ofte Fejl af Vejen. Naturligvis kom vi meget langsomt frem, som Regel 3 engelske Mil, stundom kun halvanden i Timen.

I hele Egnen rundt om os, saalangt Øjet kunde række paa en klar Dag, var der ikke et Træ, en Busk eller et Græsstraa at se.

---

¹⁾ Krigsfanger skulle ifølge Kongen af Danmarks Befaling transporteres af Bønder fra en Landsby til den anden i deres almindelige, dog omhyggelig rensede Vogne, og de kjøre som Regel 1 dansk Mil i Timen. De finde imidlertid paa mange Udflugter for ikke at kjøre de Veje, som de skal, og komme sædvanligvis flere Timer senere, end de burde, til deres Kvarterer. (Forf.s Anm.)

Hvor Sneen af Stormen var bleven fejlet bort fra Jorden, saa man det nøgne Sand eller mager Hede. De faa spredte Hytter, der nu og da viste sig, svarede til Landskabets almindelige Elendighed. De ere opførte af Træ fra Skibsvrag, sletbyggede og klodset sammentømrede og ere lige uskikkede til at skærme Beboerne mod Sommerheden og Vinterkulden.

I en Afstand af omtrent 8 Mile fra Skagen (jeg regner altid med en engelsk Mil paa 1760 yards eller 5280 engelske Fod)¹⁾ stansede vi en halv Times Tid og forsøgte at faa nogle Forfriskninger. Her ligesom i Skagen fandtes intet andet Brød end en grov Blanding af Rug, Byg og Fiskeben, stødt og æltet sammen og bagt til Brød af forskjellige Størrelser af Farve som Snus og næppe spiseligt for Mennesker, der ikke have været vante til den allersletteste Føde. Jeg havde ikke smagt Brød i de sidste 9 Dage og søgte uheldigvis at presse noget af denne Slags ned i min Strube, men satte næsten Livet til ved dette Experiment. Jeg blev saa syg, at jeg kun kunde rejse to Mil videre og var nødt til at blive hele Aftenen og Natten i en Bondehytte ved Vejen. De stakkels Mennesker gjorde for mig alt, hvad de kunde, og vare heldigvis i Besiddelse af 2 Æg og 4 Kartoffler, hvilket blev det mest velkomne og velsmagende Maaltid, jeg nogensinde har smagt. Resten af vort Selskab blev nødt til at gaa videre til Fladstrand, den Station, der var anvist dem til Nattekvartér. De naaede, som jeg siden fik at vide, Byen ved Midnatstid, halv døde af Kulde og Sult, og maatte opholde sig paa Gaden til Kl. 2 om Morgenen for at vente paa Kvartérbillet. Ikke nok hermed; nogle af Vognene væltede, og to af Matroserne og en af de danske Soldater bleve meget kvæstede af Vognhjulene, som gik over deres Legemer i Sneen.

¹⁾ En engelsk Mil er 5128 danske Fod.

Her nød jeg for første Gang, siden jeg led Skibbrud, en Times sund Søvn og følte derfor, da jeg vaagnede, mit Hoved mere klart og mindre plaget af Øresusen end sædvanlig, men dog frygtede jeg for, at min Forstand var angrebet. I denne Frygt følte jeg mig yderligere bestyrket ved periodiske Anfald af Døvhed, der næsten hindrede mig i at føre en Samtale. Slige Anfald havde jeg mere end én Gang havt i Skagen, men de vare værre i Dag paa Grund af den heftige Kulde, der angreb mit Hoved og mine Øren.

I denne Tilstand var det et Held for mig, at jeg, foruden af min brave Korporal, som viste sig at være en udmærket Tjener paa hele Vejen til Aalborg, havde Selskab af en ung, norsk Kjøbmand, der blev hos mig i nogle Timer. Paa Vejen fra Fladstrand til Skagen var han ved et Uheld bleven væltet ved Døren til min Hytte, hvor han ventede, indtil han fik sin Vogn istandsat. Han var en klog og fornuftig Mand, som de fleste af Melleklassen i Norge ere, og gjorde alt for at hjælpe mig. Han havde noget Hvedebrød og et Stykke koldt Flæsk, som han nødte mig til at spise af, og som jeg, skjønt jeg ikke ynder Flæsk, fortærede med ikke ringe Taknemmelighed og Velbehag. Denne unge Mand forsikrede, efter at have samtalt en Times Tid med mig paa Tysk og Engelsk, at min Hørelse vilde komme sig igjen, naar jeg havde holdt mig lidt i Ro i Aalborg nogle faa Dage; og med Hensyn til Forvirringen i min Tankegang forsikrede han mig højtideligt, at jeg ikke behøvede at være bange derfor, da vor Samtale og Udtrykket i mine Øjne og mit Ansigt noksom viste, at mit Hoved ikke havde taget anden Skade, end at det havde lidt saa meget af Kulde, Sult og Angst. Det Slag, jeg havde faaet ved at tørne mod Masten under Forsøget paa at redde Kahytsdrengen den Nat, vi bleve frelste, vilde, ifølge hans Overbevisning,

ikke have alvorlige Følger, thi han selv havde i fire Dage været forstyrret i Hjærnen efter en lignende Begivenhed, men havde hurtig gjenvundet den fulde Brug af sine Aandsevner. Det er mig umuligt i Ord at udtrykke den Taknæmmelighed, jeg følte overfor denne unge Normand; og skjønt hans Brød og Flæsk vare velkomne for mig halvdøde Mand, følte jeg mig dog mere taknemmelig for hans Ord end for denne meget velanbragte Gave. Jeg vil føle mig ham forbunden, saa længe jeg lever, og bevare en endnu større Agtelse end før for alle hans Landsmænd. Samtalen med ham bidrog meget til at berolige mig, thi mine Tanker vare saa forvirrede og flakkede saa vildsomt fra en Gjenstand til en anden, at det var umuligt at fæstne dem uden anden Mands Hjælp.

Den følgende Dag, 30. November, rejste jeg videre til Fladstrand, og til Trods for det kolde Vejr, den dybe Sne, de slette Veje og den langsomme Kjørsel følte jeg mig mere veltilpas, eller snarere lidt mindre elendig, end jeg havde gjort, siden jeg blev kastet i Land paa Jyllands Kyst. Omtrent Kl. 2 om Eftermiddagen naaede jeg Fladstrand, en ubetydelig By, med nogen Skibsfart, en daarlig Havn og beskyttet mod Søsiden af et Batteri. Kommandanten Major v. Bløte¹⁾ og Marinelieutenant Henne²⁾ behandlede mig med al mulig Venlighed og sørgede i to Dage saa godt for min Bekvemmelighed som Stedet formaade. De raadede mig til at begive mig til Aalborg den 2. December, da Mandskabet fra »The Johns« maatte være kommet den 1. til denne By, og General Bardenfleth ventede mig sammen med dem. Jeg forlod altsaa Fladstrand den 1. om Aftenen og naaede sent paa Natten til en Kysthavn eller Landsby ved Navn Sæby. Skjønt

¹⁾ Erasmus Henrik Bløte, † 1832. (Richter.)

²⁾ Claus Hartvig Henne, Kommandørkaptejn.

jeg medbragte Breve fra Lieutenant Henne og Fladstrands Kommandant, hvilke dog vare mig til væsentlig Nytte, maatte jeg en rum Tid opholde mig paa Gaden, før Borgmesteren¹⁾ skaffede mig et Logis. Det viste sig at være et meget ubehageligt Logis, thi mens jeg fortærede min elendige Aftensmad, der bestod i daarlig Fisk og fire Kartofler, stegte i Fedt, traadte sex danske Kaperkaptejner uden videre ind til mig, halvt berusede, ledsagede af deres Mandskab og nogle Bekjendte fra Byen, og satte sig ved mit Bord. Det var til ingen Nytte at kjævles med disse Mennesker eller at hævde min Ret til Værelset eller Bordet; der var intet andet opvarmet Værelse i hele Huset, og selv om der havde været en Snes, er jeg vis paa, man ikke havde givet mig noget af dem. Jeg gjorde derfor en Dyd af Nødvendigheden, og jeg behandlede disse farlige Bordfæller med al den Ro og Høflighed, jeg kunde opbyde. Hver af dem var bevæbnet med et Par Pistoler og en Huggert; de vare klædte i Skindtrøjer og havde lange Mustacher og Kindskæg. De vare alt i alt 20 i Tallet, tilsyneladende forvovne og forvorpne Bandidter. Da de fik at vide, at jeg var en Landsmand af deres Fjender, saa de skiftevis paa mig og paa hverandre og antog mig aabenbart for at være en Spion. Jeg bestræbte mig for at bringe dem fra denne Tanke, for at de ikke skulde have Grund til at slaa mig ihjel, og gjorde dem derfor bekjendt med mine Forhold og mine Oplevelser i de forløbne otte Dage, idet jeg sørgede for at omtale, at jeg havde Breve hos mig fra Fladstrand til Borgmesteren i Sæby og ventede hvert Øjeblik, at han vilde aflægge mig en Visit. Min Fortælling syntes at overraske dem, og de spurgte mig, om jeg kjendte noget til den engelske Fregat, der havde forfulgt dem samme Dag

---

¹⁾ Kancelliraad Christian Carl Boeck, Byfoged.

i Nærheden af Læsø. Da jeg svarede dem benægtende, bleve de mere rolige og høflige og sørgede for at byde mig først af det, som vort tarvelige Bord kunde yde.

Værten og Værtinden vare indskrænkede Folk og tilmed berusede af Brændevin. Jeg kunde derfor, hvis Sagen var bleven kritisk, ikke vente mig nogen Hjælp fra dem. Min Korporal var gaaet ud for at sørge for Heste og Vogn til den næste Dag, og jeg var alene mellem en Snes Fjender, hvis stadige Beskjæftigelse er Røveri, og hvis Existens er afhængig af Blod og Rov. Jeg bad en af dem om at ledsage mig nogle Øjeblikke til Borgmesterens Hus, da jeg ikke kjendte Vejen derhen, og han indvilligede strax, synlig fornøjet over dette Bevis paa Tillid. Ved vor Ankomst syntes Stedets Øvrighed at være i daarligt Humør. Han havde, sagde han, faaet Ordre til efter Kongens Befaling at sende 50 Vogne i samme Retning, som jeg skulde kjøre Dagen efter, og han gav mig at forstaa, at der sandsynligvis vilde hengaa to Dage, før han kunde opfylde min Bøn. I den Stilling, jeg befandt mig, var dette den værste Nyhed, han kunde bringe mig. Jeg bad ham om at følge mig til mit Logis og gjøre mig den Ære at drikke et Glas Vin sammen med mig. Omsider indvilligede han, og vi sad oppe til Kl. 12 om Natten alene i et koldt Værelse, der stødte op til det, i hvilket mine tidligere Bordfæller nu drak Brændevin og sang. Paa dette Tidspunkt var Værten og hans Kone gaaede til Sengs, døddrukne, hvad der iøvrigt er ret sjældent i dette Land, og jeg bemærkede, at der ikke var nogen Laas for min Sovekammerdør, og der syntes ingen Mulighed til at sikre sig mod Indbrud i Løbet af Natten. Min Tjener, der var overvældet af Søvn, snorkeede paa en Stol; jeg turde ikke tænke paa at gaa til Sengs, saalænge Huset gjenlød af de svirende Banditters Støj i Værelset ved Siden af, og min Angst skulde just

ikke formindskes, da jeg omtrent Kl. 12¹/₂ hørte Folk hviske inde i et Rum, der stødte op til mit og til Kaper-gasternes Værelse. Jeg kunde tydelig høre Ordene: for-dømte Englændere, Spioner, smuk Skrivepult, Guld, Ba-gage, sover ubevæbnet, Huggert, og nogle andre lige saa ubehagelige Bemærkninger, og hvad de hentydede til var utvivlsomt. Jeg tog et Lys og gik øjeblikkelig ind i det Værelse, hvor Kaptejnerne opholdt sig, og fandt dem allesammen dér, men nogle af de Mænd, jeg forhen havde set i Selskab med dem, vare forsvundne. Jeg spurgte i en let, ligegyldig Tone, hvem der opholdt sig i Værelset ved Siden af mit. De sagde, at de ikke vidste noget derom. Jeg bad da en af dem at sende mig den Korporal, som ledsagede mig som Fører fra Skagen. De sagde, at han var gaaet til en Gaard 3 Mil fra Byen for en Time siden, da der ikke var noget Værelse til ham i Huset og den stakkels Fyr maatte have sin Nattero o. s. v. Jeg bemærkede en vis Bitterhed i de sidste Ord, men blev tillige overrasket og beroliget ved at bemærke, at ingen af dem var synderlig mere beruset end for to Timer siden, og at de stadig syntes at føle en Slags Respekt for mig, da jeg traadte ind i deres Værelse. Jeg blev derfor hos dem et Kvarters Tid, og da jeg gik, bemærkede jeg, at som Fremmed og som en Mand, der havde Søvn til Gode for flere Nætter, haabede jeg, at de ikke vilde tillade nogen at trænge ind i mit Værelse, som laa ved Siden af deres og var ganske aabent, og at jeg stillede mig og den Smule Bagage, jeg havde reddet fra Skibbrudet, under deres Beskyttelse. Den Mand, som havde ført mig til Borgmesterens Hus og talte godt Tysk, svarede, at jeg kunde være sikker paa ikke at blive forstyrret den Nat, thi han og hans Ledsagere skulde blive der indtil Kl. 7 om Morgen, og intet Menneske i Sæby vilde vove at gjøre mig Fortræd, saalænge de vare mine

Venner. Jeg takkede dem og gik ind paa mit Værelse. Det var umuligt at sove efter den Hvisken, jeg havde hørt før, men da jeg ganske var overladt til deres Vilkaarlighed, ansaa jeg det for klogest ikke at røbe nogen Mistanke om deres Ærlighed og afførte mig derfor mine Klæder og gik i Seng. Jeg havde dog Lysene staaende tændte paa mit Bord og lyttede opmærksomt efter hver Støj i Huset.

Kl. 2 om Morgenen blev min Dør aabnet, og til min Overraskelse traadte, ikke en Sømand med Pistol og Sværd ind for at myrde mig, men Værten, næsten ganske ædru, og bad mig om at slukke mine Lys, fordi Politiet ikke tillod, at man brændte Lys efter Midnat. »Vel,« sagde jeg, »sluk dem, men husk, at hvis min Bagage kommer noget til i Eders Hus, skal baade I og Eders Logerende blive lagt paa Stejle og Hjul, thi mit Navn og min Rejse er allerede bekjendte i Aalborg og Kjøbenhavn og I skal blive draget til Ansvar for alt, hvad der hænder mig.« Jeg undlod at fortælle ham om min Frygt for personlig Vold eller Grunden til denne Frygt. Kaperkaptajnens højtidelige Forsikring, givet med et venligt Ansigt og en behagelig Stemme, havde vakt Haabet om, at han vilde beskytte mig for de hviskende Slyngler i Værelset ved Siden af.

Omtrent en Time efter, at Lysene vare slukkede, hørte jeg et voldsomt Skænderi paa Gaden som snart fortsattes i det tilstødende Værelse. Jeg bildte mig ind, at jeg hørte min Ven Kaperkaptajnens Stemme, men jeg var ikke vis paa det. Jeg iførte mig hurtigt mine Klæder og gik hen til Døren for at lytte, men Stemmerne døde efterhaanden hen; Klokkeren lidt over 3 var Huset saa stille som Graven. Mellem 6 og 7 fik jeg en Times Søvn og stod op, da min Korporal ankom med Heste og Vogn Kl. 7 $\frac{1}{2}$. Jeg skændte paa ham, fordi han havde

ladt mig tilbage i sligt Selskab. »Herre Gud,« sagde han, »jeg var ødelagt af Træthed og Kulde, og disse Fyre gjorde en Støj, saa at jeg fik en voldsom Hovedpine og var nødt til at forlade Huset.« Jeg bad ham erindre, at jeg var hans Fange, og hvis han atter forlod mig, vilde jeg flygte, og i saa Tilfælde vilde han risikere en dygtig Dragt Rotting eller maaske faa en Kugle gennem Hovedet. Saaledes tilbragte jeg en højst ubehagelig Nat, men slap fra det uden at miste andet end nogle Timers Søvn.

Den 3. havde vi en frygtelig Dag med Sne, Slud og Frost, saa bitterlig kold, at jeg ofte mistede al Følelse i mine Øren, Hagen og Næsen og bevarede dem kun fra at stivfryse ved at gnide dem med Sne. Jeg tog ind i en lille Kro, 12 Mil fra Aalborg. Det var første Gang, jeg kørte i Kane, og det gik ikke særlig heldigt. To Gange blev jeg væltet om i Sneen og faldt én Gang i 2 eller 3 Fod dybt Vand, midt i en Aa. Ikke saa snart kom jeg op af Vandet, førend alle mine Klæder frøs stive paa Kroppen; endog mit Halstørklæde var bedækket med en tommetyk Isskorpe. I Kroen fandt jeg stakels Kaptejn Huttons Hund, som jeg havde reddet fra »Johns« Skibbrud og som hans Herre havde efterladt her hellere end at lade den omkomme paa Vejen. Dyret kjendte mig, og jeg beholdt den brave »Chance« og har ham endnu.

Dagen efter ankom vi hertil ved Middagstid. General Bardenfleth havde haft den Godhed i Forvejen at skaffe mig et behageligt Logis.

Den Havarm, der hedder Limfjorden og som danner Aalborgs Havn, er hér ikke $\frac{3}{4}$ Mile bred, men den breder sig meget, eftersom den kommer længere vest paa i Jylland, og er vel 100 Mile lang. Skibe paa 200 Tons kunne løbe ind i Havnen, men Sejladsen er besværlig og usikker. Havnen er nu fuld af Skibe, de fleste af dem

ladede med Korn til Norge, og omtrent 20 ere Priser, tagne fra os og Svenskerne og bragte hertil af danske Kapere. Der er 26 Kapere udrustede fra denne By, og mange flere vil komme til næste Foraar, hvis Krigen varer ved.

Det vilde ikke være let at erobre eller ødelægge Skibene i Havnen; thi bortset fra den Sandbanke, som ligger i Limfjordens Munding, 16 Mile nedenfor Byen, og som næppe har 9 Fod Vand, naar Vinden er rolig eller jævn, vilde vore Skibe møde Modstand fra et Batteri i en Fjerdingvejs Afstand fra Sejldybet. Det paagjældende Batteri ligger omtrent 10 Mile nedenfor Aalborg og bestaar af 12—14 Kanoner af stort Kaliber. Dette har jeg dog kun efter Fortælling, thi selv har jeg ikke haft Lejlighed til at se Batteriet.

Aalborgs Beliggenhed er ingenlunde uskjøn, om den end ligger temmelig lavt, og det tilstødende Land er altfor bart og uden levende Hegn. Byen har sit Navn af en lille Flod, Aal (udtales Ol)¹⁾, der løber gennem den og betegner en Fisk, af hvilken store Mængder aarlig fanges og sælges her. Byen er gammel og, som Hovedstad for en anselig Provins, daarlig bygget, men der findes nogle gode Huse og meget rummelige Pakhuse i den. Dens Handel har engang været betydelig, men er nu som Følge af den nuværende Krig ødelagt, med Undtagelse af de usikre Indtægter ved Kaperiet. Befolkningen tæller nær ved 6000 Sjæle, af hvilke $\frac{1}{10}$ ere Jøder; nogle af disse ere anselige Kjøbmænd.

Stiftets Amtmand og Biskop saa vel som Egnens Dommere bo her. Det Sprog, der almindelig tales, er Dansk, men Folk med Rang og Dannelse og selv hele Mellemlassen taler Tysk; nogle faa forstaa Engelsk eller

¹⁾ Forf. har kun kjendt den jyske Udtale.

Fransk. Jeg bor i Huset hos en Enke, hvis Mand var Tysk og hvis Børn tale dette Sprog; det er besynderligt, at hun selv ikke forstaar et Ord af det, skjønt hun i andre Henseender synes at være ret kløgtig.

Det fortælles i Dag i Byen, at en stor engelsk Fregat den 5. ds. er strandet ved Rob' snout¹⁾ paa Vestkysten af Halvøen. Beretningen synes at have nogen Grund, da en Trop lette Dragoner nu indskibes til Limfjordens nordlige Kyst for at eskortere de engelske Fanger herhen. Det er en Trøst ved disse sørgelige Rygter, at Danskerne pleje at kalde ethvert engelsk Krigsskib en stor Fregat, og at de glæde sig ved at udsprede ethvert tænkeligt slet Rygte om den britiske Marine.

Aalborg, 9. December 1808.

Gaarsdagens Rygter ere desværre kun altfor sørgeligt stadfæstede. »The Crescent«, en Fregat paa 36 Kanoner og 274 Mand, gik under d. 5. ds. ved Lønstrup, 30—40 Mile nordvest for Aalborg. Kaptejnen, Mr. Temple, 3 Lieutenanter, 8 Kadetter og anden Marinelieutenant med 220 Mand og 6 Kvinder ere omkomne. Første Marinelieutenant, Navigatøren, 4 Kadetter, Baadsmanden og omtrent 50 Matroser og Marinesoldater ere ankomne hertil i den ynkeligste Forfatning. Skulde en Fremmed danne sig en Mening om engelske Soldater og Matroser ved at se dem marschere som Fanger gennem Fjendens Land, vilde han faa en meget fejlagtig Forestilling om deres Udseende hjemme. Aldrig saa man en mere elendig Skare af menneskelige Væsener end de sørgelige Rester af »The Crescent«s stolte Besætning. Nogle af dem havde hverken Hat paa Hovedet eller Sko paa Fødderne.

¹⁾ Rubjerg Knude. Se om denne Stranding Jydske Saml. 3. R. II. 487.

Nogle havde én Støvle, andre én Sko, nogle gik med deres egne Trøjer, andre med danske Trøjer eller Kapper, som Bønderne eller Soldaterne havde laant dem af Medlidenhed. Alle saa de magre, udtærede og sammensunkne ud. Man skulde have troet, at en af deres nuværende Bevogtere var lige saa stærk som 4 af dem, og at et halvt Dusin Danske kunde have drevet alle 50 Mand ud i Havet. Jeg maa tilstaa, at jeg følte mig ligesaa meget ydmyget som bedrøvet ved Synet af dem. Hele Befolkningen i Aalborg var paa Gaderne, da de passerede, og det skal siges til deres Ære, at der ikke hørtes et eneste hadsk Ord eller nogen simpel Ytring. Dette geraader dem til desto større Ære, fordi de ere meget opbragte paa os efter Kjøbenhavns Bombardement og Tabet af Flaaden, og fordi deres Regering gjør alt, hvad der staaer i dens Magt for at opelske og forøge Nationalhadet. Folkene bleve under Bevogtning sendte til et stort Hus, der nu tjener som Fængsel, og Officererne bleve indkvarterede i 3 Huse i Byen med en Soldat som Skildvagt ved Døren til deres Værelser. To Kadetter bleve indkvarterede her i Huset, fordi Værtindens Søn, efter hvad han sagde til mig, kunde være disse stakkels Mennesker til Nytte med sine tyske Kundskaber.

Af disse to unge Mænd fik jeg en højst sørgelig Beretning om Skibbruddet. De forlod Yarmouth ved gunstig Vind om Aftenen d. 29. November og havde, ligesom den ulykkelige »Johns«, vedholdende Storm og usigtbart Vejr fire Dage efter hverandre, og de saa hverken Sol, Maane eller Stjærner paa hele Rejsen. De skimtede dog Land nær ved Pynten af Norge den 4. om Morgenen og styrede derpaa mod Jyllands Kyst og forsøgte at omsejle Skagen. Den 5. om Aftenen styrede de efter Lodsernes Raad Skibet mod Jyllands Kyst under Lodskud, som aldrig burde være sket undtagen i den alleryderste Nød.

Følgen var, at de løb paa Grund Kl. 10 om Natten, 2 Mile fra Kysten, medens Lodserne efter Lodskuddene at dømme mente, at de mindst maatte være 10 Mile fra Land. Lodserne omkom med Skibet.

Alt blev forsøgt for at gjøre Skibet flot, Kanonerne og Ladningen, der bestod af Munderinger til vor Østersø-flaade, blev kastet overbord, Masterne kappede o. s. v. Kl. 3 om Eftermiddagen, den 17. Time efter at Skibet var grundstødt, sprang dets sidste Ankertov, og det sidste Haab om at redde noget fra Skibet eller endog en betydelig Del af Mandskabet glippede. Kaptejn Temple vilde ikke forlade Skibet, saalænge en Mand var ombord, og ofrede sit Liv for Pligtens Bud. To Baade vare stødte fra Skibet, før Ankertovet sprang, for at bringe et Anker over paa Vindsiden (Vinden stod lige paa Kysten), men de bleve af Strømmen drevne over i Luvart, og kun en af dem naaede tilbage til Vraget. Kaptejnen befalede saamange af dem, som Baaden kunde bære, at gaa ombord i denne og forsøge at naa Kysten. 22 sprang ned i den og tre Gange saamange sprang i Søen i Haab om at blive optaget af deres Kammerater. Disse vare nødte til i Nødværge at støde dem fra sig ud i Havet og se dem drukne for deres Øjne. Nogle af de stærkeste og mest øvede Svømmere entrede Baadens Sider, før de kunde komme bort fra Vraget, og klamrede sig med deres halvfrosne Hænder til Rælingen og Bagstavnen i saa stort et Antal, at den snart maatte være sunket, hvis de ikke havde sluppet deres fortvivlede Tag.

Dette var den frygteligste Scene af dem alle. Folkene i Baaden skar med deres Knive Hænder og Fingre af deres ulykkelige Kammerater; en af dem saa baade sin Fader og Broder blive saaledes lemlæstede. Han tilbød Faderen sin Plads i Baaden og ønskede at dø i

hans Sted, men det var for sent, Faderen sank til Bunds for hans Øjne.

Adskillige søgte at naa Kysten paa Lægter, Planker og andre Vragstumper, men Bølgegangen og Strømmen var saa voldsom, at de alle omkom. Den eneste Tilflugt, der endnu var tilbage, var en Baad, som kaldtes Kaptejnens Gig, og nogle Lægter, af hvilke man, da de enkeltvis ikke kunde være til nogen Nytte, foreslog at lave en Tømmerflaade, der maaske kunde drive mod Kysten med nogle enkelte af Besætningen. Da Flaaden var færdig og sat i Søen, saa den saa skrøbelig ud, at kun nogle faa vilde vove sig ud paa den, og nogle af dem, som vovede det, bleve kun med Magt forhindrede fra igjen at vende tilbage til Vraget. 5 eller 6 bleve skyllede bort og omkom, og en Kvinde, der var paa Tømmerflaaden, døde af Kulde og Skræk. Tilsidst stødte de fra Skibet, og de 28 Mænd paa Tømmerflaaden raabte tre Hurraer, da de sagde Farvel til Vraget. 22 af de 28 kom levende til Kysten, men en af dem døde, mens de bar ham paa deres Arme fra Flaaden til Kysten. De berømme i de taknemmeligste Ord de Danskes Opførsel mod dem, efter at de havde naaet Kysten, og fremhæve en Hr. Brandt og en Hr. Jermin¹⁾, Præst i Østerbrønderslev, der behandlede dem med al mulig Venlighed og Menneskekjærlighed. Alle de, der blev tilbage paa Skibet, omkom. De antage, at Kaptejnens Gig blev slaaet i Stykker strax efter, at de havde forladt Skibet, og at de, der gik ombord paa en anden Tømmerflaade, som de saa halvfærdig, bleve skyllede bort eller frøs ihjel mellem »The Crescent« og Kysten.

En af mine Medlogerende havde mistet sin Broder, en Dreng paa 14 Aar, der var Kadet paa Skibet, og som

¹⁾ Immanuel Jermin, 1769—1851, senest Præst i Als. (Wiberg.)

ikke kunde bevæges til at vove sig ud paa Flaaden. De Overlevende fortælle mange gribende Hændelser, der knytte sig til denne sørgelige Begivenhed. Blandt andre omtale de en smuk ung Kvinde, som havde et dejligt Barn i sine Arme, hvilket hun betroede til en af Officererne med disse Ord: »Gud velsigne Dem, jeg er nu ganske lykkelig ved Tanken om, at De vil frelse mit Barn; thi mit eget Liv er intet værd, naar blot mit kjære Barn bliver frelst, sørg for at holde det saa varmt, De kan.« Saa gav hun ham sin Kaabe og de Klæder, hun kunde faa fat paa. Den stakkels Kvinde blev skyllet over Bord tilligemed sin Mand, og Officeren og Barnet fandt snart den samme vaade Grav.

»Crescent«s Forlis vil, frygter jeg, vise sig at være et alvorligt Tab for vort Land; thi Skibene i Østersøen og Kattegat ere ifølge alle Beretninger i stort Bekneb for de Artikler, Skibet havde om Bord, og sandsynligvis vil dens Skæbne ikke blive tidsnok bekjendt i England til, at de mest ødelæggende Følger for mange af vore Skibe i denne haarde Vinter kunne forebygges.

Havnen her har været helt tilfrossen siden den 3. ds., og Folk sige, at det samme er Tilfælde langs Kysterne af Norge, Sverrig og det øvrige Danmark. Frosten er begyndt fem Uger tidligere end sædvanlig og med en Kuldegrad, der ikke har været kjendt her i de sidste Hundrede Aar. Reaumur-Thermometret viste her i Huset 12 Grader under Frysepunktet Kl. 2 i Morges og 16 Grader mod Nord udenfor Huset. Isen er allerede mange Steder 8—14 Tommer tyk, og paa denne Havarm, hvor der er stærk Strøm og Saltvand, kjøre belæssede Vogne i alle Retninger. Kulden er meget stærkere, end jeg nogensinde har oplevet paa de britiske Øer.

Den 9. Kl. 12 Nat.

Jeg er netop vendt tilbage fra et stort Aftenselskab, i hvilket General Bardenfleth og hans Stab var til Stede. De optraadte alle med stor Elskværdighed. »Crescent«s Skæbne og Omsorgen for den overlevende Del af Besætningen var Hovedæmnet i Samtalen. Officererne og Mandskabet skulde have de Klæder og Penge, de trængte til, og udvexles ved første Lejlighed.

70—80 Lig ere drevne i Land fra Vraget ved Lønstrup og paa en værdig Maade begravede af Indbyggerne, som efter alt, hvad der foreligger, optraadte med stor Takt ved denne sørgelige Lejlighed.

»Crescent« er ganske sønderslaaet, og en meget ringe Del af dens Ladning er svømmet i Land; denne ringe Del har Kongen af Danmark gjort Krav paa.

Det fortæltes to Dage før Besætningen ankom hertil, at Fregatten var en af dem, der blev tagen i Kjøbenhavn i September 1807, og de patriotiske Aalborgere erklærede, at det var Guds Hævn over vort Røveri og vor Voldsdaad, at deres eget Skib, bemanded med engelske Sømænd, blev kastet op paa den krænkede Kyst; men de udtrykke sig ikke saa voldsomt, siden de have erfaret alle de sørgelige Enkeltheder ved »Crescent«s Skæbne.

Jeg har nu modtaget adskillige Indbydelser fra forskjellige Herrer her i Byen og vil faa Lejlighed til at lære de nationale Meninger og Fordomme at kende.

Aalborg, 16. December 1808.

Endnu bliver jeg holdt tilbage her for at afvente Kongen af Danmarks Svar paa den Forestilling og Ansøgning, som jeg indsendte fra Skagen. Papirerne ere ved et eller andet uforudset Tilfælde bleven forlagt af Skriverne i Kancelliet, og Gud véd, naar jeg faar dem, om nogensinde.

Efter General Bardenfleths Raad har jeg idag afsendt et nyt Brev til Kjøbenhavn med Bøn om at faa mine Papirer tilbage, som Kaptejn Westenholz har givet mig sit Æresord paa at skaffe tilveje, samt om Tilladelse til ad en eller anden Vej, som Hs. Maj. vil finde passende, at rejse til Sverrig eller England.

Skjønt jeg ikke paa nogen Maade kan beklage mig over min Behandling for Kongens Vedkommende, ejheller over noget Menneske, jeg hidtil har truffet i Danmark, ere dog Forsinkelser og Fejltagelser kjedsommelige, særlig fordi min Tid er saa kostbar, og den belejlige Aarstid til at vende hjem efter al Sandsynlighed gaar tabt.

De almindelige Livsfornødenheder ere stegne til mere end det dobbelte af deres sædvanlige Pris. Der er meget ringe Forskjel mellem Priserne her og i London, og hvis vi sammenligne den virkelige Værdi af de enkelte Artikler, ere Priserne i Aalborg utvivlsomt højere end i Englands Hovedstad. Kjød koster 6—9 d pr. æ , Brød er sikkert dyrere end i London, men jeg kan ikke nøjagtigt sige hvormeget, en Gaas koster 7 sh. 6 d, en Høne, en meget sjelden Bid og i Regelen daarlig, koster 2 sh. 4 d, en lille And, der smager af Fisk, 1 sh. 10 d.¹⁾ Klæder, Linned, Papir, Bøger, Læder, Stoffer af alle Slags til Mands- og Kvindedragter ere mindst 80 % dyrere end i London, endda forudsat, at de kunne skaffes ligesaa gode her, hvilket langtfra er Tilfældet. Det er derfor sikkert latterligt at høre nogle, der burde vide bedre Besked, paastaa, at Danmark snart vil kunne forsyne sig selv med Manufakturvarer og trives ligesaa godt som før uden at savne Forbindelsen med Storbritannien. Med Hensyn til Forholdet mellem deres eget Lands og Englands Magt og Hjælpekilder kjender jeg ingen paastaa-

---

¹⁾ 1 shilling = 90 Øre. 1 penny (d) = $7\frac{1}{2}$ Øre.

ligere Mennesker end den tankeløse Del af det danske Folk, og disse findes altfor hyppig i de højere Klasser. De ere saa forfængelige at tro, at deres Deltagelse i Krigen mod os i høj Grad vil bidrage til at formindske vore Hjælpekilder og tilintetgjøre vore Forsvarsmidler mod Frankrig, og de stille sig tvivlende og blive halvt ærgerlige, naar man siger dem, at de gjøre sig selv hundrede Gange mere Skade end os ved at slutte sig til vore Fjender og forspilde de Fordele, som de har vundet ved deres venskabelige Handelsforbindelse med os.

Jeg kom i Spøg til at sige til en Herre, som stadig plager mig med Beretninger om Danskernes Tapperhed og Magt og stundom er ligefrem grov i sine Sammenligninger mellem sine Landsmænd og Briterne, at der ikke kunde drages nogen alvorlig Sammenligning mellem de to Stater, thi de vare saa vidt forskellige fra hinanden i politisk Henseende, som Fluen er fra Elefanten eller Hvalen, og til min Beklagelse og Forbauselse var Manden saa taabelig at tage det for Alvor og klagede til nogle af mine Bekjendte over, at jeg haanede denne Nation og lydelig udtrykte mit Had og min Foragt for den. Hans taabelige Sladder faldt tilsidst tilbage paa ham selv, men det foraarsagede mig nogle Øjeblikkes Ubehagelighed og lærte mig for Fremtiden større Forsigtighed i at spøge med Folk, som hverken har Finfølelse nok til at skaane andres Følelser eller Forstand nok til at holde deres egne i Tømme. Jeg maa dog lade de danske Officerer vederfares den Retfærdighed, at de ikke i noget Tilfælde have fortjent denne Bebrejdelse, men at de tværtimod, siden jeg kom iblandt dem, alle som én have optraadt med den største Høflighed og Artighed.

Jeg har været til Stede ved to Baller og Aftenunderholdninger og morede mig i det hele taget taalelig godt. Ganske vist, Damernes Samtale staar ikke højt, og følgelig

fattes en af det dannede Selskabs store Tillokkelser. Men skjønt Damerne i Aalborg hverken ere saa elegante eller saa smukke som de engelske Damer eller i saadan Grad hjemme i deres eget eller i andre Sprog som deres Landsmandinder paa Sjælland eller de tyske og svenske Damer, ere de dog venlige og elskværdige og skjænke deres Familieanliggender megen Opmærksomhed. Der anvendes ikke saa megen Omhu paa deres Uddannelse som i mange andre Lande i Norden og der fattes dem derfor den lette og elegante Anstand, der i saa høj Grad udmærker det smukke Kjøen i England, Sverrig, Tyskland og Frankrig.

Klædedragten for Kvinder af de lavere Klasser er saa uklædelig som tænkes kan og synes at være bleven opfundet for at gjøre deres Yndigheder saa uskadelige og lidet tillokkende som muligt. De ere ikke alene svøbte ind, men bogstavelig pressede og vikled ind fra Hoften til Næsen i utallige Lag af Klæde og Linned; og fra Hoften og nedefter er de af et saa frygteligt Omfang, at de i Frastand se ud som vandrende Øltønder. De mest fortryllende Dele af den kvindelige Skikkelse, Øjnene, Læberne, Hagen og Halsen ere omhyggelig skjulte; og sidstnævnte er fra tidlig Barndom til sildig Alderdom saa indsnøret i stive, under Armene tæt sammentrukne Bandager, at Følgerne af Skriftens Ord ikke kunne indtræffe i Jylland: »Hvo som ser paa en Kvinde o. s. v.« Hvorledes Børnene opammes kan jeg ikke forstaa, thi Trykket paa Brystet maa sikkert forhindre Omløbet og Afsondringen af de Vædsker, der ere saa væsentlig nødvendige baade for Moderens og for Barnets Sundhed.

Mændene ere derimod net klædte. Dog bærer de almindeligvis Træsko, af en klodset og ubekvem Form, som paa en sandet og tør Jordbund som Jyllands langt fra kan være saa praktiske som Lædersko.

Det er en forslidt og almindelig Bemærkning, at de særegne Skikke, Brugsgjenstande og Klæder i de forskellige Lande paa vor Jord er Resultatet af langvarige Erfaringer. Dette kunde synes indlysende for den erfarne Rejsende, der grundigt overvejer de forskellige Omstændigheder i hvert enkelt Tilfælde; men jeg maa tilstaa, at saavidt min Erfaring rækker, er jeg af en modsat Anskuelse. Det er ikke Fornuftthensyn, men et Tilfælde eller et Lune, der sædvanlig giver den første Tilskyndelse til de lokale Ejendommeligheder, og disse Ejendommeligheder rodfæstes igjen ved Vanens Magt. Jeg kunde nævne mange Exempler paa taabelige, ja endog skadelige Sædvaner af den Slags i Evropa. Men for ikke at gaa længere end til denne Halvø eller blot til denne By: hvilken Ødslen med Legemets Kraft er det ikke at bære de plumpe, mindst 6 Pund tunge Træsko istedetfor Lædersko! Det almindelige Svar paa alle mine Indvendinger var: De ere varme og billige. Med Hensyn til Varme har jeg af egen Erfaring lært, at denne Egenskab ikke er oprindelig, men kun Virkningen af den store Anstængelse ved at slæbe dem, et saa frygtelig Besvær, at selv den mest rapfodede Dreng ikke kan gaa 3 Mil i Timen eller 20 Mil om Dagen i dem. De have givet Indbyggerne en saa slæbende, hinkende, vraltende Gang, at Officerer, der skal indøve de nørrejske Infanteriregimenter, bittert beklage sig over Vanskeligheden af deres Opgave. Selv efter at Folkene have faaet Sko og Støvler af den sædvanlige Slags fra Regeringen, beholde de deres gamle Vane at trække Fødderne sidelænds, og de maa indøves aarevis, før man kan være bekendt at vise dem frem og mønstre dem sammen med andre Tropper.

Med Hensyn til Billigheden koster disse Klodser henved 2 sh. Parret og gaa ofte itu den første Dag, man bærer dem, og holde sjældent et halvt Aar; men selv

om de ere billigere end Lædersko, hvad der er sandsynligt, hvor stort er da ikke det Spild af Tid, Styrke, Bevægelse og Arbejde, som Brugen af dem foraarsager. Man kan for en stor Del tillægge dem Skylden for den almindelige Langsomhed, der spores i alle dette Folks Foretagender. Var jeg Konge af Danmark, vilde jeg lægge en stor Skat paa dem og uddele Præmier for Læder, garvet med Barken af de Træer, der blive saa skammeligt ødelagte til Fabrikation af Træsko.

Her paa Pladsen er der ingen Fabriksdrift af nogen Betydning, naar undtages Tilvirkningen af simple Hatte og Handsker. En Herre, som har opholdt sig nogle Aar i England, har oprettet en Strømpfabrik nær ved Byen, der synes at love godt, skjønt han beklager sig over den dyre Arbejds løn og Arbejdernes almindelige Langsomhed og Ligegyldighed. Jeg vilde nævne denne Herres Navn, hvis jeg havde hans Tilladelse dertil, fordi han har vist de overlevende fra Fregatten »Crescent« megen Venlighed og betydelige Velgjerninger, siden de kom hertil, og fordi han frembyder et mærkeligt Exempel paa noget, som vi med Glæde iagttage: Fædrelandskjærlighed udvist i et fremmed Land, virksom og beskeden Godgjørenhed i den mest uinteresserede Form. Han forsynede de nævnte Folk med forskjellige Klædningsstykker og vilde ikke modtage nogensomhelst Betaling derfor, skjønt han ikke har Udsigt til nogensinde at se dem igjen.

Store Partier af Korn, særlig Rug og Havre, udføres fra Danmark til Norge fra denne Havn, fra hvilken der aarlig udløber 5—600 Skibe. For en Uge siden bleve nogle Skibe, ladede med Korn, med stor Besvær huggede ud af Isen i Havnen og afsendt til Norge, men mere end Halvdelen bleve opsnappede af vore Krydsere udførte Skagen og ført til Gøteborg. Denne Efterretning har udbredt Bestyrtelse og Fortvivelse i hele Byen, thi de fleste Skibe

vare ikke assurerede, og de faa, der vare det, kun med Halvdelen af deres Værdi. Denne Omstændighed gjør dog ingen Forandring i den humane Behandling, der bliver de britiske Fanger til Del, ejheller nævne de den triste Tildragelse, undtagen naar der rettes et Spørgsmaal til dem derom. Dette er ganske vist kun rimeligt og billigt, dog gives der Lande, hvor den offentlige Mening ikke vilde forholde sig saa rolig.

Aalborg, 21. December 1808.

Endelig har jeg af min Ven General Bardenfleth ladet mig overtale til at rejse til Nyborg paa Fyen og der afvente Svar fra Kjøbenhavn for at være nærmere ved den eneste Overfart til Sverrig paa denne Aarstid, nemlig Sundet mellem Helsingør og Helsingborg. Min Afrejse er bestemt til i Morgen, og Generalen anbefaler mig at slutte mig til Officererne fra »Crescent«, af hvilke ingen forstaar andet end Engelsk, for at jeg kan være dem til Nytte paa deres lange og besværlige Rejse og tillige spare Hs. Maj. Kongen og mig for Besværligheden ved en dobbelt Eskorte. Jeg samtykkede glad heri og har pakket de faa spredte Sager sammen, som jeg reddede fra »The Johns«. Et Par tyske Bøger om Agerdyrkning er jeg heldigvis truffet paa, og ved Hr. Kiellerups¹⁾ Venlighed kom jeg i Besiddelse af dem. Denne Mand har vist mig megen Velvilje ved forskellige Lejligheder, og jeg haaber, at han vil modtage min erkjendtlige Tak paa dette Sted, den eneste Maade paa hvilken jeg for Øjeblikket kan udtrykke den uden at blive beskyldt for Egenkjærlighed.

Da jeg i Morges gik rundt om Byen, mødte jeg en

¹⁾ Jakob Kjellerup, Justitsraad, Overkjøbmand og Forligelseskommisær i Aalborg. (Erslew, Suppl. III, 255.)

Landmand, hvis Kjoretøj og Klædedragt viste, at han stod over de almindelige Bønder i dette Land, og gav mig i Samtale med ham. Han talte en saa udpræget Banffshireaccent¹⁾ som om han først igaar havde forladt Cullen. Jeg henvendte mig derfor til ham paa Lavskotsk, i hvilket Maal han svarede med stor Tilfredshed. Hans Fader var kommen til dette Land for 40 Aar siden og blev i Jylland, indtil han havde erhvervet sig en Formue, hvorefter han overlod en Del til sin Søn. Med Resten flyttede han til Sjælland og blev en stor Jordbruger og Godsejer.

Denne Mand har ægtet en jydsk Pige og synes at befinde sig særdeles vel. Hans Gaard ligger 3 $\frac{1}{2}$ Mil fra Aalborg mod Sydøst, og skjønt den ikke opviser en høj Grad af Fuldkommenhed i Landbruget, er den dog værd at se. I hans Nabolav har en Herremand besluttet sig paa at indføre skotsk Landbrug og skotske Landbrugere og med noget Held. Han har endog indrettet en Tærskemaskine, men baade han og Banffshire-Manden, Mr. Ogilvy²⁾, beklage sig meget over Sløvhed og forældede Fordomme hos deres Naboer.

Grøntsager dyrkes ikke i nogen Udstrækning med Undtagelse af Kartofler, som Aar efter Aar trives med Held; heller ikke kan de dyrkes med noget Udbytte, saalænge Jorderne som nu vedbliver at være uden Hegn og benyttes som almindelige Græsgange, saa snart Afgrøden er indhøstet fra Markerne. Draining og Overrisling, som begge kunde anvendes med store Resultater, er næsten ukjendt.

Istedetfor et Skifte af Græsvæxter, Bælgfrugter og Brakjord er det Skik og Brug at dyrke Rug, Byg, Hvede

¹⁾ Banff Shire i det nordøstlige Skotland.

²⁾ Stamfader til den endnu blomstrende Familie Ogilvie. (Erslew II, 485.)

eller Kartofler efter hinanden, saa længe Jorden har Kraft til at give to Fold igjen for den Udsæd, der spredes tyndt over en uhyre Strækning, og indtil den ikke vil bære længer og i aarevis maa udlægges til Græsning. En Smule Kalk, der er rigelig til Stede i Jylland, bruges nu og da til Gjødning, men Jorden er sædvanlig altfor let, sandet og varm til, at man kan anvende dette stimulerende Middel. Møddinger af Mos, Kalk og Møg er det eneste Bevis paa et forbedret Landbrug, som jeg lagde Mærke til paa min Vej til Mr. Ogilvys Gaard, og af saadanne talte jeg kun et Dusin ialt, skjønt Landet paa den $3\frac{1}{2}$ Mile lange Strækning syntes at være veldyrket og folkerigt. Den absolute Mangel paa Indhegninger, uden hvilke intet kan udrettes for Landbruget, er overalt Hovedmanglen.

Den Slags Kartofler, der er almindelig i Landet, er de smaa runde eller aflange hollandske Kartofler, en tør og sød Art, men ikke saa frugtbar som vore spanske og irske Sorter. Naar man trækker lidt fra paa Mr. Ogilvys patriotiske Begejstring, tror jeg at komme Sandheden nær, naar jeg anslaaer Afgrøden af en Tønde Land med Kartofler i et godt Aar til 32 Tdr., Byg til 12 Tdr., Havre til 10 Tdr. og Rug til 8—14 Tdr.¹⁾

Skjønt Ærter og Bønner avles i Jylland, og, efter hvad der blev mig sagt, i visse Egne i ret anselig Mængde, kan jeg dog ikke faa noget at vide om, hvorledes de dyrkes eller hvormeget der groer paa en Acre.

Jorden er forholdsvis af ringe Værd, det gjælder derfor især om at faa en betydelig Flade tilsaaet med saa stor Sparsommelighed som mulig med Hensyn til Udsæden. Den gjængse Betegnelse for Værdsættelsen af

---

¹⁾ De engelske Tal ere: pr. Acre Kartofler 16 bolls, Byg 6 bolls, Havre 5 bolls, Rug 4—7 bolls.

Jorderne er saa og saa mange Tdr. Hartkorn. Herved forstaas et Stykke Jord, i hvilket det angivne Antal Tønder Rug kan udsaaes ifølge Landets Brug. Det er en ubestemt og forvirret Maalestok, og som Følge heraf sælges Jord til Priser saa forskellige som 1—1000. Skatterne paalignes Jorderne, og de Afgifter, Proprietærerne og Godsejerne svare, bestemmes i Forhold til disse Tønder Hartkorn, og herefter beregnes Hoveriet, Ægterne og de andre offentlige Byrder, der paahvile Landbrugerne af alle Klasser. Jeg er dog ikke tilstrækkelig kjendt med de landøkonomiske Forhold i denne Provins til, at jeg tør sige noget afgjørende om denne Sag.

En god Bestemmelse iagttages overalt i Jylland, nemlig den som gaar ud paa Sandflugtens Dæmpning. Marehalm (arunda arenaria, Lin.) maa ikke udryddes noget Steds, men dyrkes endogsaa med stor Flid baade ved Saaning og Plantning i alle sandede Egne. Andre Græsarter opelskes ligeledes, og det er ikke tilladt at have Ko- eller Faarefolde paa saadanne Steder, saaledes som det desværre er Tilfælde paa de skotske Hebrider.

En Forbedring, der i de seneste Aar er indført paa alle Krongodser, der omfatte store Strækninger af denne Halvø, er Udskiftningen af Bøndernes Jorder og Opførelsen af Avlsbygninger og Udhuse paa hver af dem. Fordum boede de i Landsbyer, og den dyrkede Jord gik paa Omgang og ejedes skiftevis af alle Landsbyens Bønder. Paa mange Godser er dette endnu Tilfældet, men Fordelene ved at give enhver sin egen Jord ere saa store og saa iøjnefaldende, at den nye Indretning til Trods for gamle Fordomme hilses med Glæde.

Man faar overalt Indtryk af Bøndernes Velstand og Velvære, og et uomtvisteligt Bevis herpaa er de velnærede Børn og de svære, velplejede Heste. Hvad de sidste angaar, lægge de stedlige Myndigheder og Øvrig-

hedspersoner i Overensstemmelse med kongelige Befalinger og gammel Sædvane megen Vægt paa at forhindre, at der indføres smaa eller daarlige Stodhingste. I den Tid, jeg har opholdt mig i Jylland, har jeg ikke set en daarlig Hest. Den almindelige Størrelse er fra 13 $\frac{1}{2}$ til 15 Haandsbred høj, og de ere solide, velbyggede, haardføre Dyr, dygtige til at trække og vel egnede til alt nyttigt Arbejde, om end mere skikkede til Kjøre- end til Ridebrug. De ligne i Bygningen meget den værdifulde Suffolk Race (Suffolk punches) og koster 18—30 £ Stykket.¹⁾ Saa megen Umage har Regeringen anvendt paa at gennemføre Bestemmelserne om Stodhingste, at jeg hverken i denne By eller paa min 70 Mile lange Rejse fra Skagen har set en Hest, der var slet bygget eller mindre end 13 Haandsbreder høj, skjønt jeg daglig har set mange hundrede Bøndervogne, hver trukken af to Heste og læsset med Korn, som skulde indskibes til Norge for Regeringens Regning.

Agerdyrkningsredskaberne staa saa uendeligt under de engelske og særlig de skotske og nordengelske, at de ikke ere værd at omtale. Hver Vogn i Danmark har fire Hjul, Vognkassen er en snæver Æske, omtrent 7—9 Fod lang, 3 Fod bred for oven og 15 eller 16 Tommer bred i Bunden; hver af dem rummer omtrent halvt saa meget som en engelsk Enspændervogn. Naar Læsset er saa tungt, at to Heste ikke mageligt kunne trave (de kjøre altid i Trav og undertiden i Galop, hvad enten Vognen er læsset eller ikke), spænder Kusken 3 eller 4 Heste for ved Siden af hverandre og presser dem frem ad de snævre Veje saa godt han kan. Dette er en gammel Maade at spænde Heste for paa og er Skik paa mange Steder i Evropa og Orienten. Det beviser, om et

¹⁾ 324—540 Kroner.

Bevis overhovedet gjøres nødtigt, hvad jeg allerede har bemærket, at mange Sædvaner, om man end i Almindelighed følger dem og haardnakket holder fast ved dem, hverken bunde i Nyttens, Fornuften eller Erfaringen. Den, der er vant til at se den fornuftigere Maade, hvorpaa man i England anvender Trækdyr, bliver ubehagelig berørt ved at være Vidne til, hvor daarligt disse ædle Dyr blive anvendte, hvor besværligt de trække, hvorledes de skubbe hverandre og hvor slet deres Anstregelser blive ledede. Men hvis nogen vilde søge at gjøre en Jyde eller Brandenborger begribeligt, hvor taabeligt det er at tvinge Heste til at trække ved Siden af hinanden, hvor de kunde trække foran hinanden med mindst en Tredjedel større Kraft, vilde man enten le ham ud, eller han fik den gamle Snak at høre: »I bruge én Maade, vi bruge en anden ligesom vore Fædre gjorde, og vi anse vor Maade for den bedste.« »Meget rigtigt; men Eders Fædre toge Fejl i mange Ting ligesom andre Mennesker, og I skal forbedre det, som de har efterladt Eder. I er jo dog ikke Modstandere af enhver Forandring. I forøger Eders Formue, I regulerer Bækkenes Løb, I forskriver Faar fra Spanien, fordi de har bedre Uld og giver flere Penge end Eders egne.«

»Nej Herre,« svare de; »vi har aldrig forsøgt at spænde en Hest foran en anden eller to foran to. Saa vilde de slet ikke gaa. Vi ere heller ikke saa dumme, at vi kunde faa i Sinde at prøve saadanne latterlige Experimenter.«

Hvis man klagede til Herremændene i den Tro, at de kunde have nogen Indflydelse paa Bøndernes Behandling af deres Heste, eller at de skulde give dem et bedre Exempel med deres egne Dyr, fik man et lige saa barnagtigt Svar som fra Bønderne. De vilde sige, at de over hundrede Gange havde sagt Bønderne, hvor taabeligt de

bar sig ad ved at spænde deres Heste sammen 4 eller 6 ved Siden af hinanden, men at de stædige Slubberter ikke vilde tage mod Fornuft. Heller ikke kunne de formaa deres egne Tjenestefolk til at kjøre paa den fornuf-tige engelske Maade.

Jeg har lejlighedsvis omtalt spanske Faar. De ind-føres i smaa Hjorder i forskjellige Dele af Landet, men det synes mig, som om de ere degenererede som Følge af daarlig Røgt; thi Ulden paa dem, jeg undersøgte idag, er meget grovere end nogen Merinould, jeg hidtil har set, og selve Dyrene ere smaa og stygge. Den alminde-lige Pris er 4 Daler eller 15 sh. for Moderfaar og 2 Daler for Lam, der ere 6 Uger gamle. Ulden synes ikke at blive anvendt fornuftigt i denne Del af Danmark, thi Klæde er meget slet og her overordentlig dyrt.

Eftersom jeg havde mistet mine Klæder ombord paa Skibet, da jeg blev kastet i Land, maatte jeg kjøbe nogle af de nødvendigste Klædningsstykker her. Skjønt jeg var belavet paa at blive noget snydt, som Tilfældet er med Fremmede i hver By paa Fastlandet, syntes Prisen mig dog altfor overdreven høj. Et Stykke Klæde, der ikke vilde finde en Kjøber i nogen By eller Landsby i England, kostede mig 20 sh. pr. Yard (c. 12 Kr. Alen), og Skræderen beregnede sig en Tredjedel mere for sit elendige Arbejde, end jeg nogensinde har betalt i St. James's hos de første Skrædere i London.

Det egentlige jyske Faar er en lille haardfør Race lige som den hvidhovede skotske. Jordbundens sandede Natur og den magre Føde, de leve af, har utvivlsomt en uheldig Indflydelse paa deres Kjød og Uld. Prisen varierer mellem 10 og 14 sh. (9—12 Kr.). — Køerne give i Almindelighed ypperlig Mælk og kunne med Fordel ind-føres i Nabolandene, hvad der virkelig ogsaa sker. De ere næsten alle mærkede og ligne i mere end én Hen-

seende vor Lancastershire Race. Der tages intet Hensyn til Tyrenes Horn, ej heller, saa vidt jeg kan se, til deres Race og Bygning. Baade Køer og Faar fodres om Vinteren med en Smule Byg og Hakkelse, blandet med noget Enghø. En fed Ko er om Vinteren en Sjældenhed i det nordlige Jylland, som i denne Aarstid kun sparsomt forsynes med Slagtekvæg fra Slesvig og Holsten.

Smørret kjæernes godt og smager ypperligt, men Osten er uden Sammenligning den sletteste, jeg nogensinde har set. Prisen paa engelsk og hollandsk Ost er derfor meget høj i Forhold til andre Husholdningsartikler.

Bønderne forfærdige grovt Klæde til Husbehov. De ynde, ligesom vore Højlændere og Waliserne, brogede, stribede, spraglede Mønstre og især blaa, røde og gule Farver. Militæret bære alle røde Uniformer undtagen Kavalleriet, der her ligesom i andre Lande have forskjellige Slags Uniformer.

Jeg hører mange Beklagelser over det store Antal Bønder, som den nærværende Krig kalder bort fra Markarbejdet til Krigshaandværket, men Folket er roligt og resigneret. De ere alle af den Mening, at Krigen med England ikke kunde være undgaaet, og tro sikkert paa, at vi kun begyndte den for at sætte os i Besiddelse af deres Flaade og lægge Beslag paa de danske Skibe og Varer, som ere blevne solgte eller holdes tilbage i vore Havne. Derfor betragte de os alle uden Undtagelse som Røvere og lægge ikke Skjul paa at betegne os som saadanne uden at bryde sig om, at vi tage slige Uartigheder fortrydeligt op.

Officerernes og de civile Embedsmænds Lønninger ere fuldstændig utilstrækkelige til deres Underhold og til at hævde den Stilling, de fordm indtog i Staten. Forholdet er nu mere trykkende for dem end nogensinde. I Løbet af de sidste 14 Maaneder er Priserne paa alle

Fornødenheder steget til det dobbelte, medens Daleren er falden til omtrent det halve af dens tidligere Værdi. En Fændriks Lønning er 9 Daler om Maaneden, eller efter den virkelige Værdi i engelske Penge og Hamborgs Børskurs 30 sh., det er 1 sh. daglig i et Land, hvor en anstændig Middag koster ham 1 Rigsdaler (half-a-crown) og en Flaske Portvin 1 Rigsdaler 3 ſ (3 sh. 6 d.). En Lieutenant har 14 Daler om Maaneden og en Kaptejn omtrent 60; en Menig 5 pence om Dagen i Krigstid og et Brød hver 5te Dag til en Værdi af 1 sh. I Fredstid er deres Lønning kun $2\frac{1}{2}$ pence foruden Brødet. Dette bytte de i Regelen bort for Brændevin. Denne tarvelige Løn maa afstedkomme Utilfredshed blandt Militæret, som véd, at deres Kammerater i andre Lande blive meget bedre lønnede.

De Penge, man ser i Jylland, er almindelig gangbar Mønt for hele Landet undtagen Hertugdømmet Holsten. Man kan ikke opdrive nogen Metal mønt i Aalborg, alt er Rigsdalere paa graat Papir, og naar man gaar ind i en Butik for at købe et Skillings Brød eller et Glas Brændevin, maa man enten deponere en Rigsdalerseddell eller købe andre Ting, som tilsammen naar op til dette Beløb. Den Ulempe, der opstaar af denne Mangel paa Metal, er ubeskrivelig og en af de almindeligste Aarsager til den offentlige Utilfredshed, og uheldigvis kan den ikke let fjærnes.

Stillet som Danmark er, mellem Forbundsfæller og Fjender, der begge ere lige farlige, og da Landet, hvad end Udgangen af Krigen mellem Frankrig og England vil blive, er nødt til at gjøre mangfoldige Ofre eller blive uafvendeligt ødelagt, kan man ikke vente, at Folket skulde sætte megen Lid til Regeringen. Den, som ruger over blanke Sølvdalere, vil ikke bytte dem mod Papir, der Dag for Dag synker i Værdi og snart maaske er

ganske værdiløst. Bønderne ophobe derfor alt det Sølv og Kobber, de kunne faa fat paa, og skille sig ikke ved det, saa længe de have Papirspenge eller Kredit. Værdien af en dansk Daler var 1804 4 sh. 6 d. og er nu 2 sh. 4 d.

Prisen paa Arbejde er meget høj. Almindelige Arbejdsmænd tjene 2 sh. daglig og Haandværkere ofte 4—5 sh. Tømrere endog 6—6½ sh. Dette er desto mere overraskende, naar man betænker, at den almindelige Arbejder, med Undtagelse af de faa Tyskere, som ere bosiddende her, ikke udretter to Tredjedele af det, som en engelsk Arbejder vilde gjøre med Lethed.

Jyderne ere ikke nogen smuk Race, men Mændene ere høje og se nogenlunde godt ud, skjønt de i Regelen ere kalveknæede og med spinkle Lemmer. Det smukke Kjønn, som de sikkert bør kaldes paa Grund af deres Haar og Hudfarve, der er næsten overdreven hvid, ere forholdsvis ikke saa smukke som Mændene. Unge Piger, midaldrende og gamle Koner bære samme Dragt, saa at der udkræves en mere indgaaende Betragtning end den, en ukyndig Fremmed giver sig Tid til at anstille, for at skjelne mellem en Kvinde paa 16 og 60 Aar.

Efter hvad jeg før har sagt om dem, er det kun rimeligt og retfærdigt at tilføje, at de forekomme mig at være ualmindelig elskværdige og velvillige. Jeg har ikke truffet noget Exempel paa Trættekjærhed, Hidsighed eller Ondskab, og hvis de ikke ere i Besiddelse af de ydre og personlige Tilløkkelser, for hvilke det smukke Kjønn ellers er berømt, synes de at eje, hvad der er af større virkelig Værd, sand kvindelig Ynde i Væsen og Blidhed i Sindet.

Aalborg, 22. December Kl. 7 om Morgen.

Jeg kan ikke forlade dette Sted uden at bevidne mange af dets fortræffelige Indbyggere min Tak. At General Bardenfleth og hans Stab vilde vise sig menneskekjærlige mod ulykkelige Mennesker, der af Uvejrets Magt bleve kastede i Land paa deres Kyster, kunde man vente, thi det var deres Pligt, og at svigte denne vilde have været en Skændsel. Men de nøjedes ikke med at opfylde deres Pligt alene, de greb enhver Lejlighed til at gjøre vort Fangeliv saa behageligt for os som vel muligt og gjorde al deres Indflydelse gjældende for at forkorte denne Prøvelses Tid. Deres Optræden maa ydermere roses, fordi den danske Regering ingenlunde er de britiske Undersaatter venlig sindet. Det er dog langtfra mig at ville komplimentere disse udmærkede Mænd paa Bekostning af deres Pligter overfor deres Fædreland, hvilke for Militære væsentlig bestaar i at handle loyalt og i Overensstemmelse med deres Foresattes Hensigter og Planer. Jeg maa derfor yde dem den Retfærdighed at tilføje, at de ved al den Venlighed og Opmærksomhed, de viste mig og mine Landsmænd, enstemmig erklærede, at de opfyldte deres Pligt overfor deres Konge paa den Maade, som de vidste vilde være ham mest behagelig, thi ingen Mand i hele Folket var i Besiddelse af mere virkelig Godhed end han.

De fornemste Borgere og Kjøbmænd i Aalborg fulgte det Exempel, som disse højsindede Officerer gav dem. De indbød os hyppigt til Gjæst i deres Hjem og fandt paa alle mulige Adspredelser, for at vor Vanskæbne skulde være os saa lidet følelig som mulig.

Jeg besøgte det Fængsel, hvor Officerer og Matroser fra »Crescent« vare indespærrede sammen med andre engelske og svenske Fanger, og det glæder mig at kunne bevidne, at deres Ophold her var saa behageligt, som

det med Rimelighed kunde forlanges. De fik opvarmede Værelser, anstændige, propre Senge og Tilladelse til at bevæge sig i det Fri nu og da under passende Eskorte. Den daglige Betaling til hver Menig var 8 pence og til hver Koffardikaptejn eller Marineofficer af lavere Rang tre Gange saa meget.

Det gjorde mig ondt at erfare, at der blandt de Danske var udspreedt ufordelagtige og, som jeg tror, falske Rygter om den Behandling, der blev deres fangne Landsmænd til Del i England og Sverrig. Man tror, at de blive sultede og ved Trusler tvungne til at træde i engelsk Tjeneste. Mange Breve med slige Klager siges at være skrevne af de Fangne hertil, men ingen vilde vise mig et saadant Brev. Naar jeg klagede over deres Ubillighed, at de nægtede at vise mig de Breve, som de paastod indeholdt Beviser paa Kjendsgjerninger, der maatte vanære mit Land i saa høj Grad, undskyldte de sig med det Paaskud, »at deres Venner, som havde skrevet dem, bad dem om ikke at blive navngivne, og at de kun skrev paa den udtrykkelige Betingelse, at intet maatte siges om dem til Englænderne eller Svenskerne, da Fangerne ellers kunde blive udsat for endnu værre Behandling.«

Al den Harme, jeg udtrykte ved at høre slige afskyelige Bagvaskelser mod to af de mest højsindede Nationer i Verden, havde ikke den mindste Virkning. Danskerne tro virkelig det værste, de høre om os og særlig om Svenskerne, til hvilke de synes at nære et rodfæstet og uforsonligt Had.

Om et Kvarters Tid sætte vi Kursen ad Sjælland til og skulle i Aften tage ind til en By ved Navn Hobro, $6\frac{1}{2}$ danske eller omtrent $30\frac{1}{3}$ engelske Mile fra Aalborg.

Vor Befordring er Landets almindelige aabne Vogne, der om Sommeren vilde være behagelige nok, men under

nærværende strænge Vinter ere overordentlig kolde. Vor Bevogtning bestaar af en Kaptejn, to Sergeanter og fire Soldater, som skulle ledsage os til Nyborg. Kaptejnen er en udmærket brav Mand.

Skjønt vi have en kold, lang, 9 Dages Rejse for os, ere vi alle i godt Humør. Det er den Glæde, som altid følger med Udsigten til Frihed, og saa opmuntrende er Haabet om snart at skulle gjense vore Venner paa den tapre Nations dyrebare grønne Ø.

Hobroe, 22. December, Kl. 7 Aften.

Vi ankom hertil for to Timer siden, men da vi havde undladt at tage de fornødne Forholdsregler i Tide, maatte vi i lang Tid vente paa Gaden efter Kvarterbilletter, og havde ikke Kaptejnen og vore Bevogtere udfoldet en overordentlig Iver, vilde vi være bleven opholdt endnu længere. Vi ere 8 Englændere og 2 Tjenere foruden vor Eskorte. Denne lille Landsby, der med Urette kaldes en Købstad og nyder Købstadprivilegier, har kun 488 Indbyggere, som synes at være fuldstændig ruinerede ved uafbrudt at skulle skaffe Kvarter for Soldater og stille Vogne til Regeringen. Vi rejste langsomt paa Grund af Sneen og i det hele gjennem et fattigt, daarligt opdyrket Land.

Da vi ikke anede, at det vilde være umuligt at opdrive Føde i de Landsbyer, der findes anførte paa Kortet over den Egn, som vi skulde passere, havde vi undladt at proviantere os i Aalborg og vare derfor nødte til at faste fra det Øjeblik, vi forlod Byen. Erfaringen vil gjøre os klogere i Fremtiden. At dømme efter min Værtindes Optræden faar jeg ventelig intet at spise før Kl. 10, og selv i denne sildige Time blev der kun stillet mig et Stykke opvarmet Kalvekjød i Udsigt og noget Rugbrød, hvilket er det almindelige Næringsmiddel her paa Halv-

øen. Det er umuligt at fatte den Ligeegyldighed og forstokkede Ugidelighed, som en dansk Kroværtinde i en Landsby kan opvise.

Kulden har været næsten utaaelig. Nogle af vort Selskab, eller, som de kalder os, »Transporten«, bleve ofte nødsagede til at stige ned fra Vognene og gaa til Fods gennem Sneen blot for at forebygge Følgerne af Frost i Fødderne, der ofte bleve helt føleløse. Vi frygte derfor alle den Rejse, vi have foran os, langt mere nu end da vi i Morges forlod Aalborg. Jeg for mit Vedkommende anser det imidlertid for en behagelig Tur i Sammenligning med Rejsen fra Skagen og vil være taknemmelig over, at den ikke er værre.

Randers, 24. December.

Igaar Aftes ankom vi i god Behold hertil og paa en behageligere Maade, end nogen af os havde ventet. Denne By er omtrent 20 engelske Mile fra Hobro, men vi kjørte dette Stykke med usædvanlig Hurtighed, da vi vare mindre end 6 Timer undervejs.

Vort Logis er godt, men Regningen er enorm høj. For Aftensmad til 8 Mennesker iberegnet 3 Flasker tynd Vin og for en Kop Kaffe og en Bid Tvebak, hvilket var hele Frokosten, til hver enkelt, beregnede man 20 Daler. Havde de forlangt 8, vilde det alligevel have været dyrt, om end ikke urimeligt efter hvad vor Eskorte fortalte os imorges; men vi maa betale, og det er derfor unyttigt at klage. Enhver Regning, vi have faaet, har været usømmelig opskruet.

Randers er en net lille By med 4600 Indbyggere, som drive nogen Uldmanufaktur og en Smule Handel. De fange og nedsalte betydelige Mængder af Lax, som udføres til Øerne og de sydlige Dele af Halvøen, og de have ogsaa den Fordel, at der ligger et Tøjhus i Byen.

Dette fremkalder en Travlhed og Virksomhed, der ikke er almindelig i andre Dele af Jylland og skaffer de flittige Indbyggere en indbringende Beskæftigelse. Dog klage de lige saa meget som Indbyggerne i Aalborg og haabe paa, at Freden snart maa blive genoprettet.

Vi har lige faaet at vide, at vi ikke skal rejse til Aarhus, men dreje bort fra Landevejen til højre. Aarhus er Sædet for en Biskop og en ret vigtig Handelsstad. I Domkirken ligger Christian Drackenborg begravet, en Nordmand, der døde i en Alder af 146 Aar.

I Fredstid sejler regelmæssig en Paketbaad fra Aarhus til Kallundborg, en Afstand af omtrent 55 Mil.

Den jyske Hovedlandevej gaar gennem Aarhus til Horsens, en smuk, lille By med 2400 Indbyggere, som udmærke sig ved deres Flid og Renlighed.

Vi tager over Skanderborg, en Landsby, der kaldes Kjøbstad, og hvis Befolkning paa min Fortegnelse er angivet til 480 Sjæle.

Vejle, 25. December 1808.

Da jeg iaftes naaede den lille Landsby Skanderborg, var jeg saa træt, at jeg følte mig ude af Stand til at nedskrive noget; tillige var min Rejse saa ensformig og kjedelig, at der ikke var noget at skrive om.

Landet er sandet og almindeligvis goldt. Nogle Søer kransede med Skov oplive Egnen nu og da og maa om Sommeren gjøre den til et ret smukt Landskab; men dets Overflade er nu bedækket med Sne og Is, saa at det er umuligt at danne sig en Mening om Jordbunden, dens Frugtbarhed og Dyrkning. Næsten gennem hele Jylland undres den rejsende over det store Antal Jordhøje, der stadig frembyde sig for hans Blik. De ere øjensynligt opførte ved Kunst og ere ofte af betydeligt Omfang, nogle af dem ere omtrent 20 Fod høje og ved

Jorden omtrent 300 Fod i Omfang. De ses uden Forskjel midt paa golde Heder som paa de yppigste Marker, baade i afsides, ensomme Egne og i befolkede Landsdele, og ligne ganske dem, vi have i Dorsetshire og andre Dele af Sydenland.

Danskerne vide, naar man spørger dem herom, ikke andet at svare, end at de ere blevne til for længe, længe siden, maaske ved Verdens Skabelse. Deres Beliggenhed indbyrdes og i Forhold til Aaer, Søer og Himmelretning synes ikke at være bleven valgt efter noget bestemt Princip. Nogle ere blevne jævne med Jorden i de senere Aar, thi de bestaa af den bedste Del af Jorden, Muldjorden, og det siges, at man har fundet Vaaben og gamle Mønter i dem samt menneskelige Skeletter i Stenkister; men jeg har været særlig uheldig med at spørge, thi jeg har til Trods for al min Taalmodighed og Iver ikke truffet et Menneske, der virkelig har set disse Sager. Ej heller er nogen af de Vaaben eller Skeletter, man har fundet, blevet opbevaret i noget Kunstkabinet eller anden Samling, saavidt jeg har hørt. Det er dog højst sandsynligt, at disse Høje bleve opkastede til Ære for udmærkede Mænd i Jylland paa samme Maade, som de der rejstes af Grækere og Trojanere, eller som de Stendysser, der bleve opdyngede over de afdøde Helte i Højlandene og paa de skotske Øer.

Det uhyre Antal af dem saa vel som deres Størrelse ere de eneste Omstændigheder, som rokker ved vor Tro paa, at de ere et Værk af Menneskehaand, men hver Tvivl forstummer ved Synet af deres Form, og de give os en høj Mening om dette Lands Befolkning og Kraft i gamle Dage.

Vejle er en net lille Havnestad, i hvilken jeg, da jeg forlod Leith, kun lidet anede, at jeg skulde tilbringe Juledag. Byen har den yndigste Beliggenhed, man kan tænke

sig. Den er omgivet af skovklædte Bakker og en smuk Fjord. Selv i Øvre Østrig eller Schweitz vilde denne Beliggenhed blive regnet for romantisk, og det er ingen ringe Kompliment til en By.

Her stødte vi til de engelske Fanger fra Aalborg og Viborg, som vare afsendte en Ugestid før os, og dette foranledigede naturligvis nogen Forsinkelse og Forvirring, da der skulde skaffes Logis til saa mange; vi vare nemlig omtrent 80 i Tallet. Men de Personer, vi bleve betroede til, gjorde deres bedste, og vi have det ret behageligt. Den Kaptejn, som ledsager Fangerne fra Viborg, fortalte mig igaar Aftes, at under Kjøbenhavns Bombardement blev hans 26aarige Hustru, som var frugtsommelig, og hans ældste Søn, tre Aar gammel, dræbt af en Bombe, som sprang i deres Soveværelse, og han selv og hans eneste tilbageblevne Barn bleve haardt saarede.

Hermed slutter Dagbogens Optegnelser paa jydsk Grund. Det næste Stykke er nedskrevet i Middelfart, hvortil Macdonald ankom d. 25. December om Eftermiddagen, og omhandler navnlig Gjenvordighederne ved Overfarten over Lillebælt.

Christian III's Rejse i Jylland 1546.

Af Emil Madsen.

Christian III foretog i Begyndelsen af Aaret 1546 en Rejse i Jylland fra Koldinghus, hvor han i den Tid ofte opholdt sig, og tilbage igen. Denne Rejse adskiller sig vel næppe i og for sig fra de mange øvrige Rejser, som Kongen foretog; men da der om den findes flere Optegnelser end angaaende andre lignende Rejser, kan man ved dem faa betydelig bedre Oplysninger om selve Rej- sen, samt Kongens og Hoffets Ophold paa de Steder, hvor der dvæledes længe, end det ellers er muligt for hin Tid. Disse Oplysninger findes især i Kancelliets saa- kaldte Tegnelser for hint Tidsrum¹⁾ og i to Lensregn- skaber, som endnu er blevne bevarede til vore Dage, nemlig Regnskabet for Aarhus Gaard fra Pintse 1545 til Pintse 1546 og for Halds Len med Viborg Stift fra Sct. Francisci Dag (4. Okt.) 1545 til samme Dag 1546²⁾. Kun yderst faa tilsvarende og lige saa gamle Regnskaber haves endnu; men ved et eller andet Tilfælde er disse blevne skaanede for Ødelæggelse.

Der er her ikke Anledning til at gaa nærmere ind paa de Aarsager, som bevirkede, at Kongerne i hine gamle Tider ofte var paa Rejse, i Almindelighed led-

¹⁾ D. Mag. 4. I.

²⁾ Rigsarkivet.

sagede af et talrigt Følge. Det maa være nok at bemærke, at en af de vigtigste Aarsager til slige Rejser, naar da ikke en ganske særlig Begivenhed kaldte Kongen et eller andet Sted hen, var Udøvelsen af Retsplejen i højeste Instans. Allerede fra det 14. Aarhundrede var det Regel, at ingen maatte stævnes udenfor den Landsdel, i hvilken han var bosat, og det var af ikke ringe Betydning, at Kongerne i Overensstemmelse hermed ikke sjældent drog hen til fjerne Punkter i Riget og holdt Retterting der, i Stedet for at lade alle de Personer, som skulde forhøres og afgive Vidnesbyrd, rejse hen til Kongens sædvanlige Opholdssted; thi en Rejse var jo den Gang en meget vidtløftig og kostbar Sag. Af ikke ringe Betydning var det derhos, at Kongen ved personlig Nærværelse paa de forskellige Steder fik en ellers uopnaelig Lejlighed til at gøre sig bekendt med Forholdene og Tilstandene paa Stedet, samt med de forskellige Egnes betydeligste Mænd. Ved Kongens Rejser opnaedes tillige, da Afgifterne for en stor Del erlagdes i Naturalier, hvis Transport var mer eller mindre vanskelig, at en Del af, hvad der saaledes kom ind til Lensmændene, kunde forbruges paa Stedet og ikke behøvedes bragt hen til Hofets sædvanlige Opholdssted eller til andre Steder for at sælges.

Naturligvis var det ikke ganske let for Kongerne at foretage de saaledes ønskelige Rejser ved den Tilstand, i hvilken Vejene næsten alle var. Det vil erindres, at Aarsagen til Kong Hans' Død vistnok væsentligst var et Fald med Hesten i Tarm Kjær paa en saadan Rejse. Efter de store Forbedringer, som Samfærdselsmidlerne har faaet til vor Tid, er det jo næsten umuligt at forestille sig, hvorledes Vejene saa ud i det 16. Aarhundrede. Ret ofte og saaledes vel ikke mindst, naar Kongen skulde rejse, blev der givet Befaling til at istandsætte Vejene,

ad hvilke der skulde drages frem, og til at forbedre Broerne paa dem; men meget kunde dette ikke hjælpe, saa længe man ikke forstod at forbedre Vejene uden ved Hjælp af Ris, Sand og Grus eller, naar det kom højt, paa enkelte smaa Strækninger i Skove og Uføre med en Slags tarvelig Stenbro af i Reglen ret store, omtrent utilhuggede Stene. Der udgik vel ved Recessen 1547 Paabud om i alle Landsdele at forbedre Broer og Veje; men hvor smaa Fordringer, man i det Hele taget i Christian III's Tid stillede til Vejenes Beskaffenhed, ses maa-ske bedst af en Forordning, der blev udstedt i Kongens sidste Regeringsaar til en Del af de store Lensmænd i Sjælland, Fyen og det østlige Jylland, og som gik ud paa, at de skulde lade Adelvejene fra Købstad til Købstad istandsætte, bortrydde Stene, oprydde Hulveje, fylde Hullerne i Vejene, saaledes at Vejene overalt blev $3\frac{1}{2}$ sjælandske Alen brede, og Vangeleddene, der jo hyppig gik tværs over Vejene, tildelte en Vidde, der svarede hertil. Det bestemtes tillige, at Vognenes Sporvidde skulde være $2\frac{1}{4}$ sjælandske Alen, omtrent den nu sædvanlige. Yderligere Paabud om Forbedring udgik derpaa ved Recessen af samme Aar. Alt dette frugtede dog ikke stort, som det ses af de ofte gentagne Paamindelser i Frederik II's Tid, som dog omtrent alene gjaldt Sjælland, baade om at gøre Vejene bredere og for nogle Egenes Vedkommende om at gøre Vognene lige saa brede, som de var i Jylland¹⁾.

Forud for en Rejse, foretagen af Kongen, lagdes der i Almindelighed en Plan, løselig angivende den Vej, som Kongen agtede at følge, og de Steder, hvor han vilde opholde sig, alt til foreløbig Underretning for alle paa-gældende.

¹⁾ Saaledes bl. a. 25. Sept. 1571, 17. Febr. 1574, Kanc. Brevb.

En saadan Plan findes opbevaret angaaende Rejsen 1546¹⁾. Kongen vilde forlade Koldinghus den 11. Januar og rejse til Vejle, hvor Byen skulde give ham og hans Følge Ophold og Underhold for 1 Nat. Det var nemlig en Købstadborgerne ikke mindre end adskillige Len og Klostre, samt til Dels Præster og Bønder fra ældgammel Tid paahvilende Forpligtelse, at de skulde modtage og underholde Kongen og hans Følge, ligesom i øvrigt ogsaa Personer, der var udsendte i hans Ærinde, m. fl. i en vis, forud bestemt, kort Tid uden Vederlag. Kom Forpligtelsen ikke til Anvendelse, kunde Anvendelsen staa hen i et eller flere Aar, og Forpligtelsen forlanges opfyldt, naar Omstændighederne gjorde det belejligt, eller den kunde afløses med en Pengesum. Forblev Kongen og hans Følge længere Tid paa samme Sted, end der svarede til den Stedet paahvilende Forpligtelse, kunde der forlanges tilført fra andre, omliggende Steder de Underholdsmidler, som de skulde yde ifølge deres Forpligtelse, og var ogsaa disse forbrugte, hvad der dog ikke let kunde indtræffe, uden at Kongen tog Ophold i et af de store Len, blev Underholdet en Sag, der førtes i Lenets Regnskab og fradrog i, hvad Lenet i det Hele skulde svare Kongen og Kronen. Der paahvilede derhos Bønderne, Adelsens endog ikke undtagne, ligesom ogsaa Købstadborgerne Forpligtelse til at befordre Kongens og hans Følges Gods, eller at flytte Kongens Fadebur, som det kaldtes, fra det ene Sted til det andet²⁾. Denne Forpligtelse var paa den Tid, som der her er Tale om, ikke særdeles byrdefuld, da saavel Kongen som næsten alle Mænd i hans Følge paa Grund af Vejenes Tilstand drog frem til Hest; men den blev det efterhaanden i høj

¹⁾ D. Mag. 4. I. 152 flg.

²⁾ Se nærmere om dette og det foregaaende Jacobsen, Afh. i Hist. Tidsskrift 1, II, 1 flg.

Grad senere hen i Aarhundredet, baade derved, at det i det Hele taget blev almindeligere at benytte Vogne, medens tillige Godsets Omfang tiltog, og derved, at Forpligtelsen udvidedes til at gælde Ægter af mangehaande Arter. Allerede 1558 klagede saaledes Bønderne i Skads og Gjørding Herreder over, at de blev tvungne til at age det Gods, Fisk eller andet, som Kongen vilde have ført til Riberhus, 12 Mile eller mere, og at dette især var besværligt om Vinteren, naar Vejene var daarlige.

Den 12. Januar vilde Kongen rejse til Horsens, hvor Lensmanden paa Bygholm skulde yde et Underhold, der skyldtes fra det foregaaende Aar, den 13. til Skanderborg, hvor Lensmanden skulde yde Ophold og Underhold for 1 til 3 Nætter efter Kongens nærmere Bestemmelse, derfra til det nu forlængst nedbrudte Øm Kloster (i Ry Sogn, c. $1\frac{3}{4}$ Mile V.N.V. for Skanderborg), hvor der da endnu fandtes en Abbed, og hvor Klostret skulde yde det fornødne, og dernæst videre til Silkeborg og Viborg, hvor Kongen vilde forblive i længere Tid. Fra Viborg skulde der rejses til Aalborg, derfra muligt ind i Vendsyssel og endelig tilbage gennem Randers og Aarhus til Koldinghus.

Ved Underholdet for 1 Nat forstodes de to Hovedmaaltider, som der i Almindelighed alene toges i Beregning, nemlig Aftensmaaltidet og Middagsmaaltidet, der i Reglen indtoges henholdsvis Kl. 4—5 om Eftermiddagen og Kl. 10 om Formiddagen. Den sædvanlige Drik om Morgenen Øl med Brød til toges ikke i Beregning.

Som det ses, var det ikke store Vejstrækninger, der skulde tilbagelægges den enkelte Dag. Den længste Strækning synes at have været mellem Silkeborg og Viborg, c. $4\frac{3}{4}$ Mile; men den kan den Gang have foranlediget Besværligheder nok; thi Vinteren 1546 var én af de strengeste, der indtraf i hele det 16. Aarhundrede.

Belterne og Øresund var tilfrosne, man kunde færdes paa Isen mellem Gjedser og den tyske Kyst¹⁾, og sammen med Kulden fulgte stor Dyretid, der alt var følelig ved Fastelavn, som i hint Aar indtraf det seneste, den overhovedet kan komme, nemlig den 7. Marts, og Dyr-tiden voksede endnu mere henad Sommeren og efterfulgtes nogle Steder af megen Sygdom²⁾. Dette kunde jo ikke forudses, da Planen til Rejsen blev lagt; men i øvrigt tog man ikke den Gang særdeles Hensyn til Vinteren, ja det synes endog, som om man især har rejst paa den Aarstid, trods alle Hindringer.

Paa Vejen fra Koldinghus³⁾ til Viborg havde Kongen intet talrigt Følge. Det ses nemlig af Halds Lens Regnskab, at der allerede før Kongen indtraf, havde ligget

¹⁾ Helvaderius, *Silva chronologica*, II, 130, o. fl.

²⁾ I Kjøbenhavn flyttede Professorerne ved Universitetet til Knardrup Kloster paa Grund af Sygdommen (Pontoppidan, *Annales ecclesiae*, III, 296), og Dødeligheden var saa stor, at man maatte indrette en Begravelsesplads for de fattige uden for Stadens Nørreport (Krag og Stephanius, *Chr. III's Historie*, I, 299, Anm.). Et Vers om den dyre Tid findes sammesteds (Supplement, 82).

³⁾ Der findes i Raadhusarkivet i Minden en Forskrivning eller Anbefaling for Dr. Nicolaus Krage til den nævnte By, forsynet med Kongens Segl og Underskrift, og, som det angives, dateret Ribe den 13. Januar 1546 (*Zeitschrift für Schl.-Holst.-Lauenb. Geschichte*, X, 142). — Heri maa dog vist et eller andet være urigtigt, med mindre Kongen har opsat sin Afrejse fra Koldinghus saa længe, at han virkelig har været i Ribe den 13. Januar. — Den eneste Forklaring, der ellers synes tænkelig, hvis Dateringen er rigtig, er, at noget af det tyske Kancelli havde begivet sig til Ribe og fulgte med Hofsinderne gennem det vestre Jylland. Andreas v. Barby, som forestod dette Kancelli, kan dog næppe have været med, thi den 12. Jan. udtaler Kongen (paa Koldinghus), at han var befalet at rejse til Kjøbenhavn og Kalundborg for at udtage Breve i Anledning af den Uenighed, der var opstaaet med Kongens Brødre angaaende Forleningen af Sønderjylland (A. D. Jørgensen, *De danske Rigsarkivers Hist.* 23, 209 flg.).

en Del af hans Hofsinder i Borgeleje i Viborg. En anden Del, der laa i Borgeleje i Ribe, fik Befaling at samles med Kongen i Viborg. Dels vel for at skaane Befolkningen paa de Steder, hvor Kongen overnattede, dels for ogsaa at udbytte andre Egenes Forpligtelse til at yde Kongens Folk Ophold og Underhold, befaledes det de Hofsinder, som laa i Ribe, at rejse gennem det vestlige Jylland til Viborg. De skulde forlade Ribe den 13. Januar og i en jævn Marche med Rast hist og her drage gennem Varde, Ringkjøbing, Lemvig, Holstebro og Skive til Viborg, hvor de skulde indtræffe den 28. Januar og blive, til Kongen kom. Det var vel ikke den nærmeste Vej, men den er aabenbart bleven bestemt af Hensynet til at udbytte Underholdet i flere Egne. Den hele Vejstrækning udgjorde omtrent 33 Mile, eller maaske lidt mere, thi Hofsinderne skulde ikke overnatte alene i Byerne, men ogsaa enkelte Steder udenfor disse, og det har saaledes ej heller været nogen lang Vejstrækning, der skulde tilbagelægges den enkelte Dag. Rejsen har meget lignet en militær Marche, saaledes som den i øvrigt ogsaa foretoges af Hofsinder ved andre Lejligheder i hin Tid.

Yderligere viser Aarhus Gaards Regnskab, at der ogsaa i Aarhus alt fra den 29. Novbr. det foregaaende Aar havde ligget en Del Hofsinder i Borgeleje. De forlod Aarhus den 24. Januar og er formentlig dragne umiddelbart til Viborg for at samles med de øvrige.

Naar Kongen kom til Viborg, kan ikke nøjagtig angives; thi i Modsætning til Aarhus Gaards Regnskab har Halds Lens Regnskab næsten ingen Datoer anførte. Regnskabet viser kun, at Kongen forblev i Viborg i 13 Nætter, hvad der nogenlunde svarer til den oprindelige Rejseplan, idet Kongen ifølge denne skulde have Underholdet i 11 Nætter af Byen og af forskellige andre Byer og

Lensmænd i Naboegnene, deriblandt af nogle, hvis Afstand fra Viborg var forholdsvis stor, saaledes af Thisted og Nykjøbing Byer, Lenene Lunde paa Mors, Gudumkloster (c. 1¹/₄ Mile S.Ø. for Lemvig), Lundenæs (c. 3 Mile S.Ø. for Ringkjøbing) og det ikke længer tilværende Alling Kloster (c. 1¹/₂ Mile N.Ø. for Silkeborg).

De Stævninger, som var udstædte til at møde for Kongen, giver ej heller nogen Oplysning. De Dage, der nævnes med et bestemt Datum, er den 3., 4., 5. og 6. Febr.; men Kongen kan derfor meget vel være indtruffen tidligere. De fleste af de mange Stævninger fastsætter ingen bestemt Mødetid. De lyder paa, at de paagældende skal møde f. Eks. den førstkommende Torsdag; Stævningskrivelserne er i Kancelliets Kopibog indførte i Udtog uden Datum, og det kan saaledes ikke sikkert siges, hvilken Dag der skulde være Mødedagen. Samtidig med Stævningerne til at møde i Viborg synes der at være udgaaet Stævninger til at møde andre Steder, især i Aalborg og Aarhus, blot med den løse Tidsbestemmelse »naar Kongen kom did« eller lignende. Nogle Stævninger har endog en endnu ubestemtere Angivelse af Tiden, saasom at der skulde gives Møde »om otte Dage, hvor Kongen da var«. I en samtidig Stævning er Mødestedet ansat at skulle være Lemvig, skønt det maaske kunde være tvivlsomt, om Kongen kom til Lemvig paa den her omhandlede Rejse.

Derimod viser et Forlig, som blev indgaaet for Kongen, at han har været i Viborg og holdt Retterting dér den 1. Febr.¹⁾

Det var i det 16. Aarhundrede en almindelig Skik, naar en Konge eller Fyrste nærmede sig et Sted, hvor han agtede at tage Ophold, at de paa Stedet værende

¹⁾ D. Mag. 4. I. 159.

fornemste Personer og Hoffolk drog ham i Møde og tog imod ham et Stykke Vej udenfor Stedet. Dette maa forudsættes ogsaa at have foregaaet her; men til en festligere Modtagelse med Udsmykning af Byen, som den nu til Dags ofte sker, er der intet Spor.

Kongen maa være dragen ind i, hvad der i Halds Lens Regnskab er kaldt Kongens Gaard i Viborg. Det ses desuden af samme, at Raadhuset er taget i Brug, og, som det ofte skete, maa vistnok en Del af Hoffolkene have faaet tildelt Herberg hos Byens Borgere, medens Underholdet leveredes alle fra eller paa Kongens Gaard.

Det, der kaldes saaledes, var det fordums Vor Frue eller Marie Kloster, der laa tæt ved Domkirken, Øst og S.Ø. for denne. Det var blevet nedlagt som Kloster c. 1440, derefter benyttet til Boliger for Medlemmer af Domkapitlet og tillige med den nærliggende Bygning, hvor de katolske Bisper boede, naar de ikke opholdt sig paa Hald, og som fandtes hvor det senere Domhus laa, kommet i Kronens Besiddelse ved Reformationen¹⁾.

Kongen, der i sin Regeringstid allerede flere Gange havde været i Viborg²⁾, havde endnu ikke taget nogen endelig Bestemmelse med de nævnte Bygninger, men synes at have villet beholde dem til eget Brug³⁾. Foruden Halds Lens Regnskab haves der Brudstykker af Regnskaber for samme Len fra 1541, 1542 og 1544, og det sidste viser, at der ogsaa da er udført Byggearbejder paa Gaarden under Mester Morten (Bussarts) Ledelse. Disse synes ikke at have ført til noget tilfredsstillende Resultat; thi der blev atter 1546 foretaget forskellige

1) Se nærmere herom Heise, Dipl. vibergense; Ursin, Stiftstaden Viborg, 13, 145.

2) Saaledes 1535, 1536, 1537, 1540, 1542, 1545.

Først 1558 blev der tildelt den protestantiske Biskop eller Superintendent Bolig i det fordums Kloster (Heise, l. c. 324).

Arbejder, der strakte sig fra Slutningen af Maj til henimod Slutningen af August. Lensregnskabet 1545—46 har Udgifterne hertil specificerede.

Morten Bussart var den af Christian III i den største Del af hans Regeringstid mest benyttede Bygmester. Han maa vistnok tidlig have været i de danske Kongers Tjeneste, da det betingedes ved den Kontrakt, som blev indgaaet den 23. Decbr. 1523 mellem Kjøbenhavns Forsvarer, Herr Henrik Gøye, og Danmarks Rigsraad i Anledning af Stadens Overgivelse, at Morten Bussart, som da kaldes Stenhugger, ikke maatte berøves den Gaard, han beboede i Staden. Han forlenedes 1529 med Slingerup Kloster; men udførte vedblivende adskillige Arbejder rundt om i Landet. Han nævnes saaledes 1545 i Viborg i Anledning af en Vandmølles Flytning¹⁾, og han vil blive nævnt i det følgende angaaende Byggearbejder i Aarhus.

Medens Christian III opholdt sig i Viborg, skænkede han Byen en ret betydelig Gave, idet han den 10. Febr. gav al Kronens Part af Kvægtienden i Rinds, Gislum, Nørlyng og Aars Herreder til Byens almindelige Hospital, der fandtes i det tidligere Graabrødre Kloster, som han Aaret i Forvejen havde skænket Byen²⁾.

Den næste Dag skænkede Kongen Hospitalsforstanderne i Aalborg, der ofte havde Ærinde i Viborg, særlig ved Landstinget dør, et Hus, som hørte til Viborg Sct. Hans Kloster, da de, naar de tidligere var komne til Byen, havde dyrt maattet betale deres Ophold og Underhold i det almindelige Hospital. Samme Dag udstedte Kongen et Brev, ved hvilket det tillodes Borgerne i Vi-

¹⁾ Heise, l. c. 248. — Morten Bussart har sandsynligt ophørt at arbejde c. 1550, da en anden Bygmester fortrinsvis anvendtes senere, og han antages at være død c. 1553, da han ikke findes nævnt efter dette Aar.

²⁾ Hofman, Fundationer, III, 303; jvf. D. Kancellireg. 276, Anm. 3.

borg at handle med fremmede Købmænd i alle Købstæder og overhovedet overalt i Danmark.

Det meste af Kongens Tid maa dog være bleven optagen af Retssagerne, af hvilke de fleste som sædvanlig angik Ejendomstrætter, nogle faa Drab, Falsk, brudt Ægteskabsløfte m. m.¹⁾.

Forskellige Ansøgere havde ogsaa indfundet sig, og nogles Ønsker eller Begæringer om Forleninger m. v. ses at være blevne opfyldte. Erik Skram forlenedes med Holstebro Gaard den 10. Febr. frit som Landsdommer, og den forhenværende Biskop i Ribe, Oluf Munk, der vedblivende indtog en betydelig Stilling, nu som en rig, verdslig Stormand og fra 1542 atter indsat i Rigsraadet, fik samme Dag en Del af det Pant, han havde i Sct. Hans Kloster i Horsens, overflyttet til Ørslev Kloster og nogle Gaarde, som han da blev forlenet med. Magister Niels Friis, en ældre Halvbroder til den forhenværende Biskop i Viborg, Jørgen Friis, fik tildelt den saakaldte Præstegaard i Nykjøbing p. M. Udfærdigelsen herom er dateret den 12. Febr., skønt Kongen vistnok da havde forladt Viborg.

Det er ikke store Udgifter, som findes i Halds Lens Regnskab angaaende Kongens Ophold i Viborg, da Kongen og hans Følge som foran nævnt hovedsagelig fik Underholdet frit af Byen m. fl., og Lenet Hald vistnok har skullet yde tilsvarende uden Godtgørelse for den Tid, Kongen forblev længere i Viborg. Der findes kun opført Udgifter til Vin, Øl, Krydderier og forskellig andet, men i en temmelig beskednen Mængde. Der købtes saaledes af Drikkevarer kun 8 Amer Vin, 1 Td. Hamborger Øl og af

---

¹⁾ En Rettertingsdom, afsagt ved denne Lejlighed, findes i Vede Simonsen, Bidrag til Odense Byes Hist. II, 2 S. 34.

dansk Øl $1\frac{1}{2}$ Læst og 1 Td.¹⁾. Den hele Udgift var $111\frac{1}{2}$ Dlr., $181\frac{1}{2}$ ₤ 6 Sk. 1 Alb.

Udgifterne i Anledning af Hofvindernes ovenfor nævnte Ophold er ej heller store og frembyder ingen særlig Interesse, undtagen maaske derved, at Dyrtiden synes at have begyndt at lade sig mærke, idet en Udgiftspost for 52 Læs Hø andrager 49 Dlr.

Under Kongens Ophold i Viborg blev der fastsat en ny Plan for hans videre Rejse. Ifølge denne vilde han forlade Viborg den 11. Febr. og rejse til Vitskøl Kloster (det nuværende Bjørnsholm), hvor Abbeden skulde yde Ophold og Underhold, den 13. til Nibe, hvor Lensmanden paa Aalborghus skulde yde tilsvarende, og derpaa den 14. til Aalborg, hvor dels Byen, dels Hjørring, Sæby og Skagen, dels forskellige Lensmænd ligesom i Viborg skulde yde Underholdet. Den 22. vilde Kongen efter Rejseplanen drage videre.

I Vitskøl maa der være holdt Retterting, da en Stævning er udgaaet til Møde i Klosteret til nogle Mænd, der var sigtede for at have jaget paa Klosterets Grund.

I Aalborg har Kongen vistnok beskæftiget sig noget med Bygningsforetagender paa Aalborghus, hvor han efter al Sandsynlighed har haft Ophold. Allerede i Frederik I's Tid havde Erkendelsen af, at Middelalderens Mure i Befæstningerne ikke formaaede at holde tilstrækkelig Stand overfor den da nyere Slags Skyts, trængt noget igennem, og man havde begyndt at forbedre Be-

---

1) En Ame indeholdt den Gang 160 Potter, en Td. Øl 120 og en Læst Øl var 12 Td. — Blandt Krydderier og andre Madvarer findes baade her og i Lensregnskabet 1544 nævnt indkøbt smaa Mængder af Spanskgrønt. Dette har sandsynligvis dog været bestemt til et Lægemedel for Hestene, idet Spanskgrønt nævnes som Del af et saadant i en omtrent samtidig Dyrlægebog (Hjelmstjerne Kv. Nr. 1585) og i Rtm. Rgsk. 1546, 71.

fæstningerne herhjemme ved Anlæg af Jordvolde; men om der end var blevet udrettet noget i saa Henseende ved enkelte Byer, var der ved de kongelige Slotte næppe udrettet synderligt (medens derimod Bispen i Viborg, Jørgen Friis, havde fra ca. 1528 befæstet Ny-Hald næsten alene med Jordvolde). Det blev derfor især Christian III, som kom til at tage sig af Befæstningssagen, og i hans Tid opførtes flere Steder, baade ved Byer og Slotte, Værker, som dels byggedes fra nyt af og dels var Forbedringer af ældre Værker, alt efter som Kundskaben til Krigsbygningskunstens Fremskridt udvidedes. Til de Slotte, hvis Værker Kongen saaledes skænkede en Del Opmærksomhed, hørte Aalborghus. 1539 havde Kongen begyndt at bygge et nyt Slot i Stedet for det paa et andet Sted liggende ældre¹⁾. 1543 nævnes Bygning af en Vold ved Slottet, og i Aarene 1545 flg. tales om Afgivelse af Jordstykker i Anledning af Slottets Befæstning. Et af de Breve, der er indført i Kancelliets Tegnelser 1546 paa den Rejse, Kongen foretog, angaar netop saadant, og det kan saaledes næppe betvivles, at Kongen, medens han var i Aalborg, har beskæftiget sig med Slottets Befæstning.

Mange Stævninger var udstedte til at møde for Kongen under hans Ophold i Aalborg, og ligesom i Viborg maa derfor en stor Del af hans Tid have været optagen af Retsplejen. Sagerne angik hovedsagelig ligesom i Viborg Ejendom, Arv og lignende, nogle faa ogsaa andre Ting, saasom Gæld, Vold, ikke opfyldte Forpligtelser m. m. To af de da afsagte Domme kendes. Den ene, der er dateret 22. Febr., afgjorde en Tvist om, hvorvidt Thisted Bys Øvrighed eller Kongens Sekretær Korfits

---

¹⁾ Jvf. om Beliggenheden af det ældre Slot Wulff, Aalborg før og nu, Aalborg 1883, 35.

Ulfeld i hans Egenskab af Provst for Thyholm skulde gennemgaa Thisted Kirkes Regnskab¹⁾; den anden angik en Ejendomstrætte og formenes dateret den 26. Febr., men Datoen er dog snarere den 24.²⁾.

Medens Kongen var i Aalborg, udstedte han nogle Forordninger til bedste for Nørrejyland og Aalborg, nemlig en Forordning dels om Maaling af Jorder (»Markerebning«), samt om Tingsvidner, saaledes at der bestemtes for Nørrejyland, hvad der i denne Henseende alt var Sædvane i Fyen, dels om Sandemænds Bøder, endvidere en Forordning om Fiskeri i Limfjord³⁾. Begge udfærdigedes Søndag den 21. Febr., og samme Dag gav Kongen Aalborg en ny Stadsret og Privilegier, ved hvilken de af tidligere Konger givne ændredes noget⁴⁾.

Som Medundertegnede af det første Aktstykke findes vistnok nævnt alle de Rigsraader, som fulgte med Kongen, og Landsdommerne i Nørrejyland. Med Undtagelse af to Raader, der uden Hensyn til de Landsdele, hvor de hørte hjemme, i Reglen maatte være til Stede, hvor Kongen var, nemlig Kongens Kansler Johan Friis og Rigskansleren Antonius Bryske, synes de øvrige Raader alle at have været hjemmehørende i Jylland eller særlig at have været knyttede til samme, saaledes at der ved Valget netop af dem synes at fremtræde et baade med Hensyn til Sagerne og til deres egne Personer meget praktisk Hensyn. De øvrige Raader var nemlig Rigs-

1) Ny kirkehistoriske Samlinger, VI, 247 flg.

2) Kolderup-Rosenvinge, Gle. danske Domme, I, 86 flg. Jvf. Anm. 12 S. 90. Datoen den 26. Febr. synes ej heller at kunne stemme, med hvad der i det følgende vil blive meddelt om Kongens videre Rejse.

3) Krag og Stephanius, Christian III's Historie, II, 171 flg.

4) Kolderup-Rosenvinge, Gle. danske Love, V, S. XXXX flg. og 278 flg.

marsken Erik Banner til Asdal, den forhenværende Biskop Herr Jørgen Friis til Krattrup, Knud (Pedersen) Gyldenstjerne til Tim, Herr Otte Krumpen til Højbygaard, Peder Ebbesen (Galt) til Tyrrestrup og den foran nævnte, forhenværende Biskop Oluf Munk til Palsgaard. Alle disse findes saaledes skrevne til jydsk Ejdendomme, undtagen Herr Otte Krumpen; men denne var da Lensmand paa Hald. De fleste andre havde ogsaa, foruden forskellige mindre Len, hvoriblandt enkelte Klostre, store Len i Jylland, Erik Banner saaledes Kalø, Peder Ebbesen Aarhus Gaard, Oluf Munk Skivehus og Lundenæs. Landsdommerne var Erik Skram til Tjele, Jens Thomesen (Sehested) til Holmgaard (Nørre Holmgaard) og Jens Mogensen (Hvide) til Sinding Gaard¹⁾. Flere, ikke navngivne, gode Mænd havde tillige været til Stede, og blandt dem maa vistnok have været Lensmanden paa Aalborg-hus, tillige Stiftslensmand²⁾, Axel Juul.

Ifølge den foran nævnte, forandrede Rejseplan skulde Kongen have forladt Aalborg den 22. Febr. og da overnattet i Rold, den 23. og 24. have været i Hobro, den 25. og 26. i Randers, hvornæst han skulde have rejst til Kalø og først være ankommen til Aarhus den 1. Marts.

Denne Plan maa dog være fravegen; thi som foran nævnt synes der afsagt en Rettertingsdom i Aalborg den 24., og Kongen kan altsaa ikke godt have begyndt at rejse videre før samme Dag, og ifølge Lensregnskabet

1) Se om Landsdommerne i Jylland Heise, Dipl. vibergense, S. XXXIX flg.

2) Stiftslensmændene skulde i vedkommende Stift føre Tilsyn med den rette Anvendelse af Kirkernes Indtægter, oppebære Kongetienden og i det Hele varetage Gejstlighedens administrative Sager ved Siden af den rent gejstlige Superintendent, samt i Forbindelse med denne paasé, at der i hver Købstad fandtes en Skole.

for Aarhus Gaard maa det formodes, at Kongen alt er indtruffen her den 27. I alt Fald er denne Dato indført i Regnskabet for Ankomsten af alle Kongens, Kancelliernes og Hofsindernes m. fl.s Heste og saaledes er vel ogsaa Kongen og de Herrer m. fl., som Hestene tilhørte, indtrufne. I Randers, til Møde i hvilken By Stævninger var udgaaede, maa der vistnok have været en Dags Ophold, medens Rejsen til Kalø og Opholdet dør synes fravegne.

Allerede medens Kongen endnu opholdt sig i Viborg, var dog Dronningen kommen til Aarhus Gaard. Ifølge Lensregnskabet var hun indtruffen dør den 7. Febr., rejste derpaa bort den 11., kom igen den 17. og forblev derefter paa Gaarden og oppebiede Kongens Ankomst.

Hvad der kaldtes Aarhus Gaard, havde tidligere været de katolske Biskoppers Gaard, og den var saaledes først kommen i Kronens Besiddelse ved Reformationen, da Bispegodset blev inddraget. Den var tillige blevet Sæde for en Lensmand, og den første, som Lenet med sit da store Tilliggende af 7 Herreder¹⁾ var blevet overdraget, var den foran nævnte Peder Ebbesen (Galt), som tillige var Stiftslensmand. Selve Gaarden laa umiddelbart Nord for Domkirken, mellem den nuværende Mejlgade (Middelgade), Rosengade og det Stræde, som i Flugt med Domkirkens Vestende fra Store Torv fører hen til Rosengade, og den synes saaledes at have indbefattet omtrent de Grunde, der nu indtages af Raadhuset, Provsteboligen, Banken og Hotel Cimbria²⁾.

Det fremgaar af Lensregnskabet, at Dronningen kun havde et ringe Følge med sig. Sammen med hende

1) Hasle, Vester Lisbjerg, Støvring, Onsild, Nørre Hald, Hads og Ning.

2) Jvf. D. Atlas IV, 66, 90 flg.

synes der kun at være komne hendes Datter Anna, som da gik i sit fjortende Aar, nogle af de Adelsdamer, der hørte til hendes daglige Omgivelser («Jomfrukammeret»), nogle faa Hofsinder og Tyender.

Lensregnskabet optæller de Vogne, som indtraf med Dronningen. De var ikke talrige, bortsét fra de Ægtvogne, der kan have været benyttede til Transport af Gods og selvfølgelig ikke er nævnte i Regnskabet. De var nemlig Frøkenens firspændte Karm eller Vogn, i hvilken Dronningen vistnok har kørt sammen med Datteren, Jomfruernes Karm eller Vogn, ligeledes firspændt, en graa Vogn med 2 Heste, formodentlig benyttet af de kvindelige Tyender, og en Rustvogn med 6 Heste. Hofsinderne m. fl. synes at have redet, men havde dog hver kun faa Heste, 3, 2 eller 1. I Følget fandtes endvidere en bereden Smed, idet en saadan selvfølgelig ikke godt kunde undværes paa en Rejse. En hvid Vallak, som særlig nævnes, maa vistnok have været bestemt til Ridebrug for Dronningen.

Snart forøgedes dog Antallet af de fremmede paa Aarhus Gaard, at dømme efter Listerne over, hvem de Heste tilhørte, som efterhaanden indtraf.

Den 20. Febr. kom Kongens Halvbroder Hertug Hans, som da var 25 Aar og ugift, som han i øvrigt forblev det i sin hele Levetid. Sandsynligt er han ikke blot kommen som Gæst, men har ønsket at raadslaa med Kongen om sit Lensforhold i Sønderjylland, hvor han ved Delingen 1544 var kommen i Besiddelse af Haderslev, Tønder og Rendsburg med Tilliggende. Hans Følge var ikke synderlig stort. Lensregnskabet navngiver ikke de enkelte Personer, men anfører kun, at Hesteantallet for Hertugen med Følge var 20. Han havde derhos med sig en seksspændt Fodervogn.

Samme Dag indtraf ogsaa Andreas v. Barby, nogle faa Hofsinder og en Enspænder.

Den 21. Februar indtraf en enkelt Hofsinde, den 22. Hertug Frederik, den senere Kong Frederik II, da kun 11 Aar gammel, og yderligere nogle Hofsinder, der sandsynligt har udgjort hans Følge¹).

Endelig den 27. synes som sagt Kongen at være kommen og sammen med ham de fleste af de Personer af Hofstaten, som fulgte ham paa Rejsen, Rigsraaderne, Kancelliernes Personale o. fl.

Det var da et meget stort Antal Personer, som var kommet til Aarhus, og alle fik deres Underhold paa Aarhus Gaard, medens de sandsynligvis for en stor Del har haft Ophold udenfor denne, i Byen og dens nærmeste Omegn, saasom paa Havreballe Gaard (det nuværende Marselisborg), som da var Ladegaard til Aarhus Gaard.

For Kongen selv findes der i Regnskabet opført som ankomne 64 Heste²). I dette Tal maa der være beregnet ikke blot de Heste, som var bestemte til hans personlige Brug, men ogsaa de Heste, som benyttedes af nogle, ham nærmere tilknyttede underordnede, saasom Kongens

1) Tillige indtraf 1 Hest, tilhørende Kongens Kansler, Johan Friis, men dette antyder næppe, at Kansleren selv er indtruffen.

2) I Lensregnskabet er der for Kongens, Dronningens og Hertug Frederiks Heste ført det Antal Skæpper Havre, som de fik. For alle de øvrige Personer er derimod Hesteantallet ført; men da det fremgaar saa vel af Regnskabet selv, som af andre samtidige Optegnelser, at hver Hest i den Tid i Reglen daglig fik 1 Skp. Havre, maa Antallet af de Skæpper, der fodredes op hvert Døgn, omtrent svare til Hestenes Antal, selv om enkelte af Kongens, Dronningens og Hertug Frederiks Heste muligt af en eller anden Grund har faaet lidt mere eller mindre end 1 Skp. hver i Døgnet. Forskellen i Maaden, paa hvilken Havren er ført, betegner vistnok nærmest Ophold paa eller udenfor Aarhus Gaard. — Hø og Halm er ikke førte i Regnskabet.

Livdrenge, Drabanterne, Staldknægtene, Køkkenpersonalet o. s. v. Tilsvarende gælder de Heste, der er opførte som Dronningens, da 16, og Hertug Frederiks, da 8. For Hertug Hans er der den 27. opført 22 Heste, og for hans Marskalk, Klavs Rantzau, som da ogsaa var kommen til Stede, 6.

Af Rigsraader var der indtruffet de samme, som var med Kongen i Aalborg (se S. 432) med Undtagelse af Oluf Munk¹⁾). Sammen med Raaderne er der i Lensregnskabet ført Rentemester Jørgen Pedersen²⁾) og Herr Kristen Friis, der var en Broder til den forhenværende Biskop, Herr Jørgen Friis, og ligesom denne hørte til den Gren af Friiserne, som i Modsætning til Kansleren, der havde 3 Egern i Vaabnet, ifølge deres Vaaben i Reglen benævnes Skaktavl-Friiserne. Herr Kristen Friis var meget yndet ved Hoffet og findes ofte nævnt ved dets Fester, men har her vistnok kun søgt Kongen i et privat Anliggende, da han atter afrejste efter nogle faa Dages Forløb. Der nævnes endvidere Johan Brockenhuus, sandsynligvis Johan Brockenhuus til Lerbæk, der indtil Aaret i Forvejen havde været Hofsinde, vistnok ogsaa kun havde et privat Ærinde hos Kongen og ej forblev længe i Aarhus. Endvidere findes nu kun til Stede 1 Landsdommer, Jens Thomesen (Sehested). De førte alle mange Heste med til Brug for dem selv og deres Folk, Herr Otte Krumpen saaledes alene 15, flere andre hver 10, de øvrige 5 til 3.

1) Peder Ebbesen staar i Regnskabet stadig under Kongens Ophold opført med Foder til sine Heste paa Kongens Regning, skønt han i Aarhus befandt sig paa sit Lensmandssæde. Dette maa vel bero paa, at han saa længe mere betragtedes som hørende til Kongens Følge end som Lensmand.

2) Jørgen Pedersen nævnes kun som Rentemester i Aarene ved 1546. Den 9. Juni 1546 og derefter nævnes Joakim Bek som Rentemester; dog findes Jørgen Pedersen endnu nævnt med denne Betegnelse 3. Aug. s. A. (D. Mag. 4. I. 204. 224).

Af det danske Kancelli var der ifølge Lensregnskabet nærværende, foruden Kongens Kansler, Henrik Holk, Korfits Knudsen (Ulfeld), Hartvig Bille og Herman Skeel.

Af det tyske Kancelli var kun til Stede, foruden Andreas v. Barby, den senere som udmærket Diplomat og fortrinsvis som Sendebud til de protestantiske Fyrster i Tyskland benyttede Hans Barnekow, der længere frem i Tiden ogsaa blev Rigsraad, og en formentlig mere underordnet Person, maaske Skriver, hvis Navn synes at have været Hensling.

Under Benævnelsen Hofsinder findes der i Regnskabet nævnt en Mængde Personer. Selv om der drages den Skillelinie alene at betragte som saadanne de unge Adelsmænd, som i det Hele kun gjorde Hoftjeneste som en Slags Livvagt og Æresvagt hos de kongelige, var der mange, hvad der stod i Forbindelse med, at, om det end ikke længer var en Nødvendighed, saa havde man dog ikke i Christian III's Tid endnu fraveget den i Middelalderen almindelige og da vel ogsaa nødvendige Skik, at Konger, Fyrster og Stormænd var omgivne af en Skare krigsøvede Adelsmænd, der kunde være et Værn for dem under en hvilken som helst pludselig opstaaende Fare.

I Lensregnskabet findes Navnene anførte, og da de i flere Henseender har Interesse, fremsættes de nedenfor. Hofsinderne i den ovenfor angivne Betydning var, naar tillige de, som var indtrufne tidligere end Kongen, anføres: Bent Bille, Erik Bille, Frans Bille, Hans Bille, Jørgen Bille, gamle Peder Bille, unge Peder Bille, Jakob Brockenhuus, Lave Brock, Eggert Dyre, Kristoffer Eriksen, Knud Gedde, Jakob Glambæk, Morten Gris, Kristoffer Gøye, Jørgen v. d. Hude, Bjørn Kaas, Vyt Kleist, Niels Krabbe, Jesper Krafse, Hans Krassow, Erik Lange, Iver Lunge, Kristoffer Lunge, gamle Iver Lunge, Kristen Munk, Torbern Nielsen (Arenfeldt), Niels Parsberg, Jørgen Prip, Frans

Ratlov, Holger (Ottesen) Rosenkrantz, Jørgen (Ottesen) Rosenkrantz, Erik Rud, Otte Rud, Jakob Sehested, Mikkel Sehested, Gabriel Skenk, Peder Stygge, Arild Ugerup, Gregers Holgersen (Ulfstand), Jørgen Urne, Erik Valkendorf, Jørgen Valkendorf. Alle havde de med sig, ligesom i øvrigt Kancellipersonalet, temmelig mange Heste, Holger Rosenkrantz og Johan Friis 10, Erik Rud 8, mange 4 eller 5, de øvrige 2 eller 3, derhos Staldknægte og Drengene.

Mange Betragtninger fremkaldes af disse Navne; men at fremsætte dem alle her vilde føre for vidt. Nogle faa vil der dog maaske kunne fremdrages.

Det vil saaledes straks ses, at der kun er faa Hof-sinder med ikke danske Navne. Længere frem i Aarhundredet blev det anderledes; men Christian III omgav sig stedse fortrinsvis kun med danske.

Det ses ogsaa let, at Hof-sinderne i det Hele hørte til de mest ansete Ætter, hvad der var en naturlig Følge af Attraaen efter de mange Fordele, Stillingen som Hof-sinde førte med sig, medens paa den anden Side Kongen i den daglige Omgang med Hof-sinderne selv kunde iagt-tage, hvem der var de mest egnede til at fremdrages til fremtidig større Stillinger. Der mangler vel Navne hørende til enkelte meget ansete Slægter, skønt der her findes Navne paa ikke mindre end 43 Hof-sinder; men det maa erindres, at disse langtfra var alle dem, som var i Hoftjenesten. En Del havde Ærinde andetsteds eller havde Orlov. Enkelte, som her ikke er nævnte, ankom ogsaa for kort Tid og rejste atter bort, sandsynligt i særlige Ærinder.

Nogle af de ovenfor nævnte hørte til de overordnede i Hofstillingen. Holger (Ottesen) Rosenkrantz var da Hofmarskalk, Jakob Brockenhuus var formentlig Mundskænk. Den daværende Køgemester var Jørgen Kremon

Rantzau. Han kom ogsaa til Aarhus Gaard, men først, ligesom Staldmesteren Johan Gøswin, længe efter at Kongen var kommen.

Mange af de oven for nævnte Hofsinder udmærkede sig i Tidens Løb, da de blev ældre, saa at de flestes Navne endnu er ret vel bekendte. Ikke faa opnaaede Stillinger som højt betroede Udsendinge til fremmede Lande eller som Lensmænd i Rigernes store Len. Enkelte blev Rigsraader. Ikke faa erhvervede ved Arv eller Ægteskab Gaard og Gods og blev i høj Grad ansete og indflydelsesrige. I større eller mindre Stillinger gjorde en stor Del god Tjeneste i Frederik II's Krige, navnlig i Syvaarskrigen, og det var et ikke ganske ringe Antal af dem, der da fornøjeligt var samlede paa Aarhus Gaard, som i hin Krig fandt Døden under Fanerne eller Flaget, blev saarede eller maatte underkaste sig et strengt og langvarigt Fangenskab. Nogle enkelte er der vel ogsaa, hvis Navne omtrent ganske er gaaede i Forglemmelse, fordi det ikke faldt i deres Lod, hvor god Begyndelsen end havde været, at opnaa nogen stor Stilling eller at udmærke sig paa en eller anden Maade. For en enkelt Hofsinde (Jørgen v. d. Hude) blev Afslutningen ved Kongens Naade Ophold og Underhold for Livstid paa et Slot og og senere i et Kloster, da han formodentlig hverken ejede Gods eller Gaard.

Under Betegnelsen Hofsinder findes der derhos opført i Regnskabet forskellige Personer i noget lavere Stillinger. Der nævnes Klavs (Fontein) Dørknægt, hvis Bestillingsbetegnelse dog ikke udelukker, at han maa have været en ret betroet eller anset Person. Medens det ellers kun var Stormænd, som det betroedes at staa inde for Rigtigheden af, hvad de paa Kongens Vegne forlangte udfærdiget af Kancellierne, eller at være »Relator«, som det kaldtes, ses, at det samme undertiden

har været betroet Klavs Dørknægt¹⁾. Han forlenedes senere med Farum Gaard, blev Kongens Herold og forlenedes som saadan 1561 med Rønnebæksholm paa Livstid i Stedet for Farum Gaard. Foruden ham nævnes en Knud Alfsen eller Alsing, der maa have indtaget en temmelig underordnet Stilling, da han 1556 ses at være bleven Enspænder. Han forekommer blandt dem af Kongens Folk, som var med i Ditmarskerkrigen. Af de faa andre navngivne kan fremdrages fire Personer, hvis Navne synes at have været Boldewin, Heckhus, Sach og Jakob Høyer. I Registret i D. Mag. 4. I. findes de tre første betegnede som Anførere for Krigsfolk. Snarere have de dog vistnok haft eller skullet have underordnede Befalingsmænds-Stillinger blandt Kongens Drabanter. Boldewin var, som det synes, kort Tid i Forvejen i Aalborg, eller han blev her i Aarhus antagen som Landsknægt i Kongens Tjeneste²⁾. Noget senere synes ogsaa indtruffet en Oluf Calips, hvis Navn forekommer i Syvaarskrigens Historie. Han blev adlet 1550 og deltog sammen med Mogens Svale i Toget til Vester-götland 1568. Sammen med Hofsinderne i Aarhus nævnes ogsaa en Kvinde, Fru Maren Skenk, der sandsynligt har haft en eller anden Bestilling i Jomfrukamret. Hun forblev dog kun i Aarhus nogle faa Dage. Tanken henledes paa, om det muligt ikke kunde være hende, der er ment, skønt hun var adelig, hvad Fruebetegnelsen antyder, naar Dronningen, dog rigtignok først den 2. Maj, da hun havde forladt Aarhus, skrev til Kongen, at hun havde haft sin Søn Johan (født 25. Marts det foregaaende Aar) hos sig, og at denne havde faaet en anden Amme,

¹⁾ Saaledes ved Skrivelse 1545 i D. Mag. 4. I. 125, 1546 i D. Mag. 4. I. 201.

²⁾ D. Mag. 4. I. 191. I Rentemesterregnskabet for 1546, 48 b, nævnes han som Enspænder.

da den forrige Amme ikke vilde være hos ham eller ikke passede ham ret (»nicht für ihn sein wolt«)¹⁾. Der nævnes ogsaa en Person, hvis Navn synes at være Dunecker, vistnok en fremmed.

Med Kongen indtraf tillige flere af Enspænderne, med hvilket Udtryk der den Gang betegnedes en Gruppe af Personer, der i Hoftjenesten i Fredstid i Almindelighed anvendtes som Budbringere med vigtige Breve, især til fremmede Lande og under Forhold, hvor Postforsendelse ikke godt kunde benyttes, og naar en Repræsentation af Kongen ikke var fornøden. I Krigstid gjorde de ligesom Hofsinderne Tjeneste i Hoffanen. Der kunde vel undertiden findes nogle Adelsmænd iblandt dem; men i Reglen var de kun at betragte som en Slags bedre stillede hvervede, og deres Navne, for saa vidt som de kendes, viser, at de fleste var Udlændinge, især tyske.

I Lensregnskabet for Aarhus Gaard er der flere Personer, som er stillede sammen med Enspænderne, skønt de ikke henhørte til denne Gruppe. Der nævnes saaledes Drabanthøvedsmanden Antonius v. Oldenburg, der alt var kommen i Kongens Tjeneste som saadan 1539 og forblev i samme Stilling til noget ind i Frederik II's Tid, Henrik Rustmester, der ene eller selvanden forestod Kongens Rustkammer med dets Beholdning af Harnisker, Vaaben og Hesteudstyring²⁾, derhos den alt foran nævnte Mester Morten Bygmester. Hans Tilstedeværelse paa Aarhus Gaard maa antages at have staaet i Forbindelse med Planer angaaende en Ombygning af Aarhus Domkirkes Spir, foruden muligt flere Byggeforetagender. Ved Udgangen af Aaret 1546 befaledes det Morten Bussart at være i Aarhus og forestaa Arbejdet, naar Domkapitlet

¹⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, I. 70.

²⁾ Se om de kongelige Rustkamre »Vort Forsvar« Nr. 535 flg.

lod Spiret fornye. Hans Stygge, der var Lensmand paa Skanderborg og Silkeborg, befaledes det samtidig at levere en Del Tømmer dertil.

Med Kongen indtraf ogsaa nogle faa af Kongens Jægere, Trompetere og Ridebud, den kongelige Berider Jeronimus, endvidere nogle Haandværkere, 2 Smedde, 1 Fjermager og vistnok ogsaa 1 Sadelmager.

Køretøjernes Antal forøgedes med, hvad der findes kaldt »den liden Vogn«, en Falkonet, en Doktorvogn og en Vogn, som Henrik Rustmester havde. De var hver især forspændte med 2 Heste.

Det kunde ligge nær at formode, at Kongen førte en Falkonet med sig som en Sikkerhedsforanstaltning. Dette har dog næppe været Tilfældet. Falkonetten har snarest været bestemt til Jagt paa Svaner, som det udtrykkelig siges om to smaa Falkonetter med Fyrlaase, som det 1557 befaledes Lensmanden i Nyborg at sende til Kongen. Skønt Christian III ellers ikke synes at have været nogen saadan ivrig Jæger som Frederik II, maa Falkonetten dog have været benyttet en Del paa Rejsen; thi der blev købt Bøssekrudt til den i Aalborg, samt vistnok ogsaa i Viborg og Randers, derhos Papir til Patroner.

Tilstedeværelsen af Doktorvognen peger hen paa, at en Læge har fulgt med Kongen. Hans Navn findes ikke i Regnskaberne, og det er altsaa uvist, hvem han var.

Det kan næppe heller have været anderledes, end at der fulgte en Præst med Kongen; men ogsaa dennes Navn mangler i Regnskaberne. Sandsynligt har det været den foran omtalte Dr. Nicolaus Krage. I alt Fald skrev Dronningen den 2. Maj til Kongen, at hun, da han havde Dr. Nicolaus hos sig, bad ham om snarest at faa sendt sin Prædikant, Magister Paulus. Dog fremgaar

af Rentemesterregnskabet, at Mester Povl modtog en Sum i Aarhus d. 4. Marts¹⁾.

Allerede længe, inden Kongen kom, var der indtruffet 5 Muler. Der var i den Tid en Del Bestræbelser for at faa disse Dyr benyttede her i Landet, og der fandtes jævnlig nogle, tilhørende Kongen.

Det var saaledes i alt en meget betydelig Hofstat, der var samlet i Aarhus. Hvormange Personer, der fandtes i den, kan ikke opgøres, da Regnskabet ikke indeholder noget, hvoraf Tallet lader sig beregne nogenlunde nøjagtig. Kun Hestenes Antal kan omtrentlig ses, og dette udgjorde, da Kongen var indtruffet, i alt c. 430, foruden de 5 Muler. Sandsynligt har Personernes Antal omtrent været det samme, thi i Almindelighed havde enhver Hofsinde med 4 eller 5 Heste som Følge 2 Svende eller Karle, 1 Smaadrenge og 1 Stalddrenge.

Ligesom i Viborg og Aalborg har Kongens Tid under Opholdet i Aarhus været optaget af Retssager omtrent af samme Art som i de to først nævnte Byer. Der er dog ikke særlig Anledning til at omtale dem her.

Derimod bør vistnok nogle af de Kongebreve, der blev udfærdigede under Kongens Ophold i Aarhus, ikke forbigaaes.

De første Breve, som udgik fra Aarhus, er daterede den 3. Marts. De var et Brev til Morten Luther, hvis Død (d. 18. Febr.) man endnu ikke havde erfaret her, et Brev til Bugenhagen og et til Øvrigheden i Flensborg om Opførelsen af en ny Mønt.

De Breve, der udfærdigedes i de nærmest paa-

---

¹⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, I. 71; Rtm. Rgsk. 1546, 41 b. — Se om Dr. Nicolaus Krag (eller Krage) Ny kirkehistoriske Samlinger, IV. 45 flg. — Magister Paulus maa være Paulus Noviomagus, der 1545 var bleven ansat som Hofprædikant, var til Stede ved Kongens Dødsleje og levede til 1571.

følgende Dage, angik især forskellige Forleninger. Den foran nævnte Jørgen Prip og hans Hustru tilforlenedes saaledes Pandum Gaard, der tidligere havde hørt til Vit-skøl Kloster, og Provstiet i Odense tildeltes Antonius Bryske, samtidig med at det bestemtes, at dette Provsti stedse skulde have af den, der var Rigets Kansler. Den 7. Marts udstedtes ogsaa et kongeligt Beskærmelsesbrev for Helligaandshospitalet i Aalborg.

En større Interesse har flere Kongebreve, der udstedtes længere henne i Maaneden, samt i April, og for en Del synes fremgaaede af Kongens egne Iagttagelser paa hans Rejse.

Det var, som alt nævnt, et meget slemt Aar med stærk Vinterkulde og Dyrtid. Hermed stod det i nær Forbindelse, at mange Tiggere og Løsgængere strejfede om i Landet. Der var ogsaa hist og her i Købstæderne indkvarteret Landsknægte, som ofte havde deres Hustruer og Børn hos sig, og om end Borgerne kun skulde underholde selve Soldaterne, fik disse dog ikke altid, hvad der rettelig tilkom dem, enten fordi de mødte Uvillie hos Borgerne, eller disse var altfor fattige. Dette førte da til, at Soldaterne hyppig strejfede om i Byernes Omegn for at opdrive de fornødne Underholdsmidler, og de slettere iblandt dem optraadte da stundom paa Landet ligefrem som Røvere og Ransmænd. Uordenerne var gaaede saa vidt, at det i Januar s. A. ved Brev til Fyens Landsting var blevet tilladt Bønderne at ringe med Kirkeklokkerne og forsamle sig for at paagribe de Landsknægte og andre, der gjorde dem Overlast, og afgive dem som Fanger til de kongelige Lensmænd. Ved et Brev, der fra Aarhus den 21. Marts sendtes ud til Lensmændene i Rigets store Len, paalagdes det dem paa det strengeste at sørge for, at de kongelige Forordninger imod Løsgængernes og Betlernes Omstrejfen, hvilken Kongen selv

havde iagttaget, skete Fyldest. I det samme Brev optoges ogsaa Befalinger til dem angaaende, at der skaffedes Korn til Udsæd hos Bønderne, hvor saadant manglede, og angaaende Foranstaltninger til at forhindre, at adskillige Kirker og Præstegaarde paa Landet forfaldt.

Den 27. Marts befalede Kongen, at syge Kvinder, som havde ført et løsagtigt Levnet og led af Kopper, Fransoser eller anden Sygdom, ikke mere maatte optages i Hospitalerne, og dette skulde forkyndes fra Prædikestolene baade i Byerne og paa Landet, for at Kvinderne kunde vide at tage sig i Vare for løsagtigt Levnet.

Det skyldes vist ogsaa Kongens egen Iagttagelse, at det den 28. Marts befalede Øvrigheden i Aarhus, at alle Gaarde, Huse, Stalde og Boder dør i Byen skulde forsynes med Tegtag. En lignende Befaling var vel alt tidligere udfærdiget til nogle Købstæder, saaledes til Viborg 1496, til Odense 1528, men ikke faa stod tilbage, eller Befalingen havde ikke nyttet synderligt. For Aalborg udstedtes eller gentoges en lignende Bestemmelse saaledes 1556, for Viborg 1569¹⁾. Kongens Tilstedeværelse har vel ogsaa haft nogen Indflydelse paa, at der den 4. April indgik den Byskat, som var forfalden for Aarhus til Mortensdag 1545; thi der kunde baade da og senere rundt om i Landet stundom gaa endog adskillige Aar hen, inden saadan Skat kom ind til Rentemesteren.

Det er ikke sandsynligt, at der paa selve Aarhus Gaard har været Plads til den store Mængde af Mennesker og Heste under Kongens Ophold paa Stedet. Rime­ligvis har som foran nævnt en Del baade af Menneskene og Hestene været anbragte hos Borgerne og i Byens

¹⁾ Viborg, 29. Okt. 1496 (Heise, Dipl. vibergense, 107); Odense, 6. April 1528, Fr. I's Reg.; Aalborg, 27. Okt. 1556; Viborg, 19. Maj 1569, Kanc. Brevb. — Se nærmere herom Mejborg, Borgerlige Huse, 29.

Omegn. Dog synes Bepisningen af hele Hofstaten at have fundet Sted paa selve Aarhus Gaard, ligesom Havren til samtlige Heste synes leveret fra Forraadene, der fandtes paa den.

Med Hensyn til det daglige Liv ved Hofstaten giver Lensregnskabet i Forbindelse med andre Optegnelser en Del Oplysninger. Det samlede Indtryk af dem er, at der, temmelig i Modsætning til hvad der fandt Sted under Frederik II og senere, førtes et jævnt og ret tarveligt dagligt Liv, uden Overdaadighed i nogen Retning. Der synes saaledes intet Steds at være Tale om Udpyntning eller Dragning af Salene paa Gaarden, saaledes som det ellers skete ved festlige Lejligheder. Der er heller ikke Spor til, at man har gjort Laan af Husgeraad, Sengetøj og lignende for at fremskaffe det fornødne. Noget maa der vel være laant; men der er intet optegnet derom, saa at Laanene vistnok maa have været Lensmandens og hans Frues private Sag. I Frederik II's Tid og især senere var det almindeligt, at de kongelige Personer paa Rejser førte deres egne, ofte pragtfulde Senge og Sengetøj med sig, og der nævnes da blandt Køretøjerne sær-egne Sengevoogne; men saadanne findes ikke her anførte¹⁾.

Der kan ikke godt tænkes andet, end at der har

---

¹⁾ I Kong Hans' og Dronning Kristines Regnskabsbøger findes undertiden nævnt en Kammervogn (foruden Kammerheste og Kammerdrivere, f. Eks. i D. Mag. 4. I. 77). Man har forment, at dette Udtryk skulde betegne det samme, som senere kaldtes Sengevogn (jvf. Bernhard Olsen, Afh. i Tidsskrift for Kunstindustri 1895, 9, Anm. 3); men Kammervogn betegnede utvivlsomt, i Overensstemmelse med det tilsvarende Ords Betydning i de os nærmest liggende, tyske Lande, den Vogn, i hvilken der medførtes Penge, Værdisager, Dokumenter, Sølvtoj, kostbare Dragter o. lign. (se Schiller og Lübber, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, Bremen 1875—80), hvilket ogsaa stemmer med Forklaringen i Kalkars Ordbog.

været enkelte, mere festlige Maaltider for indbudne eller indtrufne Gæster, Byens Øvrigheds personer o. fl.; men i Lensregnskabet for Aarhus Gaard, hvor der er optegnet for hvert Maaltid, hvad der for Kongens Regning leveredes eller indkøbtes til det, er der intet, som tyder hen paa slige Festligheder. Der findes ej heller som i Halds Lens Regnskab Udgifter til Vin, Krydderier og lignende. I Rentemesterregnskabet findes en Udgift angaaende, at der er sendt til Aarhus til Brug i Fastelavnen 3 Amer Vin og 2 Td. Hamborger Øl. Dette var dog ikke meget. I selve Aarhus Gaards Regnskab nævnes af fremmed Drik kun tysk Øl og dette alene til Kongen, Dronningen og Hertug Hans. Smør synes leveret særlig enten i større Mængde eller maaske af finere Slags til Ridderkokken, det vil sige den Kok, som tilberedte Maden særlig til de kongelige Personer, derhos ogsaa til den Mad, som Hertug Hans, Jomfruerne og Kancellierne fik. Fersk Fisk findes af og til købt for smaa Beløb, saasom højst 6 Mark, i Reglen kun for nogle Skilling og Hvider, og, som det synes alene til de kongelige Personer og Hertug Hans. Et Par Gange er der ogsaa tilsvarende købt Ærter.

Ellers synes alt leveret af, hvad Gaarden med underliggende Len kunde afgive af levende Kreaturer og Fjerkræ, eller af dens Beholdning af saltede, tørrede eller røgede Sager, deriblandt ogsaa saltet Vildt¹⁾.

I Almindelighed anvendtes saa vel til Middagsmaaltidet som til Aftensmaaltidet den samme Slags Mad, og

---

¹⁾ Som Indtægt af Lenet (ydet i Afgift) findes der anført i Regnskabet Rug og Mel, Byg og Malt, Havre, Smør, Honning, Svin, Flæsk, Køer, Øksne, Faar og Lam, Gæs, Salt, salt Fisk, tør Fisk, Humle og Staal, Køkkenfedt, Voks, Tælle og Penge.

Foruden de samme Genstande nævnes i en Liste over, hvad Lenet blev skyldig, ogsaa Faare- og Lammeskind, samt Kohuder.

det regelmæssig saaledes, at der om Søndagen spistes Kød og om Fredagen Fisk til begge Maaltider, dernæst snart en og snart en anden Dag om Ugen ligeledes Fisk og ellers Kød. Nogen Blanding fandt dog Sted, idet der i Reglen paa Køddagene ogsaa frembares lidt Fisk, særlig fersk til de kongelige, og paa Fiskedagene nogle Kødspiser, især Flæsk. Ved hvert Maaltid sattes der mange Slags, enten Kød eller Fisk, paa Bordet, og der er vistnok omtrent fulgt den samme Skik, der findes paabuden i en Hofordning fra Christian II's Tid, og ifølge hvilken der baade ved Middags- og ved Aftensmaaltidet skulde frembæres 6 Retter for Hofsinderne og Jomfruerne og 4 Retter for Hofsindernes Folk. Ved Retter kan der dog 1546 næppe forstaas det samme, som der nu forstaas ved dette Ord; men der maa snarere efter en da nyere Skik forstaas en Samling af ensartede Retter, som Kødspiser, Fiskespiser, Bagværk m. m., der paa én Gang frembares og sattes paa Bordet, hver enkelt Slags i særskilte Fade.

Som Eksempler paa, hvilket stort Forbrug, det enkelte Maaltid krævede, kan anføres, at der Fastelavns Søndag anvendtes til Middagsmaaltidet 1 Td. Vildbrad, 27 Sider Flæsk, 12 Stege (»Brade«) af røget Kokød, 14 røgede Gæs, 120 Høns, 3 ferske Øksenkroppe, 13 ferske Lam, 10 Sider Saltmad (?) (»til Sølt«), 1 Fj. Smør, 2 Kalve, 4 Grise og 21 ferske Gæs, og til Aftensmaaltidet 3 ferske Øksenkroppe, 21½ Sider Flæsk, 30 Høns, 10 ferske Gæs, 10 Lam, 1 Fj. Smør, 2 Kalve og 4 Grise. Til Middagsmaaltidet den paafølgende Fredag anvendtes 1 Td. salt Sild, 1 Td. salt Torsk, ½ Td. Aal, 600 Hvidlinger, 1 Side Flæsk, 2 Fj. 1 Otting Smør, 50 Flyndere og fersk Fisk for 1½ Mark. Til Aftensmaaltidet samme Dag anvendtes 2½ Fj. Smør, 1 Td. salt Torsk, 600 Hvidlinger, ½ Td. Aal og 1 Side Flæsk.

Udgifter til Brød og dansk Øl findes ikke i Regn-

skabet. Muligt skjuler de sig dog under Summaudgiften angaaende Rug og Mel, Byg og Malt.

Spørgsmaalet om, hvorledes Tiden tilbragtes, naar den ikke optoges af Forretningssager, kan selvfølgelig ikke besvares ved Hjælp af Regnskaberne. I den Henseende maa Oplysning søges i andre Optegnelser. Christian III var, da Rejsen i Jylland foregik 1546, 42 Aar gammel. Han havde oplevet meget og indtil sin Tronbestigelse i det Hele haft et meget brydsomt Liv. Han synes i sin Ungdom at have haft Tilbøjelighed til at føre et noget vildt Liv, men han havde ganske forandret sig efter sit Ægteskab, der blev indgaaet, da han kun var 22 Aar. Endnu efter dette var han bleven holdt meget knapt af Faderen, der var ikke indrømmet ham nogen væsentlig Indflydelse paa Rigernes Styring, og paa forskellig Maade var der vist ham Uvenlighed. End ikke ved hans Bryllup var hans Fader til Stede. Efter dennes Død fulgte Grevens Fejde med al sin Uro og Spænding og efter den Gæringen i Tyskland og Vanskelighederne med at holde Danmark fri af Forviklingerne dér, som endnu det foregaaende Efteraar havde tvunget Kongen til at opstille en Hærstyrke i Holsten. Det kan derfor vistnok formodes, at der alt 1546 var blevet en meget alvorlig og religiøs Sindsstemning fremherskende hos ham, og at det vel nok kan passe paa ham allerede da, hvad der berettes om hans Maade at leve paa i hans modnere Alder, at han hver Morgen stod tidlig op og bad længe til Gud, at han førend hvert Maaltid læste i Biblen og Luthers Skrifter, og at han om Aftenen efter Maaltidet fordrev Tiden med historisk Læsning og stundom lod synge gudelige Sange eller Salmer for sig, medens andre legede og spillede¹⁾.

¹⁾ Haandskr. Nye kgl. Saml. Fol. Nr. 578. Glaser, Orationes, Dresden 1594 (Hjelmstjerne, Oct. Nr. 3083).

De sidste Ord antyder, at om Kongen end personlig holdt sig meget for sig selv, saa havde han dog intet imod, at hans Omgivelser ikke førte et saa stille og indadvendt Liv som han selv. Dronningen var da formentlig omtrent kun 33 Aar, Datteren Anna kun 14 og Sønnen Frederik 11, og at Kongen lod den sidste have temmelig megen Frihed, synes denne selv at have udtalt i sine ældre Aar¹⁾). Datteren Anna synes at være bleven strengere opdragen og under Moderens umiddelbare Tilsyn. Hun viste sig senere i sit Liv, da hun var bleven gift med Hertug, senere Kurfyrst August af Sachsen, som en yderst husholderisk, omhyggelig og velvillig Husfrue, der selv bar Nøgleknippet til Husets Gemmer, færdedes i Køkken og Kælder, saa at det endog vakte Anstød hos nogle, selv forestod Landvæsnet paa sine Godser, og for hvem overhovedet intet, der angik hendes Husvæsen, var for ubetydeligt²⁾). Dronningen selv har maaske til Dels haft lignende Egenskaber, idet Hovedtrækket i hendes Karakter synes at have været en stor Tilbøjelighed til at øve Herredømme over sine Omgivelser.

Ungdommen maa dog have gjort sin Ret gældende, og, da Hertug Hans og Hofsinderne var saa temmelig i de unge Aar, kan det næppe have været anderledes, end at Aftenerne paa Aarhus Gaard ofte er henrundne i jævnt fornøjelige Sammenkomster for de unge, med Leg, Dans og Sang, men dog tillige med megen Finhed og Ærbarhed i Omgangstonen, i Modsætning til hvad der da kunde forekomme i adskillige af de sydligere Lande. Det maa ogsaa tages i Betragtning, at Fastelavnen indtraf under Opholdet paa Aarhus Gaard, og at der næppe

1) Se Hofpræsten Christophorus Knoff, Leichpredigt . . . bey . . . Friederich des Andern . . . Begrebnuss, Kbh. 1588.

2) Karl v. Weber, Anna Churfürstinn zu Sachsen, Leipzig 1865.

efter Tidens Skik kan have manglet de med Fastelavnen forbundne Maskeringer og lignende Forlystelser. Fastelavns Mandag opførte Eleverne i Aarhus Skole et Skuespil for Kongen, og Kongen gav derfor Skolemesteren og dem 30 Mark. Noget lignende havde ogsaa fundet Sted under Opholdet i Viborg¹).

Nogen særdeles Pragt med Hensyn til Paaklædningen kan der ikke godt være udfoldet. Hofsinderne var forpligtede til at bære ensartede Dragter, medens Drabantterne bar en anden, ligeledes foreskreven Dragt. Hofsindernes Dragt inden Dørs bestod paa den Tid hovedsagelig af en glatskaaret, temmelig stramt siddende, med vide Ærmer forsynet og kun med faa Udsmykninger ziret Kjortel (nogenlunde lignende hvad der nu kaldes en Jakke), en højhalset, tætsluttende Undertrøje (eller Vest), temmelig snævre Hoser (Benklæder, der omsluttede hele Benet og Foden) og særdeles brednæsede Ankelsko. Til Dragten hørte en smalskygget, rundpullet Hat med en enkelt Fjer. Mændene synes at have baaret svært Fuldskæg²). Farverne i Dragten bestemtes i Reglen hvert Aar. De var ikke skrigende, og Dragten gør Indtryk af at have været smagfuld.

En stærk Tilbøjelighed til at anlægge pragtfulde Klæder, hvilken dog først senere ret kom til Udvikling, fremtraadte vel nok baade hos Mændene og Kvinderne; men den var Kongen imod, og han søgte jævnligen at hemme den. Allerede Aaret derefter, 1547, udgik jo saaledes en Forordning, at ingen maatte bære Gyldenstykke, Blyant, Sølvstykke eller andet Silketøj islaget med Guld eller Sølv, ej heller Bræmmer af ædelt Metal (→slagne Ladt*),

¹) Rtm. Rgsk. 1546, 55, 56.

²) En Tegning af Dragten fra 1543 haves endnu. Den findes givnen i Troels-Lund, Danmarks og Norges Historie etc., IV. 44.

Perler uden paa Hoved- og Halsklæder, Guld- og Sølvsnore til Besætning, uden Kongen, Dronningen, deres Børn og Dronningens Jomfruer, de sidste dog kun for saa vidt Dronningen vilde skænke dem sligt, og de maatte da kun bære det ved Hoffet (»i Gaarden«) og ellers ikke.

Omtrent den 17. Marts afrejste Rigsmarsken, Kongens Kansler, Rigskansleren og de fleste af Raaderne, lidt senere alle Raaderne undtagen selve Lensmanden paa Aarhus Gaard, Peder Ebbesen Galt. En Uges Tid derefter afgik ogsaa omtrent det halve Antal af Hof-sinder og blev forlagte, som det synes, i Borgeleje dels i Aalborg og dels i Viborg eller paa Hald¹⁾.

Kongen afrejste den 8. April til Silkeborg. Hertug Hans var da ogsaa afrejst. Derimod forblev Dronningen og Hertug Frederik tillige med et mindre Antal af Hof-sinder og andre Hoftjenere paa Aarhus Gaard til den 17. April, og dermed var Hoffets Ophold dør endt for den Gang; thi det vedrører ikke dette, at Staldmesteren med omtrent 30 af Kongens Heste og 6 af hans egne, der alle skulde opstaldes indtil videre paa Aarhus Gaard, indtraf nogle Dage før Dronningens Afrejse, ej heller, at en Gesandt fra Polen indtraf den 19. Maj, hvilket bevirkede, at Kongen, Rigsmarsken, det tyske Kancellis Personale, en Del Hof-sinder, Enspændere, Trompetere o. fl. ogsaa kom til Stede paa Aarhus Gaard i nogle faa Dage²⁾.

1) D. Mag. 4. I. 194 flg. — En yderligere Anbringelse i Borgeleje, til Dels af alt fra Aarhus Gaard afgaaede Hof-sinder, til Dels af andre, der var blevne tilbage dør efter Hoffets Afrejse eller indtrufne senere, befaledes ved Pintsetid (D. Mag. 4. I. 218).

2) Af Dateringen paa Breve fra Kongen til Eske Bille fremgaar, at Kongen var paa Timgaard den 16. April, i Lemvig den 18., i Dueholm Kloster den 24. og paa Kokkedal den 1. Maj (Personalh. Saml. p. Papir).

Viborgske Lavsforhold.

Af C. Nyrop.

Midpunktet i Viborgs Lavsforhold er de nedenfor trykte Artikler, som Byens Borgemestere og Raad den 28. Marts 1631 udstædte for Byens samtlige Haandværkerlav. Som det vil blive vist, spillede de endnu en Rolle, da der i Aaret 1800 forhandlede om en ny Ordning af Forholdene paa dette Omraade, og før dem er der kun meget Lidt at tale om, naar det gjælder Viborgske Haandværkerforhold.

Den 19. Juni 1613 havde Kristian IV hævet alle Landets Haandværkerlav. Da de »besværede« Undersaatterne med hvad de skulde have gjort hos dem, forbød Kongen alle Skraaer og al Lavsret. Borgemestere og Raad i de forskjellige Byer skulde fratage Lavene deres Skraaer, Enhver skulde uforment kunne bruge sit Haandværk, blot han aflagde sin Borgered og svarede borgerlig Tyng. Men Lavsaanden var stærkere end som saa. I en ny Forordning af 10. December 1621 maatte Kongen fastslaa, at Mesterne i ethvert Haandværk med Borgemesteres og Raads Betænkende skulde forfatte nogle visse Vilkaar, som saa skulde efterkommes af Haandværkets Mestere og Svende. Her tænkes selvfølgelig paa hvert Haandværk for sig, og vi se da ogsaa, at f. Ex. Københavns Vævere, Snedkere, Bødkere, Skrædere o. s. v. strax efter satte sig i Bevægelse¹⁾.

---

¹⁾ V. A. Secher: Forordninger og Recesser, III, S. 408, 675; C. Nyrop: Træk af dansk Lavsordning S. 23 flg.

Men hvorledes gik det nu i Viborg? Her synes ikke at have været Trang til nogen ny Ordning. Alt har formentlig været ganske roligt i næsten ti Aar, og da der saa kommer en Bevægelse, synes den ikke at stamme fra Haandværkerne. Nej, det er Borgemestere og Raad, der formentlig helt af egen Drift, helt bureaukratisk ordne Forholdene ikke for de enkelte Haandværk, Lav for Lav, men med eet Slag for alle Haandværkerne paa een Gang. De ordnes i sex Grupper, af hvilke de tre blive ret broget sammensatte.

En saadan Ordning vækker nogen Forundring. Zünften, der holdt saa stærkt paa det enkelte Haandværks lavsmæssige Ret, ja endog kunde dele det samme Lav i Partier med forskjellige zünftige Skikke, var med Aarhundredets Begyndelse traadt over Landets Grænser. Og dog raader Magistraten i Viborg paa en saadan Maade over alle Byens Haandværkere, at kun tre af de sex Lav, den deler dem i, bleve rene. Disse tre Lav var Skrædernes, Skomagernes og Vævernes, men saa kom ved Siden af dem Smedenes Lav, Felberedernes Lav og Snedkernes Lav. I Felberedernes Lav maatte Felberederne gaa i Spand sammen med Malere, Buntmagere og Handskemagere; i Smedenes fandtes foruden Guldsmede, Kjedelmede, Grovsmede, Klejnsmede. Knivsmede, Bøssemagere. Sejermagere (d. e. Urmagere). Sværdfe gere og Tinstøbere (d. e. Kandestøbere) endnu Sadelmagere, Remsnidere og Hattemagere, og saa kom endelig Snedkernes Lav, der sammensattes af Snedkere, Svarvere (d. e. Drejere), Hjulmænd, Bødkere, Tømmermænd og Murrkestere.

Det er fuldstændig uzünftigt, men der har sikkert ikke hævet sig en eneste Stemme derimod. Her i Byen, siger Magistraten, »findes faa Embedsfolk af samme Haandværk«. Viborgs Haandværkerliv har kun været lidet udviklet, og dette er i fuld Overensstemmelse med, at der

foreligger saa saare faa Efterretninger om det. For Midlaldrens Vedkommende kan det kun oplyses, at Kong Hans havde givet Byens Skomagere nogle Artikler, som 1514 stadfæstes af Kristiern II. Men at ogsaa andre Haandværk maa have haft Lav, fremgaar deraf, at det 1541 bestemmes, at Hospitalsforstanderen skulde aflægge Regnskab ikke alene for Lensmanden, Superintendenten samt Borgemestere og Raad, men ogsaa for Lavenes Oldermænd¹⁾. Det kan da ogsaa paavises, at f. Ex. Smedene i Viborg eje ganske gamle Lavsskrin²⁾. Men af særlig Betydning er det dog at høre, at Byens Magistrat endnu 1735 maa skrive, at Viborgs Næring »bestaar den største Part udi den Avling, som Indvaanerne nyde af de Byen af Arilds Tid tillagte Markjorder og Ejendomme«³⁾. Der er kun eet industrielt Produkt, der særlig er knyttet til Viborgs Navn, og det er Byens stærke Øl med det ejendommelige Navn Skald. Efter nogle Optegnelser af Lægen Holger Jacobæus paa en Indlandsrejse i 1692 kan dette Øl dog absolut ikke betragtes som noget egentlig godt Øl⁴⁾.

Den Maade, hvorpaa Magistraten optraadte overfor Lavene, viser, at den følte sin Myndighed, og Artiklerne ere da ogsaa helt igjennem fulde af Avtoritet og Disciplin. I Spidsen for hvert Lav stiller Magistraten en Oldermænd, og det paalægges enhver af de saaledes skabte sex Oldermænd at indrette en Bøsse, hvori de Bøder, der idømmes, kunne samles, men Oldermændene maa ikke selv have Nøglerne til Bøsserne. Nøglerne skulle opbevares paa Raadhuset. Og det gjøres Oldermændene

¹⁾ Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 355: Dske Kancelliregistranter, 1535—50, S. 203.

²⁾ Tidsskr. f. Industri, 1901, S. 115.

³⁾ Relationer over Stifternes Tilstand 1736 (Rigsark., 2den Afd.).

⁴⁾ Suhms nye Samlinger III, S. 188.

til Pligt at indrette endnu en Ting; de skulde udi deres Gaard eller Hus finde Plads til et Fængsel, hvori de, der forse sig imod Artiklerne, kunde indsættes »i Hefte«, en Straf, som oftere nævnes. Der er ikke det mindste zünftige Pust i Artiklerne. Der er saaledes ikke Tale om, at Svendene skulde have noget Herberg, som de tilrejsende Svende kunde modtages i og »omskues« fra. De sikkert faa Svende, der kom vandrende til Viborg, skulde »ved Lavets Bud indvises til Mesteren efter walen«, hvilket sikkert vil sige til den Mester, der efter Mesterfortegnelsen stod for Tur¹⁾.

Og disse Artikler holdtes vedlige. De stadfæstedes 1647 af Kristian IV og 1653 af Frederik III²⁾. Men helt uforandrede vedblev Forholdene dog ikke at være. 1666 fik Skomagerne med Borgemestere og Raads Samtykke nogle nye Artikler³⁾, og Viborgs Historieskriver Pastor M. R. Ursin vil vide, at Hattemagerne, der 1631 lagdes til Smedelavet, fra 1670 søgte Lav med Skomagerne⁴⁾, men der findes Intet herom i en i Viborgs Provinsarkiv bevaret Protokol fra Skomagerlavet⁵⁾. Det bliver da særlig Snedkerne, som komme til at vise, at Lavsordningen fra 1631 har haft Modstandere, og at zünftige Strømninger ogsaa — efterhaanden — naaede til Viborg.

Den 4. December 1708 udstædte Byens Borgemestere og Raad et Brev, hvori det udtaltes, at der ofte var Disputer i det samlede Snedkerlav paa Grund af dets forskjelligartede Bestanddele, hvad der navnlig følte ved Bedømmelsen af Mesterstykkerne; den til enhver Tid fungerende Oldermænd kunde kun repræsentere et af Lavets

¹⁾ Tidsskr. f. Kunstind. 1889, S. 179.

²⁾ Jyske Registre Nr. 10 Fol. 475, Nr. 12 Fol. 238.

³⁾ De findes i Provinsarkivet i Viborg.

⁴⁾ Ursin: Stiftsstaden Viborg, 1849, S. 95.

⁵⁾ Velvillig Meddelelse fra Provinsarkivet.

mange Fag, hvorved de andre fandt sig brøstholdne. For Snedkernes Vedkommende kom desuden hertil, at de nu vare blevne saa talrige, at de selv kunde henbære deres Døde. Og saa »consenterede« da Magistraten, »at Snedkerne for dem selv efterdags maatte holde deres Lav og Samling«. Det var en zünftig Sejer, som herved vandtes, og som Snedkerne muligvis have været saa meget gledere ved, som der maaske var Traditioner imellem dem om, at de tidligere havde staaet selvstændigt. Der fremgaar Intet i saa Henseende af den Omstændighed, at det er en Viborg Snedker, som Rigsraad Eske Brock til Estrup i Maj 1613 overdrog at lægge Lofterne i et nyt Hus, han byggede; Snedkeren skulde paa egen Kost have to slette Mark for hver Tylt¹⁾. Men det betyder sikkert noget, at Snedkerlavet skal have haft en Protokol, der begyndte den 6. Juni 1622, altsaa godt og vel ni Aar før de ved Artiklerne af 1631 bleve lagte i Lægd med baade Drejere, Hjulmænd, Bødkere, Tømrere og Murere²⁾.

Disse andre Medlemmer af Snedkerlavet vare imidlertid ikke glade ved den trufne Afgjørelse, og de maa have øvet stor Indflydelse, ti Afgjørelsen blev ikke benyttet. Snedkerne forbleve i det samlede Lav. Men det maa stadig have gjæret, og Resultatet blev, at Magistraten den 3. Juli 1731 fornyede Afgjørelsen fra 1708, og det endda saaledes, at Snedkerne nu fik bedre Betingelser end den Gang. De fik ikke alene Lov til at danne

1) Vedel Simonsen: Eske Brock, II, S. 28.

2) Magistratens Afgjørelse af 4. Decbr. 1708 findes ved Sagen Jyske Missiver 29. Oktbr. 1734 Nr. 94. Her findes ogsaa de andre Haandværkeres Klage af 2. Avg. 1734, i hvilken det nævnes, at der fandtes tre Snedkerlavs Protokoller; den første begyndte d. 6. Juni 1622, den anden d. 28. Juni 1677 og den tredje d. 4. Marts 1710. Kun den sidste, der gaar til 1748, er tilstede i Provinsarkivet.

et Lav for sig, men de fik ogsaa Lov til at beholde det samlede Lavs Tinvelkomst, dets otte smaa Tinbægere foruden Lavsbogen, Lavsseglet og Ligbaaren. Om Lavsbogen hedder det, at den af »Snedkerne alene« var indrettet, og med Seglet var sikkert det Samme Tilfælde. Det eneste Lavssegl, jeg kjender fra Viborg, er Snedkernes¹⁾.

Men havde de andre Haandværkere taget paa Vej i 1708, gjorde de det endnu stærkere i 1731. Havde der været smaa Forhold i Byen tidligere, vare de blevne endnu mindre nu. Viborg var i 1726 bleven hjemsøgt af en Ildebrand, der havde lagt 71 Gaarde og 78 Huse eller Boder i Aske²⁾. De Haandværkere, som Snedkerne forlod, saa sig fortvivlede om; hvorledes skulde de kunne danne et Lav, naar de stod alene!

De klagede til Magistraten. Og da den vendte det døve Øre til, klagede de til Stiftsbefalingsmanden, Friherre Chr. Güldenchrone, som beredvillig tog sig af dem. Han gik ud fra, at Magistraten, efterat Artiklerne af 1631 vare blevne kongelig konfirmerede, slet ikke havde Mynlighed til at skille de Haandværk ad, som ved Artiklerne vare blevne forenede i samme Lav. Og hertil kom endnu, at den paagjældende Adskillelse efter hans Mening var »hinderlig« ved forefaldende Ligbegængelser. Af de sexten Snedkere, som Byen talte, vare to skrøbelige, saa der blev kun fjorten tilbage, og de andre Haandværkere, der hørte til Snedkerlavet, vare ogsaa kun fjorten, Tal, der i paakommende Tilfælde vare altfor smaa. Ikke at tale om, at det endelig vilde være en stor Bekostning for de sidste Fjorten at indrette sig som et nyt Lav, og denne Bekostning kunde spares, naar der ingen Adskil-

1) C. Nyrop: Danske Haandværkerlavs Segl, S. 51.

2) Ursin: Stiftsstaden Viborg, S. 312.

lelse fandt Sted. Og saa befalede da Stiftsbefalingsmanden under 3. Oktober 1732, at Snedkerne under vedbørlig Straf ikke maatte danne noget eget Lav; de skulde desuden tilbagelevere »hvis de af Laugets sig har bemægtiget«.

Lysten til at lystre var imidlertid ikke stor. De andre Haandværkere maatte igjen til at klage. Det var i Januar 1733, og den 30. s. M. dekreterede da Friherre Güldenchrone, at Magistraten uden Ophold skulde kalde Snedkerne for sig og tilholde dem at efterleve hans tidligere Befaling, ligesom den behørigt skulde straffe deres Gjenstridighed, med hvilken der ikke maatte ses igjennem Fingre. Magistraten tog det dog saare roligt. Den lod Lavet tilsige, men da kun faa kom tilstede, faldt Mødet til Jorden, og Magistraten gjorde Intet yderligere. Men Sagen maa dog stadigt have ulmet, og i April 1734 henvendte Snedkerne sig til Kongen om, at deres Særstilling maatte blive hævdet, hvad dog kun førte til, at Stiftsbefalingsmanden i en Erklæring af 5. Juli s. A. udtalte sig stærkt til Fordel for de Haandværkere, som Snedkerne ikke vilde være sammen med. De vare helt fattige. Fast ingen af dem holdt Svende eller Dreng; de behjalp sig med hinanden for Dagløn; kun ganske faa af dem vare Ejere af de Huse, de boede i, og naar nogen af dem var borte fra Byen, vare de ukomplette til Ligbæring. Stemningen i Kancelliet og Konseillet var ikke Snedkerne gunstig. Men det synes dog ikke at være kommet til nogen kongelig Resolution, før de paagjældende andre Haandværkere, tretten i Tallet og imellem dem var der nu ogsaa et Par Glarmestre, i Avgust indgav et allerunderdanigst Andragende, over hvilket Stiftsbefalingsmand Güldenchrone og Biskop Trellund maatte afgive en samlet Erklæring. Nu resolverede Kongen, og hans Resolution af 29. Oktober 1734 gik i Overensstemmelse med Erklæ-

ringen ud paa, at det samlede Lav skulde forblive, saaledes som det fra Arilds Tid havde været. Det paalagdes Guldencrone at paase, at de stridige Parter bekvemmede sig herefter, som forhen, at være udi eet Lav og Samling¹⁾.

Og nu synes Sagen at være kommen til Ro. Da der i 1735 indsamles Oplysninger om Landets Tilstand, meddeler Viborgs Magistrat i en Skrivelse af 15. August bl. A., at Snedkerlavet bestaar af 15 Snedkere, 5 Tømrere, 5 Murmestere, 2 Drejere, 2 Glarmestere og 1 Naadler (!). Lavet var altsaa vedblivende et sammensat Lav, Alt var ved det Gamle, som det skulde være. Byen laa stille hen i sin Fattigdom. Alle Lavene, hedder det, beklage Byens øde Tilstand og de mange siden Branden i 1726 endnu henliggende uopbygte Pladser; de færreste af Lavenes Mestere formaaede at holde Svende eller Drengene. Og dog var der sket en Forskydning. I 1631 var der kun sex Lav i Byen, Skrædernes, Skomagernes, Vævernes, Felberedernes, Smedenens og Snedkernes, men nu var der syv. Skræderne, Skomagerne, Felberederne, Smedene og Snedkerne havde Lav som forhen, men saa endnu Hattemagerne og Handskemagerne. Hattemagerne vare i 1715 af Magistraten blevne erklærede for et særligt Lav, og istedenfor Væverne, der helt synes forsvundne, vare Handskemagerne komne til. Af dem var der endda 36, saaledes at deres Lav var Byens talrigste — Skomagerlavet talte kun 22 Medlemmer — og saa var det desuden det mest velstaaende. Magistraten kalder det Byens »stærkeste« Lav; kun den halve Del af dets Mestere vare fattige og »arbejdede hos de andre som Svende!«²⁾

¹⁾ Jyske Missiver, 29. Oktober 1734 Nr. 94; Kancelliets Supplikprot. 1734, I, Nr. 924.

²⁾ Relationer over Stifternes Tilstand 1736 (Rigsark., 2den Afd.).

Der kunde altsaa ske Noget paa Haandværkets Omraade i den trods det aarlige Snapsting stille By, og Snedkernes Haab om, at det dog en Gang maatte kunne lykkes dem at faa et Lav for dem selv var, trods Alt, stadig levende, saaledes som det saas i 1750.

I Begyndelsen af det foregaaende Aar havde Snedkerlavet i Svendborg ansøgt Kongen om at maatte faa Ret til at gjøre sine Lærlinge til Svende ved den saa kaldte Behøvling. En »ubehøvlet« Snedkersvend kunde ingen Steder vorde anset; at lade sig behøvle i Udlandet var en kostbar Ting, og Lavet i Kjøbenhavn havde officielt faaet Ret til at behøvle sine Lærlinge. Uden at komme nærmere ind paa Sagen skal det her i al Korthed meddeles, at Resultatet blev en kongelig Resolution af 3. Febr. 1749, der under visse Betingelser gav ikke alene Snedkerlavet i Svendborg men Snedkerlavene i alle Landets Kjøbstæder den ønskede Ret¹⁾. Den gamle Svende-Ceremoni blev med andre Ord lyst i Kuld og Kjøen hele Landet over, hvad der selvfølgelig i høj Grad satte Snedkernes zünftige Fornemmelser i Bevægelse, og Snedkerne i Viborg stod ikke tilbage. Allerede i Maj s. A. henvendte de sig i den Anledning til Stiftsbefalingsmanden, der nu ikke hed Güldenchrone men Joh. Albr. With. Nu som før gik deres Ønske ud paa at blive et selvstændigt Lav, og nu var deres Begjæring underbygget med et Ønske om at kunne benytte den i Udsigt stillede Behøvlingsret, der umuligt kunde benyttes af et sammensat, ganske uzünftigt Lav. Og With synes at have tilsagt dem sin Hjælp, naar de kunde komme overens med de øvrige Haandværkere, de vare i Lav med, om en Adskillelse.

Under 13. Febr. 1750 henvendte de sig da skriftligt

¹⁾ Kom. Koll's dske Forest.'s Prot. 1746—50 Nr. 790.

til deres »Høystærede Laugsbrødre«, og disses Svar lod ikke længe vente paa sig, men det viser, at de godt forstod at udnytte Situationen. De vilde i Venlighed akkordere Snedkernes Ønske, »dog at de forblive i Lav med os i Henseende til Ligbæren og hvad deraf dependerer, saa og at hvis Penge, Protokoller, Laugslade, Velkom og alt sligt, som nu findes ved Lauget, bliver os altsammen alene forbeholden, [saa] at Snedkerne intet deraf nyder eller forlanger«. Det var ganske imod hvad Snedkerne havde tænkt sig og ogsaa henstillet, men de maa sikkert have bøjet sig, og saa indstillede Stiftsbefalingsmanden under 23. Februar 1750 deres Andragende, hvorefter en kongelig Resolution af 20. Marts fastslog, at Snedkerne fra de andre Haandværkere maatte separeres, »siden de andre Laugsmestere paa visse Conditioner med saadan Separation ere fornøiede«¹⁾.

Nu var det saa længe eftertragede Maal naaet. Snedkerne stod som et af Kongen anerkjendt selvstændigt Lav, og Kongens Anerkjendelse var noget helt Andet end Magistratens, hvad de havde faaet at vide i 1734, og hvad de stakkels Hattemagere stadig maatte bekjende. Som ovenfor nævnt havde Magistraten i 1715 anerkjendt dem som et Lav for sig. Dens Beslutning af 19. Marts 1715 gaar ud paa, at da Hattemagerne vare blevne saa mange, »at de dem selv et Laug kan og vil stifte og indrette«, gav Magistraten sin Tilladelse til, at de selv maatte holde Lav og to Gange om Aaret maatte samles i deres Oldermands Hus »for at holde deres Laugs Rettigheder«, saaledes at dog en af Øvrigheden valgt »Overbisidder« altid skulde være tilstede ved disse Møder.

Lavets Skjæbne var imidlertid ikke misundelsesværdig. Efter Magistratens ovenfor nævnte Skrivelse af 15.

¹⁾ Jyske Missiver 20. Marts 1750 Nr. 23.

Avgust 1735 talte det kun syv Mestere, der sad saa smaat i det, at de slet ingen Svende havde. De klagede stærkt over, at de med største Besvær maatte føre deres Arbejde paa Vogne til andre Stæder og Markeder for at faa nogen Afsætning, og saa var der endnu det i Vejen, at deres Lav ikke udenfor Byen erkjendtes for noget Lav. Det kom frem i en Skrivelse fra Lavet af 19. Oktober 1801.

Forordningen af 21. Marts 1800, der saa væsentlig greb reformerende ind paa Lavsvæsenets Omraade, gjaldt kun for Kjøbenhavn. Men Regeringen var betænkt paa at faa den udvidet til Provinsbyernes Lav, og i den Anledning foranledigede den i Avgust samme Aar, at der i alle Landets Kjøbstæder blev nedsat Kommissioner, der skulde undersøge Forholdene og erklære sig over, hvorledes de i Forordningen udtalte Principer bedst kunde komme til Anvendelse i de paagjældende Byer. Kommissionen i Viborg bestod af Stiftamtmanden, Kammerherre Niels Sehested, Raadmand Chr. Tolstrup og Landvæsenkommissær, Koloniforvalter M. R. Giørup, og til dem var det, at Hattemagerlavet henvendte sig med sin Klage. De otte Mestere, som Lavet da bestod af, følte stærkt, at de »ikke med allernaadigst Tilladelse have noget ordentlig oprettet Laug«. For at faa deres Dreng indskrevne som Svende maatte de henvende dem til Lavene i Kjøbenhavn eller Aalborg, »hvilket haver kostet os mange Penge«. De vilde derfor gjerne have et rigtigt Lav, og Kommissionen tog sig villigt af dem. I sin Betænkning af 2. Marts 1802 udtaler den paa dette Punkt først sin Forbavelse over, at Viborgs Hattemagere en Gang have hørt under Smedelavet. »Næppe er det begribeligt, hvad der kan have bevæget dem til at attraa Laugsforbindelse med Smede«. Men dernæst omtaler den den uheldige Separation i 1715, der »har forvoldet,

at deres Laugsrettighed har været anseet som tabt og [har] paaført dem den Laugstvang, at andre Laug hverken have villet tillade dem at antage flere end een Dreng i Lære eller erkjende de af dem lærte Svende uden Indskrivelse andensteds«. Dette burde forandres, og det saa meget mere som »Viborg, der ligger i den Egn af Landet, hvor de fleste Faar holdes og følgelig den meste Uld gives, er fremfor alle andre Jyllands Kjøbsteder passende for Hatte Tilvirkning«¹⁾).

Kommissionen er, som det ses, ganske ivrig for at skaffe Viborgs otte Hattemagere et rigtigt Lav. Men saa lidt som der kom Noget ud af Tanken om en Udvidelse af Frd. 21. Marts 1800 til Provinserne, saa lidt fik de nævnte Hattemagere denne Gang noget Lav. De maatte endnu friste deres ublide Skjæbne i over 20 Aar. Men da de otte i 1821 vare blevne til elleve, af hvilke dog een ikke drev Professionen, søgte de direkte Kongen om det ønskede Lav, og denne Gang lykkedes det. De anbefaledes af saavel Magistrat som Stiftamtmand, og i Realiteten var Kancelliet dem ogsaa velvillig stemt, skjøndt det i formel Henseende var en Smule betænkeligt. Kongen havde nemlig i et bekjendt Reskript af 10. April 1761 udtalt, at der herefter intet nyt Lav maatte indrettes. Man slog sig imidlertid til Ro med, at dette Reskript kun var givet for Kjøbenhavns Urtekræmmerlav), og saa resolverede da Kongen under 6. Februar 1822, at Hattemagere i Viborg maatte oprette et Lav, saaledes at de fremtidig bl. A. havde Ret til at indskrive Dreng og til selv at bedømme Mester- og Svendestykker o. s. v.²⁾

1) Lavskommissions-Pakken fra 1800 imellem Danske Kancellis Diverse Sager.

2) Kanc.'s 3dje Dept. 6. Febr. 1822 Registrant-Nr. 134. — Reskriptet af 1761 findes i Sjæll. Missiver 10. April 1761 Nr. 214.

Hattemagerne synes paa denne Tid at have været en Kraft i Viborgs Haandværkerliv. Men en saadan trængte dette ogsaa til, ti to af de Lav, der existerede i 1735, det ene endda som Byens »stærkeste«, vare saa godt som ikke til i 1800. Felberederne og Handskemagerne, skriver den ovennævnte Kommission, »udgjøre nu intet Laug«. Med Artiklerne af 1631 for Øje er den forøvrigt forbavset over, at de to Professioner havde staaet som hvert sit Lav, ti de skulde jo være i Lav sammen; Handskemagernes Udskillelse af Felberederlavet har formentlig ikke kunnet hjemles helt aktmæssig¹⁾. Men nu kunde det dog være det Samme. Kommissionen oplyser nemlig, at Viborg ved Aarhundredskiftet kun havde, siger og skriver, to Felberedere tilbage, og at Handskemagerne vare »geraadede i saa yderlig Armod, at de hverken holde Svende eller Dreng«. Der var efter dens Mening nu kun sex Lav tilbage i Viborg, nemlig Skrædernes, Skomagernes, Smedenens, Hattemagernes, Snedkernes og saa Tømrernes og Murerens; det sammensatte Murer- og Tømrerlav stod som en Levning efter de Haandværkere, som Snedkerne i 1750 bleve adskilte fra. —

Se vi herefter tilbage paa de Viborgske Lavsforhold, er det givet, at de vare smaa og fattige. Skjøndt Viborg i andre Retninger var Jyllands Midtpunkt, stod den paa ingen Maade som et saadant i disse Forhold. Den har her en helt anden Stilling, end den Odense indtog paa Fyn. Medens denne By nemlig absolut er Centrum i de fynske Lavsforhold²⁾, synes et tilsvarende Centrum ikke

---

Mærkes kan det forøvrigt, at Københavns Skorstensfejere trods det nævnte Reskript havde faaet Lav i 1778 (Sjæll. aabne Breve 11. Febr. 1778 Nr. 99).

1) Ursin (Stiftsstaden Viborg S. 95) siger, at Handskemagerlavet oprettedes 1701.

2) C. Nyrop: Fynske Lavssegl.

at have existeret i Jylland, skjøndt der selvfølgelig var Byer i denne Landsdel, som i alt Fald i visse Fag betragtedes som særlig zünftige. De Viborg Hattemagere tyede jo for at faa deres udlærte Drengene indskrevne som Svende bl. A. til Lavet i Aalborg, og Felbereder-Drengene i Horsens maatte for at blive »kronede« drage til Kolding¹⁾. Men hverken Aalborg eller Kolding kan derfor gjøres til et for Jylland gjældende zünftigt Knudepunkt i Almindelighed, Viborg er det ikke, og Aarhus ikke heller, hvad jeg andensteds har oplyst²⁾.

Men tilbage til Viborg og til Artiklerne af 1631, som den i 1800 nedsatte Kommission i saa høj Grad forundrede sig over. Vi have ovenfor hørt det med Hensyn til Hattemagernes Forhold til Smedelavet, og naar dette Lav efter Kommissionens Mening endnu retlig omfattede Sadelmagerne, gjør den gjældende, at disses Profession ingen Lighed har med Smedenens, »de arbejde i ingen Slags Metaller og bruge intet andet Jernarbejde, end hvad de enten indkjøbe eller lade forfærdige hos Smedene«. De bør arbejde for dem selv. Og Kommissionen formener da ogsaa, at »den Oldtidens Underlighed, Malerkunstens Forening med Skindberedning«, ikke længer bør tilstædes. Den kan endelig nok finde sig i, at Murerne og Tømmerne ere i Lav sammen, »men til Drejeres, Hjulmænds og Bødkeres Indlemmelse i dette Lav finde vi ingen antagelig Grund«. Kommissionen vil bort fra Artiklerne fra 1631, som efter dens Mening stadig vare gjældende, men som den slet ikke kunde forstaa. Og dog var der sikkert en Mening i dem, en Mening, som kommer frem, naar der af Hensyn til Ligbæringen gjøres saa megen Modstand mod Snedkernes Udtræden af det

¹⁾ Saml. t. jysk Hist., 2. R. III, S. 92—93.

²⁾ Det nordiske Hdværks- og Industrimøde i Kbhvn. 1900, S. 27.

samlede Snedkerlav. Det tør formentlig antages, at det særlig er Ligbærer-Hensyn, der i 1631 lod Magistraten i Viborg ordne Byens samtlige Haandværkere i de sex, delvis saa forunderligt sammensatte Lav. Og at dette var Grunden, støttes ved at se hen til lignende Forhold i et Par andre jyske Byer.

Vi gaa først til Aarhus. Her bestod fra gammel Tid et Smedelav som et meget blandet Lav; 1575 var en Felbereder Oldemand for det. Og Blandingen vedblev. 1651 talte Lavet 2 Kandestøbere, 1 Grydestøber, 14 Klejnsmede, 8 Grovsmede, 2 Sværdfegere, 5 Bøsseomagere, 1 Sporesmed, 4 Guldsmede, 4 Sadelmagere, 5 Remsnidere, 12 Felberedere, 1 Stenhugger og 1 Maler. Overfor denne Blanding gjætter Dr. J. R. Hübertz paa, at Forbindelsen var bleven til »for Ligfærds Skyld«¹⁾. Og han har vistnok Ret: 1673 tillod Magistraten i Fredericia, at Byens Skomagerlav, Smedelav, Skræderlav og Bagerlav samledes om en fælles Ligbæring m. m. De bestod ikke af saa mange Mestere, at de hvert for sig kunde holde »fuldkommen Laugs Rettighed med Ligs Bortbringelse, de Fattiges og Syges Underhold etc.«, og hvert andet Aar blev der da af de fire Lavs Mestere valgt en Oberoldermand, der med tre Bisiddere forestod disse Ting. Og saa praktisk fandtes denne Ordning, at den ikke alene trods nogen Modstand fra Bagerlavets Side blev kongelig konfirmeret 1714, men endnu i 1800 stod som et Mønster til Efterfølgelse. I det nævnte Aar søgte Murerlavet, Snedkerlavet og Væverlavet i Fredericia om Tilladelse til »selv at henhæve vores eller hinandens Lig«, idet de udtrykkelig henviste til de fire andre Lav. Deres Forhold tillod dem ikke at betale, hvad Betjeningen af Bedemand og de almindelige Ligbærere kostede²⁾.

¹⁾ Hübertz: Aarhus, II, S. 275, 287, 297.

²⁾ Jyske Missiver 14. Decbr. 1714 Nr. 96; Lavskommissions-Pakken fra 1800 i Danske Kancellis Diverse Sager.

Herefter bliver der god Magistrats-Mening i at dele Viborgs Haandværkere i sex Grupper med almindelige Lavsplichter, hvortil ogsaa Ligbæringen hørte, men inden de sikkert enestaaende Artikler af 1631, hvorved dette skete, aftrykkes, skal her endnu gjøres to Bemærkninger. Det skal først bemærkes, at et Haandværker-Liglav ikke alene sparede sine Medlemmer Penge men ogsaa kunde tjene Penge ved at bære Udenforstaaendes Lig. Det gjorde i alt Fald det 1736 i Aalborg oprettede Snedker-Liglav, der forøvrigt var saa zünftig, at det i 1753 vægrede sig ved at bære en Mand til Jorden, der havde været arresteret som Tyvsmedvider¹⁾. Og dernæst skal Opmærksomheden henledes paa, at der i de ovenfor nævnte blandede Lav er een S sammensætning, der, hvor vilkaarlig den end ser ud, dog næppe er saa vilkaarlig som alle de andre, og det er Remsnidernes, Sadelmagerernes og vel ogsaa Felberedernes Forbindelse med Smedelavene. Denne Forbindelse forekommer nemlig saa tidlig og er kjendt fra saa forskjellige Steder, at den formentlig **maa** kunne forklæres rationelt, men — hvor findes denne **Forklaring**? Jeg har andensteds²⁾ peget paa, at Forbindelsen muligvis er kommen gennem Pladeslaaerne, der hørte under Smedelavene. Til de Harnisker, de fremstillede, behøvedes en hel Del Skindarbejde — endnu saa sent som 1549 er der Tale om »Læder i Staalhandsker og Hovedharnisk«³⁾ — og de paagjældende Læderarbejdere have da maaske sluttet sig til Pladeslaaerne paa en **saadan** Maade, at de i alt Fald en Del Steder ere blevne Medlemmer af Smedelavene. —

Vi **gaa** herefter over til at aftrykke Artiklerne af 1631, saaledes som de findes i Kristian IV's Konfirmation

1) Saml. t. jysk Hist., 1. R. VI, S. 364 flg.

2) Tidskr. f. Industri 1903, S. 30 (Hvad var en Skinder? S. 12).

3) Kbhvns. Diplomat., II, S. 285 § 8.

af dem 1647 i Jyske Registre Nr. 10 Fol. 475 b— 480 b, kun er her tilsat nogle Paragrafnumre.

Handwerkerne udj Wiborg finge kongelig maiestets confirmation paa nogle articuler, huor effter alle laugene der schulle rette dennem.

Christianus Qvartus.

G. a. w., att efftersom alle mesterne aff alle handwerkerne j wor kiøbsted Wiborg hoesz ossz vnderdanigst lader anholde om woris nadigste confirmation paa nogle wissze articuler, szom aff ossz elschelige borgemestere och raad der sammestedtzt till forbemeldte handuerckers bedre fortszettelse effter wor recessis indhold¹⁾ paa woris naadigste behaug dennem schall wære forundt och udj pennen forfattet, och lyder szamme articuler ord effter andett, szom effter følger:

Efftersom kongelig maiestets, woris allernaadigste herris, nye forordning²⁾ iblandt andett tilholder alle mestere udj huert handuerck, att de med borgemester och raads betænkende schulle forfatte nogle wissze articuler och wilkor, szom endeligen schulde holdis och effterkommis aff alle mestre och suenne, szom schulde formelde om nogle wissze læreaar for drengene, szaa well szom och huad straff drengene szaa well szom suenne schall wære vndergiffuene, szom icke udtiene, eller dennem motuilligen j andre maader jmoed deris mester anstillter och forszeer, da haffue wi med huer andre giordt disse effterfølgende willkor:

1. Først effterdj kongelig mayestets forordning formelder, att vdj huert handwerck schall wære een oldermænd, och effterdj nu her udj byen findis faa embitzfolck aff szamme handwærck, da haffue wi for bequæmmeligheds schylld deelt alt handwercks folck under sex oldermænd. Den første skræddernis laug, huor udj nu denne gang er forordnet till older-

¹⁾ Reces 27. Febr. 1643 (V. A. Secher: Forordn. og Recesser, V, S. 237).

²⁾ Frd. 10. Decbr. 1621 (Sst. III, S. 675).

mand Christen Winter. Dett andett laug ehr skomager laugett, huorudj nu ehr oldermand Søffren Andersen skoemager. Dett tredie laug ehre alle slaugs smeede, szom ere guldsmeede, kieel smeede, grouff smeede, kniffsmeede, bøsszemager, seiger-mager, suerdfeyer, sadellmager, reimer, hattemager, tinnstøber, klein smeede, huor till er forordnett till oldermand Claus bøsszemager. Dett fierde laug ehr fellbereeder, huorudj beregnis malere, bundtmagere och handschemagere, huor till nu ehr forordnett til oldermand Clemend Lauritzen. Dett fembte laug ehre snedckere, huorudj beregnis muremester, suarrer, tømmermænd, hiulemænd och bødckere, huortil ehr forordertt nu till oldermand Søffren Rasmussøn. Dett siætte laug ehr alle wæffuere, hvorudj nu ehr forordertt till oldermand Oluff wæffuere.

2. Dissze sex oldermænd schulle wære tiltænckte een huer att lade giøre szig een byssze j szitt hussz, dog nøglen att wære paa raadhuszet, och derudj att szamble, som her-effter schall om talis, for huis forszeelszer, der falde kand, och sziden dermed att forholde och udbytis effter kongelig mayestets forordning.

3. Samme oldermænd schulde vdj lige maade wære tiltænckte att haffue een platz udj szin gaard eller huussz, szom hand kand lade fængsele och anholde dennem udj, som szig forseer eller motuilligen anstillter.

4. Och endog atschillige handwærcksfolck ere lagte vnder een oldermand, da schulle dog huer nære szig aff szitt egett handwerekke och icke forgribe szig udj een andens embede vnder tilbørlig straff.

5. Huilcken mester, der will tage een dreng udj lære, da schall hand først giffue oldermanen och hans biesiddere dett till kiende, och de szamptligen forligis med mesteren [om], huad hand schall haffue for drengens lære, och naar de der om ere foreehnett, da drengens naffn att jndschriffuis j laugetz bog, och huorledis de ehr forligte, och der giffuis een marck j bysszen. Sziden att tiene for dreng j toe aar, mere eller mindre, efftersom de ere forligte till, och szom hans middeler

ere till, och schall hand were hans mester hørig och lydijg udj alle tilbørlige maader, szom een dreng bør att være.

6. Huilcken suen eller dreng, szom foragter sin hoesz-bondis mad eller øll vden billig aarszage, da jligemaade att szættis udj hefte een natt; mens derszom suenen eller dren-gen icke bekommer, huis hannem bør til nødtorfft, da dett att giffue oldermanen tilkiende, att hand dett med hans bisidder kand rette.

7. Huilcken dreng eller suend, der aff ond sæduane fortørner gud i himmelen med blodige eeder och banden, da szaa ofte dett scheer, giffuis een schilling i bysszen eller mere, om hand icke will afllade; och schall mesteren jlige-maade sig affholde fraa saadan suæren och banden, paa dett hand icke schall giffue hans børn och folck forargelige exempell.

8. Huilcken dreng eller suen, szom icke findis j hans mesters hussz om afftenen, naar dett ringer paa wagtt dett aller seniste uden hans mesters forloff, da szaa tijt, szom dett scheer, giffue otte β j bøsszen. Mens gjør hand dett moetuilligen och ofte, da høyere att straffis effter olderman-dens och hans bisidderes tycke.

9. Jtem huilcken dreng eller suen, som kand offuer-beuiszes vtroligen att omgaais med hans mesters arbeide, som hand haffuer foett hannem vnder hænderne, eller andre maader findis i vtroschab for saa gott szom fire szchillings wærd eller ringere, ehr hand dreng, da første gang att straffis paa hans krop hiemme i huszett; anden gang, huad heller hand ehr dreng eller suend, da att szættis i hefte j trey nætter och dage paa wand och brøed; tredie gang att straffis effter forordningen.

10. Jtem dersom nogen lære dreng forløber eller und-uiger fraa szin mester, førend hans læreaar ere vde, da schall hand første gang szættes i fængsell j toe dage och nætter paa wand och brøed och att giffue een marck udj bøsszen. Gjør hand dett anden gang, da att tiene ett aar lengere paa hans lære; tredie gang att straffis effter forordningen.

11. Skall ingen mester tage nogen udj tieniste, szom ehr kommen fraa szin mester, førend hans lære aar ware ude, och icke haffuer sitt rigtig lærebreff.

12. Skall ingen mester locke den andens suen [fra] hannem; huo dett gjør, schall mesterne saa well som suennene huer giffue een dlr. j bøszen, och suennen schall bliffue hosz den første mester effter hans løfte.

13. Jtem dersom nogen mester bliffuer paaklagett for deris arbeit, da schall dett schee for oldermenden och hans hoeszsidderne, och dennem derpaa att kiende, huis rett er, och der hoesz huad hans fald schall være, om hans forszeelsze findis.

14. Huilcken mester, som antager een lære dreng, schall være forpligt att lære hannem szamme embede til gaffns, szom hand will forsuare for gud och være bekiendt for øffrigheden, saa meget szom mueligt ehr.

15. Skall och huer mester, suen och dreng forpligt være att møde tilstæde, naar oldermenden lader dennem til-sige, ellers straffis derforre, szom vedbør.

16. Och effterdj her hoesz ossz tjt och offte findis stoer brøst paa goede handwerckssuenne aff den aarszage, att naar een dreng haffuer vdlærdt, wil hand strax sætte sig neder och være mester, huad heller hand ehr god for sit embede eller icke, huorudoffuer tijt och offte foraarsagis stor vleilighed med gotfolkis arbeit, som bliffuer forderffuett; saadant att forre- komme, och att byen med gode handwercksfolck maatte befordris, da schall jngen tilstedis her effter att komme vdj laug eller bekomme borgerschab, med mindre hand haffuer lærdt paa handwercket j tree aar, endoch szomme mere eller mindre, effter som embedett vdkreffuer till, sig forsøgtt och wandrett hoesz atschillige fornemme mestre och paa atschillige andre fremmede stæder j tree aar.

17. Naar nogen handwerks persohn agter att sætte sig need her hoesz ossz, begiære borgerschabett och komme j laugett, da schall hand først angiffue sig hoesz oldermenden och hans hoeszszidderne och siden for borgemesterne och raad,

szom hannem schall offuerhøre och forfahre, om hand ehr goed for sitt handwerk, och om hand haffuer lærdt hoesz een erlig mester och haffuer sitt rigtige lærebreff och haffuer wandrett och forsøgtt szig, som før ehr rørdt. Och der da tuiffliis om hannem, att hand icke ehr goed for szit handwerck, da maa hand prøffuis med eett stycke arbeit effter oldermandens och hans hoessidders anuiszning; befindis der da mangel hoesz hannem, da schall hand foruiszes paa nogen wissz tid sig att forsøge och lære bedre.

18. Och lige som jngen, som sitt handuerck icke til gaffns lærdt haffuer, maa til borgerschabet eller j laugett annammis eller antagis, saa icke heller nogen, som szit handuerck rigtig lærdt haffuer, maa næchtis borgerschab eller j laugett att komme, naar hand haffuer sitt gode beuisz, som dett szig bør; dog alting effter kongelig mayestets naadigste forordning foruden laugs bekostning, besuæring och dricken at schulle forholdis.

19. Jngen borgere eller jndbyggere her j byen maa jndtage j hans hussz eller wohnerer eller lade arbeide for sig nogen vdkommens handwercks folck, enten mestre, suenne eller drenge, som icke tilforne hoesz oldermanden saa och borgemestre och raad sig haffuer angiffuett och præserteret, szom forskreffuett staar. Huis nogen borgere her jmoed at giøre befindis saadan eller anden forszeelsze att holde handwerckerne til skade eller forderff, schall haffue forbrudt sit¹⁾ borgerschab, och den, som sig med saadan bøenhaserie vlougligen jndflicker, straffis och byen foruiszes. Mens naar saadanne handwerksfolck kommer wandrendis hijd til byen, da schall de wed laugetz bud jnduiszes til mesteren effter walen²⁾, szom paa andre stæder brugeligt. Huo her imod giør, schall straffis derfor, efftersom derom aff laugett bliffuer kiendt.

Dissze forskreffne articuler och nachretninger schulle een huer nu her effter iblandt embitz folckene holdis och

¹⁾ Her staar ›mit‹.

²⁾ Se ovfr. S. 456.

effterkommis her vdj Wiborg, indtil borgemesterne och raad fanger andre tilfældige aarszager dennem att forandre, efftersom fremdelis gauffnligt kand eragtis, och kongelig mayestets forordning vdkreffuer, huilckitt wi ossz herudj will haffue forbeholden.

Actum Wiborg raadhuusz den 28. martij anno 1631.

Peder Ostenfeldt.

Peder Biering.

Niels Rasmussen.

Søffren Biering.

Anders Rolandsen.

Christen Rasmusen.

Jens Biering.

Da haffue wi paa saadan deris vnderdanigst anmoding och begiæring forbemeldte articuler vdj alle deris ord, clausuler och puncter naadigst confirmeret, beuilgett och stadfested, szaa och hermed confirmere, beuilge och stadfeste. Dog wille wi ossz altjd haffue forbeholden forbemeldte articuler effter tidernis beschaffenheed at forandre dennem til beste. Skall och capitulet szammesteds deris privilegier och friheder, huor med de aff fremfahrende (!) konger och ossz selff naadigst er forleente och benaadett, hermed beholde vryggede och forschreffne capitul der wed jngen præjudicie tilføyes j nogen maade.

Fredrichsborg den 10. septembris anno 1647.

Grev Gustav Lüttichau.

En Replik til Dr. Chr. Villads Christensen.

I en Anmeldelse i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. (3. R. III. Bd. 3. H.) har Tidsskriftets Redaktør Hr. Dr. Chr. Villads Christensen knyttet nogle Bemærkninger til de i mit Skrift »Niels Kjeldsen og hans Drabsmand« om Grev Gustav Lüttichau anførte Personalialia.

Disse indskrænkede sig til det samme, som oplystes om alle mine, civile eller militære, Hjemmelsmænd: Navn, nuværende Opholdssted og Samfundsstilling, Alder og Stilling d. 28. Febr. 1864. — Jeg tilføjede kun i min Teksts Interesse, at Grev Lüttichau, efter i 1864 at være bleven Officer, havde gjort Felttogene 1866 og 1870—71 med. Herved skulde godtgøres, at lige saa lidt som Prøjserne, hvad der jo fra dansk Side var paastaaet, havde ladet Lüttichau falde umiddelbart efter den lille Affære, lige saalidt var noget saadant sket efter Krigen under mere tilslørede Former. At fremstille Grev Lüttichaus militære Løbebane, endsige biografere ham overhovedet, laa jo ganske udenfor min Opgave.

Hr. Dr. Christensen har imidlertid ment, at mine Oplysninger om den fjendtlige Officer »giver Indtryk af, at Grev L. har haft en ret anselig militær Løbebane« og at jeg »tillægger dette nogen Betydning«. Doktoren har i sin Note taget den Opgave op at »oplyse, hvorledes Grev L.'s militære Løbebane i Virkeligheden saa ud«. Doktoren skriver: »Han avancerede aldrig højere i Linjen end til Sekondløjtnant. Som saadan afskedigedes han i 1871 (Se Mil. Wochenbl. 1871 Ab-

schiedsb. 15. Aug.). I den pr. Rang- u. Quartl. for 1870—71 opføres han som Sekondløjtnant i Reserven ved det østprøjs. Landeværn. I dette Landeværnskorpets avancerede han Aaret efter til Premierløjtnant i Reserven, og som saadan blev han staaende, indtil han i 1879 udtraadte af Hæren. Ved sin Afgang blev han karakteriseret Ritmester.◀

Alt dette synes mig — med Undtagelse af Grev Lüttichaus Udnævnelse til karakteriseret Ritmester — intet at oplyse om Kvaliteten af Grev Lüttichaus militære Løbebane, hvorpaa det dog alene kommer an.

At den af den aktive Hær udtraadte knapt 26aarige unge Mand kun er bleven Sekondløjtnant ligger i Forholdenes Natur; da han i Ranglist. 70—71 staar opført som overgaaet til »Landeværnet«, er hans nærmeste Formand yngst Premierløjtnant og hans nærmeste Eftermand ældst Sekondløjtnant i Regimentet; Grev Lüttichau er avanceret efter Tur ganske ligesom alle de andre — faste — Sekondløjtnanter i Gardehusarregimentet.

Den eneste officielle Vejledning til Bedømmelse af hans korte militære Løbebanes Karakter skulde ligge i hans Dekorationer, og her staar Grev Lüttichau i Ranglisterne, foruden med det militære Ærestegn og den østrigske Tapperhedsmedalje, opført med Jernkorset, som i Følge denne Ordens Statuter kun kan være erhvervet for Udmærkelse i Kampen mod Frankrig.

Overfor Spørgsmaalet om Grev Lüttichaus Afsked turde det ogsaa have været rigtigt at oplyse, at naar han i saa ung en Alder og med tre i Felten erhvervede Dekorationer træder ud af den aktive Hær, er dette kun et Tilfælde blandt mange lignende indenfor et Officerskorps, der er sammensat som det prøjsiske Gardehusarregiments, idet alle Officererne heri er Adelsmænd og hyppigt store Godsejersønner, som i Tidens Løb maa overtage de fædrene Besiddelser. For Grev Lüttichaus vedkommende var det hans Faders Død, der kaldte ham hjem til Godserne i russisk Polen, og han traadte da over i det, som Dr. Christensen ikke maa benævne et Lande-

værnskorps, fordi det prøjsiske Landwehr (der egentlig ikke bør oversættes med det fatalt klingende danske Landeværn) ikke er noget Korps, men omfatter de ældre Aargange af samtlige Vaabenarter, altsaa nærmest svarer til vor danske »Forstærkning«. Med denne Forstærknings Uniform er det, Grev Lüttichau i 1879 gaar af og samtidig i Ritmestertitlen faar Anerkendelsen af sin militære Tjeneste i dens Helhed. — Grev Lüttichau har i sin Tjenestetid, der omfatter tre Felttog, nydt almindelig Anerkendelse for militær Dygtighed og personligt Mod, hvad der bl. a. fremgaar af en Række Breve, dels fra 1864, dels senere, som befinder sig i min Besiddelse og hidrører fra Lüttichaus overordnede og Kammerater, General Grev Al. Wartensleben, Major Grev Westerkholt, Major v. Byern, Ritmester v. Puttkamer m. fl. —

Psychologisk interessant er det forekommet mig, at en vis Sagndannelse ifjor bemægtigede sig ogsaa Grev Lüttichaus Liv efter hans Afskedigelse som Ritmester. I en Artikel i Nationaltid. Nr. 9368, 1902, var der endog en Indsender, som bebrejdede mig, at jeg »har aldeles ikke søgt Oplysninger om hvilken Anseelse denne Mand nyder blandt sine Standsfæller og blandt sine tidligere Kammerater (han staar nemlig ikke længere i den tyske Hær).« Meningen med disse Ord kunde jo kun være, at vedkommende troede at vide noget positivt om manglende Agtelse overfor Lüttichau blandt hans Standsfæller og tidligere Kammerater. Thi lige saa selvfølgelig som en methodisk arbejdende Forfatter underkaster sine Hjemmelsmænds almindelige Hæderlighed og Tilforladelighed en Prøvelse, lige saa selvfølgelig turde det vel være, at han intet udtrykkeligt bemærker herom; Garantien ligger implicite i hans Tavshed.

For at bidrage mit til at standse en allerede livlig begyndt Sagndannelse, vilde jeg da gerne benytte Lejligheden til udtrykkeligt at oplyse, at Grev Gustav Lüttichau heller ikke efter sin endelige Afgang af Hæren har mistet Forbindelsen med sit gamle Regiment, for ikke at tale om Agtelsen hos sine gamle Kammerater. Jeg skal i saa Henseende ikke hen-

vide til talrige skriftlige Vidnesbyrd, der er i mit Væрге, men indskrænke mig til et Par klare, officielle Kendsgerninger: ved Gardehusarregimentets nye, af den nuværende Kejser skænkede, Officerskasinøs Indvielse d. 4. Septbr. 1888 var Grev Gustav Lüttichau til Stede, og hans Vaaben blev malet og ophængt mellem de andre Officerers, og for at føre Spørgsmaalet op to date skal jeg henvise til Aarsberetningen af 1902 for Gardehusarregimentets Veteranforening, dér vil man finde Grev Lüttichau anført blandt Æresmedlemmerne.

Karl Larsen.

Det var jo egentlig Niels Kjeldsen, vi interesserede os for, og ikke Grev Lüttichau. Jeg meddelte i min Anmeldelse af Prof. Larsens Bog nogle Oplysninger om L. i en Note, fordi jeg mente, at disse Kjendsgerninger gav et noget andet Indtryk af hans militære Løbebane, end det man fik gennem selve den Bog, jeg anmeldte. I den Anledning skriver saa Prof. Larsen en særlig Opsats om Lüttichau, og naar jeg nu yderligere kommenterer Prof. Larsens Artikkel, skal jeg gerne indrømme, at vi i betænkelig Grad nærmer os det Punkt, hvor Alvoren hører op. Jeg vilde da ej heller have tænkt paa at fremsætte disse Bemærkninger — saa meget mindre, som Prof. Larsens Artikkel jo i ingen Henseende er udæskende — hvis ikke den lille Bebrejdelse imod mig, som ligger gemt i den, samtidig var bleven fremført ogsaa fra anden Side.

I et nys udkommet Hefte af »Historisk Tidsskrift« (7. R. 4. Bd. S. 145—270) har Professor Erslev skrevet en Artikkel om Niels Kjeldsen og om den Bladfejde, som Prof. Larsens Bog fremkaldte. I denne findes (S. 156, Anm.) følgende Bemærkning: »Af de Ranglister, Dr. Villads Christensen har benyttet, kunde han iøvrigt have fremdraget, at Lüttichau under Felttoget i Frankrig fik Jernkorset«.

Da denne Dekoration saaledes samtidig fremdrages fra to forskellige Sider, nødes jeg til at tro, at Spørgsmaalet maaske dog ikke er saa ubetydeligt, som det ved første Øjekast kunde synes, og at det maaske virkelig er en Fejl af mig, at jeg ikke har skænket de Kors og Stjerner, som de preussiske Ranglister strutter af, lidt mere Opmærksomhed. Det forsømte kan imidlertid indhentes endnu; thi dette Stof er ingenlunde udtømt ved Karl Larsens og Professor Erslevs Bemærkninger.

Det er rigtigt, at jeg aldeles ikke berørte Lüttichaus Dekorationer, men kun omtalte hans Avancement. Hvor man vader i en saadan Vrimmel af Ordner og Medaillér, som i de preussiske Hærlister fra 1871, uden at man kan se, i hvilken Anledning eller paa hvad Maade, de er erhvervede, vil det vist findes tilgiveligt, at jeg ikke tog mig videre af dem. De gjorde paa mig nærmest Indtryk af at være et lige saa selvfølgelig Tilbehør til en tysk Gardeofficer, som det »von«, der staar foran hans Navn. Men nu meddeler Prof. Larsen, at det netop er Dekorationerne, der giver Oplysning om Kvaliteten af en Officers Krigstjeneste, og naar det forholder sig saaledes, bliver der jo straks en virkelig Grund til at beskæftige sig med dem.

Med Grev Lüttichaus Dekorationer — bortset fra dem, han erhvervede sig i Affæren med Niels Kjeldsen, og om hvilke Karl Larsen har givet udførlig Oplysning i sin Bog — forholder det sig da paa følgende Maade:

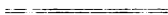
I Felttoget 1866 fik han ingen. Det kan næppe være, fordi Gardehusar-Regimentet i det hele taget ikke havde Lejlighed til at udmærke sig; thi f. Eks. de to Sekondlieutenanter, der i Listerne staar lige før og efter Grev Lüttichau (v. Byern og v. Schierstaedt), møder begge med nye Dekorationer efter Krigen.

I Felttoget 1870—71 fik han Jernkorset af anden Grad. Men man bliver noget utilbøjelig til alene af dette Faktum at uddrage nogen Slutning, naar man ser, at alle de 16 Officerer, som stod ved Gardehusarerne i 1869 og i 1870—71,

og som altsaa har gjort Felttoget med, alle uden Undtagelse er dekorerede med Jernkorset. Dette giver nærmest Indtryk af, at en saadan Dekoration ikke var til at undgaa, naar man var Officer ved et saa fint eller maaske saa meget brugt Regiment som Gardehusarerne. Ja, det ser endogsaa ud til, at Grev Lüttichaus Dekoration, Jernkorset af 2. Grad, var det mindste, man anstændigvis kunde nøjes med; thi ingen af de 16 har faaet mindre. Ialt har disse 16 Officerer erhvervet i den fransk-tyske Krig: 3 Jernkors af første Grad, 13 Jernkors af anden Grad, 3 meklenborgske militære Fortjenstmedailler, 1 schaumburgsk militær Fortjenstmedaille og 1 Ridderkors af den saksiske Albrechtsorden.

Jeg formoder, at man herefter vil kunne forstaa Grunden til, at jeg i min tidligere Notits slet ikke omtalte Grev Lüttichaus Dekorationer — hverken den, han fik i 1871 eller den, han ikke fik i 1866. Og jeg beder paany erindret, at det kun er paa gentagen Foranledning, at jeg har anvendt disse Linier paa et saa fjerntliggende og for andre saa ligegyldigt Spørgsmaal.

Chr. Villads Christensen.

Bidrag til nogle jyske hovedgårdes historie i nyere tid (1660—c. 1850).

Ved cand. mag. S. Nygård.

II. Ormholt.

Vendsyssel er herregårdenes land; alle vegne findes de, store og små, og flere har der været; der findes sogne, hvor der fra tid til anden har været 4—5 stykker. I Elling sogn er der endnu tre, i Vrejlev sogn samme antal, i Tårs sogn fire o. s. fr. I Torslev sogn i det nuværende Dronninglund herred er der nu kun to, Ormholt og Hejselt; tidligere var der flere, navnlig Vangkær og Skavange, men disse er forlængst forsvundne som herregårde og de to førstnævnte har også til tider været besat med bønder men dog i de sidste 2—300 år hævdet deres stilling som hovedgårde. Hejselt opnåede dog aldrig at blive komplet, hvilket derimod Ormholt var i næsten hele det 18. århundrede.

Denne sidstnævnte gård ejedes i første halvdel af det 17. århundrede af Frederik Rantzau til Bollerup. Da han i året 1645 lukkede sine øjne, efterlod han sin enke, den foretagsomme Ide Ottesdatter Skeel, og sine børn vidtløftige jordegodser, der navnlig var beliggende i Skåne og i Vendsyssel. På sidstnævnte sted ejede han foruden Ormholt den langt aneligere gård Asdal og en stor

mængde bøndergods, alt i alt over 1200 tdr. hartkorn¹⁾; de to tredjedele heraf faldt på Asdal gård og gods, resten på Ormholt med tilliggende, der altså trods sin lidenhed var centrum for et ret betydeligt godsområde. Medens hin større ejendom lige til 1794 forblev i Frederik Rantzau's efterkommeres besiddelse, gik denne snart over på fremmede hænder; i adeligt eje var den dog til 1683.

Ormholt hovedgård udmærkede sig mere ved sin skønne beliggenhed mellem skovklædte banker og rindende åer end ved sine jorders fortrinlighed eller sin bygnings storhed, for selv om dens røde tegltag kunde tage sig godt ud i de landlige omgivelser, var dens borgegård dog kun en bindingsværks bygning på en etage; der var ingen tårne eller spir, ingen sandstenspyrdelser. overhovedet intet af det, som udmærkede så mange af den tids herregårdsbygninger. Da den aldrig havde været sæde for nogen af de mere fremragende adelsslægter, havde der ingen grund været til her at opføre en befæstet borg. Den iøvrigt velvedligeholdte ladegård røbede også gårdens ringhed, da den kun bestod af en lade og et par stråttækte fæhuse, der dels var lerslagne, dels, ligesom hovedbygningen, murede mellem stænger.²⁾

Ved skiftet efter Frederik Rantzau, der muligvis holdtes i Odense 1654³⁾, tilfaldt Ormholt gård og gods hans datter Berte, der var født på Bollerup 9. juni 1641, og da hun 12. september 1660 ægtede Korfits Trolle til Sandholt, kom han i besiddelse af denne ejendom, over hvilken han 1662 til Rentekammeret indsendte sin jordebog, hvori det oplystes, at hovedgården efter gamle lodders formælding var sat og takseret for 6 tdr. byg,

¹⁾ Denne opgivelse er dog fra 1658 (Rentekammerets arkiv: Jordebøger 1660—62).

²⁾ Bygningen beskrives i matriklen af 1662.

³⁾ Jydske saml. 1. X. 268.

$\frac{1}{2}$ td. smør og 1 svin samt gæsteri, hvilket svarede til $12\frac{1}{2}$ td. hartkorn, men heri var ikke beregnet skoven, der var takseret til 40 svins olden eller i hartkorn 1—5—1—1—, og heller ikke Ormholt mølle, der var 12 tdr. hartkorn. Hvis skov og mølle — hvilket er det rimeligste — hørte under gårdens takst, har denne altså ialt været 26—1—1—1—. Udsæden var 12 tdr. rug, 6 tdr. byg og 24 tdr. havre — 135 år senere var den 4—5 gange så stor — og der kunde gennemsnitlig avles 130 læs hø årlig — 135 år senere 300 læs. — Hvad det tilliggende gods angår, da var dette foruden skov til 1230 svins olden omtrent 360 tdr. hartkorn, og desuden havde gårdens ejer fæstet Torslev sogns kongekorntiende mod en årlig afgift af 52 tdr. korn. Godset lå i det hele taget godt samlet. Tager man et større kort for sig og lader blikket fra Ormholt glide nordpå, træffer man navne som Gane, Horshave, Silkeborg, Lundegård, Lindholm, Hammerholt, Ålborggård osv.; alle disse gårde og bol lå under Ormholt og mange andre. Alt ialt lå omtrent de to tredjedele af godset i Torslev sogn, størsteparten af resten i Skæve, Albæk og Vor sogne, et par gårde henholdsvis i Gærum og Hvorup sogne og endelig c. 25 tdr. hartkorn langt borte, f. eks. i Ty. Om skovene siges det, at en part af dem blev meget forhuggede i forleden fejde, en klage, der jo ved den tid høres fra næsten alle egne af landet. At fjenderne havde huseret slemt i Vendsyssel er en kendsgærning.

Den her omtalte jordebog over Ormholt gård og gods er underskrevet af en Anders Pedersen, der altså må have været Korfits Trolles fuldmægtig over hans gods heroppe. Selv bode han selvfølgelig aldrig her. Som herre til Sandholt og Skarholt havde han mere standsmæssige boliger andensteds og hans navn er naturligt knyttet til disse ejendomme. Der er derfor ingen grund

til her at omtale ham nærmere; det må være nok kortelig at nævne, hvilke stillinger i samfundet han har indtaget, og at gøre rede for hans forhold til den af hans ejendomme, talen her er om.

Han blev født på Vallø den 17. marts 1628 og var søn af hr. Niels Trolle til Trolholm og Mette Korfitsdatter Rud; i en alder af 27 år blev han kammerjunker hos kong Frederik den tredje, 1658 lensmand på Bøvling (Ryssensten) og derefter amtmand sammesteds indtil 1664, ligesom han også var amtmand i Ørum og Vestervig amter fra 1661 til 1664; derefter var han indtil 1670 amtmand i Skanderborg og Åkær amter, blev 1669 assessor i Statskollegiet og Højesteret, to år efter hvid ridder og døde i København den 21. marts 1684. I svenskekrigen havde han udmærket sig, og han skal have været en from og gudfrygtig mand, men som skoleherre på Herlufsholm — hvilken stilling han beklædte fra 1675 til sin død — var han i højeste grad uheldig, dårlig økonom som han var. Hans hustru overlevede ham i 11 år og døde den 1. februar 1695 på Brahetrolleborg, som dengang ejedes af hendes søn, baron Frederik Trolle.

Den mangel på økonomisk ævne, der var kommet så klart for dagen i Korfits Trolles forhold til Herlufsholm, viste sig også i bestyrelsen af hans private godser, i det mindste for så vidt hans jyske gods angår. Det blev pantsat stykke for stykke og endelig berøvet ham af hans kreditorer. Begyndelsen gjorde han 1670, da han 11. juni udstedte to obligationer til Søster Worm, sl. mag. Erik Olufsen [Torm]s, henholdsvis på 2400 rdl. og 825 rdl. in spec. med pant i tilsammen c. 170 tdr. hartkorn af Ormholt's underliggende bøndergods¹⁾; derefter pantsatte han

---

¹⁾ Viborg landstings kopier af protokollerede breve 1671 1. febr. nr. 28 og 29.

samme dato 1672 for 1000 rdl. in spec. en del gods til Anne Laurence [de la Ford, enke efter biskop Hans Brochmand] i Århus. Denne obligation gik i arv til Peder Hofmans børn, til hvem Korfits Trolle endvidere 11. Marts 1681 udstedte pantebrev for 503 rdl. in spec.; men hvad der iøvrigt er blevet af disse to obligationer, vides ikke.¹⁾ Endvidere havde han 11. juni 1680 udstedt en obligation på 2500 rdl. til Birgitte Skeel, grevinde Parsberg, mod pant i »mit jordegods i Vendsyssel.«

Imidlertid var Søster Worm blevet ked af at have en kapital udestående, hvoraf renterne enten indkom meget uregelmæssigt eller ganske udeblev, hvorfor hun gjorde skridt til at sætte sig i besiddelse af pantet. Hun fik da ved landstinget udnævnt som ridemænd de to småadelsmænd Lorens Kurt Preen til Vester Mejlsted og Kristoffer Orning til Eget, der idelig fungerede ved slige sørgelige forretninger, og disse indførte hende 3. maj 1680 i alt det pantsatte gods for kapitalen med påløbne renter og omkostninger, ialt 4622 rdl. 1 fl 15 β . Som det ses var de to obligationer, der 1670 tilsammen lød på 3225 rdl., voksede godt i årenes løb, men renten var også efter tidens skik 6 $\%$. Søster Worm ønskede dog ikke selv at beholde dette gods, men transporterede 11. marts 1682 obligationerne, der nu, skønt hun havde haft en årlig indtægt af godset på 222 rdl. cur., yderligere var voksede og nu beløb sig til 4776 rdl. in spec. 3 fl 15 β , til baron Jens Juel, der samme dag lod sig overdrage den ovennævnte obligation til Birgitte Skeel på 2500 rdl. og samtidig fik Korfits Trolle til at udstede en erklæring om, at Søster Worms beregning var rigtig »tilstaaendis velbe^{de} hans excellentz hr. baron Juel derfor saavel som for andre mine obligationer, han i hænde have

1) Vib. ldt. sk. og ppr. XIII b. 176 og XX. 140.

kunde, at annamme det til Søster Worm pantsatte gods til evindelig ejendom«. Skønt sagen dermed skulde synes at være ganske klar, da Korfits Trolles erklæring så at sige var at betragte som et skøde, måtte Jens Juel dog ifølge lands lov og ret erhverve landstingsdom på godset, før han kunde afhænde det. Han sagsøgte derfor til en begyndelse debitor ved herredstinget til betaling af de tre obligationer, han var kommet i besiddelse af, og da Korfits Trolle selvfølgelig hverken selv mødte eller lod nogen møde for sig ved denne proformasag, kunde herredsfogden allerede 25. april 1682 afsige sålydende dom: Såsom her i rette lægges hans excellense hr. Korfits Trolles udgivne obligationer, transporter fra de vedkommende, indførsel på jordegodset så og hans excellenses egen kontrakt og forskrivning til hans excellense hr. baron Jens Juel, da tilfindes velbemelte hr. Korfits Trolle samme sine i rette lagte obligationer skadesløs at indfri eller og hr. baron Jens Juel at nyde og beholde forindførte jordegods efter i rette lagte dokumenter og forskrivning til evindelig eje og ejendom.¹⁾

Som det vil ses, foreligger der her intet bestemt om, at Jens Juel var kommet i besiddelse af selve Ormholt hovedgård, da det kun var en del af det til denne liggende gods, Søster Worm var blevet indført i og som Korfits Trolle havde erklæret, at Jens Juel skulde beholde til evindelig ejendom. Og dog er det sikkert, at han nu ikke blot ejede godset men også gården. Måske ligger forklaringen i, at obligationen til Birgitte Skeel lød på pant i »mit jordegods i Vendsyssel«. Denne obligation er iøvrigt ikke læst ved Viborg landsting, men kendes kun fra den ovenberørte retssag.²⁾

¹⁾ Børglum herreds tingbog 1681—83 fol. 76 ff.

²⁾ I Viborg landstings justitsprotokol 1682—86 fol. 80 hedder det under 31. januar 1683: »Hr. Jens Juel, friherre, citat til kon-

Jens Juel, der iøvrigt ved denne tid også ejede den nærliggende Vorgård, beholdt kun en kort tid sin ny-erhvervede ejendom, idet han allerede ved skøde¹⁾ af 14. februar 1683 til forpagter Søren Pedersen Kierulf på Dybvad overdrog Ormholt hovedgård, en liden svatmølle i gårdens endel og et lidet stykke skov kaldet Nejsomholm, »som med gærde og grøfter er fraskilt Nejsom skov og til Ormholt lagt og således forbliver«, tilsammen hartkorn 12—4—»—», samt en skov til 40 svins olden og en del gods. Dette var af hartkorn jordskyld 185—2—»—¹/₂— og skovskyld 19—5—»—2— og lå alt i Torslev sogn undtagen nogle gårde og gårdsparter i Albæk sogn på tilsammen henved 30 tdr. hartkorn. Det er de gamle navne, vi møder igen: Horshave, Gane, Lundegård, Hammerholt, Lindholm osv., hovedsagelig beliggende i egnen nærmest norden for Ormholt. Besætningen på gården bestod ved den tid, da overdragelsen fandt sted, af 1 hoppe, 2 foler, 10 stude under fire år, 4 kør, 8 ungnød og kalve, 10 får og 4 svin.²⁾

Søren Pedersen Kierulf, om hvem forøvrigt kun lidt er bekendt, hørte formentlig til den i Børghlum herred stærkt udbredte selvejerbondeslægt Kierulf. Det første, der vides om ham, er, at han 1670 var forpagter på Dybvad, da Niels Lange til Rønnovsholm lånte 1000 rdl.

---

firmation og endelig ejendoms dom tvende indførsler, den ene af velb. Jørgen Lykke og Hans Volf Mylheim, dateret d. 14. marts 1682, den anden af Hans Volf Mylheim og velb. Johan Urne, dateret d. 31. maj 1682 — udi hr. Korfits Trolles gods. Tagen til doms.« Den ene af disse indførsler sigter muligvis til obligationen til Birgitte Skeel. Iøvrigt må det antages, at også ovenomtalte herredstingsdom er blevet stadfæstet ved landstinget, hvis domprotokoller mangler for denne tid.

1) Vib. ldt. sk. og ppr. XXI. 279.

2) Halv kop- og kvægskatsmandtal i henh. til frdn. 11. nov. 1682, i Rigsarkivet.

af ham¹⁾ mod pant i en del gods i Hæstrup og Vrejlev sogne, hvilket han efter dennes død 1675 lod sig indføre i og i det mindste tildels 1682 transporterede til fru Helvig Krabbe til Vrejlev kloster.²⁾ Selvejerbolet Langholt i Skæve sogn ejede han, før han kom i besiddelse af Ormholt, og nogle gårde i Torslev og Jerslev sogne erhvervede han 1682 og 83 ved køb fra Otte Skeel til Birkelse og sin søster Else Pedersdatter Kierulf, enke efter Steffen Thommesen i Agdrup.³⁾ Forpagter på Dybvad var han endnu 1683. Når han døde, vides ikke bestemt; måske snarest 1686. I sit ægteskab med Anne Jespersdatter Hegelund, som han havde ægtet i Skæve sogn 27. juni 1675, havde han mindst en søn og to døtre, nemlig:

Henrik Sørensen K., født på Dybvad i august 1677, døbt 9. sept. Om ham findes udførlige oplysninger ved Linderumgårds historie (ovenfor side 177 ff.).

Maren Sørensdtr. K., født på Dybvad, døbt 6. okt. 1678. Hun bliver nærmere omtalt nedenfor.

Sofie Sørensdtr. K., født på Dybvad, døbt 16. febr. 1681, † før 1716, utvivlsomt ugift; efterlod i hvert fald ingen livsarvinger.

Skiftet efter Søren Kierulf kendes ikke, men det vides, at enken og sønnen hver overtog halvdelen af hovedgården.⁴⁾

Anne Jespersdatter Hegelund, der i et tidligere ægteskab med en vis Henrik (Hemmer?) havde haft mindst tre børn og som altså nu næppe var helt ung, blev ikke længe hensiddende i enkestand. Hendes sidst afdøde mand havde haft en halvbroder Morten, der havde efter-

1) Vib. ldt. kopier af protokollerede breve 1670 16. febr. nr. 25.

2) Vib. ldt. sk. og ppr. XXI. 10.

3) Smst. XXI. 281. 282.

4) Omtalt smst. XXXIV. 174.

ladt sig en søn, Niels Mortensen, som også førte tilnavnet Kierulf. Han havde allerede i en længere årrække boet på den nærliggende lille hovedgård Hejselt, utvivlsomt som forpagter¹⁾, og var på denne tid enkemand og fader til flere børn. Han kastede nu sin kærlighed på enke-madammen på Ormholt — eller måske på hendes lig-gendefæ — og erhvervede en kongelig bevilling af 16. juni 1687 på at ægte hende, uanset det nære slægtskab, ligesom han samme dag fik bevilling på at være værge for sine tilkommende stebørn og endelig 24. juni s. å. bevilling på at holde stuebryllup.²⁾ Dermed var han blevet herre til halvparten af Ormholt — brylluppet vides nemlig kort efter at have fundet sted — og rådig over den anden halvdel som værge for den umyndige lille Henrik, der blev holdt til bogen.

Om Niels Mortensen Kierulf foreligger der i den trykte litteratur to højst forskællige oplysninger. Det ene sted hedder det³⁾, at præsten Frederik Rasmussen Wilsbeck til Torslev og Lendum 2. juni 1671 skete overløst i sit eget hus af proprietær Niels Mortensen Kjerulff til Hesselt (o: forpagter N. M. K. på Hejselt), det andet sted meddeles det⁴⁾, at han ved fundats af 2. juni 1673 gav 66 rdl. 4 fl , hvoraf renten dels skulde tilfalde degnen i Ørum, dels Ørum kirke. Når man bemærker, at disse to så højst forskællige bedrifter, at fortrædige en præst og at begave kirken, bægge finder sted den 2. juni — med to års mellemrum — ligger det nær at ane en eller anden forbindelse mellem dem, og denne anelse vil nedenfor finde bekræftelse.

Med hensyn til den mindre høflige optræden, Niels

1) Han har sikkert aldrig ejet denne gård.

2) Disse tre dokumenter omtales i skiftet efter Anne Jespersdatter.

3) Wiberg III. 362.

4) Hofmans Foundationer IV. 292.

Kierulf skal have vist overfor sin sognepræst, foreligger der i Børglum herreds tingbog for 1671 en del fragmentariske oplysninger.¹⁾ Til den 11. juli havde Niels Kierulf — der øjensynlig anså sig selv for den forurettede — ladet indstævne hr. Frederik Wilsbeck og hans hustru Anne Thomasdatter samt hans broder Otte Wilsbeck og tjenestefolkene i Torslev præstegård foruden feldbereder Søren Andersen i Sæby, spillemand Jørgen Lyke sammesteds og skrædder Kristen Bertelsen i Try. Hans klage gik ifølge herredsfogdens stævning ud på, »at I [ø: præsten] hannem i eders hus i for^{no} Torslev præstegård forleden fredag aften, som var den 2. juni, haver overfalden, dog I hannem havde indbedet med Eder og for al molest eller overfald hannem frihed tilsagt²⁾, hvilket hr. Frederik ikke med en god samvittighed skal kan imod sige, og dog tillige med Eders broder Otte Wilsbeck samt Eders hustru og alle hosværende folk hannem uden al årsag haver overfalden, ja utilbørligen hannem blodig og blå slagen, som han med syn og sigtelse vil beviselig gøre.« Samme dag lod han ved retten afhjæmle et syn, han havde ladet tage over de skrammer, han havde erhvervet sig i hin bataille. En del af det har tidens tand berøvet os — her antydet ved prikker —, men der er endda nok bevaret til at vise os, at det er gået meget hedt til

1) Sagen behandlede samtidig ved Børglum herredsting, hvortil Niels Kierulf havde ladet den indstævne, ved Sæby byting, fordi nogle af de i sagen implicerede personer boede der, og ved Børglum herreds gejstlige ret, hvorunder præsten indskød sagen. Børglum herreds tingbog for nævnte år er bevaret, men den er meget medtaget af fugtighed. Såvel Sæby bytings protokol som Børglum herreds gejstlige justitsprotokol for den pågældende tid er tabte, og i bispearkivet har jeg forgæves søgt oplysninger om sagen.

2) Der synes altså forud at have bestået et mindre venskabeligt forhold mellem hr. Frederik og Niels Kierulf.

i den idylliske præstegård hin 2. juni, for det hedder: » . . . hans hoved to store lange huller . . . neder munden af i det haver han på hovedet . . . og så de, at i tindingen over alt ganske blå . . . tinding ved hans venstre øre var håret . . . afrykt, var blå slagen eller trådt, og blodet var runden ud af det venstre øre og ned på hans hals, og øret var og ganske blå; ellers udi hovedet var 4 store pletter, som håret var afrykt og steden var blå og blodig og hovedet overalt var ganske ophovnet og opsvulnet tillige med hans hals, som og ganske var resnet [ø: ophovnet] og ophovnet, til med blodig og blåagtig; i hans pande var huden tvende steder afslagen og tvende blå pletter; øjenbrynene og øjenlågene over bægge hans øjne var ganske blåslagen og bægge kindbenene og under øjnene var og meget blå slagen og ganske ophovnet, og det ene kindben tykte de at være knuset, og tvende steder var slagen huden af hans næse og seks af hans tænder, de foreste, var slagen ind i hans læber, så der var hul inden på læberne for hver af tænderne; på den yderste side af hans venstre ben var og et stort blåt slag; hans klæde, som han havde om hans hals, og hans skjortekrave var ganske blodig og håret mestendel af hans hoved afrykt.« — Af dette syn får man unægtelig i høj grad det indtryk, at Niels Kierulf var blevet alt andet end blidt behandlet og at han havde al mulig grund til at sagsøge den eller dem, som han anså for skyldige i den molest, han havde lidt, hvadenten han nu selv havde givet anledning til klammeriet eller ikke. Han gjorde da også alt, hvad der stod i hans magt, for at få sagen drejet således, at han selv kom til at stå som den fornærmede part, og var i rastløs virksomhed for at få sine papirer i orden; tre uger efter (1. august) kunde han møde frem med to mænd, Klavs Mortensen Kierulf af Ravnstrup, rimeligvis hans broder, og Kristen Larsen,

ridefoged på Boller, der forklarede, at de af Niels Mortensen Kierulf var blevne skikkede til hr. Frederik Wilsbeck for at spørge ham, hvorfor han således havde handlet og ladet handle med Niels Kierulf; herpå havde hr. Frederik svaret, »at der var ingen årsag andet end som drukkenskab og fanden, og fanden var da tilstede, og det fortrød hannem i hans hjærte, at det var så gået.«

Dette vidne måtte, forudsat at det var til at stole på, have gjort en mægtig virkning til fordel for sagsøgeren og så at sige straks have gjort en sørgelig ende på sagen for præstens vedkommende, da man ikke godt kunde ønske sig en mere åbenhjærtig tilståelse; da denne virkning imidlertid udeblev og selve Niels Kierulf mødte op igen på tinge fire uger efter (29. august) med nye vidner, der yderligere skulde male Frederik Wilsbeck sort, tør man nok gå ud fra, at der har været et lille »aber« ved det. Et vidne, han denne gang fremførte, forklarede, at han hin titomtalte fredag havde set, at da Niels Kierulf kom ind i stuen i Torslev præstegård, slog Otte Wilsbeck ham, og hr. Frederik tog ham i håret og drog ham til jorden, og alle de folk, der var tilstede, havde samlet sig om ham, somme slog ham og somme holdt ham, og da vidnet havde villet hjælpe Niels Kierulf, havde Otte Wilsbeck ladet ham vide, at hvis han befattede sig med nogen, da skulde der »søcke« (?) djævelen i hans hjærte.

Modparten, der hidtil havde forholdt sig ganske passivt på herredstinget, rimeligvis fordi præsten skød sig ind under den gejstlige ret, der, som anført, ses at have taget sig af sagen, og fordi flere af de andre, og navnlig hovedmanden Otte Wilsbeck, måtte sagsøges ved Sæby byting, hvor der blev holdt vidneforhør, lod nu fremføre en hel række vidner, hvis forklaring enstemmig — så vidt skønnes kan af de bevarede brudstykker —

gik ud på, at bataillen i Torslev præstegård var opstået mellem Otte Wilsbeck og Niels Kierulf, og at præsten kun havde haft med den at gøre, forsåvidt han, da han kom tilstede, havde forsøgt at mægle fred imellem dem. — Endnu en gang er sagen for ved herredstinget, uden at der fremkommer noget nyt af interesse, men dermed synes den at forsvinde fra denne skueplads; hvad der yderligere foregår forlyder der intet om. Men vi er dog i stand til at konstatere, at Niels Kierulf ikke har spillet en så lidet tiltalende rolle i dette skuespil, som Wiberg lader formode. Kilden til det citerede sted hos Hofman er *Marmora danica* II. 259, hvor der findes gengivelse af en inskription, Niels Kierulf har ladet anbringe i Ørum kirke angående de af ham skænkede 66 rdl. 4 f . Denne inskription er på det nærmeste enslydende med den originale fundats, som findes i Ålborg bispearkiv¹⁾, men medens hin er dateret 2. juni 1673 er denne dateret 19. maj 1674. I fundatsen gør Niels Kierulf vitterligt, »at eftersom mig er given til afsonelse for den overlast, mig udi Torslev præstegård blev tilføjet den 2. juni 1671 penge et hundrede slettedaler, da haver jeg, guds navn for alting til ære, som mig fra større ulykke, end mig samme tid vederfores, nådeligen bevarede, og ved liv og helbred opholdt, fra mig hengivet forskrevne 100 sldr. osv. Det fremgår altså tydelig nok heraf, at der virkelig var sket ham uret, og at han havde fået nogen oprejsning, men desværre får man ikke at vide, hvem der har måttet rykke ud med de 100 sletdalere; rimeligst er det vel at antage, at det er Otte Wilsbeck, men selv om det er ham og ikke hr. Frederik, bliver resultatet dog det, at man efter det foreliggende utvivlsomt må rive martyrglorien af præstens hoved. I så fald vil det ikke være

¹⁾ Capsa A, loc. XIII, fasc. 1, nr. 9.

første gang, at en præst, som overleveringen har dekoreret med en sådan, bliver den berøvet.

Om Niels Kierulf er iøvrigt ikke meget at berette; han var rimeligvis søn af en Morten Nielsen Kierulf, der 1667 levede på Nørre Ravnstrup; selv bode han i det mindste henved en snes år på Hejselt, hvor han, som antydet, rimeligvis var forpagter; han synes at have været en uformuende mand, da hans navn kun én gang forekommer i landstingets skøde og pantebog¹⁾, før han ægtede Anne Jespersdatter, men ved dette ægteskab kom han til nogle midler, hvilket gav sig udslag i, at han 1688 kunde låne sin søster Maren Mortensdatter Kierulf, sl. Simon Simonsens i Nørre Ravnstrup, 1221 $\frac{1}{2}$ rdl., ligesom han samme år udlånte 200 rdl. af sine stebørns penge til fru Doretea Galde, sl. Frederik Ungers.²⁾ Ikke ret lang tid efter er han formentlig død; i hvert fald var Anne Jespersdatter igen enke 3. januar 1692.³⁾ Med denne havde han næppe børn; derimod havde han i sit tidligere ægteskab i hvert fald en søn Anders Nielsen Kierulf, der 1707 boede på Hejselt, og en datter Anne Nielsdatter Kjerulf, der før 1691 blev gift med Thomas Stefansen til Nørre Ravnstrup, hvor hun 1717 bode som enke.

Efter Niels Kierulfs død hensad Anne Jespersdatter Hegelund i et kvart århundrede på Ormholt som enke og bestyrede, som det synes, sine midler med energi og dygtighed; allerede i sin første kortvarige enkestand

1) XIII b. 46. (obl. til N. K. på 50 rdl.)

2) Vib. ldt. sk. og ppr. XXIV. 181 og 182.

3) Smst. XXVI. 362. Der fandtes forhen en ligsten over Niels Kierulf i Ørum kirke; nu ligger den på kirkegården. Ifølge velvillig meddelelse fra stedets kirkesanger vil den, der nu er genstand for vanrøgt, efter kirkesynets forlangende blive stillet op ad kirkemuren.

havde hun foretaget et par forandringer med sit gods, idet hun 1687 havde solgt gården Tveden i Jerslev sogn til Else Pedersdatter, sl. Stefan Tommesens enke i Agdrup, og samme år købt bolet Fuglsang i Torslev sogn af præstesønnen Søren Pedersen Hosbond.¹⁾ Der synes heri at ligge en antydning af en fornuftig bestræbelse for at samle godset tæt omkring hovedgården, idet det førstnævnte sted lå over en mil fra denne, det sidstnævnte derimod kun en halv mil. En lignende bestræbelse synes undertiden at kunne bemærkes i de forandringer, hun i sin anden enkestand foretog med sit gods, og navnlig synes hun at have søgt at komme i fuld besiddelse af de gårde og bol, som hun tidligere kun havde haft en part af. Således fik hun 3. januar 1692 af sin stesøn, Anders Nielsen Kierulf på Hejselt, og Thomas Stefansen i Ravnstrup, der var gift med hendes stedatter Anne, skøde på en part af en øde gård i Try, som de havde arvet efter deres fader, Niels Mortensen Kierulf²⁾, og 20. juni 1694 gjorde hun med Beate Sofie Hansdatter Holst, enke efter Henrik Lauridsen Bugge til Linderumgård, et mageskifte, hvorved hun til denne udlagde halvgården Kringelhede m. m. mod halvdelen af gårdene Hejselt og Holdensgård i Albæk sogn, som hun derved synes at være kommet i fuld besiddelse af.³⁾ Endvidere gjorde hun 5. januar 1698 et magelæg med fru Kirstine Beck til Vrå, hvorved hun i Torslev sogn fik bolet Koldbro med en lille vandmølle og halvparten af Krogens mølle for gården Tveden i Jerslev sogn, som hun 1694 igen var kommet i besiddelse af ifølge skøde fra Thomas Stefansen i Ravnstrup⁴⁾, der muligvis havde arvet den

1) Vib. ldt. sk. og ppr. XXIII. 294. 295.

2) Smst. XXVI. 362.

3) Smst. XXVIII. 396.

4) Smst. XXXI. 32. 55. XXVIII. 228.

efter sin moder (jvfr. ovenfor). I denne forbindelse skal endnu kun nævnes, at hun 1707 solgte sin part af gården Ravnsholt i Torslev sogn til sin svigersøn hr. Henrik Klein, der havde arvet resten af gården efter Søren Pedersen Kierulf.¹⁾

To til tre mil sydvest for Ormholt ligger Hvilshøjgård, der ved midten af det 17. århundrede var en større fæstebondegård i familien Billes eje men fra 1682, da Albert Stensen Bille til Langholt solgte den til præsten Kjeld Nielsen i Nørre Sundby, blev en selvejergård, der siden den tid altid har været ejet og i reglen beboet af personer udenfor bondestand og været centrum for et snart større, snart mindre tilliggende af bøndergods. Denne gård blev 3. november 1692 tillige med et bol i Hvilshøj af præsten Jakob Pedersen Bruun i Skæve tilskødet Anne Jespersdatter Hegelund, men hun beholdt den ikke længe; dog blev den i hendes families besiddelse i længere tid, idet hun 20. juni 1694 afsluttede en handel med sin svigersøn Peder Thomsen Kierulf, der da var forpagter på Haven, hvorved hun af denne fik halvparten af Røgelhede i Hellevad sogn tilligemed 3 huse sammesteds, og til ham skødede Hvilshøjgård, der var c. 13 $\frac{1}{2}$ td. hartkorn, og ovennævnte bol i Hvilshøj.²⁾ Han forøgede gårdens tilliggende en del og fik bl. a. 1697 af sin svigermoder skøde på bolet Åsholm i Ugilt sogn. Efter hans død blev hans enke gift med Jørgen Birch, der synes at have måttet afstå gården til sine kreditorer 1739, efter at den altså i henved halvhundrede år havde været i samme slægts besiddelse.

Det er tidligere omtalt, at Anne Jespersdatter kun ejede den ene halvpart af Ormholt hovedgård, idet den

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXIV. 173.

²⁾ Smst. XXVII. 363. XXVIII. 397. 398.

anden halvpart ved skiftet efter Søren Pedersen Kierulf var blevet udlagt til hans eneste søn Henrik; da han den 4. marts 1707 af sin moder fik skøde på hendes halvpart af gården med skov og mølle af hartkorn 9—7— $\rightarrow$ —2— samt $7\frac{1}{2}$ td. hartkorn gods, bestående af bolet Gane, et bol i Try, en part af Vrængmose og af Diget m. m.¹⁾, blev han eneejer af den, men få år efter, da han havde afkøbt sin hustrus stefader, Anders Pedersen Brønsdorph, de to hovedgårde Linderumgård og Egeberg²⁾, solgte han ved skøde af 30. marts 1710 til sin svoger, præsten Henrik Klein i Jerslev, sin arvede halvpart af Ormholt hovedgård (hartkorn 9—7— $\rightarrow$ —2—) og dens tilliggende gods (hartkorn 104—1—1— $1\frac{1}{2}$ —), hvoraf størsteparten (90—5—1—2—) lå i Torslev sogn, resten i Albæk og Jerslev sogne (henholdsvis 11—2— $\rightarrow$ — $1\frac{1}{2}$ — og 2—1—3—2—); endvidere lovede han 12. april samme år at give Henrik Klein skøde på den anden halvpart af gården og $7\frac{1}{2}$ td. hartkorn gods — det samme, som han 1707 havde købt af sin moder —, når hun, der havde denne halvpart i forpagtning, døde eller ønskede at fratræde den; prisen fastsattes til 100 rdl. pr. td. hartkorn hovedgårdstakst og 70 rdl. pr. td. hartkorn gods, eller ialt 1514 rdl. 3 ŷ 8 β ³⁾. Dette løfte blev Henrik Kierulf dog ude af stand til at indfri, da Anne Jespersdatter igen overtog sin halvpart af Ormholt som ejendom, uden at det ses, om hun har købt den tilbage eller om hun på anden måde er kommet i besiddelse af den. Sikkert er det, at hun ved sin død ejede denne halvpart af gården og havde forpagtet den anden halvpart af Henrik Klein mod en årlig afgift af 100 rdl.

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXIV. 174.

²⁾ Se herom ved Linderumgårds historie (ovenfor side 177 ff.).

³⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXIV. 476. 494.

Anne Jespersdatter Hegelund døde i en høj alder på Ormholt natten mellem den 5. og 6. maj 1716 og blev begravet den 15. næstefter. Hun efterlod sig af første ægteskab en søn Morten Henriksen, en datter Margrete Henriksdatter og en sønndatter Sofie Jespersdatter Bloch, hvis fader var afgangne Jesper Henriksen.¹⁾ Af andet ægteskab efterlod hun sønnen Henrik Kierulf til Linderumgård og datteren Maren Kierulf, der var gift med ovennævnte Henrik Klein. Af tredje ægteskab efterlod hun ingen børn. Dødsboet blev straks taget under behandling af amtmanden²⁾ og viste sig at være i særdeles god stand, idet det ejede halvparten af Ormholt, hvis bygning takseredes til 973 rdl., omtrent 128 tdr. hartkorn bøndergods, i obligationer 1066 rdl. 4 ₤, i rede penge 873 og et særdeles velholdt ind- og udbo, der ved auk-

1) Anne Hegelunds Børn af første ægteskab førte fra tid til anden efternavnet Hemmer. Om Morten vides næsten intet andet, end at han, så længe moderen levede, bode på Ormholt, og efter hendes død var så forgældet, at kreditorerne tog hele hans arv. — Jesper var født c. 1671, døde som forpagter på Kølskegård 1702 og blev begravet 24. marts. Han havde 24. septbr. 1695 i Lerup bryllup med Else Katrine Henriksdatter Kampmann, en præstedatter fra Aggersborg, der var født c. 1663 og døde på Ormholt 2. decbr. 1744. Efter sin første mands død ægtede hun 29. januar 1704 i Hallund sogn forpagter Hans Justsen på Kølskegård, der var født c. 1671 og ejede Burholt fra 1719 til sin død dør 25. august 1728. Jespers datter Sofie Bloch var opkaldt efter sin mormoder; en månedstid efter sin farmoders død blev hun gift med forpagter Otto Klein på Pandum. — Margrete, der var født c. 1672 og blev bisat i Hjørring 23. februar 1756, ægtede 1688 på Ormholt Peder Thomsen Kierulf, f. c. 1662, ejer af Hvilshøjgård 1694—1717, forpagter på forskællige herregårde i Vendsyssel, begravet i Tolstrup 7. septbr. 1717. Efter hans død holdt hun 7. sept. 1723 i Tolstrup bryllup med Jørgen Nielsen Birch, der fik Hvilshøjgård med hende. Han var født c. 1674 og blev bisat i Hjørring 15. juni 1756.

2) Skiftebrev i Ålborghus m. fl. amters skifteforretninger, nr. 21.

tion udbragtes til 2056 rdl. 5 ƒ 5 ø . Anslås værdien af gård og gods med et rundt tal til 8500 rdl., bliver boets samlede formue c. 13550 rdl., og da den påhvilende gæld ialt kun androg 1150 rdl., blev den endelige beholdning derefter 12400 rdl., en for den tid ingenlunde ubetydelig sum; den viser, at Anne Jespersdatter har forstået at økonomisere, skønt hun ingenlunde har undladt at gøre sig det hyggeligt indendørs, hvorom registreringen af indboet bærer adskillige vidnesbyrd. Ikke blot var der gode møbler og fuldt op af alskens linned; der var også diverse skilderier, f. eks. »en frues skilderi af de Lyker«, »et gammelt adeligt skilderi«, »den forlorne søn«, og adskillige bøger, hvoraf de fleste selvfølgelig af gudeligt indhold. Endvidere fandtes der nogle smykker af guld, nemlig en liden guldring med tre ganske små diamanter, et lidet guldsmykke med en diamant og et guldarmbånd med bogstaverne A. P. S. B. K. E. D. H. [ø: Anders Pedersen Brønsdorph, K. . . . Ejlersdatter Holm]. Dette, der vejede 10 $\frac{1}{2}$ lod, blev ved auktionen købt af sønnen Henrik for omtrent 107 rdl. Af forarbejdet sølv var der 200 lod; det vægtigste stykke var en sølvkande på 41 lod med bogstaverne S. P. S. K. A. J. D. H. [ø: Søren Pedersen Kierulf, Anne Jespersdatter Hegelund], men iøvrigt var der flere kander og adskillige skeer m. m., for en stor del mærkede med bogstaver, hvis betydning nu næppe lader sig udgrunde (B. T. S. K. P. D., A. C. S. M. P. D. osv.). Endnu skal kun anføres, at gårdens besætning bestod af 9 heste, 7 plage, 3 føl, 15 par stude, 15 kør, 1 tyr, 4 kalve, 37 får, 31 lam, 11 vædere og 3 svin med 6 grise, hvilket betyder en meget stærk fremgang siden 1682.

Arvingerne enedes om at stille alt løsøret til auktion, men derimod at dele godset mellem sig indbyrdes. Da Sofie Jespersdatter Bloch trådte i sin afdøde faders sted,

skulde boet deles i tre broderlodder og to søsterlodder, eller med andre ord i 8 søsterlodder. På hver lod af godset faldt der da af hovedgården 1—1—3— $1^{13}/_{16}$ — og af gods omtrent 16 tdr. hartkorn. Af boets øvrige midler faldt der ved skiftets slutning på hver søsterlod 448 rdl. 3 ƒ $9^{11}/_{16}$ β ; herefter kom altså en broderlod til ialt at bestå af: $1/8$ Ormholt hovedgård, hartkorn 2—3— $3-5/8$ —, bøndergods c. 32 tdr. hartkorn og penge c. 900 rdl. De lodder, hvori godset var udlagt, fordeltes selvfølgelig ved lodtrækning.

Den metode, der var fulgt ved delingen af godset, var i højeste grad forældet og upraktisk, og det var naturligt, at en af parthaverne søgte snarest muligt at samle alle lodderne på sin hånd ved at udkøbe alle medarvingerne. Denne rolle tilfaldt ganske naturligt Henrik Klein, der, som vi ovenfor har set, fra 1710 ejede halvparten af gården og nu ved arv yderligere var kommet i besiddelse af en søsterlod, så at han ialt besad $9/_{16}$ af den. Hvis han ikke snarest mulig opkastede sig til eneherre her, kunde han hvert øjeblik resikere, at gården ved frasalg af gods blev ukomplet og altså skattepligtig, hvilket vilde føles stærkest af ham som største lodsejer. Næppe var derfor skiftet sluttet, før han tog fat på værket. Den forgældede Morten Henriksens part blev 26. januar 1717 ifølge dom og udlæg stillet til auktion af hans kreditorer; prisen på parten i hovedgården gik højt, lige til 133 rdl. pr. td. hartkorn, men så faldt hammeren, og hr. Henrik var derved som højstbydende blevet en af sine medejere kvit. Desuden købte han c. 25 tdr. hartkorn af godset til gængse priser; ialt kostede den dag ham 1946 rdl. 2 ƒ 9 β . — De andre parthavere måtte han accordere med, som han kunde bedst, og i april måned 1717 var han allerede kommet så vidt, at han fik skøde på alle hovedgårds-

parterne. Peder Thomsen Kierulf beholdt selv bøndergodset, som han utvivlsomt henlagde til Hvilshøjgård, men gav iøvrigt 2. april sin svoger skøde på en søsterlod i Ormholt og nogle små skov- og mølleparter for 100 rdl. pr. td. hartkorn. To dage efter fik han af Henrik Kierulf tilskødet en broderlod i gården og c. 32 tdr. hartkorn gods, og den 6. april fik han endelig af sin broder Otto Klein skøde på den broderlod i gården, som hans hustru, Sofie Jespersdatter Bloch, havde arvet, hvorimod han først i april 1718 fik tilskødet c. 30 $\frac{1}{2}$ td. hartkorn bøndergods, som ved samme lejlighed var tilfaldet hende.¹⁾ Dermed var Henrik Klein eneherre på Ormholt og havde af det gods, der tidligere havde ligget til den, erhvervet det meste, nemlig omtrent 210 tdr. hartkorn, og desuden ejede han i forvejen enkelte gårde og bol i den nærmeste omegn. Gården havde bevaret sin skattefrihed og lå som centrum for et smukt afrundet godskompleks, hvoraf den overvejende del lå i samme sogn som hovedgården, en ringe del i Albæk, Hellevad og Jerslev sogne, men, som det synes, intet over de reglementerede to mil fra gården.

Henrik Klein, der var en søn af amtsforvalter Peter Klein i Ålborg og hustru Katrine Ravn, blev født på gården Filborna²⁾ — Felbom kalder Wiberg den — i Skåne 2. marts 1674. Han havde adskillige søskende, blandt hvilke et par brødre, der kastede sig over landvæsenet og blev herregårdsforpagtere; han selv derimod blev sat til bogen, tog studentereksamen fra Viborg 1693, embedseksamen 1695 med laud og rejste derefter udenlands et par år. Efter sin hjemkomst blev han 1699 kaldet til præst for Jerslev og Vester Brønderslev sogne,

1) Alle skøderne findes i Vib. ldt. sk. og ppr. XXXVI. 79—83 og 288.

2) Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg 189.

i hvilket embede han forblev til sin død den 31. maj 1734.¹⁾ Han blev magister 1706 og var en tid provst i Jerslev herred.

Amtsforvalter Peter Klein, og som det synes også hans hustru, døde i begyndelsen af det 18. århundrede, 1702 eller 1703, og efterlod til sine børn gården Høstemark, som han havde ejet og udvidet betydelig, og rimeligvis ikke så ganske lidt i klingende mønt. Gården stillede børnene i begyndelsen af året 1706 til auktion og solgte den for 9766 rdl. til Frederik Buchwaldt, som fik auktionsskøde på den 2. april s. å. Just på samme dag modtog Henrik Klein fra oberst Henrik Rosenauer til Klarupgård en obligation, lydende på 3100 rdl.; det ligger da nær at antage, at der er en forbindelse mellem denne sum og betalingen for Høstemark; muligvis repræsenterer de 3100 rdl. på det nærmeste hr. Henriks arvepart. Dette er forøvrigt den eneste obligation til Henrik Klein, der er læst ved landstinget; obligationer fra ham har sikkert været mere almindelige, skønt der af sådanne kun kendes to, der øjensynlig bægge stod i forbindelse med hans erhvervelse af Ormholt, nemlig en af 5. april 1717 til Ålborg stiftsøvrighed på 2500 rdl. og en af 4. april 1718 på 1000 rdl. til Niels Sørensen (Wirenfeldt) i Sæby²⁾. At dette ikke har været de eneste gældsbreve, han har udstedt, er vist nok, for da han 1733 solgte sin hovedgård og alt dens tilliggende for den iøvrigt forbavsende ringe sum 7900 rdl., tog panthaverne — Ålborg latinskole og hospital, Niels Sørensen og degnen Lars Bertelsens enke fra Bjærgby — ikke blot hele denne sum, men mere endnu.

¹⁾ Hans død er ikke noteret i Jerslev kirkebog; datoen er taget efter proklamaet i Vib. ldt. sk. og ppr. XXXX. 428.

²⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXIV. 98; XXXVI. 101. 286.

Allerede før Henrik Klein erhvervede Ormholt havde han drevet nogen handel med jordegods, dog kun i ringe omfang. 1702 solgte han en gård i Sterup til major Peter Motzfeld til Egeberg og 1706 et stykke jord i Års sogn til Anders Kierulf til Bjørnsholm¹⁾). Sidstnævnte år købte han af Frederik Kjær (adlet Kjærskjold) nogle små ejendomme i Jerslev sogn, 1707 af sin svigermoder en part af gården Ravnsholt, 1710 af hr. Kjeld Nielsen og Rasmus Kristensen (Mule) til Attrup en større gård i Ålstrup i Jerslev sogn og 1717 en gård i Højstrup af Hans Bugge til Haven,²⁾ men dermed er også sagt alt, hvad der vides om denne side af hans virksomhed. Resultatet af disse småhandler var, at han, før han blev ejer af Ormholt hovedgård og gods, ejede lidt over 11 tdr. hartkorn bøndergods, så at gårdens samlede tilliggende blev godt og vel 220 tdr. hartkorn gods, med hvilket den også solgtes, da den 1733 stilledes til auktion. Efter året 1718, da han købte Otte Kleins arvegods, foregik der i hans ejertid ingen forandringer med gårdens tilliggende.

I Henrik Kleins første embedstid som præst i Jerslev og V. Brønderslev sogne bode i hans pastorat, på det nu forsvundne sted Knir, den lærde bonde Peder Dyrskøt, der døde i en høj alder 13. oktober 1707 efter at være flyttet til det nærliggende Hult; med denne mand plejede hr. Henrik, som naturligt var, nogen omgang, lånte ham bøger og så ham undertiden i sit hus; i det mindste var Peder Dyrskøt hans gæst i Jerslev præstegård i september 1702, da hans velynder, biskop Bircheroth, var der på visitats; ved denne lejlighed blev den gamle hædersmand så godt beværtet, at han fik en tår

1) Vib. ldt. sk. og ppr. XXXIII. 281; XXXIV. 243.

2) Smst. XXXIV. 19. 173. 476; XXXVI. 80.

over tørsten og måtte trække sig tilbage, så at han ikke fik taget »høflig afsked« med sin fornemme ven, men han havde dog den fordel af denne rus, at besøget i præstegården derved blev forlænget en dags tid, hvilken han benyttede til at ransage præstens bibliotek, »hvor jeg fik adskilligt at bero mig med«. Iøvrigt får man ikke det indtryk, at forholdet mellem den hæderlige bonde og den lærde magister Henrik var så særdeles hjærteligt, når man læser hins beklagelse af, at han så sjældent kunde få bud til biskoppen og ser ham tilføje med et hjertesuk: »Min sognepræst hr. Henrik Klein får vel ofte bud og kunde vel hjælpe mig, men jeg tør ikke begære det, ti præsterne ere underligt sindede og ville ikke således tage fattige folks ærinder at befordre, og jeg synes ikke, at jeg vil tage den hæderlige mands ugunst for at besvære ham dermed.«¹⁾ Det er ikke just nogen kompliment til hr. Henriks karakter.

Henrik Klein var c. 1700 blevet gift med Maren Sørensdatter Kierulf, der, som ovenfor anført, var født på Dybvad 1678 (døbt 6. okt.) og var en datter af Ormholtts forrige ejer. Hun synes at have overlevet sin mand, men der vides iøvrigt intet om hendes liv og levnet som enke. Dette ægtepar havde følgende børn:

Peder Henriksen K.,²⁾ født i Jerslev præstegård 1701, døbt 12. juli, student fra Ålborg 1718, cand. theol. 1721, kaldet til præst for Øster Brønderslev og Hallund 6. decbr. 1729, † dør 23. sept. 1741, gift dør 2. decbr. 1732 med Kirsten Marie Kristensdatter Rosholm, født c. januar 1693, begr. i Ø. Brønderslev 21. juli 1739, datter

¹⁾ Jydske samlinger I. III. 249. 262. 265.

²⁾ Wiberg I. 229 sætter fejlagtig hans fødselsår til 1702 og gør hans dåbsdag til hans fødselsdag, næppe med rette.

af Kristen Andersen Rosholm til Vester Mellerup i Jerslev sogn.

Søren Henriksen K., hjemmedøbt 22. okt. 1702 i Jerslev præstegård, student fra Ålborg 1718, degn til Understed og Karup, begr. i Understed 3. maj 1763, gift 14. nov. 1758 i Sæby med Anne Simonsdatter Løgstør, vist født c. 1717 i Sæby og måske begr. smst. 1. juli 1798, datter af Simon Kristensen Løgstør.

Henrik Wolf K., født i Jerslev præstegård 1703, døbt 17. decbr., † smst. 1705, begr. 19. febr.

Henrik Wolf K.,¹⁾ født i Jerslev præstegård 1705, fremstillet i kirken 3. jan. 1706, blev byfoged i Nykøbing på Mors og herredsfoged i Nørre og Sønder herreder 14. april 1741, forblev i denne stilling til 1766, da han flyttede til Begtrupgård i Nors sogn, begr. dér 29. aug. 1774, gift i Nykøbing 24. jan. 1743 med Kirsten Jensdatter Halse, f. c. 1724, † i Rødby 4. april 1807, datter af sognepræst Jens Jensen Halse i Nykøbing.

Christian K., født i Jerslev præstegård, fremstillet i kirken 6. jan. 1710, begr. smst. 14. april 1717.

Jesper K., født i Jerslev præstegård, døbt 3. jan. 1712, begr. i Jerslev 13. april 1712.

Katrine Henriksdatter K., født i Jerslev præstegård, døbt 7. jan. 1715, begr. i Sæby 5. febr. 1769, gift med Frans Kristoffer Madsen Vogelius, præst til Understed og Karup, født i Hjardemål præstegård 1. maj 1708, † 1748.

Christian Henriksen K., født i Jerslev præstegård, døbt 25. april 1719, var 1750 forpagter på Store Stenshede (Ottestrup), † dér natten mellem den

¹⁾ C. Villads Christensen: Nykjøbing paa Mors 1299—1899 s. 210.

26. og 27. marts 1755, gift i Sæby 12. aug. 1750 med Barbara Pedersdatter Kragelund, døbt dør 19. aug. 1729, begr. dør 5. jan. 1762, datter af købmand Peder Kragelund i Sæby. (Hun gift 2° i Volstrup 18. febr. 1757 med byfoged Gunde Meldahl i Sæby, døbt i Viborg 25. maj 1721, begr. i Sæby 7. febr. 1782.)

Peder Kierulf K., født i Jerslev præstegård 1723, døbt 14. decbr. 1723, handelsmand i Ålborg, begr. dør 2. marts 1761, gift dør 29. april 1760 med Susanne Marie Kristensdatter Møller, døbt dør 22. jan. 1729, begr. dør 5. okt. 1773, datter af Kristen Sørensen. (Hun gift 1° i Ålborg 18. maj 1756 med Jens Nielsen Bech, født c. sept. 1713, begr. i Ålborg 12. marts 1759 [Han gift 1° med Anne Pedersdatter Tofte, døbt i Ålborg 17. marts 1715, begr. dør 12. juni 1752], — 3° i Ålborg 29. juni 1762 med Hans Andreasen Hofmejer, købmand i Ålborg, født c. august 1727, begr. i Ålborg 2. jan. 1796 [Han gift 1° i Ålborg 14. marts 1759 med Anne Jensdatter Holm, døbt dør 7. sept. 1737, begr. dør 2. april 1761]).

Året før Henrik Klein døde lod han Ormholt, som da var bortforpagtet til fru Helene Unger¹⁾, stille til auktion. Denne afholdtes 14. juli 1733 og den fremlagte jordebog lød på Ormholt hovedgård af jordskyld 15—7—1—»—, skovskyld (Nejsholm og Vesterskoven) 1—6—»—1—, mølleskyld 2—1—»—»—, eller ialt hovedgårds-takst 19—6—1—1—, bøndergods af jordskyld 215—7—

¹⁾ Utvivlsomt Helene Kirstine v. Mösting, enke efter Wolf Abraham Unger til Baggessvogn, skønt det er noget påfaldende, at hun nævnes med sin mands efternavn. I hvert fald opholdt Helene Kirstine v. Mösting sig 1727 på Ormholt.

3— $\frac{1}{2}$ —, skovskyld 1—2—2—»—, mølleskyld 2—7—1—2—, tilsammen 220—1—2—2 $\frac{1}{2}$ —. Af dette lå c. 21 tdr. hartkorn i Albæk sogn, c. 11 i Hellevad sogn og lige så meget i Jerslev sogn; resten lå i Torslev sogn. For alt dette blev der af forpagter Henrik Kjeldsen på Gettrup budt 7900 rdl. kroner og for dette bud nød han hammerslag og fik 18. maj 1734 auktionsskøde¹⁾, nogle få dage før gårdens forrige ejer døde. Det var, som ovenfor bemærket, en påfaldende lav pris, ejendommen ved denne lejlighed blev solgt for, kun c. 33 rdl. pr. td. hartkorn; man kunde vel i disse for landmanden så triste tider blive vidne til, at komplette godser solgtes til endnu ringere priser — året forud blev f. eks. Øland solgt for c. 25 rdl. pr. td. hartkorn og Håstrup med Bajlumgård for c. 22 rdl. pr. td. — men reglen var dog, at prisen varierede omkring 40 rdl.; samme år (1733) solgtes således Lundergård for c. 39, Frisholt for c. 47 og Krogsgård i Skads herred endog for c. 60 rdl. pr. td. hartkorn. Ser man hen til de priser, Henrik Klein selv havde betalt for gård og gods, da han samlede stumperne sammen, kan man ikke være i tvivl om, at han har tabt adskillige tusende rdl. ved denne handel; alene for den ottendedel, han 1717 købte på Morten Henriksens auktion, betalte han c. 1950 rdl.; i forhold hertil skulde den samlede ejendom have stået ham i 15600 rdl. eller i næsten dobbelt så meget, som den ved auktionen indbragte ham; lad end være, at han har fået den en del billigere, så er der dog ingen tvivl om, at han har solgt den med stort tab. Det er også ovenfor bemærket, at auktionsprisen ikke gav fuld dækning for de indestående prioriteter.²⁾

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXX. 610.

²⁾ Om Henrik Kleins formuesforhold ved hans død kan iøvrigt intet bestemt oplyses, da Jerslev herreds gejstlige skiftepro-

Den Henrik Kjeldsen, der nu var blevet ejer af Ormholt, var gennem sin hustru fjærnt ude beslægtet med Henrik Klein, idet hendes moder var den Else Katrine Kampmann, der, før hun blev gift med Henrik Kjeldsens svigerfader, havde været gift med Anne Jespersdatter Hegelunds søn af første ægteskab, Jesper Henriksen. Iøvrigt var Henrik Kjeldsen født i Nørre Sundby 1693 og døbt 5. april. Hans fader var den derværende præst Kjeld Nielsen, som en kort tid havde været ejer af Hvilshøjgård, og hans moder Anne Kristensdatter Mule,¹⁾ utvivlsomt en datter af Kristen Rasmussen Mule til Attrup. I året 1725 træffer vi ham som forpagter på Dronninggård, der dengang, ligesom Dronninglund, ejedes af prinsesse Sofie Hedevig og var c. 56 tdr. hartkorn. Her var han endnu 1729, men to år efter var han forpagter på den kun halv så store avlsgård Gettrup i Ulsted sogn, der på denne tid, såvelsom lang tid før og senere, havde ejer fælles med Vrå. Denne forpagtning beholdt han i det mindste til 1735, altså efter at han havde købt Ormholt.

Henrik Kjeldsen havde 5. juni 1725 på Burholt bryllup med Karen Hansdatter, eneste barn af proprietær Hans Justsen til Burholt og hustru Else Katrine Henriksdatter Kampmann, der, som sagt, først havde været gift med forpagter Jesper Henriksen (Hemmer) på Kølskegård. Karen Hansdatter blev født på sidstnævnte gård, som hendes fader dengang ligesom hans formand i ægte-

---

tokol mangler, et savn, der i dette tilfælde ikke afhjælpes ved den ret righoldige samling gejstlige skiftebreve, der findes i Ålborg bispearkiv.

¹⁾ Da dette er i strid med Wiberg III. 220 meddeles her efter kirkebøgerne, at hr. Kjeld Nielsen blev gift i Hammer 20. maj 1679 med Anne Kristensdatter Mule fra Attrup, som blev begravet i Bjærgby 3. okt. 1735, 81 år gammel.

skabet havde i forpagtning, og blev døbt i Hallund kirke 14. jan. 1706. Da HANS Justsen døde 25. aug. 1728, arvede enken og datteren tilsammen kun 377 rdl., idet hans kreditorer tog hans hovedgård med tilliggende gods, og da enken, der henlevede sine sidste år på Ormholt, fulgte ham 2. decbr. 1744, efterlod hun sig kun 35 rdl. til deling mellem sine arvinger.¹⁾ Ved sit giftermål fik Henrik Kjeldsen altså ingen midler; derimod er det sandsynligt, at der er tilfaldet ham en del efter hans fader, der synes at have været en ret velhavende mand, men som rigtignok også havde en temmelig stor skare børn, der nu befolkede flere af Vendsyssels præstegårde og herregårde. Størstedelen af sin formue — og den var ikke helt ubetydelig — må han dog antages at have tjænt ved sine forpagtninger. Da han 1733 købte Ormholt, har han rimeligvis kunnet udbetale købesummen kontant, eftersom der ved denne lejlighed eller senere ikke er læst nogen obligation fra ham ved landstinget, hvorimod der i de følgende år læses flere obligationer til ham, således 1743 en fra Hans Wissing til Odden på 2500 rdl. (kasseret 28. april 1755), 1746 en fra regimentskvartermester Jørgen Hauch til Klarupgård på 1000 rdl. (kasseret 26. april 1757), 1750 en fra Anders Kristensen Brønnum til Hørbylund på 2000 rdl. (kasseret 4. maj 1753) og 1755 en fra Jørgen Pallesen Kierulf til Stensbæk på 5950 rdl.²⁾ Endvidere vides han 1753 fra Kristen Overvad i Ålborg at have fået en obligation på 1000 rdl., som endnu 1765 ikke var indfriet, og til sine børn og svigerbørn havde han mod simple beviser ud-

¹⁾ Jvfr. side 498 anm. 1.

²⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXXI. 611; XXXXII. 132. 528; Vib. ldt. kopier af protokollerede breve 1755 juni nr. 13. Ved denne sidste findes selvfølgelig ingen vedtegning om, når den er kasseret. (Jvfr. side 189 anm. 2).

lånt 1000 rdl., utvivlsomt som forskud på arv.¹⁾ Summen af disse obligationer og beviser var 13450 rdl., men, som det ses, var det tildels de samme penge, der gik igen; imidlertid havde dog Henrik Kjeldsen ved sin død (1755) udestående mindst 8950 rdl., og hans ubehæftede jordegods repræsenterede omtrent en dobbelt så stor værdi.

Med Ormholtts tilliggende foregik der i hans tid ingen større forandring, men en lille forøgelse fik det dog, da han 24. marts 1735 af Jørgen Birch på Vester Mellerup fik skøde på c. 17 tdr. hartkorn bøndergods, hvoraf den største del i Torslev sogn, lidt i Albæk og Hellevad sogne samt et gadehus i Uttrup i Hvorup sogn. Hans øvrige godshandeler var ganske ubetydelige og berørte ikke det til hovedgården liggende gods men kun noget strøgods, som han vist havde erhvervet ved arv.²⁾

Henrik Kjeldsen døde på Ormholt 1755 og blev begravet 11. november. Han havde i sit ægteskab haft en søn og fire døtre, nemlig:

Anna Katrine K., hjemmedøbt på Dronninggård 29. april 1726, vist død som barn, i hvert fald før 1765, uden at efterlade livsarvinger.

Anna Sofie K., hjemmedøbt på Dronninggård 5. jan. 1728, † i Ålborg 27. april 1796, gift 31. juli 1744 med sognepræst til Lerup og Tranum Jakob Pedersen Deichmann, født 2. nov. 1710, utvivlsomt i Julstrup præstegård, † i Lerup 20. maj 1771.³⁾

1) Skiftet efter Henrik Kjeldsen.

2) Vib. ldt. sk. og ppr. XXXX. 497; XXXXI. 405; XXXXII. 59.

3) Når Wiberg (II. 304) siger, at Anna Sofie Kjeldsen var født 5. juni 1728, beror det utvivlsomt på, at han eller hans hjemmelsmand har læst juni for januar. Jeg har datoen fra Dronninglund kirkebog.

Else Katrine K., hjemmedøbt på Dronninggård 29. jan. 1729, † på Høgholt 20. marts 1775, gift på Ormholt 4. juli 1749 med proprietær Niels Bentsen Jespersen til Høgholt, Bøgsted og Haven, født på Hvidstedgård 5. febr. 1715, † på Høgholt 26. maj 1774.

Kirstine Birgitte K., født på Gettrup, døbt 12. marts 1733, fik 10. juli 1761 bevilling på at være myndig under kurator, blev 1. okt. 1793 fundet død i sin seng i Ålborg, begr. d. 7. okt. 1793, ugift.

Kjeld Nikolaj Bornemann, født på Gettrup 20. marts 1735, ejer af Ormholt (se nedenfor).

Karen Hansdatter hensad efter sin mands død i uskiftet bo og bestyrede, som det synes, sit gods tilfredsstillende med bistand af sin søn. Hun erhvervede 1760 (skøde 26. april) Torslev kirke med jus patr. et voc. samt kirke korn- og kvægtiende, begravelser m. m. ved køb fra præsten Jørgen Kristoffer Glerup for 5500 rdl. Tien- den var ansat til 52 tdr. hartkorn.¹⁾

Efter at have hensiddet med boet i en halv snes år, besluttede hun sig til, da hun var blevet gammel og skrøbelig, at skifte med sine børn, og hun anmodede derfor 11. maj 1765 amtmanden om at tage hendes bo under behandling, da hun frygtede for, at der skulde opstå uenighed mellem arvingerne, hvis hun benyttede sig af sin ret til at holde samfrændeskifte. Amtmandens fuldmægtig gav altså møde d. 21. næst efter og lod registrere og vurdere. Det tog flere dage at komme igennem alle de herligheder, der var samlede i det gamle, velforsynede hjem på Ormholt, hvor skabe og skuffer og dragkister var fyldte med sølvtøj og linned. Af førstnævnte sort var der, foruden en del, som ikke blev vurderet, 550 lod.

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXXIV. 266.

Det værdifuldste stykke var en sølvkande på 72 lod med en forgyldt skuepenge; iøvrigt var der kaffekande (62 lod), suppeskål (55 lod), tepotter, lystestager, mælkekande, bægre, skeer, sukkerskåle osv. osv., alt af sølv. Af lærred og lintøj fandtes 27 duge af hørgarns drejl, 32 do. af blårgarns drejl, 51 servietter af hørgarns drejl, 145 do. af blårgarns drejl, 24 lærredshåndklæder osv. Uforarbejdet henlå 216 alen bleget lærred og 111 alen blårgarns lærred og bolster m. m. Bogsamlingen var, som man kunde vente, ubetydelig; dog har man den yderst sjeldne fornøjelse at træffe 2 bøger af Holbergs komedier og Den dårlige udenlandske rejse (af Falster).

Med hensyn til jordegodset enedes man 24. maj om, at det alt skulde overtages af sønnen for 20000 rdl., hvoraf 15 til 16000 kunde blive indestående i gård og gods. Derefter holdtes i juli auktion over løsøret, som indbragte omtrent 2600 rdl., hvorfra dog gik i omkostninger c. 170 rdl. Blandt det, der gik til auktion, var også gårdens besætning, bestående af 27 par fedestude, 15 køer, 40 får med lam, 3 væddere, 8 beder, 2 kvier m. m.

Imidlertid var Karen Hansdatter flyttet til sin datter på Høgholt, og her døde hun, inden skiftet var sluttet, den 25. november 1765, efter at have testamenteret 200 rdl. til Torslev sogns fattige, hvilken sum endnu indestår i Ormholt hovedgård, og bestemt, at der skulde gives »den fattige Jesper Klein«¹⁾ en årlig gave på en snes rdl., og en af hendes tjenestepiger en mindre årlig hjælp. — Skiftet²⁾ blev så fortsat og sluttedes 26. april

1) Det er utvivlsomt forpagter Otto Kleins og Sofie Jespersdatter Blochs søn Jesper, talen her er om, for Sofie Jespersdatter Bloch var halvsøster til Karen Hansdatter. Denne Jesper Klein var født c. 1720 og havde lært farverprofession.

2) Det findes blandt Ålborghus m. fl. amters skifteforretninger (nr. 387). Skifteslutningen er indført i amternes skifteprot. fol. 244.

1766. Det viste en indtægt af 35693 rdl. (nemlig for gård og gods 20000 rdl., obligationer og beviser 9700 rdl., løssøreauktion 2421 rdl. m. m.) og en udgift af 1101 rdl.; med fradrag af skifteomkostningerne blev der til deling 34240 rdl., således at sønnen fik 13696 rdl. og hver datter 6848 rdl.

I henhold til den under skiftet den 24. maj 1765 truffene overenskomst fik Kjeld Nikolaj Bornemann 26. april 1766 af samtlige sine medarvinger tilskødet¹⁾: Ormholt hovedgård og Torslev kirke med tiende samt følgende gods:

	jordskyld	skov- og mølleskyld
i Torslev sogn	182—6—2—»—	4—2—»—»—
i Albæk »	23—2—»— $\frac{1}{2}$ —	
i Jerslev »	19—5—»—2—	
i Hellevad »	10—5—3—»—	
Strøgods i Sundby og Hvorup sogne	21—4—3—2—	»—4—1—»—
Ialt	258—»—1— $1\frac{1}{2}$ —	4—6—1— $1\frac{1}{2}$ —

Kjeld Nikolaj Bornemann blev, som ovenfor anført født 20. marts 1735 på Gettrup,²⁾ hvor hans fader dengang endnu var forpagter. Blandt hans faddere var frøken Hedvig Juliane Unger, en datter af den fru Helene Unger, der ovenfor er nævnt som forpagterske på Ormholt. Når Kjeld Nikolaj — der ved sin dåb kaldes Kjeld Nikolaj Henriksen — førte navnet Bornemann, ligger forklaringen formentlig deri, at hans fader, der altid kaldes

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXXV. 442.

²⁾ Ifølge Biografisk Leksikon II. 537 var han født på Ormholt 20. marts 1735, men at hans fødested var Gettrup fremgår såvel af epitafiet over ham i Torslev kirke som af den omstændighed, at han blev døbt 3. maj 1735 i Ulsted kirke.

og altid kalder sig Henrik Kjeldsen¹⁾, har været opkaldt efter biskop Henrik Bornemann i Ålborg, skønt hans egen fader rigtignok i kirkebogen kun anfører ham som Henrik. Præsterne opkaldte så ofte en af deres sønner efter stedets biskop og det måtte ligge særlig nær for hr. Kjeld Nielsen, der jo så at sige boede dør om dør med sin bisp. Iøvrigt var Kjeld Nikolaj opkaldt efter sin farfader; navnet Nikolaj er utvivlsomt sat i steden for Nielsen, ligesom vi tidligere — ved Linderumgårds historie — har set, at Sixtus Nikolaj Cortsen var opkaldt efter Sixtus (Aspach) og Niels (Sørensen). Ligesom sin farfader blev han også sat i latinskole og 1752 blev han student fra Ålborg, men videre har han næppe drevet studierne; i hvert fald har han rimeligvis som eneste søn måttet gå sin moder til hænde, da hun var blevet enke; de sidste år af hendes levetid bestyrede han i det mindste gården, og fra 1765 var han altså ejer af den.

Af de 20000 rdl., hvorfor han havde overtaget gård og gods, var det af Karen Hansdatter blevet bestemt, at 15—16000 rdl. kunde blive indestående indtil videre, men da hun døde, mens skiftet stod på, enedes arvingerne om, at hele summen skulde udbetales straks. Kjeld Nikolaj havde intet herimod at indvende; han må altså på en eller anden måde have gjort udvej for den sum, som hans arvepart, henved 14000 rdl., var mindre end købesummen, men i landstingets skøde- og panteprotokol foreligger der intet om, hvorfra han har fået disse penge. Den første obligation, der her er læst fra ham, er fra 1770, lydende på 2500 rdl., som han havde lånt af Markus Mørck i Århus.²⁾ Den blev allerede tre år efter

¹⁾ På anførte sted i Biograf. Leksik. kaldes han dog Henrik Bornemann Kjeldsen.

²⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXXVI. 311.

kasseret og det er måske omtrent den eneste gældsfor-
 skrivning han i sit liv har udstedt, for i den følgende
 tid var han således situeret, at han kunde låne bestan-
 dig flere og større summer ud til sine mange mindre
 velsituerede naboer. Pengene havde en frodig vækst
 under hans hænder, hvilket bedst vil ses af en lille over-
 sigt over hans udestående fordringer¹⁾: 1774 beløb de
 sig til 3600 rdl., 1778 til 5500 rdl., 1782 til 12700 rdl.,
 1786 til 23800 rdl., 1790 til 51600 rdl., 1794 til 48400 rdl.
 De fordoblede sig for hver fire år, der svandt hen; kun
 fra 1790 til 94 er der en nedgang, men den er kun til-
 syneladende, selv om fremgangen var forholdsvis ringe.
 Sagen var, at han havde det uheld, at en af hans debi-
 torer, Jørgen Mygind til Nørtorp, som han 1790 havde
 lånt 7000 rdl., døde året efter i så ringe omstændigheder,
 at kreditor måtte lade den klingende mønt fare mod at
 få udlagt det pantsatte gods. Ved købekontrakt af 27.

¹⁾ Beregningen er foretaget dels efter de ved skiftet efter ham
 foreliggende oplysninger, dels efter landstingets skøde- og
 panteprotokoller. Nogle af summerne er afrundede til hele
 hundreder. Ved landstinget er protokolleret følgende obliga-
 tioner til ham: 30. april 1774 fra Christian Frederik Roosen
 til Eskær på 3600 rdl. (kasseret 9. juni 1778), 13. juni 1778 fra
 Hans Henrik Jørgensen til Strandet på 2000 rdl. (kasseret 23.
 juni 1781), 17. juni 1782 fra Jørgen Ditlev greve Tramp til
 Stårupgård på 7000 rdl. (slettet 21. juni 1784), 17. juni 1783 fra
 Hans Henrik Jørgensen til Strandet på 1000 rdl. (kasseret 11.
 juni 1785), 15. juni 1784 fra Peder Hansen til Landting og
 Niels Willemoes til Kærgårdsholm på 17500 rdl. (kasseret 24.
 juni 1798), 25. juni 1790 fra Jørgen Mygind til Nørtorp på
 7000 rdl. (uden kassationsvedtegning), 24. juni 1790 fra Anton
 Frans Just til Strandet på 2000 rdl. (kasseret 23. juni 1792),
 16. juni 1789 fra Erik Trap til Hvidstedgård på 15000 rdl.
 (kasseret 23. juni 1798) og 14. juni 1792 fra Margrete Werch-
 mester, sl. Lassens til Høstemark, på 4000 rdl. (kasseret 23.
 juni 1798). Vib. ldt. sk. og ppr. XXXVII. 344; XXXVIII. 548;
 XXXIX. 434. 601. 702; L. 587. 592. 645. 868.

okt. 1795 solgte han dog dette til Peder Koldkjær i Tisted, som, da Bornemann døde året efter, indbetalte 8250 rdl. til hans dødsbo for dette gods, formodentlig købesummen med renter. — Penge forstod han altså udmærket godt at samle på; gods derimod brød han sig åbenbart ikke stort om. Den eneste forøgelse af Ormholt's tilliggende, der foregik i hans ejertid, bestod i, at han 1781 af Jørgen Billeschou til Linderumgård købte gården Øster Hjulskov, 2 steder i Klæstrup og huset Langthjem i Jerslev sogn, tilsammen lidt over 15 tdr. hartkorn, for 873 rdl. 2 fl^1), og erhvervede halvparten af Horne sogns kongekorntiende, iøvrigt uden at det vides når eller fra hvem.

I Bornemanns tid falder regeringens bestræbelser for at få bragt orden tilveje i det for bønderne så tryk-kende ubestemte hoveri. Dette forrettedes ifølge hans oplysninger i anledning af forordningen af 6. maj 1769 for Ormholt's vedkommende af 44 bønder, mens de andre — der var ialt 58 bønder, 25 husmænd og 2 møllere på godset — betalte en pengeafgift. Antallet af hoverigørende bønder var imidlertid ifølge sagens natur noget varierende. Ifølge frd. af 12. aug. 1773 meddelte han, at der da kun var 35 hoverigørende bønder, der ialt præsterede 312 spænddage og 792 gangdage, eller for hver af de 12 helgårde, de var inddelte i, 26 spænddage og 66 gangdage. Ialt var af det tilliggende hartkorn kun 98—»—3—1— hoverigørende. Der var altså en tendens tilstæde til at få hoveriet afløst mod en årlig pengeafgift, og det viste sig da også, at der 1796 var en yderligere nedgang i de hoverigørende bønders antal, idet der da kun fandtes 29 sådanne; det var derfor naturligt, at det lykkedes hoverikommissionen, der 1796 måtte skride ind

¹⁾ Vib. ldt. sk. og ppr. XXXXIX. 302.

for at få forening tilvejebragt mellem Bornemann og hans bønder, da hin ikke havde foretaget sig det mindste, for at efterkomme plakaten om mindelige hoveriforeninger, at få alt naturalhoveri afskaffet for Ormholt's vedkommende. Bønderne, der i begyndelsen kun vilde yde 12 rdl. i hoveripenge af hver helgård, gik tilsidst ind på at yde 20, og derom enedes så parterne. Forliget blev indgået 5. novbr. 1796. Efter dette skulde alt naturalhoveri ophøre fra 1. novbr. 1797. Den erstatning, gårdens ejer fik af de 29 bønder tilsammen, beløb sig til 210 rdl. årlig, men samtlige hoveripenge vilde stige til 240 rdl., når en helgård og en halvgård, der foreløbig var øde, blev besatte. Iøvrigt havde hoverikommissionen haft lejlighed til at erfare, at bestyrelsen af Ormholt's gods ikke i enhver henseende havde været mønsterværdig; næsten alle bønderne klagede over, at de ikke havde fået fæstebreve på deres gårde, skønt de havde betalt indfæstning for adskillige år siden; bevis for, at denne var betalt, havde de fleste dog fået.¹⁾ I det hele taget er det vist ret sandsynligt, at fæsterne under Ormholt havde mindre blide kår. Bornemann skal have været en stor særling og dertil en høj og stærk mand, som bønderne havde al mulig grund til at vise respekt; desuden var han en flink jurist, der skal have ført mange og lange processer²⁾; overfor bønderne har han dog rimeligvis snarere ført

1) Kopi af hoveriforeningen er fremlagt ved skiftet efter K. N. Bornemann.

2) For landstinget havde han dog i den lange tid, han var ejer af Ormholt, kun få sager, ialt seks, der alle drejede sig om bagateller. De fem af dem havde han selv indstævnet; af dem vandt han de tre, fik én afvist, og tabte én totalt, ja måtte endog betale bøde for unødigt trætte. En gang var han indstævnet og tabte. (Dommene findes i Vib. ldt. domprotokol 1778 11. novbr., 1782 14. august, 1784 14. juli, 1791 april, 1791 august, 1796 oktober).

dem med sin kæp end med danske lov i hånden. Iøvrigt var han utvivlsomt en ret dannet mand med flere interesser; derom vidner hans efter omstændighederne temmelig store bibliotek — ved hans død 166 numre, hvoraf en del på flere bind — hvori der navnlig fandtes juridiske og historiske værker, blandt hvilke sidste Holberg var meget stærkt repræsenteret og stod side om side med Saxo på dansk, Arild Huitfeldt og Mallings Store og gode handlinger. Som repræsentanter for skønlitteraturen fandtes nogle af tidens mest fejrede digteres værker, navnlig Tullins samlede skrifter, den noget forældede »Menoza« og den heller ikke længer helt ungdomsfriske Poetiske skueplads af Wadskiær. Robinson Cruso bør også noteres.

Kjeld Nikolaj Bornemann, der 1776 havde fået titlen generalauditør, en tittel, han vel fortrinsvis har ønsket sig, fordi han var et stykke af en jurist, døde ugift på Ormholt den 7. decbr. 1796 og blev begravet den 20.¹⁾, efter sigende i en kiste, der var polstret med de mange fjærpenne, han i sin ensomhed havde skåret. Han havde 11. decbr. 1772 fået facultas testandi, men da han desuagtet intet testamente efterlod sig, tog skifteretten hans bo under behandling. Da alle hans søskende var døde, skulde arven deles mellem hans søskendebørn, nemlig: A. hans søster Anne Sofie Kjeldsens børn med provst Jakob Deichmann: 1. Henrik Deichmann, købmand i Ålborg, 2. Hans Justinus Deichmann, præst i Tornby, 3. Laurids Bartholomæus Deichmann, præst i Boddum, 4. Knud Schott Deichmann, præst i Torslev, 5. Dorte Margrete Deichmann, gift med sukkerraffinadør Barthold

¹⁾ I kirkebogen, hvor oprindelig kun hans begravelsesdag har været anført, er med en senere hånd tilføjet, at han døde 1. decbr., men der er ingen tvivl om, at hans dødsdag var 7. decbr., således som såvel skiftet som hans epitafium anfører.

v. Spreckelsen i Ålborg, 6. afdøde Katrine Deichmann, forhen gift med ovennævnte Spreckelsen, i hvis sted trådte hendes børn, 7. Anne Jacobe Deichmann, gift med vinhandler Mathias Schünemann i Ålborg, 8. Karen Deichmann, gift med farver Povl Søtoft i Hjørring. B. hans søster Else Katrine Kjeldsens børn med Niels Bentsen Jespersen til Høgholt: 1. Arnoldus Bugge Jespersen, litterat, 2. Mette Katrine Jespersen til Marsvinslund, enke efter forpagter Bertel Langballe Clementin på Krabbesholm, 3. Bente Henrikka Jespersen, gift med Severin Gleerup til Vang, 4. Elisabet Dyssel Jespersen, gift med købmand Niels Frederik Hillerup i Ålborg.

Det tog tid at bringe det vidtløftige bo til ende. Først 4. februar 1800 kunde det sluttes, men da var man også kommet til et for arvingerne såre glædeligt resultat, idet der i obligationer og beviser var forefundet 53533 rdl., hvoraf det dog kun var lykkedes at inddrive 50477 rdl., gården og godset var blevet solgt for 41090 rdl., strøgodset i Ty havde indbragt 8250 rdl., løssøreauktionen var løbet op til 4763 rdl., i kontanter var der forefundet 2350 rdl. o. s. v., summa summarum en indtægt af 113342 rdl., hvorfra dog gik diverse udgifter, tilsammen 8908 rdl., samt afgift til kongens kasse og revisionskontoret 5469 rdl., hvorefter der til deling mellem arvingerne blev 98965 rdl. Hver af de fem mandlige arvinger fik altså 11643 rdl., og hver af de syv kvindelige halv så meget.¹⁾

¹⁾ Arvingerne satte i Torslev kirke et epitafium over Bornemann. Ifølge velvillig meddelelse fra hr. kirkesanger C. Christensen i Højstrup står der på dette følgende indskrift:

Generalauditør | Kield Nikolai Bornemann | til Ormholdt | født paa Giettrup | Aar MDCCXXXV d. XX Martii | døde paa Ormholdt | Aar MDCCXCVI d. VII Decembris. | Naturen | havde udrustet ham | med ikke almindelige Sindets Gaver. | Lovene |

Efter arvingernes begæring var Ormholt hovedgård og gods blevet stillet til auktion 31. marts 1797. Ejendommen omfattede da det samme tilliggende, som da Bornemann havde købt den i 1765, dog forøget med det af ham købte gods (jvfr. ovenfor side 516). Den bestod altså af Ormholt hovedgård, Torslev sogns kirketiende, halvdelen af Horne sogns kongetiende, tilliggende gods 256—5—2—2¹/₂— og strøgods i Sundby og Hvorup sogne 22—1—»—2—. Til oplysning for eventuelle lysthavende meddeltes det ved auktionen, at den årlige udsæd var 42 tdr. rug, 20 tdr. byg og 160 tdr. havre og at den årlige høavl gennemsnitlig var 300 læs. På gården kunde der fodres 20 bæster, 80—100 stude¹), 16 kør og 80 får. Forøvrigt var der jagt på harer og fugle, fiskeri, navnlig af ål, i den forbiløbende å, god tørveskær og fornødent brænde. Landgilden beløb sig til 2 tdr. byg, 8 tdr. havre og 653 rdl. 2 ƒ 2 p i landgildepeng og der betaltes årlig 240 rdl. for det afløste hoveri. — Ved 1. og 2. auktion opnåedes ikke noget antageligt bud, skønt man forsøgte både samlet og separate opråb, men ved 3. auktion, der afholdtes 3. april, blev der af brødrene Jørgen Gleerup til Dybvad og Severin Gleerup til

---

delte hans Formue | imellem | hans efterlevende Søstre Børn |
 hvis Pligt | bød dem bevare | hans Erindring | ved dette Minde.
 Her neden Eier af Ormholt
 Blandt Ormholt tog sin Bolig
 Hans Siæl sig Gud har forbeholdt
 Her Urnen gjemmes rolig.

Efter denne indskrift at dømme har Bornemann hverken været sønderlig elsket eller savnet af sine nærmeste. Den tids ligstene plejede ellers at tale i ganske andre vendinger.

¹) Bornemann havde ofte i Jydske efterretninger averteret sine stude til salg; antallet var da i reglen 70, men 1777 steg det til 80 og 1782 faldt det til 50 (årgang 1771 s. 63; 1772 s. 147, 1773 s. 138, 1776 nr. 3, 1777 nr. 5, 1782 nr. 3, 1784 nr. 2).

Vang budt 41090 rdl., og dette bud blev approberet. Auktionsskødet blev udstedt 13. juni næste år, men allerede forinden havde de ved købekontrakt for 9000 rdl. overdraget hovedgården til Anders Kås uden at tien-derne og godset medfulgte. Skødet til ham udstedtes dagen efter at auktionsskødet var blevet udstedt¹⁾. Da brødrene Gleerup ikke havde erhvervet kgl. bevilling på at sælge godset med forbehold af hovedgårdens skattefrihed, blev den altså fra 1. juli 1798 kontribuabel eller skattepligtig.²⁾

Anders Kås, der blev døbt i Bælum kirke 8. oktbr. 1752, var en søn af kromand og møller Søren Mogensen Kås og hans anden hustru, Johanne Jensdatter, der var moder til 15 børn, af hvilke Anders var den sjette i rækken. Forældrene sad efter omstændighederne lunt inden døre, så at faderen ved sin død 1777 kunde efterlade hver af sine sønner, af hvilke mange dog var døde som små, 400 rdl., og ved moderens død 6 år senere fik de yderligere hver 530 rdl. Det var dog i det mindste en ganske god skilling at begynde med. Det første, vi iøvrigt hører om Anders, er, at han tilbragte sin ungdom i København, hvor han konditionerede hos prokurator Wosemose; derefter blev han forvalter på Benzonsdal, i hvilken stilling han var, da moderen døde, og endelig træffer vi ham 1791 som forpagter på hovedgården Overklit ved Hjørring, som da ejedes af kancelli-

1) Børglum-Jerslev herreders justitsprotokol fol. 265. Der findes her ingen nærmere angivelse af, hvad skødet omfattede, men af de oplysninger, der iøvrigt foreligger, vides det, at han fik hovedgården med skov og mølle ubeskåret og en halv snes tdr. hartkorn gods.

2) Jvfr. Begtrup VI. 420, hvorefter det tilliggende gods 1805 var af jordskyld 10—2— $\frac{1}{2}$ — og skovskyld »—2—3— $\frac{1}{2}$ —. Sammesteds siges gårdens skattepligtige areal at være 287 tdr. land og dens overdrev 258 tdr. land.

råd Kristen Sweistrup til Åstrup. Han bode dog næppe der, men snarere i Jelstrup sogn, hvor han ejede en gård på 5—6 tdr. hartkorn, som han 12. juni 1790 havde fået tilskødet af Espen Bruun til Villerup tilligemed 2 jordløse huse på dens grund, Lyngby kirke med korn- og kvægtiende (8 tdr. hartkorn) og samme sogns kongekorntiende (6 tdr. hartkorn) for ialt 2300 rdl.¹⁾ Når han afhændede dette gods, som han ikke ejede ved sin død, vides ikke, ligesom der i det hele taget ikke vides ret meget om hans liv og levned. Foruden Ormholt ejede han ifølge skøde af 15. juni 1809 Smidstrup parcellen af Sejlstrup hovedgård (8—2—1—1½—) samt Sejlstrup sogns konge- og kirketieniende. Det er formodentlig erhvervelsen af disse ejendomme, der har givet anledningen til, at han 15. juni 1809 udstedte to obligationer, nemlig en til Laurs Jensen i Holtegård i Dronninglund sogn på 2000 rdl. og en til Søren Jensen Langheden på 1000 rdl.²⁾

Anders Kås, der 9. decbr. 1794 i Sejlstrup sogn havde ægtet Anne Margrete Ejlersdatter fra Ågård, døde på Ormholt 22. april 1810 og efterlod sig syv små uforsørgede børn. Et ottende blev født efter hans død og to var døde før faderen. Disse børn, om hvem der kun foreligger højst mangelfulde oplysninger, var:

Johanne Marie K., født c. 1796, utvivlsomt i Jelstrup sogn, gift 9. novbr. 1819 i Asdal med Thomas Larsen Langholt fra Torslev sogn, døbt i Torslev 6. maj 1787.

Sofie K., begr. 15. septbr. 1798 i Torslev, 6 uger 5 dage gl.

¹⁾ Horns-Vennebjærg herreders skøde- og panteregister. I dette findes enkelte andre spor af hans virksomhed, som f. eks. at han 1799 købte et sted i Horne by for 145 rdl. og 1807 solgte det for 245, og at han 1797 udlånte 1000 rdl.

²⁾ Børglum-Jerslev herreders justitsprot. fol. 988.

Søren K., født på Ormholt, døbt 7. febr. 1800, bode 1823 i Tisted.

Hans Ejler K., født på Ormholt, døbt 3. septbr. 1801, gartner i New York, gift 16. august 1830 i Visborg med Ingeborg Frederikke Hansine Berg, f. c. 1807.

Jørgen Christian K., født på Ormholt, døbt 12. aug. 1802.

Katrine Marie K., født på Ormholt, døbt 22. juni 1804, † i Hvidsted 19. febr. 1861, gift 28. febr. 1834 i Ugilt med Morten Sørensen, født i Bagterp, døbt 26. decbr. 1807, gårdmand i Hvidsted, † i Ajstrup sogn 12. septbr. 1879.

Lars Bruun K., født på Ormholt, døbt 9. oktober 1805, toldbetjent i Varde, siden toldassistent i Århus, † dør 19. maj 1868, gift med Karen Sørensen.

Christian K., født på Ormholt, døbt 5. decbr. 1806, begr. 10. decbr. 1807.

Severine Kristiane K., født på Ormholt, døbt 29. okt. 1807, † i Frederikshavn 17. marts 1835, gift 6. april 1827 i Tårs med købmand og gæstgiver Peder Larsen Jelstrup i Frederikshavn, født på Mølgård i Asdal sogn 6. oktbr. 1806, † i Frederikshavn 12. septbr. 1857 (Han gift 2° 28. febr. 1836 i Lendum med Kristine Karoline Bolwig, født 4. oktbr. 1808 på Lengsholm, † 24. marts 1894 i Frederikshavn).

Andriette K., født på Ormholt, døbt 29. januar 1811, begr. 10. april 1812.

Anne Margrete Ejlersdatter erhvervede straks efter sin mands død bevilling på at hensesidde i uskiftet bo, men da hun efter et årstids forløb havde fundet sig en ny livsledsager, lod hun ved børnenes farbroder, Jens Kås til Bælum Nørgård, og degnen Hans Tyrrestrup i

Torslev 23. febr. 1811 holde samfrændeskifte.¹⁾ Ved dette blev Ormholt hovedgård med tilliggende vurderet til 20000 rdl., Smidstrupparcellen tilligemed Sejlstrup sogns konge- og kirketienende til 13000 rdl., besætning og redskaber til 5000 rdl. og løsøre og effecter til 4000 rdl., så at boets hele værdi blev 42000 rdl. Foruden de to ovennævnte obligationer fra 1809 hvilede på boet tre andre, der tilsammen lød på 3000 rdl.; altså blev der til deling mellem enken og børnene 36000 rdl., men Anne Margrete Ejlersdatter forøgede børnenes arvelod til 19000 rdl., så at hver søn fik 3166 rdl. 4 ⷈ og hver datter 1583 rdl. 2 ⷈ. Desuden lovede hun at give hver af sine døtre til udstyr to sænge samt linned og en dragkiste til en værdi af 250 rdl. Derefter overtog hun hele boet.

Et halvt års tid efter skiftets afholdelse indgik enken nyt ægteskab, idet hun 4. oktbr. 1811 blev viet til sin forhenværende værge Christian Severin Schiørring. Han, der var født på Egense kloster og døbt i Mov kirke 15. febr. 1764, var søn af forpagter Mads Schiørring og hustru Cecilie Budtz. Fra 1805 til 1807 havde han sammen med Kristen Thomsen Lychegård til Eskær ejet Stensbæk og derefter været forvalter på Lerbæk. Som ejer af Ormholt var han ikke i stand til at klare sig under de overordentlig vanskelige tider, der indtraf kort efter, at han havde overtaget gården, ret stærkt forhæftet til stebørnene. Han måtte i juli 1823 gøre opbud, efter at han havde kæmpet en hård kamp for at blive hængende ved gården. Besætningen var sunket ned til 10

---

¹⁾ Genpart i Børglum-Jerslev herreders skifteprotokol fol. 217. — Det vides dog ikke bestemt, om enken endnu på denne tid var forlovet med sin tilkommende mand, men det er sandsynligt. Grunden til, at skiftet just holdtes ved den nævnte tid, var bl. a., at man havde måttet afvente enkens nedkomst med det forventede barn.

heste, 4 stude, 12 kør og 30 får med lam, markerne havde ikke fået tilstrækkelig udsæd (kun 24 tdr. rug, 9 tdr. byg og 40 tdr. havre), indboet var stærkt reduceret, Smidstrupparcellen og Sejlstrup sogns to tiender var bortsolgte osv. Ormholt med tilliggende, der for 12 år siden var blevet overtaget af enken for 20000 rdl., blev nu kun vurderet til 5000 rbd. sølv og ved fjærde auktion solgt for endnu langt mindre, nemlig for 2400 rbd. sølv foruden de fra Karen Hansdatters tid indestående 200 rbd. legatpenge. Hele boet udbragtes kun til nævnte sum plus 1042 rbd. repræsentativer. Den påhvilende gæld var dobbelt så stor, eller med andre ord så lille, at den under normale forhold vilde have været næsten umærkelig. Opbudboet sluttedes 28. maj 1825. Året efter købte Schjørring Overklit møllegård, senere flyttede han til Nørskovén i Hørby sogn. Her døde hans hustru 21. januar 1836, 64 år gammel, og han selv døde en ugestid efter, 30. januar. De havde i deres ægteskab kun haft et barn, Madsine Sofie, der blev døbt i Torslev 24. marts 1812 og begravet 10. april samme år.

7. oktober 1823 var der blevet holdt 4. auktion over Ormholt hovedgård af jordskyld 15—7—1—»—, skovskyld 1—6—»—2—, mølleskyld 2—1—»—»—, 11 huse, der tilsammen var 9—4—1— $\frac{1}{2}$ —, skovskyld til samme »—2—3— $1\frac{1}{2}$ —, og en parcel af Vrå mark »—2—1—»—. På 1. prioritet indestod heri (næstefter legatpengene) 600 rbd. sølv og på 2. prioritet 1200 rbd. sølv. 3. prioritet på 1000 rbd. sølv havde Johanne Finderup, enke efter den side 518 nævnte provst Knud Schott Deichmann. Hun fik alle ejendommene tilslået for 2600 rbd. sølv og fik 28. august 1827 auktionsskøde på dem.¹⁾

¹⁾ Børglum-Jerslev herreders auktionsprot. fol. 282, Dronninglund herreds justitsprot. fol. 311.

Johanne Finderup¹⁾, der kun tvungen af omstændighederne var blevet proprietær, søgte snarest mulig at skille sig af med gården. Allerede 30. juni 1825 oprettede hun købekontrakt²⁾ med Raunborg³⁾, der skulde have Ormholt hovedgård med vandmølle og gods for 3764 rbd. 68 β sølv, for hvilken sum de nævnte ejendomme var pantsatte, men denne handel synes at være gået overstyr, for 20. decbr. 1827 skødede hun gård, mølle og gods til Hans Christian Bruun⁴⁾, født i Tårnby præstegård på Amager 24. januar 1800 og søn af konsistorialråd Lambert Daniel Bruun og hans tredje hustru, Anna Margrete Mackeprang. En månedstid efter ægtede han på sin 28årige fødselsdag, den 24. januar 1828, hendes datter Elisabet Katrine Bente Rudolfine Deichmann, der var født i Torslev præstegård 21. januar 1807 og døde i Sæby 4. febr. 1876. Bruun, som 1854 opførte en ny hovedbygning, ejede Ormholt til sin død 12. decbr. 1868.

---

1) Om hende se Wiberg III. 363, der dog med urette siger, at hun var født 1772. Ifølge Rødding kirkebog blev hun døbt 10. jan. 1771.

2) Børglum-Jerslev herreders justitsprot. fol. 74.

3) Utvivlsomt Mikkil Raunborg, forpagter på Vildmosegård, døbt i Solbjærg i Hellum herred 18. febr. 1798, † på Vildmosegård 22. april 1863, gift i Mov 7. septbr. 1827 med Else Katrine Marie Fangel, født på Vildmosegård 20. marts 1802, † smst. 27. august 1856, datter af forpagter Jens Fangel smst.

4) Børglum-Jerslev herreders justitsprot. fol. 311.

Om dansk studehandel i det 18. århundrede.

Ved Søren Alkærsig.

I halvtredje århundrede var handelen med stude danske landmænds vigtigste indtægtskilde, så vigtig, at så længe den gik godt, holdt agerbruget sig væsentligt på samme standpunkt, som det var nået op til i Valdemarernes tid, — der var ingen drivende nødvendighed for at udvikle det videre. Det er først da denne handel, hen i det 18. årh., begynder at gå tilbage, at dette forhold forandres, og man nødes til at lægge sig efter kornavl.

Det er om denne nedgangstid, at der her — på grundlag af arkivsager — skal gives nogle oplysninger, som for største del vil være nye. Hovedsagen er her stykkerne om nedgangen og dens årsager og forholdsreglerne imod den, men først skal der siges lidt om regeringens kontrol med studehandelen, dels indadtil og dels ved grænsen. Der er vistnok ikke hidtil gjort opmærksom på, hvor dybt denne kontrol greb ind i folkets liv, navnlig i grænseegnene, og desuden hører også den — i sin skarpere form — væsentlig det 18. årh. til.

I. Kontrollen.

Den ene side af denne, den som er vendt mod bønderne, er ofte omtalt, det er bekendt nok, at

bønder ikke måtte stalde øxne eller handle med det færdige produkt. Ialfald fra 1647 og måske noget før er denne ret forbeholdt »proprietærer, privilegerede sædegårdsejere, borgerne og de købmænd, som øxen driver«. Men de væsentligste og mest udviklede kontrolbestemmelser gjaldt selvfølgelig fedestudene, handelsvaren, og var derfor ifølge sagens natur rettede mod de staldberettigede og forhandlerne. Disse fik endnu stærkere end bønderne tvangen at mærke, for det er jo ikke i herremændenes, men i regeringens interesse, at denne tvang er pålagt. Synspunktet er bestandig dette: Hvorledes kan toldindtægterne af denne handel øges? Det var først midt i det 18. årh., da det var begyndt at gå nedad med rivende fart, at man i forskellige bestemmelser tog hensyn til staldgårdene.

De nævnte kontrolbestemmelser og indskrænkninger gjaldt både produktion og omsætning, men dog navnlig det sidste. Når undtages prangerne må ingen af de staldberettigede fede flere øxne, end han kan have på eget foder. — Fra maj til mikkelsdag var udførsel forbudt, og da staldningen begyndte ved mikkelsdag, kunde varen først være tjenlig i forårsmånederne, og drivningen var da indskrænket til disse. Derimod blev handelen med prangeren ofte afsluttet kort efter, at studene var kommen på stald. Et sådant tillidsforhold mellem køber og sælger var jo ret almindeligt i gamle dage.

Når opstaldningen var sket, skulde der sendes indberetning til amtmanden om antallet på de forskellige gårde, om de var solgte, og til hvem, og ved hvilket toldsted de skulde udføres. F. ex.:

»Efter kgl. maj's allernådigste forordnings tilhold angives hermed, at jeg underskrevne på Bjørnsholm, Lundgård, Mølgård og Ørndrup på Mors dets indavlede fouring

haver sidst afvigte 4 nov. ladet indbinde på stalden 360 stkr. øxne, hvoraf allerede er forhandlet til mons. Claus Jacobsen Barmingh af Vessup i Holland 300 stkr., som han i marts måned agter at lade afslå fra staldene og agter (sig) dermed igjennem Kolding toldsted, og såfremt han ej får andre ordres at lade øxnene skibe fra Hætting (Hjerting?) til Holland. Hvilket videre allerunderdanigst skal blive notificeret.«

Bjørnsholm 27 febr. 1719.

Kierulff.

Når amtmanden havde fået indberetningerne fra de forskellige staldgårde i sit amt, skulde han registrere dem og sende dem til rentekammeret. Derfra fik så tolderen på de forskellige, i indberetningerne angivne toldsteder en liste over antal og hjemsted for de øxne, som han kunde vente udført hos sig. Endvidere skulde enhver pranger afkræve sælgeren en lignende liste, og de to papirer skulde da stemme sammen. Skete der forandringer — ved død, salg, køb o. s. v. — i tiden mellem salget og uddriften, så skulde det meldes, hvis man ikke vilde udsætte sig for at få det tilkomne eller værdien af det bortgæede kvæg konfiskeret.

Men vi kender den skæbne, som hine tiders love næsten alle gik imøde: At blive strengt hævdede en kort tid, at blive overset hyppigere og hyppigere, undertiden for en lille godtgørelse, for tilsidst helt at gå i glemmebogen. Så kom en gentagelse med den indledning: Vi have ugerne fornummet o. s. v. indtil også dette var glemt og alt gik i den gamle gænge. Det er uoverkommeligt blot at nævne hovedforordningerne om foreliggende emne for ikke at tale om de reskripter og opstrammere, som kom en eller flere gange årlig. — I amtmændenes indberetninger klages der da også over, at man ikke kunde få indberetningen fra de forskellige proprietærer, og det hænger sammen med, at både reg-

lerne for staldning og kontrollen ved udførslen blev omgået, måske mere af magelighed end just i den hensigt at smugle. Så vidt man kan skønne, var det sjældent, at de mere ansete studeopdrættere, eller de prangere, som havde et godt navn, gav sig af med smugleriet. Dette blev drevet af bønder og småborgere, som tildels også opkøbte i smug, for det første fordi det var en ulovlig næringsvej, de drev, og dernæst fordi det var dem, der købte af de bønder, som imod loven fortsatte med selv at opfede stude. I sidste tilfælde var det både i sælgerens og køberens interesse at holde denne handel skjult, og det har neppe været synderlig vanskeligt, — om embedsmændene også vidste besked, så var det omtrent umuligt for dem at hindre dette og det deraf følgende smugleri, selv om de vilde.

En anden række, ofte yderst indviklede og uklare, kontrolbestemmelser gjaldt for selve toldgrænsen, landgrænsen mellem Slesvig og Jylland, og var altså netop rettet mod smugleriet. Men hvad der er sagt ovenfor om lovene i de tider, gælder ingensteds stærkere end her. Der kan være noget i høj grad komisk i al denne magtesløshed og i de forsøg, der dog atter og atter gøres for at hævde stillingen. Men alt i alt er der noget såre nedslående både i dette og i at se den demoralisation, navnlig blandt befolkningen langs landegrænsen, som fulgte deraf; den var ikke på noget område mere almindelig end her, men der må rigtignok føjes til, at den neppe var synderlig dyb, thi befolkningen følte retten på sin side. Told var fra gammel tid anset for at være det mest vilkårlige og uretfærdige af al skattevæsen, og derfor var dette: at snyde en tolder, bogstavelig talt en ærlig sag. Tilmed gik så denne meningsløse toldgrænse tværs igennem dansk land!

For prangerne kunde kontrollen være meget gene-

rende. F. ex.: Der var kun to toldsteder ved landegrænsen Kolding og Ribe, og da en meget stor del af studene blev dreven over ved Foldingbro, navnlig småprangernes, så måtte man, selv om man slet ikke skulde vest på, alligevel til Ribe med driften for at betale tolden, og for at tolderen kunde kontrollere de angivelser, han fik fra bromanden i Foldingbro. Dette førte naturligvis til, at man — som der atter og atter klages over i forordningerne — hellere vovede at drive lige mod syd, så snart man var over Kongeåen. Ganske vist kunde man støde på »udriderne« fra Kolding og Ribe, men så var der altid en udvej, »for hvordan skal en tolder kunne se, når han får en dukat på det ene øje og et pund tobak på det andet«. Den simpleste løsning på disse vanskeligheder skulde synes at være denne at oprette et tredje toldsted ved Foldingbro, og derom blev regeringen også ofte anmodet, men det fandt man først på 1790.

Meget værre var dog de bestemmelser, som gjaldt alene for grænsedistriktet, og som navnlig disse egne befolkning kom til at lide under, men ganske vist var det også disse folk, der var de værste smuglere. — Ved en forordning af 1689 oprettes første gang det brændings- og optællingsdistrikt, som fra den tid og til 1827, da udførselstolden på kvæg blev hævet, var til så megen géne og fortræd. Både kvæg og heste på begge sider af grænsen (hvor langt siges ikke, senere blev det bestemt til 1 mil til hver side) skal optælles, mærkes med brændejærn og indføres i en bog på toldstedet med deres særmærker (farve, alder o. s. v.). Alt hvad der dør, bliver slagtet eller solgt skal anmeldes, og forsømmes det, er det dobbelt told i mulkt, — senere kvægets værdi. Og hvis indkøbt kvæg ikke bliver anmeldt, bliver det konfiskeret. 1727 udvides det derhen, at fra en time efter solnedgang til en time før solopgang må intet

ubrændt kvæg føres grænsen nærmere end en mil, — en bestemmelse som et par år efter gav anledning til en retssag mod en stor mængde smughandlere langs grænsen; 2 præster og 40 bønder blev idømt store mulkter og strengere straffe.

Men enden er ikke endda. For det var jo ikke således, at den vedtagne grænse dannede et bestemt skel mellem kongelige og hertugelige undersåtter, der boede mange af kongens undersåtter endog langt syd for grænsen. Ja fra ældste tid var der slet ingen, og da den endelig — ved en række kongebreve i 1570'erne — blev nogenlunde bestemt, da blev den ikke, og kunde jo ikke blive, en folkegrænse og knap en landegrænse, og det var heller ikke meningen, at den skulde være nogen af delene, den skulde kun være en praktisk, tydelig grænse, hvorefter det kunde bestemmes om et smugleri var tilsigtet eller ikke, og som kunde lægge så mange naturlige hindringer i vejen som muligt for et sådant smugleri.

Men det kan ikke nægtes, at her var gjort en begyndelse, som blev skæbnesvanger, thi desværre blev denne grænse efterhånden mere end en toldgrænse, — først en landegrænse og ud fra dette søges den nu gjort til en folkegrænse.

Men fordi grænsen var sat, var det ingeniunde fra først af meningen, at de kgl. undersåtter, som boede syd for den, skulde slippe for told. Både kongen og hertugen havde deres toldere omkring på deres besiddelser i hertugdømmet, — konsekvent skulde der jo være en toldgrænse om hver »enklave«. Det siger sig selv, at dette ikke kunde gennemføres, og skøndt disse toldsteder bestod til langt ind i det 18. årh., så har indtægterne sikkert i lange tider haft ondt ved at dække udgifterne, og endelig blev det da også opgivet, og de kongelige

undersætter fik samme friheder m. h. t. told og brændevinsafgift m. m. som de hertugelige.

Det er navnlig om Frøs og Kalslund herreder, som udelukkende var kongelige, og som tildels lå nord for Ribe toldsted — om end syd for toldgrænsen —, at kampen står. Endnu i forordningen af 1689 gøres der forsøg på at ligestille dem med folk nord for grænsen, idet der siges, at indbyggerne her »haver uden nogen vores sær allernådigste bevilling tilholdt dennem en frihed at give en trediedel mindre i told af hver okse, som de udfører og hos dennem er bleven opstaldet, end andre både udlændiske og fremmede giver«, de skal da for fremtiden give som andre også af deres eget kvæg. Men 1701 tales der igen om den liden told som gives af det, »som sønden å er opfødt og kalddraget«, og nu synes det at være anerkendt, kun forlanges der opsyn med, at denne frihed ikke udstrækkes til det fremmede kvæg, som er ført over ved Foldingbro og for længere eller kortere tid er opstaldet hos bønderne, enten så disse selv har købt det eller ej, — friheden gælder kun for det hos dem opfødte kvæg. Ja for dette gik tolden endog ned til 6 skilling danske pr. stk. og det endte med, at de østlige dele af de to herreder gjorde sig helt fri for tolden, og regeringen giver så efter i den lange frugtesløse kamp. — Dog blev der, lige til 1827, fortsat med det førnævnte opsyn. Bønderne skulde have præstens og herredsfogdens edelige attester for, at det kvæg, de udførte for den lille told eller uden told, var opfødt hos dem selv, og 1740 blev det udvidet derhen, at der skulde vælges opsynsmænd mellem bønderne selv, to i hvert sogn. Det blev gjort som en yderligere sikkerhed mod misbrugene men hjalp naturligvis ikke det mindste. Der blev ofte ikke valgt opsynsmænd, og selv om der blev, så var det let at undgå dem, for de lukkede øjnene

så vidt muligt. Det er den forargeligste handel der drives, både med disse mænds vidnesbyrd og med præstens og herredsfogdens attester, og den eneste trøst er, at folket følte retten på sin side og handlede således på en måde med god samvittighed, for det syntes dem noget af det urimeligste i verden, at de, som boede syd for toldgrænsen, skulde være under opsyn og svare den danske told.

Men både for disse forhold og for toldgrænsens tilblivelse skal der senere udførligere gøres rede.

II. Nedgangen og dens årsager.

Den almindelige opfattelse er, at nedgangen kom med ét slag 1718, og at årsagen dertil var den store indførselstold, som Holland skulde have lagt på som et modtræk mod den dette år forhøjede danske udførselstold. I sin artikel om denne handels store betydning (Dansk tidsskrift 1900 s. 585) har dr. H. L. Møller den samme opfattelse: »Efter toldforhøjelsen 1718 blev alle Hollænderne borte, og hovedmarkedet for den danske kvægdørsel var lukket« (s. 600), og: »Den hollandske boycotting bevirkede, at den jyske udførsel i et eneste år sank fra 25000 til 7—8000 strk., og den kom ikke siden på fode igen« (s. 589). — Men her skal nu for det første påvises, at nedgangen slet ikke ligger på det antagne tidspunkt, og for det andet, at årsagerne — så vidt de kan findes — også er andre end man har troet. At toldforhøjelsen af 1718 ialfald umulig kan være mellem dem, har professor E. Holm allerede påvist for over 10 år siden (Danm.-Norges hist. 1720—30, henvisninger s. 39).

Man har en udførlig liste over udførte fede- og græsstude og tolden af dem for 1700—99, altså hele det 18. årh. Rigtignok gælder den kun for Kolding og Ribe

(og Foldingbro fra 1790), men i en afskrift af den siges den dog at gælde for Jylland, og det vil nok omtrent slå til; for vel blev der udført stude fra andre byer f. ex. Hjerting, Ringkøbing og Aalborg, men gerne kun nogle få stykker årlig og ofte slet ingen. Foruden denne liste foreligger der for årene 1800—20 endel spredte oplysninger.

Da året 1788 indleder en ny tid i denne handels historie, er det rigtigst at tage 1700—87 for sig selv, og det er også — for nærværende hensigt — tilstrækkeligt. Og vil man dernæst af de for de enkelte år opgivne tal finde gennemsnittet for visse årrækker, så er det jo naturligst at tage 1700—17 som den første, og for den får man da en gennemsnitsudførsel af 14314 årlig, — krigen ses ikke, alt i alt, at have spillet nogen synderlig rolle, for vel synker tallet for de to år 1713—14 under 10000, men stiger så til gengæld en del over gennemsnittet de følgende år.

Som de to næste afsnit falder det naturligst at tage 1718—33 og 1734—39, for ganske vist er det lidt vilkårligt at vælge 1734 som grænse, men da der er en stor nedgang først i trediverne, og den er særlig tydelig det år, er valget dog ikke helt uden grund. For disse to afsnit fås gennemsnitstallene 13625 og 8778. Man ser, at forskellen på de to første omtrent lige store afsnit er lille, og nedgangen ligger ingenlunde i de første år efter 1718 men tværtimod i slutningen af perioden, de første år af trediverne. Og at denne nedgang er fortsat, ses på tallet for tredie afsnit. Springet er her så betydeligt, at skal vi sætte en grænse og sige: her begynder tilbagegangen, da er det året 1734 og de følgende der må nævnes. Perioden 1734—39 er ganske vist for lille i forhold til de to første, men selv om vi tager den af lignende størrelse, til 1750, kommer vi dog

kun til c. 11000 stk. i gennemsnit årlig. Og dette kan tilmed ikke godt gå an, thi årene 1740—46 har unormalt høje tal — et årligt gennemsnit af 14326 — som er forårsagede af to ret forbigående foranstaltninger. Den ene er et meget skarpt reskript af 1740 om et strengere og bedre ordnet opsyn, og det synes virkelig for en tid at have hjulpet betydeligt både efter samtidens vidnesbyrd og efter tallene at dømme. Tallet på fortoldede græsstude stiger således meget stærkt i disse år, hvormed jo rigtignok ikke skal være sagt, at udførslen var større, kun er smugleriet blevet noget mindre. Mere betydning fik dog den anden foranstaltning: en overenskomst med Holland om et forøget studeopkøb i Jylland i de nævnte år. Udførslen foregik, for pestens skyld, for en stor del ad søvejen, navnlig fra Ringkøbing og Hjerting. — Endelig nævnes i en indberetning til rentekammeret en tredie grund til stigningen, som måske kan være værd at nævne: At man vil af med kvæget før det dør af pesten.

I den sidste periode, 1747—87, er der ikke større svingninger, end at den gerne kan tages under et. Det årlige gennemsnit bliver 7850, altså fremdeles en nedgang, og alt i alt går den årlige udførsel før 1734 kun i årene 1713—14 (svenskerne i hertugdømmerne) under 10000, mens den efter 1734 (bortset fra 1740—46) kun i følgende år går over 10000: 1759, 1762—64 og 1780—81. Og angående de to sidste år må endda føjes til, at da var kordonen langs grænsen (efter al sandsynlighed sat 1745) bleven meget forstærket, dels for kvægsygens skyld, og dels for at hindre det store smugleri.

Nedgangen er da synlig nok, kun går den temmelig jævnt, og de spring, der er, kan forklares af krig, kvægepest og (for 1740—46) af et kgl. reskript og overenskomsten med Holland.

Men grunden til nedgangen? Ja hvis denne var fuldstændig jævn, så behøvede man jo ingen særlige grunde at søge, man kunde da henvise til de svingninger, som al næringsliv er underkastet både dengang og nu, skøndt også disse naturligvis har deres årsag. — Men når vi har set, at tilbagegangen er særlig stærk først i trediverne, så tør man måske søge grunden dertil i, at kvægpesten allerede da var i Tyskland, og at købmændene derfor ikke turde løbe risikoen ved at købe ind som sædvanlig. Allerede nogle år tidligere ser man ialfald af amtmændenes indberetninger, at man frygtede for noget sådant. Den høje told, som Holland lagde på 1724, spiller måske også en rolle, men hvorfor virker den ikke straks?

At de kyndige i ældre tid, o: de som kendte statistiken, heller ikke har lagt synderlig vægt på toldforhøjelsen 1718, ses af en forestilling fra 1775 om »Øxenhandelen i Jylland«, udarbejdet af en embedsmand i toldkamret. Han siger: »At dette pålæg (tolden 1718) har været årsag til øxenhandelens forlis på Holland bliver efter så mange amtmænds indberetninger at antage, men at det har været en årsag til øxenhandelens nedgang i almindelighed, kan af toldregistrene just ikke skjønnes.« De her nævnte indberetninger, som skulde indeholde »forslag til øxenhandelens ophjælpelse«, blev afkrævet amtmændene først i halvfjerserne, men dengang havde sagnet om den skadelige toldforhøjelse allerede fået magt, og amtmændene har manglet midler til at korrigere det. — Med hensyn til den første del af citatet kan der endvidere tilføjes, at af 35 købmænd, hvis navne og hjemsteder er opgivne i indberetningerne for 1719, er de 24 fra Holland! De er altså dog kommen trods den forhøjede told, thi forhøjelsen blev først hævet 7 des. 1719.

III. Udførsel og toldindtægter 1700—87.

I hele perioden 1700—87 er udført ialt 950348 stude, altså 10800 årlig i gennemsnit. Tolden er godt 2 mill. rd. cour., hestetolden (80000 rd.) iberegnet, eller 25000 rd. cour. årlig = c. 80000 kr. Og så er det endda bruttoindtægten! — Man kan sige at pengene var mere værd dengang, og navnlig at 80000 kr. var en mange gange større del af statsindtægterne, end det vilde være i vore dage. Men alligevel! Når vi tænker på, at den fatale toldgrænse var oprettet alene for denne handels skyld, og at den øvrige told også — så vidt man kan se — var ubetydelig i forhold til studetolden, og når vi tænker på de uendelige rivninger mellem befolkningen og regeringens embedsmænd, udgifter til toldvæsen, grænsespærring, smuglerkommissioner o. s. v., så synes dette udbytte os dog såre magert. Og samtidens embedsmænd var ikke sjælden af samme anskuelse og fremsatte den atter og atter for regeringen. Men denne vilde ikke lytte til disse røster, for sagen var, at skøndt denne told var en udførselstold og altså ikke kunde bruges til beskyttelse, så var den jo dog kun et led i et stort regulerings- og beskyttelsessystem, som hang sammen med hele den tids statsøkonomiske teori og praksis, og som man ikke turde røre ved, før de mænd kom til styret, i hvis sind frihandelstankerne havde slået rod.

IV. Hvad der gøres for at ophjælpe denne handel.

Da udførslen og toldindtægterne stadig gik nedad, begyndte man hen i fyrterne at diskutere, hvad der kunde gøres, og man ser her to modsatte anskuelser gøre sig gældende: efter den ene skal båndene strammes endnu mere, og efter den anden skal de efterhånden

lempelig løses, men foreløbig var det den første, der sejrede. Det første udslag heraf har vi i det fornyede forbud mod græsstudes udførsel af 29 aug. 1747. Denne udførsel havde — mod told — været tilladt siden 1701, og ganske vist gjaldt tilladelsen kun markedskvæg, men der fandtes da utallige veje til at komme uden om både dette og tolden, og efterhånden, som staldgårdene kunde betale mindre for det magre kvæg, end man kunde få på markederne mod syd, blev udførslen og smugleriet større, og hen i tyverne og trediverne var det ved således at tage overhånd, at staldgårdene manglede materiale, — i en stor retssag fra 1729 og i det før nævnte reskript af 1740 findes vidnesbyrd nok om det. Reskriptet hjalp — som vi har set — for en tid, men da også dette var glemt, greb man til det ubetingede forbud, denne gang alene af hensyn til staldgårdene og man beholdt det, trods alle anmodninger om ophævelse, lige til 1788, da andre principer gør sig gældende.

Men dette hjalp naturligvis heller ikke, for smugleriet vedblev og blev vel snarere værre. Der bliver så atter talt frem og tilbage om forskellige forslag, gamle og ny, og 1759 fik endelig rentekammeret forelagt nogle punkter til overvejelse. De vigtigste er et forslag om forstærkning af grænsebevogtningen og et forslag om at gøre hele Jylland til et brændingsdistrikt, ørerne skal studses og hornene brændes på alt kvæg, og hvad der ikke således er mærket skal kunne konfiskeres af hvemsomhelst. — Det gør et ejendommeligt indtryk at se, at når man skal fremkomme med noget til studehandelens fremme, da bliver det først og fremst et par radikale forslag til smugleriets bekæmpelse, — et par forslag som, hvis de var bleven gennemført, vilde have udstrakt smughandelen og snyderierne til hele Jylland!

— Det er et vidnesbyrd om den magt, smugleriet havde, ialfald i de styrendes bevidsthed, og de tog neppe fejl. Men det er tillige et vidnesbyrd om den overtro, man da nærrede m. h. t. tvangsprincipets brugbarhed. — Foreløbig blev det hele dog lagt hen, thi året efter afgav rentekammeret denne del af forvaltningen til det da oprettede generaltoldkammer. Dette fik grænsevogtningen omordnet og forbedret, og derved blev det denne gang.

— Men hen i halvfjerserne blev sagen grundig drøftet påny, navnlig i forslag fra amtmænd og andre embedsmænd. Også her mærkes naturligvis tvangsprincipet, men de fleste er dog ret frisindede nu, ja enkelte endog radikale. Flere foreslår at nedsætte tolden og frigive studehandelen, og amtmanden for Kalø amt foreslår den nettoindtægt, som regeringen har af studehandelen, fordelt som en skat på de forskellige herregårde, handelen givet fri og toldgrænsen hævet, »så fik regeringen toldens sum, udlændinger vare for udgift befriede, al snighandel blev dæmpet, og grænsekontrollørerne kunde spares«. Et lignende forslag kommer fra amtmanden i Randers, og amtmanden for Lundenæs og Bøvling skriver, at hollænderiet er langt fordelagtigere end studehandelen, og at denne »burde afskediges jo før jo bedre«, som skadelig for landet.

Af de forskellige standpunkter kom også toldkamrets forslag denne gang til at bære præg: Tolden foreslåes nedsat, slagterier skal indrettes, og de får store forretigheder, men på den anden side vil man have Jylland gjort til et brændingsdistrikt og den militære kordon ved grænsen forstærket.

Det tjener dog til ære for regeringen, at da det kom til stykket, nøjedes den med at forstærke kordonen (1778—82), skøndt det var det for den kostbareste, hellere end at besvære hele Jylland med den plage, som bræn-

dingskontrollen allerede var i grænsedistriktet. Men forøvrigt blev kontrollen i dette distrikt strammet og tolden blev ikke nedsat (forordn. 4 nov. 1776). Man levede jo også endnu under Guldbergs styrelse, og Bernstorffs og hans fællers dage var ikke kommen.

Derimod blev der gjort et sidste forsøg på ved kunstige midler at ophjælpe studehandelen ved oprettelse af slagterier. Disse fik store fordele: Ikke blot frihed for udførselstold, men en udførselspræmie af 1 rd. for hver td. kød og desuden toldgodtgørelse for det forbrugte salt. I de to år 1777—78 blev der da også udført 7338 tdr. til Frankrig fra Aalborg, Randers, Hobro og Aarhus, mest fra de to første, og desuden leveredes der en del til den danske handels- og orlogsflåde. Men denne industri nåede aldrig videre, end til tilnød at bære sig selv, end sige da — hvad der vel fra først af var meningen — at give erstatning for den udførselstold af levende kvæg, som jo staten herved gik glip af.

Så har det sikkert voldt mere både gavn og glæde, at de stramme bånd, som grænsedistriktet blev holdt i, ved samme tid endelig efter mange anmodninger blev løsnet en smule på et enkelt punkt. Ved resolutioner af 24 marts og 18 sept. 1777 fik befolkningen i disse egne frihed til med visse indskrænkninger at udføre græsstude for nedsat told (9 mark for $14\frac{1}{2}$). Det skete på forslag af amtmanden for Koldinghus amt, og hans motivering er meget ejendommelig. Han siger, at »siden 1747 har disse folk af nødvendighed måttet udsnige deres kvæg, og da dette nu er hindret af den forstærkede kordon, så må der åbnes en anden udvej, thi det store opdræt, som disse egne fra gammel tid har, kan ikke få afsætning til staldgårdene, og disse kan desuden ikke betale kvæget ordentlig. — Desværre var denne frihed imidlertid så betinget og krævede en sådan mængde

formaliteter (f. ex. årlige ansøgninger), at bønderne, som jo altid har været bange for den slags ting, hellere gik den gamle vante vej, da kordonen blev hævet 1782. — d. v. s. de fortsatte med smugleriet. Men i de $3\frac{1}{2}$ år, den forstærkede kordon stod, var dog udført godt $\frac{1}{4}$ af de 39000 græsstude, som blev udført fra 1700 til 1787. Dette kunde måske tillige være en målestok for smugleriet!

Men i årene efter 1784, da så mangan gammel skranke faldt, og frihed blev det ledende princip, da løstes også disse bånd. 11 juni 1788, en ugestid før stavnsbåndets løsning, blev kvæghandelen og studefedningen frigiven, og tolden blev nedsat fra 2 rd. 40 sk. til 1 rd. Dermed var hele det indre kontrolapparat fjernet, men da der dog blev nogen told tilbage, var man desværre nødt til at beholde toldgrænsen og kontrollen i disse egne, så lempelserne her var ubetydelige. Smugleriet vedblev da også lige til 1827, om det end tog betydeligt af.

Og det skulde vise sig, at det betalte sig at give frihed. Trods den store nedsættelse gav kvægtolden næsten straks samme indtægt som før, idet femåret 1783—87 står med en årlig gennemsnitsindtægt af 15357 rd. og femåret 1789—93 med 15025 rd., og tager man hestetolden med, bliver resultatet endnu gunstigere, idet man da får henholdsvis 15697 og 18349 rd. — Det var erfaringer, som senere kom toldloven af 1797 tilgode! For årene 1792—1808 holder tolden sig mellem 20000 og 30000 rd. og nærmer sig stadig mere det sidste tal. Dertil svarer en studeudførsel af 18—24000 stk. og en hesteudførsel af 4—8000 stk. — Disse tal kan man dog ikke stole på, hvis man vil bedømme stigningen i udførslen, thi det meste af denne stigning (det tredob-

belte af udførslen før 1788) beror sikkert på, at man nu lader fortolde, hvad man før smuglede over grænsen.

Kilder:

1. Følgende pakker i rigsarkivet:
  - »Diverse dokumenter angående studehandelen i Jylland og vanskelighederne ved toldgrænsen imellem Jylland og Slesvig (1776 etc.).«
  - »Dokumenter og efterretninger angående øxentolden og dens forhøjelse 17 marts 1718, samt tallet på opstaldede øxne«.
  - »Miscellanea vedkommende grænsetoldvæsenet 1783—1820« (Heri: Beregninger vedk. grænsetoldvæsenet, navnlig om øxen- og hestetolden 1700—1818).
  - »Mallingiana« (heri en liste over øxen- og hestetolden ligelydende med den ovenanførte).
2. Trykte og utrykte kgl. reskripter og forordninger, de fleste taget efter kvartudgaven (forordninger og åbne breve).
3. Enkelte oplysninger fra andre arkivsager og fra E. Holms værk om det omhandlede tidsrum.

Stednavnet Dueholm.

I den ifjor udkomne Bog om Nykjøbing paa Mors hedder det S. 4: »Vi tør vist antage, at de to Holme ved Aaens Udløb har været et Yndlingsopholdssted for Duer; thi, da den sydlige Holm fremtræder i Historien, er Navnet Dueholm knyttet til den, og, da der opstaar en Kjøbstad paa den nordlige Holm, fører den en Due i sit Segl.« Naar Stednavnet Dueholm afledes af Dyrenavnet Due, er det utvivlsomt urigtigt. At Byseglet har — og det endog saa sent som 1555 — en Due, er ikke noget Bevis, eftersom Byseglene ere daarlige etymologiske Autoriteter; — man tænke paa Huset med to Aarer i Aarhus Byvaaben!¹⁾ — Vi have her i Landet (og i hele Norden) saamange med »Due« sammensatte Stednavne, at alene Mængden maa paa Forhaand gjøre anførte Afledning tvivlsom: 26 i Postadressebogen foruden sikkert mange, mange flere i de gamle Markbøger! S sammensætninger som Duebæk og Røgnedwen 1512 maa forøge Tvivlen. Og nu gives der en langt rimeligere, af lokale Forhold og af Analogier støttet Afledning: nemlig af Du, oldn. Dy ∅: Kjær, sumpet Eng. Man jevnføre »Dyekjær« og »Duekjær«, »Dudal« og »Duedal«; — Dufeke i Skaane hed 1406: Dwege; Blishønen kaldes »Dyhøne«, og »Dueurt« og »Dyblad«, der begge voxe paa vaade Steder, ere »Dyplanter«, ligesom Centunkel, der i Sverrig kaldes »Duvagræs« og i Norge »Vasaro«. — I det Hele taget maa der vises Forsigtighed med uden nøjere Undersøgelse at

---

¹⁾ Se 3. Række, 2. Bd. S. 316 ff.

derivere efter de nuværende Ordformers Lydlighed med kjendte Ord, hvad baade læge og lærde Fortolkere af Stednavne ikke altid have iagttaget, saa at de ofte have fundet Dyrenavne som Aal, Bjørn, Gaas, Hund, Hind, Hjort, Hare, Kat, Krage, Ravn, Trane, Ugle og Ørn, — og Plantenavne som Ask (Æsk), Birk, Bøg, Eg, El, Lind, Rose og Røn i Stednavne, der ikke have noget med nævnte Dyr og Planter at gjøre. Nogle faa Exempler, analoge med Dueholm, kunne tjene til Belysning: Aalhøj og Aalerne (af »Aal« $\circ$: Vandrende), Sigen Rødgaas, Ørnebæk, Kattegat, Uggelæhæreth 1231, Følby (tidl. »Fouleby«), Hundtrup (tidl. »Humpdorpe«), Hundbjerg Herred (tidl. »Høneburghæreth«), Egebølle (»Accæbol« 1231), Bøgvad (»Boewath«, af Bue), Aske- eller Æskebæk, -kjær, -mose, -sti (af æsk $\circ$: smudsig); — »Lind« kan betegne Kilde eller sumpigt Strøg, »Røn«: Rende, »Rose«: Stendynge eller Krat, »Pil«: Pøl osv. — Lydlighed har sikkert ligeledes vildledet selv de lærdeste Ordgranskere til altfor ofte at finde Personnavne i Stednavnene. Et enkelt talende Exempel er Navnet Samsø, som Rask derivierer af det lappiske Navn Samr eller Same; — men, naar der findes mange ligelydende Stednavne, der maa afledes af »sam«, »sams« $\circ$: sammen (t. Ex. Samsig paa Mols, Sambshoye 1638, Samseng 1669, Samsjø i Halland osv.), synes det dog langt simplere og rimeligere ogsaa deraf at aflede Navnet paa den Ø, som vel tidligst har udgjort og endnu kan betragtes som to Øer (ligesom Avernakø i Folkemunde), eller som sammen med flere mindre Øer danner en Øsamling.

L. J. Bøttiger.

Breve.

1. 'Lorents Peter Nørholm (3. R. II, S. 463).

Fra Sognepræst Jantzen i Gentofte har vi modtaget følgende:

I Christiansø Kirkebog (bagest blandt Fortegnelsen over Begravede) findes anført:

»1770, 22. Juni, blev Hr. Nørholm begravet, nogle og 60 Aar gl.«

Han blev Student fra Aarhus 1719, »20 Aar gl.« (Univ. Matr. II, 426).

2. Besættelsen paa Rosborg (3. R. II, S. 225).

Godsejer Mansa til Sø meddeler, at der i Halds Lens Regnskab 1640—41 findes følgende yderligere Oplysninger om denne Sag:

Pendinge givet og bekostet paa efterskrevne Fanger, som formedelst Niels Munk. Kaptejn, hans Sag er bleven anholden og henrettet:

Givet Mestermænd i Viborg for en Person ved [Navn] Christen Mogensen at rette, som blev anholden formedelst han tog Jens Heede løs paa Vejs til København, da Lensmanden lod skikke hannem over at skulle forhøres af hans Mayst., eftersom Kaptejn Niels Munk havde brugt hannem til sine Børn, den Tid de skulde været besat . . . . . 6 Rdlr.

Givet forskrevne Mestermænd for bemeldte Jens Heede han pinte og henrettede, som siden blev taget og paagrebet i Kallundborg . . . . . 8 Rdlr.

Givet Christen Christensen, Lensmandens Tjener, som han havde anvendt paa forskrevne Jens Heede til Kost, Varetægt, Fængsel og andet fra den Tid han fængsligen lod hannem an-

holde udi Kallundborg og midlertid han sad der og siden til han kom til Hald Slot . . . . . 11¹/₂ Rdlr. 18 β

Givet Lensmanden for bemeldte tvende Fanger deres Kost midlertid de haver været anholden, den ene i 24 Uger forinden han fik sin Dom, og den anden udi sex Uger, om Dagen for Øl og Mad 1 Sff er . . . . . 35 Rdlr.

Blandt Bilagene til samme Regnskab findes en Kvittering (Nr. 17), dat. Hald d. 12. Maj 1641, fra Laurids Jørgensen i Thestrup for 6 Rdlr. 1 Ort 6 β, som han havde anvendt til Fortæring paa Rejser, Brevpenge, Opsættelser og Domme, da han paa Lensmandens Vegne forfulgte Niels Munk, Kaptejn, til Horsens Byting og fik hændet Dom over ham. [NB. Horsens Bytingsbog for 1640 er ikke bevaret.]

3. James Macdonald.

Forfatteren Jeppe Aakjær skriver til os:

»Det er ikke aldeles rigtigt, naar Kandidat Bobé i det sidste Hefte af »J. Hist. og Top.« siger om Macdonald, at »ogsaa i danske trykte og utrykte Kilder vil man forgæves lede efter Oplysninger om ham«. Jeg er i hvert Fald stødt paa ham i »Aarhus Stiftstidende« for 1816, hvor det siges, at han var Præst. I Stiftstidendens Følgeblad Nr. 17 og 18 er meddelt nogle Udtog af hans Rejsebeskrivelse, der siges at skulle fortsættes. Dette skete imidlertid ikke; derimod kommer i Nr. 19 en Indsigelse mod Macdonalds Troværdighed fra Steen Blichers Bror Jens Blicher, der som Officer var sammen med M. i Aalbæk, hvor M. nød den S. 381 omtalte Forfriskning, og som Dagen efter traf ham i et Selskab i Fladstrand. Protesten gælder dog kun den Bemærkning, at der var stødte Fiskeben i Brødet, hvad Jens Blicher finder »er lidt vel poetisk«. Forresten var M., siger han, »efter mit Skøn en vakker og interessant Mand«.

REGNSKAB

for

Det jyske historisk-topografiske Selskab.

1900.

INDTÆGT.

Overskud fra forrige Regnskabsaar	249	Kr. 45	Øre
Tilskud paa Finansloven	300	- »	-
Medlemsbidrag	1028	- »	-
Salg af Selskabets Skrifter	39	- 07	-
Renter	23	- 51	-

Summa Indtægt . . . 1640 Kr. 03 Øre

UDGIFT.

Forfatterhonorar	437	Kr. »	Øre
Bogtrykarbejde	851	- 33	-
Boghandlerrabat og Forsendelsesomkostninger	156	- 61	-
3 Zinkætsninger	35	- »	-
Porto m. m.	29	- 53	-

Summa Udgift . . . 1509 Kr. 47 Øre
Indsat i Sparekassen . . . 130 - 56 -

Balance . . . 1640 Kr. 03 Øre

1901.

INDTÆGT.

Overskud fra forrige Regnskabsaar	130	Kr. 56	Øre
Tilskud paa Finansloven	300	- »	-
Medlemsbidrag (efter Fradrag af Boghandlerrabat)	982	- 26	-
Salg af Selskabets Skrifter	42	- 58	-
Renter	15	- 83	-

Summa Indtægt . . . 1471 Kr. 23 Øre
Forskudt af Kassereren . . . 23 - 72 -

Balance . . . 1494 Kr. 95 Øre

UDGIFT.

Forfatterhonorar	304	Kr.	»	Øre
Bogtrykarbejde	538	-	67	-
Tilskud til M. H. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesøn, II Del.....	552	-	»	-
Forsendelsesomkostninger	53	-	80	-
2 Zinkætsninger	21	-	»	-
Porto m. m.	25	-	09	-
Summa Udgift...	1494	Kr.	56	Øre
Indsat i Sparekassen...	»	-	39	-
Balance...	1494	Kr.	95	Øre

1902.

INDTÆGT.

Indestaaende i Sparekassen	»	Kr.	39	Øre
Tilskud paa Finansloven	300	-	»	-
Medlemsbidrag (efter Fradrag af Bog- handlerrabat)	989	-	60	-
Salg af Selskabets Skrifter	36	-	07	-
Renter	11	-	20	-
Summa Indtægt...	1337	Kr.	26	Øre
Forskudt af Kassereren...	315	-	90	-
Balance...	1653	Kr.	16	Øre

UDGIFT.

Underskud fra forrige Regnskabsaar...	23	Kr.	72	Øre
Forfatterhonorar	432	-	»	-
Bogtrykarbejde	675	-	91	-
Tilskud til Chr. Villads Christensen: Ny- kjøbing paa Mors	400	-	»	-
Forsendelsesomkostninger	60	-	62	-
Illustrationer	44	-	45	-
Porto m. m.	15	-	87	-
Summa Udgift...	1652	Kr.	57	Øre
Indsat i Sparekassen...	»	-	59	-
Balance...	1653	Kr.	16	Øre

RETTELSER.

- S. 57, L. 9: sydøstlige, læs sydvestlige.
S. 171, L. 5: Anne Lauridsdatter Bugge var ikke en datter af Laurids Madsen til Linderumgård, men af hans i Helsted boende broder af samme navn. (S. N.)
S. 284, L. 13: Restrup, læs Ristrup.
S. 290, 318 og 324: Peder Dyr, læs Niels Dyr.
S. 432, L. 2: Krattrup, læs Krastrup.

Register.

(Ved Chr. Villads Christensen.)

- Aabybro 241—44.
Aagaard, Ketterup S. 522.
Aal, Christian Nielsen 187.
Aalborg 1—7, 39—67, 230—36,
240—46, 365—68, 379—417,
422, 429—32, 445, 463, 466, 468.
— Aalborgshus 357—58, 429—
32. — Hospital 427, 444, 502.
— Latinskole 502. — Budolfi
Kirke 61—62. — Vor Frue
Kirke 62, 67, 357—64.
Aalborggaard, Torslev S. 483.
Aalbæk 547.
Aalstrup, Jerslev S. 503.
Aalum, Agger S. 331, 339.
Aarhus 230—34, 237, 249, 280,
367, 415, 424, 443—45, 466—67.
— Aarhusgaard 418, 424, 432
—52. — Hospital 74, 81, 136
—37. — Domkapitel 130.
Domkirke 143—50, 441.
Skole 451.
Aars S. 503.
Aarøund 237.
Aasholm, Ugilt S. 496.
Aasted S. 160, 163—64, 169—70.
Aastrup, Vennebjerg H. 173, 522.
Adamsen, Niels, Præst 251, 265.
Agdrup, Taars S. 488, 495.
Agerbech, Nikolai Brorsen 199.
Agger S. 319—46, 355.
Aggersborg S. 157, 196, 498. —
Aggersborggaard 162.
Aggersund 241.
Albæk S., Dronninglund H. 483,
495, 497, 501, 507, 510, 513. —
Suldrup S. 14.
Alling, Øster 12, 20, 22.
Allingkloster 425.
Als S. 175.
Alsing (Alfsen), Knud 440. —
Niels Markussen 192.
Amstrup, Haslum S. 138.
And, Karen Akselsdatter 259.
Andersen, Søren, Borgmester
13, 256.
„Angelmus“ 14, 38.
Anna, Kurfyrstinde af Sachsen
450.
Ansager 196.
Arenfeldt, Jørgen 9, 17—19, 28,
151—52. — Otto 199. — Tor-
bern Nielsen 437.
Asaa 241—44.
Asdal 172, 174—75, 432, 481—
82, 523.

- Asferg 6.
 Askildrup, Ølst S. 75—82, 133—42.
 Aspach, Sixtus 514. — Sofie Charlotte 195.
 Assens 237, 368.
 Astrup S., Vennøbjerg H. 173. — Grinderslev S. 113, 121.
 Attrup, Hammer S. 503, 508.
 Aulum S. 86.
 Aunsbjerg, Sjørsløv S. 97.
 Axelsen, Laurits, Præst 217.
- B**age, Jes 70.
 Bager, Oluf 65.
 Baggesvogn 185, 506.
 Bagterp 523.
 Bajlungaard, Hjerik S. 507.
 Balle, Assessor 349. — Søren, Stadskonduktør 351.
 Baltersen, Henning, Præst 250.
 Bang, Christian Frederik, Prokurator 204—05. — Jens, Købmand 5, 39, 64.
 Banner, Erik 432. — Margrethe 158. — Preben 162.
 Barby, Andreas v. 423, 435, 437.
 Bardenfleth, Johan Frederik 378—79, 383, 388, 395—96, 401, 411.
 Barmingh, Klavs Jakobsen, Studehandler 529.
 Barnekow, Hans 437.
 Bartholomæi, Hans 40.
 Basballe, Augustinus 8.
 Basse, Else 159. — Hans 159. — Sofie 168.
 Bay, Anders Sørensen 31. — Jens, Borgmester 251. — Niels Nielsen 258. — Søren Andersen 30.
 Bech (Beck), Jens Nielsen, Borger i Aalborg 506. — Joakim, Rentemester 436. — Kirstine, til Vraa 495.
 Begtrupgaard, Nors S. 505.
 „Behøvling“ 461.
 Belov, Klavs 182.
 Bendix, P. Chr., Præst 355.
 Bentsen, Anders, Bgr. i Randers 252.
 Benzon, Stiftamtmand 261. — Johan Severin 180.
 Berg, Cecilie 3. — Frederikke Hansine 523. — Moritz, Købmand i Randers 3.
 Bergh, Ide Marie 192. — Jakob 188—89. — Jens Hansen 188. — Jørgen, Præst 188.
 Bering, Jens Jensen, Præst 196. — Mette Kirstine 196.
 Bertelsen, Lars, Degn 502.
 Bidstrup, Granslev S. 284.
 Bjering, Peder, Søren og Jens, i Viborg 474.
 Bille, Albert Steensen 496. — Bent, Erik, Frans, Hans, Hartvig, Jørgen og Peder 437. — Eske 149, 452. — Ove 108.
 Billeschou, Jørgen 198. — Ole Jørgen 197—200, 516.
 Birch, Jørgen Njelsen 496, 498, 510.
 Bircherod, Jens, Biskop 210, 213, 232, 366, 503.
 Birckenbusch, Frederik, Amtmand 195, 312, 344.
 Birkelse 158, 197, 488.
 Bjergby S., Vennøbjerg H. 241, 502, 508. — Borup S. 71, 80.
 Bjerregrav, Sønderlyng H. 6, 122—32.
 Bjørn, Bjørn Andersen 357. — Ole, Præst 206—19.
 Bjørnsholm 182, 205, 357, 429, 503, 528.

- Blicher, Jens 547. — Steen 97, 120, 356.
 Bloch, Sofie Jespersdatter 498 — 99, 501, 512.
 Blokhus 90—91, 241.
 Bluhme, H. E., Godsejer 275.
 Bløte, Erasmus Henrik 383.
 Boddum S. 518. — Henrik, Kappellan 316.
 Boeck, Christian Carl 384.
 Boeslum 18.
 Bojesen, Rasmus Bruun 233.
 Boldewin, Drabant 440.
 Boller, Taars S. 176, 188—89.
 Bollum, Agger S. 330, 342.
 Bolwig, Kristine Karoline 523.
 Bonderup, Haverslev S. 241.
 Bonne, Jens Lauritsen 352.
 Bording, Laurids, Lektor 19.
 Bornemann, Henrik 172. — Kjeld Nikolaj 200, 511—20.
 Borup, Haslum S. 72, 138, 141.
 Boxenbjerg 138.
 Braem, Christian, Landsdommer 284. — Martin 97.
 Brahe, Preben 156. — Sofie 160, 162.
 Brahetrolleborg 484.
 Brandtlund 352.
 Brasch, H., Klokker 254.
 Brattingsborg 106.
 Bredal, Siem S. 163. — D., Raadmand i Randers 262. — Lene 31.
 Breinholt, J., Godsejer 355.
 Brobjerg, Ingeborg 19.
 Brochmand, Hans, Biskop 485. — Jakob 109—10, 120.
 Brock, Eske 457. — Lave 437. — Niels 31.
 Brockenhuus, Jakob 437—38. — Johan 436.
 Brorson, Broder Nikolajsen 192.
 Brusgaard, Galten H. 69.
 Bruun, Espen, Godsejer 522. — Hans Christian, Godsejer 526. — Jakob Pedersen, Præst 496. — Lambert Daniel, Præst 526.
 Bryske, Antonius 431, 444.
 Brønderslev 241—44. — Øster 393.
 Brønnum, Anders Christensen 509. — Johannes Christian 197.
 Brønsdorph, Anders Pedersen 174—84, 497, 499, hans Børn 181. — Jakob 175. — Laurids 177, 181. — Peder Andersen 174, 177, 180—81, 187. — Peder Pedersen 174. — Severin Pedersen 175, 181.
 Buchwaldt, Frederik 502.
 Buckholtz, Hans 188.
 Bude, Store 169.
 Buderupholm 6.
 Budtz, Cecilie 524. — Maren Johansdatter 188.
 Bugenhagen 443.
 Bugge, Anne Lauridsdatter 171, 550. — Elisabeth 107, 120. — Hans Henriksen 171, 173, 180, 503. — Hans Lauritsen 171. — Henrik Lauritsen 170—75, 183, 495, hans Børn 173—74. — Henrikke Sofie 174, 187. — Ide 173—74, 177, 183, 187. — Laurids Madsen til Linderumgaard 160—65, 168—71, hans Børn 170—71, 550. — Laurids Madsen i Helsted 550. — Niels, til Hald 103—07, 114, 119—21, 171.
 Burholt 498, 508.
 Burskov 172.
 Bussart, Morten 426—27, 441.

- Byern, v., tysk Major 477, 479.
 Bygholm Slot 422.
 Bülow, Ritmester 245. — H. R. C., Forpagter 3.
 Bælum S. 521. — Nørgaard 523.
 Bødker, Jens. Degn 299—302. 316, 320, 335.
 Bøgsted 173, 180, 187, 511.
 Bøjen, Lime S. 15.
 Børglum S. 189. — Kloster 284.
 Bøvling 484.
- Calips**, Oluf 440.
Calov, Daniel 43.
Carlsen, Anders, Bgr. i Randers 10, 16—31.
Caspergaard, Klavs 195.
Christensen, Morten, Birkedommer 299, 308, 312. — Niels, Raadmand i Aalborg 49—50, 55, 60, 62, 67.
Chuer, Lisbeth 255.
Clementin, Bertel Langballe 519.
Cortsen, Christian Møinichen 194. — Peder Nielsen 194—95. — Sixtus Nikolaj 191—99, 514, hans Børn 196—97. — Søren Juul 199.
 „Crescent, The,“ engelsk Krigsskib 390—95, 400—01, 411.
- Daa**, Gregers 95, 111—13, 120—21.
Dalsager 159, 166.
Dalsgaard, Hvilsager S. 21. — Vive S. 259.
Danneskjold-Samsø, Greve 234.
Deden, Hartvig Otto v. 161—62.
Deichmann, Elisabeth Katrine 526. — Jakob, Præst 510, 518, hans Børn 518—19. — Knud Schott 525.
- Diget** 497.
Dollerup S. 110, 113.
Drackenber, Christian 415.
Dragsgaard, Hellum H. 161—62.
Drastrup, Essenbæk S. 13, 20.
Dreyer, Anne Frederikke 196. — Mathias 196.
Dronningborg Slot 130. — Mølle 71.
Dronninggaard, Dronninglund S. 508, 510—11.
Dronninglund S. 157, 205, 244, 508, 522.
Dueborg, Kirsten 174.
Dueholms Kloster 452, 544.
Dunecker 441.
Duntzfeld, Agent 369, 378.
Dvergetved 169.
Dybvad 182, 241, 487—88, 520.
Dyr, Niels 286—90, 306, 313, 318—36.
Dyre, Anne 158. — Eggert 437. — Klavs Jensen 158, 161. — Kristense 159.
Dyregaard, Hinge S. 68.
Dyrskøt, Peder 503—04.
Dyssel, Arnold Christian 173, 189, 195. — Elisabeth 173, 187, 193.
Dørknægt, Klavs 439—40.
- Ebbesen**, Niels 105, 276.
Egaa 14, 17.
Egeberg, Ugilt S. 159, 172—85, 190—93, 199—200, 497, 503.
Egense Kloster 524.
Eget 485.
Eggers, Henrik Peter v. 233.
Egholm Slot 6.
Ejdrup S. 187.
Ejlersdatter, Anne Margrethe 522—24.

- Ejlert, Bartskeer i Aarhus 14.
 Elkær, Nørre 177, 180. — Sønder 173.
 Elling S. 481.
 Emmichsen, Jens 331.
 „Engelen“, lybsk Admiralskib 146.
 Eriksen, Kristoffer, Hofsinde 437.
 Erslev, Galten S. 68—84, 134—35. — Erslevgaard 71.
 Eskemose, Galten H. 72, 138—41.
 Eskær, Mosbjerg S. 169—70, 174, 177, 180—83, 187, 515, 524.
 Essenbæk Kloster 62.
 Essendrup 138.
 Estrup, Gammel 151, 457.
 Estvadgaard 174, 177, 180—81, 351.
- Faarup, Saltum S. 87.**
 Fabjerg 283.
 Falster, Lars 366.
 Fangel, Else Katrine 526. — Jens 526.
 Fanninge, Hans 271.
 Farunggaard 440.
 Faussing, Sønderhald H. 14.
 Filborna i Skaane 501.
 Finderup, Nørlyng H. 94, 97—98, 105. — Johanne 525—26. — Peder, Degn 94.
 Fischer, Anna Kristine 205.
 Fjellerup S. 13.
 Fjølsted, Sindal S. 185.
 Fjerritslev 242—46.
 Fladstrand 195—196, 201, 232—48, 365—69, 381—84, 547.
 Flamsholt, Torslev S. 196.
 Flauenskjold 241—44.
 Flensborg 443.
- Flindt, Ritmester 354.
 Flyvbjerg, Tolne S. 244.
 Fløjstrup, Hørning S. 15, 142.
 Foldingbro 531—35.
 Fontein, Klavs 439.
 Ford, Anne Laurence de la 485.
 Foss, Christian 286 ff.
 Fredericia 231, 237, 249, 467.
 Frederikshavn, se Fladstrand.
 Friis, Christen 436. — Hans, Oberst 151. — Johan, Kansler 431, 435, 438. — Jørgen, Biskop 108—09, 120, 428—32, 436. — Niels, Magister 428.
 Frisholt, Sal S. 507.
 Frøstrup, Lunde S. 156.
 Fuglsang, Torslev S. 495.
 Furreby S. 86—87.
 „Fury bomb“, engelsk Krigsskib 370—73, 378.
 Fussing Birk 130—31. — Fussingø 122—32.
 Füttingshof i Lübeck 55.
 Følle 14, 25.
 Fønss, P. S. 156.
- Galde, Dorte 172—73, 494.**
 Galt, Peder Ebbesen 142, 432—33, 436.
 Galten S. og H. 68—84, 133—42.
 Gane 483, 487, 497.
 Gedde, Knud 437.
 Gedser 231, 423.
 Gelbro 117, 121.
 Geraa 241.
 Gersdorff, Rudolf 178.
 Gersdorffslund 284.
 Gettrup, Ulsted S. 507—08, 511—13, 519.
 Gildeladen 163, 169.
 Ginchel, Christen v. 40. — Magdalene v. 44.

- Ginchelberg, Christian v. 188—93, hans Børn 191—92. — Frands 190—92.
 Give S. 228.
 Giørup, M. R., Koloniforvalter 463.
 Glambæk, Jakob 437.
 Gleerup, Jørgen 520. — Jørgen Kristoffer, Præst 511. — Severin 519—20.
 Goische, Peder Henriksen, Præst 300, 307.
 Graba, v., Oberst 354.
 Gramstrup, Vestervig S. 356.
 Grevenkop, Johan Gotlob 292—93, 300, 305—09, 316—17, 325, 328, 343.
 Grimshave, Hørmested S. 196.
 Grinderslev S. 121.
 Gris, Morten 437.
 Grubbe, Erik 17.
 Grubbesholm 156.
 Grøn, Anders 292—94. — Christen 334.
 Gudunkloster 156, 425.
 Güldenchrone, Vilhelm 96, 114—15, 121. — Chr. 458—60.
 Gyldenstjerne, Knud, Biskop 251, 264. — Knud Pedersen, til Tim 432.
 Gyntelberg, Voldborg Sofie 96.
 Gærum S. 179, 483. — Gærumgaard 159.
 Gøl 160, 163.
 Gøswin, Johan 439.
 Gøye, Albert 131. — Eline 137. — Henrik 427. — Kristoffer 437. — Markus 212—18. — Mogens 73—76, 81, 83, 136—40.
 Haastrup, Lem S. 507.
 Hadbjerg 30, 69.
 Hadersen, Materialist i Hjørring 245.
 Haderslev 230—36, 240, 249, 368.
 Hager, Ellen Nielsdatter 191. — Niels Henriksen 192.
 Hald, Slot 93—121, 230, 418, 423—32, 452, 547. — Anne Jørgensdatter 172.
 Hallager, Fr., Overlæge 206—19.
 Hallendrup, Rud S. 70.
 Halling, Galtén H. 70.
 Hallund S. 498.
 Hals 6, 232, 241—44, 365—67.
 Halse, Jens Jensen, Præst 505. — Kirsten Jensdatter 505.
 Halvodde 159.
 Hamborg 230—31, 237—38, 247—48, 368.
 Hammelmose 184.
 Hammer, Kær H. 192. — Pors Jakobsen 191.
 Hammergaard 156.
 Hammerholt 483, 487.
 Hans, Hertug 434—36, 450—52.
 Hansen, Bendt, Raadmand 259. — Ditlev, Byfoged 272. — Niels, til Hessel 19. — P., Folketingsmand 275. — Peder, til Landting 515.
 Harbou, Fr. Hans Walter 233.
 Harboøre 311, 315—16, 320, 329—30, 342. — Harbøren 328—30.
 Hard, Peder Nielsen 72, 138.
 Harridslev, Nørre 172.
 Harring S. 280.
 Hartmann, Henrik, Justitsraad 245. — H. V., Postfuldmægtig 246. — Johan Ludvig 245, 367.
 Haslum S. 72, 75.
 Hass, Hans 197.

- Hassing, Vester 194.
 Hauch, Jørgen 509.
 Haugaard, Ove Jespersen 184.
 Haven, Hørby S. 171--74, 187, 198, 496, 503, 511.
 Havreballe Gaard 435.
 Havrekrogen, Vester Hassing S. 194, 197.
 Heckhus, Drabant 440.
 Hedemarch, Lars Falster 196, 367.
 Heede (Høide), Jens 546.
 Hegelund, Anne Jespersdatter. 182- 83, 488--89, 494-99, 508.
 Heiligenhafen 231.
 Hejls S. 86.
 Hejselt, Torslev S. 481, 489, 494-95.
 Hellesen, Eleonora 273.
 Hellevad S. 187, 496, 501, 507, 510, 513.
 Hellige Kilder 14.
 Helligsø 301.
 Helsted, Borup S. 550.
 Helverschou, Chr. Herman 284.
 Hemmer, Anna de 276. -- Henrik 182, 488. -- Jesper Henriksen 498, 508. -- Margrethe Henriksdatter 186. -- Morten Henriksen 498, 500.
 Henne S. 196. -- Klavs Hartvig 383-84.
 Henningsen, Frands, Maler 227.
 Hensling, Skriver 437.
 Herlufsholm 484.
 Herman, Skarpretter 18.
 Herskind, Ane Marie 3.
 Hessel, Aalsø S. 19, 279.
 Heug, Anders 44. -- Christen, Justitsraad 106, 114, 121. -- Christen, Købmand 44, 67. -- Enevold 121.
 Hillerslev S. 279, 307, 352.
 Hillerup, Niels Frederik 519.
 Himmerige, Jakob 40, 46, 63.
 Himnd (Hind), Karen 72. -- Nis Jensen 72, 138. -- Oluf 138. -- Peder 72.
 Hinge, Galten S. 68-84, 133-42.
 Hirtsholmene 242.
 Hjallerup 241-44.
 Hjardemaal S. 192, 505.
 Hjerting 535-36.
 Hjortheden, Taars S. 163, 169.
 Hjulskov, Øster 516.
 Hjerring 178, 181, 187, 199, 229-36, 240-46, 365-67, 429. -- Sct. Hans Sogn 169, 173, 180.
 Hobro 413-14, 432.
 Hoff, Landsdommer 94.
 Hofman, Peder 485.
 Hofmejer, Hans Andreassen 506.
 Holbæk 232.
 Holdensgaard 495.
 Holk, Henrik 437.
 Holm, Anne Jensdatter 506. -- Ejler 169-71, 175-77. -- K. Ejlersdatter 499.
 Holmen, Slægt 243.
 Holmgaard, Møborg S. 432.
 Holst, Beate Sofie 172-74, 180, 495. -- Elisabeth Marie 44. -- Peder Christensen 184. -- Peder Pedersen 184.
 Holstebro 173, 180, 292, 424. -- Holstebrogaard 428.
 Holsted, Dragon 222.
 Holstein, C. F., Overhofmarschal 348-49.
 Holt, Hans, Bgr. i Randers 10. -- Oluf Christian 194, 199.
 Holtegaard, Dronninglund S. 522.
 Horne S. 171, 516, 520, 522.

- Hornum, Øster 192. — Hornumgaard 192.
 Horsens 230—31, 234, 264, 415, 422, 428, 466, 547.
 Horsevad, Ugilt S. 163, 169.
 Horshave, Torslev S. 483, 487.
 Hosbond, Søren Pedersen 495.
 Hude, Jørgen v. d. 437, 439.
 Hult, Jerslev S. 503.
 Humlum S. 198.
 Hundstrup S. 192.
 Hune S. 85, 87—91, 170. — Hunetorp 170.
 Hutton, engelsk Kaptejn 370—75. 388.
 „Hvarre“ 85—92. — Hvarregaard 87—90.
 Hvass, Erik 169.
 Hverring 86.
 Hvid, Peder, i Borup 72, 138.
 Hvide, Jens Mogensen 432.
 Hvidsted, Taars S. 523. — Hvidstedgaard 157, 511, 515.
 Hvilshøj, Øster Brønderslev S. 496. — Hvilshøjgaard 186, 496, 498, 501, 508.
 Hvilstedgaard 173.
 Hvirring 86.
 Hvorup S. 483, 510, 513, 520.
 Hygom S. 296.
 Hæstrup S. 488. — Hæstrupgaard 173.
 Høffding, Susanne Jakobine 2.
 Høg, Stygge 215.
 Høgenhav 86.
 Høgholt 160—64, 170—71, 180, 205, 511—12, 519.
 Højris, Ljørslev S. 284.
 Højstrup, Torslev S. 503.
 Hølleberg, Niels 251.
 Hørby S., Dronninglund H. 172, 525. — Hørbylund 197, 509.
 Hørmsted S. 169, 178, 196.
 Hørning S. 142.
 Høstemark 502, 515.
 Høyer, Anne Helvig 195—204. — Jakob, Drabant 440. — Peder Hansen 195, 200.
 „Ildsaaarelse“ 37.
 Ingstrup S. 87, 241.
 Irgens, Cornelia Bicker v. 280. — Joakim 340.
 Irup 284.
 Iversen, Niels, Degn 187.
 Jacobsen, Eilert, Lektor 14. — Niels, Borgmester 260, 276.
 Jacobæus, Holger, Læge 455.
 Jelstrup S. 196, 522. — Lars Johan 156. — Peder Larsen, Købmand 523.
 Jensen, Lærer i Stenum 88. — Laurits, Bilthugger i Essensbæk 62. — Palle, i Erslev 69, 70.
 Jermin, Immanuel 393.
 Jeronimus, kgl. Berider 442.
 Jerslev S. 169, 172, 179, 183, 200, 488, 495, 497, 501—07, 513, 516.
 Jespersen, Jesper, Justitsraad 180. — Niels Bentsen, Proprietær 511, 519, hans Børn 519. — Tyge 17—18, 151—52.
 Jetsmark S. 163.
 Jul, Anne Nielsdatter 194. — Axel 432. — Christian 121. — Jens, Baron 485—87. — Maren 17. — Mathias, Borgmester 184. — Ove, Stiftamtmand 17—18.
 Jul-Rysensten, Ove Henrik 113, 121.
 Jullingsholm 156.
 Julstrup, Buderup S. 510.

- Junget 191.
 Just, Anton Frans 515.
 Justsen, Hans, Proprietær 498, 508—09.
 Jørgensen, Hans Henrik, Proprietær 515.
- Kaarsberg, Jens Berlin 44.**
 Kaas, Anders, Godsejer 521—22, hans Børn 522—23. -- Anne Kathrine 310. -- Bjørn 437. -- Dorte 158, 163, 167. -- Erik 132. -- Ide 163. -- Jens, Proprietær 523. -- Jørgen Grubbe 280. -- Markvor 172. -- Niels Eriksen 158. -- Søren Mogensen, Kromand 521.
 Kappel 173.
 Kallundborg 230—37, 249, 367, 415, 423.
 Kalø 432—33.
 „Kammervogn“ 446.
 Kampmann, Else Kathrine Henriksdatter 498, 508. -- Jens Bloch 307. -- Marie 305—07.
 Kanoner, gamle 145—50.
 Karlsruardssted 169.
 Karlslund, Galten H. 141.
 Karmarch, Jens 31, 256.
 Karstoft, Nørre 156.
 Karup S., Dronninglund H. 176.
 Kastrup, Lime S. 16.
 Kiergaard. Knud, Bedemand 263.
 Kierulf. Anders, til Bjørnsholm 503, 529. -- Anders Nielsen 494—95. -- Anne Nielsdatter 183, 494. -- Else Pedersdatter 488. -- Henrik Sørensen 174, 177—89, 198, 488—89, 497—99, 501, hans Børn 187—88. -- Jørgen Pallesen 509. -- Klavs Mortensen 491. -- Lukas, Kancelliassessor 180, 284 ff. -- Maren Mortensdatter 494. -- Maren Sørensdatter 488, 498, 504. -- Morten, Forpagter 184. -- Morten Nielsen 494. -- Niels Mortensen 489—95. -- Peder Thomsen 186, 496—98, 501. -- Søren Pedersen 182, 487—88, 496—99, hans Børn 488.
 Kinch, Overlærer 271, 277.
 Kirke Stillinge 150.
 Kirkeholt, Jens Christensen, Præst 70.
 Kjeldsen, Henrik, Godsejer 507—10, hans Børn 510—11. -- Niels, Dragon 220—28, 478.
 Kjellerup, Jakob, Justitsraad 401.
 Kjær (Kjærskjold), Frederik 284, 503.
 Klarupgaard 502, 509.
 Klausen, Niels, Biskop 148.
 Klavsholm 72, 131, 138—40.
 Klein, Henrik Pedersen, Præst 183, 496—508, hans Børn 504—06. -- Jesper 512. -- Otto 498, 501, 503, 512. -- Peter, Amtsforvalter 501—02.
 Kleist, Vyt 437.
 Klingenberg, Povl 231, 284.
 Klæstrup, Jerslev S. 516.
 Knabe, Søren 262.
 Knardrup Kloster 423.
 Kneyl, Anna Rebekka 330. -- Johan Philip 330, 351.
 Knipper, D. J. 272.
 Knir, Jerslev S. 503.
 Knuth, Adam Christian 121. -- Karl Gustav 233. -- Frederikke Louise 121.

- Koep, Henrik 255.
 Kokkedal, Torslev S. 156, 452.
 Koldborn, Ugilt S. 196.
 Koldbro, Torslev S. 495.
 Kolding 65, 223, 230—31, 235—
 37, 240, 368, 466, 534. — Kol-
 dinghus 418, 421—23.
 Koldkjær, Peder 516.
 Komdrup, Hellum H. 6.
 Kongerslev, Nørre 267—70.
 Kongstedlund 174, 177.
 Kornum 205.
 Krabbe, Helvig 488. — Niels
 437. — Otto 212—13.
 Krabbesholm 519.
 Krafse, Jesper 437.
 Krage, Nikolaus 423, 442.
 Kragelund, Barbara Peders-
 datter 506. — Peder 506.
 Krassow, Hans 437.
 Krastrup, Farstrup S. 355, 432.
 Kringelhede 495.
 Kristianshavn 64.
 Kristrup 20.
 Krogens Mølle, Torslev S. 495.
 Krogsgaard, Tjæreborg S. 507.
 Kruck, Georg 215.
 Krumpen, Otte 432, 436. —
 Styge 108.
 Kruse, Kancelliraad 351—52. —
 Oberstlieutenant 113, 121. —
 Jørgen 159.
 Kræmmergaarden, Nørre Kon-
 gerslev S. 269.
 Kvistrup 173.
 Kynning, Jørgen, Garver 17, 22.
 Kæmpehøje 415—16.
 Kærgaardsholm 515.
 Kærsgaard, Tornby S. 159, 189.
 København 153, 423, 461, 463
 —65.
 Køge 65. — „Huskors“ 219, 271.
 Kølskegaard 159, 498, 508.
- „Laasby Draaber“ 37.
 Laasbye, Anne 280. — Gertrud
 280. — Jens, Borgmester 280.
 — Mette 280, 352. — Peder
 280.
 Lagesen, Aksel 72, 138—39.
 Lammehaven, Galten H. 76,
 137.
 Landting 515.
 Lang, Mads, Biskop 71. — Søren,
 Bgr. i Randers 22.
 Lange, Christian Vilhelm, Post-
 direktør 233. — Erik 437. —
 Niels, til Rønnovsholm 487.
 Langheden, Søren Jensen 522.
 Langholt, Horsens S. 496. —
 Skæve S. 182, 198, 488. —
 Thomas Larsen 522.
 Langthjem, Jerslev S. 516.
 Langøre 311, 329.
 Larsen, Karl, Professor 220—
 28. — Søren, Degn 16.
 Lassen, Thøger, Slotsskriver
 40, 43.
 Laurberg S. 138—39.
 Lauritsen, Thorkild, Toldbetjent
 44.
 Lautrup, Anne Margrethe 351
 —53. — Hans Chr. 353.
 Lehmann, Amalie 3.
 Lemvig 201, 320, 424—25, 452.
 Lendum S. 179, 523.
 Lengsholm 198, 241, 523.
 Lerbjerg S. 70.
 Lerbæk, Elling S. 184, 198, 436,
 524.
 Lerup S. 92, 498, 510.
 Levetzau, Gert Diderik 177.
 Lieth, v. d. 110, 120. — Char-
 lotte Amalie v. d. 354.
 Lima, Samuel de 95, 110, 120
 —21.
 Limbæk, Timme 120.

- Lime, Sønderhald H. 8 ff., 151
 —52.
 Lindahl, Hans Jakob 201—02,
 267.
 Linde, Frans 350.
 Lindenpalm, Jens Hvas de 354.
 Linderum, Ugilt S. 169, 172, 176,
 202—04. — Linderumgaard
 158—205, 495, 497—98, 516.
 Lindholm, Torslev S. 483, 487.
 Lintrup, Professor 352.
 Lit, Ole 69.
 Lourups, Anna 271.
 Lund, Christian, Byfoged 376.
 — Simon, til Mølgaard 184.
 — Sofie Marie 205. — Tho-
 mas, Præst 205.
 Lundbygaard paa Sælland 157.
 Lundbæk, Bislev S. 113, 121.
 Lunde paa Mors 425.
 Lundegaard, Torslev S. 483, 487.
 Lundenæs 425, 432.
 Lundergaard, Jetsmark S. 507.
 — Sct. Hans S. 169.
 Lundgaard, Bjørnsholm S. 528.
 Lundsgaard paa Fyn 158.
 Lunegaard, Villum 28.
 Lunge, Iver (den ældre og
 yngre) 437. — Jørgen 162,
 358. — Kristoffer 437. — Ove
 Vincentsen 251, 264.
 Luther, Morten 443.
 Lübeck 55, 147.
 Lychegaard, Christen Thomsen
 524.
 Lyder, Gregorius 196. — Kir-
 stine Marie 196.
 Lydixsen, Christen, i Randers
 265.
 Lykke, Jørgen, Spillemand 490.
 — Jørgen, Lensmand paa
 Mariager Kloster 131. — Jør-
 gen, til Søgaard (?) 487.
- Lyngby S., Hellum H. 161. —
 Børglum H. 178, 522.
 Lyngbye, Jens 308.
 Lyngholm, Hvidbjerg S. 273,
 310.
 Lyngsø 182.
 Lystrup, Vivild S. 14.
 Lüttichau, Gustav, Greve 223
 —28, 475—80.
 Læsø 232, 240—44, 365, 385.
 Løgstør 6, 205, 377. — Anne
 Simonsdatter 505. — Simon
 Christensen 505.
 Løkken 241—46.
 Lønstrup 170, 241, 390, 395.
- Macdonald**, James 369—417, 547.
 Mackeprang, Anna Margrethe
 526.
 Madsen, Emil, Oberst 226.
 Magnusson, Arne 207—12, 217.
 Majlund, Dorte Margrethe 198.
 Malmø 147.
 Mammen, D. 262.
 Marcussen, Povl, Justitsraad
 156, 355.
 Mare, Kathrine Elisabeth de la
 352.
 Mariager 14. — Kloster 131,
 138.
 Maribo Kloster 130.
 Marie Magdalene S. 142.
 Marselisborg 435.
 Marsvin, Ellen 40. — Otte 10.
 Marsvinlund 519.
 Mayfield i Skotland 369.
 „Meenus“ 251, 265.
 Mehlen, Tale v. 158.
 Mejborg, Professor 54, 64.
 Mejlgaard 157.
 Mejlsted, Vester 485.
 Melbæk 169.
 Meldahl, Gunde, Byfoged 506.

- Møllerup, Vester, Jerslev S. 505, 510.
 Meulengracht, Marie 197.
 Middelfart 106, 230, 368, 417.
 Milde, Dorothea 192.
 Miller, Sinned Sofie 192.
 Mindebjerg, Harboøre S. 329.
 Moldenhawer, Professor 369.
 Møllerup, Linaa S. 279.
 Møllerup (Moldrup) Anders Nielsen 279. — Christian 354—55. — Damianus 355—56. — Edel Helene 96, 98. — Frederik Emil 355. — Hans Chr. 354. — Jens Laasby 322, 330, 350—54. — Johan Rantzau 350—52. — Margrethe Christine 309. — Niels Olsen 96. — Peder de, Kammerherre 279, 350—54. — Peder Nielsen, Kammerassessor 121, 279—356, hans Børn 351—52. — Peder Nielsen, Præst 279. — V. F. Havn 355.
 Møltisdatter, Johanne 272.
 Møltke, Sofie 98.
 Monrad, David 233. — Georg Herman 233.
 Morsings, Kirsten 8 ff. 151—52.
 Mosbjerg S. 174.
 Mossin, Hans, Præst 31.
 Moth, Mathias 208, 232.
 Motzfeld, Peter, Major 176, 503.
 Mov 197.
 Mule, Anne Christensdatter 508. — Christen Rasmussen 508. — Rasmus Christensen 503.
 Mumme, Thomas 49.
 Munk (Munch), Christen 437. — Iver, Biskop 108. — Ludvig 40. — Niels, til Brusgaard 69. — Niels, til Rosborg 546—47. — Oluf, Biskop 428, 432, 436. — Søren Ancher, Præst 189—93.
 Muus, Jesper Lauritsen 260.
 Mygdal S. 171.
 Mygind S. 8. — Jørgen 515.
 Mylheim, Hans Volf 487.
 Mylius, de, Kammerjunker 205.
 Müller, Niels, Postdirektør 232.
 Møinichen, E. R. 348.
 Mølgaard, Asdal S. 523. — Havbro S. (?) 184, 528.
 Møller, Anders Jørgensen, Bgr. i Randers 262. — Axel, Købmand 193. — Hans Thomsen, Præst 192. — Rasmus Pedersen, Bgr. i Randers 252. — Susanne Marie 506. — Søren Godsejer 355.
 Mølskov, Ugilt S. 166.
 Mørck, Markus, Bgr. i Aarhus 514.
 Mørup, Bygmester 259.
 Møsting, Helene Kirstine v. 506, 513.
 Nabe, Agger S. 342.
 „Navlegæslinger“ 36.
 Neder Skoven 169.
 Nejsom 487. — Nejsomholm 487, 506 (?).
 Nibe 192—93, 429.
 Nibstrup 163, 180, 198.
 Nielsen, Christen. Provst 69. — Jens, Byfoged 31. — Jens, Prior 73. — Joh., Lærer 356. — Jon, i Erslev 69—70. — Kjeld, Præst 184, 496, 503, 508, 514. — Rasmus, Borgmester 19. — Søren, Birkefoged 28.
 Non Mølle 117, 121.
 Nors S. 505.

- Noviomagus, Paulus 442—43.
 Nykøbing p. F. 65. — p. Mors
 425, 428, 505.
 Næstved 150.
 Nørgaard, Jens A., Vinhandler
 i Aalborg 44.
 Nørholm, Lorents Peter 546.
 „Nørrebaand“ i Randers 10, 21,
 29—30.
 Nørskoven, Hørby S. 525.
 Nørtorp 515.
- O**dden 162, 509.
 Odense 65, 445, 465, 482. —
 Provsti 444.
 Ogilvie, Landmand 402—03.
 Oldenburg, Antonius v. 441.
 Olrik, Holger Ludvig 276. —
 Ludovica Emilie 275.
 Olufsen, Jørgen, Borgmester 40.
 — Peder, Præst 250, 263.
 Ormholt 178, 182—83, 200, 481
 —526.
 Orning, Kristoffer 485. — Vil
 169—70.
 Ostenfeld, Peder, i Viborg 474.
 Ottestrup, Volstrup S. 505.
 Overgaard, Niels Rasmussen
 173.
 Overklit 159, 174, 521, 525.
 Overtro 32—38.
 Overvad, Christen 509.
- P**aarup 230.
 Pallsberg 350.
 Palsgaard 432.
 Pandum 444, 498.
 Parsberg, Niels 437.
 Paulin, Andreas 178, 365.
 Pedersen, Jørgen, Rentemester
 436. — Laurens, Præst 250,
 262.
 Pennov, Inger 130.
- Pirup 85—91.
 „Polske Buk“ 293 ff.
 Pontoppidan, Erik, Biskop 56,
 60. — Pernille 184.
 Pop, Povl 39 62.
 Pors, Edel 310.
 Povlsen, Mads, Borgmester 276.
 — Mathias, Jægermester 284
 —86.
 Povlstrup, Vrejlev S. 243.
 Preen, Lorens Kurt 485.
 Pretzlen, Hedevig Sabina v.
 351—53.
 Prip, Jørgen 437, 444.
 Prækfader, Maren 271.
 Pumphole, Mads 265.
 Puttkammer, v., tysk Rit-
 mester 477.
- R**aaballe, Rasmus 15.
 Raabjerg S. 85—86, 89.
 Ranch, Baltzar 49.
 Randers 8—31, 65, 80, 230—31,
 237, 247, 250—66, 273—78, 414,
 432—33. — Sct. Mortens Kirke
 62. — Helligaandskloster 73
 —74, 81—83.
 Randrup, Helligum H. 174—75,
 181. — Vestervig S. 291, 303,
 330, 356.
 Rantzau, Birte 172, 482. — Fre-
 derik, til Bollerup 481—82. —
 Frederik Christian, til Rod-
 stenseje 177. — Ida Amalie
 113, 121. — Johan 109, 120.
 — Jørgen Kremon 439. —
 Klavs 436. — Povl 121.
 Rasmussen, Søren, Degn 94.
 Rathlou, Chr. 284. — Frans 438.
 Rathlousdal 284.
 Raunborg, Mikkell 526.
 Ravn, Katrine 501.
 Ravnsholt, Torslev S. 496, 503.

- Ravnstrup, Nørre 178, 182—83, 491, 494—95.
 Reenberg, Tøger 284.
 Ref, Søren, se Ruttenborg.
 Refsnæs 232, 368.
 Rehder, Vilhelm Ludvig 232.
 Reimer, Klokkestøber 254.
 Ribe 65, 271—72, 423—24, 534.
 — Riberhus 422.
 Riis, Rasmus Ludvig 205.
 Ringkøbing 424, 535—36.
 Risgaard, Haslum S. (?) 138.
 Ristrup, Sabro H. 284.
 Rodsten, Agate 159. — Ingeborg 161. — Knud 159. — Palle 158, 161.
 Rodstenseje 177.
 Roeds, Karen 272.
 Rogert, Vilhelm 330, 336.
 Rolandsen, Anders, i Viborg 474.
 Rold 432.
 Roosen, Christian Frederik 515.
 Rosborg, Mønsted S. 206—07, 546. — Proprietær 94, 112.
 Rosenauer, Henrik, Oberst 502.
 Rosenholm 162—64.
 Rosenkrantz, Anne 131. — Erik 160—64, 168—69. — Holger Ottesen 438. — Jørgen Ottesen 130, 438.
 Rosenstand, Bodil Margrethe 307.
 Rosenvinge, Assessor 214. — Hans Vilhelm 156.
 Rosenørn, Mathias Hans 273—78. — Peder Madsen 276. — Peter Otto 273.
 Rosholm, Kirsten Marie 504. — Christen Andersen 505.
 Rostgaard, Frederik 348.
 Rostrup, Gunde Nielsen 258.
 Rothe, Karl Adolf 351.
 Rubjerg Knude 390.
 Rud, Erik 438. — Mette Korfitsdatter 484. — Otto 438.
 Rugaard, Rosmus S. 17—19, 23—29, 151—52.
 Rustmester, Henrik 441—42.
 Ruttenborg, Søren 9, 17, 23—27.
 Rygge, Johanne Christensdatter 271.
 Ryomgaard 19.
 Rüse, Jeanne Marie 121.
 Rysensten 113, 121, 180, 311, 328—29, 484.
 Rødby 231, 505.
 Røgelhede, Hellevad S. 496.
 Rønnebæksholm 440.
 Rønnovsholm 198, 487.
 Sach, Drabant 440.
 Saltum S. 87—91, 196, 242.
 Samsø 232, 368.
 Sandberg, Henrik 159.
 Sandflugt 328 ff., 342, 404.
 Sandholt 482—83.
 Saxild 6.
 Schaalen, J., Degn 94—98.
 Schiellerup, Henrik 67.
 Schiern, Bernhard 204. — Jens Frederik 202—04.
 Schierstaedt, v., tysk Officer 479.
 Schiørring, Christian Severin 524—25. — Mads 524.
 Schmidt, Møller i Hjørring 243. — Henrik, Sagfører 245. — Johan Georg, Kaptejn 307—10. — Rikke 310.
 Schmidten, U. C. 156—57.
 Scholten, Oberstlieutenant 354.
 Schrødersee, Johan Chr. 232.
 Schuchardt, J. K., Oberst 156, 267.

- Schulenburg, Johan Henrik 121.
 Schünemann, Mathias 519.
 Schyth, Knud 171.
 Schüttholm, T. Chr. 280.
 Søbberkloster 6.
 Seerup, Jens Jørgensen 113—
 14, 121, 284. — Niels Jørgen-
 sen, Præst 260.
 Sehested, Jakob 438. — Jens
 Thomesen 432, 436. — Mik-
 kel 438. — Niels. Kammer-
 herre 463.
 Sejersbøl, Vestervig S. 291.
 Sejlstrup, Børglum H. 173, 199,
 522—25.
 Serridslev S. 172, 179, 200.
 Sexdal 117, 121.
 Siem S. 163.
 Silkeborg, Slot 68, 422, 442, 452.
 — Torslev S. 483.
 Simonsen, Rasmus, Købmand
 31.
 Sindal S. 185, 244.
 Sindholt 159, 162.
 Sindinggaard 432.
 Skadholm, Jetsmark S. 163.
 Skagen 86—87, 195, 232—44,
 365—82, 429.
 Skanderborg 415, 422, 442.
 Skanderborggaard, Vorup S.
 135.
 Skarpenberg, Gotskalk 107,
 120.
 Skarresø S. 142.
 Skarum 312.
 Skavange, Torslev S. 481.
 Skeel, Albret 130. — Andreas
 197. — Birgitte 485—87. —
 Christen 18, 151. — Herman
 437. — Ide Ottesdatter 481.
 — Ingeborg 158, 161. — Otte
 488.
 Skelbro 22.
 Skenk, Gabriel 438. — Maren
 440.
 Skern S., Bølling H. 196.
 Skerringmunkgaard 17, 19, 151.
 Skibsted S. 175.
 Skinkel, Charlotte 97. — Klavs
 Christian 96. — Frederik 96
 —98, 115, 121.
 Skivehus 432.
 Skiøtt, Niels Jensen, Herreds-
 foged 256—57.
 Skjoldborg S. 196. — Peder,
 Særgent 328.
 Skoven, Elling S. 197.
 Skovsgaard, Svenstrup S. 244.
 Skram, Erik 428, 432.
 Skriver, Lars Hansen, Borg-
 mester 41—42, 49—50, 55, 60,
 67.
 Skudsig 169.
 Skyum S. 191—92.
 Skæve S. 182, 483, 488, 496.
 Skødstrup S. 21, 286.
 Skørbæk, Ejdrup S. 187.
 Skørtholt 164, 168—73.
 Slingerup 191, 427.
 Smidstrup, Sejlstrup S. 522, 524
 —25.
 Smørkrogen, Ugilt S. 163, 169.
 Snede, Nørre 230.
 Snoghøj 368.
 Sofie Hedevig, Prinsesse 508.
 Solbjerg paa Mors 333.
 Sostrup 70.
 Spanske Faar 407.
 Sparre, Chr. 262.
 Splids, Maren 272.
 Spreckelsen, Barthold v. 519.
 Staarupgaard 515.
 Stabell, J. H. 262.
 Stampe, Henrik Jensen 192.
 Starholm 85—86.
 Stausholm, Jens Pedersen 311.

- Staxbach, Peder 352.
 Steensen, Steen de 97.
 Stefansen, Thomas 182, 184,
 494—95.
 Stemann, P. C. 274.
 Stenalt 357.
 Stendal, Taars S. 163, 169.
 Stensbæk 509, 524.
 Stenshede 162. — Store 505.
 Stenum S. 88.
 Sterup, Jerslev S. 503.
 Stevn, Vive S. 259.
 Stockholm, N., Godsejer 355.
 Stovgaard, Tørring S. 156.
 Strandet 515.
 Strands 14.
 Stygge, Anne 172. — Hans 71,
 442. — Peder 438.
 Støvringgaard 158.
 Sulsted S. 173, 244.
 Sundby, Nørre 184, 243—46, 513,
 520.
 Svabonius, Christoffer Jensen
 333.
 Svale, Mogens 440.
 Svejstrup, Raasted S. 126—28.
 Sweistrup, Christen, Kancelli-
 raad 522.
 Svendborg 461.
 Svennum, Jerslev S. 172.
 Svenstrup, Øster 244.
 Sæby 230—44, 365—68, 383—85,
 429, 490, 502, 505—06, 526.
 — Sæbygaard 184, 199.
 Søby, Sønderhald H. 20.
 Søltoft, Povl, Farver 519.
 Sønderho 6.
 Sønderholm 192.
 Søndervang 156.
 Sørensen, Hans, Borgmester
 42, 47—48, 56.
Taanum Birk 130—31.
 Taars S. 160, 163, 169, 176, 179,
 188, 241—44, 481, 523.
 Tarm 419.
 Tem 260.
 Temple, engelsk Kaptejn 390
 — 92.
 Thagaard, Jens 44.
 Thestrup, Landsdommer 352.
 — Frederik, Præst 280. —
 Øllegaard Vilhelmine 189—91.
 Thisted 195, 206—19, 290, 425,
 430—31.
 Thommesen, Steffen 488, 495.
 Thordsen, Nikolaus, Præst 250.
 Thorsager S. 10. — Chr. J.,
 Præst 12.
 Thyborøn 294—96, 302, 308,
 312—15, 329—30, 342.
 Thygesen, Christian, Købmand
 i Aalborg 44. — Jesper 152.
 — Mikkil, Borgmester 10. —
 Morten, Raadmand 16, 17, 21,
 23, 28. — Sofie 44.
 Tidemandsholm 172, 197.
 Tidselholt 157.
 Timgaard 157, 432, 452.
 Tirsbæk 264.
 Tjele 17, 177, 432.
 Toft, Agger S. 329—30, 342.
 Tofte, Anne Pedersdatter 506.
 Tolne S. 164, 169, 179, 244.
 Tolstrup S. 498. — Chr., Raad-
 mand 94, 463.
 Torm, Erik Olufsen 484.
 Tornby S. 86, 189, 196, 518.
 Torslev S., Dronninglund H.
 169, 176, 179, 196, 481—526.
 Torum S. 191.
 Tostrup S., Rinds H. 205.
 Tramp, Jørgen Ditlev 515.
 Tranders, Sønder 6.
 Tranum S. 92, 160.
 Trap, Erik 515.

- Trellund, Biskop 459.
Trojel, Præst 349.
Trolddom 6, 8-38, 206-19,
271-72, 546-47.
Trolle, Frederik 484. - Korfits
482 87. - Niels 484.
Try 495-97.
Trygdrup, Skærum S. 169-70,
176.
Træhest 309, 320-21.
Tudse paa Sælland 232.
Tulsted 163.
Tulstrup, Hørning S. 20, 151.
Tvøden, Jerslev S. 495.
Tversted 85-86, 199, 241.
Tvilum 276. -- Tvilumgaard
156.
Tygstrup, Vestervig S. 287, 291.
Tyrrestrup, Søvind S. 432. -
Hans, Degn 523.
- U**dsen, Sven 70.
Ugerup, Arild 438.
Uggerby 92.
Ugilt S. 158-205, 241, 496, 523.
Ulfeld, Korfits Knudsen 431,
437.
Ulfstand, Gregers Holgersen
438.
Ullerup, Give S. 228.
Ulsted S. 196, 508, 513.
Understed S. 172, 505.
Unger, Frederik 172, 494. --
Hedvig Juliane 513. - Volf
Abraham 185, 506.
Urne, Anne 160-61. - Folmer
158-62, 168. - Johan, til
Nibstrup 163, 172, 487. -
Johan, til Valsø 158. - Jør-
gen 438. - Klavs 161.
Uttrup, Hvorup S. 510.
- V**adet 169.
- Valkendorf, Erik og Jørgen 438.
Vallø 484.
Valsø 158.
Wandel, Hans, Borgmester 358.
Vang 519.
Vangkær, Torslev S. 481.
Vansted, Sct. Hans S. 180.
Varde 424.
Vargaard 86.
Warnemünde 231.
Varregaard 86.
Wartensleben, tysk General
477.
Vasen, Aasted S. 169.
Vebbestrup 86.
Weide, Hans Elias v. d. 310.
Vejbjerggaard, Humlum S. 198.
Vejle 230-31, 369, 415-17,
421.
Welling, Rasmus 261-62.
Wendel, Mette 31.
Werckmester, Herman 184-85.
- Johanne Marie 189. - Mar-
grethe 515.
Verst S. 86.
Westenholz, Thomas Frederik
377-80, 396.
Vesterbølle 217.
Vesterhof, Laurids 175.
Westerholt, tysk Major 477.
Vestervig Kloster 202, 279-
356.
Viborg 229-31, 286, 317, 337,
417, 422-30, 445, 451-74,
546. - Domkirke 120. - Ho-
spital 427, 455. - „Skald“ 455.
Vidstrup S. 241.
Viffertsholm 182.
Vildmosegaard 526.
Vilholt, Povl Iversen 173.
Willemoes, Niels 515.
Villerup, Skallerup S. 522. -
Vestervig S. 292.

- Wilsbech, Erik 199–201. —
 Frederik Rasmussen, Præst
 489–92. — Otte 490–93.
 Wimmer, Kaptejn 245.
 Vind, Hak 162.
 Vindblæs, Slet H. 124.
 Winding, Anders, Præst 309,
 351.
 Winge, Overførster 3.
 Winther, Christen, Skrædder i
 Viborg 470. — G., Landmaaler
 267. — Niels Andersen, Raad-
 mand 259. — N. J., Præst 20.
 — Rasmus 267.
 Vintmøller, Jens Pedersen 255.
 Wirenfeldt, Niels Sørensen 502.
 Virring 86.
 Visborg S. 523.
 Wisch, v. d., Major 354.
 Wissing, Hans, til Odden 509.
 — Th. 156.
 With, Joh. Albr. 461.
 Vitskøl Kloster 429, 444.
 Viungaard 156.
 Vivild, Sabro H. 69.
 Vogelius, Frans Christoffer 505.
 Vogensen, Niels 130
 Voigt, Jens 173.
 Voldbjerg 156.
 Volstrup S. 506. — Hørmested
 S. 178.
 Vor S. 483.
- Vorde, Lærer 356.
 Vorgaard, Dronninglund S. 357,
 487. — Hellum H. 156, 162,
 197.
 Worm, Søster 484–86.
 Vormstrup 172.
 Vosnæsgaard 164, 286.
 Vraa S. 177, 184, 188, 192, 241
 —44. — Gammel 205. — Aj-
 strup S. 495, 508, 525.
 Wrangelsbro i Aalborg 44.
 Vrejlev S. 481, 488. — Kloster
 488.
 Vrængmose 497.
 Wulff, D. H., Overlærer 1–7,
 277. — F. E., Kæmner 3. —
 Henrik, Præst 2.
- Æ**beltoft 13–14.
- Ø**dum S. 70.
 Øland, Harring S. 284, 507.
 Ølst S. 75–79, 134.
 Øm Kloster 422.
 Ørndrup 528.
 Ørslevkloster 428.
 Ørum S., Dronninglund H. 182,
 489, 493–94.
 Ørumgaard, Hassing H. 354.
 Østergaard, i Salling 157. —
 Postmester i Hjørring 245.
 Øye, Oluf P., Præst 16, 21.

Fortegnelse
over
Det jyske historisk-topografiske Selskabs Medlemmer
1903.

- Aakjær, J., Forfatter, Kbhvn.
Adeler, Cort S. Th., Baron, Kbhvn.
Alkær sig, Søren, Højskolelærer, Vinding.
Alsted, J., Cand. mag., Vejle.
Andersen, Præst, Nørre Alslev.
Andersen, R., Landinspektør, Viborg.
Arntzen, L., Højesteretssagfører, Kbhvn.
Asmussen, M., Enkefrue, Vejle.
Baagøe, Cand. theol., Højskolelærer, Testrup.
Bang, Gustav, Dr. phil., Kbhvn.
Bang, Vilhelm, Præst, Hvalsø. Medlem af Bestyrelsen.
Bay, C., Godsejer, Follerupgaard.
Bay, H., Proprietær, Rosbjerggaard.
Bech, Axel, Læge, Kbhvn.
Bendtsen, J., stud. jur., Aalborg.
Berg, O. J., Frederikshavn.
Bidstrup, Jul., Arkivassistent, Kbhvn.
Bjerge, Povl, Højskolelærer, Askov.
Boss, V., Herredsfuldægtig, Hjørring
Brandorff, Købmand, Kolding
Broberg, Carl, Grosserer, Kbhvn
Bruun, Daniel, Kaptejn, Hellerup.
Bryndum, A. E., Cand. jur., Silkeborg.
Bræstrup, Herredsskriver, Vejle.
Brønnum, Forpagter, Gudumlund.
Buck, Godsejer, Faarupgaard.
Bülow, Cecilie, Frue, Egholm Møllegaard.

- Bøttiger, Præst, Vester Skjerninge.
Carlsen, Frøken, Gl. Køgegaard.
 Carstens, P. A., Fabrikdirektør, Aalborg.
 Carøe, K., Kredslæge, Kbhvn.
 Christensen, Chr. Villads, Dr. phil., Raadstuearkivar, Kbhvn.
 Medlem af Bestyrelsen.
 Christensen, W., Dr. phil., Arkivsekretær, Kbhvn.
 Clausen, C. C., Stenograf i Rigsdagen, Kbhvn.
 Clausen, Chr. H., Kancelliraad, Holsted.
 la Cour, Cand. mag., Lyngby.
 la Cour, Kaptejn, Aarhus.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard.
 Dam, Emil, Redaktør, Kbhvn.
 Daneskjold-Samsøe, Lensgreve, Brattingsborg.
 Daugbjerg, Direktør, Aalborg.
 Dinesen, Wentzel, Hofjægermester, Katholm.
 Dragsted, Postmester, Frederikshavn.
 Døcker, J., Proprietær, Rørbækhovgaard.
Eliassen, P., Journalist, Kolding.
 Elmenhoff, Redaktør, Randers.
 Erslev, Kr., Professor, Dr. phil., Hellerup.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard.
 Estrup, Hofjægermester, Ormstrup.
 Estrup, J., Cand. theol., Kbhvn.
Fausbøll, Th. Hauch, Redaktør, Kbhvn.
 Feilberg, Dr. phil., Askov.
 Fløe, Landmaaler, Vostrup.
 Fridericia, J. A., Professor, Dr. phil., Kbhvn.
 Friis, F., Herredsfoged, Holsted.
 Friis, H. E., Justitsraad, Kbhvn.
 Friis, J. Lønborg, Tandlæge, Hjørring.
Gaardboe, A., Lærer, Tislum.
 Gad, L. F., Sognepræst, Dalsgaard.
 Gamst, Cand. jur., Kbhvn.
 Garde, Godsforvalter, Samsø.
 Gjedde, Cand. polit., Assistent i Finansministeriet, Kbhvn.
 Glud, Cand. jur., Fuldmægtig, Nykøbing F.
 Glud, Proprietær, Bælumgaard.
 Gram, fhv. Adjunkt, Kbhvn.
 Grüner, Højesteretsassessor, Kbhvn.
 Gynther, Murermester, Kolding.
Hagemann, Præst, Vinding.
 Halling, A., Sanitäts Rath, Dr., Glückstadt.

- Hansen, C. B. V., Herredsfoged, Vestervig.
 Hansen, H., Apoteker, Hobro.
 Hansen, Holger, Cand. mag., Arkivassistent, Odense.
 Hansen, J., Præst, Husby.
 Hansen, S., Cand. mag., Vejle.
 Hansen, Tage, Overlæge, Aarhus.
 Harbou, Oberstlieutenant, Kbhvn.
 Harder, Justitsraad, Kbhvn.
 Hedegaard, C., Kommunalærer, Vejle.
 Heiberg, Stiftsfysikus, Dr. med., Viborg.
 Heise, Rektor, Dr. phil., Viborg. Medlem af Bestyrelsen.
 Hiort-Lorentzen, Etatsraad, Roskilde.
 Holmgaard, Partikulier, Viborg.
 Holt, Proprietær, Sandal.
 Hoppe, Amtmand, Randers.
 Husum, Jul., Vejassistent, Dangaard, Faarup.
 Hvass, Cand. jur., Herning.
 Hviid, C., Borgmester, Stege.
 Høst, Enkefrue, Kbhvn.
Iversen, Chr., Forligskommissær, Holsted.
Jacobsen, H. P. Overlærer, Randers.
 Jacobsen, L., Boghandler, Randers.
 Jantzen, Præst, Gentofte.
 Jensen, Distriktslæge, Fanø.
 Jensen, A., Præst, Ølsted.
 Jensen, Chr. Axel, Cand. mag., Kbhvn.
 Jensen, Harald, Direktør, Aalborg.
 Jensen, J. P. J., Sognepræst, Harridslev.
 Jensen Malle, J. H., Købmand, Astrup.
 Joensen, Kolonibestyrelser, Grønland.
 Johansen, Gaardejer, Ooppelstrup.
 Jørgensen, Lærer, Aalborg.
 Jørgensen, Dyrslæge, Hurup.
Kier, Overrettsprokurator, Aarhus.
 Kier, L. K., Etatsraad, Aalborg.
 Kinch, Herredsfuldægtig, Assens.
 Kirketerp, Overretsassessor, Kbhvn.
 Kjølgaard, C. B., Sygehuslæge, Løgstør.
 Kjær, Severin, Lærer, Kongsted.
 Klitgaard, C., Postekspedient, Aalborg.
 Knudsen, Fr., Overretssagfører, Vejle.
 Krøyer, Præst, Taarnby.
Lange, fhv. Godsejer, Villa Sundeved, Helsingør.

Lange, J., Frue, Kbhvn.
 Larsen, Alfred, Kunstmaler, Kbhvn.
 Lassen, Læge, Randers.
 Lassen, C. F., Kbhvn.
 Lassen, Rudolph, Sagfører, Fjerritslev.
 Lassen, V., Bureauchef, Kristiania.
 Launy, Inspektør ved Alderdomsforsørgelsen, Kbhvn.
 Lautrup, C., Overretsassessor, Kbhvn.
 Lautrup, Otto, Proprietær, Estrup.
 de Lichtenberg, Frue, Grenaa.
 Lindholm, Povl, Lærer, Aagaard.
 Lohff, Kaptejn, Kbhvn.
 Lomholt, Adjunkt, Viborg.
 Lund, Frue, Bernstorff Ladegaard.
 Lund, Thorvald, Sagfører, Kbhvn.
 Lundsteen, Præst, Holeby.
 Løvenskiold, Adam, Godsejer, Christianslund.
 Mackeprang, M., Dr. phil., Kbhvn.
 Madsen, H. J., Proprietær, Lundgaard.
 Madsen, P. Hyllested, Lærer, Gudum.
 Malling, Konsul, Aalborg.
 Mansa, Godsejer, Sø.
 Marcussen, Cand. phil., Lieutenant, Tersløse.
 Messerschmidt, Landinspektør, Nørre Sundby.
 Meyer, Professor, Würzburg.
 Møllerup, Musæumsdirektør, Dr. phil., Kbhvn.
 Moltke, Lensgreve, Bregentved.
 Müller, Enkefrue, Astrup.
 Møller, Sagfører, Randers.
 Møller, Præst, Kærum.
 Møller, Bagermester, Aarhus.
 Møller, Theodor, Præst, Birkerød.
 Neergaard, Carl, Museumsinspektør, Kbhvn.
 Neergaard, Viggo, Gyldenholm.
 Neergaard-Petersen, Cand. jur., Aalborg
 Nellesmann, Højesteretsadvokat, Kbhvn.
 Nielsen, Redaktør, Thisted.
 Nielsen, pens. Lærer, Randrup.
 Nielsen, Jørgen H., Konsul, Hjørring.
 Nielsen, M. H., Cand. theol., Puggaard, Ribe.
 Nielsen, V., Postkontrollør, Vejle.
 Nissen, Sognepræst, Brørup.
 Nutzhorn, Cand. theol., Askov.

- Nygård, S., Cand. mag., Arkivassistent, Viborg.
 Nyrop, C., Professor, Kbhvn.
 Nørregaard, K., Læge, Kbhvn.
Olesen, Sagfører, Nørresundby.
 Olrik, Axel, Dr. phil., Kbhvn.
 Olrik, H., Professor, Kbhvn.
 Olsen, Overlærer, Varde.
Panum, J., Godsforvalter, Birkelse.
 Pedersen, Chr., Kommunalærer, Viborg.
 Pedersen, O. H., Sognepræst, Gimming.
 Pedersen, P. Storgaard, Lærer, He.
 Peschardt, Sagfører, Kbhvn.
 Petersen, Apoteker, Kbhvn.
 Petersen, Tandlæge, Aalborg.
 Petersen, Cornelius, Lærer, Odder.
 Pontoppidan, A., Constantinsborg.
 Poulsen, F. Ivendorff, Postmester, Fjerritslev.
 Prip, Præst, Ourø.
Rantzau, Lehnsgreve, Rosenvold.
 Rasmussen, Thorlund, Kordegn, Silkeborg.
 Raunkjær, C., Cand. mag., Blide pr. Ballerup.
 Riber, Præst, Sæby.
 Richter, Præst, Vejen.
 Rosenørn-Lehn, E., Lehnsbaron, Hvidkilde.
 Rönn, L., Sagfører, Fjerritslev.
 Rørdam, Præst, Dr. phil., Lyngby.
Saxild, Provinsarkivar, Viborg.
 Scavenius, Godsejer, Voergaard.
 Schildenske Fideikommis, Besidderen af.
 Schiøtt, F. H. G., Cand. polit., Kbhvn.
 Schou, Glarmester, Aalborg.
 Schoug, Overretssagfører, Hurup.
 Schütte, Th., Godsejer, Bygholm.
 Schøller, Jægermester, Margaard.
 Secher, V. A., Rigsarkivar, Dr. jur., Kbhvn.
 Sehested, K., Godsejer, Kammerherre, Kbhvn.
 Simony, Amtmand, Thisted.
 Slott-Møller, Frue, Kbhvn.
 Smith, Sagfører, Holsted.
 Spandet, P. J. N., Cand. theol., Odense.
 Staggemeier, Oberst, Kjærbygaard.
 Steenstrup, Johannes, Professor, Dr. jur., Kbhvn.
 Steenstrup, K. J. V., Dr. phil., Kbhvn.

Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kbhvn.
 Steffensen, Generalavditør, Kbhvn.
 Stemann, Kammerherre, Restrup.
 Stemann, Stiftamtmand, Ribe.
 Stenholm, Tandlæge, Aalborg.
 Strøyberg, Apoteker, Aalborg.
 Søegaard, Kaptejn, Viborg.
 Søegaard, F., Konsul, New Orleans.
 Sørensen, Enkefrue, Irup.
Termansen, C. N., Købmand, Ribe.
 Thiele, Professor, Kbhvn.
 Thiset, A., Arkivar, Kbhvn.
 Thomle, Arkivar, Kristiania.
 Thorsen, P. K., Cand. mag., Ballerup.
 Thrige, P., Borgmester, Hobro.
 Thygesen, P., Konsul, Randers.
 Tilemann, Godsforvalter, Mosager.
 Tillge, Holger, Boghandler, Kbhvn.
 Toft, Sagfører, Pandrup.
 Troels-Lund, Professor, Dr. phil., Kbhvn.
Valeur, Frue, Nørrevosborg.
Wandall, Bertram, Købmand, Aarhus.
 Wassard, T., Toldassistent, Odense.
 Weitemeyer, Redaktør, Cand. mag., Kbhvn.
 Wewer, Apoteker, Nykøbing p. F.
 Wimmer, Professor, Kbhvn.
 Winge, Overførster, Kraglund.
 Winther, C., Overretssagfører, Kbhvn.
 Wulff, A. H., Mægler, Kbhvn.
 Wulff, Johanne, Frk., Kraglund.
Zahn, Prokurator, Kolding.

Aalborg historiske Museum.
 — Byraadets Bibliothek.
 — Stiftsbibliotheket.
 Aarhus Katedralskole.
 Askov Højskole.
 Bergens Museums Bibliothek.
 Frederiksborg lærde Skole.
 Herlufsholms Skoles Bibliothek.
 Hobro Borgerforening.

- Horsens lærde Skole.
 Jelling Seminarium.
 Kolding Herreds Landboforening.
 Kristiania: Rigsarkivet.
 — Universitetet.
 København: Læseselskabet Athenæum.
 — Genealogisk Institut.
 — Generalstabens topografiske Afdeling.
 — Krigsministeriets Arkiv.
 — Nationalmuseets Arkiv.
 — Provinsarkivet.
 — Rigsarkivet.
 — Rigsdagens Bogsamling.
 — Studenterforeningen.
 — Studentersamfundet.
 Lunds Universitets Bibliothek.
 Nykøbing p. F. Kathedralskole.
 Odense: Kathedralskolen.
 — Provinsarkivet.
 — Fyns Stifts Læseforening.
 — Fyns Stiftsbibliothek.
 Randers Museum.
 — lærde Skole.
 Ranum Seminarium.
 Ribe Kathedralskole.
 Sorø Akademis Bibliothek.
 Stockholm: Det kgl. Bibliothek.
 Strassburg: Kaiserliche Universitäts Bibliothek.
 Trondhjem: Kgl. norske Videnskabs Selskab.
 Upsala: Universitets Bibliothek.
 Vejle Forskoleseminarium.
 Viborg Kathedralskole.
 — Provinsarkivet.

Medlemsantallet er 271.